۸۰۳

۱۲۸۷

کتابخانهٔ مجلس شورای ملی

اسم کتاب شرح فارسی بر الفیّة

مؤلف

موضوع تألیف

مؤسسهٔ ۱۳۰۲

شمارهٔ دفتر

۱۴۲۴۲

۸۸۰

بازد شد

۳۲-۳۳

بازد شد

۱۳۸۱

۸۰۲

۱۲۸۷

کتابخانهٔ مجلس شورای ملی

اسم کتاب شرح فارسی بر الفیّة

مؤلف

موضوع تألیف

مؤسسهٔ ۱۳۰۲

شمارهٔ دفتر

۱۴۲۴۲

۸۸۰

بازد شد

۳۷-۳۳

بازد شد

۱۳۸۶

کتابخانه
مجلس شورای ملی
تأسیس ۱۳۰۲

شرح فارسی بر الفیه ابن مالک

لمحمد مقیم القزوینی

المذکور شرح احواله فی کشف الرجال

فی الخراج

۱۴۳۴۲
۸۰۲

۵۰۹۳

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعلني من المستقرين ولم يجعلني من المستودعين والصلوة على سيد الاولين
والآخرين محمد واهل بيته الطاهرين سيما الامام البر التقي النقي قدوة اهل المشارق والمغارب
علي بن ابي طالب عليه السلام اما بعد فيقول الفقير الى الله الكريم ابن الحاجي الصفي محمد مقيم القزويني
عفي عنهما سئل عن الولد الحقي بالاكرام مسمى الامام الشاسع عليه افضل التحيات ان اشرح
على الغية المنسوبة الى العالم الفاضل محمد بن مالك شرحا يذلل الصعاب الفاظه ويكشف عن
وجه المعاني نقابه فلما اجبت مامولة وكتبت على ضيق المجال وتوزع البال مداومة الحل
والترحال فالصاد فيه علامة المتن والكاف علامة التركيب والشين علامة الشرح ص
قال محمد هو ابن مالك ؛ احمد ربي الله خير مالك ش قال فعلا ماض معتل العين واوي
اصله قول قلبت الواو الفا لتحركها وانفتاح ما قبلها محمد فاعل قال وهو علم منقول من اسم مفعول
وهو مبتدا وابن خبره مالك مضاف اليه وهو علم منقول من اسم فاعل احمد بفتح الميم مضارع
المتكلم وحده وفاعله مستتر وجوبا وهو انا ربي مفعول لاحمد واعرابه تقديري والياء مضاف
اليه والله بالنصب عطف بيان للرب او بدل عنه وخير بالنصب حال من الرب ومالك
مضاف اليه وليس تكرار مالك هاهنا بلا طائل لان الاول معرفة والثاني نكرة ش يعني كفت
محمد كه او پسر مالك است حمد وثنا ميكويم پروردكار خود را كه ان خداوند تعالى است در
حالتي كه بهتر من مالكانست ص مصليا على الرسول المصطفى ؛ واله المستكملين الشرفا
ش مصليا حال من فاعل احمد وعلى الرسول متعلق بمصليا والمصطفى نعت للرسول مجرور
بكسرة مقدرة على الف واله معطوف على الرسول والهاء المتصلة به مضاف اليه والمستكملين
جمع مستكمل اسم فاعل من استكمل بمعنى تكامل نعت لاله وعلامة جره الياء والشرفا بفتح الشين

مفعول

مفعول المستكملين والالف للاطلاق وبضم الشين صفة لحوى المال والالف جزء الكلمة ش يعني در حالتي
كه درود ميفرستم بر پيغمبر برگزيده وبر اله او كه تمام كرده اند بزرگيها را بنا بر انكه الشرفا مفعول باشد ويا انكه
مستكمل صفات حميده اند وبزرگانند بنا بر انكه صفت باشد ص واستعين الله في الغية ؛ مقللا
النحو بها المحوية ش واستعين فعل مضارع للمتكلم وحده فاعله مستتر وجوبا وهو انا والسين
للطلب اصله استعوين بكسر الواو نقلت كسرة الواو الى ما قبلها وقلبت الواو ياء لسكونها و
انكسار ما قبلها والله منصوب على انه مفعول استعين وفي الغية متعلق باستعين وهو
علم لهذا الكتاب ومقاصد مبتدا على تقدير المضاف اي حل مقاصد والنحو مضاف اليه
وبها متعلق بمحوية والباء بمعنى في ومحوية اسم مفعول كمرمية خبر مبتدا ش يعني طلب ميكنم
يارى خدا را در تاليف الفية كه حل مقصدهاى نحو فراكرفته شده است در وبعني الفية
كه مشتمل است مسايل نحو را ص تقرب الاقصى بلفظ موجز ؛ وتبسط البذل بوعد منجز
ش تقرب فعل مضارع للواحدة الغائبة فاعله مستتر وهو هي راجع الى الغية والاقصى
بمعنى البعيد مفعول تقرب بتقدير الموصوف وبلفظ متعلق بتقرب وموجز صفة اللفظ
وتبسط بمعنى توسع فعل مضارع فاعله مستتر راجع الى الغية والبذل بمعنى العطا مفعول
تبسط وبوعد متعلق بتبسط ومنجز بمعنى سريع نعت بوعد ش يعني نزديك ميكرداند
الفيه معاني دور از فهم را بلفظ مختصر وميكسترانند مسايل را بوعده زود ص وتقتفي
رضى بغيي سخط ؛ فائقة الفية بن معط ش تقتفي فعل مضارع للواحدة فاعله
مستتر راجع الى الفية رضى مفعول تقتفي وهو مصدر رضي واعرابه تقديري وبغيي متعلق
بكائن وسخط مضاف اليه وفائقة حال من فاعل تقتفي والفية مفعول فائقة وابن مضاف
اليه ومعط مضاف اليه وهو علم ش يعني وطلب ميكند الفيه پسنديدنيا با خوشنودي

بدون کراهت از کسی که مطالعه ان میکند در حالتی که فایق است و مزیت دارد این الفیه
من بر الفیه ابن معطی که قبل ازین تصنیف شده است ص وَهُوَ بِسَبْقٍ حَائِزٌ تَفْضِيلَا
مُسْتَوْجِبٌ ثَنَائِي بِالْجَمِيلَا ك وهو ضمیر منفصل مبتدا یرجع الی ابن معط و بسبق متعلق
بحائز و الباء للسببیة و حائز خبر المبتدا و فاعله مستتر راجع الی ابن معط و تفضیلا مفعول
لحائز و مستوجب خبر بعد خبر و ثنائی مفعول لمستوجب و اعرابه تقدیری و الیاء مضاف
الیه و الجمیلا نعت لثنائی و الالف فیه للاطلاق ش یعنی و ابن معطی جامع است بسبب
پیش بودن تفضیل و مزیت را و مستحق ثنای من شد که نیکوست یعنی در علوم سابق است
بر همه ص وَاللّٰهُ يَقْضِي بِهِبَاتٍ وَافِرَةْ لِي وَلَهُ فِي دَرَجَاتِ الْآخِرَةْ ك الواو للابتدا
والله مبتدا و یقضی بمعنی یحکم خبره و بهبات متعلق بیقضی و وافرة نعت لهبات و لی
وله و فی درجات الآخرة متعلقات بیقضی و الآخرة مضاف الیه ش یعنی و خداوند تعالی
تلافی میکند بعطایای بسیار از برای من و از برای ابن معطی در درجات و مراتب عقبی ص
اَلْكَلَامُ وَمَا يَتَأَلَّفُ مِنْهُ ك الکلام خبر لمبتدا محذوف علی تقدیر مضاف ای هذا باب
شرح الکلام و ما موصول اسمی عطف علی الکلام و یتألف فعل مضارع فاعله ضمیر مستتر
فیه یعود الی الکلام و منه متعلق بیتألف و الجملة صلة ما العائد الی ما ضمیر منه ص كَلَامُنَا
لَفْظٌ كَاسْتَقِمْ وَاسْمٌ وَفِعْلٌ ثُمَّ حَرْفُ الْكَلِمِ ك کلامنا مبتدا و مضاف و نا مضاف الیه
و لفظ خبره و مفید نعت للفظ و کاستقم فی موضع النعت لمفید علی تقدیر کونه من
تمام الحد و خبر مبتدا محذوف علی تقدیر کونه مثالا بعد تمام الحد و علی التقدیرین مجرور
الکاف محذوف و التقدیر علی الاول کفائدة استقم و علی الثانی و ذلک کقولک استقم
و استقم فعل امر فاعله مستتر وجوبا و هو انت من الاستفعال و اسم خبر مقدم و

مفید

باب الکلام و ما یتألف منه

فعل ثم حرف

فعل ثم حرف معطوفان علی اسم و الکلم هنا بمعنی الکلمة مبتدا مؤخر ش یعنی کلام در نزد ما که
نحویانیم لفظیست فایده دهنده فایده صحیح السکوت که مخاطب را انتظاری نماند مثل
انتظار در محکوم علیه بی محکوم به و در محکوم به بی محکوم علیه و این فایده همچو فایده ایست
که در استقم است و کلام بر دو قسم است یا مرکبست از دو کلم که هر دو ملفوظ باشند مثل
زید قائم یا انکه احدهما ملفوظ باشد و ان دیگری در حکم ملفوظ مثل استقم که انت در حکم
ملفوظست و کلم بر سه قسم است اسم چون رجل و زید و فعل چون نصر و دحرج و حرف
چون من و الی و این را کلمه ثم در جانب حرف اشاره است به پستی مرتبه حرف از اسم و فعل
ص وَاحِدُهُ كَلِمَةٌ وَالْقَوْلُ عَمّ وَكَلِمَةٌ بِهَا الْكَلَامُ قَدْ يُؤَمّ ك واحده مبتدا مضاف و الهاء
مضاف الیه و کلمة خبره و القول مبتدا و عم فعل ماض فاعله مستتر خبره و الجملة معطوف علی
ما قبله و کلمة بکسر الکاف و فتحها و سکون اللام مبتدا اول و بها متعلق بیؤم و کلام مبتدا ثان
و قد للتعلیل و یؤم بضم الیاء و فتح الهمزة بمعنی یقصد فعل مضارع مبنی للمفعول نائب الفاعل
فیه مستتر فیه یعود الی الکلام و جملة یؤم خبر لمبتدا ثان و هو خبره خبر الاول و الرابط بین
المبتدا الثانی و خبره الضمیر المرفوع بیؤم و بین المبتدا الاول و خبره الهاء من بها ش بدانکه کلمه
اسم جنسی است مثل لبن و لبنه و تمر و تمرة و مفرد کلم کلمه است چنانکه مفرد لبن لبنه است
و مفرد تمر تمرة است و لفظ قول عام است یعنی شامل است کلمه و کلم را مثل قولها زید قائم و قول
ما ان قام زید و گاه هست که قصد کرده میشود بکلام یعنی کلمه را اطلاق میکنند بر کلام مثلا اله
الا الله که کلام است او را کلمه توحید مینامند ص بِالْجَرِّ وَالتَّنْوِينِ وَالنِّدَا وَأَلْ وَمُسْنَدٍ لِلْاِسْمِ
تَمْيِيزٌ حَصَلْ ك بالجر متعلق بحصل و التنوین و الندا و ال و مسند معطوفات علی الجر و نا
بضم المیم و فتح النون و صلة محذوف و تقدیره و مسند الیه و تمییز مبتدا مؤخر و للاسم خبره

مقدم علیه جمله حصل فی موضع النعت لتمییز ویحتمل ان یکون غیر مبتدا جمله حصل خبر و لا
متعلق بتمییز ش یعنی حاصل شد غیر مواسم را از فعل و حرف بسبب جر مثل مررت بزید و تنوین
مثل جاءنی رجل و حرف ندا چون یا زید و الف لام تعریف مانند جاءنی الرجل و مسند الیه مثل زید
قایم که زید مسند الیه است ص بتا فعلت و اتت و یا افعلی و نون اقبلن فعل یجلی
ک بتا بالقصر للضرورة متعلق بیجلی و فعلت بحرکات التاء مضاف الیه و اتت بسکون التاء
معطوف علی فعلت و یا بالقصر للضرورة معطوف علی تاء و افعلی مضاف الیه و نون بالجر معطوف
علی تاء و اقبلن بتشدید النون مضاف الیه و فعل مبتدا و یجلی بمعنی یتضح و ینکشف خبره
ش یعنی ظاهر میشود امر فعل از اسم و حرف بتا فعلت و بتاء اتت و بیاء افعلی و نون اقبلن
و مراد بتاء فعلت تای فاعلست و او مضموم میباشد مثل فعلت و مفتوح مانند فعلت
و مکسور مثل فعلت و مراد بتاء اتت تای ساکنه است و او علامة مفرد مؤنث غایبه است
در فعل مثل نصرت و مراد بیای افعلی یائیست که علامة فاعل است و لاحق میشود فعل امر را
مثل اضربی و فعل مضارع را مثل تضربین و مراد بنون اقبلن نون تاکید است اعم از انکه
خفیفه باشد انصرن یا ثقیله مثل انصرن پس حاصل معنی بیت چنین میشود که فعل ممتاز
از اسم و حرف بتاء فعلت و تاء تانیث ساکنه و یای که علامت مفرد مؤنث مخاطبه است
ص سواهما الحرف کهل و فی ولم فعل مضارع یلی لم یشم ک سواهما خبر مقدم مضاف
الیها الحرف مبتدا مؤخر کهل خبر لمبتدا محذوف التقدیر و ذلک کهل فی و لم معطوفان علی هل
فعل مبتدا و مضارع نعت له و یلی فعل مضارع فاعله مستتر و الجمله خبر لفعل و لم مفعول لیلی یشم
بفتح الشین خبر لمبتدا محذوف علی اضمار القول التقدیر و ذلک کقولک یشم ش یعنی سوای
اسم و فعل حرفست چون هل که مشترکست میان اسم و فعل مثل هل ضرب و هل زید قایم و مثل

فی که مخصوص

فی که مخصوص باسم است مانند فی الدار و چون لم که مخصوص فعلاست مثل لم یضرب و علامت فعل نام
انست که بر لی میشود لم را مثل یشم که میگوئی لم یشم و فعل امر و ماضی این صلاحیت ندارند که در پهلوی
لم واقع شوند ص و ماضی الافعال بالتا مز و سم بالنون فعل الامر ان امر فهم ک ماضی مفعول
لمز مقدم علیه الافعال مضاف الیه بالتاء بالقصر للضرورة متعلق بمز و مز بکسر المیم فعل امر من مازه
اذا بین و سم بکسر السین فعل امر من وسم یسم اذا علم یقال علامه بالنون متعلق بسم و فعل مفعول
سم و الامر مضاف الیه لفعل ان حرف شرط و امر مرفوع علی النیابة عن الفاعل لفعل مضمر تفسیره فهم
المذکور و فهم مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه یعود الی الامر و التقدیر ان فهم امر فسم بالنون
ش یعنی ماضی افعال را امتیاز ده از باقی افعال بلحوق تاء خواه تاء تانیث ساکنه مثل نصرت و خواه
تاء ضمیر فاعل مثل تبارکت و علامت کن بنون تاکید فعل امر را اگر انکه فعل امر مفهم شود
و صلاحیت نون تاکید داشته باشد مثل انصرن و اگر امر فهم شود و لاحق نون تاکید نشود
اسم امر است چنانکه می اید ص و الامر ان لم یک للنون محل فیه هو اسم نحو صه و حیهل
ک و الواو للاستیناف و الامر مبتدا علی حذف المضاف تقدیره و مفهم الامر ان حرف شرط و لم حرف
جزم و یک مجزوم بلم لابان للنون فی موضع النصب خبر یک و محل اسم یک و فیه متعلق بمحل و هو
مبتدا او اسم خبره و نحو خبر مبتدا محذوف و صه بسکون الهاء مضاف الیه لنحو و حیهل معطوف
علیه تقدیره و ذلک نحو صه و حیهل ش و مفهم امر اگر نبوده باشد محلی از برای نون در او اسم
امر است مثل صه ای اسکت و حیهل ای ایت که گفته نمیشود صهن و حیهلن ص المعرب و المبنی
ک المعرب خبر لمبتدا محذوف بتقدیر مضاف ای هذا باب المعرب و المبنی ش یعنی این بابست
در بیان معرب و مبنی ص و الاسم منه معرب و مبنی لشبه من الحروف مدنی ک الاسم مبتدا
اول منه خبر مقدم و معرب مبتدا مؤخر و جمله المبتدا الثانی و خبره خبر الاول و مبنی مبتدا محذوف

خبره الدلالة خبر المقدم على الشبه متعلق بمبني و من الحروف متعلق لشبه و يحتمل ان يكون متعلقا
بمدني و مدني نعت لشبه و معنى مدني اي مقترب ش اسم بر دو قسمست بعضي از و معربست و
بعضي مبني و بناي اسم بواسطه مشابهة بحرفست كه او مشابهة نزديك ميكرداند اسم را
بحرف ص كالشبه الوضعي في اسمي جئتنا :: والمعنوي في متى و في هنا ك كالشبه خبر لمبتدا المحذوف
تقديره و ذلك كالشبه الوضعي نعت لشبه و في اسمي التثنية متعلق بمحذوف نعت للوضعي
والتقدير الوضعي الثابت في اسمي جئتنا مضاف اليه في اسمي و المعنوي معطوف على الوضعي و في متى و في هنا
متعلقان بمحذوف نعت للمعنوي و التقدير المعنوي الثابت في متى و في هنا ش يعني مشابهة اسم
بحرف در وضع ميباشد مثل مشابهت وضعي كه در دو اسم جئتنا است كه دت مشابهة دارد به
آنكه هر دو استفهامست و نا كه مشابهت دارد بهما پس ت مشابهة دارد به آن در وضع و نا مشابهت
دارد بهما در وضع و لفظت و ناهر دو اسمند بواسطه آنكه اول فاعل است و نا مفعول و مشابهت
اسم بحرف در معنى بواسطه آنكه متى اسم است كلمه متضمن ان شرطيه است نحو متى تخرج اخرج
و كلمه متضمن معنى هل استفهام است نحو متى يعني در چه زمان بيرون مي آئي تو و مانند هنا كه
متضمن معنى اشاره است و اشاره معنى حرفيست و قاعده آن بوده كه حرفي از براي او وضع كنند چنانكه
از براي نفي و نهي وضع كرده اند چون وضع نشده پس هنا متضمن معنى حرف غير موجود است و بعضي
گفته اند كه مشابهة اسماي اشاره بحرف در احتياجست بواسطه آنكه همچنانكه حرف محتاجست بانضمام
غير اسماء اشاره نيز محتاج بصفتند ص و كنيابة عن الفعل بلا :: تاثر و كافتقار اصلا ك و كنيابة
معطوف على كالشبه عن الفعل متعلق بكائن نعت لنيابة و كافتقار عطف على كنيابة اصلا بالبناء للمفعول
نعت لافتقار و فيه نحو مستوبا النيابة عن الفاعل يعود الى افتقار و لا الف فيه للاطلاق ش و مشابهة
اسم بحرف بنيابت از فعل ميباشد بي تاثير يعني و قبول تاثير از عامل مثل اسماء افعال كه همچنين عاملند و

معمول نميشوند

معمول نميشوند مثل رويد زيدا و هيهات الامر و عليك بصلوة الليل و مشابهة اسماء بحروف در افتقار
ميباشد كه افتقار بحسب اصل وضع است يعني بعضي از اسماء كه از اسماء موصولست مشابهة دارند
بحرف در احتياج چنانچه حرف در اقام معنى محتاجست بانضمام غير اسماء موصول نيز در اقام معنى
محتاجند بصله مثل جاء الذي نصو ص و معرب الاسما في ما قد سلما :: من شبه الحرف كارض و سما
ك معرب مبتدا الاسما مضاف اليه و ما موصول اسمي في موضع رفع خبر لمبتدا قد سلما جمله فعليه فاعل
مستتر يعود الى ما صلة لما و الالف للاطلاق من شبه متعلق لشبه الحرف مضاف اليه كارض خبر لمبتدا
محذوف تقديره و ذلك كارض و سما بضم السين و القصر احد لغات الاسم معطوف بارض ش يعني
معرب اسما آنچنان اسمي كه بتحقيق سلامة باشد از مشابهة بحرف مثل لفظ ارض و سما كه
عاريند از مشابهة مذكوره تمثيل كرده است مصنف از براي معرب اسما بدون مثال اما
آن دو مثال صحيح است مثل ارض و آن ديگري معتل مانند سما از جهة تنبيه كردن بر آنكه
معرب بر دو قسم است يكي آنست كه ظاهر ميشود در او اعراب مثل ارض و آن ديگري مقدرست
مانند سما ص و فعل امر و مضي بنيا :: و اعربوا مضارعا ان عريا ك فعل مبتدا و امر مضاف
اليه و مضي عطف على امر و بنيا بالبناء للمفعول و الالف نائب عن الفاعل يعود الى الامر و المضي
خبر لمبتدا و اعربوا فعل و فاعل و الضمير للعرب مضارعا مفعول اعربوا ان حرف شرط و عريا فعل
شرط و الالف للاطلاق ش يعني فعل امر و فعل ماضي مانند نصر مبني ميباشند و از جمله مبني الاصل
و مبني لاصل حرفست و فعل ماضي و امر بغير لام و معرب دانسته اند مضارع را اگر عاري باشد
از نون تاكيد كه در بيت لاحق مذكور ميشود ص من نون توكيد مباشر و من :: نون اناث كعن
من و في ك من نون متعلق بعريا و توكيد مضاف اليه و مباشر نعت للنون و من نون معطوف
على من نون توكيد و اناث مضاف اليه و كعن الكاف جارة لقول محذوف في محل رفع خبر لمبتدا

باب اسماء المعرب

محذوف تقدیره وذلک کقولک یرعن فعل مضارع مبنی للسکون للاتصال بنون الاناث التی فی محل
الرفع علی الفاعلیة ومن بفتح المیم اسم موصول فی محل النصب علی المفعولیة یرعن وجملة فتن بالبناء
للمفعول صلة من والعاید الیها الضمیر المستتر فی فتن النائب عن الفاعل ش ومعرب بگردانیده
فعل مضارع را اگر عاری باشد از نون توکید مباشره که اگر نون غیر توکید مباشر باشد نیز معربست
مانند لا تنصران مراد بنون توکید مباشر آنست که درمیان فعل و نون توکید فاصله نباشد
پس اگر مضارع با نون توکید مباشر باشد مثل لا تنصرنّ مبنی بر فتح است و همچنین معرب دانسته اند
مضارع را که خالی باشد از نون جمع مؤنث پس اگر مضارع با نون جمع مؤنث باشد مبنی بر سکون است
مانند ینصرنّ و مصنف مثال نون جمع مؤنث نموده است مانند یرعن من فتن یعنی میترسند
زنان از آنکه فتنه انگیز است ص وکل حرف مستحق للبناء ش والاصل فی المبنی ان یسکنا ل وکل
مبتدا و حرف مضاف الیه مستحق بکسر الحاء خبر لمبتدا البناء للبناء القصر للضرورة متعلق بمستحق والاصل مبتدا
فی المبنی متعلق بالاصل ان یسکنا فعل مضارع مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه والجملة فی تاویل المصدر خبر
لمبتدا تقدیره والاصل فی المبنی تسکینه ش یعنی هر حرف مستحق بناست بواسطه آنکه تصرف در حروف
نمیباشد و عوامل که مقتضی اعراب اند داخل ایشان نمیشوند و اصل در مبنی سکونست بواسطه آنکه اصل
از حرکاتست ص ومنه ذو فتح وذو کسر وضم ش کاین امس حیث والساکن کم ل ومنه خبر مقدم و
الضمیر راجع الی المبنی و ذو مبتدا مؤخر و فتح مضاف الیه و ذو کسر عطف علی ذو فتح و ضم معطوف علی کسر کاین
مبتدا محذوف تقدیره وذلک کاین امس حیث معطوفان علی این باسقاط العاطف والساکن خبر
مقدم و کم مبتدا مؤخر ش و بعضی از مبنی صاحب فتح میباشد مثل این و بعضی صاحب کسر مانند امس و
بعضی صاحب ضم مثل حیث و ساکن مانند کم ص والرفع والنصب اجعلن اعرابا ش بلا سم وفعل
نحو لن اهابا ل الرفع مفعول اول اجعلن مقدما علیه النصب عطف علی اجعلن فعل امر مؤکد

بنون خفیفة

بنون خفیفة فاعله مستتر و هو انت اعرابا مفعول ثان لاجعلن بلا سم متعلق باعرابا و فعل عطف علی اسم
نحو خبر لمبتدا محذوف تقدیره هذا نحو لن حرف نفی للاستقبال و اهاب فعل مضارع للمتکلم وحده
فاعله مستتر و هو انا منصوب بلن و الفه للاطلاق والجملة مضاف الیه لنحو ش و بگردان رفع را و نصب
اعراب از برای اسم و فعل نحو جاءنی زید و رایت زیدا و یهاب و لن اهاب مثال رفع و نصب اسم
ذکر کرد بواسطه آنکه ای مثل ذکر الله عبده یسر ص والاسم قد خصص بالجر کما ش قد خصص الفعل
بان یجزما ل الاسم مبتدا و جملة قد خصص بالبناء للمفعول خبره بالجر متعلق بخصص و الکاف للتشبیه
و ما مصدریة و قد للتحقیق و خصص فعل مبنی للمفعول الفعل نائب عن الفاعل والجملة فی تاویل المصدر
مجرور بالکاف متعلق بخصص بان یجزما فی تاویل المصدر مجرور بالباء متعلق بخصص و تقدیر البیت
الاسم قد خصص بالجر کتخصیص الفعل بالجزم ش و اسم بتحقیق خاص گردانیده شده است بجر چنانکه
فعل خاص گردانیده است بجزم پس بدانکه اعراب بر چهار نوع است رفع و نصب که شریکند در
اسم و فعل مثل جاءنی زید و رایت زیدا و ینصر و لن ینصر و جر خاص باسم است مثل مررت
بزید و جزم که خاص بفعل است مثل لم ینصر ص فارفع بضم وانصبن فتحا وجز کسرا وجزم
عبده یسر ل فارفع فعل امر و فاعله مستتر فیه و بضم متعلق بارفع وانصبن امر مؤکد بالنون الخفیفة
معطوف علی ارفع فتحا منصوب بنزع الخافض ای بفتح وجز بضم الجیم فعل امر معطوف علی ما قبله
کسرا منصوب بنزع الخافض کما ای بکسر کما و کما الکاف جارة لقول محذوف خبر مبتدا محذوف تقدیره
وذلک کقولک ذکر الله و ذکر مبتدا مضاف مرفوع بالضمة والله مضاف الیه و عبده مفعول ذکر
منصوب بالفتحة و یسر خبر ذکر تقدیره و ذلک کقولک ذکر الله عبده یسر ش پس رفع ده بضمه
و نصب ده بفتحه و جر ده بکسره مفرد منصرف را مثل جاءنی زید و رایت زیدا و مررت بزید مانند
ذکر عبده یسر که رفع ذکر بضمه است و جر الله بکسره است و نصب عبده بفتحه است و یسر مثال رفع

فعل است بضم و مثال نصب فعل سابقا مذکور شد نحو لن اهاب ص وَاجْزِمْ بِتَسْكِينٍ وَغَيْرُ مَا ذُكِرْ ش يَبُوكَ
نَحْوُ جَا أَخُو بَنِي نَمِرْ ك وَاجْزِمْ فعل امر و فاعل مستتر فیه و بتسکین متعلق باجزم و غیر مبتدا و ما موصول
اسمی مضاف الیه و جمله ذکر بالبناء للمفعول صلة ما و العائد الیها الضمیر المستتر فی ذکر النائب عن الفاعل
و جمله یبوک خبر مبتدا محذوف مضاف الی المحذوف و التقدیر و ذلک نحو قولک و جا بالقصر
للضرورة فعل ماض و اخو فاعل جا مرفوع بالواو و بنی جمع ابن مضاف الیه مجرور بالیاء و نمر بفتح النون
و کسر المیم اسم قبیلة مجرور باضافة بنی الیه ش و جزم ده فعل را بسکون مانند لم ینصر و غیر آنچه ذکر کرده شد
از حرکات که رفع و نصب و جر بود نائب میشوند حروف از حرکات مثل جا اخو بنی نمر که اخو فاعل جا و رفع
او بواو است و واو نائب ضمه است و بنی مضاف الیه اخو مجرور بیاست و یا نائب از کسره است ص وَارْفَعْ
بِوَاوٍ وَانْصِبَنْ بِالْأَلِفْ ش وَاجْرُرْ بِيَاءٍ مَا مِنَ الْأَسْمَا اصْطُفِ ك وَارْفَعْ امر فاعل مستتر فیه و هو انت بواو
متعلق بارفع و انصبن امر مؤکد بالنون الثقیلة معطوف علی ارفع و بالالف متعلق بانصبن و اجرر فعل
امر معطوف علی ما قبله و بیاء متعلق باجرر و ما موصول اسمی فی محل النصب علی المفعولیة لکل من اجرر و انصب
و من الاسماء متعلق باصطف و جمله اصطف بمعنی اذکر صلة ما و العائد الیها المحذوف و التقدیر اصطفه
لک من الاسماء ش رفع به بواو و نصب به بالف و جر به بیا آنچنان چیزی را که ذکر میکنم او را از برای تو
از اسماء که آن اسماء ستة است مثل جا ابو اخوک و رایت اخاک و مررت باخیک ص مِنْ ذَاكَ
ذُو إِنْ صُحْبَةً أَبَانَا ش وَالْفَمُ حَيْثُ الْمِيمُ مِنْهُ بَانَا ك من ذاک خبر مقدم و ذو مبتدا مؤخر و ان بکسر الهمزة
حرف شرط و صحبة مفعول مقدم لابان و ابان فعل ماض و الالف فیه للاطلاق و الفاعل مستتر فیه
یعود الی ذو و الجمله شرط و جوابه محذوف و التقدیر ان اظهر ذو صحبة فارفعه بالواو و انصبه بالالف و اجرره
بالیاء و الفم عطف علی ذو و حیث ظرف مکان لبان و المیم مبتدا و منه متعلق ببان و جمله بان بمعنی انفصل
خبر المبتدا و الالف للاطلاق ش بدانکه از جمله اسمای ستة که رفع ایشان بواو است و نصب بالف

وجرا

وجر بیا ذو است اگر ظاهر باشد ذو صحبت را یعنی هرگاه ذو بمعنی صاحب باشد مضاف باشد اعراب او در حالت
رفعی بواو است و در حالت نصبی بالف و در حالت جری بیا مثل جا ذو مال و رایت ذا مال و مررت
بذی مال ای صاحب مال و احتراز کرده است مصنف از ذو که بمعنی صاحب از آن ذو که بمعنی الذی باشد بنا
مذهب بنی طی و اعراب او در هر سه حالة بواو است و از آنجا است قول شاعر شعر فاما کرام موسرون
لقیتهم فحسبی ذو عندهم ما کفانیا و ذو درین بیت بمعنی الذی است و معنی بیت پس اما کریمانی که این
صفت دارند که مال دارند ملاقات کردم ایشان را پس بس است مرا از آنچه در نزد ایشانست چیزی
که کفایت کند مرا و همچنین از جمله اسمای ستة فم است که حی که میم از وجدا باشد مثل هذا فوک و
رایت فاک و نظرت الی فیک که اگر میم باشد معرب بحرکات ثلث است نحو هذا فم و رایت فما و نظرت
الی فمٍ ص أَبٌ أَخٌ حَمٌ كَذَاكَ وَهَنْ ش وَالنَّقْصُ فِي هَذَا الْأَخِيرِ أَحْسَنْ ك أَبٌ مبتدا و اخ و حم
معطوفان علی اب باسقاط العاطف للضرورة کذاک خبر مبتدا و هن مبتدا خبره محذوف تقدیره
و هن کذلک و النقص مبتدا و فی هذا متعلق بالنقص و الاخیر عطف بیان لهذا او نعت له و احسن
اسم التفضیل خبر النقص و المفضل علیه محذوف تقدیره و النقص فی هذا الاخیر احسن من الاتمام
ش أَبٌ أَخٌ حَمٌ چون ذو است در آنکه اعراب ایشان بحروف ثلثه است در احوال ثلث مثل جا ابوک
و اخوک و حموک بکسر الکاف و رایت اباک و اخاک و حماک و مررت بابیک و اخیک و حمیک
و هن مانند اب است مثل هذا هنوک و رایت هناک و نظرت الی هنیک و نقص که اعراب بحرکت است
در اسم اخیر که آن هن است نیکوتر است از اتمام نحو هذا هنک و رایت هنک و نظرت الی هنک اتما
عبارت از اعراب بحروف است که آن واو است در حالة رفع نحو جا ذو اخوک و الف است در حالة نصب مثل
رایت اخاک و یا است در حالت جر مثل مررت باخیک و نقص عبارت از اعراب بحرکت است مثل هذا
اخ و رایت اخا و مررت باخ ص وَفِي أَبٍ وَتَالِيَيْهِ يَنْدُرْ ش وَقَصْرُهَا مِنْ نَقْصِهِنَّ أَشْهَرْ ك

ذ اب متعلق بیذروتالیه معطوف علی ای الضمیر المضاف الیه یعود الی اب وقصرها مبتدأ مضاف الی ها ومن
نقصهن متعلق باشهر مقدم علیه واشهر اسم تفضیل خبر قصرها ش و در اب و در دو اسمی که بعد از وست
یعنی اخ وحم نقص نادر است وقصر انها مشهورتر است از نقصانها یعنی کم است که اعراب اب واخ وحم
بحرکات باشد مثل جاءنی اب واخ وحم ورایت ابا واخا وحما ونظرت الی اب واخ وحم وقصر عبارت از انست
که اعراب در هر سه حالة تقدیری باشد ودر اخو کلمه الف مثل جاءنی اباه واخاه وحماها ورایت اباه واخاه
وحماها ومررت باباه واخاه وحماها ص وشرط ذا الاعراب ان یضفن لا ش لیلی الحا اخو ابیک ذا انتیلا ك
وشرط مبتدأ وذا اسم اشارة مضاف الیه الاعراب نعت لذا وان ناصبة للمصدریة ویضفن بالبناء للمفعول
فعل مضارع مبنی علی السکون لاتصاله بالنون الغائبة عن الفاعل الفعل فی تاویل المصدر مرفوع علی الضمیریة ولا
حرف عطف ولیلی متعلق بیضفن والتقدیر لا ان یضفن لیلی الکاف جارة لقول محذوف وجا بالقصر للضرورة
فعل ماض واخو فاعل جا وعلامة رفعه الواو وابیک مضاف الیه علامة جره الیاء وذا بمعنی صاحب منصوب
علی الحال من فاعل جا وعلامة نصبه الالف واعتلا بکسر التاء مضاف الیه هو مصدر اعتلا یعتلی اعتلاء وقصره
للضرورة ش شرط اعراب اسماء سته بحروف انست که مضاف باشند که اگر مضاف نباشند اعراب انها بحرکت
مثل جاءنی اخ ورایت اخا ومررت باخ وهرگاه مضاف باشند باید که بغیر یا مضاف باشند که اگر مضاف بیا باشند
اعراب ایشان بحرکة تقدیریست مثل جاءنی اخی ورایت اخی ومررت باخی ومثال ما لم یضف فی قول تو اخو
ابیک ذا اعتلا جا فعل اخو فاعل جا ورفع او بواو وابیک مضاف الیه اخو وجا و بیا و ذا حال از اخ و بیا
او بالف و درست که حریک از اخ واب و ذا مضافند بغیر یا متکلم بواسطه انکه اخ مضاف باب واب مضاف
بکاف و ذا مضاف باعتلا و دو شرط دیگر از برای اعراب این اسماء حروف هست که مصدر ذکر نکرده و اکتفا بمثال
کرده یکی انکه مکبر باشند نه مصغر که اگر مصغر باشند اعراب ایشان بحرکتست مثل جاءنی اخیک ورایت اخیک
ومررت باخیک وشرط دیگر انست که موحد باشند نه مثنی ومجموع که اگر مثنی باشند اعراب او بالف است

درحال رفع

درحال رفع وبیا ما قبل مفتوح درحال نصب وجر نحو جاءنی اخوان ورایت اخوین ومررت باخوین واگر
جمع باشد اعراب او بواو است درحالت رفع وبیا ما قبل مکسور است درحالت نصب وجر نحو جاءنی
اخون ورایت اخوین ومررت باخوین ص بالالف ارفع المثنی وکلا اذا بمضمر مضافا واوصلا ك
بالالف متعلق بارفع وارفع فعل امر وفاعله مستتر وهو انت المثنی مفعول ارفع وکلا معطوف علی المثنی و
اذا ظرف متضمن معنی الشرط ونائب الجزاء بمضمر متعلق بوصل مضافا حال من الضمیر المستتر فی وصل واوصلا
للاطلاق ووصلا فعل ماض مبنی للمفعول ونائب الفاعل ضمیر مستتر فیه یعود الی کلا وجواب اذا محذوف
والتقدیر وکلا اذا وصل بمضمر حال کون کلا مضافا الی ذلک المضمر فارفعه بالالف ش رفع بده بالف تثنیه
حقیقی وکلا را که ملحق بتثنیه است بشرطی که کلا متصل بضمیر باشد ومضاف بان ضمیر ولتثنیه حقیقی
انست که مفردی از جنس خود داشته باشد ودر اخر او الف ونون یا یا ونون باشد مثل زیدان که مفرد
او زید است مثل جاءنی الزیدان که الزیدان فاعل جا است ورفع او بالف است وجاءنی کلاهما که مثال
ملحق بتثنیه است واگر کلا مضاف باشد بایشان ظاهر اعراب او در هر سه حال تقدیریست مثل جاءنی کلا
الرجلین ورایت کلا الرجلین ومررت بکلا الرجلین ص کلتا کذاک اثنان واثنتان کابنتی
ابنتین بحریان ك کلتا مبتدا وکذاک خبره واثنان مبتدا واثنتان عطف علیه کابنتین فی وضع الحال من
فاعل بحریان وابنتین معطوف علی ابنتی بحریان فی وضع الخبر اثنان وما عطف علیه التقدیر اثنان
واثنتان بحریان حالکونهما مشابهین ابنتین وابنتین ش کلتا که فرع کلا است بواسطه انکه کلتا
از برای مونث است وکلا از برای مذکر مانند کلا است در انکه اعراب او در حالت رفع بالف است
بشرط انکه مضاف بضمیر باشد مثل جاءنی کلتاهما واثنان واثنتان که ملحقند بتثنیه بواسطه انکه
مفردی از جنس خود ندارند جاری میشوند مانند ابنتین وابنتین که تثنیه حقیقی اند ومفرد اثنان
احد ومفرد اثنتان احدی است ومفردها از جنس تثنیه نیستند مثل جاءنی اثنان وجاءنی اثنتان

اخوان در حالت جر و نصب هر دو با هم و در حال رفع بر اصل خود است نحو هؤلاء مسلمات و رأیت مسلمات و مررت بمسلمات
که نصب او تابع جر است پس بیرون رفت از تعریف مانند قضاة بواسطهٔ انکسار الف او اصلی است و همچنین جاءت
ابیات زیرا که تا در او اصلی است ص کذا الاولی والذی اسماً قد جعلن ش کاذرعات فیه ذا ایضاً قبل آه کذا
خبر مقدم و اولات مبتدا مؤخر و الذی مبتدا اول و اسماً مفعول ثان لجعل و قد للتحقیق و جعل فعل ماضی
المفعول و نائب الفاعل مفعول اول مستتر فیه و جملهٔ قد جعل اسماً صلهٔ الذی و کاذرعات خبر مبتدا محذوف
تقدیره و ذلک کاذرعات و فیه متعلق بقبل و ذا اسم اشارة مبتدا ثان و ایضاً مفعول مطلق ماض بمعنی عاد و
رجع و قبل فعل ماض مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه یعود الی ذا و هو و مرفوعه خبر ذا و ذا خبره فی محل
الرفع خبر الذی و جملهٔ کاذرعات مع مبتدائه معترضة بین المبتدا الاول و خبره ش همچنین است اولات یعنی جمع
مؤنث حقیقی است در اعراب و اولات جمع ذات است بمعنی صاحبه و مفردی از لفظ خود ندارد و مطلق است بجمع
مؤنث سالم در اعراب نحو هؤلاء اولات فضل و مررت باولات فضل یعنی بجماعت صاحبان فضلند و دیدم جماعت
فضل را و مرور کردم بصاحبان فضل و اینجا ان کلمه که بتحقیق کرده شده است اسم از برای چیزی یعنی علم چیزی
مثل اذرعات بکسر همزه که علم بلاد ایست در شام و عرفات در واعراب جمع مؤنث نیز قبول کرده شده است یعنی اعراب
آنها در حالت رفع بضمه و در حالت نصب و جر بکسر است و هر یک از اذرعات و عرفات علمی است مؤنث مثل
زیرا که بحسب معنی جمعیت ندارند و صورت جمع دارند نحو هذه اذرعات و عرفات و رأیت اذرعات و عرفات
و مررت باذرعات و عرفات ص و جر بالفتحة ما لا ینصرف ش ما لم یضف او یک بعد آل ردف ک و جر
فعل امر و فاعل او مستتر و هو انت و بالفتحة متعلق بجر و ما موصول اسمی فی محل النصب مفعول جر و لا للنفی و ینصرف
فعل مضارع منفی فاعل مستتر فیه یعود الی ما و الجملة صلة لما و ما مصدریة و لم یضف فعل مبنی للمفعول نائب الفاعل
مستتر فیه و یک معطوف علی یضف و اسمه مستتر فیه و بعد متعلق بجر یک و هو مستقر و ال مضاف الیه و ردف
فعل مبنی للفاعل فاعله مستتر فیه و الجملة فی موضع الحال من اسم یک ش یعنی جر بده بفتحه اسم اینجا ذاکه منصرف

نیست مادامی

نیست مادامی که اضافه نکرده باشند و نبوده باشد از اسم مستقر بعد از آن که تابع و ردیف شده باشد آل را
یعنی اعراب غیر منصرف در حالت رفع بضمه است و در حالت نصب و جر بفتحه است مانند جاءنی احمد
و رأیت احمد و مررت باحمد که اگر غیر منصرف مضاف باشد یا با الف لام جر او بکسر و نحو جاءنی الاحمد و
رأیت الاحمد و مررت بالاحمد و جاءنی احمدکم و رأیت احمدکم و مررت باحمدکم که در این امثله احمد مضاف
بکم شده است ص و اجعل لنحو یفعلان النونا رفعاً و تدعین و تسألون ک و اجعل فعل امر و فاعله
مستتر فیه و هو انت لنحو متعلق باجعل یفعلان مضاف الیه و النونا مفعول اول لاجعل و الالف للاطلاق
و رفعاً مفعول ثان لاجعل و تدعین و تسألون معطوفان علی یفعلان و الالف للاطلاق ش و بگردان از
برای مانند یفعلان و تدعین و تسألون نون را علامت رفع یعنی فعل مضارعی که متصل شود با او الف تثنیه
مانند یفعلان یا تای مخاطبه مثل تدعین یا واو جمع مثل تسألون اعراب ایشان در حالت رفع بنون است
و نون تا یفعلان مبنی است ص و حذفها للجزم و النصب سما کلم تکونی ترومی مظلمه ک و حذفها ای
و للجزم متعلق بسما و النصب مع معطوف علی الجزم و سما بکسر السین بمعنی العلامة خبر حذفها ای حذف النون
سمة للجزم و النصب کافی جاءة لقول محذوف و لم حرف جزم تکونی مضارع کان الناقصة و یاء المخاطبة
و هو مجزوم بلم و علامة جزمه حذف النون و ترومی مضارع منصوب بان مقدرة بعد لام الجحود و علامة حذف
النون و فاعله یاء المخاطبة و مظلمة مفعول ترومی و الجملة فی محل النصب خبر لم تکن ش و حذف نون یفعلان
و تدعین و تسألون علامت است از برای جزم و نصب مثل لم تکونی که در اصل تکونین بود و لم جازمه داخل او
شده و حذف نون کرده و مثل ترومی که در اصل ترومین بود و آن ناصبه که بعد از لام جحود مقدر است
حذف نون کرده بدانکه هر لامی که در خبر کان منفی ذکر میکنند لام جحود است و بعد از آن لام آن مقدر است
مثل ترومی که خبر است از برای لم تکونی و آن لام که در روست لام جحود است و از این قبیل است قول حضرت
خالق السماوات و ما کان الله لیعذبهم و انت فیهم که خطاب بحضرت پیغمبر است یعنی حق تعالی عذاب نمیکند

باب افعال الخمسة

باب غیر المنصرف

بعضی گفته اند بجهة آنکه عالم اعم است در دلالة از جمعش و همچنین ملحق بجمع است علیون که اسم است از برای
جنت از جهت بودن او اسم از برای غیر ذی عقل و همچنین ملحق است بجمع ارضون که جمع ارض است و مفرد او
مؤنث سماعیست و سنون جمع سنه است و مفرد او تانیث لفظی دارد مثل طلحة و معنویست چنین میشود که
لاحق گردانیده شده است بجمع حقیقی الواو عالمون و علیون و ارضون و سنون در حالتی که جمع بودن این
جموع شاذ است ص وَبَابُهُ وَمِثْلُ حِينٍ قَدْ يَرِدْ ذَا الْبَابُ وَهْوَ عِنْدَ قَوْمٍ قَدْ يَطَّرِدْ ك وبابه معطوف علی ما
ومثل منصوب علی الحال من فاعل یرد و حین مضاف الیه و قد للتقلیل و یرد فعل مضارع و ذا اسم اشارة فی موضع
رفع علی انه فاعل یرد و الباب عطف بیان لذا و نعت له و هو مبتدا و عند متعلق بیطرد فی موضع رفع خبرا
ش ولاحق او گردانیده شده است بجمع حقیقی باب سنین و مراد بباب سنین هر اسمیست که لام الفعل
او را حذف کرده باشند و عوض محذوف تا تانیث لاحق او کرده باشند و جمع مکسر شده باشد مسانة و قلة که
در اصل ماة و قلوة بوده اند و لام الفعل که ان واو است حذف کرده اند و عوض محذوف تا تانیث آورده اند
چنانچه اصل سنه سنوة بوده لام الفعل که واو است حذف کرده و بعوض محذوف تا آورده اند پس میگوئی
ماون و مائین و قلون و قلین چنانچه میگوئی سنون و سنین و اگر اسم مذکور را جمع مکسر بنا کرده باشند
جمع صحیح در و قلیل است مثل ظبة که اصل او ظبی بوده است و لام الفعل را که یاست حذف کرده اند و عوض
محذوف تا آورده اند و او را جمع مکسر بنا کرده اند پس گفته اند در جمع ظبة ظبات و جمع بواو و نون نیز کرده اند
بر سبیل قلة و شذوذ و گفته ظبون و ظبین و این باب سنین گاه هست که وارد میشود در کلام مثل
حین یعنی یا لازم او میگردانند اعراب را بحرکات بر نون یا تنوین و یا نون چه ان کلمه اند پس میگوئی
هذه سنین و رایت سنینا و مررت بسنین و از انجمله است کلام حضرت پیغمبر ص اللهم اجعلها
علیهم سنینا کسنین یوسف و اجری باب سنین مجری حین مطرد و قیاس است در نزد قومی از نحویین
و از ایشانست فرا ص وَنُونُ مَجْمُوعٍ وَمَا بِهِ الْتَحَقْ فَافْتَحْ وَقَلَّ مَنْ بِكَسْرٍ نَطَقْ ك و نون مفعول

افتح مقدم

افتح مقدم علیه و مجموع مضاف الیه و ما موصول اسمی معطوف علی مجموع و به متعلق بالتحق و ضمیر
یعود الی المجموع فافتح فعل امر و قل فعل ماض و من موصول اسمی مرفوع علی انه فاعل قل و بکسر متعلق
بنطق و الضمیر المجرور یعود الی نون المجموع و جملة نطق صلة من ش یعنی فتحه بده نون جمع را
و نون آنچنان چیزی را که ملحق بجمع است نحو جاءنی مسلمون و عشرون و کم است آنکس که بکسر نون جمع
ناطق شده باشد و از انجمله است قول شاعر عرفنا جعفرا و بنی ابیه و انکرنا زعانف آخرین ش
یعنی شناختیم ما جعفر را و پسران پدر او را و انکار کردیم اصلها و نسبهای دیگران را ص وَنُونُ
مَا ثُنِّيَ وَالْمُلْحَقِ بِهِ بِعَكْسِ ذَاكَ اسْتَعْمَلُوهُ فَانْتَبِهْ ك و نون مبتدا و ما موصول اسمی محل
جر باضافة نون الیه ثنی فعل مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه یعود الی ما و الجملة صلة ما و الملحق
معطوف علی ما و به متعلق بملحق و الهاء تعود الی ما ثنی بعکس متعلق باستعملوه ذاک اسم اشارة
مضاف الیه استعملوه فعل و فاعل و مفعول فانتبه فعل امر و الجملة مستانفة ش و نون
آنچنان چیزی که تثنیه کرده شده است و همچنین نون ملحق بتثنیه بعکس نون جمع استعمال
کرده اند او را یعنی مکسور میباشد نحو جاءنی مسلمان و اثنان و رایت مسلمین و مررت بمسلمین
و باثنین پس آگاه شو این استعمال را یعنی که در عرب بسیار است و فتح قلیل مثال فتح شعر علا اخوذینی انسقلت
عشیة فما هی الا لمحة و تغیب ش بفتح نون اخوذین که تثنیه است یعنی بلند قطاة اسم طاییست بر دو
پر خود عشیة پس نبود مشاهده او مگر لمحه و غایب شد ص وَمَا بِتَا وَأَلِفٍ قَدْ جُمِعَا بِكَسْرِ فِي الْجَرِّ وَفِي النَّصْبِ مَعَا ك
ما موصول اسمی فی محل الرفع علی الابتداء بتا بالقصر للضرورة متعلق بجمع و الالف معطوف علی تا
قد جمعا قد للتحقیق جمعا فعل مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه یعود الی ما و الجملة صلة ما و الالف للاطلاق
بکسر فعل للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه یعود الی ما فی الجر و فی النصب متعلقان بیکسر و الجملة فی محل الرفع علی انه
خبر ما معا منصوب علی الحال ش و آنچنان اسمی که بتحقیق جمع کرده شده است بتا و الف کسر داده شده

اخو او در حالت جر و نصب جدو باهم و در حال رفع بر اصل خود است نحو هؤلاء مسلمات و رایت مسلمات و مررت بمسلمات
که نصب او تابع جر است پس بیرون رفت از تعریف مانند قضاه بواسطهٔ انکه الف او اصلی است و همچنین حکم است
ابیات زیرا که تا در او اصلی است ص کذا الاولی والذی اسما قد جعلا ش کاذرعات فیه ذا ایضا قبل ک کذا
خبر مقدم و اولات مبتدا مؤخر و الذی مبتدا اول و اسما مفعول ثان لجعل و قد للتحقیق و جعل فعل ماضی
للمفعول و نائب الفاعل مفعول اول و ا مستتر فیه و جملهٔ قد جعل اسما صلهٔ الذی و کاذرعات خبر مبتدا محذوف
تقدیره و ذلک کاذرعات و فیه متعلق بقبل و ذا اسم اشاره مبتدا ثان و ایضا مفعول مطلق ماض بمعنی عاد و
رجع و قبل فعل ماض مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه یعود الی ذا و هو و مرفوعه خبر ذا و ذا خبره فی محل
الرفع خبر الذی و جملهٔ کاذرعات مع مبتدا معترضه بین المبتدا الاول و خبره ش همچنین است اولات یعنی جمع
مؤنث حقیقی است در اعراب و اولات جمع ذات است بمعنی صاحبه و مفردی از لفظ خود ندارد و مطلق است جمع
مؤنث سالم در اعراب نحو هؤلاء اولات فضل و مررت باولات فضل یعنی بجماعت صاحبان فضلند و دیدم جماعت
فضل را و مرور کردم بصاحبان فضل و همچنان کلمه که بتحقیق کرده شده است اسم از برای جمعی یعنی علم جمعی
مثل اذرعات بکسر الهمزه که علم بلاد ایست در شام و عرفات در و اعراب جمع مؤنث نیز قبول کرده شده است یعنی اعراب
انها در حالت رفع بضمه و در حالت نصب و جر بکسر است و هر یک از اذرعات و عرفات علم جمع مؤنث
زیرا که بحسب معنی جمعیت ندارند و صورت جمع دارند نحو هذه اذرعات و عرفات و رایت اذرعات و عرفات
و مررت باذرعات و عرفات ص و جر بالفتحة ما لا ینصرف ش ما لم یضف او یک بعد ال ردف ک و جر
فعل امر و فاعل او مستتر و هو انت و بالفتحة متعلق بجر و ما موصول اسمی فی محل النصب مفعول جر و لا للنفی و ینصرف
فعل مضارع منفی فاعل مستتر فیه یعود الی ما و الجمله صلهٔ ما و ما مصدریه و لم یضف فعل مبنی للمفعول نائب الفاعل
مستتر فیه و یک معطوف علی یضف و اسمه مستتر فیه و بعد متعلق بیضف و هو مستقر و ال مضاف الیه و ردف
فعل مبنی للفاعل فاعله مستتر فیه و الجمله فی موضع الحال من اسم یک ش یعنی جر بدو بفتحه اسم همچنانی که منصرف

نیست مادامی

نیست مادامی که اضافه نکرده باشد و نبوده باشد از اسم مستقر بعد از آن که تابع و ردیف شده باشد ال را
یعنی اعراب غیر منصرف در حالت رفع بضمه است و در حالت نصب و جر بفتحه است مانند جاءنی احمد
و رایت احمد و مررت باحمد که اگر غیر منصرف مضاف باشد یا با الف لام جر او بکسر و نحو جاءنی الاحمر و
رایت الاحمر و مررت بالاحمر و جاءنی احمدکم و رایت احمدکم و مررت باحمدکم که در این امثله احمد مضاف
بکم شده است ص و اجعل لنحو یفعلان النونا ش رفعا و تدعین و تسألون ک و اجعل فعل امر و فاعله
مستتر فیه و هو انت لنحو متعلق باجعل یفعلان مضاف الیه و النونا مفعول اول لاجعل و الالف للاطلاق
و رفعا مفعول ثان لاجعل و تدعین و تسألون معطوفان علی یفعلان و الالف للاطلاق ش و بگردان از
برای مانند یفعلان و تدعین و تسألون نون را علامت رفع یعنی فعل مضارعی که متصل شود با او الف تثنیه
مانند یفعلان یا تای مخاطبه مثل تدعین یا واو جمع مثل تسألون اعراب ایشان در حالت رفع نون است
و نون نایب مناب حرکه است ص و حذفها للجزم و النصب سما ش کلم تکونی لتری و منی مظلمه ک و حذفها ای
و للجزم متعلق بسما و النصب مع معطوف علی الجزم و سما یک الرتبی بمعنی العلامة خبر حذفها ای حذف النون
سمة للجزم و النصب کالکاف جارة لقول محذوف و لم حرف جزم تکونی مضارع کان الناقصة و یا للمخاطبة
و هو مجزوم بلم و علامة جزمه حذف النون و لتری و منی مضارع منصوبان مقدره بعد لام الجحود و علامة حذف
النون و فاعلها یا المخاطبة و مظلمة مفعول ثان لتری و منی الجار فی محل النصب خبر لم تکن ش و حذف نون یفعلان
و تدعین و تسألون علامت است از برای جزم و نصب مثل لم تکونی که در اصل لم تکونین بود و لم جازمه داخل او
شده و حذف نون کرده و مثال تری و منی که در اصل تریین بود و آن ناصبه که بعد از لام جحود مقدر است
حذف نون کرده بدانکه هر لامی که در خبر کان منفی ذکر میکنند لام جحود است و بعد از آن لام آن مقدر است
مثل اتری که خبر است از برای لم تکن و آن لام که در وسط لام جحود است و از این قبیل است قول حق تعالی
خالق الخلق ایاه و ما کان الله لیعذبهم و انت فیهم که خطاب بحضرت پیغمبر است یعنی حق تعالی عذاب نمیکند

باب اعراب المثنی

باب اعراب الجمع المذکر السالم

باب جر المنصرف

در دنیا قومی را که در میان ایشان باشی ما فیه کان فعل ناقصه اللهم اسم کان لیعذبهم خبر کان تقدیره لا ان
یعذبهم پس ظاهر شد که اعراب مضارع در حالت رفعی نون و در حالت نصبی و جزمی بحذف نون است و این
هفت صیغه است در مضارع که نون علامت رفع است و حذف نون علامت جزم و نصب چهار تثنیه نحو یضربان
وتضربان که اول از برای تثنیه مذکر غایب است و ثانی از برای تثنیه مؤنث غایبه و دو تضربان دیگر که اول از برای
تثنیه مذکر مخاطب و ثانی از برای تثنیه مؤنث مخاطبه است و دو جمع مثل یضربون و تضربون که اول جمع مذکر
غایب است و ثانی جمع مذکر مخاطب و یک مفرد مؤنث مخاطبه نحو تضربین و دو نون که در جمع مؤنث غایبه
و جمع مؤنث مخاطبه است علامت فاعل کالجزء کلا ندمثل یضربن و تضربن ص وسم معتلا من الاسماء ما
کالمصطفی والمرتقی کاهما ك وسم فعل امر من سمی المتعدی الی المفعولین معتلا مفعول ثان لسم من
الاسماء متعلق بمعتلا ما موصول اسمی مفعول اول لسم کالمصطفی متعلق باستقر صلة لما والمرتقی معطوف
علی المصطفی کاهما جمع مکرمة مفعول مرتقی ش اسم معرب در نزد نحویین صحیح میباشد و معتل و معتل
مقصور میباشد و منقوص یعنی نه چیزی را از معتل اسماء که مستقر است مثل مصطفی و مرتقی که مصطفی مثال است
از برای معتلی که در آخر او الف مقصوره است و مراد بالف مقصوره آنست که بعد از الف همزه نباشد
و این قسم کلمه را مقصوره مینامند و مراد بمرتقی اسمیست که در آخر او یاء ماقبل مکسور باشد و این قسم کلمه را
منقوص مینامند ص فالاول الاعراب فیه قدرا نحو یخشی وهو الذی قد قصرا ك فالاول مبتدا اول
والاعراب مبتدا ثان فیه متعلق بقدر وجملة قدر بالبناء للمفعول خبر لمبتدا ثان ومبتدا ثانی وخبره
خبر الاول والرابطة بینهما الضمیر المجرور فی فیه وجمیع توکید للاعراب وهو مبتدا والذی خبره وجملة قد
قصر بالبناء للمفعول صلة الذی ش پس اول که مصطفی است اعراب در او تقدیری است در احوال ثلث
و اما انچنان چیزیست که مقصور است نحو ما ثنی المصطفی و رایت المصطفی و مررت بالمصطفی ص والثانی
منقوص ونصبه ظهر ش ورفعه سوی کذا ایضا جر ك والثانی مبتدا و منقوص خبر و نصبه ظهر ایضا

مبتدا و خبر

باب الفعل الذی لا یسمی فاعله

مبتدا و خبر و رفعه سوی مبتدا و خبر و کذا متعلق بجر و ایضا مفعول مطلق لا ضی و بجر فعل مضارع مبنی للمفعول
نائب الفاعل مستتر فیه ش و دویم که مرتقی است منقوص است و نصب او ظاهر میشود و رفع او منوی است
یعنی تقدیریست و همچنین جر او منسوبست بواسطه آنکه ضمه و کسره بر یا ثقیلند و فتحه ثقیل نیست
مثال ثانی للمرتقی یضمه تقدیری و رایت المرتقی بفتحه لفظی و مررت بالمرتقی بکسره تقدیری ص وای فعل اخر منه الذی
اولاه او یاء فعلا عرف ك ای اسم شرط و هو مبتدا اول و فعل مضاف الیه و اخر مبتدا ثان و منه متعلق باخر
والفعل نحو والجملة خبر الاول او واو او یاء اولاه معطوفان علی الف الفاء جواب الشرط و معتلا حال من ضمیر عرف
و عرف مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه والجملة جواب الشرط ش و هر فعلی که آخر از آن فعل الف یا او و یا یا باشد
شناخته شده حال کونی که معتل است نحو یدیخشی و زید یغزو و زید یرمی ص فالالف انو فیه غیر الجزم
وابد نصب ما کید عوی یجی ك فالالف مفعول به لانو المقدر یفسره انو المذکور انو فعل امر و فاعل مستتر فیه
و هو انت فیه متعلق بانو و غیر حال من الالف والجزم مضاف الیه و انو مشتق من نوی بمعنی قصد وابد
بکسر الباء بمعنی اظهر فعل امر و فاعله مستتر و هو انت و نصب مفعول ابد و ما موصول اسمی فی محل جر علی انه
مضاف الیه لنصب و کید عوی متعلق باستقر فی موضع الصلة لما و یرمی معطوف علی یدعو باسقاط العاطف
ش پس معتل الف را معنوی و مقدر کن در و غیر جزم که رفع و نصب است یعنی فعلی که در آخر او الف باشد
او در حالت رفعی و نصبی تقدیریست نحو یخشی و لن یخشی و ظاهر ساز نصب چیزی را که مثل یدعو و یرمی است
یعنی هر فعلی که در آخر او و یا باشد اعراب او در حالت رفع تقدیریست و در حالت نصبی ظاهر است و سابق
آنکه ضمه بر واو و یا ثقیل است و فتحه ثقیل نیست زید یدعو و زید یرمی و لن یدعو و لن یرمی ص والرفع
فیهما انو واحذف جازما ثالثهن تقض حکما لازما ك والرفع مفعول به مقدم بانو و فیهما متعلق
بانو و انو فعل امر و فاعله مستتر و هو انت واحذف فعل امر و فاعل مستتر فیه و هو انت جازما حال من
فاعل احذف و ثالثهن مفعول به احذف والضمیر المضاف الیه عاید الی الافعال الثلث علی حذف مضاف

اى او اخوتها تقتني فعله مضارع مجزوم فى جواب لا مرحكما مفعول مطلق لنقض لان تقتني بمعنى تحكم من غير لفظ
فعله نحو قعدت جلوسا ولا مرا نعت لحكما ش ورفع را تقديرى ومعنوى كن در يدعو ويرمى مثل زيد يدعو و
يرمى بواسطه انكه بر واو ويا ثقيل است وحذف كن در حالت جزمى او اخوان سه فعل را كه ان يخشى ويغز
ويرمى است در حالت جزم الف وواو ويا را حذف كن نحو لم يخش بحذف الف ولم يغز بحذف واو ولم يرم بحذف
ياء وهرگاه چنين كردى قضاى حكم لازم كه لجواى كلمه است برو فوق لغت عرب كرده ص النكرة والمعرفة
ل النكرة خبر لمبتدا محذوف والمعرفة عطف عليها اى هذا باب النكرة والمعرفة ش يعنى اين باب نكره و
معرفه است ص نكرة قابل الف مؤثرا او واقع موقع ما قد ذكرا ل نكرة مبتدا وقابل خبر للمبتدا وال
فى موضع جر باضافة قابل اليه ومؤثرا حال من ال او واقع معطوف على قابل او موقع مفعول فيه واقع وما موصول
اسمى فى محل جر باضافة موقع اليه وقد ذكرا بالبناء للمفعول صلة ما والعايد اليها الضمير المستتر فى ذكر ونائب
مناب الفاعل والالف للاطلاق ش اسم بر دو قسم است نكره ومعرفه اسم نكره انست كه قابل ال باشد در حالتى
كه ال اثر كند باشد يعنى او را معرفه كند مثل رجل كه نكره است هرگاه الف لام داخل شود معرفه ميشود مثل
الرجل واحتراز كرد از نوشتن چيزى را كه قابل ال باشد واثر در تعريف نكند مثل العلامى كه هر ايشان الف لام داخل
شود معرفه مثل العباس والحارث يا واقع شود موقع اسمى كه ذكر كرده شد كه ان از جمله اسما است مثل
ذو لكن چه قابل ال نيست اما در موقع صاحب واقع شده وصاحب قابل ال هست مثل جاءنى ذو مال اى جاءنى الصاحب مال
ص وغيره معرفة لهم وذى وهند وابنى والغلام والذى ل وغيره مبتدا والمضاف اليه ضمير يعود الى قابل
ال معرفة خبر المبتدا لهم خبر مبتدا محذوف تقديره وذلك لهم وذى وهند وابنى والغلام والذى معطوفات على
هم ش وغير اسم منكور معرفه است مثل هم مثال ضمير است وذى مثال اسم اشاره وهند مثال علم است وابنى
مثال مضاف بمعرفه بالف لام والذى مثال موصول است پس معارف بر هفت قسم است ضمير واسم اشاره
ومعرفه بعلم ومعرفه باضافه ومعرفه بالف لام وموصولات ومنادى مثل يا زيد ومصر منادى را ص فما الذى

غيبة

غيبة او حضور كانت وهو سم بالضمير ل فما اسم موصول فى محل النصب على انه مفعول سم
الذى متعلق باستقر صلة ما وغيبة مضاف اليه او حضور معطوف على غيبة كانت فى موضع الحال من ما وهو
معطوف على انت سم فعل امر من سمى المتعدى الى اثنين وبالضمير مفعول ثان لسم ش بنام چيزى را كه از
براى صاحب غيبت باشد مثل هو يا از براى صاحب حضور مراد ضمير متكلم ومخاطب است بواسطه انكه هر يك
حاضرند بضمير پس اين ضمايرا از جمله معارف اند وانا ضمير متكلم است وانت ضمير مخاطب ص وذو اتصال
منه ما لا يبتدا ولا يلى الا اختيارا ابدا ل وذو مبتدا واتصال مضاف اليه ومنه متعلق باتصال او بها
فى منه عايد الى الضمير وما موصول اسمى فى محل رفع على انه خبر ذو ولا نافية جملة يبتدا بالبناء للمفعول
ما والعايد اليها محذوف والضمير مستتر فى يبتدا نايب عن الفاعل ولا يلى فعل منفى فاعله مستتر يعود الى الضمير
معطوف على لا يبتدا ولا مفعول به يلى على اختيارا منصوب بنزع الخافض اى لا اختيارا ابدا منصوب على الظرفية
الزمانية ليلى ش ضمير بر دو قسم است متصل ومنفصل وصاحب اتصال از ضمير انچنان چيزى است كه
ابتدا كرده نميشود باو پس نميگويند در قمت ت وهمچنين ضمير متصل در عقب نمى ايد الا را واختيار هرگز
پس نميگويند ما قام الا انت بلكه ميگويند ما قام الا انت باضمير منفصل وقيد اختيار بواسطه انست
كه در ضرورت شعرى ضمير متصل بعد از الا واقع شده كقول الشاعر اعوذ برب العرش من فئة بغت
على كتابى عوذ الا ناصرى ش كه ها ضمير متصل است وبعد از الا واقع شده است در ضرورت شعرى
يعنى پناه مى برم بپروردگار عرش از جماعتى كه ظلم كرده اند بر من پس نيست از براى من هيچ كس مگر خداى ناصر است
ص كالياء والكاف من ابنى اكرمك ل والياء والها من سليه ما ملك ل كالياء خبر لمبتدا محذوف
تقديره وذلك كالياء والكاف معطوف على الياء المجرور بالكاف من سليه فى موضع الحال من الياء والها
وسليه فعل امر والياء المخاطبة فاعله والها مفعول اول وما موصول اسمى فى محل النصب مفعول ثان
لسليه فعل وفاعله مستتر والجملة صلة ما والعايد محذوف ابنى مثالها از براى ضمير متصل است يعنى

یاد را بنی که ضمیر متصل است و کاف در اکرمک که او نیز ضمیر متصل است و مثال او ما از علیه ما ملک که هر دو ضمیر منفصل

ص وکل مضمر له البنا یجب ش ولفظ ما یجر کلفظ ما نصب ن کل مبتدا مضاف الی مضمر له متعلق بیجب و البنا

مبتدا ثان یجب فعل مبنی للفاعل فاعله مستتر و الجملة خبر البنا و المبتدا الثانی مع خبره خبر الاول و لفظ مبتدا

و ما موصول اسمی فی محل الرفع علی الحکایة مضاف الیه للفظ و جر فعل مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه عود الما و

الجملة صلة ما کلفظ فی محل رفع خبر لفظ و ما موصول اسمی مضاف الیه و نصب فعل مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر فیه

و الجملة صلة ما ش و هر ضمیر بنا از برای او واجبست از جهت مشابهت ضمیر بحروف چنانچه در حرف تصرف نیست

که مصغر و منصوب نمیباشند ضمایر نیز چنین اند یا انست که مشابهت ضمایر بحروف از انجهت است که هر ضمیر

متضمن معنی تکلم و خطاب و غیبت است و این معانی حروفند که مدلول اند بیا و تا و کاف و هاء و حروف

که ایشان حرفند در مانند ایای و ایاک و ایاک و ایاه و یا و کاف و تا و ها حروفند که متصل بضمایر شده اند

و هر لفظ که صلاحیت جر دارد از ضمایر متصل صلاحیت نصب دارد مثل اکرمتک و مررت بک ص للرفع

والنصب و جر ناصلح ش کاعرف بنا فانتنا نلنا المنح ن للرفع متعلق بصلح و النصب و جر معطوفان علی رفع

مبتدا و صلح خبره کاعرف الکاف جارة لقول محذوف و اعرف فعل امر فاعله مستتر فیه و هو انت بنا متعلق

باعرف ان حرف مشبهة بالفعل و نا اسمها و نلنا فعل فاعل المنح جمع منحة و هی العطیة مفعول نلنا و الجملة

خبر ان ش یعنی از برای رفع و از برای نصب و از برای جر صلاحیت دارد نا چون قول قوم اعرف بنا فانتنا نلنا

المنح که نا در بنا مجرور بباست در و انتنا منصوب بان است زیرا که اسم ان منصوب میباشد و در نلنا المنح

بواسطه انکه فاعل فعل است یعنی بشناسی ما را بدرستی که یافتیم عطایا را ص والف والواو والنون علما

غائب و غیره کقاما و اعلما ن الف مبتدا و الواو و النون معطوفان علیها فی موضع خبره للمبتدا و ما

موصول اسمی مجرور با للام متعلق بثابتة و جملة غائب صلة لما و غیره مجرور بالعطف علی الحال اعلی حذف الحال

المدلول علیها بالمثال کقاما الخبر للمبتدا المحذوف و اعلما معطوف علی قاما و تقدیر البیت و الالف و الواو

والنون ثابت

والنون ثابت للذکر غائب و غیره حال کونه مخاطبا و ذلک کقاما و اعلما علی طریق اللف و النشر علی الترتیب ش

و الف و واو و نون ثابتست از برای غایب و غیر غایب مخاطب نحو قاما و قاموا و قمن که مثالست از برای ضمایر

غایب اعلما و اعلموا و اعلمن که مثالست از برای ضمایر حاضر و مخاطب ص و من ضمیر الرفع ما یستتر

کافعل او افق نغتبط اذ تشکر ن و من ضمیر متعلق بکائن فی موضع الرفع علی انه خبر مبتدا مقدم علیه الرفع

الیه ما موصول اسمی فی محل الرفع علی انه مبتدا مؤخر جمله یستتر من الفعل و الفاعل صلة ما و التقدیر

الذی یستتر کائن من ضمیر الرفع کافعل خبر مبتدا محذوف تقدیره و ذلک کافعل او افق مجزوم فی جواب

افعل علی انه جواب لشرط محذوف و التقدیر ان یفعله او افق نغتبط معطوف علی او افق باسقاط العاطف

و اذ ظرف زمان للماضی و یستعمل فی المستقبل مجازا تشکر فعل مضارع مبنی للفاعل فاعله مستتر و هو انت

و از ضمیر مرفوع ش انچنان ضمیریست که پنهان میشود و استتار ضمیر واجب و جایز میباشد و مصنف ذکر

کرده ان چهار موضع را که استتار ضمیر واجبست اول فعل امر مخاطب مثل افعل که استتار انت در و

واجبست دویم متکلم وحده مثل او افق که استتار انا در و واجبست سیم متکلم مع الغیر مثل نغتبط که

نحن در و مستتر است چهارم مفرد مذکر مخاطب از فعل مضارع مانند تشکر که انت در و مستتر است

و جایز است ضمیر جواز در مثل زید یضرب که مفرد مذکر غایب است از فعل مضارع و هو مستتر است

در و مثل هند تضرب که هی مستتر است در و و از روی جواز و زید ضرب و هند ضربت که در اول

هو و در ثانی هی مستتر است از روی جواز ص و ذو ارتفاع و انفصال انا هو و انت و الفروع لا تشتبه

ن و ذو مبتدا و ارتفاع مضاف الیه و انفصال معطوف علی ارتفاع و انا خبره و هو و انت معطوفان

علی انا باسقاط العاطف فی بعضها للضرورة و الفروع مبتدا و جملة لا تشتبه خبره ش و صاحب ارتفاع

و صاحب انفصال انا و هو و انت است یعنی ضمیر مرفوع منفصل انا است که از برای متکلم وحده است

و هو از برای غایب و انت از برای مخاطب اینها اصلند و فروع ایشان که تشتبه و جمع و متکلم مع الغیر

مشتبه فیشبه غیره هما هم هی هما هن انت انتما انتم انت انتما انتن انا نحن ص وَذُو النَّصْبِ فِي انْفِصَالٍ
جُعِلَا إِيَّايَ وَالتَّفْرِيعُ لَيْسَ مُشْكِلَا ش وذو بالرفع مبتدا وانتصاب مضاف اليه وفي انفصال في موضع الحال من
مرفوع جعل وجعل فعل ماض مبني للمفعول يتعدى الى مفعولين اولهما مستتر فيه نائب مناب الفاعل والالف للاطلاق
وايای مفعول الثاني وجملة جعل مع معموليه في موضع خبر المبتدا والتفريع مبتدا وليس فعلا قصد اسمها
وخبرها مشكلا والجملة خبر التفريع ش وصاحب انتصاب در انفصال كردانيده شده است ايای يعني ضمير
منصوب منفصل ايا كاست كه از براي متكلم وحده است وفروع او نيست مشكل يعني ايله ايا هما ايا هم
ايا هما ايا هن ايا ك ايا كما ايا كم ايا ك ايا كن ايای ايانا ص وَفِي اخْتِيَارٍ لَا يَجِيءُ لِلْمُنْفَصِلْ
إِذَا أَتَى أَنْ يَجِيءَ لِلْمُتَّصِلْ ش وفي اختيار متعلق بمحذوف وهو ثابت منصوب على الحال من فاعل يجيء ولا
نافية يجيء فعل مضارع وللمنفصل فاعل يجيء واذا ظرف للمستقبل متضمن معنى الشرط منصوب بجواب الشرط عند
الجمهور وقيل بالشرط وأتى فعل ماض وان يجيء فعل مضارع منصوب بان والمتصل فاعل يجيء وصلتها فاعل اتى
والتقدير لا يجيء المنفصل حال كونه ثابتا في اختيار اذا اتى ان يجيء المتصل فاء يجيء المنفصل ش ودر حال
اختيار نمي آيد ضمير منفصل وقتي كه ميسر باشد اينكه بيايد متصل بواسطه آنكه وضع ضمايرا از براي اختصار ضمير
منفصل طول دارد نسبت بمتصل پس هرگاه توان گفت اكرمتك نميگويند اكرمت اياك ودر حين غير
اختيار آمده است ضمير منفصل با امكان اتصال كقول الشاعر بالباعث الوارث الاموات قد
ضمنت اياهم الارض في دهر الدهاريز وشاهد درين بيت ضمير اياهم است كه قياس آن بود كه ضمنتهم
بگويند ليكن از جهت ضرورة شعري منفصل آورده اند معنى بيت قسم مخورم بذاتي كه براي تكيه است
وارثان از براي اموات كه بتحقيق ضامن شده است زمين ايشانرا يعني بدنهاي ايشانرا در جميع ازمنه
ص وَصِلْ أَوِ افْصِلْ هَاءَ سَلْنِيهِ وَمَا أَشْبَهَهُ فِي كُنْتُهُ الْخِلَافُ انْتَمَا ش صل فعل امر واو حرف التخيير
وافصل معطوف على صل وهاء مفعول به افصل قبله ومن جهة المعنى مطلوب لصل ايضا وسلنيه

مضاف اليه

وما عطف على سلنيه اشبهه فعل فاعله مستتر والهاء مفعول والجملة صلة ما في كنته متعلق بانتما الخلاف
بمعنى الخلاف مبتدا وانتما خبره ش متصل بيار يا منفصل هاء سلنيه را بنا بر تخيير وانچه مشابه باشد در
او را ومراد بسلنيه هر فعليست كه متعدي بدو مفعول شود وهر دو ضمير باشد ومفعول ثاني در اصل
خبر مبتدا نباشد اختيار داري در اتصال مفعول ثاني ودر انفصال پس ميتوان گفت سلنيه وسلني
اياه وانچه مشابه اوست مثل الدرهم اعطيته كه جايز است اعطيتك اياه واعطيته كه خلاف ظاهر
شده ميان قوم در كنته يعني خبر ناقصه هرگاه ضمير باشد جايز است اتصال وانفصال پس ميتوان گفت
كنته وكنت اياه ص كَذَاكَ خِلْتَنِيهِ وَاتِّصَالًا اخْتَارَ غَيْرِي اخْتَارَ الِانْفِصَالَا ش خبر مقدم ولا اشارة
بذاك الى الخلاف المذكور في كنته وخلتنيه مبتدا مأخوذ على حذف مضاف والتقدير وهما خلتنيه كذاك
في الخلاف واتصالا مفعول مقدم باختار واختار بقطع الهمزة فعل مضارع مسند الى المتكلم والتقدير
واختار الاتصال والالف للاطلاق وغيري مبتدا مضاف الى يا المتكلم والجملة خبر تقديري واختار بوصل
الهمزة فعل ماض وفاعله ضمير مستتر يعود الى غيري والانفصال مفعول به لاختار اختار خبر غيري
والالف في الانفصال للاطلاق ش يعني مانند كنته است باب خلتنيه در وقوع خلاف در مفعول
ثاني او ومراد بخلتنيه هر فعليست كه متعدي شود بدو مفعول ومفعول ثاني در اصل خبر باشد و
خلتنيه از افعال قلوبست بمعنى ظننت ومصنف گفته كه اختيار كرده ام من در مفعول ثاني اتصال را
پس بنا بر مذهب مصر ميگويي خلتنيه باتصال هاء بفعل كه مفعول ثاني نيست خلت فعليست از
افعال قلوب تا فاعل نون وقايه باشد مفعول اول وها مفعول ثاني يعني گمان بردي تو مسل فاضل و
غير مصر كه سيبويه است اختيار كرده انفصال مفعول ثاني را پس ميگويي خلتني اياه ص وَقَدِّمِ
الْأَخَصَّ فِي اتِّصَالِ ش وَقَدِّمْ مَا شِئْتَ فِي انْفِصَالِ ش قدم فعل امر فاعله مستتر وهو انت والاخص
مفعول قدم وفي اتصال متعلق بقدم وقدم فعل امر موكد بنون الخفيفة فاعله مستتر وهو انت وما موصول

اسمی مفعول به قدمن و شئت فعل فاعل والجمله صلة ما والعاید محذوف فی انفصال متعلق بقدمن ش
بدانکه ضمیر متکلم اخص از ضمیر مخاطبست و ضمیر مخاطب اخص از ضمیر غایبست و ضمیر غایب اعم است پس
هرگاه جمع شوند در یک کلمه دو ضمیر و هر منصوب متصل باشند و احدهما اخص باشد نسبت بان دیگری مقدم
بدار اخص را در حینی که متصل باشد مانند الدرهم اعطیتکه او اعطیتیه که کاف در اعطیتک و یا در اعطیتی
اخص است نسبت بها بواسطه انکه کاف از برای مخاطبست و ها از برای غایب و همچنین یاء ضمیر متکلم و ها
ضمیر غایبست و مقدم شد اخص بر غیر اخص و اگر چنانچه دو ضمیر جمع شوند و احدهما اخص باشد نسبت
بدیگری اما ثانی منفصل باشد اختیار داری مقدم بدار هر یک را که خواهی در حین انفصال مثل الدرهم
اعطیتک ایاه و اعطیتنی ایاه بتقدیم کاف و یا بر ها یا انکه میگوئی الدرهم اعطیتیه ایاک و اعطیتیه ایای
غیر اخص بر اخص س وَفِی اتِّحَادِ الرُّتْبَةِ الْزَمْ فَصْلًا ۞ قَدْ یُبِیحُ الْغَیْبُ فِیهِ وَصْلًا ل وفی اتحاد
بالزم و الرتبة مضاف الیه و الزم بفتح الزای فعل امر من لزم یلزم بکسر الزای فی الماضی و فتحها فی الغابر و فصلا
مفعول الزم و قدها للتقلیل و یبیح الغیب فعل و فاعل فیه متعلق بیبیح و الهاء من فیه تعود الی اتحاد الرتبة
و وصلا مفعول یبیح و متعلق بیبیح المحذوف و التقدیر و قد یبیح الغیب فی اتحاد الرتبة وصلا مع اختلاف
الضمیرین ش یعنی لازم بدان فصل را در اتحاد رتبه و گاه هست که مباح میگرداند غایب وصل را در
اتحاد رتبه یعنی هرگاه دو ضمیر منصوب جمع شوند و متحد باشند در رتبه مثل انکه هر دو ضمیر متکلم باشند
یا مخاطب یا غایب لازم است فصل در احد ضمیرین پس میگوئی اعطیتنی ایای یا مفعول اول و ایای مفعول
ثانی و هر دو ضمیر متکلم اند و اعطیتک ایاک کاف مفعول اول و ایاک مفعول ثانی و اعطیته ایاه
ها مفعول اول و ایاه مفعول ثانی و جایز نیست اتصال ضمیرین پس نمیگوئی اعطیتنی و انه اعطیتکه و انه اعطیته
اما هرگاه ضمیر غایب باشند و مختلف باشند ایشان پس گاه هست که متصل میباشند نحو الزیدان الدرهم اعطیتهما
س وَقَبْلَ یَا النَّفْسِ مَعَ الْفِعْلِ النُّونْ ۞ نُونٌ وِقَایَةٌ وَلَیْسَ قَدْ نُظِمْ ل و قبل منصوب بالنون و یا بالقصر للضرورة

مضاف الیه و

مضاف الیه و النفس مضاف الیه یا و مع الفعل فی موضع الحال من یا النفس و النون بضم النون فعل ماض مبنی للمفعول
و نون نایب الفاعل عن النون و وقایة مضاف الیه و لیس مبتدا و قد نظم فعل مبنی للمفعول خبره و التقدیر قد
نظم بیت ش و النون که شد نون وقایه پیش از یاء ضمیر متکلم یا فعل نحو ضربنی تا نگاه دارد ان نون فعل را از لحوق
کسره بواسطه انکه هرگاه فعل با یاء متکلم جمع شود یاء متکلم ما قبل خود را مکسور میخواهد پس بنا برین لازم میاید
کسره که لاحق اسم است بر فعل لاحق شود پس نون را پیش از یای می آورند تا کسره بر نون داخل شود و فعل نا
باشد از لحوق کسره و لیس را وجود انکه فعل ناقصه است و متصل بیاء شده و نون وقایه پیش از یا نیاورده اند
انجهت ضرورت شعریست قال الشاعر عَدِمْتُ قَوْمِی کَعَدِیدِ الطَّیْسَنِی ۞ اِذْ ذَهَبَ الْقَوْمُ الْکِرَامُ
لَیْسَنِی یعنی شمردم قوم خود را چون ریگ بیابان در وقت رفتن قوم کرام من و نیستم روندهٔ من با ایشان
س وَلَیْتَنِی فَشَا وَلَیْتِنِی نَدُرْ ۞ وَمَعَ لَعَلَّ عَکْسٌ وَکُنْ مُخَیَّرًا ل و لیتنی مبتدا و فشا خبره و لیتنی ندر ایضا
مبتدا و خبر و لام للاطلاق و مع متعلق باعکس و لعل مضاف الیه و اعکس فعل امر فاعلش مستتر و کذا من
من کان الناقصة و اسمه مستتر فیه مخیرا خبر کن ش یعنی لیتنی با نون وقایه بسیار است و لیتنی نادر است
با نون وقایه و با لعل عکس لیت عمل کن یعنی بی نون بسیار است مثل لعلی ابلغ و با نون کم است یعنی
لیت که از حروف مشبهة بالفعل است هرگاه متصل شود بیاء متکلم اکثر اوقات با نون وقایه است
و کم است بی نون وقایه و لعل که او نیز از حروف مشبهة بالفعل است بی نون بسیار است و با نون
کم است س فِی الْبَاقِیَاتِ وَاضْطِرَارًا خَفَّفَا ۞ مِنِّی وَعَنِّی بَعْضُ مَنْ قَدْ سَلَفَا ل فی الباقیات
مخیرا و اضطرارا مفعول لاجله لخففا متعلق علی و خففا فعل ماض و الفه للاطلاق و مبتدا فعل
خفف و عنی معطوف علی منی و بعض فاعل خفف و من اسم موصول مجرور باضافه بعض الیه و جمله قد
سلف صله من و الالف للاطلاق ش و باش در باقی حروف مشبهة بالفعل که انّ و انّ و لکنّ و کانّ
مخیر در الحاق نون وقایه و عدم الحاق نحو انّنی و انّی و انّنی و انّی و لکنّنی و لکنّی و کانّنی و کانّی مخفف

داده اند بعضی از علما می سابق منی و عنی را از جهت اضطرار و ضرورت شعری یعنی من و عن که از جمله حروف
جاره اند هرگاه متصل شود با نون ایا متکلم اصل آنست که نون وقایه پیش از یا مذکور شود مثل منی و عنی تشدید
نون و از جهت ضرورت شعری بعضی از علما سابق تخفیف داده اند یعنی حذف نون وقایه کرده اند کقول
الشاعر ایها السائل عنهم و عنی لست من قیس و لا قیس بنی یعنی ای سوال کننده از قوم معروف و
مشهور در نزد ایشان و از من نیستم من از قبیله قیس و نه قیس از قبیله من ص وفی لدنی لدنی قد وفی قدنی
وقطنی الحذف ایضا قد یفی ش وفی لدنی بتشدید النون متعلق بقد ولدنی بتخفیف النون مبتدا و قد
بفتح القاف فعل ماض و فاعله مستتر فی جمله قد فی لدنی بالتخفیف و فی قدنی یتعلق بنفی و قطنی معطوف
علی قدنی فالحذف مبتدا و ایضا مفعول مطلق لا فی جمله قد یفی خبر المبتدا ش یعنی در لدنی که از جمله ظروف
مکانست هرگاه متصل شود بیای متکلم اکثر الحاق نون وقایه است و بی نون وقایه کم است و در قدنی
و قطنی که بمعنی حسبی اند حذف نون نیز بتحقیق بسیار است و قد یفی که در عبارت مصنف واقع شده قد
از برای تحقیق است و یفی بمعنی تکثیر است ص العلم ای هذا باب العلم هذا مبتدا و باب خبره مضاف
الی العلم ص اسم یعین المسمی مطلقا علمه کجعفر و حوتقا ش اسم مبتدا و یعین فعل مضارع للغایب
فاعله مستتر و المسمی مفعوله و مطلقا حال من فاعل یعین و علمه خبر اسم کجعفر خبر لمبتدا محذوف تقدیره و
ذلک کجعفر و حوتقا عطف علی جعفر ش یعنی اسمی که معین میسازد مسمی را مطلقا یعنی بی قید بلکه
وضع آن اسم علم مسمی است مثل جعفر که علمست از برای مرد و حوتقی علمست از برای زن و بقید
باقی معارف بیرون رفتند بواسطه آنکه دلالت ایشان بر تعیین بامر خارج است مانند الغلام که
بمعهود است و موصول بصله و اشاره بمشار الیه و ضمیر محتاج بقید تکلم یا خطاب یا غایبست ص وقرن
وعدن ولاحق وشدقم وهیلة وواشق ش وقرن وعدن ولاحق وشدقم وهیلة وواشق
معطوفات علی جعفر ش قرن اسم قبیله است و عدن اسم مکانست و لاحق اسم فرس است و شدقم

اسم جمل و

اسم جمل و هیلة اسم شاة است و واشق اسم کلب ص وضعا اتی وکنیة ولقبا ش واخوذ ذا
ان سوا صحبا ش واسما حال من فاعل اتی و اتی فعل ماض و فاعله مستتر فیه یعود الی العلم و کنیة و لقبا
معطوفان علی اسما و التقدیر اتی العلم اسما و کنیة و لقبا و اخوذ فعل امر مؤکد بالنون الخفیفة فاعله
مستتر فیه و ذا اسم اشارة یعود الی اللقب و محله نصب علی انه مفعول اخوذ و ان حرف شرط و سوا مفعول
صحب مقدم علیه و صحب بکسر الحاء فعل الشرط و فاعله مستتر فیه یعود الی اللقب و جواب الشرط محذوف و التقدیر ان
صحب اللقب سوا فاتوه ش و امدا است علم اسم و کنیه و لقب بجهة آنکه اگر قصد مدح میکنند یا ذم لقب
مثل محمد و معویه و میمونه و میشومه و اگر چنین نباشد اسم است مثل زید و زینب و تاخیر کن لقب را
اگر با غیر خود مصاحب شود مثل سعید کرز و زین العابدین و شمس الدین یعنی اسم و لقب اگر جمع شوند
لقب را تاخیر کن بدانکه ظاهر کلام مصنف آنست که لقب اگر با کنیه باشد تاخیر لقب باید کرد و حال آنکه
توضیحی در تقدیم لقب بر کنیه مثل زین العابدین ابو عبد الله و تقدیم کنیه بر لقب مثل ابو عبد الله
زین العابدین و اگر مصنف بدل سوا سواها میگفت سالم از این مناقشه بود ص وان یکونا مفردین
فاضف حتما والا اتبع الذی ردف ش ان حرف شرط و یکونا فعل الشرط مجزوم و علامة جزمه
حذف النون و الالف اسمها راجع الی الاسم و اللقب مفردین خبر یکونا فاضف الفاء رابطة لجواب
الشرط و اضف فعل امر و فاعله مستتر فیه و هو انت و الجملة فی محل الجزم علی انها جواب الشرط و حتما مفعول
مطلق و لا حرف شرط اصله ان لا و لا نافیة ادغمت النون فی اللام لتقارب المخرج و فعل الشرط محذوف
لدلالة ما قبله علیه ای ان لا یکونا و اتبع فعل امر متعد لاثنین حذف ثانیهما مع متعلقه و فاعله مستتر فیه
و الجملة جواب الشرط و مثل هذا یجب ان یکون مقرونا بالفاء الا انه حذف للضرورة و الذی فی محل النصب علی
انه مفعول اول باتبع و هو جار علی موصوف محذوف و جمله ردف بکسر الدال مساو لتبع وزنا و معنی

علامة الذي والعائد فاعل ردف المستتر فيه ومعموله محذوف والتقدير انه لا يكونا مفردين فاتبع الثاني
الذي ردف الاول اعرابه ش واگر بوده باشد اسم ولقب هر دو مفرد پس اضافه کن اول را که اسم است
بثانی که لقب است نحو جاءني سعيد كرز ورايت سعيد كرز ومررت بسعيد كرز واگر نبوده باشد اسم
ولقب هر دو مفرد یعنی مرکب باشند تابع ساز ثانی را بخانی که ردیف شد اول را در اعراب مثل جاءني عبد الله انف
الناقة ورايت عبد الله انف الناقة ومررت بعبد الله انف الناقة که درین امثلة انف الناقة که لقب است
تابع است مر عبد الله را که اسم است در اعراب ص ومنه منقول كفضل واسد ش وذو وان بحال كسعاد
وادد ل ومنه خبر مقدم والضمير يعود الى العلم ومنقول مبتدا مؤخر كفضل خبر مبتدا محذوف تقديره
وذلك كفضل واسد معطوف على فضل وذو مبتدا مضاف وخبره محذوف لدلالة خبر المقدم عليه وان بحال
مضاف اليه والتقدير ومنه ذو ان بحال وكسعاد خبر لمبتدا محذوف تقديره وذلك كسعاد وادد معطوف
على سعاد ش وبعضی از علم منقول میباشد که سابقا در غیر علم استعمال کرده اند مثل فضل واسد که فضل در
اصل مصدر است واسد در اصل اسم حیوان مفترس والحال علم شخص شده اند واز علم مرتجل میباشد
یعنی پیش از علمیت استعمال دیگر از برای او نبوده مثل سعاد که در اصل والحال موضوع است از برای زن
وادد اسم مردیست ص وجملة وما بمزج ركبا ش فان يقو ويد ثم اعربا ل وجملة مبتدا وخبره محذوف
والتقدير ومنه جملة وما موصول اسمی مرفوع المحل بالعطف على جملة وبمزج متعلق بركبا والباء بمعنى مع
وركبا بالبناء للمفعول صلة ما والالف للاطلاق والتقدير ومنه جملة والذي ركب مع مزج وذا اشارة الى
المركب الممزوج في محل الرفع على الابتداء وان حرف شرط ويقو متعلق بثم ويد بكسر الهاء مضافا اليه وثم فعل ماض
من القيام بمعنى الكمال في موضع جزم بمعنى فعل الشرط واعربا بالبناء للمفعول جواب الشرط والشرط وجوابه خبر ذا
ش واز جمله علم جمله است مشابه بقخره وتابط شرا وزید قائم ومراد بعلم جمله ایست که در اصل فعل فاعل یا
مبتدا وخبر باشد وحکم او انست که حکایت حالی میکند واز جمله علم جزئیست که ترکیب کرده شده است مزج

یعنی دو اسم

یعنی دو اسم که هر کدام ایشان مدلول علمی را داشته باشند وایشانرا ممزوج کنند واسم از برای واحدی
شوند مثل بعلبك ومعدی کرب واین مرکب مزجی اگر تمام شده باشد بغیر ویه معربست از قبیل شان
مذکوران واگر بویه تمام نشده باشد مبنی است مثل سیبویه ونفطویه ص وشاع في الاعلام ذو اضافة
كعبد شمس وابي قحافة ل وشاع فعل ماض وفي الاعلام متعلق بشاع وذو فاعل شاع والاضافة مضاف
اليه كعبد خبر لمبتدا محذوف تقديره وذلك كعبد وشمس مضاف اليه وابي معطوف على عبد وقحافة مضاف
اليه وهو غير منصرف للعلمية والتانيث ش یعنی بسیار است در اعلام صاحب اضافه مواد مرکب
اضافیست مثل عبد شمس که اسم است وابی قحافه کنیه مصنف ایراد کرده از جهت علم صاحب اضافه
دو مثال تانثیه باشد براینکه جزو اول معرب بحرکات وجزو ثانی معرب منصرف مانند عبد شمس
وممکن است که جزو اول معرب بحروف وجزو ثانی غیر منصرف مثل ابی قحافه که اب از اسماء سته
واعراب او بحروفست وقحافه غیر منصرفست از برای علمیت وتانیث ص ووضعوا لبعض
الاجناس علم ش كعلم الاشخاص لفظا وهو عم ل ووضعوا وقف عليه بحذف الالف على لغة ربيعة
وكعلم في موضع الحال من علم والاشخاص مضاف اليه لفظا منصوب بنزع الخافض اي في لفظ وهو
مبتدا يرجع الى علم الاجناس وجملة عم خبر هو ويجوز ان يكون عم اسم تفضيل والاصل اعم
حذفت الهمزة تخفيفا للضرورة ش یعنی وضع کرده اند از برای بعضی اجناس لفظی را که آن
علم در حالتی که مثل علم اشخاص است در لفظ که قبول الف نمیکند مثلا واین علم جنس عام است
شامل است افراد خود را پس در معنی مخالف علم اشخاص است وبدانکه علم بر دو قسم است علم شخص
وعلم جنس پس علم شخص از برای او دو حکم است معنوی واو انست که اراده کرده شود باو
واحد بعینه مثل زید واحمد که هر یک شامل اند ذات شخص را وحکم دیگر لفظی است واو انست که صحیح باشد
امدن حال بعد از و مثل جاء زید ضاحکا وغیر منصرف واقع شود باسبب دیگر غیر علمیت مثل هذا احمد

وضعوا لعل وفاعل والضمير للعرب ولبعض متعلق بوضعوا
الاجناس مضافا اليه علم معمول ع

ومنع باشد دخول الف لام بر وین نمیکونی جاء الزید و علم جنس مانند علم شخص است در لفظی
بس میکوید هذا اسامة مقبلا که ذکر حال بعد از علم جنس شده و غیر منصرف مانند مثل اسامه
که غیر منصرف است از برای تانیث لفظی و علیه و همچنین ممتنع است دخول الف لام بر وین نمیکوید
هذا الاسامة و حکم علم جنس معنی مثل حکم نکره است از جهت آنکه مخصوص نیست بواحدی را
بعینه بلکه هر اسدی صادق است اسامه ص من ذا لك ام عریط العقرب ش وهكذا ثعالة
للثعلب ك من ذا الخبر مقدم اشارة الی علم الجنس و ام مبتدا موخر و عریط بکسر العین
و فتح الیاء مضاف الیه لام و للعقرب فی موضع الحال من ام عریط و هکذا خبر مقدم و ثعالة
مبتدا موخر و للثعلب حال من ثعالة ش یعنی بعضی از علم جنس ام عریط است که علم جنس
عقرب است و همچنین علم جنس ثعلب است و این هر دو مثال علم جنس است در اعیان ص
و مثله برة للمبرة ش کذا فجار علم للفجرة ك و مثله خبر مقدم و برة مبتدا موخر و للبرة متعلق
بحال محذوف و التقدیر و برة مثله حال کونها علما موضوعا للبرة و کذا خبر مبتدا مقدم
و فجار مبتدا موخر و علم مبتدا محذوف الخبر و للفجرة متعلق بالخبر المحذوف و التقدیر فجار
کذا علم موضوع للفجرة ش یعنی و مثل ام عریط است برة که علم جنس مبره است و همچنین
فجار علم جنس فجره است و این هر دو علم جنس اند در معانی ص الاشارة ای هذا باب الاشارة
هذا مبتدا و باب خبره و الاشارة مضاف الیه ص بذا لفرد مذکر اشر ش بذی و ذه و تی تا
علی الانثی اقتصر ك بذا و لفرد متعلقان باشر و مذکر نعت لفرد و اشر فعل امر فاعله مستتر
و بذی متعلق باقتصر و اقتصر فعل امر فاعله مستتر ش یعنی بذا اشاره کن بمفرد مذکر و بذی و تی
و تا اقتصار کن بر مفرد مونث در اشاره نحو ذا زید و ذی هند ص و ذان ثان للمثنی المرتفع
و فی سواه ذین تین اذکر تطع ك و ذان مبتدا و ثان عطف علی ذان باسقاط العاطف

وذه و تی و تا معطوفان علی ذی باسقاط العاطف و المعنی للمفرد و علی الانثی متعلق باقتصر صح

للضرورة

للضرورة و للمثنی متعلق بمشار و المرتفع نعت للمثنی و فی سواه متعلق باذکر و ذین مفعول اذکر بهمام
مقدم علیه و تین معطوف علی ذین باسقاط العاطف للضرورة و اذکر فعل امر فاعله مستتر فیه
و تطع فعل مضارع من اطاع مجزوم فی جواب الطلب و مفعوله محذوف و تقدیر البیت
و ذان تا اشارتها للمثنی المرتفع و فی سواه اذکر تین و ذین تطع الفصحاء او العرب ش
یعنی ذان و تان بالف و نون اشاره کرده میشود باینان از برای مثنای مرفوع نحو جاءنی
ذان و تان و در سوای مثنای مرفوع که حالت نصب و جر است یاد کن ذین و تین را
تا اطاعت کنند و عرب کرده باشی نحو رایت ذین و تین و مررت بذین و تین ص و با ولی
اشر لجمع مطلقا و لمدا ولی و لدی البعد انطقا بالکاف حرفا دون لام او معه
و للام ان قدمت ها ممتنعه ك و با ولی متعلق باشر و اشر فعل امر من اشار و لجمع
متعلق باشر و مطلقا حال من جمع و المد مبتدا و اولی اسم تفضیل خبر و متعلق اسم التفضیل
محذوف تقدیره اولی من القصر و لدی بمعنی عند و متعلق بانطقا و البعد مضاف الیه
و انطقا فعل امر فاعله مستتر و الالف فیه للبدل من نون التوکید الخفیفة بالکاف
متعلق بانطقا و الباء فیه للملابسة و حرفا حال من الکاف دون ایضا حال من الکاف و لام
مضاف الیه و او للعطف و معه عطف علی دون و الهاء مضاف الیه و اللام مبتدا و ان حرف
شرط و ها بالقصر فعل قدمت و ممتنعه خبر مبتدا و ان جواب الشرط محذوف التقدیر
و اللام ممتنعة ان قدمت ها فهی ممتنعه ش یعنی اشاره کن با ولی از برای جمع مطلقا
خواه مذکر باشد و خواه مونث و از کلام مصنف چنین ظاهر میشود که اولی استعمال شده
در عقلا و در غیر عقلا لیکن اکثر استعمال اوست در عقلا و از رود او در غیر عقلا
قول شاعر است شاهد م المنازل بعد منزلة اللوی و العیش بعد اولئك الایام

ش یعنی ذم کن منزلها را بعد از منزل لوی و هم چنین ذم کن و بدر و ان عیش را بعد از ان روزها اولئک در بیت
دو غیر عقلا استعمال شده و مذ در و بهتر است از قصو یعنی اولا بهتر از قصو است که اولی باشد بدانکه ما
الیه دو رتبه دارد قریب و بعید پس جمیع انچه مذکور شده از برای اشاره بقریبست و در نزد بعد گویا شو
یا کاف در حالتی که ان کاف حرفست در حالتی که بی لام باشد یا با لام مثل ذالک و تاک و اولئک و ذلک و تلک
و اولالک که ایشان اشاره به بعید ند و لام ممتنع است اگر مقدم داری بر اسم اشاره های تنبیه را پس میگوئی
هذالک و هاتلک بلکه با ها میگوئی هذاک و هاتاک بدون لام و بر وست قول شاعر ش رأیت بنی غبرا
لا یعرفوننی ش ولا اهل هذاک الطراف الممدد ش یعنی دیدم فقرائی که غیبشان اختند ایشان مرا چنین
غیبشان اختند اغنیای ممدود مرا و شاهد درین بیت در هذاک است و ظاهر کلام مصنف آنست که اسماء
اشاره دو مرتبه دارند قریب و بعید انچه بی کاف است از برای قریب و انچه با کاف است از برای بعید و اما بعضی
نحویین را مذهب آنست که اسماء اشاره سه مرتبه دارند قریب و بعید و بواسطه پس اشاره کرده میشود
بقریب بانکه در وی نیست کاف و نه لام نحو ذا و ذی و اشاره کرده میشود بانچه در و کاف تنها است بوسط
در قرب و بعد مثل ذاک و انچه در و کاف و لام است اشاره ببعید است مثل ذالک ص وبهنا او هنا
اشر الی ش ان المکان وبه الکاف صلا ص فی البعد او بثم فه او هنا ش او بهنالک انطق او هنا
ش و بهنا متعلق باشر او هنا للتخییر و هنا معطوف علی هنا و اشر فعل امر و فاعل مستتر و الی دان بالدال
المهملة بمعنی القرب متعلق باشر المکان مضاف الیه بن بابجر و قطیفه الی اضافة الصفة الی الموصوف
و به متعلق بصلا و الکاف مفعول صلا مقدم علیه صلا فعل امر مؤکد بالنون الخفیفة ابدلت فی الوقف
الفا و فی البعد متعلق بصلا و التقدیر صل الکاف بهنا او هنا فی البعد و امر فی تخییر و بثم متعلق
بفه و فه بضم الفاء و سکون الهاء امر من فاه یفوه اذا نطق و او للتخییر و هنا بفتح الهاء و تشدید النون
معطوف علی ثم و بهنالک بضم الهاء و تخفیف النون متعلق بانطق و انطق فعل امر مؤکد بالنون

الخفیفة و او

الخفیفة و او للتخییر و هنا بکسر الهاء و تشدید النون معطوف علی هنالک ش اشاره کن بمکان نزدیک
بهنا بدون حا تنبیه یا با ها تنبیه مثل هنهنا و وصل کن کاف را در مکان بعید مثل هناک یا بثم یا هنا
بفتح ها یا بکسر ها یا بهنا للناطق شو اینها در اشاره بمکان بعید ص الموصول ای خذ باب الموصول
ص موصول الاسماء الذی للتی الیا اذا ما ثنیا لا تثبت ش بل ما یلیه اولیه العلامة ش والنون
ان تشدد فلا علامة ش موصول مبتدا مضاف و الاسماء مضاف الیه و الذی خبره و لا نثی ایضا مبتدا
و التی خبره و الیا بالقصر للضرورة مفعول لا تثبت مقدم علیه اذا ظرف یتضمن معنی الشرط منصوب بجوابه
و ما زایدة و ثنیا فعل مبنی للمفعول و نائب الفاعل الالف و هی ضمیر راجع الی الذی و التی و لا ناهیة و تثبت
بضم التاء مضارع اثبت مجزوم بلا و فاعله مستتر و هو دلیل الجواب فی التقدیر و لا تثبت الیاء اذا ما ثنیا فلا
تثبتها و بل للانتقال و ما موصول اسمی فی محل نصب یفعل بحذف تلیه من الفعل و الفاعل و المفعول
صلة ما و اولیه فعل امر و فاعله مستتر فیه و الهاء مفعول الاول و العلامة مفعول الثانی و الجملة
مفسرة لفعل محذوف و النون مبتدا ان حرف شرط و تشدد فعل مضارع مبنی للمفعول نائب الفاعل مستتر
فیه و الفا رابطة لجواب الشرط و لا نافیة للجنس و علامة اسم لا مبنی علی الفتح و خبرها محذوف و الجملة
خبر المبتدا ش یعنی موصول اسما بعضی از و الذی است که از برای مفرد مذکر است و انثی از اسماء موصول
التی است و ثابت میدان یا را وقتی که تثنیه کردانیده شوند بلکه انچه در عقب می اید کلمه یا را بگذار
تو را علامة تثنیه یعنی یاء الذی و التی را حذف کن و بجای یا علامة تثنیه که الف نونست در
حالت رفع و یا نون است حالت نصب بگذار پس میگوئی اللذان و اللتان و اللذین و اللتین
و نون اللذان اگر تشدید داده شود پس هیچ علامت و عیب بتعنیست تا عوض باشد از یاء محذوف پس
میگوئی اللذان و اللتان و الذین و اللتین بتشدید نون و بتحقیق که خوانده اند بعضی از قرا ربنا
ارنا اللذین بتشدید نون ص و النون من ذین و تین شددا ش ایضا و تعویض بدال صلا

تمثیل

ك والنون مبتدا من ذين وتين في موضع الحال من مرفوع شدّدا وشدّدا فعل مبني للمفعول والنائب الفاعل
ضمير مستتر فيه يعود الى النون والالف للاطلاق وايضا مفعول مطلق فعل محذوف وهو اضرابي عاد وجملة
شدّدا في موضع الرفع خبر المبتدا وتعويض مبتدا بذلك متعلق بقصد وقصد بالبناء للمفعول ونائب الفاعل
مستتر فيه عايد الى التعويض في موضع الرفع خبر المبتدا والالف للاطلاق والتقدير والنون شددا ايضا كما
كاينا من ذين وتين وتعويض قصد بذلك التشديد ش ونون از ذين وتين كه تثنيه ذا وتا اند كه اسم اشارت
وتشديد داده شده اند مثل ذات وتات وذين وتين بتشديد نون چنانچه در اللاتي واللتان والذين واللتين
نون مشدد بود واين تشديد نون تعويض از الف در ذاوتا واز يا در الذي والتي قصد كرده شده ص
بجمع الذي لا لي الذين مطلقا ؛ وبعضهم بالواو رفعا نطقا ك جمع مبتدا والذي مضاف اليه لا لي بضم
الهمزة وفتح اللام خبر والذين معطوف على لا لي باسقاط العاطف ومطلقا حال من الذين وبعضهم
مبتدا وهم مضاف اليه الضمير يعود الى العرب وبالواو متعلق بنطق ورفعا منصوب بنطق الخافض اي في رفع
وجملة نطق خبر بعضهم والالف للاطلاق ش يعني جمع الذي لا لي است بضم همزه بجمع معنى بواسطه كه اسم
جمع است واحدي نيست لفظا ولا لي الذين جمع الذي است مطلقا خواه در حال رفع وخواه در حال نصب
وخواه در حال جر كه يا ونون مي باشد مانند جاءني الذين ورايت الذين ومررت بالذين وبعضي عرب از واو در حالت رفع نطق
شده اند والذون كقولهم نحن الذون قالوا ص بالذين واللاء بالتي جمعا ؛ واللاء كالذين نزرا وقعا ك بالذين متعلق بجمعا
والباء بمعنى على واللاء بكسر الهمزة معطوف على الذين والباء محذوفة قبلهما والتي مبتدا وجمعا خبر المبتدا بالبناء للمفعول
والالف للاطلاق واللاء مبتدا كالذين متعلق بحال محذوفة من فاعل وقع في نزرا حال اخرى من فاعل وقع وجملة وقع خبر اللاء
والالف فيه للاطلاق وتقدير البيت التي قد جمع على اللات واللاء وقع نزرا مشابها للذين ش يعني التي جمع كرده شده
بر اللات بكسر الهمزه وحذف الياء واللاء بكسر الهمزه وحذف ياء بمعنى الذين كه از براي جمع مذكر است در لغت كوانيم شود كقول الشاعر
فما آباؤنا بأمن منه علينا اللاء قد مهدوا الحجورا يعني نيست پدرهاي ما انعام بدانكه بصلاح آورده اند

شان مارا

شان مارا وكارهاي ما را وكدانند اند بجرهاي خود را از براي ما مثل مهد به پيشتر از روي منت بر ما از ين
مدوح وشاهد در اللاء است كه اطلاق شده بر جمع مذكر ص ومن وما وآل تساوي مثالي ؛ ك
هكذا ذو عند طي شهر ك ومن بفتح الميم مبتدا وما وآل معطوف عليه من وتساوي فعل مضارع وفاعله
مستتر فيه يعود الى المبتدا وما عطف عليه ما موصول اسمي في محل نصب على المفعولية لتساوي ذكر فعل ماض
ونائب الفاعل مستتر فيه يعود الى ما والجملة صلة لما وهكذا في محل نصب على الحالية من مرفوع شهر وذو فاعل
وعند متعلق بشهر وطي مضاف اليه وجملة شهر بالبناء للمفعول في موضع رفع خبر ذو والتقدير وذو شهر
عند طي هكذا اي مشابها لمن وما وآل ش واز موصول اسمي من وما والف لام مساوي اسماء موصولند
كه مذكور شد در افراد وتثنيه وجمع وتذكير وتانيث وذو در نزد طي شهور است باسم موصول و در افراد
وتثنيه وجمع تذكير وتانيث يكسانست پس ميگوئي جاءني من قام ومن قامت ومن قاما ومن قامتا
ومن قاموا ومن قمن واعجبني ما ركب وما ركبا وما ركبوا وما ركبن وجاءني القائم والقائمة
والقائمان والقائمتان والقائمون والقائمات وجاءني ذو قام وذو قامت وذو قاما وذو قامتا و
ذو قاموا وذو قمن ص وكالتي ايضا لديهم ذات ؛ وموضع اللاتي اي ذوات ك وكالتي خبر مقدم
وايضا مفعول مطلق ولديهم متعلق باستقر وذات مبتدا مؤخر وموضع مفعول فيه اي موضع اللات
اليه اي فعل ماض وذوات فاعله ش يعني ذات مثل التي است نيز در نزد قبيله بني طي واحده است ذوات
در موضع اللاتي يعني بنابر مذهب بني طي ذات بمعني التي است كه مفرد مونث است وذوات بمعني اللاتي
كه جمع مونث است ص ومثل ما اذا بعد ما استفهام ؛ او من اذا لم تلغ في الكلام ك ومثل خبر مقدم
وما مضاف اليه واذا مبتدا مؤخر وبعد متعلق بواقعة وما مضاف اليه واستفهام مجرور باضافة ما
اليه او من بفتح الميم معطوف على ما واذا ظرف متضمن معنى الشرط ولم تلغ جازم ومجزوم وعلامة جزمه
حذف الالف والفعل مبني للمفعول ونائب الفاعل ضمير مستتر فيه يعود الى ما واذا وجواب اذا محذوف

وفي الكلام متعلق بتلخ وتقدير البيت وذا مثل لحالكونها واقعة بعدما ما استفهام اذا لم تلغ في الكلام
فهي مثلها ش وذا مثل ها است در تساوي افراد وتثنيه وجمع وتذكير وتانيث كاهي كه واقع شود بعد
ما استفهاميه قياسي وقتي كه ملغا نباشد نادر كلام مثلها اذا صنعت كجموع ماذا اكلة واحدة
ومفعول صنعت ومثال ما لغي فيه مانند ماذا لجاوك ومن فجاءك كه هر يك از ما ومن اسم استفهام
در محل رفع تا مبتدا باشد وذا اسم موصول خبر مبتدا وجملهٔ صلهٔ ذا ص وكلها تلزم بعدها صلة ش على
ضمير لائق مشتملة ك وكلها مبتدا والضاف اليه ضمير تعود الى الموصولات الاسمية وتلزم فعل مضارع
وبعدها متعلق بتلزم وصلة فاعل تلزم وجملهٔ تلزم صلة ما بعدها خبر كل وعلى ضمير متعلق بمشتملة ولائق
نعت لضمير ومتعلق محذوف ومشتملة نعت صلة وتقدير الكلام كل الموصولات الاسمية تلزم بعدها
صلة مشتملة على ضمير لائق بالموصول ش وهمه اسما موصول لازمست بعد از ايشان صلة كه مشتمل
باشد آن بر ضمير بر ضمير لائق بموصول يعني مطابق موصول باشد در افراد وتثنيه وجمع وتذكير وتانيث
مثل جاءني الذي ضربته وجاءني اللذان ضربتهما وجاءني الذين ضربتهم وجاءني التي ضربتها وجاءني
اللتان ضربتهما واللاتي ضربتهن الى وبدانكه هست كه موصول مفرد مذكر است ومعنى او تثنيه والجمع است
يا غير ايشان مانند من وما هر كاه قصد كرده شود بايشان غير مفرد مذكر جايز است درين هنگام
مراعات لفظ ومراعات معنى يعني عايد بموصول را ضمير مفرد مذكر متوان آورد از جهت رعايت
لفظ تثنيه يا جمع آورد از جهت رعايت معنى پس ميكوئي اعجبني من قام ومن قامت ومن قاما
ص وجملة وشبهها الذي وصل ش بمكن عندي الذي ابنه كفل ك وجملة خبر مبتدا مقدم او
شبهها عطف على جملة والذي مبتدا مؤخر وصل فعل مبني للمفعول نائب الفاعل ضمير مستتر فيه
يعود الى كل وهو الجملة صلة الذي وبه متعلق بوصل ومكن مجرور الكاف محذوف ومن بفتح الميم اسم
موصول في موضع رفع بالابتداء وعندي صلة من والذي خبر من وابنه مبتدا وكفل بالبناء

جاء الذي ضربته وجاء اللذان ضربتهما وجاءت التي ضربتها واللاتي ضربتهن بدل

للمفعول خبره

بالبناء للمفعول خبره والجملة صلة الذي ش وجمله يا شبه جمله آنچنان چيزيست كه صله آورده ميشود
كل موصولات را بخبر چون قول تو من عندي كه عندي ظرفست وصله من واقع شده است والذي
ابنه كفل كه ابنه كفل مبتدا وخبر است كه صلة الذي واقع شده است ومراد بجمله فعل وفاعل است
مانند الذي ضربته يا مبتدا وخبر است مثل جاء الذي ابنه كفل ومراد بشبه جمله ظرف وجار
ومجرور است مانند جاء الذي عندك او الذي في الدار وشرط كرده اند در جمله كه صله موصول
واقع ميشود بدو شرط اول آنكه جمله خبري باشد دويم آنكه خالي باشد از معنى تعجب سيم آنكه محتاج نباشد
بكلامي كه پيش از وست پس جايز نيست جاءني الذي اضربه كه جمله طلبي است وهمچنين جايز نيست
جاء الذي ما احسنه كه فعل تعجب است ونيز جايز نيست جاء الذي لكنه قائم زيرا كه جمله مذكور محتاج است
بجمله سابق بر خود مثل نحو ما تعد زيدا لكنه قائم ص وصفة صريحة صلة ال ش وكونها بمعرب
الافعال ك وصفة خبر مقدم وصريحة نعت صفة وصلة مبتدا مؤخر وال مضاف اليه
وكونها مبتدا وهو مصدر كان الناقصة والضمير المضاف اليه عايد الى ال وخبره محذوف وبمعرب
متعلق بخبر الكون المحذوف والافعال مضاف اليه وجملة قل بفتح القاف في موضع رفع خبر المبتدا
والتقدير وكون ال بوصل بمعرب الافعال قل ش يعني صله ال لام موصول صفت صريح است ومراد
بصفة اسم فاعل واسم مفعول وصفت مشبهه است نحو الضارب والمضروب الحسن الوجه وبودن
ال وصل كرده شده بمعرب افعال يعني فعل مضارع نادر است كقول الشاعر ما انت بالحكم الترضى
حكومته ش ولا الاصيل ولا ذي الرأي والجدل ك يعني نيستي تو بحكم آنچنانكه مرضي باشد حكومت
راضي ونيستي صاحب اصالت وصاحب راي وصاحب جدل وشاهد در الترضى است كه الف لام
موصول داخل فعل مضارع شده وان فعل صله اوست ص اي كما واعربت ما لم تضف
وصدر وصلها ضمير يحذف ك اي مبتدا وكما خبره واعربت فعل ماض مبني للمفعول ونايب الفاعل مستتر فيه

يعود الى اى وما مصدرية ولم يضف بالبناء للمفعول جازم ومجزوم وصدر مبتدا ووصلها مضاف اليه
وضمير خبر مبتدا وجملة الحذف نعت ضمير وجملة المبتدا والخبر فى موضع نصب على الحال من ضمير يضيف
والواو الداخلة على المبتدا يسمى واو الحال ش يعنى اى مثل ماء موصولست در اينكه از براى مفرد
وتثنيه وجمع وتذكير وتانيث يكسانست ومعرب كردانيده شده است كلمه اى كاهى كه نبوده باشد چنين
كه اضافه كرده باشد او را در حالتى كه صدر صله او ضمير باشد كه حذف كرده باشد بدانكه اى هرگاه
مضاف باشد وصدر صله او محذوف مبنى ميباشد مانند لَنَنْزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ
عِتِيًّا اى هو اشد واز براى كلمه اى چهار حالست يكى آنكه مضاف باشد وصدر صله او
مذكور ماند يُعْجِبُنِي أَيُّهُمْ هو قائم دويم آنكه مضاف نباشد ومذكور نباشد صدر صله او نحو يعجبنى اى قائم
سيم آنكه مضاف نباشد وصدر صله او مذكور باشد نحو يعجبنى اى هو قائم ودرين سه حال معربست بحركات عامل
بحركات ثلث نحو يعجبنى أيهم هو قائم ورأيت أيهم قائم ومررت بأيهم هو قائم وچنين است اى قائم وأيا قائم
واى هو قائم وايا هو قائم واى هو قائم چهارم آنكه مضاف باشد ومحذوف باشد صدر صله او نحو يعجبنى أيهم
قائم ودر اين حال مبنى بر ضم است وعلى أيهم بضم است وتحملا مجرور به على است معنى بيت يعنى در وقتى كه ملاقات
كنى بى مالك را پس سلام ده بر هر كدام ايشان كه فاضل است ص وَبَعْضُهُمْ أَعْرَبَ مُطْلَقًا وَفِي ذَا الْحَذْفِ
أَيًّا غَيْرُ أَيٍّ يَقْتَفِي إِنْ يَسْتَطِلْ وَصْلٌ وَإِنْ لَمْ يَسْتَطِلْ فَالْحَذْفُ نَزْرٌ وَأَبَوْا أَنْ يُخْتَرَلْ إِنْ صَحَّ الْبَاقِي
لِوَصْلٍ مُكْمِلٍ وَالْحَذْفُ عِنْدَهُمْ كَثِيرٌ مُخَلِّي فِي غَايَةٍ مُتَّصِلٍ إِنِ اسْتَحَقَّ بِفِعْلٍ أَوْ وَصْفٍ كَمَنْ نَرْجُو يَهَبْ ك
وبعضهم مبتدا مضاف الهم وجملة اعرب خبره ومفعول اعرب محذوف والتقدير وبعض اعرب ايا مطلقا
حال من المفعول المحذوف وفى ذا متعلق وذا اشارة الى حذف صدر الصلة والحذف عطف بيان لذا وقيل
نعته وايا مفعول مقدم يقتفى وغير مبتدا واى مضاف اليه وجملة يقتفى فى محل الرفع خبر المبتدا وان حرف شرط
ويستطل بالبناء للمفعول فعل الشرط مجزوم بان ووصل مرفوع على النيابة عن الفاعل وجواب الشرط محذوف

وان لم يستطل

وان لم يستطل شرط الجملة فالحذف نزر من المبتدا والخبر جواب الشرط وأبوا فعل امر ضمير فاعله ضمير يرجع الى
العرب وان بفتح الهمزة حرف مصدرى ويختزل فعل مضارع المبنى للمفعول منصوب بان وفيه ضمير
مرفوع عن النيابة والتقدير وأبوا اختزال اى اقتطاعه وان بكسر الهمزة حرف شرط وصح فعل الشرط
والباقى فاعل صح ولوصل متعلق بصح ومكمل اسم فاعل من اكمل نعت لوصل والحذف مبتدا وعندهم متعلق
بكثير او بالحذف او بمخلى وكثير خبر مبتدا ومخلى نعت كثير وقيل خبر بعد خبر وفى غاية متعلق بالحذف او بكثير او بمخلى
ومتصل نعت لغاية وان حرف شرط وانتصب فعل الشرط وبفعل متعلق بانتصب او وصف معطوف على فعل
وكمن بجر والكاف محذوف وهو القول ومن بفتح الميم موصول فى محل رفع على الابتدا وجملة نرجو صلة من
والعائد اليها الضمير منصوب محذوف التقدير نرجوه وجملة يهب خبر من ش وبعضى از عرب اعراب داده اند
اى را مطلقا خواه مضاف باشد وخواه نه وخواه صدر جمله او ضمير محذوف باشد يا نه يعنى درين
چهار حال معربست وهر چند اضافه كرده باشند وصدر صله او محذوف باشد پس ميگوئى يُعْجِبُنِي
أَيُّهُمْ قَائِمٌ برفع اى ورأيت أَيَّهُمْ قَائِمٌ بنصب اى ومررت بِأَيِّهِمْ قَائِمٌ بجر اى ودرين حذف صدر صله غير
اى از موصولات تابع اى ميشود مثل قول بارى تعالى وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ اى هو اله فى السماء
غير اى تابع اى است اگر طول داشته باشد صله مثل مثال مذكور واين قبيل است جاء الذى هو منزل
زيد اين جايز است حذف هو واگر طولى نداشته باشد صله پس حذف صدر صله نادر است مثل
جاء الذى قائم التقدير هو قائم پس حذف هو نادر است ومنع كرده اند قوم حذف صدر صله را اگر صله
داشته باشد باقى بعد از حذف كه صله مقام شود نحو جاء الذى هو ابوه منطلق اى هو ابوه منطلق پس جايز
نيست حذف صدر صله كه آن هو است زيرا كه ابوه منطلق صله است حيث دارد كه صله باشد بدون
هو پس دانسته نميشود كه در كلام چيزى حذف شده يا نه وحذف عايد بموصول در نزد قوم بديا
وشايع است در آن عايدى كه متصل باشد بصله اگر منصوب باشد بفعل يا وصف مثل من نرجو

یجب که من موصول است و نرجو صلهٔ من و عاید بموصول که متصل بفعل بوده و منصوب باو محذوفست تقدیر
من نرجوه و مثل الذی انا معطیک درهم که الذی اسم موصول است و انا معطیک صلهٔ او و عاید بموصول که متصل
بوصفی بوده باشد که عبارت از اسم فاعل است محذوفست تقدیره والذی انا معطیک درهم ص کذا الخذف ما یوصف
خفضا ش کانت قاض بعد امر من قضی ک کذا الخبر مقدم وهو اشارة الی حذف الضمیر المنصوب وحذف عبدا موخر
وما موصول اسمی مضاف الیه و یوصف متعلق بخفض و خفضا بالبنا للمفعول صلهٔ ما والعاید الیها الضمیر المستتر
فی خفضا والالف للاطلاق وکانت الکاف جارة لقول محذوف وانت مبتدا وقاض خبره وبعد متعلق بمحذوف
وهو واقع نعت لما قبله وامر مضاف الیه ومن قضی متعلق بمشتق التقدیر کقولک انت قاض الواقع بعد امر
مشتق من قضی ش یعنی و مثل حذف ضمیر منصوبست در کثرت و شیوع حذف ضمیر عاید بموصول که یا مضاف
وصف یا مجرور شده مثل انت قاض که واقع شده بعد از امر مشتق از قضی و این اشاره است بقول الله تعالی
فاقض ما انت قاض فاقض فعل امر ما موصول اسمی مفعول به فاقض وانت مبتدا وقاض خبر مبتدا والجملة صلهٔ ما
وعاید بموصول که مجرور شده باضافه وصفی که قاض است یا و در کلام حذف شده ص کذا الذی جر عما
الموصول جر ک کمرّ بالذی مررت فهو بر ک کذا خبر مقدم والذی مبتدا موخر وجر بضم الجیم فعل ماض مبنی للمفعول
وفیه ضمیر مستتر نایب عن فاعله والجملة صلة الذی وما متعلق بجر قبله والموصول مفعول مقدم بجر وجر بفتح الجیم
مبنی للفاعل وفاعله مستتر فیه والتقدیر حذف العاید الذی جر بالحرف الذی جر الموصول کذلک فی الجواز و کمرّ
خبر لمبتدا محذوف علی اضمار القول بین الکاف ومدخولها والتقدیر و ذلک کقولک مرّ و مرّ بضم المیم
امر من مر یمر بمعنی جاوز و بالذی متعلق بمر وجملة مررت صلة الذی والعاید محذوف تقدیر مررت به
فهو بر مبتدا وخبر جواب مر یقال رجل بر ای صادق و قوم ابرار او بررة ش و همچنین شایع است حذف
ضمیر عاید بموصول که مجرور شده باشد بحرفی که جر کرده باشد از جر موصول بالشرط اسمی او حرفی که باشد
و عاملی که مجرور است شده پس جایز است حذف عاید تقدیره و مرّ بالذی مررت به فهو بر و این قبیل

قول

قول حق تعالی و یشرب مما تشربون ای منه پس اگر مختلف باشد حرفان جایز نیست حذف مثل مررت بالذی
غضبت علیه پس جایز نیست حذف علیه و همچنین است مررت بالذی به علی زید پس جایز نیست حذف
به از جهت اختلاف معنی حرفین زیرا که با داخل شده بر موصول از جهت الصاق است و با که
بر ضمیر داخل شده از جهت سببیة است و اگر مختلف باشد عامل و معمول جایز نیست حذف عاید نحو مررت
بالذی فرحت به پس جایز نیست حذف به پس استقامت مع سببیة الا از ذکر بقیه شرطی که ذکر کرده

باب المعرف باداة التعریف

یعنی این بابیست در بیان معرف باداة تعریف ص ال المعرف تعریف
او اللام فقط فمط ش عرفت قل فیه النمط ک ال مبتدا و حرف خبره و تعریف مضاف الیه و او حرف
عطف و اللام معطوف علی ال و الفاء فی فقط جواب لشرط محذوف و قط بمعنی انه و التقدیر اذا عرفت
ذلک فانه فمط مبتدا و الفاء فیه زایدة و عرفت شرط حذف اداته للضرورة و قل فعل امر جزاء
للشرط حذف فاءه للضرورة و فیه متعلق بقل و النمط مفعول به لقل و الشرط و جوابه خبر المبتدا
والتقدیر فنمط اذا عرفته فقل فیه النمط علی معنی اذا اردت تعریفه ش یعنی الف لام حرف تعریفست
چنانچه مذهب خلیل است یا لام فقط چنانچه مذهب سیبویه است پس نمط که ذکر است اگر خواهی که
تعریف کنی باداة تعریف پس بگو در او النمط معرف بالف لام و النمط ضربین البسط والنمط ایضا طریقة
من الناس امرهم واحد و فی الحدیث خیر هذه الامة النمط و قال ابو عبیدة هو الطریقة یقال الزم هذا
النمط بدانکه الف لام تعریف میباشد از برای عهد خارجی یعنی مدخول او در میان متکلم و مخاطب معین است
مثل قول تو لقیت رجلا فاکرمت الرجل فعصی فرعون الرسول و از برای استغراق جنسی میباشد مثل
ان الانسان لفی خسر و علامة او آنست که صلاحیت داشته باشد ذکر کلمه در مقام او و از برای تعریف
حقیقت میباشد نحو الرجل خیر من المرأة ای هذه الحقیقة خیر من هذه الحقیقة ص و قد تزاد لازما
کاللات ش و الآن و الذین تهدّ اللات ک و قد تزاد مضارع زاد مبنی للمفعول و نایب الفاعل ضمیر مستتر فیه

يعود الى الالف واللام ولا مانعت لمصدر محذوف اى زيد الا ما فكاللات خبر لمبتدا المحذوف تقديره هو ذلك
كاللات والات والذين ثم اللات المعطوفات على اللات ش وكاهست كه زياد كرده ميشود الف لام بى فائده
در حالتى كه لازم كلمه مباشد و مفارق از و نميشود مثل اللات كه اسم نعم است والات كه ظرف زمانست والذين
كه اسم موصولست از براى جمع مذكر واللات كه اسم موصولست از براى جمع مؤنث پس اين الفها
زياد كرده اند و لازم كلمه شده بى افاده تعريف ص وكاضطرار كبنات الاوبر ك كذا وطبت النفس يا قيس
السرى ك كاضطرار متعلق بقوله وكبنات خبر لمبتدا محذوف على تقدير القول والتقدير وذلك
بنات والاوبر مضاف اليه كذا خبر مقدم ومبتدا محذوف وطبت فعل ماض وفاعل والنفس تمييز ويا
ندا وقيس علم مفرد معرفه مبنى على الضم والسرى نعت قيس في السرى الشريف ش وكاهست كه زياد
كرده ميشود الف لام از جهت ضرورت شعر و لازم كلمه نيست مثل بنات الاوبر در قول شاعر
كه زياد كرده اند الف لام را از جهت اضطرار ص ولقد جنيتك اكما وعساقلا ك ولقد نهيتك عن
بنات الاوبر ك كه الف لام اوبر زياد شده از جهت ضرورت شعر و يعنى قسم بخدا كه چيدم از براى
تو اكما وعساقل را كه اسمند از براى دو گياه و نهى كردم تو را از چيدن بنات اوبر و اين نيز اسم گياهيست و
چنين است وطبت النفس يا قيس السرى كه الف لام النفس زياد است بواسطه انكه تمييز است و تمييز نكره
ميباشد و ايتك لما ان عرفت وجوهنا ك صددت وطبت النفس يا قيس عن عمرو ش يعنى ديدم
من تو را وقتى كه شناختى ذاتها و اعيان و سادات ما را روى گردانيدى تو و نيكوئى تو از روى نفس اى
قيس از عمرو و اخنافى كه كشتيم ما او را و بنا بر نسخه كه يا قيس السرى باشد معنى چنانست كه نيكوئى تو از روى
اى قيس كه اين صفت داريد كه بزرگ ص وبعض الاعلام عليه دخلا ك لما قد كان عند نقلا ك كالفضل
والحارث والنعمن ك فذكر ذا وحذفه سيان ك و بعض مبتدا و الاعلام بنقل حركة الهمزة الى اللام
قبلها مضاف اليه و عليه متعلق بدخلا و جمله دخلا من الفعل والفاعل العايد الى الجوال والمحل

بدخلها

بدخلها مضاف اليه و قد حرف تحقيق وكان فعل ماض واسمها مستتر فيه و فيها يعود الى البعض و
عنده متعلق بنقلا و نقلا مبنى للمفعول ونائب الفاعل ضمير مستتر فيه يعود الى البعض ايضا و الالف
للاطلاق والجمله من الفعل و مرفوعه خبر كان و كان و معموليها صلة لما و عايدها ضمير عنده و تاء
البيت و بعض الاعلام دخل عليه ال لمح الاصل الذى قد كان ذلك البعض نقل عنده و كالفضل
خبر لمبتدا المحذوف و تقديره و ذلك كالفضل والحارث والنعمن معطوفان على الفضل فذكر
مبتدا و ذا مضاف اليه و حذفه معطوف على ذكر و سيان خبر ذكر و حذفه ش و بعضى اعلام
دخل شده بر و الف لام از جهت اشاره باصلى كه بتحقيق بوده است ان بعض كه نقل كرده شده
از ان و اين بيشتر در اوصاف ميباشد و گاهى در مصدر و گاهى در اسم مثل الفضل كه در اصل
مصدر بوده و الحال الفضل علم شخصى شده و همچنين الحارث و النعمن علمند پس ذكر الف
لام و حذف الف لام يكسانست در تعريف ص وقد يصير علما بالغلبة ك مضاف او مصحوب
ال كالعقبة ك وقد للتقليل و يصير مضارع صار الناقصة المفتقر بالاسم والخبر علما خبرها
مقدم على اسمها و بالغلبة متعلق بيصير و مضاف بالرفع اسم يصير او مصحوب معطوف على
مضاف و ال مضاف اليه و كالعقبة خبر المبتدا المحذوف تقديره و ذلك كالعقبة ش وگاهست
كه ميگردد مضاف با مصحوب ال علم بسبب غلبه استعمال در بعضى افراد خود مثل ابن عمر
كه غالب شده در عبد الله و النجم در ثريا و العقبه در عقبه خاص و عمر و چند پسر داشته
عبد الله و غير او و ابن عمر مخاطب عبد الله است ص وحذف ال ذى ان تنادا او تضف
اوجب وفى غيرها قد يحذف ك وحذف مفعول مقدم باوجب و ال مضاف اليه و ذى اسم
اشارة في محل جر نعت لال التى للغلبة و ان حرف شرط و تنادا فعل الشرط مجزوم بان و علامة
جزمه حذف الياء او تضف مجزوم بالعطف مع تنادا و معمولها المحذوف و اوجب فعل امر

وفاعله مستتر والجملة جواب الشرط على حذف الفاء للضرورة والتقدير ان تنادِ مصحوبا الا وتضفه
فاوجب حذف الالف في غيرهما متعلق بيحذفه والمضاف اليه ضمير يعود الى النداء والاضافة
من تنادا او تضف وقد حرف تقليل يحذفه مضارع الحذف مطاوع حذف المتعدي
الى واحد وفاعله مستتر فيه يعود الى الله والتقدير في غير النداء والاضافة قد تحذف قال ش يعني واجب
دان حذف الف لام را كه لازم كلمه شده بغلبه اگر ندا كني مصحوب بلام را مانند يا صعق يا اضافه كني
او را مثل هذه مدينة الرسول كه در اصل الصعق والمدينة بوده بسبب ندا و اضافه حذف الف لام
شده و در غير اين دو صورت كاهست كه حذف كرده ميشود الف لام مثل هذا غلام طالعا كه در
اصل الغلام بوده ص الابتداء اي هذا باب الابتداء يعني اين بابيست در بيان ابتداء ص
هذا او زيد وعاذر خبر ان قلت زيد عاذر من اعتذر ك مبتدا خبر مقدم و زيد مبتدا
مؤخر و عاذر مبتدا و خبر خبر ان قلت فعل الشرط و زيد عاذر مبتدا و خبر و مقول القول
من اسم موصول في محل النصب مفعول لعاذر و اعتذر صلة من ش يعني زيد مبتدا است و
عاذر خبر و مبتدا اگر گوئي زيد عاذر من اعتذر و من مفعول عاذر است اين اشاره است
بقسم اول مبتدا كه ان اسمي است مجرد از عوامل لفظيه و مسند اليه است يعني زيد عذر
گوينده است كسي را كه عذر پذيرا است ص واول مبتدا والثاني فاعل اغنى في اسار ذان
ك واول مبتدا و مبتدا خبر و الثاني و فاعل مبتدا و خبر جمله اغنى في موضع النعت لفاعل و مفعول
اغنى محذوف تقديره اغنى عن الخبر في حرف جر مجرور قول محذوف و اسار الهمزة للاستفهام
و سار مبتدا اصله ساري حذفت الضمة للاستثقال ثم الياء لالتقاء الساكنين وقدر الاعراب
على الياء المحذوفة للاستثقال و ذان اسم اشارة لمذكر فاعل اسار استغنى به عن الخبر ش
لفظ اول مبتدا است و ثاني فاعليست كه اين صفت دارد آن فاعل كه مستغني است از خبر در قول

قصل في النعت والخبر

تو اسار

تو اسار ذان اين اشاره است بقسم ثاني مبتدا كه ان صفتي است مجرد از عوامل لفظيه و مسند اليه
است و واقع شده بعد از حرف استفهام يا حرف نفي و مراد بصفت اسم فاعل و اسم مفعول
و صفت مشبهه است و اسار ذان كه درين بيت واقع شده همزه حرف استفهام و سار
اسم فاعلست مثل قاض و تقديرا موضوعست تا مبتدا باشد و ذان اسم اشاره است فاعل سار
قائم مقام خبر يعني آيا سير كننده اند ايشان ص وقس وكاستفهام النفي وقد يجوز نحو
فائز اولوا الرشد ك وقس فعل امر و فاعل مستتر و هو انت و متعلقه محذوف و التقدير و
قس على المبتداء الذي وقع بعد همزة الاستفهام واغنى عن الخبر كما كان كذلك وكاستفهام
خبر مقدم و النفي مبتدا مؤخر و قد حرف تقليل يجوز فعل مضارع و نحو فاعل مضاف الى قول محذوف
و فائز مبتدا و اولو فاعل فائز و الرشد مضاف اليه ش يعني قياس كن بر اسار ذان هرچه
واقع شود بعد از استفهام نحو افائم الزيدان كه قائم مبتدا است و الزيدان فاعل است و
قائم مقام خبر و نقل مثل استفهام است در واقع شدن صفت بعد از و مثل ما قائم الزيدان
ما نافيه و قائم مبتدا و الزيدان فاعل و قائم مقام خبر و كاهست كه جايز است مانند قول تو او
لوا الرشد يعني بر سبيل ندرت كاهست كه مبتدا صفت و رافع اسم ظاهر ديگر است مثال
آنكه مسبوق بهمزه استفهام و حرف نفي نشده مانند فائز كه مبتدا است و اولو فاعل فائز و قائم
مقام خبر و الرشد مضاف اليه و پيش قائل نحو حرف استفهام و حرف نفي نيست يعني رستگارند
صاحبان راه راست ص والثاني مبتدا و ذا الوصف خبر ك ان في سوى الافراد طبقا استقر
ك والثاني مبتدا و مبتدا خبر و ذا اسم اشارة في موضع رفع على المبتدا و الوصف نعت لها
و خبر خبر لذا و ان حرف شرط و في سوى متعلق باستقر و الافراد مضاف اليه و طبقا حال
من فاعل استقر و استقر فعل شرط ش و ثاني مبتدا است و ان وصف سابق خبر اگر قرار گيرد در ان

وصف در سوای افراد در حالتی که مطابق موصوف خود باشد یعنی اگر ما بعد آن وصف مثنی یا جمع
باشد و وصف مطابق او باشد در اینوقت ما بعد مبتدا است و آن وصف خبر نحو اقایمان
الزیدان و اقایمون الزیدون که قایمان و قایمون خبرند و زیدان و زیدون مبتدا اند پس
درینجا سه صورتست اول اقایمان الزیدان و معین شده قایمان بر خبریت و الزیدان بر مبتدائیت
دوم اقایم الزیدان درینصورت قایم مبتدا است و الزیدان فاعل و قایم مقام خبر سیم اقایم زیدان
صورت وجهان جایز است قایم مبتدا و زید خبر یا بعکس ص وَرَفَعُوا مُبْتَدًا بِالْابْتِدَا ۞ كَذَاكَ رَفْعُ
خَبَرٍ بِالْمُبْتَدَا ك وَرَفَعُوا فعل و فاعل و مبتدا مفعول رفعوا و بالابتدا متعلق برفعوا و الضمیر
فی رفعوا للعرب و کذلک متعلق باستقر خبر مقدم و رفع مبتدا و خبر مضاف الیه و بالمبتدا متعلق برفع
ش یعنی رفع داده اند عربان مبتدا را بر ابتدائیت یعنی بودن اسم مجرد از عوامل لفظیه مبتدا است
و همچنین قرار گرفت رفع خبر و مبتدا و این مذهب سیبویه و جمهور بصریین است و بر مذهب کوفیین
هر یک از مبتدا و خبر عامل اند در یکدیگر و مذهب بعضی دیگر آنست که ابتدا یعنی مجرد بودن اسم
از عوامل لفظیه عامل در مبتدا و خبر است و رافع ایشان پس بنا بر مذهب اول عامل مبتدا معنوی
و خبر لفظی و مذهب ثانی هر دو لفظی است و بر مذهب ثالث عامل هر دو معنویست ص
وَالْخَبَرُ الْجُزْءُ الْمُتِمُّ الْفَائِدَةْ ۞ كَاللّٰهُ بَرٌّ وَلَايَادِي شَاهِدَةْ ك وَالْخَبَرُ مبتدا و الجزء خبر و
المتم نعت الجزء و الفائدة مضاف الیه و کالله بر مبتدا و خبر و مجرد الکاف محذوف و هو خبر
و لایادی شاهدة مبتدا و خبر و الجملة الثانیة معطوف علی الجملة الاولی و ابو الحسن و لایادی
النعم و هو جمع ایدی و لا یدخل جمع بدخل جمع ش یعنی خبر مبتدا جزء کلام است آنچنان جزئی
که تمام کننده است فائده را یا مبتدا یعنی با و فائده تامه صحیح السکوت حاصل میشود مثل برّ
الله برّ و شاهده و لایادی شاهده یعنی خدا نیکوکننده است و نعمتهای او حاضر است بوما

ص ومفردا

ص وَمُفْرَدًا أَتَى وَأَتَى جُمْلَةْ ۞ حَاوِيَةً مَعْنَى الَّذِي سِيقَتْ لَهْ ك ومفردا حال من فاعل اتی الاول و اتی
فعل ماض و فاعله مستتر فیه یعود الی الخبر و اتی معطوف علی اتی السابق علیه و الجملة حال من فاعل اتی
الثانی حاویة نعت جملة و معنی مفعول حاویة و الذی مضاف الیه و سیقت بالبناء للمفعول صلة الذی
و نائب الفاعل مستتر فیه یعود الی الجملة و له متعلق بسیقت و العاید الی الموصول الهاء من له و تقدیره
و اتی الخبر مفردا و اتی جملة حاویة معنی المبتدا الذی سیقت له ش و خبر مبتدا می آید مفرد مثل زید قایم و
می آید جمله مثل زید قام ابوه و خبر مبتدا که جمله باشد لابد است او را از رابطی که ربط بدهد آن جمله را بمبتدا
و باین اشارة است قول مصنف حاویة الخ یعنی جمله شامل باشد بر معنی مبتدائی که جاری کرده شده آن جمله
برای او و آن رابط یا ضمیر است مثل زید قام ابوه و کلمه ضمیر مقدر میباشد مثل السمن منوان بدرهم ای
منه بدرهم یا اسم اشاره بمبتدا است مثل و لباس التقوی ذلک خیر لکم یا تکرار مبتدا است بلفظ نحو
الحاقة ما الحاقة ص وَإِنْ تَكُنْ إِيَّاهُ مَعْنًى كَفَى ۞ بِهَا كَنُطْقِي اللّٰهُ حَسْبِي وَكَفَى ك وَإِنْ حرف شرط
و تکن فعل شرط مجزوم بان و اسم تکن مستتر فیها یعود الی الجملة الواقعة خبرا و ایاه خبر تکن و معنی منصوب
بنزع الخافض و الکفی فی محل الجزم علی انه جواب الشرط و فاعل الکفی ضمیر مستتر فیه یعود الی المبتدا بها اتی
بالکفی و الضمیر الجملة و کنطقی و الکاف جاره بقول محذوف و نطقی مبتدا اول و الله مبتدا ثان و حسبی
خبر الثانی و هو خبر و خبر الاول و حسبی بمعنی کافی اسم فعل بمعنی یکفینی و کفی فعل ماض و فاعله
ش یعنی اگر بوده باشد بنفس مبتدا از روی معنی اکتفا میکند مبتدا بجمله بی رابطه دیگر بواسطه آنکه آن
هم بمعنی نطقی است و ازین قبیل است قولی لا اله الا الله هم معنی قولی است پس درهم کافی که
خبر نفس مبتدا باشد از روی معنی احتیاج برابطه نیست ص وَالْمُفْرَدُ الْجَامِدُ فَارِغٌ وَإِنْ ۞ يُشْتَقَّ
فَهُوَ ضَمِيرٌ مُسْتَكِنْ ك وَالْمُفْرَدُ مبتدا و الجامد نعت له و فارغ خبر مبتدا و ان حرف شرط و یشتق
بالبناء للمفعول فعل الشرط و نائب الفاعل مستتر فیه عاید الی المفرد فهو الفاء رابطة للشرط و هو

مبتدا و ذو بمعنی صاحب خبر و الضمیر مضاف الیه و مستکن بمعنی مستتر نعت للضمیر و الجملة المبتدا
والخبر جزاء الشرط ش یعنی خبر مفرد که جامد باشد فارغ است از ضمیر مثل زید حیوان و زید اخوک
و اگر مشتق باشد پس در و ضمیر مستتر است که مرجع بمبتدا باشد مانند زید قائم که در قائم هو
راجع بزید و این حکم در وقتیست که خبر رافع اسم ظاهر نباشد مثل زید ضارب غلامه ص وَأَبْرَزَتْهُ
مُطْلَقًا حَيْثُ تَلَا مَا لَيْسَ مَعْنَاهُ لَهُ مُحْصَلَا ل و ابرزته فعل امر مؤکد بنون الخفیفة فاعله
مستتر و هو انت و الهاء مفعوله عاید الی الضمیر و مطلقا حال من الهاء و حیث ظرف مکان متعلق بابرزته
و تلا فعل ماض فاعله مستتر یعود الی الخبر و ما موصول اسمی مفعول به لتلا و لیس فعل ناقصة و معناه
لیس و المضاف الیه ضمیر یعود الی الخبر و له متعلق بمحصلا و الضمیر عاید الی المبتدا و محصلا خبر لیس ش
و ظاهر کن ضمیر را مطلقا خواه خود لیس باشد یا نه جائی که در پی در آید آن خبر آن اسمی را که معنی
خبر از برای آن اسم حاصل نیست یعنی صادر نمیشود از آن اسم مثل زید عمرو ضاربه هو زید مبتدا
اول و عمرو مبتدا ثانی ضاربه خبر عمرو و ها مفعول ضارب راجع بعمرو و هو فاعل ضاربه و این جمله مبتدا
و خبر خبر اول و ابراز ضمیر که هو است بواسطه آن شده که ضارب در پی عمرو در آمده و خبر او ساخته
و معنی ضارب از برای عمرو حاصل نیست بلکه از برای زید است که زید ضارب عمرو است پس اگر ضمیر را
ظاهر نمیساختیم و منفصل نمی آوردیم و میگفتیم زید عمرو ضاربه معلوم نمیشد که زید ضارب است یا عمرو
پس چون ضمیر را منفصل آوردیم برخلاف ظاهر بجهة آنکه در ضمیر اتصال است دانسته شد که مرجع
او نیز خلاف ظاهر است که بعید است و آن زید است و در صورت عدم التباس نیز ضمیر را منفصل
می آورند از جهت طرد اللبس مثل هند زید ضاربته هی که هند مبتدای اول است و زید مبتدای ثانی و ضاربته
خبر مبتدای ثانی و هی فاعل ضاربته راجع بهند و معلوم است که هند ضارب است و زید مضروب بی آنکه
که ضمیر را منفصل بیاوریم لیکن انفصال ضمیر از جهت طرد اللبس است ص وَأَخْبَرُوا بِظَرْفٍ أَوْ بِجَرٍّ جَرَى

ناوین

نَاوِينَ مَعْنَى كَائِنٍ أَوِ اسْتَقَرَّ ل وَأَخْبَرُوا فعل و فاعل و الضمیر للعرب و بظرف متعلق باخبروا او بجر
جر معطوف علی بظرف علی تقدیر حذف الواو مع معطوفها و التقدیر او بجر جر و مجرور و ناوین منصوب
علی الحال من فاعل اخبروا و الفاعل مستتر فیه و معنی مفعول ناوین و کائن مضاف الیه او استقر
معطوف علی کائن ش و خبر داده اند عرب آن بظرف نحو زید عندک یا بجر جر و مجرور او نحو زید فی
الدار در حالتی که قصد و نیت کرده اند معنی کائن را یا استقر را یعنی خبر مبتدا ظرف و جار مجرور واقع
میشود و بعضی هر یک از ظرف و جار مجرور را متعلق بکائن میگویند که اسم فاعلست و بعضی متعلق باستقر
محذوف میدانند که فعل است بنا بر اول خبر مبتدا مفرد است و بنا بر ثانی جمله ص وَلَا يَكُونُ اسْمُ
زَمَانٍ خَبَرًا عَنْ جُثَّةٍ وَإِنْ يُفِدْ فَأَخْبِرَا ل و لا نافیه و یکون فعل مضارع کان الناقصة و اسم
اسمها و زمان مضاف الیه و خبرا خبرها و عن جثة متعلق بخبرا و ان یفد فعل الشرط و هو مضارع
افاد و اصله یفید حذفت الضمة للجازم و الیاء لالتقاء الساکنین فاخبرا فعل امر مؤکد بالنون الخفیفة
قلبت النون الفا فی الوقف و فاعله مستتر و الجملة جواب الشرط ش و نمیباشد اسم زمان خبر از
جثه یعنی اسم عین پس نمیگوئی زید یوم الجمعة بجهت آنکه فایده نمیدهد و اگر فایده دهد پس خبر
بده مثل الیلة الهلال و الرطب فی تموز و نحن فی شهر کذا ص وَلَا يَجُوزُ الِابْتِدَا بِالنَّكِرَةِ مَا لَمْ يُفِدْ
كَعِنْدَ زَيْدٍ نَمِرَةٌ ل و لا نافیه و یجوز فعل مضارع و الابتداء فاعل یجوز مقصور للضرورة و بالنکرة
متعلق بالابتداء و ما ظرفیة و لم یفد فعل مضارع مجزوم بلم و التقدیر مدة عدم افادتها و کعند زید
جار لقول المحذوف و عند خبر مقدم و زید مضاف الیه و نمرة بفتح النون و کسر المیم اسم کساء
فیها خطوط ابیض و اسود مبتدا مؤخر ش و جایز نیست ابتدا بنکره مادام که افاده نکند مثل نمرة
زید نمره یعنی اصل در مبتدا تعریفست و گاهی میباشد نکره اگر افاده کند تخصیص را و نزدیک
بمعرفه شود و حاصل میشود و تخصیص بیکی از چند امر و مصنف سه صورت را ذکر کرده اول آنکه

مبتدا نکره باشد و خبر ظرف یا جار و مجرور و مقدم شده باشد و مبتدا مثل عندی زید نمره و فی الدار رجل و نمره مجاله
ایست که از یمن می‌آورند و در و خطوط سفید و سیاه است م فهل فتی فیکم فما خل لنا ش و رجل من الکرام
عندنا ش و رغبة فی الخیر خیر و عمل ش یزین و لیقس ما لم یقل ک و هل حرف استفهام لطلب التصدیق
و فتی مبتدا و رفعه مقدر و فیکم خبر المبتدا فما الفاء عاطفة و ما نافیة و خل کالخلة مبتدا و لنا خبره و رجل
مبتدا و من الکرام نعته و عندنا خبر المبتدا و رغبة مبتدا و فی الخیر متعلق به و خیر خبر المبتدا و عمل مبتدا
و یزین کالزین اللوحه مضاف الیه و جمله یزین من الفعل و الفاعل خبر المبتدا و لیقس فعل مضارع مبنی للمفعول
مجزوم بلام الامر و ما موصول اسمی فی موضع رفع بالنیابة عن الفاعل لیقس و لم یقل فعل مبنی للمفعول
و نایب الفاعل مستتر فیه و هو مرفوع محله صلة لما ش دویم از آن صور تخصیص آنست که مبتدا اسم نکره
باشد که واقع شده بعد از هل استفهامیه نحو هل فتی فیکم که فتی مبتدا است و فیکم خبر و مبتدا اسم از
آن صور تخصیص آنست که مبتدا نکره باشد که واقع شده بعد از حرف نفی مثل فما خل لنا که خل مبتدا
و لنا خبر است چهارم از آن صور آنست که مبتدا نکره موصوفه باشد نحو و رجل من الکرام عندنا که رجل
مبتدا و من الکرام نعت رجل و عندنا خبر است پنجم از آن صور آنست که مبتدا مصدری باشد عامل
نحو رغبة فی الخیر که رغبة مبتدا و فی الخیر متعلق برغبة و خیر خبر است ششم از آن صور تخصیص
آنست که مبتدا مضاف باشد مثل عمل یزین که عمل مبتدا و یزین مضاف الیه و یزین خبر است
م و الاصل فی الاخبار ان توخرا ش و جوزوا التقدیم اذ لا محذور ک و الاصل مبتدا و فی الاخبار
متعلق باصل و ان توخرا فی تاویل المصدر موقوع علی الخبریة و جوزوا فعل و فاعل الضمیر للعرب
و التقدیم مفعول جوزوا و اذ للتعلیل و هو ظرف و لا نافیة للجنس و محذور اسم لا مبنی علی الفتح و خبره
محذوف و التقدیر ان لا محذور فیه ش و اصل در اخبار آنست که مؤخر باشد از مبتدا و مبتدا مقدم
باشد و تجویز کرده اند عربان تقدیم خبر را بر مبتدا کاهی که ضرری نباشد از تقدیم مثل فی الدار زید

که درین

که درین مثال فی الدار خبر است و زید مبتدا م فامنعه حین یستوی الجزآن ش معرفا و نکرا عاد منی
بیان ک فامنعه فعل امر و فاعل و مفعول و الضمیر البارز یرجع الی الخبر علی المبتدا و حین متعلق بـ
و یستوی الجزآن فعل و فاعل فی موضع خفض باضافة حین الیها و معرفا و نکرا تمیزان عن الفاعل و الاصل
حین یستوی عرف الجزئین و نکرهما عاد منی حال من فاعل یستوی و بیان مضاف الیه ش یعنی منع فرمایا
خبر را بر مبتدا در وقتی که مساوی باشد جزآن یعنی مبتدا و خبر از روی تعریف و تنکیر مثل زید
صدیقک زید مبتدا و معرفه بعلم و صدیق خبر و معرفه باضافه و مثل افضل منی افضل منک فافضل
منی مبتدای نکره و افضل منک خبر و معدوم باشد تمیز کننده مبتدا از خبر یعنی قرینه نباشد که
کدام مبتدا و کدام خبر است م کذا اذا ما الفعل کان الخبر ش او قصد استعماله مخصصا ک و کذا
متعلق بامنعه و اذا ظرف زمان متضمن معنی الشرط و ما زائدة و الفعل مبتدا و کان فعل ماض ناقص
و اسمها مستتر یعود الی الفعل و الخبر خبر کان او حرف عطف و قصد فعل ماض مبنی للمفعول
و استعماله نایب عن فاعل قصد و مخصصا بفتح الصاد اسم مفعول حذفت صلته و التقدیر مخصصا
فیه حال من الهاء فی استعماله ش و همچنین منع کن تقدیم خبر را بر مبتدا هرگاه خبر مبتدا فعل باشد
نحو زید قام پس خبر را مقدم نمیتوان داشت بواسطه آنکه مشتبه میشود جمله اسمیه بجمله فعلیه
یا قصد کرده شود استعمال خبر در حالتی که مخصص باشد مبتدا در جمله مذکور نحو انما زید شاعر
که مراد آنست که زید شاعر است نه کاتب و اگر تقدیم خبر کنند و گویند انما شاعر زید افاده
خواهد کرد که زید شاعر است نه عمرو و این قبیل است ما زید الا قائم م او کان مسندا
لذی لام ابتدا ش و لازم الصدر کمن لی منجدا ک او حرف عطف و کان فعل ماض و اسمها
مستتر یعود الی الخبر و مسندا خبر کان و لذی متعلق بمسندا و ذی بمعنی صاحب و لام بابتدا
الیه و ابتدا مضاف الیه و لازم بالجر عطف علی ذی و الصدر مضاف الیه و کمن الکاف

جاء لقول محذوف ومن بفتح الميم مبتدا ولي خبره ومخدا حال عن الضمير المستتر في الخبر وتقدير البيت اي
كان الخبر مسند المبتدا اصاحب لام الابتدا ومسند المبتدا لازم الصدر ش يا بود وباشد خبر مبتدا
بصاحب لام ابتدا نحو لزيد قائم كه تقديم زيد كه مصدر بلام ابتدا مثل بر قائم واجبست يا بود مبتدا
خبر مسند غير مبتدا اي كه لازم الصدر باشد مثل من لي مخدا كه من متضمن معنى استفهام است واو
متضمن معنى صدر است پس تقديم او بر خبر كه لي است واجبست يعني كيست از براي من معين
يعني يارى دهنده قائم شد مواضعي كه تقديم مبتدا بر خبر واجبست س فنحو عندي درهم ولي وطر
ملتزم فيه تقدم الخبر ك ونحو مبتدا مضاف الى قول محذوف وعندي خبر مقدم ودرهم مبتدا
مؤخر ولي خبر مقدم ووطر مبتدا مؤخر وملتزم بفتح الزاي اسم مفعول خبر لنحو وفيه متعلق بملتزم
مرفوع بالنيابة عن فاعل ملتزم والخبر مضاف اليه ش ومانند عندي درهم ولي وطر كه التزام كرده
شده در هر يك ازين دو مثال تقديم خبر بر مبتدا يعني هر گاه مبتدا نكره محضه باشد وخبر ظرف يا جار
مجرور واجب لازمست تقديم خبر بر مبتدا اللوط الحاجة س كذا اذا عاد عليه مضمر
مبينا بخبر ك كذا متعلق بملتزم واذا ظرف متضمن معنى الشرط منصوب بجوابه وعاد فعل ماض و
عليه متعلق بعاد والضمير يعود الى الخبر على تقدير مضاف ومضمر فاعل عاد وما متعلق بعاد وبه كونه
متعلقان بخبر ومبينا حال من ها به ويخبر فعل مبني للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه حال كونه
لما وتقدير البيت كذا ملتزم تقدم الخبر على المبتدا اذا عاد على ما امر الخبر ضمير من المبتدا الذي يخبر عنه بذلك
الخبر ش وهمچنين التزام كرده شده تقديم خبر بر مبتدا هر گاه عايد شود بر ما امر بر خبر ضميري از مبتدا اي آنچنان كه خبر داده شود
از آن مبتدا با خبر در حالت بودن خبر مبين يعني مفسر از براي ضميري كه عايد ميشود بسوي آن ما امر از جانب مبتدا يعني
هر گاه مشتمل باشد مبتدا بر ضميري كه عود كند آن ضمير بر متعلق خبر پس تقديم خبر بر مبتدا واجب خواهد بود در آن صورتها كه از آنها
صلاحيت مبتدا ضميري عايد شده بدانكه متعلق خبر از براي آنكه خبر في الحقيقة حصول الحاصل است در كلام مقدر است

پس جايز نيست

پس جايز نيست تاخير خبر بواسطه آنكه ضمير اقبل الذكر لازم مي آيد لفظا ورتبة واين جايز نيست وبدانكه
ظاهر در عبارت مفسره هست بواسطه آنكه ضميري كه از جانب مبتدا عايد است عايد بخبر است نه
بخبر پس تقدير مضاف بايد كرد اي كذا اذا عاد على ما امر به س كذا اذا استوجب التصدير
كاين من علته نصيرا ك كذا متعلق بملتزم واذا ظرف متضمن منصوب بجوابه ويستوجب
فعل مضارع وفاعله مستتر يعود الى الخبر والتصدير مفعول يستوجب والالف للاطلاق وكاين
مجرور الكاف بقول محذوف واين خبر مقدم ومن بفتح الميم موصول اسمي في محل الرفع على انه مبتدا مؤخر
وعلته فعل وفاعل والهاء مفعول اول ونصيرا مفعول ثان وجملة الفعلية صلة لمن ش وهمچنين
التزام كرده شده تقديم خبر بر مبتدا مستوجب باشد صدارت كلام را مثل قول اين من علته نصيرا هر گاه خبر
كه اين متضمن معنى استفهام است ومقتضي صدر است وخبر مبتدا واقع شده ومن مبتدا است
س وخبر المحصور قدم ابدا ك كما لنا الا اتباع احمدا ك وخبر مفعول مقدم بقدم والمحصور
مضاف اليه وقدم فعل امر فاعله مستتر وهو انت وابدا منصوب على الظرفية بقدم والتقدير و
قدم خبر المبتدا المحصور فيه ابدا وكما مجرور الكاف بقول محذوف وما نافية ولنا خبر مقدم ولا
حرف استثناء واتباع مبتدا مؤخر واحمدا مضاف اليه مجرور بالفتحة لكونه غير منصرف للعلمية
ووزن الفعل والف للاطلاق ش ومقدم بدار خبري را كه محصور در مبتدا است همچنين مثل قول
ما لنا الا اتباع احمدا ما نافيه لنا جار مجرور خبر مبتدا اتباع مبتدا مؤخر واحمد مضاف اليه يعني
نيست از براي ما هيچ چيز مگر تابع شدن احمد كه اگر مبتدا مقدم شود حصري كه مطلوب است فوت
ميشود س وحذف ما يعلم جائز كما تقول زيد بعد من عندكما ك وحذف مبتدا وما
موصول مضاف اليه وجاز يعلم بالبناء للمفعول صلة ما وجائز خبر المبتدا وكما الكاف حرف تشبيه
وما جارة تقول صلتها ما اول بمصدر مجرور بالكاف والكاف ومجرورها في موضع رفع خبر المبتدا

محذوف والتقدير وذلك كقولك وزيد مبتدا محذوف الخبر للعلم به اى عندنا وبعد منصوب على الظرفية
متعلق بمقول مضاف لقول محذوف ومن بفتح الميم اسم استفهام فى موضع رفع على الابتدا ومضاف
اليه والتقدير كقولك زيد بعد قول السائل من عندكا ش يعنى وحذف آنچه معلوم باشد از
مبتدا وخبر جايز است چنانكه ميكوئى در حذف خبر زيد بعد از سوال كسى كه ميكويد من عندكا يعنى زيد
عندنا كه حذف خبر كه عندنا است شده بقرينه سوال سائل ص وفى جواب كيف زيد قل دنف
فزيد استغنى عنه اذ عرف ك وفى جواب متعلق بقل على حذف مضافين وكيف خبر مقدم وهو اسم
استفهام يستفهم به عن الحال وزيد مبتدا مؤخر وقل فعل امر ودنف فعل امر بكسر النون خبر المبتدا
محذوف والدنف بحركة المرض الملازم من قال التقدير وقل هو دنف فى جواب قول السائل كيف
زيد فزيد مبتدا واستغنى فعل ماض مبنى للمفعول حذف متعلقه وعنه فى محل الرفع على النيابة
عن الفاعل به على تقدير المضاف بين الجار والمجرور وجملة استغنى ومرفوعه فى موضع رفع
خبر المبتدا واذ للتعليل وهو ظرف وعرف فعل ماض مبنى للمفعول ونايب الفاعل مستتر فيه يعود الى
زيد التقدير فزيد استغنى عن ذكره فى الجواب اذ عرف من السوال ش ودر حذف مبتدا در جواب
كيف زيد بكو دنف يعنى زيد دنف پس زيد كه مبتدا مستغنى از وشده بجهت آنكه شناخته
شده بقرينه سوال ص وبعد لولا غالبا حذف الخبر حتم فى نص يمين ذا استقر ك و
بعد متعلق بحذف او حتم ولولا مضاف اليه غالبا منصوب بنزع الخافض التقدير وبعد
لولا فى غالب حذف مبتدا والخبر مضاف اليه حتم خبر المبتدا وفى نص متعلق باستقر وفى
مع ويمين مضاف اليه وذا اسم اشارة مبتدا حذف تابعه وتابع تابعه وجملة استقر فى
خبر المبتدا والتقدير هذا الحذف الواجب استقر مع يمين نص واضافة النص الى اليمين من
اضافة الصفة الى موصوفها ش حذف خبر مبتدا واجبست بعد از لولاى امتناعيه غالبا

مثل لولا

مثل لولا على لهلك عمر او لولا على موجود پس حذف كرده اند موجود را كه خبر است بواسطه دلالت
لولا بر او اقامت كرده لولا در مقام خبر زيرا كه لولاى امتناعية از جهت امتناع شئ ثانيست
بواسطه وجود اول پس دلالت بر موجود ميكند وقيد غالبا بواسطه آن كرده كه كاه خبر را بعد از لولا
ذكر ميكنند كقول الشاعر لولا ابوك ولولا قبله عمر القت اليك معد بالمقاليد كه در اينجا
لولا اذا كه كلاند كه ان قبله است بواسطه آنكه عمر مبتدا است وقبله خبر مقدم بر مبتدا يعنى اگر نميبود پدر تو
كه ظلم ميكرد بر مودمان در ايام حكومتش واگر نميبود پيش از عمر كه جد تو است ظلم هر آينه قبيله معد
اطاعت ميكردند ترا وفرمان تو ميبردند ليكن چون ايشان ظلم كرده اند بر مودمان ميترسند اينكه
مبادا توهم مثل ايشان باشى لهذا ترك كرده اند فى او چنين كه حذف تقدير لعمرك قسمى لافعلن
كذا حذف قسمى خبر است كرده اند بواسطه علم با و وقيام جواب قسم در مقام او لعمرك مبتدا وقسمى
خبر ولافعلن كذا جواب قسم يعنى بعمر تو قسم من كه هر آينه والبته ميكنم چنين ص وبعد واو وعينت
مفهوم مع ك كمثل كل صانع وما صنع ك وبعد معطوف على موضع الجار والمجرور المتعلق بـ
واو مضاف اليه وعينت فعل ماض فاعل مستتر يعود الى الواو والجملة نعت لواو ومفهوم
مفعول عينت ومع مضاف اليه كمثل الكاف زائدة ومثل خبر مبتدا محذوف ومثل اجازة لقول محذوف
وكل مبتدا وصانع مضاف اليه وما موصول معطوف على المبتدا وصنع صلتها والعايد محذوف
والخبر محذوف وجوبا تقديره مقترنان وتقدير البيت وذلك كمثل قولك كل صانع والذى صنع
مقترنان ش وحذف خبر ثابت ومستقر است بعد از واو عطف كه تعيين مفهوم مع ميكند
يعنى معين وصريح باشد در معيت ومصاحبت مثل كل صانع وما صنع كه درين تقديرست
كه كل صانع مع ما صنع مقترنان او مقترنان كل مبتدا وصانع مضاف اليه وواو عاطفه بمعنى
مع وما معطوف بر كل وصنع صلة ما وخبر مبتدا مقترنان است كه حذف او واجبست

بجهت علم باو وقیام واو عطف در مقام او زیرا که واو عطف بمعنی مع است دلالت بر مقارنت
ومصاحبت میکند یعنی هر صانع با صنعت خود مقرونست ص وقبل حال لا یکون خبرا
عن الذی خبره قد اضمرا ش کضربی العبد مسیئا او اتم ش تبیینی الحق منوطا بالحکم ت
وقبل معطوف علی بعد وهو متعلق باستقر ایضا وحال مضاف الیه ولا نافیه ویکون مضارع
کان الناقصة واسمها ضمیر مستتر فیها یعود الی حال وخبرا خبر یکون وعن الذی متعلق بحذف
خبره مبتدا بجمله قد اضمرا بالبناء للمفعول خبر المبتدا وخبر صلة الذی کضربی مجرور الکاف بقول
محذوف وضربی مبتدا والیاء مضاف الیه لفظا ومعنی فاعل الضربی والعبد مفعول
لضربی ومسیئا حال من العبد وخبر المبتدا محذوف والتقدیر وذلک کقولک ضرب العبد
حاصلا اذا کان مسیئا او اتم اسم تفضیل من التمام مرفوع علی الابتدا وتبیینی مضاف الیه وهو
مصدر مضاف الی فاعله والحق مفعول تبیینی ومنوطا حال من فاعل تبیینی وبالحکم متعلق بمنوطا
ش یعنی حذف خبر مبتدا واجبست پیش از حالی که نتواند بود الحال که خبر باشد از اسمی که خبر او بتحقیق
مقدر باشد مثل ضربی العبد مسیئا پس ضربی مبتدا است والعبد مفعول بضربی ومسیئا حال
از عبد وقایم شده در مقام خبر که ان حاصل بحذف وقت وحذف خبر در اینجا واجبست از جهت حالت
کردن بظرف که ان اذا است زیرا که حال وظرف مشابه یکدیگرند در ظرف الابدا است از متعلق وان
خبر مبتدا است وحال در مقام خبر محذوف اقامت کرده شده وحال درین مثال صلاحیت ندارد
که خبر مبتدا واقع شود زیرا که جایز نیست گفتن ضربی العبد مسیئا که ضربی متصف بمسیئی میشود
همچنین واجبست حذف خبر هرگاه اسم تفضیل مضاف شود بمصدری که ان مصدر مضاف
خود شود و بعد از وحالی باشد که ان حال الخبر از اسم تفضیلی که مبتدا است نتواند بود مانند اتم
تبیینی الحق منوطا بالحکم اتم مبتدا مضاف به تبیینی منوطا حال از حق وبالحکم متعلق بمنوطا وحال که

منوطا است

منوطا است قایم شده در مقام خبر که الخاص لا است وحذف خبر درین مثال نیز واجبست زیرا که حال
دلالت بر ظرف کرده وظرف لا بد است از متعلق وان متعلق خبر مبتدا است وبدانکه چنین مفهوم
میشود از عبارت مص که حذف خبر در وقتی واجبست که قرینه بر حذف خبر باشد و غیر خبر بجای
خبر اقامت کرده باشد ص واخبروا باثنین او باکثرا ش عن واحد کهم سراة شعرا ت واخبروا
فعل ماض وفاعل والضمیر للعرب وباثنین متعلق باخبروا او باکثر معطوف علی باثنین والالف
للاطلاق وعن واحد متعلق باخبروا وکهم مجرور الکاف قول محذوف وهم مبتدا وسراة بفتح
السین جمع سری بکسر الراء وتشدید الیاء بمعنی شریف خبر اول وشعرا جمع شاعر خبر ثان ش یعنی
داده اند عرب از برای خبر از زیاده از مبتدای واحد چون قول تو هم سراة شعرا که هم مبتدا سراة
مبتدا سراة خبر اول وشعرا خبر ثانی وبدانکه خلاف کرده اند نحویین در جواز تعدد خبر مبتدای واحد بغیر
حرف عطف پس قومی رفته اند که از ایشانست مص بجواز این نحاة بوده باشد خبران در معنی
خبر واحد مثل هذا حلو حامض ای مز یا چنین نباشد مثل زید قایم ضاحک وبعضی رفته اند
باینکه متعدد نمیشود خبر مگر وقتی که خبران در معنی یک خبر باشند پس اگر چنین نباشد معین شده
عطف ص کان واخواتها ای هذا باب کان واخواتها ص ترفع کان للمبتدا اسما والخبرا
تنصبه کان سیدا عمر ش کان ظل بات اضحی اصبحا ش امسی وصار لیس زال برحا
فتی وانفک وهذی الاربعة ش لشبه نفی او لنفی متبعة ش ومثل کان دام مسبوقا بما
کاعط ما دمت مصیبا درهما ت ترفع فعل مضارع وکان فاعله والمبتدا مفعول وانها
حال من المفعول والخبرا بالنصب مفعول لفعل محذوف وفسرته تنصبه وتنصبه فعل وفاعل
والهاء مفعول له والجمله مفسرة لفعل محذوف ککان الکاف جاره لقول محذوف وکان فعل
ماض وسیدا خبرها مقدم وعمر اسمها موخر والتقدیر کان عمر سیدا ککان خبر مقدم و

ظلّ مبتدا موخر و بات و اضحی و اصبح و امسی و صار و لیس و زال و برح و فتی و انفک معطوفات
علی ظلّ باسقاط حرف العطف فی بعضها للضرورة و هذی مبتدا و الاربعة عطف بیان او نعت
لهذی و کالشبه متعلق بمتبعة و نفی مضاف الیه و النفی معطوف علی الشبه و متبعة خبر المبتدا
و التقدیر و هذه الاربعة متبعة لنفی او لشبه نفی و مثل خبر مقدم و کان مضاف الیه و دام مبتدا موخر
و مسبوقا حال من دام و بما متعلق بمسبوق و کاعط خبر المبتدا المحذوف علی تقدیر القول و اعط
فعل امر متعد لاثنین و ما ظرفیة مصدریة و دمت فعل ناقص و التاء اسمها و مصیبا خبرها
و درهما مفعول ثان باعط و الاصل اعط المحتاج درهما مدة دوامک مصیبا له ش یعنی رفع میکند
کان مبتدا را در حالتی که ان مبتدا اسم کان میشود و نصب میدهد خبر مبتدا را تا انکه خبر کان باشد مثل
قول او کان عمر شیدا کان فعل ناقص عمر اسم کان شیدا خبر کان یعنی بود عمر شیدا و مثل کان است ظلّ
نحو ظلّ زید صائما و بات زید مصیبا و اضحی زید غنیا و اصبح زید امیرا و امسی زید فاضلا و صار زید عالما
و لیس زید ظالما و ما زال زید حکیما و ما برح عمرو عزیزا و ما فتی خالد کریما و ما انفک زید عالما و این
چهار فعل که زال و برح و فتی و انفک است تابع کردانیده شده حرف یک از برای نفی یا شبه نفی و حرف
نفی اعم از انکه ملفوظ باشد یا مقدر مثال مقدر تالله تفتؤ تذکر یوسف تقدیره تالله لا تفتؤ تا
تذکر یوسف و مراد بحرف نفی ما است و بشبه نفی لا مانند لا تزال ذاکرا للموت فنسیانه ضلال سعی
لا تزال فعل ناقص اسمش مستتر که انت است و ذاکرا للموت خبر لا تزال و لا تزال الله محسنا الیک
مثل کان است دام در حالتی که مسبوق بما باشد مثل قول تو اعط ما دمت مصیبا درهما اعط فعل
امر فاعل او مستتر که انت است ما مصدریه دام فعل ناقص تا اسم دام مصیبا خبر دام درهما
ثانی اعط و مفعول اول اعط محذوف است در کلام که ان المحتاج است و ما با بعد خود در تاویل
مصدر محلا منصوب است تا مفعول فیه اعط باشد ای اعط المحتاج درهما مدة دوامک مصیبا له

وبدانکه افعال

وبدانکه افعال ناقصه بر سه قسم است بعضی انست که عمل میکند بی شرط و آن کان و ظلّ و بات و
اضحی و اصبح و امسی و صار و لیس است و بعضی انست که عمل میکند بشرط انکه مسبوق بحرف نفی باشد یا شبه
نفی اعم از انکه حرف نفی لفظا باشد یا تقدیرا و ان چهار فعل است زال و برح و فتی و انفک و بعضی
انست که مسبوق است بما مصدریه و ان دام است ص و غیر ماض مثله قد عملا ش ان کان غیر
الماضی منه استعملا ک و غیر مبتدا و ماض مضاف الیه و مثله بالنصب حال من فاعل عمل مقدم علی
عامل لانه فعل متصرف و قد عملا خبر غیر و الالف للاطلاق و التقدیر و غیر الماضی قد عمل حال کونه
مماثلا عمل الماضی ان حرف شرط کان فعل الشرط و غیر اسم کان و الماضی مضاف الیه و معه متعلق
باستعمل و استعمل فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی غیر الماضی و هو مرفوع
و موضع نصب خبر کان ش و غیر ماضی از افعال ناقصه عمل میکند مثل عمل ماضی اکر بوده باشد
ان غیر استعمال کرده شده مثل یکون زید عالما و لا یزال عمرو کریما قال الله تعالی قل کونوا حجارة
نحو زید کاین الحال و بدانکه افعال ناقصه دو قسم است یعنی از انها متصرف است یعنی
مضارع و اسم فاعل و امر از برای او ثابت است و اوسوای لیس و دام است ص و فی جمیعها اتبع
الخبر ج و اجز و کل سبقه دام حظر ک و فی جمیعها متعلق بتوسط و اجز و توسط مفعول
مقدم باجز و الخبر مضاف الیه و اجز فعل امر من الاجاز و التقدیر و اجز توسط الخبر فی جمیعها
و کل مبتدا و التنوین فیه عوض عن المضاف الیه ای کل القاة او العرب و سبقه مفعول مقدم
حظر و هو مصدر مضاف الی فاعل العاید الی الخبر و دام مفعول سبقه و حظر بالظاء المعجمة
بمعنی منع فعل ماض و فاعل مستتر یعود الی کل و الجملة خبر کل ش اجازه واسطه شدن خبر افعال
ناقصه اما بین افعال و اسم ایشان در جمیع این افعال مثل کان قائما زید که قائما خبر است
و دها بین کان و اسم او واسطه شده قال الله تعالی و کان حقا علینا نصر المؤمنین که حقا خبر کان است

واسطه شده در میان کان واسم او که نصر المؤمنین است وکلمه ما منع کرده اند سابق شدن
خبر دام را بر دام پس نمیتوان گفت اصبحك قائما مادام زید که قائما را که خبر دام است مقدم بر
دام ذکر کرد بواسطه آنکه عامل دام مشرطیست بما مصدریه که طالب صدر است و بسبب تقدیم صدارت
ما فوت میشود بخلاف ما اصبحك ما قائما دام زید که جایز است در سوای دام تقدیم خبر را بر
افعال پس جایز است قائما کان زید ص کذاك سبق خبر ما النافیة ۞ یجیء بها مثلوة کالآیة
ش کذاك خبر مقدم و سبق مبتدا مؤخر و خبر بالتنوین مضاف الیه اضافة المصدر الی فاعله و ما
مفعول سبق و نافیة نعت لما و التقدیر سبق خبر ما النافیة کذلك ای مثل سبق دام فی المنع یجیء
امر من جاء و بها متعلق بیجیء و متلوة حال من الهاء فی بها العائدة علی ما و کالآیة معطوف علی
متلو و الکاف حرف عطف ش سابق شدن خبر ما نافیه مثل سابق شدن خبر است دام را در منع که خبر بر و مقدم
نمیشود پس بیاید ما نافیه را متلو خبر نه الی خبر که در عقب خبر بیاید یعنی خبر افعال ناقصه که حرف نفی داخل
ان افعال شده اعم از آنکه حرف نفی شرط باشد در عمل ایشان مثل ما زال و ما برح و ما فتی و ما
انفك یا شرط نباشد مثل کان مقدم بر افعال ناقصه نمیشود پس نمیتوان گفت قائما ما زال زید
و قائما ما کان زید ص و منع سبق خبر لیس اصطفی ۞ و ذو تمام ما برفع یکتفی ش و منع مبتدا و
سبق مضاف الیه خبر بالتنوین مجرور باضافه سبق الیمن اضافة المصدر الی فاعله و لیس مفعول
سبق و اصطفی مبنی للمفعول و نایب فاعله مستتر فیه یعود الی منع و هو مفعول ثانی و وضع رفع خبر المبتدا
و ذو مبتدا و تمام مضاف الیه ما اسم موصول فی محل رفع خبر المبتدا و برفع بمعنی مرفوع متعلق بیکتفی
صلة ما ش و منع سابق شدن خبر لیس اختیار کرده شده است پس جایز نیست ظالما
زید و صاحب تمام از افعال ناقصه چیزیست که اکتفا میکند بمرفوع تنها مثل و ان کان ذو عسرة
ای ان وجد ذو عسرة که کان درین مثال تامه است بمعنی وجد و بمرفوع تنها اقام شده که ان ذو عسرة

واجب زید

واجب زید ای دخل فی الصبح و مثل زید ای اقام نهارا و بات زید ای اقام لیلا ص و ما سواه ناقص و التقدیر فی
فتی لیس زال دام فتی ش و ما موصول اسمی فی محل رفع علی الابتدا و سواه فی موضع صلة لما و ناقص خبر
المبتدا و التقدیر مبتدا و فی فتی متعلق بقفی او بالنقص و لیس زال معطوفان علی فتی باسقاط العاطف
للضرورة و انما حال من مرفوع قفی المستتر فیه یعود الی النقص و قفی بمعنی تبع مبنی للمفعول و مرفوعه
فیه و الجملة خبر النقص ش و چیزی که سوای ذو تمام است ناقص است که احتیاج باسم و خبر دارد و تبع
در فتی که میباشد تام و ناقص و قسم دویم آنست که همیشه ناقص است و آن فتی و لیس و زال است
سوای ایشان مستعمل میشوند تام و ناقص و مراد بتام آنست که بمرفوع تنها تمام شود و مراد بناقص
آنست که محتاج بمرفوع و منصوب هر دو باهم باشد ص و لا یلی العامل معمول الخبر ۞ الا اذا ظرفا او
الحرف جر ش و لا نافیة و یلی فعل مضارع منفی بلا و العامل مفعول مقدم علی الفاعل و معمول فاعل
یلی و الخبر مضاف الیه الا للاستثنا و اذا ظرف متضمن معنی الشرط و ظرفا حال من فاعل اتی و اتی
فعل ماض و فاعله ضمیر مستتر فیه یعود الی معمول الخبر الحرف جر معطوف علی ظرفا علی حذف العاطف
و المعطوف جواب اذا محذوف و التقدیر و لا یلی معمول الخبر العامل الا اذا اتی المعمول ظرفا او حرف
جر مجرور فانه یلیه ش و در پی در نمی آید معمول خبر کان و اخوات او عامل را مگر وقتی که آن معمول
ظرف باشد مثل کان یوم الجمعة زید صائما یا بجار مجرور مثل اصبح فیك اخوك راغبا که یوم الجمعة
که ظرفست و مفعول فیه صائما که خبر کان است در پی کان واقع شده و فیك جار مجرور است و معمول
راغبا که خبر کان است در پی کان واقع شده و هرگاه معمول سوای ظرف و جار مجرور باشد در پی کان واقع
نمیشود مانند کان زید اکلا طعامك که طعامك مفعول به اکلا است که خبر کان جایز نیست که
در پی کان واقع شود پس نمیتوان گفت کان طعامك زید اکلا ص و مضمر الشان اسما انو ان وقع
موهم ما استبان انه امتنع ش و مضمر مفعول مقدم بانو و الشان مضاف الیه و اسما

می مضمر و انو فعل امر من نوی اذا قصد وان حرف شرط و وقع فعل الشرط و موهم بالرفع فاعل وقع و ما موصول
اسمی مضاف الیه و استبان فعل ماض و ان حرف مشبه بالفعل و الها اسمها و امتنع خبرها و الجملة
التی بعد ان صلتها و ان وصلتها فاعل استبان و ما بعده صلة ما ش و منوی کن ضمیر شانرا
در حالتی که ان ضمیر اسم کان است اگر واقع شود امری که موهم چیزی باشد ظاهر شود اینکه انچیز ممتنع است
یعنی هرگاه وارد شود از زبان عرب چیزی که ظاهر باشد اینکه جایز نیست مثل انکه معمول خبر کان در پهلوی
کان باشد و حال انکه ان معمول ظرف و جار و مجرور نباشد بلکه مفعول بیکان باشد تاویل کن او را باین نوع
که در کان ضمیر شان را مستتر سازد تا اسم کان باشد و جمله ما بعد خبر و درین هنگام ان معمول در پهلوی
اسم خواهد بود نحو کانت الحمی تاخذ زیدا که زیدا مفعول به تاخذ است که خبر کان است و جایز باشد
کانت زید الحمی تاخذ که الحمی که اسم کان است و تاخذ خبر و زیدا که مفعول به تاخذ است در پهلوی کان
واقع شده است پس تاویل کرده اند که در کان ضمیر شان مستتر است که اسم باشد و ما بعد خبر هر کاه ثابت
شود مثالی که توهم شود که معمول خبر کان در پهلوی کان واقع شده و این مانند قول شاعر است ش
قنافذ هداجون حول بیوتهم ش بما کان ایاهم عطیة عودا که ایاهم مفعول عود است که خبر کان است
و عطیة اسم کان و معمول خبر که غیر ظرف و جار و مجرور است در پهلوی کان واقع شده و این جایز نیست پس تقدیر
کن در کان ضمیر شان که اسم باشد و جمله ما بعد خبر و درین هنگام معمول خبر در پهلوی اسم واقع شده
و این جایز است معنی بیت ایشان چون خارپشتند که میگردند شبها در گرد خانها از برای دزدی بابت سبب
که بوده است شان چنین که عادت داده ایشانرا عطیه یعنی ابا جریر س و قد تزاد کان فی حشو کما
کان اصح علم من تقدما ک و قد حرف للتقلیل و تزاد فعل مضارع مبنی للمفعول و کان نایب فاعل
تزاد و فی حشو متعلق بتزاد و کما الکاف جارة لقول محذوف و ما اسم تعجب فی موضع رفع علی الابتدا
و هی نکرة تامة عند سیبویه و کان فعل ماض زید بین ما التعجب و فعل التعجب و اصح فعل ماض و فیه

ضمیر مستتر

ضمیر مستتر یعود الی ما مرفوع علی الفاعلیة و علم مفعول به لاصح و من اسم موصول فی موضع جر باضافة
علم الیه و جمله تقدم صلة من و الالف للاطلاق و جمله اصح و ما بعدها فی موضع رفع
خبر ما التعجب ش و کاه هست که زیاد کرده میشود کان در وسط کلام چون قول تو ما کان
اصح علم من تقدما که زیاد شده است کان در ما بین ما تعجب و فعل تعجب و این قیاس است و ذکر کرده اند
بعضی از نحاة که زیاد میباشد کان در ما بین دو چیز که متلازمین باشند مثل مبتدا و خبر نحو زید
کان قائما و میان فعل و فاعل نحو لم یوجد کان مثلک و ما بین صله و موصول نحو جاء الذی کان
اکرمه و ما بین صفت و موصوف مثل مررت برجل کان قائم و درین امثله زیادتی کان سماعیست
س و یحذفونها و یبقون الخبر ش و بعد ان و لو کثیرا ذا اشتهر ک و یحذفونها فعل و فاعل و مفعول
علی تقدیر حذف المعطوف مع عاطفه و یبقون فعل و فاعل و الخبر مفعول یبقون و الخلف عن
الضمیر المضاف الیه التقدیر و یحذفون کان و اسمها و یبقون خبرها و بعد متعلق باشتهر و ان
بکسر الهمزة مضاف الیه لو معطوف علی ان و نعتها محذوف و کثیرا حال من فاعل اشتهر و ذا اسم
اشارة مبتدا و اشتهر فی محل الرفع علی الخبریة و التقدیر هذا الحذف المذکور من کان و اسمها
کثیرا بعد ان و لو التی ش خذف میکند کان را با اسمش و باقی میگذارند خبر را و این حذف مذکور
مشهور است حال کون بودن او کثیر بعد از ان و لو که شرطیه اند کقوله ان صدقا و ان کذبا فما
اعتذارک ای ان کان القول صدقا و ان کان القول کذبا که کان را با اسمش حذف کرده اند
که للقول است مثال لو ائتنی زید بدابة و لو حمارا ای و لو کان المأتی به حمارا که کان را حذف کرده اند
با اسمش که ان المأتی است س و بعد ان تعویض ما عنها ارتکب ش کمثل اما انت برأیک
ک و بعد متعلق بارتکب او تعویض و ان مضاف الیه و تعویض مبتدا و ما مضاف الیه
و عنها متعلق بتعویض و الضمیر المجرور عاید الی کان و ارتکب فعل ماض مبنی للمفعول و نایب الفاعل

مستتر فيه والجملة من الفعل ونايب الفاعل في موضع رفع خبر المبتدا والتقدير وتعويض ما الزائدة
عن كان وحدها ارتكب بعد ان المصدرية وكمثل الكاف زائدة ومثل خبر لمبتدا محذوف مضاف الى
قول المحذوف واما انت اصله ان كنت حذفت كان وحدها وبقي اسمها فانفصل وزيدت ما
عوضا عن كان وادغمت النون في الميم لتقارب مخرجهما وبرا خبر كان المحذوف فاقترب فعل امر وفاعل
وهذه الجملة مؤخرة من تقديم واصل التركيب فاقترب لان كنت برا فقدمت العلة على المعلول للاختصاص
ثم حذفت لام العلة وكان وزيدت ما عوضا عن كان ش وعوضا وردن ما زائده از كل كان محذوفه
ارتكاب كرده شده بعد از ان مصدريه مثل اما انت برا فاقترب كه درين تقدير است كه فاقترب
لان كنت برا تقديم علت بر معلول كرده اند بواسطه اختصاص حذف لام وكان كرده اند بواسطه
اختصار و عوض از كان ما اورده اند و نون را در ميم ادغام كرده اند و ضمير متصل منفصل شد اما انت
كفتند س ومن مضارع لكان مجزوم ثم يحذف نون وهو حذف ما التزم ك ومن مضارع متعلق
بتحذف ولكان نعت لمضارع ومجزوم نعت لمضارع وتحذف مضارع مبني للمفعول ونون نايب الفاعل
عن تحذف وهو حذف مبتدا وخبر وما نافية والتزم فعل ماض مبني للمفعول ونايب الفاعل مستتر فيه
يعود الى حذف وجملة التزم نعت لحذف ش وحذف كرده ميشود نون از مضارع كان كه مجزوم باشد
واين حذف نيست كه التزام كرده نميشود در كلام بلكه جايز است بجهت كثرت استعمال مثل لم يك
زيد قايما وهركاه بعد از مضارع مجزوم ساكني باشد حذف نميكنند مثل لم يكن الذين كفروا وهم چنين
هركاه بمضارع مجزوم ضميري متصل شود نيز حذف نميكنند نحو ان يكنه

فصل فيما ولا ولات وان المشبهات بليس

اين بابيست در بيان ما ولا ولات وان كه مشابه بليس اند در معنى نفي ودخول
بر مبتدا وخبر س اعمال ليس اعملت ما دون ان ش مع بقا النفي وترتيب زكن ك اعمال مفعول
مطلق مبين للنوع منصوب باعملت وليس مضاف اليه واعملت فعل ماض مبني للمفعول والتاء فيه

علامة

علامة التانيث وما في موضع رفع على النيابة عن فاعل اعملت ودون في موضع الحال من ما وبقا مضاف
للضرورة مضاف اليه النفي مجرور باضافة بقا اليه وترتيب مجرور بالعطف على بقا وزكن مبني على
ونايب الفاعل مستتر فيه يعود الى ترتيب وهو موصوف نعت لترتيب وزكن بالزاي المعجمة
بمعنى علم وتقدير البيت اعملت ما اعمال ليس حال كونها مفارقة ان الزائدة مصاحبة بقا النفي و
ترتيب معلوم ش وعمل داده شده ما را عمل ليس بسه شرط اول انكه با ما ان زائده نباشد دويم انكه
باقي باشد نفي سيم انكه ترتيبي كه معلوم شده از تقديم اسم وتاخير خبر ان نيز باقي باشد كه اكر ان
زائده باشد بعد از ما مثل ما ان زيد قايم يا نفي منتقض شود بالا مثل وما محمد الا رسول يا خبر مقدم
شود بر اسم مثل ما قايم زيد باطل ميشود عمل ما در جميع اين صور س وسبق خوف جر او ظرف كما
في انت مغنيا اجاز العلما ك وسبق مفعول مقدم باجاز وحرف مضاف اليه اضافه صفت
الى فاعل وجر مجرور باضافة حرف اليه حذف المعطوف مع عاطفه واو ظرف معطوف على حرف
جر على تقدير حال محذوف مستفادة من المثال وكما الكاف جارة لقول محذوف وما نافية في جار
مجرور متعلق بمغنيا وانت اسم ما ومغنيا خبرها وهو اسم مفعول اصله معنويا اجتمعت الواو
والياء وسبقت احديهما بالسكون قلبت الواو ياء وادغمت الياء في الياء وبدل من الضمة كسرة
واجاز العلما بالقصر للضرورة فعل وفاعل وتقدير البيت اجاز العلما سبق حرف جر مجرور
او ظرف حال كونهما متعلقي خبرها كقولك ما في انت مغنيا ش واجاز داده اند علما تقديم معمول
خبر ما را بر اسم ما اكر المعمول جار مجرور يا ظرف باشد مثال جار مجرور في ما انت معنيا كه في معمول
معنيا است كه خبر ما است ومقدم شده بر اسم ما كه انت است ومثال ظرف ما عندك
زيد مقيما كه عند مفعول فيه مقيما است ومقدم شد بر اسم ما كه زيد است ودرين دو مثال
عمل لمجال خود است واكر جز انچه معمول خبر غير جار ومجرور وظرف باشد ومقدم شود بر اسم ما

باطل میشود عمل ما و هر یک از اسم و خبر فوعد تا انکه مبتدا و خبر باشند مثل ما طعامی زیدا کل طعامه
مفعول به اکل است و مقدم شده بر اسم ما که زید است و ابطال عمل ما شده س وَرَفْعَ مَعْطُوفٍ
بِلٰکِنْ اَوْ بَلْ ش مِنْ بَعْدِ مَنْصُوبٍ بِمَا اَلْزَمْ حَیْثُ حَلّ ک و رفع مفعول مقدم بالزم و معطوف
مضاف الیه من اضافة المصدر الی مفعوله لکن او بل متعلقان بمعطوف و من بعد منصوب متعلق
ایضا بمعطوف او بالزم او برفع و منصوب مضاف الیه بما متعلق بمنصوب علی انه نایب المفاعل
و الزم بفتح الزای امر من لزم یلزم من علم یعلم و حیث متعلق بالزم و حل بفتح الحاء فعل ماض و فاعله
مستتر فیه و الجملة فی موضع جر باضافة حیث الیها و تقدیر البیت و الزم رفعک معطوفا بلکن
او بل من بعد منصوب بما حیث حل ای جاء ش یعنی الزام کن رفع معطوف بلکن یا ببل را بعد
از خبر منصوب بما در هر ترکیب که امده باشد بواسطه انکه لکن و بل مقتضی ایجابند و ما عمل نمیکند
در ایجاب مثل ما زید قائما لکن قاعد و ما عمرو شجاعا بل کریم که معطوف در صورتین خبر مبتدای
محذوف است ای هو قاعد و هو کریم و اگر حرف عطف مقتضی ایجاب نباشد مثل او و مانند او مجاز است
در معطوف رفع و نصب مثل ما زید قائما و لا قاعدا بنصب و لا قاعد بر رفع س وَبَعْدَ
مَا وَلَیْسَ جَرَّ الْبَا الْخَبَرْ ش وَبَعْدَ لَا وَنَفْیِ کَانَ قَدْ جُرِّ ک و بعد متعلق بجر و ما مضاف الیه و لیس
معطوف علی ما و جر بفتح الجیم فعل ماض و الباء بالقصر للضرورة فاعل جر و نعت الباء محذوف
و الخبر مفعول جر و بعد متعلق بجر و لا مضاف الیه نفی معطوف علی لا و کان مضاف الیه من اضافة
الصفة الی موصوفها و اطلاق المصدر و اراده اسم المفعول و قد حرف تقلیل و جر فعل ماض
مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی الخبر و تقدیر البیت و جر الباء الزائدة بعد ما و لیس
خبرها و قد جر الخبر بالباء بعد لا و بعد کان المنفیه ش جر داده است باء زایده بعد ما و لیس خبر
ایشانرا و گاه هست که جر داده میشود خبر با بعد از لا و بعد از کان منفیه مثل و ما ربک

بظلام

بظلام للعبید که ظلام خبر ما است و باء در و زایده است مثل لا خیر بخیر بعد الناد که خبر ثانی
خبر لا است و باء در و زایده است یعنی نیست خیر ان چیزی که بعد از و اتش جهنم است و مثل
قول الشاعر شاهد وَاِنْ مُدَّتِ الْاَیْدِی اِلَی الزَّادِ لَمْ اَکُنْ ش بِاَعْجَلِهِمْ اِذَا جَشِعَ الْقَوْمُ اَعْجَلِ
که زیاد شده باء در خبر کان منفی که ان باعجلهم است یعنی اگر کشیده میشود دستها بطعام
نبودم من شتاب کننده تر از قوم در زمانی که حریص تر قوم بر اکل شتاب دارتر بود س فِی النَّکِرَاتِ
اُعْمِلَتْ کَلَیْسَ لَا ش وَقَدْ تَلِی لَاتَ وَاِنْ ذَا الْعَمَلَا ش وَمَا لِلَاتَ فِی سِوَی حِیْنٍ عَمَلْ ش وَحَذْفُ ذِی الرَّفْعِ
فَشَا وَالْعَکْسُ قَلّ ک فِی النَّکِرَاتِ متعلق باعملت و اعملت فعل ماض مبنی للمفعول و کلیس فی موضع
الحال و لا نایب عن فاعل اعملت و قد تلی فعل مضارع و لات فاعله و ان بکسر الهمزة و سکون
النون حرف نفی معطوف علی لات اذا اسم اشارة فی محل النصب علی انه مفعول له و العملا عطف بیان
او نعت لذا و الالف فیه للاطلاق و ما نافیة و للات خبر مقدم و فی سوی متعلق بعمل و حین مضاف
الیه و عمل مبتدا مؤخر و حذف مبتدا و ذی مضاف الیه و هو ایضا مضاف و الرفع مضاف الیه فشا فی
موضع خبر المبتدا و العکس مبتدا و قل خبر ش عمل داده شده است لا در حالتی که مانند لیس است در
عمل در نکرات مثل لا رجل افضل منک و گاه هست که در پی در میاید لات که در اصل لا بوده است
و تا در ان یاد کرده اند برای تانیث یا مبالغه و ان بکسر همزه و سکون نون که حرف نفی است عمل لیس را
مثل لات الساعة الساعة ندم که الساعة اولا اسم لات است و ساعة ثانی خبر مثال ان نافیه ان
هو مستولیا علی احد که هو اسم ان است و مستولیا خبر و نیست از برای لات در سوای لفظ
حین عمل و حذف مرفوع لات بسیار است و عکس که حذف منصوب لات است کم است مثل و لات
حین مناص که درین تقدیر است که و لات الحین حین مناص که الحین اول اسم لات است محذوف
و حین ثانی خبر است و مناص مضاف الیه یعنی نیست این وقت هنگام گریختن و بعضی از نحاة

که لات در سوای لفظ حین عمل نیز میکند مثل مثال مذکور ولات الساعة ساعة مندم و بدانکه سیبویه
ذکر کرده که لات عمل نمیکند مگر در لفظ حین و اختلاف کرده اند نحاة در و پس گفته اند قومی که مراد سیبویه
انست که لات عمل نمیکند مگر در لفظ حین و عمل نمیکند در مرادف حین که ان الساعة است و بعضی گفته اند
که مراد او انست که عمل نمیکند در اسماء زمان مگر در لفظ حین و مرادفش که ان الساعة است
مانند وندم البغاة ولات ساعة مندم ای ولات الساعة ساعة مندم **أفعال المقاربة** این
بابیست در بیان افعال مقاربه **ص** کَادَ أَنْ کَادَ وَعَسَى لٰکِنْ نَدَرْ ۞ غَیْرُ مُضَارِعٍ لِهٰذَیْنِ خَبَرْ **ش** کَادَ
خبر مقدم و کاد مبتدا مؤخر و عسی معطوف علی کاد و لکن حرف عطف و ندر فعل و غیر فاعله و مضارع نعت
و لهذین متعلق بندر و خبر حال من فاعل ندر **ش** کاد و عسی هر یک چون کان است یعنی اسم ایشان
مرفوع و خبر منصوب بست لیکن نادر است غیر مضارع از برای کاد و عسی در حالتی که خبر باشد
یعنی خبر کاد و خبر عسی مضارع می آید مثل عسی زید ان یخرج و کاد زید یخرج مثال خبر عسی که غیر مضارع
است کقول الشاعر **شاهد** أَکْثَرْتَ فِی الْعَذْلِ مُلِحًّا دَائِمًا ۞ لَا تُکْثِرَنْ إِنِّی عَسَیْتُ صَائِمًا که در اینجا
خبر عسی مفرد آمده است که ان صائما است معنی بیت بسیار سلاه در ملامت کردن من در حالتی
که ملاح کننده همیشه بسیار مکن ملامت من بسبب بدی که شنیده از من بدرستی که من امید
دارم که من بعد صایم و صالح شوم مثال خبر کاد که غیر مضارع است مثل فَأَبْتُ إِلَى فَهْمٍ وَمَا کِدْتُ آئِبًا
است که مفرد واقع شده یعنی برگشتم و رجوع کردم بقبیله فهم و امید نیست که از انجا برگردم و بدانکه این
افعال بر سه قسم است اول انکه دلالت میکند بر مقاربه و ان کاد و کرب و اوشک است دویم
انست که دلالت کند بر رجا و ان عسی و حری و اخلولق است سیم انست که دلالت کند بر انشا
و ان جعل و طفق و اخذ و علق و انشا است پس نامیدن این افعال بمقاربه از باب تسمیه کل است
باسم بعض و کل این افعال داخل میشوند بر مبتدا و خبر پس رفع میدهند مبتدا را باسم ایشان

باشد و نصب

باشد و نصب میدهند خبر را باخبر ایشان باشد **ص** وَکَوْنُهُ بِدُونِ أَنْ بَعْدَ عَسَى ۞ نَذْرٌ وَکَادَ الْأَمْرُ
فِیهِ عُکِسَا **ش** وکونه مبتدا و الضمیر مضاف الیه اسمه عائد الی لفظ الخبر و خبر کون محذوف و هو واقع
و بدون ان و بعد عسی متعلقان بواقع و ندر خبر المبتدا و کاد مبتدا اول و الامر مبتدا ثان و فیه
متعلق بعکس و عکس فعل ماض مبنی للمفعول و نایب الفاعل مستتر فیه و هو مرفوعه فی موضع رفع خبر
المبتدا الثانی و الثانی خبره خبر الاول و الالف للاطلاق **ش** و بدون خبر بدون ان بعد از عسی نادر
است و کاد کار در و عکس کرده شده است یعنی خبر او مضارع نیست بی ان مثال بودن خبر بدون
ان بعد از عسی مانند قول شاعر **شاهد** عَسَى الْکَرْبُ الَّذِی أَمْسَیْتَ فِیهِ ۞ یَکُونُ وَرَاءَهُ فَرَجٌ قَرِیبُ
که خبر عسی که یکون است بی ان واقع شده یعنی نزدیکست مشقت اینچنانی که شام کرده ام در و که
بوده باشد فرج قریبی در عقب او و مثال بودن خبر کاد با ان قوله مَا کِدْتُ أَنْ أُصَلِّیَ الْعِشَا
حَتَّى تَکَادَ الشَّمْسُ تَغْرُبُ که خبر کاد که ان تغرب است فعل مضارع با ان است **ص** وَکَعَسَى
حَرَى وَلٰکِنْ جُعِلَا ۞ خَبَرَهَا حَتْمًا بِأَنْ مُتَّصِلَا ۞ وَالْزَمُوا اخْلَوْلَقَ أَنْ مِثْلَ حَرَى ۞ وَبَعْدَ أَوْ
شَکٍّ انْتِفَا أَنْ نَزْرُ **ش** وکعسی خبر مقدم و حری مبتدا مؤخر و لکن حرف ابتدا للاستدراک و جعلا
فعل مبنی للمفعول و الالف فیه للاطلاق و خبرها مرفوع علی النیابة عن فاعل جعل و حتما حال
من فاعل متصلا و بان متعلق بمتصل و متصلا مفعول ثان لجعلا و الزموا فعل ماض متعد
لاثنین و الواو ضمیر الفاعل و هی راجعة الی العرب و اخلولق مفعول اول لالزموا و ان بفتح الهمزة
ثان و مثل منصوب علی انه حال من اخلولق و حری مضاف الیه و بعد متعلق بانتفا و او شک
مضاف الیه و انتفا مبتدا و ان مضاف الیه و نزر خبر المبتدا ای قل **ش** و حری مثل عسی در استعمال
خبر او با ان و لیکن گردانیده شده خبر حری متصل با ان از روی وجوب نحو حری زید ان یقوم
امید است زید ایستادن را و لازم گردانیده اند عرب ان خبر اخلولق را ان مثل حری که گذشت

خبر اخلولق است نحو اخلولقت السماء ان تمطر السماء اسم اخلولقت وان تمطر خبر او یعنی امید هست
اسمان بارید ن را و بعد از اوشك مستغنی بودن ان کم است نحو اوشك زید ان یخرج و مثال بودن
خبر اوشك بی ان قول شاعر یوشك من فر من منیة فی بعض غزواته یوافقها کمن ظن اسم
یوشك و یوافقها خبر او است یعنی نزدیکست کسی که بگریزد در بعض جنگها بیفتد در موت
سبیل غفلت ص و مثل کاد فی الاصح کربا و ترك ان مع ذی الشروع وجبا کانشا السائق
یحدو و طفق کذا جعلت و اخذت و علق ك و مثل خبر مقدم و کاد مضاف الیه فی الاصح متعلق
بمثل لما فیه من معنی المماثلة و کرب بفتح الراء و کسرها مبتدا مؤخر و الالف للاطلاق و ترك مبتدا
و ان مضاف الیه من اضافة المصدر الی المفعول و مع متعلق بترك و ذی بمعنی صاحب مضاف
الیه هو ایضا مضاف الی الشروع و وجبا خبر الترك و الالف للاطلاق و کانشا خبر مبتدا محذوف
علی تقدیر حذف القول بین الکاف و مدخولها التقدیر هو ذلك کقولك و انشا و هو فعل ماض
و السائق اسمها و جملة یحدو فی موضع نصب خبرها و طفق بکسر الفاء و فتحها معطوف علی انشا و کذا
خبر مقدم و جعلت مبتدا مؤخر و اخذت و علق معطوفان علی جعلت ش کرب بفتح را یا کسر را مثل
کاد است در اصح یعنی خبر او فعل مضارع است بی ان و کم است اقوی خبر او با ان مثالی که خبر کرب
بی ان واقع شده کقول شاعر شاهد کرب القلب من جواه یذوب حین قال الوشاة هند
غضوب که القلب اسم کرب و یذوب خبر او است یعنی نزدیك شد که دل بگدازد از شدت شوق
مطلوب در هنگامی که گفت ملامت کننده که هند محبوب تو غضبناکست و مثال بودن خبر کرب
با ان مثل کرب زید ان یخرج و ترك ان در خبر افعالی که دلالت بر شروع میکنند واجبست مانند
انشا السائق یحدو و طفق زید یدعو و جعل عمرو یتکلم و اخذ بکر ینظم و علق بشر یفعل کذا
یعنی شروع کرد ساربان شتر خواندن حدی را س و استعملوا مضارعا لاوشك و کاد لا غیر و زادوا

موشك

موشك ك و استعملوا فعل و فاعل و الضمیر للعرب و مضارعا مفعول استعملوا و لاوشك متعلق باستعملوا
و الالف للاطلاق و کاد معطوف علی اوشك و لا غیر و لا عاطفة و غیر معطوف علی اوشك و کاد
لکنها مبنیة علی الضم لقطعها عن الاضافة و التقدیر لا اوشك و کاد لا لغیرهما و زادوا فعل
و فاعل و موشکا مفعول زادوا ش و استعمال کرده اند عرب ان فعل مضارع را از برای اوشك و کاد
نه از برای اوشك و کاد نه از برای غیر ایشان از افعال مقاربه و زیاد کرده اند بر مضارع موشکا
که اسم فاعل است کقول الشاعر شاهد یوشك من فر من منیة فی بعض غزواته یوافقها
و معنی بیت گذشت و قوله تعالی شاهد یکاد زیتها یضیء که زیتها اسم کاد و یضیء خبر او است
مثال اسم فاعل کقول الشاعر شاهد فموشك ارضنا ان تعودا خلاف الانیس و حوشا یبابا
که ارضنا اسم موشك است و ان خبر او یعنی نزدیکست که زمینی که ما ساکنیم در ان برگردد بخلاف
انیس در حالتی که در ان زمین قرار گیرند و حوش و خراب شود ص بعد عسی اخلولق اوشك
قد یرد غنی بان یفعل عن ثان فقد ك بعد متعلق بیرد و عسی مضاف الیه اخلولق و اوشك
معطوفان علی عسی باسقاط العاطف للضرورة و قد للتقلیل و یرد فعل مضارع و غنی فاعل یرد
و بان یفعل و عن ثان متعلقان بغنی و فقد فعل مبنی للمفعول و نایب الفاعل مستتر فیه و الجملة نعت
لثان ش و بعد از عسی و اخلولق و اوشك گاه وارد میشود استغنا از ثانی که مفقود است و
از خبر است بان یفعل که اسناد این افعال بان یفعل کنند پس میگویند عسی زید ان یقوم که
عسی درین هنگام از افعال تامه است و ان تقوم بتاویل مصدر و در محل رفع است تا فاعل
باشد تقدیر عسی قیامك ای دنا قیامك یعنی نزدیکست ایستادن تو ص و جردن عسی
او ارفع مضمرا بها اذا اسم قبلها قد ذکرا ك و جردن فعل امر موکد بالنون الخفیفة
و فاعل مستتر متعلق محذوف و عسی مفعول جردن و او حرف تخییر و ارفع فعل امر معطوف

عسی ان تقوم بدل

بأو على جوّدن ومضمر مفعول الرفع وبها متعلق بارفع واذا ظرف متضمن معنى الشرط واسم مرفوع
بفعل محذوف يفسره ذكره وقبلها متعلق بذكره وقد للتحقيق وذكر مبني للمفعول ونايب الفاعل مستتر فيه
يعود الى اسم التقدير وجودن عسى الضمير او ارفع بها مضمرا اذا ذكر قبلها اسم مسند اليه ش مجرد
ساز عسى را از ضمير يا رفع به بعسى ضمير را هرگاه مذكور باشد پيش از عسى اسمى كه ان اسم مسند اليه باشد
مثل عسى زيد ان يقوم كه بدو قسم تركيب كرده اند اول انكه زيد مبتدا است وعسى فعل قاربه واسم عسى
مستتر است در عسى وان يقوم بتاويل مصدر است ومنصوب خبر عسى وجمله خبر زيد ودويم انكه زيد
مبتدا است وعسى فعل تامه وان تقوم بتاويل مصدر مرفوع وفاعل عسى وجمله خبر زيد ودرين هنگام عسى
ضمير مستتر نيست س والفتح والكسر اجز في السين من ؛ نحو عسيت وانتقا الفتح زكن ك والفتح مفعول
مقدم باجز والكسر معطوف على الفتح واجز بقطع الهمزة امر من اجاز يجوز في السين متعلق باجز
من نحو في موضع الحال من السين وعسيت مضاف اليه انتقا بالقاف بمعنى اختيار مقصور للضرورة
مبتدا والفتح مضاف اليه وجمله زكن بالبنا للمفعول بمعنى علم خبر انتقا والتقدير اجز الفتح والكسر في السين
حال كونها كاينة من نحو عسيت واختيار الفتح معلوم ش اجازه بده فتح را وكسر را در سين حال كون
بودن سين از مانند عسيت واختيار فتح معلومست يعنى هرگاه متصل شود بعسى ضمير مرفوع جايز است
كسر سين وفتح سين واختيار فتح مشهور است كقوله تعالى فهل عسيتم ان توليتم بفتح سين وضم تا
است نافع بكسر سين ان واخواتها لان ان ليت لكن لعل ؛ كان عكس ما لكان عمل ؛ كان
زيدا عالم باتي ؛ كفؤ ولكن ابنه ذو ضغن ك لان خبر مقدم وان بفتح وليت ولكن ولعل
على الجر وبالرفع باسقاط العاطف للضرورة وعكس مبتدا مؤخر وما اسم موصول مضاف اليه لكان
ومن عمل متعلقان بفعل محذوف صلة لما التقدير عكس الذي استقر لكان من عمل ثابت لان المكسورة
وان المفتوحة وليت ولعل وكان المشددة وكاف الكاف جارة لقول محذوف وان بكسر الهمزة

وتشديد النون

وتشديد النون حرف توكيد ونصب زيد اسمها ورفع عالم خبرها التقدير كقولك ان زيدا
عالم وباتي متعلق بعالم وان بفتح الهمزة حرف توكيد واليا اسمها وكفؤ خبرها ولكن
بالتشديد حرف استدراك وابنه بالنصب اسم لكن وذو بمعنى صاحب خبرها وضغن بكسر
الضاد وسكون الغين المعجمتين بمعنى لاحقه مضاف اليه ش ثابتست از براى ان بكسر الهمزة
وان بفتح الهمزة وليت ولعل ولكن وكان عكس انچه حاصل است مر كان را از عمل يعنى اين حروف
نصب ميدهند اسم را ورفع ميدهند خبر را مثل ان زيدا عالم كه زيد منصوبست تا اسم ان باشد وعالم
مرفوعست تا خبر باشد وان كفؤ يا متكلم كه لا منصوبست تا اسم ان باشد وكفؤ مرفوعست
تا خبر ان مفتوحه باشد ولكن ابنه ذو ضغن ابنه منصوبست تا اسم لكن باشد وذو خبر
وضغن مضاف اليه يعنى زيد عالمست باينكه من مثل اويم وليكن پسر او صاحب كينه است س
وراع ذا الترتيب الا في الذي ؛ كليت فيها او هنا غير البذي ك وراع فعل الامر من
راعى يراعى وفاعله مستتر فيه وذا اسم اشاره في محل النصب على المفعولية براع والترتيب بالنصب عطف
بيان او نعت له والا حرف استثنا وفي الذي مستثنى من محذوف وكليت متعلق بمحذوف صلة الذي
وليت حرف تمني وفيها جار ومجرور خبر مقدم واو حرف تخيير وهنا ظرف مكان معطوف على فيها و
غير بالنصب اسم ليت مؤخر والبذي بالباء الموحدة والذال المعجمة مضاف اليه البذي الوقح وقح
اذا صار قليل الحيا وتقدير البيت وراع هذا الترتيب في كل مثال الا في المثال الذي يكون كليت فيها او هنا
غير البذي ش رعايت كن اين ترتيب را كه تقديم اسم است بر خبر در هر مثالى مگر در مثالى كه مثل
ليت فيها او هنا غير البذي باشد يعنى خبر حروف مشبهة بالفعل هرگاه جار مجرور يا ظرف
درين هنگام رعايت ترتيب لازم نيست بلكه تقديم خبر بر اسم جايز است مثل ليت فيها غير البذي
كه فيها خبر ليت است وغير اسم ليت ومثل ليت هنا غير البذي ايضا اسم ليت س وهمزتا ان

افتح لِسدِّ مَصدَرٍ ش مَسدَّها او فی سوی ذاک کسر ش وهجنّ بالنصب مفعول مقدم لافتح وان مضاف
الیه مَسدَّها منصوب بلسد وفی سوی متعلق باکسر فی ذاک مضاف الیه اکسر فعل امر فاعله مستتر ش
وتحقیق هجنّ ان را از جهة ایستادن مصدر در مقام او و در سوای این مذکور کسر بده مثل انک ان
بامد خول خود باشد مثل یُخبَرُ انّک قائمٌ ای قیامک یا انک ان بامد خول خود جار و مجرور باشد
مثل عجبت الکلّ من انک قائم ای من قیامک که درین مواضع ان مفتوحست بواسطه آنکه مصدر
اقامت کرده در مقام او و در سوای این ان مکسوره است که مذکور میشود ش واکسر فی لابتدا او
فی بدء صلة ش وحیث ان یمین مکمله ش فاکسر فعل امر فاعله مستتر و مفعول محذوف علی تقدیر حال
من مصدر الفعل و التقدیر فاکسر ان حال کون الکسر واجبا و فی لابتداء متعلق باکسر فی بدء صلة
علی لابتدا و صلة بکسر الصاد و فتح اللام مضاف الیه حیث معطوف علی محل الجار و المجرور و ان
مبتدا و لیمین متعلق بمکمله و مکمله خبر المبتدا و حیث مضاف الی الجمله ش پس کسر بده هجنّ ان را در حالت
بودن ان کسر واجب در ابتدای کلام نحو انا اعطیناک الکوثر یا واقع شدن ان در ابتدای صلة
نحو جاء الذی انه قائم و همچنین کسر بده ان را در مکانی که ان کامل کننده قسم باشد یعنی ان بر جواب قسم
داخل شده باشد زیرا که بسبب جواب قسم کامل میشود نحو واللّٰه ان زیدا لقائم ش او حکیت بالقول
او حلّت محلّ ش حال کسرتنه وانی ذو امل ش او حکیت فعل ماض مبنی للمفعول و نایب الفاعل
ضمیر مستتر فیه یعود الی ان و الجمله معطوف علی مدخول حیث و بالقول متعلق بحکیت و الباء بمعنی مع او حلّت
فعل ماض مبنی للفاعل و فاعله مستتر فیه یعود الی ان و الجمله معطوف علی حکیت و محلّ مفعول فیه حلّ
مضاف الیه و کسرتنه فعل و فاعل و مفعول و القول محذوف مجرور بالکاف و انی الواو للابتدا و سمی
واو الحال ایضا و ان حرف توکید و الیاء اسمها فی محل النصب و ذو خبرها و امل مضاف الیه ما بعد الواو
فی موضع الحال من فاعل کسرتنه ش یا جائی که حکایت کرده شود ان بمصاحبت قول یعنی ان در صدر جمله

که مقول قولست

که مقول قولست واقع شود مثل قلت ان زیدا قائم که درین وقت نیز ان مکسور است یا واقع شود ان
در محل حال یعنی در صدر جمله حالیه باشد مثل رأیته و انی ذو امل که انی ذو امل حالست اذ نا و ان در نصوص
نیز مکسور است ش وکسروا من بعد فعل علّقا ش باللام کاعلم انّه لذو تقی ش وکسروا فعل و فاعل و
الضمیر للعرب و المفعول محذوف و التقدیر وکسر العرب ان من بعد متعلق بکسروا و فعل مضاف
الیه علّقا فعل ماض مبنی للمفعول و نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی فعل و هو مرفوع محلا فی موضع جر
نعت لفعل و الالف فیه للاطلاق و باللام متعلق بعلق و کاعلم الکاف داخله علی قول محذوف و
اعلم فعل امر من علم المتعدیة لاثنین و انه بکسر الهمزة و تشدید النون حرف توکید و الهاء اسمها و لذو
اللام للابتدا و قسمی لام المعلقة و ذو خبر ان و تقی مضاف الیه ش وکسر داده اند عربان ان را که هی که واقع
شود بعد از فعلی که ابطال عمل کرده شده عمل او بلام پس ما بعد او جمله مستقله شده و ان در ابتدای
کلام واقع شده مثل اعلم انّه لذو تقی و مثل قوله تعالی واللّٰه یعلم انّک لرسوله که اعلم و یعلم
متعدی میشوند بدو مفعول و از افعال قلوبند و هرگاه لام ابتدا داخل احد مفعولین شد ابطال
عمل افعال میکند و درینوقت که ان داخل احد مفعولین شود واجبست کسر او زیرا که لام ابتدا جمع
نمیشود مگر با ان مکسوره بواسطه آنکه لام ابتدا از برای تاکید مضمون جمله است و ما بعد اعلم
جمله مستقله شده و ان که بر صدر جمله واقع شود کسر او لازم است همچنین ان مکسور است هرگاه
واقع شود بعد از حیث نحو اجلس حیث ان زیدا جالس و همچنین مکسور است ان هرگاه واقع شود
در جمله که ان جمله خبر اسم عین باشد نحو زید انه قائم که زید اسم عین است و مبتدا و جمله انه قائم خبر از
اسم عین تمام شد مواضعی که کسر ان واجب بود ش بعد اذا فجاءة او قسم ش لا لام بعده بوجهین نمی
مع تلو فالحبرا و ذا یطرد ش فی نحو خیر القول انی احمد ش و بعد متعلق بنمی و اذا مضاف الیه فجاءة
اذا او قسم معطوف علی اذا و لا نافیه للجنس و لام اسمها مبنی معها علی الفتح و بعده خبر لا و همچنین

مذهب آنی موضع جر نعت لقسم بوجهین متعلق بنی بمعنی نقل فعل ما فی من المفعول و نایب الفاعل
مستتر فیه یعود الی هو آن و مع معطوف علی بعد باسقاط العاطف و تلو مضاف الیه فا بالقصر
مجرور باضافة تلو الیه الجر المقصور للضرورة مجرور باضافة فا الیه ذا مبتدا و یطرد خبره و فی
نحو متعلق بیطرد و نحو مضاف الی قول محذوف و خبر مبتدا و القول مضاف الیه آنی بفتح الهمزة
و کسرها حرف توکید و الیاء اسمها و احمد خبرها و مفعول احمد محذوف التقدیر احمد الله
ش نقل کرده شده همزه آن بدو وجه بکسر و فتح بعد از اذا مفاجاة نحو خرجت فاذا ان زیدا
قائم پس کسی که کسره داده آن را گردانیده است مدخول آن را جمله گویا خرجت فاذا زید
قائم و آن در موضع جر مکسور میباشد و کسی که فتحه داده است آن گردانیده او را مبتدای
محذوف الخبر گویا که چنین گفته است فاذا عبودیة موجودة و معنی بیت کان بردم زید را
بزرگی چنانکه گفته شده پس ناگاه ظاهر شد که او ذلیل خدمت عبد البطن بود و همچنین
نقل کرده شده همزه آن بدو وجه کسر و فتح بعد از قسمی که نیست لام بعد از و نحو حلفت
ان زیدا قائم که جایز است بگردانیدن جمله زید قائم جواب قسم و فتح جایز است بنا بر آنکه اسم
و خبر خود مفعول حلفت باشد بتقدیر حلفت بجمله مؤول بمصدر باشد درین تقدیر است
که حلفت علی قیام زید پس بر تاویل اول آن بجمله داخل شده و بنا بر تاویل ثانی بر مفرد و همچنین
نقل کرده شده کسر و فتح آن با یای بودن آن فاجزائیه را یعنی هرگاه آن در پهلوی فا جزائیه
واقع شود جایز است فتح و کسر نحو من تاتنی فانه مکرم پس کسر آن جایز است بگردانیدن آن با
معمولش جمله که در جواب شرط واقع شده پس گویا گفته شده من یاتنی فهو مکرم و فتح جایز است
بگردانیدن آن با معمولش مصدری که مبتدا است و خبر او محذوف و تقدیرش من یاتنی فاکرامه
موجود است و این جواز بر چهار مطرد است در مانند قول تو خبر القول انی احمد یعنی هرگاه

واقع شود

واقع شود آن بعد از مبتدائی که در معنی قول است و خبر آن قول باشد نحو خیر القول انی احمد الله پس
مؤلا است با نحو القول حمد الله یا آنکه آن با اسم و خبر خواست تا بغیری پس بر تاویل اول آن مفتوح است
و بر تاویل ثانی مکسور ص و بعد ذات الکسر تصحب الخبر ۞ لام ابتداء نحو انی لوزر ک و بعد متعلق
بتصحب و ذات بمعنی صاحبة مضاف الیه الکسر مجرور باضافة ذات الیه تصحب بفتح الحاء المهملة فعل
مضارع و الخبر مفعوله مقدم علیه لام فاعل تصحب و ابتداء مضاف الیه نحو خبر لمبتدا محذوف و انی بالنون
و الیاء اسمها و لوزر بفتح الزای صفة مشبهة خبرها بمعنی معین ش مصاحب میشود خبر آن
لام ابتدا را بعد از صاحب کسر نحو انی لوزر یعنی لام تاکید داخل میشود خبر آن مکسوره را آن حرف
مشبهة بالفعل و یا اسم آن و لام از برای تاکید و وزر خبر آن یعنی بدرستی که از برای من یاری
دهنده است ص و لا یلی ذا اللام ما قد نفیا ۞ و لا من الافعال اما کرضیا ک و لا نافیة و یلی
مضارع و ذا اسم اشارة فی محل النصب علی المفعولیة و اللام بالنصب عطف بیان لاسم الاشارة
او نعت له و ما موصول اسمی فی محل رفع فاعل یلی صلة بالبناء للمفعول صلة ما و الالف للاطلاق و لا
حرف عطف و نفی و من الافعال متعلق بیلی و ما موصول اسمی معطوف علی ما الاول و کرضیا فی موضع جر
صلة ما الثانیة و الالف للاطلاق و تقدیر البیت و لا یلی الخبر الذی کرضی حالکونه من الافعال اللام
ش و در پی در نمی آید این لام تاکید را خبری که منفی باشد پس نمیگوئی ان زیدا لما یقوم که ما یقوم
فعل منفی است با و لام تاکید داخل نمیشود و همچنین در پی در نمی آید خبر آنچنانی که مثل رضی است
در حالتی که از افعال متصرف است لام تاکید را پس نمیگوئی ان زیدا لرضی یعنی هرگاه خبر آن فعل
ماضی متصرف فیه باشد لام تاکید داخل او نمیشود ص و قد یلیها مع قد کان ذا ۞ لقد سما
علی العدی مستحوذا ک و قد حرف تقلیل و یلیها فعل مضارع و فاعله مستتر یعود الی الخبر الماضی المتصرف
و الها مفعوله و هو عاید الی اللام المتقدمة و مع فی موضع الحال من فاعل یلیها و قد مضاف الیه

وكأنّ بكسر الهمزة وتشديد النون خبر لمبتدا محذوف ومجرور الكاف المحذوف وهو القول وانّ حرف توكيد
وذا اسم اشارة في محل نصب على انه اسم وانّ اللام للابتداء وقد حرف تحقيق وسما فعل ماض من سما يسمو
فاعله مستتر يعود الى ذا وعلى العدى بكسر العين المهملة متعلق بسما ومستحوذا بالذال المعجمة اى غالبا حال من
فاعل سما وجملة لقد سما الى اخره خبر انّ والعدى الاعداء وتقدير البيت وقد يلي الخبر الماضي المتصرف
حال كونه مع قد لام الابتداء وذلك كقولك انّ هذا لقد سما على الاعداء حال كونه غالبا عليهم ش ويدل
در فهمى اين كه خبر انّ كه ماضى متصرفست در حالت بودن او با قد لام ابتدا مانند انّ ذا لقد سما
على العدى مستحوذا انّ حرف مشبهة بالفعل ذا اسم اشارة محلا منصوبست تا اسم انّ باشد
ولام ان براى تاكيد وقد ان براى تحقيق وسما فعل ماضى فاعلش مستتر راجع بذا وعلى العدى متعلق
بسما مستحوذا حال از فاعل سما جمله سما كه فعل ماضى متصرفست ومدخول قد است ولام تاكيد داخل
او شده در محل رفع است تا خبر انّ باشد يعنى بدرستى كه اين شخص بلند شده بر اعداء در حالت
بودن او غالب بر دشمنان ص وتصحب الواسط معمول الخبر والفصل واسما حل قبله الخبر
ك تصحب فعل مضارع فاعله مستتر يعود الى اللام لابتدا الواسط مفعول تصحب ومعمول الخبر
بدل من الواسط وحال منه والفصل معطوف على الواسط بعد حذف المضاف واقامة المضاف
اليه مقامه والاصل ضمير الفصل واسما معطوف على الفصل وحل فعل ماض وقبله متعلق بحل والخبر
فاعل حل ش ومصاحب ميشود لام ابتدا واسط را كه در ما بين اسم وخبر انّ است در حالتى كه انواسط
معمول خبر باشد نحو انّ زيدا لطعامك اكل كه طعامك مفعول به اكل است كه واسطه شده در ميان
اسم انّ وخبر او كه مصاحب شده ان معمول لام ابتدا را چنين مصاحب ميشود لام ابتدا ضمير
منفصل را نحو انّ زيدا لهو القائم قال الله تعالى انّ هذا لهو القصص الحق وهم مصاحب ميشود
لام ابتدا اسمى را كه واقع شده پيش از خبر نحو انّ في الدار لزيدا كه في الدار خبر انّ مقدم بر اسم

ولزيدا اسم

ولزيدا اسم انّ ص ووصل ما بذي الحروف مبطلة اعمالها وقد يبقى العمل ك ووصل مبتدا وما مضاف
اليه ونعتها محذوف تقديره ووصل ما الزايدة وبذي متعلق بوصل وهي اسم اشارة والحروف
نعت اذى او بيان لها ومبطلة خبر المبتدا وفاعله مستتر يعود الى وصل واعمالها مفعول مبطلة وقد حرف
تقليل ويبقى فعل مضارع مبنى للمفعول والعمل مرفوع على النيابة عن الفاعل ش ووصل ما زايده باين
حروف مشبهة بالفعل باطل ميكند عمل اين حروف را نحو انما زيد قائم وكانما زيد اسد وكاد هست
كه باقى گذاشته ميشود عمل اين حروف نحو ليت ما زيدا قائم كه ليت جايز است در دو وجهين
اعمال وابطال ص وجائز رفعك معطوفا على منصوب انّ بعد ان تستكملا ك وجائز
خبر مقدم ورفعك مبتدا مؤخر والكاف مضاف اليه ومعطوفا مفعول رفعك وعلى منصوب متعلق
بمعطوف وانّ بكسر الهمزة وتشديد النون مضاف اليه وبعد متعلق برفعك وان بفتح الهمزة
وسكون النون حرف مصدرية وما بعده بالمصدر وهو مضاف اليه بعد وتقدير البيت و
رفعك اسما معطوفا على منصوب انّ بعد استكمالها الخبر جايز ش وجايز است رفع دادن
تو اسمى را كه معطوف باشد بر معطوف انّ كه اسم او است بعد از كامل كردانيدن انّ خبر را يعنى
هرگاه انّ با اسم وخبر خود تمام شده باشد بعد از ان اسمى را عطف كنى بر منصوب انّ جايز است
در ان معطوف رفع حمل بر محل اسم انّ زيرا كه پيش از دخول ان مرفوع بوده ابتدائيت وجايز است
نصب حمل بر لفظ اسم انّ نحو انّ زيدا قائم وعمرو وعمرا برفع ونصب او پس اگر عطف كنى بر اسم انّ پيش
از ذكر خبر او معين شده در معطوف ونصب نحو انّ زيدا وعمرا قائمان وانت وزيدا ذاهبان
ص والحقت بانّ لكنّ وانّ من دون ليت ولعلّ وكأنّ ك والحقت فعل ماض مبنى للمفعول
وبانّ متعلق بالحقت ولكنّ بالنون المشددة نائب عن فاعل الحقت وانّ بفتح الهمزة وتشديد النون
معطوف على لكنّ ومن دون متعلق بالحقت وليت مضاف اليه ولعلّ وكأنّ بتشديد النون معطوفان

علی لیت ش والحاق کرده شده است بان بکسر الهمزه وتشدید النون لکن وان یعنی هرگاه عطف
اسم لکن وان مفتوحه کنی بعد از ذکر خبر جایز است رفع ونصب مثل علمت ان زیدا قائم و
عمرو وعمروا ونصبه وما زید قائما لکن عمرو امنطلق وخالد وخالدا برفع خالد ونصبه وهرگاه
عطف کنی بر اسم لکن وان پیش از ذکر خبر جایز است نصب وبس نحو علمت ان زیدا وعمروا قائمان وما
زید قائما لکن عمرو وخالدا منطلقان والحاق کرده نشده بان لیت ولعل وکان پس جایز نیست
مگر نصب اعم از انکه معطوف بر اسم پیش از ذکر خبر باشد یا بعد از و نحو لیت زیدا وعمروا قائمان ولیت
زیدا قائم وعمروا وچنین است لعل وکان ص وخففت ان فقل العمل ۞ وتلزم اللام اذا ما تهمل
ک خففت فعل مبنی للمفعول وان نائب عن فاعله فقل الفاء عاطفة وقل فعل ماض والعمل فاعل قل
ویلزم فعل مضارع واللام فاعل التلزم واذا ظرف متضمن معنی الشرط وما زایدة وتهمل فعل مضارع
مبنی للمفعول ونایب الفاعل ضمیر مستتر فیه یعود الی ان ش وتخفیف داده شده ان مکسوره مشدده
پس کم است عمل او کقوله تعالی ان کلا لما لیوفینهم که کلا اسم ان است وجملة لیوفینهم خبر او ولام
است لام در خبر او وهرگاه باز داشته شود از عمل از فرق باشد میان ان نافیه وان مخففه از مثقله نحو ان
زید لقائم ص وربما استغنی عنها ان بدا ۞ ما انا لحق اراده معتمدا ک رب حرف جر للتقلیل وما کافه
واستغنی مبنی للمفعول وعنها فی موضع رفع علی النیابة عن الفاعل وان بکسر الهمزة حرف شرط و
بدا فعل الشرط بمعنی ظهر وما موصول اسمی فی موضع رفع فاعل بدا وناطق مبتدا واراده فعل وفاعله
والهاء مفعول وهذه الجملة فی محل رفع خبر ناطق ومعتمدا بکسر المیم حال من فاعل اراد ش وگاه هست که
استغنا جسته میشود از لام در حین اهمال که ظاهر شود معنی پس چنانکه گویند کلام اراده کرده است
او را در حالتی که اعتماد کرده است بر ان معنی در رفع لیس یعنی هرگاه ان مخففه از مثقله باز داشته
شود از عمل لام داخل خبر او میشود تا ملتبس نشود بان نافیه وگاه هست که از ان لام مستغنی

میشوند

میشوند اگر قصد ظاهر باشد والتباس نباشد کقول الشاعر شاهد وتحسن اباة الضیم من آل مالک
وان مالک کانت کرام المعادن که حذف لام از کانت شده درین تقدیر است وان مالک لکانت
یعنی مانع کنند کان ظلیم از ال مالک وبدرستی که قبیله مالک هر آینه بوده اند از معادن بزرگ
یعنی اصیل وبخیر وسخی بوده اند پس بدرستی که صدر بیت مدحست وعجز او باید که مثبت باشد تا
تناقض نباشد ومابین مصرعین ص والفعل ان لم یک ناسخا فلا تلفیه ۞ غالبا بان ذی
موصلا ک والفعل مبتدا وان بکسر الهمزة حرف شرط ولم حرف جازم یلم واسمه مستتر فیه یعود الی
الفعل وناسخا خبره والفاء رابطة لجواب الشرط ولا نافیة وتلفیه بضم التاء مضارع الفی بمعنی
وجد المتعدی لاثنین وفاعله مستتر فیه وجوبا والهاء مفعول الاول والشرط مع جوابه خبر المبتدا
الذی هو الفعل وغالبا حال من الهاء تلفیه وبان متعلق بموصلا وذی اسم اشارة بدله او نعت لها
وموصلا مفعول ثان لتلفیه وتقدیر البیت والفعل ان لم یک ناسخا فانت لا تلفیه ای لا تجده
موصلا بان هذه غالبا ش وفعل اگر نبوده باشد ناسخ مبتدا وخبر پس نمی یابی تو ان فعل را در اغلب
اوقات متصل بان مکسوره مخففه از مثقله ومراد بفعل ناسخ افعال ناقصه وافعال قلوب
وافعال مقاربه است کقوله تعالی وان کانت لکبیرة الا علی الذین هدی الله وان یکاد الذین
کفروا وان وجدنا اکثرهم لفاسقین وگاهی متصل میشود ان مخففه از مثقله فعلی را که از نواسخ
نیست کقول الشاعر شاهد شللت یمینک ان قتلت مسلما ۞ حلت علیک عقوبة المتعمد
که ان متصل شده بقتلت واو از نواسخ نیست یعنی شل باد دست تو اگر بکشی مسلمانی را وفرود آمده
بر تو عقوبت کردن قاتل متعمد ص وان تخفف ان فاسمها استکن ۞ والخبر اجعل جملة من
بعد ان ک وان بالکسر حرف شرط وتخفف مجزوم بان علی انه فعل الشرط وهو مبنی للمفعول وان
بفتح الهمزة وفتح النون المشددة فی موضع رفع علی النیابة فاسمها مبتدا وجملة استکن

خبر المبتدا والجملة جواب الشرط والخبر مفعول اول لاجعل واجعل فعل امر وجملة مفعول الثانی ومن بعد
متعلق باجعل وان بفتح الهمزة مضاف الیه ش واگر تخفیف داده شود ان مفتوحه مثقله پس ان ضمیر شان
مقدر است که مستتر است و بگو دان جمله را که بعد از انست خبر ان مثال ان الحمد لله رب العالمین که
ضمیر شان مقدر اسم ان است وجملة الحمد لله خبر ان ص وان یکن فعلا ولم یکن دعا ش ولم یکن تصریفه
متعینا ش فالاحسن الفصل بقد او نفی او ش تنفیس او لو او قلیل ذکر لو ک وان حرف شرط و یکن فعل
الشرط مجزوم بان واسم یکن ضمیر مستتر فیها یعود الی الخبر و فعلا خبر یکن ولم یکن جازم ومجزوم واسم یکن
مستتر فیها و دعا بضم الدال وقصره للضرورة خبر یکن وجملة لم یکن دعا فی موضع نصب علی الحال من فعلا
مرتبط بالواو والضمیر ولم یکن جازم ومجزوم وتصریفه اسم یکن ومتعینا خبرها فالاحسن الفصل
وخبره هذه الجملة جواب الشرط وبقد متعلق بفصل او نفی او تنفیس او لو معطوفات علی قد وقلیل
خبر مقدم وذکر مبتدا مؤخر ولو مضاف الیه ش واگر بوده باشد خبر ان مفتوحه مخففه فعل نبوده
باشد ان فعل دعا که اگر دعا باشد محتاج بفاصل نیست کقوله تعالی والخامسة ان غضب الله
وچنین نبوده باشد فعل غیر متصرف که اگر فعل غیر متصرف باشد نیز محتاج بفاصل نیست کقوله تعالی
وان لیس للانسان الا ما سعی وقوله تعالی وان عسی ان یکون قد اقترب اجلهم پس هرگاه خبر ان
فعل دعائی نباشد و نبوده باشد تصرف او ممتنع نیکو آنست که فاصله شود در میان ان و خبر
او بقد یا بحرف نفی یا بحرف تنفیس که سین و سوف است یا لو و کم است ذکر لو از برای فصل کقوله تعالی
ونعلم ان قد صدقتنا مثال نفی کقوله تعالی ایحسب ان لم یره احد مثال حرف تنفیس کقوله تعالی
علم ان سیکون منکم مرضی وقول الشاعر شاهد واعلم فعلم المرء ینفعه ان سوف یأتی کل
قدر مثال لو قوله تعالی وان لو استقاموا علی الطریقة ص وخففت کان ایضا فهی منصوبها
وثابتا ایضا روی ک وخففت فعل ماض مبنی للمفعول وکان بفتح الهمزة وفتح النون المشددة با

عن الفاعل و

عن الفاعل و ایضا مفعول مطلق مصدر ناصب ای عاد فنوی الفاعل عاطفة ونوی فعل مبنی
للمفعول ومنصوبها مرفوع علی النیابة عن الفاعل و ثابتا حال من مرفوع روی و ایضا
مطلق و روی مبنی للمفعول ونایب الفاعل مستتر فیه یعود الی المنصوب ش وتخفیف داده
شده است کان نیز تقدیر کرده شده منصوب او یعنی اسم او و روایت کرده شده منصوب
او ثابت نیز مثل کان زیدا قائم که ضمیر شان مقدر اسم کان است وجملة زید قائم خبر او و
مثال ثانی کقول الشاعر شاهد وتخر منشق اللون کان ثدیه حقان که اسم کان ثدیه است
وحقان خبر او و یعنی ملاقات کردم سینه بسیار تابنده رنگ را گویا دو پستان او دو حقه
است و باستدارة لا التی لنفی الجنس این بابیست در بیان لای نفی جنس ص عمل ان جعل للا فی نکرة
مفردة جاءتک او مکررة ک عمل مفعول مقدم باجعل وان بکسر الهمزة وتشدید النون مضاف
الیه اجعل فعل امر وللا فی موضع المفعول الثانی لاجعل فی النکرة متعلق باجعل ومفردة
من فاعل جاءتک وجاءتک فعل ماض وفاعل مستتر فیه یعود الی لا والکاف فی موضع نصب علی
وا و مکررة معطوف علی مفردة ش و بگو دان عمل ان را از برای لا در نکره یعنی لای نفی جنس عمل حروف
مشبهة بالفعل میکند که نصب میدهد اسم را و رفع میدهد خبر را و مراد بلای نفی جنس آنست
که با او حاصل میشود استغراق نفی جنس نحو لا غلام رجل جالس ولا حول ولا قوة الا بالله و
این عمل گاهی است که اسم متصل بلا باشد که اگر منفصل باشد مثل لا فیها غول ولا جبت
الغاص فانصب بها مضافا او مضارعة ش بعد ذاک الخبر اذکر رافعة ک فانصب فعل امر
وفاعل مستتر فیه وبها متعلق بانصب ومضافا مفعول انصب او مضارعة عطف علی مضافا
وبعد متعلق باذکر وذاک اسم اشارة لا نصب لاسم مضاف الیه الخبر مفعول مقدم باذکر
واذکر فعل امر من ذکر اذا نطق ورافعة حال من فاعل اذکر والهاء مضاف الیه ش نصب داده بلا

مضاف او بعد از منصوب باطل شود بخبر در حالتی که رفع دهند خبر باشد یعنی اسم لای نفی
جنس هرگاه مضاف یا مشابه مضاف باشد منصوبست نحو لا غلام رجل جالس ولا طالعا
جبلا ظاهر و مراد بشبه مضاف انست که بعضی از چیزی باشد متمم او مثل ظاهر که متمم جبل است
ص وَرُكِّبَ لِلْمُفْرَدِ فَاتِحًا كَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ وَالثَّانِي اجْعَلَا مَرْفُوعًا أَوْ مَنْصُوبًا أَوْ مُرَكَّبًا
وَإِنْ رُفِعَتْ أَوَّلًا لَا تَنْصِبَا ك وَرُكِّبَ فعل امر و فاعلست و المفرد مفعول رکب فاتحا حال من
فاعل رکب فی کلا حول خبر مبتدا محذوف علی اضمار القول بین الکاف و مدخولها و التقدیر و ذلک
کقولک لا حول فلا نافیة للجنس و حول اسمها مبنی معها علی الفتح و خبرها محذوف و لا نافیة و قوة
اسمها مبنی معها علی الفتح و خبرها محذوف و الثانی مفعول اول لاجعلا و اجعلا فعل امر مؤکد
بالنون الخفیفة ابدلت فی الوقف الفا مرفوعا مفعول ثان لاجعلا او منصوبا او مرکبا
معطوفان علی مرفوعا و ان حرف شرط و رفعت فعل الشرط و اولا مفعول لرفعت و لا نافیة
و تنصبا مضارع مجزوم بلا الناهیة و الالف فیه بدل من نون التاکید الخفیفة و جملة لا تنصبا
جواب الشرط علی حذف الفاء للضرورة ش ترکیب کن اسم مفرد را با لا مثل ترکیب خمسة عشر که لا
متضمن معنی من است چنانکه خمسة عشر متضمن معنی واو عطفست در حالتی که ابتدا کننده باشی
با مفرد اول نه ثانی زیرا که از برای ثانی حکم دیگر است چنانچه می آید و ان اسم مفرد که مرکب با لا
شده مبنی بر فتح است و مراد بمفرد انست که مضاف و شبه مضاف نباشد مثل لا حول و لا قوة
و درین ترکیب پنج وجه جایز است و اشاره کرده است مص بقول خود که و الثانی اجعلا تا آخر باینکه
هرگاه واقع شود بعد از لا و اسم او بعاطفی و نکره مفردی که مکرر باشد جایز است در وی پنج وجه
اول آنکه چون مبنی بر فتح باشد درینوقت بگردان ثانی را مرفوع نحو لا حول و لا قوة الا بالله دوم
آنکه مبنی بر فتح باشد و ثانی منصوب نحو لا حول و لا قوة الا بالله سیم آنکه مبنی بر فتح باشد و ثانی

مرکب مثل

مرکب مثل لا حول و لا قوة و قوله و ان رفعت اولا الخ اشاره است بدو وجه دیگر چهارم
آنکه اول و ثانی هر دو مرفوع باشند نحو لا حول و لا قوة پنجم آنکه اول مرفوع و ثانی مبنی بر فتح باشد
نحو لا حول و لا قوة و در وقتی که اول مرفوع باشد نصب ثانی جایز نیست بواسطه آنکه نصب ثانی
در وقتی جایز است که معطوف باشد بر محل اول که لا در اول عامل باشد و لا در اینجا عامل نیست
ص وَمُفْرَدًا نَعْتًا لِمَبْنِيٍّ يَلِي فَافْتَحْ أَوِ انْصِبْنَ أَوِ ارْفَعْ تَعْدِلِ ك وَمُفْرَدًا مفعول مقدم فافتح
او انصب او ارفع من باب التنازع و قدم مفردا علی نعتا و حقه التاخیر عنه لانه وصف
له لاجل الضرورة لمبنی متعلق بنعت و یلی فی موضع الصفة لمبنی فافتح الفا فی جواب اما
المحذوف و افتح فعل امر و انصبن فعل امر مؤکد بالنون الخفیفة و ارفع فعل امر و
هما معطوفان فان افتح تعدل مضارع مجزوم فی جواب الامر ش فتح بده یا نصب بده یا رفع بده
مفردی را که نعت باشد از برای اسم لا که مبنی بر فتح است و ان نعت در پهلوی اسم
لا واقع شده بی فاصله تا عدل کرده باشی نحو لا رجل ظریف بفتح و لا رجل ظریفا بنصب و لا رجل ظریف
برفع فتح نعت فتح نعت جایز است زیرا که محل بر لفظ اسم لا است و نصب حمل بر محل قریب
و رفع حمل بر محل بعید ص وَغَيْرُ مَا يَلِي وَغَيْرُ الْمُفْرَدِ لَا تَبْنِ وَانْصِبْهُ أَوِ ارْفَعْ اقْصُدِ ك
و غیر مفعول مقدم بلا تبن و ما موصول اسمی فی محل جر باضافة غیر الیه جمله یلی صلة ما و غیر
معطوف علی غیر الاولی و المفرد مضاف الیه لا حرف نفی و جزم و تبن مجزوم بلا و غلا مجزوم
حذف الیا و انصبه فعل امر و فاعل و مفعول و ارفع مفعول مقدم باقصد و اقصد
فعل امر معطوف علی انصب و او للتخییر ش مبنی بر فتح منسوب نعتی را که در پهلوی اسم لا نباشد
بلکه نصب بده یا قصد کن رفع او را اعم از آنکه اسم لا مفرد نباشد مثل لا رجل صاحب فیها
ص وَالْعَطْفُ إِنْ لَمْ تَتَكَرَّرْ لَا الْحُكْمَا لَهُ بِمَا لِلنَّعْتِ ذِي الْفَصْلِ انْتَمَا ك والعطف مبتدا

وان لم تتكرر فعل الشرط ولا فاعل تكرر واحكما جواب الشرط والالف فيه بدل من نون التوكيد ثقيلة
وله وبما متعلقان باحكما وللنعت متعلق بانما ذى صفة للنعت الفضل مضاف اليه وانما صلة لما
ش ومعطوف بر اسم لا اگر مكرر نشود لا حكم كن از براى عطف بلى چنان حكمى كه ظاهر شده از براى
نعت صاحب فضل نحو لا رجل وامرأة وامرأة بنصب و رفع وحكم نعت صاحب فضل آن بود كه در و
رفع و نصب است نحو لا غلام فيها ظريف وظريفا ص والغط لا مع همزة استفهام ما تستحق دون
الاستفهام ك واعط فعل امر و فاعل مستتر فيه وجوبا لا مفعول اول ومع في موضع الحال من لا
وهمزة مضاف اليه استفهام ايضا مضاف اليه ما اسم موصول في محل نصب على انه مفعول ثان
لاعط وجملة تستحق صلة ما ودون في موضع الحال من لا ولا استفهام مضاف اليه التقدير واعط
لا حالكونها مصاحبة همزة الاستفهام العمل الذي يستحق حالكونها مفارقة من همزة الاستفهام ش
وعطا كن كلا را در حالتى كه با همزه استفهام باشد آنچه مستحق است كلمه لا در حالتى كه با همزه نباشد
يعنى هر كلمه مفرد باشد مبنى بر فتح است نحو لا رجل في الدار و هر كلمه مضاف و شبه مضاف
باشد منصوب است ص نحو لا غلام رجل فيها ولا طالعا جبلا وشاع في ذا الباب اسقاط
الخبر اذ المراد مع سقوطه ظهر ك وشاع فعل ماض و في ذا متعلق بشاع والباء عطف
بيان لذا ونعت له اسقاط فاعل شاع والخبر مضاف اليه اذ ظرف للمستقبل متضمن معنى الشرط
والمراد فاعل الفعل محذوف يفسره ظهر ومع متعلق بظهر وسقوطه مضاف اليه وظهر جواب اذ
ش وشايع است درين باب بلاى نفى جنس حذف خبر و قرينه كه مراد با حذف ظاهر باشد مثل
اينكه گفته ميشود هل من رجل قائم يعنى آيا مردى ايستاده است پس ميگويى در جواب لا
رجل بحذف خبر تقديره لا رجل قائم يعنى نيست مردى ايستاده پس قرينه سوال شامل است كه
دلالت بر حذف خبر ميكند ظن واخواتها اين بابيست در بيان ظن واخوات او كه ميانند

بعضى از

بعضى از ايشان از افعال قلوب و بعضى از افعال تحويل ص انصب بفعل القلب جزئى ابتدا لمعنى
راى خال علمت وجدا ظن حسبت وزعمت مع عد جاد درى وجعل اللذ كاعتقد
وهب تعلم والذى كصيرا ايضا بها انصب مبتدا وخبرا ك انصب فعل امر فاعله مستتر
وبفعل متعلق بانصب والقلب مضاف اليه وجزئى مفعول انصب وابتدا بالقصر للضرورة مضاف
اليه ولمعنى بفتح الهمزة مضارع للمتكلم من عنى يعنى اذا اراد و راى مفعول لمعنى وخال وعلمت
ووجدا وظن وحسبت وزعمت معطوفات على راى باسقاط العاطف للضرورة مع عد
جعل واللذ بسكون اللام نعت في الذى موضعه خفض على انه نعت لجعل وكاعتقد صلة
اللذ وهب تعلم معطوفان على عد باسقاط العاطف والتى مبتدا وكصيرا في موضع خبر صلة
الذى وايضا مفعول مطلق لانصب وبها متعلق بانصب وجملة انصب في موضع رفع خبر للمبتدا
ومبتدا مفعول انصب وخبرا معطوف على مبتدا ش ونصب ده بفعل قلب ملحق باو كه افعال
تحويل است دو جزو ابتدا را يعنى مبتدا و خبر را بر مفعوليت و ميخواهم بفعل قلب راى وخال
وعلمت ووجدت وظن وحسبت وزعمت با عد وجاد درى وجعل كه بمعنى اعتقد است
وهب وتعلم را و چنان چيزى كه مانند صيرا است كه آن جعل است كه بمعنى اعتقد نباشد
وهب وتخذ والتخذ وترك ورد نصب ده باين افعال تحويل كه صيرا و اخوات او است نيز مبتدا
وخبر را بر مفعوليت و افعال قلوب منقسم بر دو قسمند يكى آنست كه دلالت ميكند بر
يقين و آن پنجست راى نحو رايت الله اكبر من كل شئ محاولة واكثر هم جنودا كه الله مفعول
اول است و اكبر مفعول ثانى يعنى يقين دانستم كه خدا بزرگتر است از هر چيزى از روى قدرت
و بيشتر از همه كسان و پادشاهان از روى لشكر و يكى ديگر از آن پنج فعل علم است نحو علمت
زيدا اخاك كه زيد مفعول اول است و اخاك مفعول ثانى ثالث از آن پنج فعل وجد است نحو

وانه وجدنا اکثرهم لفاسقین که اکثر مفعول اول وجدنا است وفاسقین مفعول ثانی یعنی
بدرستی که یقین دانستیم ما که اکثر ایشان فاسقند ورابع از ان پنج فعل دری است نحو
دریت الوفی العهد یا عمرو که دریت فعل مجهول است وتاء مفعول اول است نایب فاعل شده
والوفی مفعول ثانی یعنی دانسته شد بیقین که تو وفا میکنی بعهد ای عمرو ویا عمرو منادای
مرخم است تقدیره یا عمرو وخامس تعلم است نحو تعلم شفاء النفس قهر عدوها که شفاء
مفعول اول است وقهر مفعول ثانی یعنی بیقین بدان که شفای نفس مقهور شدن دشمن نفس است
وثانی از افعال قلوب انست که دلالت میکند بر رجحان وان هشت فعل است خال وحسب
وزعم وعد وحجا وجعل وهب نحو خلت زیدا الخال یعنی گمان بردم که زید برادر است وظننت
زیدا صدیقا وزعمت زیدا امیرا ومثال عد کقول الشاعر شاهد فلو تعد المولی شریکک
فی الغنی ولکنما المولی شریکک فی العدم که المولی مفعول اول لا تعد است وشریکک
مفعول ثانی یعنی گمان مبر مولی را شریک خود در توانگری لیکن او شریک تست در عدم ومثال
حجا کقول الشاعر شاهد قد کنت احجو یا عمرو اخا ثقة حتی ألمت بنا یوما ملمات که
یا عمرو مفعول اول احجو است واخا ثقة مفعول ثانی یعنی بتحقیق بودم که گمان می بردم
ای عمرو ترا برادر معتمد علیه تا انکه فرود آید بمن در روزی حوادث روزگار وان من جدائی
کرد وما احسن الشاعر دوست ان دانم که گیرد دست دوست در پریشان حالی ومرد
ماندگی والله در من قال این دغلدوستان که می بینی مگسانند گرد شیرینی ومثال
جعل کقوله تعالی وجعلوا الملائکة الذین هم عباد الرحمن اناثا که الملئکة مفعول اول است و
اناثا مفعول ثانی یعنی گمان برده اند مشرکین فرشتگان آسمانی را که بندگان خدایند زنان
او ومثال هب کقول الشاعر شاهد فقلت اجرنی ابا مالک ولا فهبنی امرأ هالکا یا

مفعول یعنی

مفعول هبنی وامرأ مفعول ثانی یعنی گفتم امان ده مرا ای ابا مالک وبفریاد رس واگر امان
ندهی پس گمان ببر مرا که مرد دست از جان شسته ام واما افعال تحویل که ایشان نیز متعدی
میشوند بدو مفعول ومصنف اشاره کرده بان بقول خود که والتی کصیر اه هفت فعل است صیر
وجعل که بمعنی اعتقد نباشد وهب که فعل امر است وتخذ وترک ورد نحو صیرت الطین خزفا
یعنی گردانیدم گل را سوفال وجعلت زیدا غنیا وهبنی الله فداک وتخذت علیا جوادا واتخذ
ابراهیم خلیلا وترکوک قائما ومثال رد کقول الشاعر شاهد فردّ شعورهن السود بیضا
یعنی گردانید ایام موهای سیاه ایشان را سفید ص وخص بالتعلیق والالغاء ما من قبل
هب او لا من هب قد الزما کذا تعلم ولغیر الامر من سواها اجعل کما له زکن ان وخص
فعل امر وفاعلش مستتر بالتعلیق متعلق بخص والالغاء معطوف علی التعلیق وما موصول اسمی
مفعول به خص ومن قبل متعلق بالزم صلة ما وهب مضاف الیه لا من مفعول ثان لالزم وهب
مبتدا وقد للتحقیق والزم فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی هب جملة الخبر المبتدا
ولا لف للاطلاق وکذا خبر مقدم وتعلم مبتدا مؤخر ولغیر فی موضع المفعول الثانی لاجعل والما
مضاف الیه من سواها فی موضع الحال من غیر واجعل فعل امر وکاف مفعول الاول وما موصول
اسمی مضاف الیه له متعلق بزکن وزکن بمعنی علم مبنی للمفعول ونایب الفاعل مستتر فیه وجملة
زکن صلة ما ش وخاص کردان بتعلیق والغا افعال آنچنانی را که پیش از هب مذکور شد وان
وجد وخال وعلم ورای وظن وحسب وزعم وعد وحجا ودری وجعل که بمعنی اعتقد است وکلمه
هب بتحقیق لازم گردانیده شده او را معنی امر وهم چنین است کلم تعلم وایشان را در غیر
استعمال نمیکنند وبگردان از برای غیر ماضی از هب وتعلم هر چیزی که از برای تو معلوم شد

وتعلیق ابطال عمل است از روی لفظ نه معنی از جهت مانعی نحو ظننت لزید قائم پس قول تو لزید
قائم عامل نیست در ظننت بواسطه لام بلکه مبتدا و خبر است لفظا و معنی مفعولین ظننت
است بدلیل آنکه اگر عطف کنی بر معمول نصب میدهی نحو ظننت لزید قائم وعمرا منطلقا و
الغاء ابطال عمل است لفظا و معنی نحو زید ظننت قائم پس نیست عمل از برای ظننت نه در زید
ونه در قائم ونه در میان افعال قلوب جهت تعلم هرگاه امر باشد عاملند وماضی و مستقبل
ایشان عمل نمیکنند و مثال ایشان سابقا مذکور شد وغیر ماضی از افعال دیگر عمل ماضی میکند
نحو اظن زیدا قائما و ظن زیدا قائما و انا اظان زیدا قائما و زید ظنون ابره قائما و عجبت من ظنک زیدا
قائما و برین قیاس است باقی این افعال پس قیاس کن که هدایت بیابی انشاء الله تعالی
ص وجوز الالغاء لا فی الابتداء وانو ضمیر الشان اولام ابتداء فی موهم الغاء ما قد تقدما
والتزم التعلیق قبل نفی ما وان ولام ابتداء او قسم کذا لاستفهام ذا له الختم ش وجوز
فعل امر والغاء مفعول جوز ولا حرف عطف وفی نفی لا ابتدا معطوف علی محذوف والتقدیر
وجوز الالغاء فی التوسط والتاخر لا فی الابتدا وانو فعل امر وضمیر مفعول انو والشان مضاف
الیه او حرف عطف وتخییر ولام معطوف علی ضمیر وابتدا مضاف الیه فی موهم متعلق بانو ویحتمل
ان یتعلق بالتزم والغاء مفعول موهم وما موصول اسمی مضاف الیه تقدما صلة ما والالف للاطلاق
والتزم فعل مبنی للمفعول والتعلیق نایب عن فاعله وقبل متعلق بالتزم ونفی مضاف الیه ما مجرور
باضافة نفی الیها وان مبتدا ولام معطوفان علی ان وابتدا مضاف الیه او قسم معطوف علی
ابتدا وکذا خبر ولاستفهام مبتدا اول وذا اشارة مبتدا ثان وله متعلق بالختم والختم فی موضع
خبر المبتدا الثانی والجملة خبر الاول ش وتجویز کن الغا را در وسط واخر نه در ابتدا نحو ظننت
قائم وزید قائم ظننت تقدیر کن ضمیر شان را بلام ابتدا اگر در کلام امری باشد که موهم الغا

فعلی باشد

فعلی باشد که مقدم مثال تقدیر ضمیر شان کقول الشاعر شاهد ارجو وامل ان تدنو مودتها
وما الخال لدینا منک تنویل که در اینجا خال از افعال قلوبست ومقدم شده بر معمولین خود
که لدینا منک تنویل است وابطال عمل او شده وحال آنکه ابطال عمل در صورتیست که افعال قلوب
در میان معمولین باشند یا بعد از معمولین پس باید ضمیر شان تقدیر کرد که مفعول اول باشد و
جمله لدینا منک تنویل در محل نصب است تا مفعول ثانی باشد تقدیر وما الخال لدینا منک تنویل
معنی بیت امید دارم وارزو میکنم که نزدیک سازی دوستی را بمن وگمان نمیبرم که شان چنین
باشد که در نزد ما از عطائی باشد ومثال تقدیر لام ابتدا کقول الشاعر شاهد کذلک اوتیت
حتی صار من خلقی انی وجدت ملاک الشیمة الادب که درین مثال وجدت که از افعال قلوبست
مقدم شده بر معمولین وابطال عمل او شده پس در جانب معمولین لام ابتدا تقدیر باید کرد
تا از باب تعلیق باشد نه الغا تقدیر انی وجدت للاک الشیمة الادب ومعنی بیت چنین
که دانسته شدم صاحب ادب بمرتبه که ادب کردید خلق من یافتم آنچه قائم است بشخص از
جمله حسن خلق ادبست والتزام کرده شده است تعلیق پیش از حرف نفی نحو ظننت ما زید قائم
وپیش از ان نافیه مثل علمت ان زید قائم وهمچنین التزام کرده شده تعلیق هرگاه لا نافیه یا لام ابتدا
یا لام قسم بر معمولین داخل شود مثل ظننت لا زید قائم وظننت لزید قائم وعلمت لیقومن زید
واستفهام این تعلیق قبل از وجبست از جهت او نحو علمت ایهم ابوک ص لعلم عرفان وظن
تهمة تعدیة لواحد ملتزمة ش لعلم خبر مقدم وهو بکسر العین وسکون اللام وعرفان مضاف
الیه وظن بکسر النون معطوف علی علم وتهمة بفتح الفا مضاف الیه تعدیة مبتدا مؤخر ولواحد متعلق
بتعدیة وملتزمة بفتح الزای اسم مفعول نعت لتعدیة ش ومتعدی شدن بیک مفعول التزام
کرده شده از برای علم بمعنی عرفان وظن بمعنی تهمه کقولک علمت زیدا یعنی شناختم زید را وظننت

زید یعنی تمامت زدم زید را ص وَلِرَأَى الرُّؤْيَا انْتِمْ مَا لِعَلِمَا ۞ طَالِبَ مَفْعُولَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْتَمَا ك وَلِرَأَى متعلق بانتم والرؤيا مضاف اليه وانتم فعل امر من نمى ينمى اى انسب وما موصول اسمى فى محل نصب على انه مفعول انتم ولعلما متعلق بانتما وطالب حال من علم ومفعولين مضاف اليه ومن قبل متعلق بانتما وجملة انتمى صلة ما وهو من نمى الحديث اذا اوشتهر ظهر ش وازبرای رأى النائم كه مشتق است از رؤيا نسبت كن مر علم را است كه طالب دو مفعول است كه قبل ازين ظاهر شد ومیتواند كه معنى چنين باشد كه رأى نيست از مفعولين ظاهر شود نه مؤخر مثل انى ارانى اعصر خمرا پس يا مفعول اول ارا است واعصر خمرا در موضع مفعول ثانى يعنى نمود مرا در خواب كه مى افشردم خمر را يعنى انگور را وتعبير كردن از انگور بخمر باعتبار ما يؤول اليه است ص وَلَا تَجُزْ هُنَا بِلَا دَلِيلٍ ۞ سُقُوطَ مَفْعُولَيْنِ أَوْ مَفْعُولِ ك ولا حرف نهى وتجز فعل مضارع من اجاز مجزوم بلا وهنا وبلا دليل متعلقان بتجز وسقوط مفعولى تجز ومفعول مضاف اليه او حرف عطف للتخيير ومفعول معطوف على مفعولين ش واجازه مده درين باب افعال قلوب بى دليل وقرينه سقوط مفعولين يا مفعول واحد را پس مثال حذف مفعولين از جهت قرينه انست كه گفته ميشود هل ظننت زيدا قائما پس در جواب ميتوانى ظننت بحذف مفعولين ومثال حذف احد مفعولين انست كه گفته ميشود هل ظننت زيدا قائما تو در جواب ميگوئى ظننت زيدا بحذف مفعول ثانى ص وَكَظَنَّ اجْعَلْ تَقُولُ اِنْ وَلِي ۞ مُسْتَفْهَمًا بِهِ وَلَمْ يَنْفَصِلِ ۞ بِغَيْرِ ظَرْفٍ أَوْ كَظَرْفٍ أَوْ عَمَلْ ۞ وَاِنْ بِبَعْضِ ذِي فَصَلْتَ يُحْتَمَلْ ك وكظن مفعول ثان لاجعل واجعل فعل امر وتقول مفعول اول لاجعل وان حرف شرط وفاعله مستتر يعود الى تقول ومستفهما مفعول ولى وبه فى موضع رفع على النيابة عن الفاعل بمستفهما وجملة ولم ينفصل فى موضع الحال من المفعول بغير متعلق بفصلت وظرف مضاف اليه او حرف عطف وكظرف الكاف هنا اسم بمعنى المثل معطوف على ظرف او عمل

ايضا ظرف

كتابخانه مجلس شورای ملی

ايضا ظرف ويحتمل ان يكونا معطوفين على غير وان حرف شرط وببعض متعلق بفصلت وذى اشارة الى الثلث الظرف وشبهه والمعمول وفصلت فعل الشرط ويحتمل جواب الشرط ش لفظ قول مشتق از ومتعدى بيك مفعول ميشوند وان مفعول جمله محكيه باشد مثل قلت زيد قائم كه جمله در محل نصب مفعول به قلت وهم چنين بعد از قول مفردى كه مؤدى جمله باشد واقع ميشود مثل قلت شعرا وقلت حديثا وخطبة واما لفظ تقول چون تظن ميباشد در نصب مفعولين بشروطى كه مذكور ميشود اول انكه مضارع باشد ثانى انكه صيغه خطاب باشد وباين دو شرط مص اشاره كرده بمثال كه لفظ تقول است يعنى مثل تظن بگمان تقول را بشرط ثالث انكه بوده باشد مسبوق بحرف استفهام غير ظرف وشبه ظرف ومعمول فعل واگر فاصله كنى ببعضى ازين مذكوران احتمال داشته ميشود فصل او باز عاملست در نصب مفعولين مثالى كه جامع شروط اربعه است نحو ما تقول عمرو امنطلقا كه عمرو امفعول اول تقول است ومنطلقا مفعول ثانى پس اگر بوده باشد فعل غير مضارع نحو قال زيد عمرو منطلق يا مضارعى باشد غايب نحو تقول زيد عمرو منطلق يا مسبوق باستفهام باشد ليكن فاصله بغير ظرف وشبهه ظرف ومعمول باشد نحو ازيدا انت تقول زيد بمعنى كه درين امثله مذكوره عمل ظن نميكند واگر فاصله بظرف باشد نحو اعندك تقول زيدا منطلقا يا بجار مجرور كه شبه ظرفست نحو افى الدار تقول زيدا منطلقا يا بمفعول به فعل نحو اعمرا تقول كه اين فاصلها ضرر نميكند در عمل تقول بمعنى ظن در نصب مفعولين ص وَاُجْرِيَ الْقَوْلُ كَظَنٍّ مُطْلَقًا ۞ عِنْدَ سُلَيْمٍ نَحْوُ قُلْ ذَا مُشْفِقَا ك واجرى فعل ماض مبنى للمفعول والقول نايب الفاعل وكظن فى موضع الحال من القول ومطلقا ايضا حال من القول وعند متعلق باجرى وسليم بالتصغير مضاف اليه ونحو خبر لمبتدا محذوف وقل فعل امر وفاعله مستتر وذا اسم اشارة فى موضع نصب على انه مفعول اول لقل ومشفقا مفعول ثان ش وجارى كردانيده شده قول مثل ظن در نصب دو مفعول

مطلقا خواه مستجمع شروط مذکوره باشد یا نه نزد قبیله سُلَیم مثل قل ذا شفقا که قل فعل امر است وفا مستتر است وذا مفعول اول ومشفقا مفعول ثانی ص الی ثلثة رای وعلما ش عدّوا اذا صار اری وعلما

ل الی ثلثة متعلق بعدّو ورای مفعول عدّوا وعلما معطوف علی رای وعدّوا بفتح الدال فعل ماض ناقص والالف اسمها وهو ضمیر یعود الی رای وعلم ورای فی موضع نصب خبرها وعلما معطوف علی رای والالف للاطلاق ش ومتعدی کردانیده اند بمیان رای علم را بسه مفعول هرگاه بگردند ایشان اری وعلم یعنی وقتی که جزو باب افعال داخل رای وعلم شود متعدی میشوند بسه مفعول بواسطه انکه ایشان پیش از دخول جزو متعدی میشوند بدو مفعول نحو علم زیدا عمرا منطلقا ورای خالدا بکرا الخالدین در وقتی که داخل شود بر ایشان جزو زیاده میشود مفعول دیگر مثال ما نحن فیه نحو اعلمت زیدا عمرا منطلقا ورایت خالدا بکرا الخالدین ص وما المفعول علمت مطلقا للثانی والثالث ایضا حققا

ل وما اسم موصول مبتدا والمفعول متعلق بجزو فی صلتها وعلمت مضاف الیه مطلقا حال من فاعل الصلة وللثانی متعلق بحقق والثالث معطوف علی الثانی وایضا مفعول مطلق اعنی وحقق فعل مبنی للمفعول ونایب الفاعل مستتر فیه راجع الی ما والجملة فی موضع الخبر ش وانچنان چیزی که ثابت شده از برای مفعول ثانی وثالث اعلم وارای مثل الفا وتعلیق نحو عرفا اعلمت زیدا قایما واعلمت زیدا العمرو قایما ومثل حذف ایشان از جهت قرینه مانند انکه گفته میشود هل اعلمت احدا عمرا وقایما جواب اعلمت زیدا بحذف مفعولین ومثال حذف یکی از ایشان انست که میگوئی در چنین صورت مذکوره که هل اعلمت احدا عمرا وقایما جواب اعلمت زیدا عمرا ای قایما واعلمت زیدا قایما ای عمرا ص وان تعدیا لواحد بلا خبر فلاثنین به توصلا ش والثانی منهما کثانی اثنی کسا فهو به فی کل حکم ذو انتسا

ل وان حرف شرط وتعدیا فعل الشرط ولواحد وبلا خبر متعلقان بتعدیا فلاثنین الفا رابطة لجواب الشرط ولاثنین وبه متعلقان بتوصلا والهاء من به یعود الی خبر وتوصلا فعل لامر والالف فیه بدل من نون

التاکید

التاکید الخفیفة والثانی مبتدا ومنهما فی موضع الحال وضمیر منهما یعود الی العلم وارای وکثانی خبر المبتدا واثنی مضاف الیه کسا فی موضع جر باضافة اثنی الیه فهو مبتدا وبه فی کل متعلقان بانتسا وحکم مضاف الیه مجرور للضرورة وهو بمعنی اقتدا والتقدیر والمفعول الثانی من العلم وارای صاحب اقتدا بالمفعول الثانی من باب کسا فی کل حکم ثابت واگر متعدی شوند علم ورای بیک مفعول بی خبر واین در صورتیست که علم بمعنی عرف باشد نحو علمت زیدا یعنی شناختم زید را ورای بمعنی ابصر باشد نحو رایت عمرا یعنی دیدم عمرو را متوصل بهمزه تا دو مفعول حاصل شود یعنی هرگاه همزه بر ایشان داخل شود متعدی بدو مفعول شوند نحو ارایت عمرا یعنی نمودم عمرو را بزید واعلمت زیدا الحق یعنی شناسانیدم بزید حق را ومفعول دویم ازین مفعولین مثل مفعول دویم باب کسا است ومراد باب کسا هر فعلی است که متعدی شود بدو مفعول که مفعول ثانی غیر مفعول اول باشد مثل کسوت زیدا جبة واعطیت زیدا درهما وبودن مفعول ثانی عرفه ورای مثل مفعول ثانی کسوت باین روش است که صحیح نیست خبر دادن باول از ثانی پس نمیگوئی زید الحق چنانچه نمیگوئی فی زید جبة ودیگر انکه جایز است حذف ثانی با اول وحذف ثانی وابقاء اول مثال حذف مفعولین اعلمت واعطیت ومنه قوله تعالی فاما من اعطی واتقی ومثال حذف ثانی وابقاء اول اعلمت زیدا واعطیت زیدا ومنه قوله تعالی ولسوف یعطیک ربک فترضی وهمچنین جایز است حذف اول وابقاء ثانی نحو اعلمت الحق واعطیت درهما ومنه قوله عز وجل یعطوا الجزیة عن ید وهم صاغرون وباین معنی اشاره کرده است مص بقول خود فهو به فی کل حکم ذو انتسا یعنی مفعول ثانی اعلم صاحب اقتدا است بمفعول ثانی کسا در جمیع احکام ص وکاری السابق نبا اخبرا حدث انبا کذاک خبرا

ل وکاری خبر مقدم والسابق بالجر نعت اری نبا بتشدید الباء مبتدا مؤخر واخبر وحدث وانبا معطوفات علی نبا باسقاط حرف العطف للضرورة وکذاک خبر مقدم وخبر مبتدا مؤخر ش وما نسبت الی سابق است در تعدیه بسه مفعول نبا واخبر وحدث وانبا وخبر یعنی هفت فعلند که متعدی شوند

بسه مفعول و دو فعل از ایشان که اری و علم است مذکور شد و پنج فعل دیگر که درین بیت مذکور است نحو
نبأت زیدا عمرا قائما و اخبرت زیدا اخاک منطلقا و حدثت زیدا بکرا مقیما و انبأت عبد الله زیدا قائما
و خبرت زیدا عمرا قائما الفاعل این بابیست در بیان فاعل ص الفاعل الذی کمر فوعی ای زید منیرا
و وجهه نعم الفتی ل الفاعل مبتدا و الذی خبر للمبتدا المحذوف و خبره خبر الفاعل و صلة الذی محذوف
مع متعلقها التقدیر و الفاعل هو الذی اسند الیه عامل مقدم علیه لا اضافة و کمر فوعی خبر لمبتدا
محذوف و ای فعل ماض و زید فاعل ای و منیرا حال من زید و وجهه فاعل منیر و نعم الفتی فعل مع
و فاعل ش فاعل چنان چیزیست که مسند شده باو عامل اعم از آنکه فعل متصرف باشد نحو ای زید
فعل که اسم فاعلست نحو منیر وجهه یا فعل غیر متصرف نحو نعم الفتی یعنی آمد زید در حالتی که درخشنده
بود روی او و نیکو جوانیست ص و بعد فعل فاعل فان ظهر ه فهو و ان ضمیر استتر ل و بعد
خبر مقدم و فعل مضاف الیه و فاعل مبتدا مؤخر و فان حرف شرط و ظهر بمعنی برز فعل الشرط فهو الفاء رابطة
للجواب و هو مبتدا حذف خبره و الجملة جواب الشرط و لا حرف شرط و مقرون بلاء النافیة ادغمت النون فی
اللام للتقارب فعل الشرط محذوف جوازا ضمیر خبر لمبتدا المحذوف و الجملة جواب الشرط و جملة استتر نعت
ضمیر و التقدیر بعد الفعل فاعل فان ظهر فهو ذاک و ان لا یظهر فهو ای الفاعل ضمیر مستتر ش یعنی بعد
از فعل فاعل پس اگر ظاهر شود آن اسم ظاهر فاعلست نحو قام زید و اگر ظاهر نشود پس فاعل ضمیر مستتر است
نحو زید قام که در قام ضمیری مستتر است تا فاعل باشد ص و جرد الفعل اذا ما اسند ه لاثنین اجمع
کفاز الشهدا ه و قد یقال سعد او سعدوا ه و الفعل للظاهر غیر مسند ل و جرد فعل امر و فاعل و
الفعل مفعول به جرد و اذا ظرف مستقبل متضمن معنی الشرط منصوب بجوابه و ما زایدة و اسند فعل مبنی
للمفعول و نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی الفعل و لاثنین متعلق باسند او جمع معطوف علی اثنین
و التقدیر جرد الفعل من علامة التثنیة و الجمع اذا اسند لاثنین او جمع کفاز الکاف جاءت لقول

محذوف و فاز

محذوف و فاز فعل ماض و الشهدا بالقصر للضرورة فاعل فاز و قد حرف تقلیل و یقال فعل مضارع للمجهول
و سعد الی موضع رفع علی النیابة عن الفاعل و سعدوا معطوف علی سعد او الفعل الواو للحال الفعل مبتدا
و للظاهر و بعد متعلقان بمسند و مسند خبر لمبتدا التقدیر و قد یقال سعد الزیدان و سعدوا الزیدون
ش و مجرد ساز فعل را از علامة تثنیه که الف و از علامة جمع که واو است هرگاه نسبت داده شود فعل
باسم ظاهر تثنیه نحو قام الزیدان یا باسم ظاهر جمع نحو فاز الشهدا پس گفته نمیشود قاما الزیدان و فازوا
الشهدا زیرا که اجتماع فاعلین میشود و حال آنکه جایز نیست و گاهی گفته میشود سعد الزیدان و
سعدوا الزیدون بالحاق علامت تثنیه و جمع و حال آنکه فعل نسبت داده شده باسم ظاهری که بعد از
ایشانست و این بر مذهب بعضی از نحاتست که الف را علامت تثنیه و واو را علامت میدانند نه
آنکه فاعل باشند بلکه حروفند مثل قاد در قامت هند که علامت تانیث فعلست نه آنکه فاعل باشد بلکه
فاعل هند است و اما بر مذهب جمهور که الف و واو را فاعل میدانند جایز نیست جمع ایشان با اسم
ظاهر تثنیه و جمع ص و یرفع الفاعل فعل اضمرا ه کمثل زید فی جواب من قرا ل و یرفع فعل مضارع
و الفاعل مفعول مقدم و فعل فاعل مؤخر و جملة اضمر بالبنا للمفعول فی موضع رفع نعت لفعل کمثل
الکاف زایدة و مثل خبر لمبتدا محذوف مضاف الی قول محذوف و زید بالرفع فاعل الفعل محذوف و فی جواب
متعلق بقول محذوف و من قرا مبتدا و خبر ش و رفع میدهد فاعل را فعل که تقدیر کرده شده است
در کلام از روی جواز مثل قول تو زید در جواب من قرا یعنی سایلی که با سوال کرده من قرا یعنی که خوانده است
در جواب میگوئی زید یعنی در تقدیر است قرا زید پس حذف شده فعل از جهة قرینه که سوال است و گاهی حذف میکنند
فعل را از روی وجوب مانند و ان احد من المشرکین استجارک که بر این تقدیر است که و ان استجارک احد
من المشرکین استجارک اول را حذف کرده اند و استجارک ثانی را در مقام او گذاشتند لهذا
واجب شد حذف او و تا اجتماع عوض و معوض لازم نیاید ص و تاء تانیث تلی الماضی اذا کان

كأن لا تنثى كأبت هند الأذى ك وتاء مبتدا وتانيث مضاف اليه وتلى فعل مضارع وفاعله مستتر فيه ولا ضمير مفعول
تلى واذا ظرف للاستقبال متضمن معنى الشرط وكان فعل ماض واسمها مستتر فيها يعود الى الماضي وخبرها
محذوف ولا نثى متعلق بذلك المحذوف والتقدير اذا كان مسندا لا نثى كأبت الكاف جارة لقول محذوف
وأبت فعل ماض والتاء علامة التانيث وهند فاعل ابت والأذى مفعول والتقدير وذلك
كقولك أبت هند الأذى ش وتاء تانيث لاحق ميشود فعل را كه ماضي است در وقتي كه بود مسند
انفعل ماضي مسند باسم ظاهر مونث يعني هرگاه عامل مونث باشد اعم از انكه فاعل مونث حقيقي
باشد يعني ذو فرج نحو ابت هند الأذى وقامت هند يا مونث مجازي مثل طلعت الشمس ص
وإنما تلزم فعل ضمير متصل أو مفهم ذات حري ك وانما حرف حصر وتلزم فعل مضارع وفاعله
مستتر فيه يعود الى تاء التانيث وفعل مفعول تلزم وضمير مضاف اليه متصل نعت لضمير او
حرف عطف ومفهم بكسر الهاء اسم فاعل من افهم معطوف على ضمير وذات بمعنى صاحب مفعول مفهم
وحري مضاف اليه اصل حري حريح اي الفرج فحذفت لام الكلمة ش وجواز اين نيست كه لا ذكر دانيه تاء
تاء تانيث فعل را كه فاعل او ضمير متصل باشد خواه راجع بمونث حقيقي باشد وان مونث است كه با
ذاي ذكري از حيوان باشد مثل هند طلعت كه طلعت را نسبت داده اي بضميري كه در و مستتر است
وان هي است راجع بمونث حقيقي كه هند است وخواه راجع شود بمونث غير حقيقي مثل الشمس طلعت
كه طلعت مسند شده بضميري كه در و مستتر است وان هي است راجع بمونث غير حقيقي كه شمس است
يا فاعل ان فعل مفهم ذات حري باشد يعني فاعل مفهم باشد مونث حقيقي را كه ذات حري
مثل ضربت هند كه ضربت مسند شده بضميري كه مونث حقيقي است محصل كلام انكه تاء تانيث
واجبست كه لاحق شود فعل ماضي را در سه موضع اول انكه فعل مسند باشد بضميري كه متصل است
در و راجع بمونث حقيقي مثل هند ضربت ثاني انكه فعل مسند باشد بضميري كه راجع است بمونث

غير حقيقي

غير حقيقي مثل الشمس طلعت ثالث انكه فعل مسند باشد باسم ظاهر مونث حقيقي نحو ضربت هند ص
وقد يجيء الفصل بترك التاء في نحو أتى القاضي بنت الواقف ك وقد للتقليل ويجيء فعل مضارع
والفصل فاعل يجيء وترك مفعول يجيء والتاء مضاف اليه في كلام متعلق بيجيء واتى فعل ماض و
القاضي مفعول اتى وبنت فاعل اتى والواقف مضاف اليه ش وگاهي مباح ميگرداند فاصله بغير
الا ترك تاء را در مانند اتى القاضي بنت الواقف كه اتى مسند شده به بنت كه مونث حقيقي است
وقاعده ان بود كه انت گوييم با تاليكن چون در ميان فعل و فاعل فاصله شده مفعول كه ان القاضي
ترك تاء گردانند والحاق تا جايز است كه انت القاضي بنت الواقف گوييم ص والحذف مع فصل بإلا أو فصلا
كما أذكى إلا فتاة ابن العلا ك والحذف مبتدا ومع في موضع الحال من مرفوع فصل وفصلا
اليه بإلا متعلق بفصلا وفصل فعل مبني للمفعول ونايب الفاعل مستتر فيه والجملة خبر المبتدا وكما
مجرور الكاف لقول محذوف وما نافيه وذكى فعل ماض وإلا حرف استثنا وفتاة فاعل ذكى وابن
مضاف اليه العلا بالقصر للضرورة مجرور باضافة ابن اليه ش وحذف تا با فصل بالا ترجيح داده
شده است يعني هرگاه فاصله شود در ما بين فعل و فاعل مونث خواه حقيقي وخواه مجازي جايز
نيست اثبات تا در نزد جمهور پس ميگوئي ما قام إلا هند وما طلع إلا الشمس جايز نيست ما قامت
وما طلعت واز قول مصنف چنين مفهوم ميشود كه حذف مفضل است بر اثبات اينكه اثبات
نيز جايز باشد وحال انكه چنين نيست بلكه در نزد جمهور جايز نيست اثبات تا و مثالي كه مص
ذكر كرده مانند ما ذكى إلا فتاة ابن العلا ص والحذف قد يأتي بلا فصل ومع ضمير ذي المجاز
في شعر وقع ك فالحذف مبتدا وجمله قد يأتي خبره وبلا فصل متعلق بيأتي ومع متعلق بوقع
وضمير مضاف اليه ذي بمعنى صاحب مجرور باضافة ضمير اليه المجاز مضاف اليه في شعر متعلق بوقع
وجمله وقع وفاعله معطوف على خبر الحذف والتقدير والحذف قد يأتي بلا فصل ووقع في شعر

ضمیر المؤنث المجازی ش وحذف تا گاه می‌آید از فعل مسند بمؤنث حقیقی از غیر فصل و این قلیل است
وحکایت کرده سیبویه قال فلانة و واقع شده حذف تا با ضمیر مؤنث مجازی یعنی فعلی که مسند باشد
بضمیری که راجع بمؤنث مجازی در شعر عرب واقع شده یا حذف تا کقول الشاعر شاهد فلا مزنة
ودقت ودقها ولا ارض ابقل ابقالها که ابقل مسند شده بضمیری که راجع است بارض و او مؤنث
مجازیست و قاعده آن بود که ابقلت گوییم لیکن در شعر حذف تا میکنند یعنی نیست ابری که باراند
باران خود را و نیست زمینی قابلی برویاند سبزهای خود را ص والتاء مع جمع سوی السالم من
مذکر کالتاء مع احد اللبن والحذف فی نعم الفتاة استحسنوا لان قصد الجنس فیه بین
والتاء مبتدا و مع فی موضع الحال من التاء و جمع مضاف الیه و سوی نعت لجمع و السالم مضاف
الیه و من مذکر متعلق بالسالم کالتاء خبر المبتدا مع فی موضع الحال من التاء و احد مضاف الیه
واللبن بکسر الباء الموحدة جمع لبنة مضاف الیه و الحذف مفعول استحسنوا فی نعم متعلق بحذف و
الفتاة فاعل نعم استحسنوا فعل و فاعل و لان متعلق باستحسنوا و قصد اسم ان و الجنس مضاف
الیه و فیه متعلق ببین ای ظاهر و بین خبر ان و التقدیر و استحسن العرب حذف التا فی نعم الفتاة
ش یعنی الحاق تا بفعلی که مسند باشد بجمعی که غیر مذکر سالم است مثل الحاق تا است بفعلی که مسند
شده باشد بواحد لبن که لبنه است و او مؤنث غیر حقیقی است پس چنانکه میگوئی کسرت اللبنه
وکسر اللبن بالحاق تا و حذف تا میگوئی قام الرجال و قامت الرجال و بدانکه فعل را که چون نسبت
دهند بجمع مذکر سالم میگویند جاء المسلمون بی تا و مراد بجمع مذکر سالم هر جمعی است که بتای واحد
او سلامت باشد در جمع و در سه جمع دیگر سوای جمع مذکر سالم که آن جمع مکسر مذکر است مانند رجال
و جمع مکسر مؤنث مانند نسوة و جمع مؤنث سالم مثل مسلمات هرگاه فعل مسند بیکی از این سه جمع
شود جایز است الحاق و حذف تا مثل جاء مسلمات و جاءت مسلمات و مستحسن دانسته اند عربان تا

تا را در نعم

تا را در نعم الفتاة از جهة آنکه قصد جنس در و ظاهر شده یعنی هرگاه فاعل نعم و اخوات او مؤنث حقیقی باشد
و قصد کرده باشند بمؤنث حقیقی جنس را مستحسن میدانند حذف تا را و ذکرش نیز جایز است بواسطه
آنکه مشابهت دارد بجمع مکسر در اینکه مقصود در و متعدد است پس جایز است نعم الفتاة و نعمت
الفتاة و اول مستحسن است ص والاصل فی الفاعل ان یتصلا والاصل فی المفعول ان ینفصلا
وقد یجیء بخلاف الاصل وقد یجیء المفعول قبل الفعل ك والاصل مبتدا و فی الفاعل متعلق باصل
و ان یتصل منصوب بان و هی منصوبها فی تاویل مصدر مرفوع علی انه خبر المبتدا و التقدیر والاصل فی
الفاعل اتصاله والاصل مبتدا و فی المفعول متعلق باصل و ان ینفصلا بتقدیر مصدر مرفوع خبر
و قد للتقلیل و مجاء فعل مضارع مبنی و بخلاف فی موضع رفع علی النیابة عن الفاعل یجیء والاصل مبتدا
الیه و قد للتقلیل و یجیء بترک المد للضرورة و المفعول فاعل یجیء و قبل فی موضع الحال من المفعول
و الفعل مضاف الیه ش و اصل در فاعل آنست که متصل باشد بفعل زیرا که فاعل کالجزء فعل است و
ازین جهت است که ساکن گردانیده میشود آخر فعل هرگاه متصل شود بفعل ضمیر متکلم یا مخاطب
خو ضربت و ضربت و سکون آخر فعل از جهت کراهت توالی اربع حرکاتست و جمهور نحویین که
دانسته اند توالی اربع حرکات را در کلمه واحده پس سکون آخر فعل دلالت کرد بر اینکه فاعل با فعل
چون کلمه واحده است و اصل در مفعول آنست که منفصل باشد از فعل باینکه مؤخر از فاعل باشد
مثل ضرب زید عمرا و گاهی اتیان کرده میشود بخلاف اصل یعنی مفعول را مقدم بر فاعل ذکر میکنند مثل
ضرب عمرا زید و گاهی که می‌آید مفعول پیش از فعل و تقدیم یا بر سبیل وجوب است همچنانکه هرگاه بوده
باشد مفعول اسم شرط نحو ایا تضرب اضرب یا اسم استفهام نحو ایای رجل ضربت یا آنکه مفعول
ضمیر منفصل باشد تقدیم از جهة قصد الحصار باشد که اگر مؤخر واقع شود لازم آید اتصال او نحو
ایاک نعبد زیرا که اگر مؤخر شود نعبدک خواهد شد و یا آنست که تقدیم مفعول بر سبیل نحو است

نحو عمرو اضرب زيد ص وَأَخِّرِ الْمَفْعُولَ إِنْ لَبْسٌ حُذِرْ ۞ أَوْ أُضْمِرَ الْفَاعِلُ غَيْرَ مُنْحَصِرْ ل أَخِّرْ فعل امر و
الْمَفْعُولَ مفعول اخر ان حرف شرط و لَبْسٌ موضع بالنيابة عن الفاعل بفعل محذوف يفسره حُذِرْ و حُذِرْ
مبني للمفعول و جواب شرط محذوف لدلالة ما قبله عليه أَوْ حرف عطف و أُضْمِرَ فعل مبني للمفعول الْفَاعِلُ
نائب عن الفاعل و غَيْرَ منصوب عن الحال من الفاعل و مُنْحَصِرْ مضاف اليه تقدير البيت و اخر المفعول
ان حذر لبس او اضمر الفاعل حال كونه غير منحصر ش و تاخير كن مفعول را از روى وجوب اگر حذر كرده
شود از لبس فاعل بمفعول و اين در صورتيست كه مخفى باشد اعراب در فاعل و مفعول و قرينه نباشد
كه بيان كند فاعل را از مفعول نحو ضرب موسى عيسى پس واجبست كه موسى فاعل باشد و عيسى مفعول
پس اگر يافت شود قرينه كه بيان كند فاعل را از مفعول جايز است تقديم مفعول و تاخير او نحو
اكل موسى الكمثرى و اكل الكمثرى موسى يا اضمار كرده شود فاعل در حالتى كه قصد حصر در و نكرده باشيم
نحو ضربت زيدا پس اگر بوده باشد ضمير محصور واجبست تاخير فاعل از مفعول نحو ما ضرب زيدا الا
انا ص وَمَا بِإِلَّا أَوْ بِإِنَّمَا انْحَصَرْ ۞ أَخِّرْ وَقَدْ يَسْبِقُ إِنْ قُصِدَ ظَهَرْ ل ما موصول اسمى في موضع نصب على
المفعولية باخر و بإلا و إنما متعلقان بانحصر و جملة انحصر صلة ما و العايد اليها الضمير المستتر في انحصر
أَخِّرْ فعل امر و قَدْ للتقليل و يَسْبِقُ فعل مضارع و فاعله مستتر فيه عايد الى اسم الفاعل المستفاد من انحصر المقرون
بالا و ان حرف شرط و قُصِدَ فاعل لفعل محذوف و يفسره ظهر و جواب الشرط محذوف و ظَهَرَ فعل ماض و فاعله
مستتر فيه يعود الى القصد و التقدير و قد يسبق المنحصر بالا ان ظهر قصد ش و تاخير كن فاعل را از مفعول
كه قصد انحصار دور كرده باشى مثل ما ضرب زيدا الا عمرو و انما ضرب زيد عمرو و ما ضرب عمرو الا زيد
و انما ضرب زيد عمرو كه مطلوب انحصار مضروبيت عمرو است در زيد كه اگر در امثلة مذكوره مقدم
شود الفاظ مؤخر است منقلب ميشود حصرى كه مطلوبست زيرا كه در دو مثال اول مطلوب انحصار
ضاربيت زيد است و اگر تقديم كنيم مؤخر را انحصار مضروبيت عمرو ميشود در زيد و اين خلاف

مطلوبست

مطلوبست و در دو مثال اخر كه مطلوب انحصار مضروبيت عمرو است در زيد اگر مقدم داريم مؤخر را انحصار
ضاربيت زيد ميشود در عمرو و اين نيز خلاف مطلوبست و كاهى كه سابق ميشود محصور بالا بر غير محصور
اگر ظاهر باشد قصد زيرا كه محصوريت از لا مفهوم ميشود پس تفاوت ندارد كه مقدم باشد يا مؤخر
ص وَشَاعَ نَحْوُ خَافَ رَبَّهُ عُمَرْ ۞ وَشَذَّ نَحْوُ زَانَ نَوْرُهُ الشَّجَرْ ل و شاع فعل ماض و نحو فاعله و خاف
فعل ماض و رَبَّهُ مفعول مقدم و عُمَرُ فاعل و شذ فعل و نحو فاعله و زان فعل ماض و نَوْرُهُ فاعله الشَّجَرْ
مفعوله ش و بسيار است كه ضمير فاعل متصل بمفعول ميشود مثل خاف ربه عمر كه عمر فاعل خاف است و
ضمير ربه راجعست بعمر كه متصل است بمفعول و اگرچه اضمار قبل الذكر شده لفظا و اما رتبة نشده
و تا در است كه ضمير مفعول متصل بفاعل شود بواسطه انكه اضمار قبل الذكر لازم مى ايد لفظا و
رتبة مثل زان نَوْرُهُ الشَّجَرْ ضمير نوره راجع است بشجر كه مفعول زان است فَصْلُ النَّائِبِ عَنِ
الْفَاعِلِ اين بابيست در بيان نايب از فاعل ص يَنُوبُ مَفْعُولٌ بِهِ عَنْ فَاعِلٍ ۞ فِيمَا لَهُ كَنِيلَ خَيْرٌ نَائِلُ
ل يَنُوبُ فعل و مفعول فاعله به متعلق بمفعول و عن فاعل و فيما متعلقان بينوب و له متعلق
باستقر صلة لما و الكاف جار لقول محذوف و نيل فعل مبني للمفعول و خير نايب عن فاعل نيل و نائل
مضاف اليه ش و نايب و قايم ميشود مفعول به در مقام فاعل در انچه فاعل است از لزوم رفع و وجوب
تاخير از رافع و عدم جواز حذف او مثل نيل خير نائل كه در اصل نال زيد خير نائل بوده فاعل را انداخته
و فعل را مجهول بنا كردند و خير نائل كه مفعول به است قايم مقام فاعل كردند و احكام فاعل بر او
جارى كردند نيل خير نائل ش ص وَأَوَّلَ الْفِعْلِ اضْمُمَنْ وَالْمُتَّصِلْ ۞ بِآخِرٍ اكْسِرْ فِي مُضِيٍّ كَوُصِلْ ۞
وَاجْعَلْهُ مِنْ مُضَارِعٍ مُنْفَتِحَا ۞ كَيُنْتَحَى الْمَقُولُ فِيهِ يُنْتَحَى ل و اول مفعول مقدم با ضمن و الفعل
مضاف اليه اضمن فعل امر مؤكد بالنون الخفيفة و المتصل مفعول مقدم با كسر بآخر متعلق بمتصل
و اكسر فعل امر في مضي متعلق باكسر و كوصل خبر لمبتدا محذوف التقدير و ذلك كقولك وصل و اجعله

فعل امر و فاعل و مفعول اول و الها عاید الی المتصل بالاخر من مضارع فی موضع الحال من الها منفتحا
مفعول ثان و کینتی خبر لمبتدا محذوف تقدیره و ذلک کینتی و المقول خبر و فیه متعلق بمقول و بنتی
مبتدا مؤخر ش و ضمه بن اول فعل را و کسره بن متصل باخر را در ماضی مثل وصل که اول او مضموم است
و ما قبل اخر او مکسور و بکردان متصل باخر را از فعل مضارع مفتوح مثل بنتی که فعل مضارع معلوم است
بفتح یا و کسر حا و هر گاه خواهیم مجهول بنا کنیم گفته شود در و بنتی ایضم یا و فتح حا ص والثانی التالی
تا المطاوعة کالاول اجعله بلا منازعة و ثالث الذی بهمز الوصل کالاول اجعلته کانسحی
ک والثانی مفعول اول لفعل محذوف یفسره اجعل و التالی نعت الثانی و تا مفعول التالی المطاوعة
مضاف الیه کالاول فی موضع مفعول الثانی لاجعل و اجعله فعل امر و الها مفعول اول و بلا منازعة
متعلق باجعل و ثالث مفعول لفعل محذوف یفسره اجعلته و الذی مضاف الیه بهمز ابتدا فی موضع
صله الذی و الوصل مضاف الیه کالاول فی موضع المفعول الثانی لاجعلته و اجعلته فعل امر
مؤکد بالنون الثقیلة و کانسحی خبر لمبتدا محذوف و ذلک کقولک انسحی ش و بکردان حرف ثانی را که پس از
تا مطاوعه است مثل حرف اول مضموم بی منازعه پس میگوئی تدحرج بضم تا و دال و کسر را و تکسر بضم تا
و کاف و کسر سین و تبوعد بضم تا و بضم با و کسر عین و قلب الف بواو و بکردان حرف ثالث فعل ماضی را
که با همزه وصل است در مبنی از برای مفعول مثل اول مضموم مانند انسحی بضم همزه و ضم تا که حرف
ثالث است و کسر حا مثل اجتمع و انقطع ص و اکسر او اشمم فا ثلاثی اعل عینا و ضم جا کبع ینبع
ک و اکسر فعل امر را و حرف عطف و تخیر و اشمم فعل امر و فا مفعول لاشمم و هو مطلوب ایضا لاکسر علی سبیل
التنازع و ثلاثی مضاف الیه اعل فعل ماضی مبنی للمفعول و تایب الفاعل مستتر فیه یعود الی ثلاثی و
عینا تمیز و ضم مبتدا و جا خبر عن ضم و کبع فی موضع الحال من فاعل جاء و فاحتمل معطوف علی جاء ش
و کسره یا اشمام بکن فاء الفعل ثلاثی را که معتل العین باشد مثل بیع و قیل که در اصل بیع و قول بود

بضم فاء

بضم فاء الفعل و کسر عین الفعل که بیر واو و یا ثقیل بود نقل کردیم بما قبل و در اول که معتل العین واو است
و او را قلب یا کردیم قیل و بیع شد بکسر فاء الفعل و اشمام اتیان بحرکتین است یعنی فاء را حرکتی باید
داد که در میان ضم و کسر باشد و ظاهر میشود در لفظ و در کتابت ظاهر نمیشود و بضم فاء الفعل نیز امده
در حالتی که مانند بوع است و این ضم فاء احتمال داشته است ص وان بشکل خیف لیس یختنب
و ما لباع قد یری لخر حب ک و ان حرف شرط بشکل متعلق بخیف و الباء للسببیه و خیف مبنی للمفعول
فی محل جزم علی انه فعل الشرط و لیس مرفوع علی النیابة عن فاعل خیف و یختنب مبنی للمفعول مجزوم
علی انه جواب الشرط و نایب الفاعل ضمیر مستتر فیه یعود الی شکل و ما موصول اسمی فی محل الرفع علی انه مبتدا
و لباع متعلق بثبت صلة ما و قد یری فعل مضارع مبنی للمفعول و فیه ضمیر مرفوع مستتر علی النیابة یعود
الی ما و لخر فی موضع المفعول الثانی لیری و حب مضاف الیه جمله قد یری مع معموله فی موضع رفع خبر المبتدا
ش و اگر بسیه شود که اگر کسر فا دهند یا ضم فا التباس پیدا کند صیغه مجهول بصیغه معلوم بسبب شکل
اجتناب کرده میشود از ان شکل بدیگری یعنی هر گاه سبب داده شود فعل ثلاثی معتل العین بعد
از بنای مجهول بضمیر متکلم یا ضمیر مخاطب یا جمع مؤنث غایب یا انست که میباشد یائی یا واوی
پس اگر بود باشد واوی واجبست در و کسر فا یا اشمام پس میگوئی سمت بکسر فا در مجهول و سمت
بضم فا در معلوم که اگر در مجهول و معلوم سمت بضم فا باشد ملتبس میشود بمعلوم مجهول و چنین است
صنت بکسر صاد در مجهول و بضم صاد در معلوم و اگر یائی باشد میگوئی بعت بضم با یا اشمام در مجهول
و بعت بکسر با در معلوم که اگر در معلوم و مجهول بعت بکسر با باشد تمیز نمیاید معلوم از مجهول و انچه از برای
بایع است وقتی که مبنی از برای مفعول باشد کاهی که دیده میشود از برای مانند حب که مبنی از برای
مفعول است یعنی انچه ثابت بود از برای فاء باع از جواز ضم و کسر و اشمام ثابتست از برای فاء مضاعف
مانند حب پس میگوئی حب بضم حا و اشمام حا و حب بکسر حا ص وما لفا بایع لما العین تلی فتحا

وانقاد وشبه يخلى ك وما مبتدا وهو موصول اسمى ولفا متعلق باستقر صلة لما وباع مضاف اليه ولما متعلق
بثابت خبر للمبتدا والعين مبتدا وتلى جار فعلية خبره وفى اختار متعلق بتلى وانقاد وشبه معطوفان
على اختار وجار يخلى نعت لشبه ش يعنى والچه از براى فا باع ثابتست وقتى كه مبنى باشد از براى مفعول
از كسر وضم واشمام ثابت است از براى چيزى كه عين در پى او در مى آيد در اختار وانقاد وشبه ايشان
كه منجلى است يعنى ماضى معتل العين در باب افتعال وانفعال مثل اختير وانقيد بكسر تا وقاف وسكون
يا واختور وانقود بضم تا وقاف وسكون واو وبا اشمام ومتحركست هر دو مثل حركه تا وقاف ص وقابل من
ظرف او من مصدر او حرف جر بنيابة حرى ك وقابل مبتدا ومن ظرف متعلق بقابل او من مصدر
معطوف على من ظرف او حرف جر معطوف على مصدر وجر مضاف اليه بنيابة متعلق بحرى وحرى بتخفيف الياء
للضرورة صفة مشبهة بمعنى حقيق موضع بالخبرية عن قابل ش وقابل از ظرف يا از مصدر يعنى مفعول تا
يا حرف جر يعنى جار ومجرور سزاوار است هر يك بنيابة از فاعل مثل سير يوم السبت كه مفعول فيه
نايب از فاعل شده وغضب غضب شديد مثال مفعول مطلق ورضى عن المسمى مثال الجار والمجرور
بخلاف ظرف يا مصدر كه متصرف فيه نباشند يعنى لازم باشد نصب ايشان بر ظرفيت نحو سحر كاه اراده
كنى از روز معين را وعندك پس فيكون حبس عندك ونه ركب سحرك تا آنكه بيرون نرود تا آنچه
قرار گرفته از براى ايشان در زبان عرب از لزوم نصب ومثل معاذ الله در مصدر كه در وى تصرفى
نيست پس جايز نيست رفع معاذ الله براى آنوجهى كه گفته شد در ظرف ملخص كلام آنكه ظرف متصرف
ومصدر متصرف نايب فاعل ميشوند نه غير ايشان ص ولا ينوب بعض هذى ان وجد فى
اللفظ مفعول به وقد يزد ك ولا حرف نفى وينوب فعل مضارع منفى بلا وبعض فاعل وهذى اسم اشارة
مضاف اليه وان حرف شرط ووجد فعل مبنى للمفعول فى موضع جزم على انه فعل الشرط وفى اللفظ متعلق
بوجد ومفعول نايب عن فاعل وجد وبه متعلق بمفعول وقد حرف تقليل ويزد فعل مضارع فاعل

يعود الى

يعود الى المصدر المفهوم من قول السابق ش ونايب نميشوند بعض اين مذكورات كه ظرف ومصدر وجار
مجرور است اگر يافت شود در كلام مفعول به بلكه متعين است كه مفعول به قايم شود در مقام
فاعل مثل ضرب زيد يوم الجمعة امام الامير ضربا شديدا فى داره متعين است زيد كه بجاى فاعل
باشد واگر در كلام مفعول به نباشد همه برابرند در قيام مقام فاعل وقول مص قد يزد اشاره است
از وارد شدن اين مذكورات مقام فاعل با وجود مفعول به واست مثال آنكه اند بقرأت ابى جعفر
ليجزى قوما بما كانوا يكسبون كه با وجود مفعول به كه قوما است بما كه جار مجرور است در مقام فاعل
ليجزى واقع شده ص وباتفاق قد ينوب الثانى من ك باب كسا فيما التباس امن ك وباتفاق متعلق
بينوب وقد حرف تقليل وينوب فعل مضارع والثانى بحذف الياء للاستغنا بالكسرة فاعل ينوب من باب
فى موضع الحال من الثانى وكسا مضاف اليه وفيما متعلق بينوب وما موصول اسمى والتباس مبتدا وامن
امن بالبناء للمفعول خبر المبتدا والمبتدا وخبره صلة ما ش وگاهى نايب ميشود مفعول ثانى از باب كسا باتفاق
نحاة در اينجا كه مامون باشد از التباس يعنى هرگاه فعل مالم يسم فاعله متعدى بدو مفعول شود
وثانى غير اول باشد اولى وانسب قيام مفعول اول است در مقام فاعل بجهت آنكه در معنى فاعليت است
مثل كسى زيد جبة وگاهى قايم ميشود در مقام مفعول ثانى از باب كسا باتفاق نحاة مثل كسى زيدا جبة
اما بشرطى كه التباس نباشد كه اگر خوف التباس باشد مثل اعطى زيد بشرا متعين است كه مفعول اول
بجاى فاعل باشد ص فى باب ظن وارى المنع اشتهر ك ولا ارى منعا اذا القصد ظهر ك فى باب متعلق باشتهر
والمنع بالرفع مبتدا وجملة اشتهر خبره ولا نافية وارى فعل مضارع موضوع للمتكلم وحده وفاعله مستتر وجوبا ومنعا
مفعول ارى واذا ظرف للمستقبل متضمن معنى الشرط والقصد فاعل الفعل محذوف وظهر فعل ماض وهو
وفاعله لا محل له لانه مفسر ش در باب ظن يعنى فعل متعدى بدو مفعول كه ثانى غير اول است ودر باب ارى يعنى فعل متعدى
بسه مفعول منع قيام ثانى مقام فاعل در باب ظن ومنع قيام ثانى وثالث مقام فاعل در باب ارى مشهور است نحو

پس نمیتوان گفت ظنّ قائمٌ زیدًا در ظننت زیدًا قائمًا و أعلمُ زیدًا فرسك مسرّجًا باقامت مفعول ثانی که فرسك
است در مقام فاعل و هم چنین جایز نیست أعلمُ زیدًا فرسك مسرّجٌ باقامت مفعول ثالث در مقام فاعل و هم
گفته است و نمی فهمم معنی اقامت ثانی مقام فاعل در باب ظنّ و اقامت ثانی و ثالث مقام فاعل در باب اری
وقتی که التباس نباشد و مقصود ظاهر باشد مثل امثلهٔ مذکوره و اگر التباس باشد متعین است اول که در مقام
فاعل باشد در باب ظنّ پس نمیتوان گفت ظنّ زیدًا عمرو که مفعول ثانی که عمرو است در مقام فاعل باشد
بلکه مفعول اول که زید است باید که در مقام فاعل مذکور باشد زیرا که اگر مفعول ثانی در مقام فاعل مذکور شود
ملتبس میشود مظنون بمظنون فیه و هم چنین اگر در باب اری التباس باشد معین شده که مفعول
اول در مقام فاعل اقامت کند نه مفعول ثانی و ثالث پس میگوئی در اعلمت زیدًا عمرًا بکرًا أعلمُ زیدٌ
عمرًا بکرًا باقامت مفعول اول در مقام فاعل ص وما سوی النائب مما علّقا بالرافع النصب له محقّقا
ش وما موصول اسمی مبتدا و سوی متعلق باستقر المقدر و هو صلهٔ لما و النائب مضاف الیه مما ایضا
متعلق باستقر و علّق فعل مبنی للمفعول و نایب الفاعل مستتر فیه صلهٔ لما و بالرافع متعلق بعلّق و النصب
مبتدا و له خبر و محقّقا حال من الضمیر المجرور فی له ش یعنی آنچه قرار گرفته از برای سوای نایب مناب فاعل
از مفعول آنچنانی که تعلیق و ربط داده شده بعامل رافع ثابت است از برای آن معمول لفظًا یا محلًا در حالتی
که این نصب محقق است مثل أعطی زید درهمًا و أعلم زید عمرًا فاضلًا و مضروب زید ضربًا باشد یا یوم الجمعة امام
الامیر فصل اشتغال العامل عن المعمول یعنی این بابیست در بیان فارغ شدن عامل از عمل در معمول
و اشتغال او بعمل در ضمیر ص ان مضمر اسم سابق فعلًا اشغل عنه بنصب لفظه او المحل ش فالسابق
انصبه بفعل اضمر حتمًا موافق لما قد اظهرا ش ان حرف شرط و مضمر فاعل الفعل محذوف یفسّره اشغل
و اسم مضاف الیه و سابق ایضا مضاف الیه یحتمل ایکون نعتًا لاسم و فعلًا مفعول اشغل و اشغل فعل
ماض فاعله مستتر فیه یعود الی مضمر الذی یفسّره لا محل لها من الاعراب و عنه و بنصب متعلقان بشغل و

لفظه مضاف

لفظه مضاف الیه و ضمیر عنه یعود الی اسم و ضمیر لفظه یعود الی مضمر و المحل معطوف علی لفظه فالسابق
لفعل محذوف یفسّره انصبه و انصبه فعل امر و فاعله مستتر و الهاء مفعوله و بفعل متعلق بانصبه اضمر صفة
للفعل نعت لفعل و الالف للاطلاق و حتمًا مفعول مطلق علی تقدیر حذف الموصوف و التقدیر فانصب
السابق بفعل قد اضمر اضمارًا حتمًا و یحتمل ان یکون حالًا من الضمیر فی اضمر و موافق نعت ثان لفعل و لما متعلق
لموافق و جملهٔ قد اظهرا صلهٔ لما و الالف للاطلاق ش یعنی اگر مشغول سازد ضمیری که راجع
میشود باسمی که آن اسم سابق است فعل را از عمل در آن اینکه نصب دهد لفظ ضمیر را و مراد بنصب لفظ
ضمیر آنست که متعدی شود باو بنفسه نحو زیدًا ضربته یا نصب دهد محل را و مراد بنصب محل ضمیر آنست
که متعدی شود فعل با ضمیر بحرف جر نحو زیدًا مررت به پس اسم سابق را منصوب سازد بفعلی که
اضمار و تقدیر کرده شده وجوبًا که آن فعل موافق فعلی باشد که اظهار کرده شده است باینکه مماثل
او باشد مثل زیدًا ضربته که زیدًا منصوبست بضربت که در کلام مقدر است و ضربته که مفسّر است
یا مقارب او باشد مثل زیدًا مررت به که درین تقدیر است که جاوزت زیدًا مررت به ص والنصب
حتم ان تلا السابق ما یختص بالفعل کان و حیثما ل والنصب حتم مبتدا و خبر و ان حرف شرط
و تلا فعل الشرط فی محل جزم بان و السابق فاعل و ما موصول اسمی مفعول تلا و یختص صلهٔ لما و بالفعل
متعلق بیختص و کان بکسر الهمزة خبر مبتدا المحذوف و حیثما معطوف علی ان ش و نصب واجبست اگر دنبال
در آید اسم سابق کلمه را که مختص است دخول او بر فعل مثل ان شرطیه و حیثما نحو ان زیدًا رایته فاضربه
و حیثما عمرًا لقیته فاهنه بدانکه ذکر کرده اند نحویین اینکه مسایل این باب بر پنج قسم است اول آنست که
واجبست در و نصب ثانی آنست که واجب در و رفع ما اضمر عامله است و ثالث آنست که در و جایز است
رفع و نصب و مختار نصب است رابع آنست که در و جایز است امران و مختار رفع است خامس آنست که
جایز است در و امران بمساوات پس اشاره کرده است مصنف بقسم اول بقول خود و النصب حتم او که مذکور شد

وَإِنْ تَلَا السَّابِقَ مَا بِالْابْتِدَا ۞ يَخْتَصُّ وَالرَّفْعُ الْتِزَمْهُ أَبَدَا ۞ كَذَا إِذَا الْفِعْلُ تَلَا
مَا لَنْ يَرِدْ ۞ مَا قَبْلَ مَعْمُولًا لِمَا بَعْدُ وُجِدْ ۞ وَإِنْ حَرْفُ شَرْطٍ وَتَلَا السَّابِقَ فِعْلٌ وَفَاعِلٌ وَمَا
موصول فی محل النصب مفعولا لِ وتلا وبالابتداء متعلق بیختص صلة ما والفاء رابطة لجواب الشرط
والرفع مفعول لفعل محذوف تفسیره التزمه فعل امر وفاعله مستتر فیه والهاء مفعوله وابدا
منصوب علی الظرفیة لالتزمه والجملة جواب الشرط وتقدیر البیت وان تلا الاسم السابق
الذی یختص بالابتداء فالتزم رفعه ابدا وکذا متعلق بیلزم المقدر واذا ظرف متضمن معنی الشرط
والفعل فاعل لفعل محذوف تفسیره تلا وتلا فعل ماض وفاعله ضمیر مستتر فیه یعود الی الفعل
وما نکرة موصوفة فی موضع نصب علی المفعولیة بتلا وصفتها الجملة التی بعدها ولن
حرف نفی واستقبال ویرد فعل مضارع منصوب علی لن وما موصول اسمی فی محل رفع علی
انها فاعل یرد وقبل صلة ما باعتبار المتعلق ای ثبت قبله ومعمولا حال من فاعل یرد
ولما متعلق بمعمول وما المجرورة باللام موصول اسمی وبعد متعلق بوجد ووجد بالبنا للمفعول
صلة لما ش وقسم ثانی که واجبست در و رفع درین دو بیت که وان تلا السابق است
اشاره کرده مصنف بعنی اگر در پی در اید اسم سابق کلمه را که مختص است بابتدا پس التزام رفع
سابق کن همیشه مثل اذا مفاجاه که بعد از او همیشه مبتدا میباشد مثل خرجت
فاذا زید یضربه عمرو وهم حین التزام رفع سابق کن هرگاه در عقب در اید فعل کلمه را که هرگز
وارد نمیشود ما قبل او در حالتی که معمول کلمه باشد که یافته شده بعد از او مثل استفهام
وما نافیه وادوات شرط نحو زید هل رایته وزید ما لقیته وزید ان لقیته فاکرمه ودرین
امثله واجبست رفع زید وجایز نیست نصب او از جهة انکه فعلی که صحیح نیست که عمل کند
در ما قبل خود صحیح نیست اینکه مفسر شود عاملی را که پیش از و در کلام مقدر است

واختیر

وَاخْتِيرَ نَصْبٌ قَبْلَ فِعْلٍ ذِي طَلَبْ ۞ وَبَعْدَ مَا إِيلَا وَلَا الْفِعْلُ غَلَبْ ۞ وَبَعْدَ عَاطِفٍ بِلَا فَصْلٍ
عَلَى ۞ مَعْمُولِ فِعْلٍ مُسْتَقِرٍّ أَوَّلَا ۞ اختیر فعل مبنی للمفعول ونصب نایب عن فاعل اختیر وقبل مفعول
فیه اختیر وفعل مضاف الیه وذی بمعنی صاحب نعت لفعل وطلب مضاف الیه وبعد معطوف
علی قبل وما مضاف الیه وایلا مبتدا مصدر مضاف الی مفعول الثانی والفعل مفعول اول له
وغلب خبره وبعد معطوف علی بعد فی البیت السابق وعاطف مضاف الیه بلا فصل متعلق بعاطف
وعلی معمول متعلق بعاطف وفعل مضاف الیه مستقر نعت لفعل واولا مفعول فیه لمستقر ش یعنی جایز است
رفع ومختار نصب است هرگاه واقع شود بعد از اسم ما اضمر عامله فعلی صاحب طلب از امر ونهی ودعا است
نحو زیدا اضربه وزیدا لا تضربه وزیدا رحمه الله از جهة انکه بر تقدیر رفع لازم می اید واقع شود امر ونهی
ودعا خبرا ابتدا واین در نهایة بعد است از جهت انکه خبر احتمال صدق وکذب دارد وامر ونهی ودعا
احتمال ندارند صدق وکذب را پس در امثله مذکوره جایز است رفع زید ومختار نصب است وبر تقدیر
جواز رفع زید که مبتدا باشد خبرش امر ونهی ودعا نخواهد بود بلکه خبر درین امثله محذوفست وبر این
تقدیر است که زید مقول فی حقه اضربه پس زید مبتدا است ومقول خبر وفعل طلبی از جمله متعلقات خبر است
وهمچنین جایز است رفع ومختار نصب است هرگاه واقع شود اسم ما اضمر عامله بعد از حرفی که غالب
باشد که در پی ان حرف واقع شود فعلی مثل همزه استفهام پس میگوئی ازیدا ضربته برفع ونصب لیکن مختار
نصب است وهمچنین جایز است رفع ومختار نصب است هرگاه واقع شود اسم ما اضمر عامله بعد از عاطفی که مقدم
شده باشد او را جمله فعلیه وفاصله نشده باشد در ما بین عاطف واسم چیزی نحو قام زید وعمرا اکرمته
که عمرو معطوفست بر زید که معمول فعل اولست که ان قام است پس جایز است رفع عمرو ونصب او
ومختار نصب است از جهت انکه بر تقدیر رفع لازم می اید عطف جمله اسمی بر فعلی واین غیر مستحسن است
وبر تقدیر نصب لازم می اید عطف جمله فعلی بر جمله فعلی واین مستحسن است پس اگر فاصله شود در ما بین عاطف فعلی

واسم مختار رفع است نحو قام زید واما عمرو فاکرمته پس جایز است رفع عمرو و نصب او و مختار رفع است
وحکمش می آید ص وَاِنْ تَلَا الْمَعْطُوفُ فِعْلًا مُخْبَرًا ۞ بِهِ عَنِ اسْمٍ فَاعْطِفَنْ مُخَيَّرًا ل وان تلا فعل ش
فاعل تلا و فعلا مفعول تلا و مخبرا نعت لفعلا و به نایب عن فاعل اخبر و عن اسم متعلق بمخبر و
الفا الرابطة بین الشرط والجزاء واعطفن فعل امر مؤکد بنون الخفیفة و فاعله مستتر وجوبا و مخیرا
من فاعل اعطفن ش اگر بیاید معطوفی که مشتمل است بر اسم سابق یعنی اسم ما اضمر عامله فعلی را که خبر داده
شده با فعل از اسم یعنی جمله را که خبر او جمله فعلیه است پس عطف کن در حالتی که اختیار داری در عطف که
عطف بر جمله اسمی میکنی اسم سابق را مرفوع میسازی و اگر عطف بر جمله فعلی میکنی اسم سابق را منصوب
میسازی نحو زید قام و عمرا اکرمته پس جایز است رفع عمرو از جهت مراعات صدر جمله و جایز است
نصب او از جهت مراعات عجز ص وَالرَّفْعُ فِي نَحْوِ الَّذِي وَمَتَى ۞ فَمَا اَبَحْ افْعَلْ وَدَعْ مَا لَمْ يُبَحْ ل والرفع مبتدا
و فی نحو متعلق برفع و الذی مضاف الیه و من فعل و فاعله مستتر والجملة صلة رجح رجح خبر عن المبتدا والفا تزیینیة
و ما مفعول به لافعل و ابح فعل مبنی للمفعول والجملة صلة لما و افعل فعل امر و دع فعل امر بمعنی اترک عطف
علی افعل و ما موصول مفعول به لدع و لم یبح فعل مبنی للمفعول صلة لما ش و رفع در نحو اسم سابق که کذشت
راجح است مثل زید لقیت که موجب رفع و نصب هر دو رجح نصب را استواء امرین هیچکدام نیست پس رفع
بجهت آنکه عدم اضمار راجح است از اضمار و قوله فما ابح اه اشاره است بانکه در موارد استعمال
هر کدام از صور خمسه روا و مختار است رعایت کن و بجا آور و از حد روا نیست و اکذار تا موافق قانون
لغت ص وَفَصْلُ مُشْغُولٍ بِجَرٍّ فِي نَجِي ۞ اَوْ بِاِضَافَةٍ كَوَصْلٍ يُجْرَى ل وفصل مبتدا و مشغول مضاف الیه
بجر متعلق بفصل نجی مضاف الیه او باضافة معطوف علی بجر و کوصل متعلق بیجری و یجری خبر
فصل ش و فصل فعل مشغول از ضمیر بجر فی نجی یا باضافه یعنی مضاف جاری میشود مثل وصل فعل
بضمیر نحو زید مررت به و زید ضربت غلامه پس واجبست نصب در ترکیب زیدا مررت به اکرمک

حتاکه وا

چنانکه واجبست نصب در زیدا ضربته اکرمک و همچنین واجبست در خرجت فاذا زید مررت به عمرو و مختار
نصب است در زیدا مررت به و مختار رفع است در زید مررت به و جایز است امرا بر سواد در زید قام
و عمرو مررت به و چنین است حکم در زید ضربت غلامه و مررت بغلامه ص وَسَوِّ فِي ذَا الْبَابِ وَصْفًا ۞
ذَا عَمَلْ ۞ بِالْفِعْلِ اِنْ لَمْ يَكُ مَانِعٌ حَصَلْ ل سو فعل امر فاعله مستتر و فی ذا متعلق بسو و الباب عطف
بیان لذا و وصفا مفعول به لسو و ذا بمعنی صاحب نعت لوصف و عمل مضاف الیه و بالفعل متعلق بسو
و ان لم یک فعل ناقصة و مانع اسمه و حصل خبره ش و مساوی بدان در این باب ما اضمر عامله وصفی را که صاحب
عمل است با فعل اگر نبوده باشد مانعی حاصل یعنی وصف که اسم فاعل و اسم مفعول است جاری میشود
در این باب مجرای فعل را چنانچه مقدم شد از وجوب نصب و جواز رفع و غیر آن مثال وصف عامل اسم فاعل و اسم
مفعول بمعنی حال و استقبال است نحو زیدا انا ضاربه الان او غدا والدرهم انت معطاه پس جایز است نصب
زید و درهم و رفع ایشان چنانچه جایز است این حکم با فعل و احتراز کرده بوصف از اسم فعل و واسطه آنکه
او وصف نیست نحو زید را که جایز نیست نصب زید از جهت آنکه اسما افعال عمل نمیکنند در ما قبل و احتراز
کرده بقول خودش وصفا ذا عمل از وصفی که عمل نمیکند مانند اسم فاعل بمعنی ماضی نحو زید انا ضاربه امس پس
جایز نیست نصب زید و احتراز کرده بقول خودش ان لم یک مانع حصل از وصفی که الف لام داخل او شده
زیرا که وصف چنین عمل نمیکند در ما قبل خود نحو زید انا الضاربه پس جایز نیست نصب زید از جهت آنکه
ما بعد الف لام عمل نمیکند در ما قبل خود ص وَعُلْقَةٌ حَاصِلَةٌ بِتَابِعِ ۞ كَعُلْقَةٍ بِنَفْسِ لَابِسِ الْوَاقِعِ ل
و علقة مبتدا و حاصلة نعت لعلقة و بتابع متعلق بحاصلة و کعلقة متعلق بکالی خبر المبتدا و بنفس
متعلق بعلقة و لابس مضاف الیه الواقع نعت لابس ش ملابسه فعل اسمی که اجنبی است نسبت باسم سابق
از جهت آنکه نه ضمیر است راجع باسم سابق و نه متعلق بضمیر است مثل ملابسه فعلست بنفس
واقع غیر اجنبی بعد از فعل ظاهر حاصل آنکه هرگاه اجنبی را تابع سازند چنین از صفت و غیر آن از نوای

ان چیزی را که در اسم سابق است حکم اسم واقع غیر اجنبی دارد خواه ان تابع صفت باشد مثل زیدا ضربت
رجلا یحبه که بمنزله زیدا ضربت محبه است یا معطوف بواو بوده باشد نحو زیدا ضربت عمرا و خاله که بمنزله زیدا
ضربت اخاه است یا عطف بیان باشد مثل زیدا ضربت عمرا ابا ه که بمنزله زیدا ضربت اباه است **ص**
علامة الفعل المتعدی ان تصل ۞ ها غیر مصدر به نحو نزل **ل** علامة مبتدا والفعل مضاف الیه المتعدی
بفتح الدال نعت لفعل وان تصل فی تاویل المصدر خبر لمبتدا وها مفعول تصل وغیر مضاف الیه مصدر
الیه به متعلق بتصل ونحو خبر لمبتدا محذوف وعمل مضاف الیه تقدیره وذلک نحو عمل **ش** فعل بر دو قسم است
متعدی ولازم علامة فعل متعدی انست که متصل سازی باو ضمیری که از برای غیر مصدر انفعل است
مثل عمل در قول تو الخیر عمل زید که ضمیر راجع است بالخیر و راست است که الخیر مصدر عمل نیست ولازم
انست که چنین نباشد مثل شرف و ظرف که ضمیر غیر مصدر انفعل متصل باو نمیشود واحتراز کرد از ها
غیر مصدر از ها مصدر که متصل بفعل متعدی ولازم میشود مثل شرفه زید وظرفه عمرو ای شرف
الشرف زید وظرف الظرف عمرو ومثل القیام قمته ای حقت القیام والضرب ضربته ای ضربت الضرب **ص**
فانصب به مفعوله ان لم ینب ۞ عن فاعل نحو تدبرت الکتب **ل** فانصب فعل امر فاعله مستتر
به متعلق بانصب ومفعوله مفعول به انصب وان لم ینب فعل الشرط وعن فاعل متعلق بینب ونحو خبر لمبتدا
محذوف وتدبرت فعل وفاعل والکتب مفعوله **ش** پس نصب ده بفعل متعدی مفعول او را اگر بجای فاعل
نباشد که اگر بجای فاعل باشد اعراب فاعل خواهد داشت مثل تدبرت الکتب که کتب منوبست بانکه
مفعول به تدبرت باشد **ص** ولازم غیر المعدی وحتم ۞ لزوم افعال السجایا کنعم ۞ کذا افعل والمضاف
افعسا ۞ وما اقتضی نظافة او دنسا ۞ او عرضا انه طابع المعدی ۞ لواحد کمده فاقتدا **ل** ولازم
خبر لمبتدا وغیر مبتدا مؤخر والمعدی مضاف الیه وحتم فعل مبنی للمفعول ولزوم نایب عن فاعل وحتم وافعال
مضاف الیه والسجایا مضاف الیه کنعم خبر لمبتدا محذوف والسجایا جمع السجیة وهی الطبیعة ونعم بمعنی

کثر اکله

کثر اکله وکذا خبر مقدم وافعل مبتدا مؤخر والمضاف هی معطوف علی افعل وما موصول مبتدا واقتضی
صلته ونظافة مفعول به لاقتضی او دنسا وعرضا معطوفان علی نظافة واو طابع معطوف علی اقتضی وانه
مفعول به لطابع ولواحد متعلق بمعدی وکذا خبر لمبتدا محذوف ای وذلک کده فامتد فعل امر **ش**
یعنی فعل لازم غیر فعل متعدی است چنانچه مبین شد وفعل لازم بر دو نوع است بعضی از ان قبیلند
که در معنی ایشان استدلال میکنیم بر لزوم ایشان که ان افعال سجایاست که غالبا لازم طبایعند مثل نعم
وبئس وحسن وقبح وطال وقصر وقوی وبعضی از ان قبیلند که مشابه افعال اند وبعضی دیگر
بر وزن افعل مثل اقشعر واطمأن واحرنجم وبعضی افعال نظافه ودنس است مثل نظف ودنس و
طهر وبخس ورجس وبعضی افعال اعراض اند که غیر لازمند طبایع را مثل مرض زید واحمر وکذا نحو داخل
فعل لازم است چیزی که طابع فعل متعدی است که ان فعل متعدی بیک مفعول باشد مثل مده فامتد
که فامتد لازم است واحتراز کرد بقید لواحد از متعدی بدو مفعول که طابع او متعدی است نه لازم
مثل کسوت زیدا ثوبا فاکتسی ثوبا **ص** وعد لازما بحرف جر ۞ وان حذف فانتصب المجرور ۞ نقلا وفی
ان وان یطرد ۞ مع امن اللبس کعجبت ان یدوا **ل** عد فعل امر ولازما مفعول به لعد وبحرف متعلق
بعد وجر مضاف الیه وان حذف فعل مبنی للمفعول بایب الفاعل مستتر فیه یعود الی الحرف والفاء رابطة للجواب
والنصب مبتدا والمجرور خبره ونقلا مفعول مطلق لفعل محذوف تقدیره نقل نقلا وفی ان متعلق بنقل
وان معطوف علی ان ویطرد فعل مضارع فاعله مستتر یعود الی الحذف المفهوم من حذف ومع مفعول فیه
یطرد وامن مضاف الیه واللبس مضاف الیه وکعجبت خبر لمبتدا محذوف تقدیره وذلک کقولک عجبت
عجبت فعل وفاعل وان یدوا فعل وفاعله واو الضمیر ونصبه بحذف النون وهو فی تاویل المصدر مفعول
بعجبت والاصل عجبت من ان یدوا ای من یعطوا الدیه **ش** ومتعدی کن فعل لازم را بحرف جر نحو مررت
بزید واگر حذف کرده شود حرف جر پس مجرور منصوب میشود بنزع خافض نحو مررت زیدا ونقل کرده

این معنی از غرب نقل شدنی و مطرد و قیاس است حذف حرف جر هرگاه مجرور آن مشدد که از جار حروف مشبهه
بالفعل است باشد و همچنین مجرور هرگاه آن ناصبه مصدریه باشد مثال آن مشدد عجبت انک قائم ای
عجبت من انک قائم و مثال آن مصدریه عجبت ان یقوم ای عجبت من ان یقوم و لیکن حذف حرف جر از ان و ان
قیاس است با ایمن بودن از التباس پس اگر حاصل شود التباس جایز نیست حذف مثل رغبت فی ان تقوم
او فی انک قائم پس جایز نیست حذف فی از جهت آنکه احتمال دارد که محذوف عن باشد پس حاصل میشود
التباس و اختلاف شده در محل ان و ان در وقت حذف حرف جر پس مذهب اخفش آنست که ایشان
در محل جرند و مذهب کسائی و خلیل آنست که در محل نصبند و سیبویه بقول منصوب و مجرور کرده
حاصل کلام آنست که فعل لازم میرسد بمفعول بواسطه حرف جر پس اگر مجرور غیر ان و ان باشد جایز است
حذف حرف جر مگر سماعا و اگر مجرور ان و ان باشد جایز است از روی قیاس با ایمن بودن از التباس
س وَالْاَصْلُ سَبْقُ فَاعِلٍ مَعْنًى كَمَنْ ۞ مِنَ الْبِسَنْ مَنْ زَارَكُمْ تُنْجِ الْيَمَنْ ش و الاصل مبتدا و سبق خبر
و فاعل مضاف الیه و معنی منصوب بنزع خافض و کمن خبر لمبتدا محذوف تقدیره و ذلک کائن کمن
الْبِسَنْ فی موضع الحال من من و الْبِسَنْ فعل امر مؤکد بنون الخفیفة و من موصول مفعول اول لا
و زار فعل و فاعل مستتر و کم مفعول و الجملة صلة لمن و تنج مفعول ثانی لالبس و الیمن مضاف الیه ش هرگاه
فعل متعدی بدو مفعول باشد و مفعول اول بمعنی فاعل باشد اصل سابق بودن مفعول اول است
که بمعنی فاعلست بر مفعول ثانی مثل من حالکی که از قول قست الْبِسَنْ مَنْ زَارَكُمْ تُنْجِ الْيَمَنْ که
من مفعول اول است از برای البسن و بمعنی فاعل زیرا که لابس است و تنج مفعول ثانی و ملبوس است
یعنی بپوشان کسی را که زیارت کرده شما را با فتح یمن را و چنین است حکم اعطیت زیدا درهما که تقدیم
زید بر درهم اصلست زیرا که زید اخذ است و درهم ماخوذ و چنین است کسوت زیدا جبة س وَيَلْزَمُ
الْاَصْلُ الْمُوَجِّبُ عَوِيٌّ ۞ وَتَرْكُ ذَاكَ الْاَصْلِ حَتْمًا قَدْ يُرَى ش و یلزم فعل مضارع مبنی للفاعل و الاصل

فاعله و

فاعله و الموجب صفة لاصل و عوی فعل ماض فاعله مستتر معنی عوی و الجملة نعت الموجب و ترک مبتدا و ذاک اسم
اشارة مضاف الیه الترک و الاصل عطف بیان لذاک او نعت له و حتما مفعول ثان لیری مقدم علی المنصوبة
و قد للتقلیل و یری فعل مضارع مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی الترک و الجملة خبر المبتدا ش و
لازمست رعایت اصل یعنی مقدم ساختن مفعول که بمعنی فاعلست بر مفعول ثانی از برای موجبی
که عارض شود و لنحو التباس است نحو اعطیت زیدا عمرا که تقدیم زید بر عمرو از جهت التباس اخذ با خوذ
و ترک این اصل گاهی دانسته میشود وجوبا یعنی گاهی واجبست تقدیم چیزی که نیست بمعنی فاعل
بر چیزی که بمعنی فاعلست مثل اعطیت الدرهم صاحبه که نمیگوئی که اعطیت صاحبه الدرهم زیرا که
لازم میاید اضمار قبل الذکر لفظا و رتبة و آن جایز نیست در نزد علمای نحو س وَحَذْفَ فَضْلَةٍ اَجِزْ اِنْ لَمْ
يَضِرْ ۞ كَحَذْفِ مَا سِيقَ جَوَابًا اَوْ حُصِرْ ش و حذف مفعول به لا نحو و فضلة مضاف الیه و اجز فعل امر
من اجاز فاعله مستتر وجوبا و ان حرف شرط و لم یضر فعل الشرط فاعله مستتر یعود الی الحذف کحذف خبر
لمبتدا محذوف تقدیره و ذلک الحذف کحذف و ما مضاف الیه و سیق فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل
مستتر فیه و الجملة صلة لما جوابا مفعول ثان لسیق او حصر معطوف علی سیق ش و اجازه لا حذف
فضله را اگر ضرر نرسد از حذف و حذفی که ضرر دارد مثل حذفیست که آن مفعول در جواب سوال
واقع شده باشد یا مفعول محصور باشد و بدانکه فضله خلاف عمده است و عمده چیزیست که
از روی نباشیم و محتاج الیه باشد مثل فاعل و فضله چیزیست که ممکن باشد از و مثل مفعول به پس جایز است
حذف فضله در صورتی که ضرر نداشته باشد حذف مثل قول تو در ضربت زیدا ضربت بحذف
به و همچنین در قول الله عز و جل واقع شده فَاَمَّا مَنْ اَعْطَى وَاتَّقَى بحذف مفعول اعطی وَلَسَوْفَ
يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى بحذف مفعول ثانی یعطیک وَحَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ تقدیر حتی یعطوکم الجزیة پس اگر
ضرر داشته باشد حذف فضله جایز نیست حذف او چنانکه هرگاه مفعول در جواب سوال واقع

شود مانند اینکه گفته میشود من ضربت که از وی تو تو در جواب میگوئی ضربت زیدا که حذف زید
جایز نیست زیرا که سوال از مضروبست یا واقع شود مفعول بحصول نحو ما ضربت الا زیدا پس جایز است
حذف زید در موضعین زیرا که حاصل نمیشود در اول جواب باقی میماند کلام در ثانی دال بر نفی ضرب مطلقا و بنا
نفی ضربست از غیر زید پس مفهوم نمیشود مقصود در نزد حذف ص وَيُحْذَفُ النَّاصِبُهَا إِنْ عُلِمَا ش وَقَدْ
يَكُونُ حَذْفُهُ مُلْتَزَمًا ك ویحذف فعل مبنی للمفعول والناصبها مرفوع علی انه نایب عن فاعل یحذف وهو
اسم فاعل مقرون بال الموصولة لا یحتاج فی عمله الی الشرط ونایب الفاعل مستتر فیه یعود الی الناصب والالف للاطلاق وقد یکون
فعل ناقصة وحذفه اسمه وملتزما بفتح الزای خبر یکون ش وحذف کرده میشود ناصب فعل اگر معلوم باشد
یعنی قرینه بر حذف داشته باشیم در کلام مانند اینکه گفته میشود من ضربت تو میگوئی در جواب زیدا دین
تقدیر است که ضربت زیدا پس حذف کرده شد ضربت بقرینه ضربت که در سوالست و گاهی
حذف ناصب واجب و ملتزم چنانکه مقدم شد در باب ما اضمر عامله نحو انت زیدا ضربته تقدیر
ضربت زیدا ضربته که حذف ضربت اول واجبست زیرا که اجتماع مفسر و مفسر جایز نیست
فَصْلُ التَّنَازُعِ فِي الْعَمَلِ إِنْ عَامِلَانِ اقْتَضَيَا فِي اسْمٍ عَمَلْ ش قَبْلَ فَلِلْوَاحِدِ مِنْهُمَا الْعَمَلْ ش وَ
الثَّانِي أَوْلَى عِنْدَ أَهْلِ الْبَصْرَةْ ش وَاخْتَارَ عَكْسًا غَيْرُهُمْ ذَا اشْتَهَرْ ك إِنْ حرف شرط و عاملان
فاعل لفعل محذوف یفسره اقتضیا و اقتضیا فعل والالف فاعله راجع الی عاملان و فی اسم متعلق
باقتضیا و عمل مفعول به لاقتضیا و قبل مفعول فیه لاقتضیا فللواحد خبر مقدم و منهما
متعلق بواحد و العمل مبتدا بتقدیر و الجملة جواب الشرط و الثانی مبتدا و اولی خبره و عند متعلق
باولی و اهل مضاف الیه البصرة ایضا مضاف الیه اختار فعل الجوف و غیرهم فاعل اختار
و هم مضاف الیه عکسا مفعوله و ذا اسم من اسماء الستة بمعنی صاحب منصوب علی الحال

من غیر

من غیر واسوة مضاف الیه یعنی وهط ش اگر اقتضا کند دو عامل عمل را در اسمی حال کونی که ان دو
عامل پیش از اسم باشند پس عمل در ان اسم از برای واحد از ان دو عامل است و اعمال فعل ثانی اولی است
در نزد اهل بصره و اختیار کرده اند غیر اهل بصره عکس را یعنی اعمال فعل اول در حالتی که ان غیر جماعت
قرید و قبیل جماعتند و بدانکه تنازع عبارتست از توجیه دو عامل بمعمول واحد اعم از انکه هر دو
فاعل طلب باشند یا مفعول طلب یا احدهما فاعل طلب و ان دیگری مفعول طلب باشد مثال الاول
فاعل طلب باشند ضربنی و اکرمنی زید که هر یک از ضرب و اکرم طالب زید را بفاعلیت و مثال الاول
هر دو مفعول طلب باشند ضربت و اکرمت زیدا و مثال المختلف ضربنی و اکرمت زیدا و اعمال
فعل ثانی اولی است در نزد اهل بصره از جهت قرب معمول بفعل ثانی و اعمال فعل اول مختار است در نزد
اهل کوفه از جهت تقدم او ص وَأَعْمِلِ الْمُهْمَلَ فِي ضَمِيرِ مَا ش تَنَازَعَاهُ وَالْتَزِمْ مَا الْتُزِمَا ش كَيُحْسِنَانِ
وَيُسِيئَانِ ابْنَاكَا ش وَقَدْ بَغَى وَاعْتَدَيَا عَبْدَاكَا ك واعمل فعل امر و المهمل نعت لمفعول محذوف
تقدیره اعمل العامل المهمل و فی ضمیر متعلق باعمل و ما موصول مضاف و تنازعا فعل والالف فاعله
راجع الی العاملان و الهاء مفعوله عاید الی ما و الجملة صلة لما و التزم فعل امر و فاعله مستتر و ما مفعوله
و التزم فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی ما والالف للاطلاق و کیحسنان الکاف جار
لقول محذوف و یحسنان فعل والالف فاعله و یسیئان و عند اهل الکوفة معمول لیحسنان فهذا المثال
لان ابناکا معمول لیسیئان و اضمر فی یحسنان و قد بغی فعل ماض و اعتدیا ایضا فعل ماض والالف فاعله
و عبداکا فاعل لبغی فهذا المثال للکوفیین لان عبداکا معمول لبغی و اضمر فی اعتدیا والالف فی کل من
ابناکا و عبداکا للاطلاق و اصلهما ابناک و عبداک ش عمل دهید عاملی را که مهمل است در ضمیر اسمی
که تنازع کرده اند دو فعل از اسم را و التزام کن در ضمیر حکم انچنانی را که التزام شده از عرب از افراد
و تذکیر و فروع ایشان یعنی هر گاه عمل کند یکی از عاملین در اسم ظاهر و اهمال کرده شود دیگری از عمل

عمل ده عامل مهمل را در ضمیری که راجع است باسم ظاهر در حالتی که آن ضمیر مطابق باشد اسم ظاهر را در
افراد و تثنیه و جمع و تذکیر و تانیث مثل حسنان و بنی که عامل در ابنائک بنی است و یحسنان که عامل
شده از عمل ابنائک عامل شده در ضمیری که آن الف است راجع بابنائک این مثال مبنی است بنا بر
مذهب بصریین و مثل قرئا و اعتدیا عبدائک که عامل در عبدائک بغاست و اعتدیا که مهمل شده
از عمل عبدائک عامل شده در ضمیری که آن الف است راجع بعبدائک و این مثال مبنی است بر مذهب
کوفیین ص ولا یبنی مع اول قد اهملا ش بضمیر لغیر رفع اوهلا ش بل حذف قد الزم ان یکن غیر خبر
واخرنه ان یکن هو الخبر ش ولا یبنی فعل بنی فاعل مستتر و هو انت و مع متعلق بیبنی و اول یکون
وقد اهمل فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی اول و الجمله نعت للاول و الالف
و بضمیر متعلق بیبنی و لغیر متعلق باوهلا و رفع مضاف الیه اوهلا فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل
مستتر فیه یعود الی بضمیر و الجمله نعت لضمیر و الالف للاطلاق یقال اوهلت الله للخیر ای جعلک له
و بل للاضراب و حذف مفعول مقدم لالزم و الزم فعل امر فاعله مستتر وجوبا و ان یکن فعل ناقص
مستتر یعود الی ضمیر و غیر خبر و خبر مضاف الیه اخرنه فعل امر موکد بنون خفیفة فاعله مستتر و
هو انت و ها مفعول راجع الی ضمیر و ان یکن فعل ناقص اسمه مستتر فیه یعود الی ضمیر و هو ضمیر
فصل لا محل له من الاعراب و الخبر خبر یکن ش و میباید تو با عامل اول که مهمل شده از عمل اسم ظاهر
و عمل در ضمیر کرده و آن ضمیر اهمال کردانیده شده از برای غیر رفع که آن ضمیر منصوب یا مجرور است بلکه
حذف آن ضمیر را لازم دان اگر بوده باشد ضمیر غیر خبر و مؤخر ساز ضمیر را اگر بوده باشد آن ضمیر
خبر و بدانکه هرگاه عمل کند یکی از این عاملین در اسم ظاهر و اهمال کرده شود آن عامل دیگر از عمل
در اسم ظاهر بلکه عمل کند در ضمیری که راجع است باسم ظاهر حال خالی از آن نیست که عاملین
فاعل طلب باشند یا مفعول طلب اگر فاعل طلب باشند هر لازم است اضمار در فعل مهمل و اگر مفعول

طلب باشند

طلب باشند یا آنست که آن مفعول در اصل عمده است در کلام مثل مفعول ظننت و اخوات او زیرا که
ایشان در اصل مبتدا و خبرند پس جایز نیست حذف او بلکه واجبست اتیان بضمیر حال کونی که
مؤخر است از معلین مانند ظننی و ظننت زیدا قائما ایاه و این در صورتیست که عامل در اسم
فعل ثانی باشد و اگر عامل در اسم ظاهر فعل اول باشد اضمار میکنی در فعل ثانی بمتصل یا منفصل مانند
ظننت و ظننیه زیدا قائما و ظننت و ظننی ایاه زیدا قائما یا آنست که آن مفعول عمده نیست در کلام
و درین صورت طالب فعل اول است یا ثانی اگر اول باشد جایز نیست اضمار مانند ضربت و ضربنی
و نه مررت و مرّ بی زید پس نمیگوئی ضربته و ضربنی زید و نه مررت به و مرّ بی زید و اگر طالب
فعل ثانی باشد واجبست اضمار مانند ضربنی و ضربته زید و مررّ بی و مررت بزید پس نمیگوئی
ضربنی و ضربت زید حاصل معنی و بیت آنست که هرگاه اهمال شد فعل اول لازم عمل اینان نمیکنی
با او بضمیر غیر مرفوع و آن منصوب و مجرور است پس نمیگوئی ضربته و ضربنی زید و مررت به و مرّ بی
زید بلکه لازم است حذف مانند ضربت و ضربنی زید و مررت و مرّ بی زید مگر در وقتی که بوده
باشد مفعول خبر در اصل پس جایز نیست حذف او بلکه واجبست اتیان باو مؤخرا میگوئی
ظننی و ظننت زیدا قائما ایاه و فعل ثانی اتیان کرده میشود باو بضمیر مطلقا خواه مرفوع باشد و خواه
منصوب و خواه مجرور و خواه عمده باشد در اصل یا غیر عمده ص و اظهر ان یکن ضمیر خبر ش لغیر ما
یطابق المفسرا ش نحو اظن و یظنانی اخا ش زیدا و عمرا اخوین فی الرخا ش و اظهر فعل امر فاعله
مستتر وجوبا و ان یکن فعل ناقصه و ضمیر اسمه و خبر اخبره و لغیر متعلق بخبر و ما موصول مضاف الیه
و یطابق فعل مضارع فاعله مستتر یعود الی ما و الجمله صله ما و المفسرا مفعوله و نحو خبر لمبتدا
محذوف تقدیره هذا نحو و اظن فعل مضارع المتکلم من افعال القلوب و یظنانی فعل مضارع
و الالف فاعله راجع الی زید و عمرو النون للوقایة و الیاء فی محل النصب مفعول اول للیظنان و اخا

مفعول ثان لیظنانی وزیدا مفعول اول لاظن وعمرا عطف علیه والخوین مفعول ثان لاظن وفی الرخا
بیظنانی ش واسم ظاهر بیارد بجای ضمیر مفعول اول اگر بوده باشد بر تقدیر اضمار مفعول ضمیر خبر از چیزی که
مخالف مفسر باشد در افراد و تذکیر و فروع ایشان از جهت آنکه اگر ضمیر بیارند موافق مخبر عنه مخالفت
دارد با مفسر و اگر ضمیر بیارند موافق مفسر مخالفت دارد با مخبر عنه مانند اظن ویظنانی زیدا وعمرا الخوین فی
الرخا بوده بدون ذکر اخا پس زید مفعول است از برای اظن وعمرو معطوف بر و والخوین مفعول
ثانیست از برای اظن و با مفعول اول یظن پس محتاجست بمفعول ثانی پس اگر اتیان کنی بمفعول
ثانی بضمیر میگوئی اظن ویظنانی ایاه زیدا وعمرا الخوین هر اینه مطابقست با یا که مفعول اول است زیرا
که هر دو مفردند لیکن مطابق نیست با مفسر که ان الخوین است وحال آنکه ضمیر باید موافق با مرجع آن
در افراد و تثنیه وجمع پس فوت میشود مطابقه مفسر و مفسر را و اگر بگوئی اظن ویظنانی ایاهما زیدا
وعمرا الخوین حاصل میشود مطابقه مفسر و مفسر را از جهت بودن هر دو تثنیه لیکن فوت میشود
مطابقه مفعول ثانی که خبر است از برای مفعول اول که در اصل مبتدا است زیرا که مفعول اول
مفرد است وان یا است و مفعول ثانی تثنیه وان ایاهما است وحال آنکه مطابق باشد مبتدا
خبر را در افراد و تثنیه وجمع وغیره پس چون متعذر است اضمار واجبست اظهار مانند
که مص ذکر کرده فَصْلٌ اَلْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ اَلْمَصْدَرُ اسْمُ مَا سِوَى الزَّمَانِ مِنْ مَدْلُولَيِ الْفِعْلِ
كَأَمْنٍ مِنْ أَمِنَ ك المصدر مبتدا واسم خبر وما موصول مضاف الیه لاسم وسوی متعلق باستقر صلة لها
والزمان مضاف الیه من مدلولی فی موضع الحال من الضمیر المستتر فی الصلة الفعل مضاف الیه کامن خبر
لمبتدا محذوف تقدیره وذلک کامن من امن متعلق بمفهوم تقدیر البیت المصدر اسم الحدث الذی
استقر سوی الزمان من مدلولی الفعل وذلک کامن کامن المفهوم من امن ش مصدر اسم حدث است
که قرار گرفته بسوی زمان از مدلولی فعل مانند امن که مفهوم میشود از امن که فعل ماضی است وبدانکه

دلالة

دلالة میکند بر دو چیز حدث وزمان پس قیام دلالت میکند بر قیام در زمان ماضی ویقوم دلالت میکند
بر زمان مستقبل پس قیام عبارت از حدث احد مدلولی فعل است وان مصدر است وهمچنین امن احد مدلولی
امن است واین مصدر را مفعول مطلق مینامند از جهت صدق مفعول بر و بدون قیدی بخلاف غیر
او از مفاعیل که واقع نمیشود مفعول بر و مگر مقید باشد مثل مفعول به و مفعول فیه و مفعول
معه و مفعول له مِنْ لَفْظِ أَوْ فِعْلٍ أَوْ وَصْفٍ نُصِبْ وَكَوْنُهُ أَصْلًا لِهَذَيْنِ انْتُخِبْ ك بمثل متعلق
بنصب والهاء عاید الی المصدر او فعل او وصف معطوفان علی مثل ونصب مبنی للمفعول ونایب الفاعل
مستتر فیه یعود الی المصدر وکونه مبتدا والهاء عاید الی المصدر وهو مضاف الیه فی اللفظ وفی المحل اسم کون
واصلا خبر لکون ولهذین متعلق باصلا وانتخب بالبناء للمفعول بمعنی اختیر خبر لکون ش منصوب میباشد
مصدری که مفعول مطلق است بمثل لفظ خود ش بمعنی مصدر دیگر مثل عجبت من ضربک زیدا ضربا باشد
ومنصوب میباشد مصدر بفعل مثل ضربت زیدا ضربا وهمچنین منصوب میباشد بوصف مثل انا ضارب
زیدا ضربا وبودن مصدر اصل از برای فعل و وصف مختار است وبدانکه مذهب بصریین انست که مصدر
اصل است وفعل و از و مشتق اند ومص باین مذهبست لهذا گفته وکونه اصلا اه ومذهب کوفیین
انست که فعل اصل است ومصدر مشتق از و وجمعی گفته اند که مصدر اصل است وفعل مشتق از و
ووصف مشتق از فعل وبعضی گفته اند که هر یک از مصدر و فعل اصلند بر اسه ونیست احدهما
مشتق از دیگری وصحیح مذهب اولست مِنْ تَوْكِيدًا أَوْ نَوْعًا يُبَيِّنُ أَوْ عَدَدْ وَكَسْرُ سَيْرَتَيْنِ سَيْرَةَ ذِي
رَشَدْ ك توکیدا مفعول به لیبین او نوعا عطف علیه یبین فعل مضارع من باب الافعال من ابان
اذا اظهر فاعله مستتر فیه یعود الی المصدر او عددا منصوبا بالعطف علی توکیدا ونوع وکسرت الکاف
جار لقول محذوف وسیرت فعل وفاعل وسیرتین مفعول مطلق لسرت مبین للعدد وسیرة ایضا
مفعول مطلق لسرت مبین للنوع وذی بمعنی صاحب مضاف الیه ورشد ایضا مضاف الیه ش ظاهر میگردد

مصدر توکید را یا نوع را یا عدد را مثل سرت سیرتین که مفعول مطلق عددیست و سیر ذی رشد که مفعول
مطلق بدانکه مفعول مطلق سه نوعست یکی تاکیدی مثل ضربت ضربا و ثانی نوعی مانند سرت سیر ذی رشد
و ثالث عددیست نحو سرت سیرتین س وقد ینوب عنه ما علیه دل ش جدّ کل الجدّ وافرح الجذل ل
قد للتقلیل و ینوب فعل مضارع مبنی للفاعل و عنه متعلق بینوب و ما موصول فاعل ینوب و علیه متعلق
بدل و دل فعل ماض فاعله مستتر فیه بکسر الکاف جاءة لقول محذوف و جدّ بکسر الجیم فعل امر من جدّ یجدّ بالفتح
عزم و فاعله مستتر فیه و الجذل بذال المعجمة بمعنی الفرح ش و گاهی قایم مقام میشود از مفعول مطلق لفظی که دلالت
میکند بر مفعول مطلق از کلی که مضاف بمصدر باشد مثل جدّ کل الجدّ ای جدّ جدّا کل الجدّ و از مراد و مثل افرح
افرح الی الفرح و چنانکه در قول باری تعالی واقع شده و لا تمیلوا کل المیل بسکل در مثال اول نایب مناب جد است
و الجذل نایب مناب فرح است و کل نایب میل است و مثل قعدت جلوسا که جلوس نایب قعد است همچنین
نایب مناب مصدر میشود اسم اشاره مثل ضربته هذا الضرب س و ما التوکید فی حذا ایلا ش و ثنّ
و اجمع غیره و افردا ل و ما مفعول به لوحد و لتوکید متعلق باستقر فی موضع جر صلة ما و الفا للتفریع
و وحّد فعل امر و فاعله مستتر ابدا مفعول فیه لوحد و ثنّ فعل امر و فاعله مستتر و اجمع فعل امر و غیره مفعول به
لاجمع و افردا فعل امر مؤکد بنون الخفیفة و فاعله مستتر وجوبا و الالف منقلبة من نون التوکید ش
مفرد بیار لفظان مفعول مطلق را که از برای تاکید است همیشه زیرا که این مفعول مطلق بمنزله تکریر
فعل است و فعل مثنی و مجموع واقع نمیشود در تثنیه و جمع و مفرد بیار غیر مفعول مطلق تاکیدی را
که نوعی و عددیست مثال اول ضربته ضربا و مثال ثانی و ثالث ضربته ضربتین و ضربات س
و حذف عامل المؤکد امتنع و فی سواه لدلیل متسع ل و حذف مبتدا و عامل مضاف الیه امتنع
خبر المبتدا و فی سواه خبر مقدم و الضمیر یعود الی المؤکد و لدلیل متعلق بحذف و متسع مصدر میمی
علی زنة المفعول مبتدا مؤخر ش حذف عامل مصدر مؤکد ممتنع است از جهت آنکه ذکر او از برای تاکید

عاملست

عاملست و تقویت او و حذف منافات دارد با این و در حذف عامل سوای مؤکد از برای دلیل متسع
و این بر دو قسم است از روی جواز میباشد و از روی وجوب پس آنچه محذوفست جواز مثل قول
تو سیر زید از برای کسی که گفته ای سیر سرت و ضربتین از برای کسی که گفته کم ضربت زیدا تقدیر او
سرت سیر زید و ضربته ضربتین و آنچه محذوفست از روی وجوب می آید در بیت بعد س و الحذف
حتم مع ات بدلا ش من فعله کندلا اللذ کاندلا ل و الحذف مبتدا و حتم خبره و مع متعلق بحتم و ات
مضاف الیه بدلا حال من فاعل ات و من فعله متعلق ببدل و کندلا فی موضع الخبر لمبتدا محذوف و اللذ
نعت لندلا و کاندلا فی موضع الصلة اللذ و الالف فیه بدل من نون الخفیفة تقدیر البیت و الحذف
حتم مع مصدر لات حالکونه بدلا من فعله و ذلک کاین کندلا الذی حصل فی موضع اندلا ش حذف
فعل مصدر واجب میباشد گاهی که بیاید مصدر بدل از فعل خود مثل ندلا که مصدر است و بدل
از اندلست که فعل امر است و بدانکه حذف عامل مصدر از روی وجوب در چند موضع است اول
آنکه مصدر از فعل امر باشد مثل ندلا که بدلست از اندل و ثانی آنکه بدل از فعل باشد مثل قیاما لا قعودا
ای قم لا تقعد ثالث آنکه بدل از فعل دعائی باشد مثل سقیا لک ای سقاک الله چهارم آنکه واقع
شود مصدر بعد از استفهامی که مقصود باو توبیخ باشد مثل اضربا زیدا ای ضربت ضربا زیدا پنجم
آنکه مصدر اقامت کرده باشد در مقام فعلی که مقصود باو خبر باشد س نحو افعل و کرامة ای افعل و اکرمک
کرامة پس مصدر در این امثله و مانند او منصوبست بفعلی که حذف او واجبست و مثالی که مصنف ذکر کرده
در پیشین که از عربان مشهور است که همچو جمعی از لصوص با تجار کرده اند علی چنین الهی الناس جل امورهم
فندلا زریق المال بدل الشعالی یعنی وقتی که مشغول کرد انیده است مردمان را امور عظام ایشان
پس بردار بودنی ای زریق مال را مثل ربودن روباهها س و ما لتفصیل کاما مثنا ش عامله یحذف
حیث عنا ل و ما مبتدا موصول لتفصیل فی موضع الصلة لما و کاما مثنا فی موضع النعت

لتفصيل او في موضع الحال ومنّا مفعول مطلق لفعل محذوف وهو منّ وعامله مبتدا ولحذف فعل
مبني للمفعول ونايب الفاعل مستتر يعود الى العامل والجار خبر لعامل وهذا المبتدا والخبر جملة وحيث
مفعول فيه يحذف وعن بمعنى عرض وظرف مضاف اليه حيث ش ولغيرها مفعول مطلق
كه از براى تفصيل مضمون جمله ماتقدم است حالكونى كه مثل اما منّا است عامل او حذف كرده ميشود هرجا
كه ظاهر شود وبدانكه حذف كرده ميشود عامل مفعول مطلق از روى وجوب هركاه واقع شود مفعول
مطلق تفصيل از براى جمله مقدم كقوله تعالى حتى اذا اثخنتموهم فشدوا الوثاق فاما منا بعد واما فداء
فمنا وفداء مصدرند كه منصوبند بفعلى كه محذوفست از روى وجوب التقدير اما تمنون منا و
اما تفدون فداء ص كذا مكرر وذو حصر ورد ناب فعل لاسم عين استند ك كذا خبر مقدم و
مكرر مبتدا موخر وذو معطوف على مكرر وحصر مضاف اليه ورد نعت لمبتدا وناب حال من فاعل ورد
ضمير مستتر فيه يعود الى المصدر وفعل مضاف اليه لاسم متعلق باستند وعين مضاف اليه استند نعت
لذو ش همچنين حذف عامل مصدر واجبست كاهى كه مصدر مكرر يا ذو حصر واقع شده باشد در حالتى
كه مصدر نايب فعلى باشد كه انفعال مسند باسم عين شده باشد ومكرر باشد يعنى خبر از اسم عين باشد
مثل زيد سير سيرا التقدير زيد يسير سيرا سيرا پس حذف كرده شده يسير از جهت قيام تكرير در
مقام او ومثال محصور مانند ما زيد الا سيرا وانما زيد سيرا التقدير ما زيد الا يسير سيرا وانما زيد يسير سيرا
پس حذف كرده شده است يسير از براى چيزى كه مفهوم ميشود از حصر وان تاكيد يست كالتكرير
ص ومنه ما يد عونه مؤكدا لنفسه او غيره فالمبتدا نحو له على الف عرفا والثان كابنى انت
حقا مثل ك ومنه خبر مقدم والضمير عايد الى المصدر وما مبتدا موخر يدعونه فعل والواو فاعله و
الها مفعول اول ومؤكدا مفعول ثان له وهو بمعنى يسمونه والجملة صلة ما ولنفسه متعلق بمؤكد ولغيره
معطوف على نفسه فالمبتدا مبتدا ونحو خبر مقدم وعلى معطوف عليه لاى الجار والمجرور متعلق بشبه الفعل والف
خبر

مبتدا موخر

مبتدا موخر عرفا مفعول مطلق لفعل محذوف التقدير اعترف عرفا والثان مبتدا وابنى خبر لانت مقدما عليه
وانت مبتدا والجملة خبر الثان وحقا مفعول مطلق وصفا نعت لحقا ش بعضى از مفعول مطلق لغيرانى چيزيست كه مينامند او را
موكد از براى تفخيم وشرح پس اول مانند له على الف عرفا كه عرفا مفعول مطلق است كه تاكيد همان مضمون جمله
مقدمست زيرا كه مضمون له على الف اعترافى بالف دينار يا الف درهم است ومثال ثانى ابنى انت حقا صوفا
كه حقا مفعول مطلق است كه تاكيد لغيره است زيرا كه جمله انت ابنى خبر است وخبر احتمال صدق وكذب
دارد پس تقدير له على عرفا له على اعترف عرفا وتقدير انت ابنى حقا انت ابنى حقا كه حذف كرده شده
اعترف وحق از روى وجوب ص كذاك ذو التشبيه بعد جملة كلى بكا بكاء ذات عضله ك كذاك خبر
مقدم وذو بمعنى صاحب مبتدا موخر والتشبيه مضاف اليه بعد متعلق بكائن وجملة مضاف اليه كلى الكاف
جارة لقول محذوف والخبر مقدم وبكا مبتدا موخر وبكاء مفعول مطلق مبين النوع وذات مضاف اليه عضله
بضم العين مهملة بمعنى حزن شديد او مصايب عظيم مضاف اليه همچنين بحذف عامل مصدر واجبست
كاهى كه آن مصدر صاحب تشبيه باشد يعنى تشبيه كرده باشد باو ديگرى را مثل كلى بكا بكاء ذات عضله
كلى خبر وبكا مبتدا وبكاء مفعول مطلق لبكا پس حذف كرده شده يبكى از روى وجوب وبدانكه حذف عامل
مصدر واجبست هركاه قصد كرده شود باو تشبيه وآن مصدر بعد از جمله باشد كه مشتمل باشد
بجمله بر فاعل مصدر در معنى مثل زيد صوت صوت حمار وله بكاء بكاء الثكلى پس صوت حمار تشبيه
باو منصوبست بفعل محذوف از روى وجوب والتقدير يصوت صوت حمار وپيش از جمله
كه آن وهو زيد صوت است وبجمله مشتمل است بر فاعل در معنى وان زيد است وهمچنين است
بكاء الثكلى كه بكا منصوبست بفعل محذوف وجوبا وتقدير باو يبكى بكاء الثكلى ومتعرض نشده است
مصنف شرط مذكوره را از جهت اكتفا بمثال ص ينصب مفعولا له المصدر ان ابان تعليلا
كجد شكرا ودن وهو بما يعمل فيه متحد وقتا وفاعلا وان شرط فقد فاجره بالعرف

وَلَيْسَ قَنِعٌ بِمَنْعِ الشُّرُوطِ كَلَزْهَرٍ ذَا قَنِعٌ ك يَنْصِبُ فعلا مبنيا للمفعول حالا من المصدر وله متعلق بمفعول المصدر
نايب عن فاعل ينصب وان حرف الشرط وابان فعل ماض بمعنى اظهر وتعليلا مفعول به لابان وبجد الكاف جارة
لقول محذوف وجد فعل امر من جاد يجود وشكرا مفعولا له ودين عطف على جد وهو امر من دان يدين
بالشيء دينا شكرا اي اجعل ذلك عادة لك وهو مبتدا وبما متعلق بيعمل ومتخذ خبر المبتدا ووقتا منصوب بنزع
الخافض وكذا فاعلا وان حرف الشرط وشرط نايب عن فاعل فقد المحذوف يفسره فقد المذكور وفقد فعل مبني
للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه يعود الى شرط فاجزه الفا لجواب الشرط واجزه فعل امر وفاعله مستتر وجوبا و
الها مفعوله يعود الى المصدر وبالحرف متعلق باجزه وليس فعل ناقص اسمه مستتر يعود الى الجار والحرف ومتنع
خبره ومع متعلق بمتنع والشرط مضاف اليه كلزهر الكاف جارة لقول محذوف ولزهر متعلق بقنع وذا
اشاره وهو مبتدا وقنع بكسر النون بمعنى رضي وبفتح النون بمعنى سائل الخبر لا ش منصوب ميباشد مصدر
كه مفعول له است اگر ظاهر سازد تعليل را مثل جد شكرا ودين شكرا يعني خضوع مر كسرا كه عطا كرده است تو از
انكه شكر او كرده باشي وبكردان اين شكر را عادت از براي خود واين مفعول له با فعلي كه عامل است در واگر متحد
باشد در زمان وفاعل منصوبست مثل جدت شكرا كه زمان جود وشكر وفاعل ايشان متحد است واگر مقصود
باشد اين شرط پس جزم او را بحرف نيست جز دادن بحرف ممتنع باشد ومثل ذا قنع لزهر يعني راضي شده
اين شخص از براي روزيدن نزهر وبدانكه مفعول له مصدريست كه مفهم علت است واو منصوب ميباشد
بسه شرط اول انكه مصدر باشد يعني اسم حدث باشد دويم انكه با عامل در زمان متحد باشد سيم انكه فاعل او و
فاعل عامل يكي باشد مثل ضربته تاديبا كه تاديبا مصدر است وزمان تاديب وضرب متحد است وهمچنين فاعل
ضرب وتاديب متكلم است پس اگر مصدر نباشد بلكه اسم عين باشد مثل جئتك للسمن يا زمان متحد
نباشد مثل جئتني اليوم للاكرام غدا يا فاعل متحد نباشد مثل جاء زيد لاكرام عمرو كه درين امثله مفعول له
مجرور است وممتنع نيست جز دادن بحرف با استكمال شروط خوهذا قنع لزهر ص وَقَلَّ أَنْ تُصْحَبَ بِالْجَرِّ

وَالْعَكْسُ

وَالْعَكْسُ فِي مَصْحُوبِ أَلْ وَانْشُدُوا ك لَا أَقْعُدُ الْجُبْنَ عَنِ الْهَيْجَا ش وَلَوْ تَوَالَتْ زُمَرُ الْأَعْدَا ك قَلَّ فعل
ماض أن مصدرية ناصبة وتصحبها فعل مضارع والها مفعوله عايد الى اللام والجر فاعل يصحب وأن
يصحبها في تاويل المصدر فاعل لقل والعكس مبتدا وفي مصحوب خبر المبتدا وأل مضاف اليه انشدوا فعل
والواو فاعله ولا أقعد فعل منفي للتكلم وحده والجبن بمعنى الخوف مفعول له لا اقعد وعن الهيجا متعلق بلا
اقعد ولو حرف شرط للوصل وتوالت فعل ماض وزمر فاعله والاعدا مضاف اليه توالت بمعنى تتابعت
ش وكم است اينكه مصحوب شود مفعول له كه مجرد از الف لام واضافه است لام حرف جر او بعكس است
در مصحوب ال يعني مفعول له كه با الف لام باشد اكثر اوقات با لام جر مستعمل ميشود وكم است استعمال او
بدون لام جر وافشا كرده اند عربان قول شاعر را در مفعول له كه با الف لام است ومصحوب لام جر نشده
مر شاهد لا أقعد الجبن عن الهيجا ش ولو توالت زمر الاعدا كه درين بيت الجبن با الف لام است و
لام جر داخل ونشده مفعول له است از براي لا اقعد يعني من نشينم وباز نميايم از جهت خوف
از حرب وهر چند از پي يكديگر آيند كروه اعدا وبدانكه مفعول له با شروط مقدمه از براي او سه حالت
اول انكه مجرد از الف لام واضافه است نحو ضربته تاديبا دويم انكه محلى با الف لام است نحو ضربت التاديب
سيم انكه مضاف است نحو ضربت ابني تاديب وكل اين سه قسم جايز است كه مجرور شوند بحرف تعليل الا
وغيره ان ليكن اكثر در چيزي كه مجرد از الف لام واضافه است نصب است نحو ضربت ابني تاديبا وجايز است
جر او پس ميگوئي ضربت ابني لتاديب وچيزي كه مصحوب الف لام است بعكس مجرد است واكثر جر اوست
وجايز است نصب او پس ضربت ابني التاديب اكثر است از ضربت ابني التاديب در قول شاعر وارد است
باين فليت لي بهم قوما اذا ركبوا ش شنوا الاغارة فرسانا وركبانا كه الاغارة مفعول له شنوا است
ومصحوب الف لام است ومنصوب يعني كاش حاصل ميبود از براي من بدل ايشان قومي كه هرگاه سوار
ميشدند پراكنده ميساختند از جهت غارت كردن فارسان وراكبان فارس سوار اسب است

والراکب سوار شتر و اما مضاف پس جایز است در و امور نصب جر علی السواء پس میگوئی ضربت ابنی تادیبه
ولتادیبه **فصل مفعول فیه المنصوب ظرفا** **ص** الظرف وقت او مکان ضمنا **ش** فی باطراد کهنا امکث ازمنا
ل الظرف مبتدا و وقت خبر و او مکان معطوف علی وقت و ضمنا فعل مبنی للمفعول یتعدی الی اثنین
مفعول الاول الالف النائب عن الفاعل والجملة نعت وقت و او مکان فی موضع نصب علی انه مفعول ثان
وباطراد متعلق بضمنا و کهنا ظرف مکان متعلق بامکث و ازمنا ظرف زمان متعلق بامکث **ش** یعنی ظرف
بر دو قسم است ظرف زمان و ظرف مکان پس ظرف زمان یا مکان است که این صفت دارد که متضمن اند معنی
فی را باطراد و قیاس مثل امکث هنا و ازمنا یعنی درنگ کن در این مکان و درین زمان و بدانکه ظرف که عبارت
از مفعول فیه است بر دو قسم است ظرف زمان مثل یوم و لیل و ظرف مکان مثل خلف و یمین و شمال و جز آن
ازین ظرف زمان و مکان متضمن معنی فی اند و احتراز کرده مصنف بقول خودش ضمنا فی از اسم زمان و مکانی که
متضمن معنی فی نباشد چنانکه گردانیده شوند مبتدا و خبر نحو یوم الجمعة یوم مبارک و الدار لزید و هذه دار
زید که اینها را ظرف نمیناسند و چنین هم که مجرور شوند باز ظرف نمیناسند مثل سرت فی یوم الجمعة و سکنت
فی الدار **ص** فانصبه بالواقع فیه مظهرا **ش** کان و الا فانو مقدرا **ل** الفا للتفریع و انصب فعل امر فاعله
مستتر فیه و الهاء مفعوله یعود الی الظرف و بالواقع متعلق بانصب و فیه متعلق بالواقع و مظهرا خبر کان
مقدم لعلة کان فعلا ناقصا اسمه مستتر یعود الی الناصب المفهوم من انصبه و الا اصله ان لا مرکب من
حرف الشرط و لا النافیة و الفا جواب الشرط انو فعل امر فاعله مستتر فیه و الهاء مفعوله یعود الی الناصب مقدرا
حال من هاء انو و تقدیر البیت فانصب الظرف بالعامل الواقع فیه حال کونه مظهرا ان لا یذکر فانو مقدرا
ش نصب ظرف را بعاملی که عبارت از فعل و شبه فعل است که واقع است دران ظرف و مذکور است در کلام
ظاهرا مثل صمت یوم الجمعة و زید صائم یوم الجمعة و اگر مذکور نباشد در کلام ظاهر پس قصد کن او را حال کونی
که مقدر است مثل یوم الجمعة فی جوابه من قال متی جئت تقدیر یوم الجمعة بدانکه ظرف مکان و زمان

منصوبند

منصوبند و ناصب ایشان چیزیست که واقع است در ایشان و او مصدر میباشد نحو نجبت من ضربک
زیدا یوم الجمعة عند الامیر و فعل میباشد نحو ضربت یوم الجمعة امام الامیر و وصف میباشد نحو انا ضاربک
زیدا الیوم عندک و ناصب ظرف بر دو قسم است مذکور میباشد و محذوف مثال مذکور گذشت و محذوف
بر دو قسم است از روی جواز مثل اینکه گفته میشود متی جئت پس میگوئی یوم الجمعة درین تقدیر است
که جئت یوم الجمعة و کم سرت پس میگوئی فرسخین تقدیر سرت فرسخین و از روی وجوب میباشد
چنانکه ظرف صفت واقع شود نحو مررت برجل عندک یا صله واقع شود نحو جاء الذی عندک ای
استقر عندک یا حال باشد نحو مررت بزید عندک ای حال کونی حصل عندک یا خبر باشد در
حال یا در اصل نحو زید عندک ای مستقر عندک و ظننت زید عندک ای مستقر عندک پس عامل
ظرف درین مواضع محذوفست وجوبا و تقدیر در غیر صله استقر است یا مستقر است و در صله استقر است
از جهت انکه صله نمیباشد مگر جمله فعلیه یا فاعل جمله است و اسم فاعل یا فاعلش جمله نیست **ص** و کل ظرف
قابل ذاک و ما یقبله المکان الا مبهما **ش** نحو الجهات و المقادیر و ما صیغ من الفعل کمرمی من رمی **ل**
و کل مبتدا و ما مضاف الیه و قابل خبر و کل و ذاک مفعول به لقابل و ما نافیة و یقبل فعل و الهاء مفعوله عائد
الی النصب المفهوم من نحوی الکلام و المکان فاعله و الا حرف استثناء و مبهما مستثنی و نحو خبر لمبتدا محذوف
تقدیره هذا نحو و الجهات مضاف الیه المقادیر و ما معطوفان علی الجهات و صیغ فعل مبنی للمفعول
صلة لما و من الفعل متعلق بصیغ و کمرمی خبر لمبتدا محذوف تقدیره و الذی صیغ من الفعل الحقیقی کمرمی
حال کونه مشتقا من مصدر رمی **ش** و هر ظرف زمانی قابل است نصب را خواه مبهم باشد نحو سرت یوما
و لحظة و ساعة و خواه معین نحو سرت یوم الجمعة و سرت یوما طویلا و قبول نمیکند نصب را ظرف
مکان مگر مبهم او و ان دو نوع است اول مبهم دوم چیزی که بنا نهاده شده از مصدر بشرطی که مذکور
خواهد شد و این ظرف مکان مبهم مانند جهات است و مقادیر و چیزی که بنا نهاده شده از فعل

مثل سیری که مشتق از مکاست و بدانکه ظرف بر چهار قسم است ظرف زمان معین و ظرف زمان مبهم و ظرف
مکان مبهم و ظرف مکان معین و منصوب میباشد ظرف زمان مبهم مثل سرت یوما و لحظة و ساعة
و همچنین منصوب میباشد ظرف زمان معین نحو سرت یوم الجمعة و سرت یوما طویلا و اما اسم مکان
منصوب مبهم از و ما نند جهات ست که ان فوق و تحت و یمین و شمال و امام و خلف است نحو
جلست امامك و خلفك و یمینك و شمالك و فوقك و تحتك و همچنین منصوب مقادیر
نحو غلوة و میل و فرسخ و برید نحو جلست فوق الدار و سرت غلوة و میلا و فرسخا و همچنین منصوب
چیزی که بنا نهاده شده از مصدر نحو مجلس زید و مقعده پس شرط نصب ان از روی قیاس انست که بود
باشد عامل او از لفظش نحو قعدت مقعد زید و جلست مجلس زید پس اگر عامل او از غیر لفظش باشد
معین است جر او نحو جلست فی دی زید و اما ظرف مکان معین مجرور است بفی نحو صلیت فی المسجد ص
وَشَرْطُ كَوْنِ ذَا مَقِيسًا أَنْ يَقَعْ ظَرْفًا لِمَا فِي أَصْلِهِ مَعْنَى اجْتَمَعْ ل و شرط مبتدا و کون مصدر فعل
ناقص مضاف الیه شرط و ذا اسم اشاره مضاف الیه کون لفظا و اسمه محلا و مقیسا خبر کون و ان یقع
فی تاویل المصدر خبر شرط و ظرفا حال من فاعل یقع و لما متعلق بظرف و فی اصله و معنی متعلقان باجتمع
و جمله اجتمع متعلقه صله لما ش و شرط بودن نصب انچنان چیزی که مشتق است از مصدر از روی قیاس
وقوع اوست ظرف از برای عامل انچنانی که مجتمع است با او در اصل مثل مجامعت جلست و مجلس
اشتقاق از جلوس نحو جلست مجلس زید و رمیت موسی زید و این بر دو قسمت مبهم میباشد نحو
جلست مجلسا و مختص میباشد نحو جلست مجلس زید ص وَمَا يُرَى ظَرْفًا وَغَيْرَ ظَرْفٍ فَذَاكَ ذُو تَصَرُّفٍ
فِي الْعُرْفِ وَغَيْرُ ذِي التَّصَرُّفِ الَّذِي لَزِمْ ظَرْفِيَّةً أَوْ شِبْهَهَا مِنَ الْكَلِمْ ل ما موصول مبتدا و یری فعل
مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه بمنزلة المفعول الاول و الجمله صله ما و ظرفا مفعول ثان لیری و غیر
معطوف علی ظرفا و ظرف مضاف الیه الفا للرابط بین المبتدا الذی یتضمن الشرط و الجزاء الذی بمنزلة الخبر

ذاك مبتدا

ذاك مبتدا و ذو خبر و جمله فذاك ذو خبر لما و اما یفید فی الخبر بالفا لان المبتدا متی کان موصولا و صله فعل او
ظرف او جار و مجرور دخلت الفا فی خبره و تصرف مضاف الیه فی العرف متعلق بتصرف و غیر مبتدا و ذی بمعنی صاحب
مضاف الیه الذی موصول و لزم فعل فاعله مستتر و الجمله صله للموصول و ظرفیة مفعول لزم او شبهها معطوف علی ظرفیة
تقدیره لزم ظرفیة او لزم شبهها و من الکلم متعلق بشبهها ش و انچنان چیزی که استعمال کرده میشود یک
مرتبه ظرف و مرتبه دیگر غیر ظرف پس انظرف صاحب تصرف است در اصطلاح نحویین و غیر تصرف انچنان چیزیست
که لازم شده ظرفیت را یا لازم شده ظرفیت و شبه ظرفیت را و بدانکه منقسم میشود اسم زمان و اسم مکان
بمتصرف و غیر متصرف پس متصرف از اسم زمان و مکان چیزیست که مستعمل میشود ظرف و غیر ظرف مثل
یوم و مکان پس هر یک از ایشان ظرف میباشد نحو سرت یوما و جلست مکانا و مستعمل میشود مبتدا نحو یوم
الجمعة مبارك و مکان حسن و فاعل نحو جاء یوم الجمعة و ارتفع المکان و غیر متصرف چیزیست که مستعمل نمیشود
مگر ظرف و شبه ظرف نحو سحر هرگاه اراده کنی از روز معین را مگر اراده نکنی روز معین را پس متصرف است
کقوله تعالی الا آل لوط نجیناهم بسحر و مانند فوق نحو جلست فوق الدار پس هر یک از سحر و فوق میباشد
مگر و انچنان چیزی که لازم شده ظرفیت یا شبه ظرفیت را عند است و مراد بشبه ظرف انست که بیرون
نمیرود از ظرفیت مگر باستعمال او مجرور نحو خرجت من عند زید و مجرور نمیباشد مگر من ص وَقَدْ يَنُوبُ
عَنْ مَكَانٍ مَصْدَرُ وَذَاكَ فِي ظَرْفِ الزَّمَانِ يَكْثُرُ ل قد للتقلیل ینوب فعل مضارع و عن مکان متعلق
بینوب و مصدر فاعل ینوب و ذاك مبتدا و فی ظرف متعلق بیکثر و الزمان مضاف الیه یکثر خبر ش
و گاهی نایب میشود از ظرف مکان مصدر و نایب شدن مصدر در ظرف زمان بسیار است مثل جلست
قرب زید ای مکان قربه پس حذف شده مضاف که ان مکانست و اقامت کرده مضاف الیه مکان را
و معرب شده باعراب او که نصبست بر ظرفیت مثل اقامت مصدر مقام ظرف زمان نحو اتیك طلوع
الشمس قدوم الحاج و خروج زید و اصل مثل وقت طلوع الشمس و وقت قدوم الحاج و وقت خروج زید

پس حذف شده مضاف و معرب شده مضاف الیه اعراب مضاف و این قیاس است در هر مصدری المفعول معه
من ینصب تالی الواو مفعولا معه ۞ فی نحو سیری والطریق مسرعه ۞ بما من الفعل وشبهه سبق ۞ ذا النصب
لا بالواو فی القول الاحق ک ینصب فعل مبنی للمفعول وتالی مرفوع بنیابة الفاعل والواو مضاف الیه مفعولا
حال من تالی ومعه متعلق بمفعولا وفی نحو خبر لمبتدا محذوف تقدیره وذلک فی نحو وسیری فعل امر للمخاطبة وبیاء
المخاطبة فاعل والطریق مفعول معه ومسرعة حال من یاء سیری وبما خبر مقدم ومن الفعل متعلق بسبق وشبهه
معطوف علی الفعل وسبق صلة ما وذا اسم اشارة ومبتدا والنصب عطف بیان لذا لاحق فی عطف النصب وبالواو
عطف علی بما وفی القول متعلق بالنصب والاحق نعت للقول ش ومنصوب میباشد تالی واو یعنی اسمی که بعد از
واقع شده حال کسی که ذا اسم مفعول معه است در مانند قول تو سیری والطریق مسرعة که الطریق منصوب
تا اینکه مفعول معه باشد از برای سیری و این نصب مفعول معه حاصل است بسبب عامل یعنی ذا که افعلت
مفعول معه از فعل یا شبه فعل اند اینکه حاصل باشد بواو بر قول احق و بدانکه مفعول معه اسمی است که
منصوبست بعد از واو بمعنی مع و ناصب مفعول معه فعل است یا شبه فعل مثال فعل سیری والطریق مسرعة
ای سیری مع الطریق پس الطریق منصوبست بسیری و مثال شبه فعل زید سایر والطریق و اعجبنی سیر الطریق
پس الطریق منصوبست بسایر و سیر و ناصب مفعول معه درین امثله فعل است و اسم فاعل و مصدر
بر قول صحیح نه اینکه واو ناصب باشد از جهت آنکه هر حرفی که مخصوص است باسم و نیست مثل جر از و عمل
نمیکند مگر در چون حروف من وبعد ما استفهام او کیف نصبت ۞ بفعل کون مضمر یعنی العرب ک بعد ما
بنصب ما موصول مضاف الیه استفهام ایضا مضاف الیه او کیف معطوف علی ما و حذف المضاف الیه لدلالة
ما قبلها علیه و نصبت فعل ماض و بفعل متعلق بنصبت و کون مضاف الیه مضمر یعنی نعت للفعل و بعض فاعل
لنصبت العرب مضاف الیه ش نصب داده اند یعنی اعراب بمفعول معه را بفعلی که مشتق است از کون و این
فعل در کلام محذوف است و مقدر است انفعل بعد از ما استفهامیه یا کیف استفهامیه نحو ما انت

وزیدا وکیف

وزیدا وکیف انت وقصعة من ثرید تقدیر ما یکون وزیدا وکیف تکون وقصعة من ثرید پس زیدا و قصعة منصوب
بتکون که محذوفست در کلام من والعطف ان یمکن بلا ضعف احق ۞ والنصب مختار لدی ضعف النسق ۞
والنصب ان لم یجز العطف یجب ۞ واعتقد اضمار عامل ینصب ک والعطف مبتدا ان یمکن فعل الشرط وفاعله
مستتر فیه یعود الی العطف وبلا ضعف متعلق بیمکن واحق خبر لمبتدا والنصب مبتدا ومختار خبر ولدی بمعنی عند
متعلق بالنصب وضعف مضاف الیه النسق مجرور بالمضاف المقدر تقدیره والنصب مختار عند ضعف عطف النسق
والنصب مبتدا وان لم یجز فعل الشرط والعطف فاعله فیجب خبر لمبتدا واعتقد عطف علی یجب اضمار مفعوله
لاعتقد ونصب مضارع مجزوم فی جواب الامر ش واسم واقع بعد از واو عطف او اگر ممکن باشد بی ضعفی عطف
سزاوارتر است و نصب مختار است در مورد ضعف عطف نسق و نصب واجبست اگر جایز نباشد عطف یا اعتقاد
کن تقدیر عاملی را تا صواب کرده باشی و بدانکه اسمی که واقع است بعد از واو یا ممکن است عطف او بر ما قبل
یا ممکن نیست پس اگر ممکن باشد عطف او یا آنست که میباشد عطف یا ضعف یا بی ضعف پس اگر ممکن باشد
عطف بی ضعف پس عطف احق است از نصب نحو کنت انا وزید کالاخوین پس مرفوعست زید تا عطف باشد
بر ضمیر متصل زیرا که عطف بر ضمیر مرفوع متصل جایز است هرگاه اعاده ضمیر منفصل شده باشد و در مثال مذکور
فیه چنین است و عطف اولی است زیرا که دلالت بر تشریک میکند و حال آنکه تشریک اولی است از عدم آن
و اگر ممکن باشد عطف با ضعف پس نصب معیت اولی است از تشریک از جهت سلامت او از ضعف نحو سرت
وزیدا پس نصب زید اولی است از رفع او از جهت ضعف عطف بر ضمیر مرفوع متصل بی فاصله ضمیر مرفوع منفصل
و اگر ممکن نباشد عطف معین است نصب بر معیت یا بر تقدیر فعل کقوله فعلفتها تبنا وماء باردا که ماء منصوب
بر اینکه مفعول معه باشد یا منصوب تا اینکه مفعول به باشد از برای فعل مقدر التقدیر و سقتها ماء باردا
الاستثناء من ما استثنت الا مع تمام ینتصب ۞ وبعد نفی او کنفی انتخب ۞ اتباع ما اتصل ونصب ما انفصل
وعن تمیم فیه ابدال وقع ک ما موصول مبتدا استثنت فعل ماض والا فاعله ومع متعلق باستثنت وتمام

مضاف الیه ینتصب خبره و بعد متعلق بانتخب و نفی مضاف الیه او کنفی معطوف علی نفی و انتخب بفعل مبنی للمفعول و
اتباع نایب عن فاعل انتخب و ما مضاف الیه انقطع صلة لما و عن تمیم متعلق بوقع و فیه خبر مقدم و ابدال مبتدا
مؤخر و وقع نعت لابدال ش و الچنان اسمی که استثنا کرده او را الا با قام بودن کلام منصوبست او و اختیار کرده
شده اتباع مستثنای متصل بعد از نفی یا شبه نفی که نفی مستفهام است و همچنین اختیار کرده شده نصب مستثنای
منقطع و از قبیله تمیم در مستثنای منقطع ابدال واقع شده و بدانکه حکم مستثنای بلا نصب است اگر واقع شود
بعد از تمام کلام موجب که یعنی مستثنی منه در کلام مذکور باشد و در کلام حرف نفی و نهی و استفهام نباشد خواه
بوده باشد مستثنای متصل یا منقطع نحو قام القوم الا زیدا و مررت بالقوم الا زیدا و ضربت القوم الا زیدا
و قام القوم الا حمارا و مررت بالقوم الا حمارا پس زید و حمار درین امثله منصوبند بر استثنا و صحیح از مذهب نحویین
انست که ناصب مستثنی ما قبل اوست بوساطت الا و اختیار کرده مصنف در غیر این کتاب که ناصب الا است پس اگر
واقع شود مستثنی بعد از کلام تام ایجابی که نیست موجب یعنی مشتمل بر نفی و نهی و استفهام است پس مستثنا
یا متصل است یا منقطع و مراد بمستثنای متصل انست که بوده باشد مستثنا بعضی از ما قبلش پس اگر متصل بوده
باشد جایز است نصب او بر استثنا و مختار اتباع اوست مر ما قبلش را در اعراب نحو ما قام احد الا زید
و الا زیدا و لا یقم احد الا زید و الا زیدا و هل قام احد الا زید و الا زیدا پس جایز است در زید اینکه بوده باشد تابع
بر استثنا و اینکه بوده باشد تابع ما قبلش در اعراب و این اتباع مختار است پس اگر بوده باشد مستثنا منقطع
معین است نصب بنزد جمهور نحو ما قام القوم الا حمارا و جایز نیست اتباع مر ما قبلش را و اجازه داده اند
اتباع را بنو تمیم پس میگوییم ما قام القوم الا حمار و ما ضربت القوم الا حمار و ما مررت بالقوم الا حمار ص
و غیر نصب سابق فی النفی قد یاتی و لکن نصبه اختر ان ورد ل و غیر مبتدا و نصب مضاف الیه سابق فی
مضاف الیه فی النفی متعلق بیاتی و قد یاتی خبر غیر و لکن حرف عطف و نصبه مفعول به لاختر و اختر فعل امر
فاعله مستتر و ان ورد فعل الشرط ش غیر نصب مستثنی که سابق باشد بر مستثنی منه در استثنای متصل که ان فع

وجواست کاهی

وجواست کاهی می آید در کلام منفی و شبه منفی و بدانکه هرگاه مقدم شود مستثنی بر مستثنی منه یا آنست که میباشد
کلام موجب یا غیر موجب پس مختار نصب مستثنی است نحو ما قام الا زیدا القوم و ازین قبیل است قول کثیر اگر
باشد کلام موجب و اجبست نصب مستثنی نحو قام الا زیدا القوم و اگر بوده باشد کلام غیر موجب پس مختار نصب
مستثنی است نحو ما قام الا زیدا القوم و ازین قبیل است قول کثیر ابن زید اسدی که مدح بنی هاشم کرده
شاهد فما لی الا آل احمد شیعة و ما لی الا مذهب الحق مذهب که آل احمد که مستثنی است مقدم شده
بر مستثنی منه که شیعه است یعنی نیست پیروی من مگر آل احمد و نیست از برای من مذهبی مگر مذهب حق
و روایت کرده شده رفع او نحو ما قام الا زید القوم که زید درین مثال مستثنی است و مقدم شده بر مستثنی منه و با
این تقدیم مرفوع است ص و ان یفرغ سابق الا لما بعد یکن کالا لا عدما ل و ان یفرغ فعل مبنی للمفعول
و سابق عن فاعله و الا مضاف الیه قبیل اضافة اسم الفاعل الی مفعوله و لما بکسر اللام و تخفیف المیم متعلق
بیفرغ و بعد فی موضع صلة لما و یکن بالجزم جواب الشرط و اسمه مستتر فیه یعود الی السابق و کالا الکاف جارة
لمصدر محذوف اعنی لا المصدریة و الا مرفوع لفعل محذوف یفسره عدم و ما زایدة و تقدیر البیت و ان یفرغ عامل
سابق الا المعمول الذی بعدها یکون السابق الا او الواقع بعدها کما لو عدمت الا ای کعدمها ش
اگر فارغ گردانیده شود عامل سابق بر الا از ذکر مستثنی منه از برای معمولی که بعد از الاست میباشد آن سابق
با آن معمول که واقع است بعد از الا همچنانکه الا معدوم باشد بدانکه هرگاه فارغ شود عامل از عمل کردن
در مستثنی منه از برای معمولی که بعد از الاست الی آخر حذف مستثنی منه از کلام میباشد مستثنی معرب بحسب عامل
نحو ما قام الا زید و ما ضربت الا زیدا و مررت الا بزید پس زید مرفوع فاعل قام است و زیدا منصوب
بضربت و بزید متعلق است بمررت و این بمنزله که الا معدوم باشد و مسمی باسم مستثنی مفرغ است
و واقع نمیشود در کلام موجب ص و الغ الا ذات توکید کلا تمر بهم الا الفتی الا العلا ل و الغ الا
فاعل مستتر فیه و الا مفعول به الا ذات بمعنی صاحب حال من الا و توکید مضاف الیه کلا الکاف جارة

لقول محذوف ولا تمرر فعل نفی فاعلہ مستتر وبہم متعلق بلا تمرر ولا حرف استثنا والفتی مستثنی من الضمیر
المجرور بالا للتاکید والعلی بدل من فتی ص ولغو وبیکار دان لا را حالکونی کہ صاحب تاکید است چون
قول تو لا تمرر بہم الا الفتی لا العلا کہ لا ثانی تاکید لا اولست وافادہ نمیکند بغیر تاکید لا اول را
نیست چنین کہ مستثنی براسہ باشد وبدانکہ ہرگاہ مکرر سازی لا را از جہت قصد تاکید اثر نمیکند در دخول
خود ش چیزی را وافادہ نکردہ غیر تاکید مستثنی اول واین در بدل وعطف میباشد چنانکہ مررت باحد لا
زید لا اخیک پس اخیک بدل از زید است واثر نکردہ در ولا چیزی را یعنی افادہ نکردہ در واستثناء
مستقلی پس کسی کہ گفتہ مررت باحد لا زید اخیک ومثل اوست لا تمرر بہم الا الفتی لا العلا والعلا
بدلست از فتی ومکرر کردانیدہ تو لا را از جہت توکید مثال عطف قام القوم لا زید ولا عمرو ولا
قام القوم لا زید ولا عمرو پس تکرار لا از جہت توکید است ص وان تکرر لا لتوکید فمع تفریغ التاثیر بالعامل
ع فی واحد مما بالا استثنی ولیس عن نصب سواہ مغنی ش وان تکرر فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل
مستتر فیہ یعود الی لا ولا حرف عطف ولتوکید معطوف علی محذوف تقدیرہ وان تکرر لا لغیر توکید لا التوکید
فمع الفا رابطہ لجواب الشرط ومع متعلق بدع وتفریغ مضاف الیہ التاثیر مفعول بہ لدع وبالعامل فی
بالتاثیر ودع فعل امر فاعلہ مستتر فیہ وفی واحد متعلق بدع وما متعلق بواحد ولا متعلق باستثنی و
استثنی فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیہ یعود الی ما ولیس فعل ناقص وعن نصب متعلق بمغنی وسواہ
مضاف الیہ مغنی اسم لیس وخبر لیس محذوف تقدیرہ ولیس مغنی عن نصب سواہ موجودا ش واگر مکرر کردانیدہ
شود لا از برای تاکید نباشد پس واگذار یا تفریغ عاملی کہ واقع است قبل از لا واحدی از مستثنیات بلا
تاثیر بعامل وانیست مغنی از نصب سوای آن واحد موجود بدانکہ ہرگاہ مکرر کنی لا را از برای غیر تاکید
واو لیخان چیزیست کہ قصد کنی باو آنچہ قصد کردہ بما قبلش از استثنا یعنی او نیز مستثنی علی حدہ است
پس حال خالی از آن نیست کہ آن مستثنی مفرغ است یا غیر مفرغ پس اگر بودہ باشد مفرغ مشغول

دع عامل بواحدی ونصب یبقی باقی را مانند ما قام الا زید لا عمرا الا بکرا کہ عمل کردہ قام در زید وما بقی منصوب
وکلام مفرغ است زیرا کہ مستثنی منہ در کلام مذکور نیست وبقین نشد عمل عاملی در واحدی بلکہ در ہر کدام کہ باشد
عمل میکند وما بقی منصوب واگر مفرغ نباشد در بیت آنچہ حکمش مذکور میشود ص ودون تفریغ مع التقدم
نصب الجمیع الحکم بہ والتزم ۞ وانصب لیخ غیر وجی بواحد ۞ منہا کالا وکان دون زائد ۞ کلم یقوا الا
امرؤ الا علی ۞ وحکمہا فی القصد حکم الاول ۞ دون مفعول فیہ لا حکم وتفریغ ومع ایضا متعلق بالحکم
والتقدم مضاف الیہ نصب مفعول بہ لا حکم والجمیع مضاف الیہ الحکم فعل امر فاعلہ مستتر فیہ وبہ متعلق و
التزم فعل امر معطوف علی الحکم وانصب فعل امر ولیخ متعلق بانصب وجی فعل امر وبواحد متعلق بجی ومنہا
متعلق بواحد وکالا وکان فی موضع الحال من واحد الکاف جارہ وما کافۃ ولو مصدریۃ والمضاف محذوف تقدیرہ
وجی بواحد منہا کحال وجودہ دون زائد وکان فعل تامۃ بمعنی وجد فاعلہ مستتر ودون فی موضع الحال من
فاعل کان وزائد مضاف الیہ کلم یقوا الکاف جارۃ لقول محذوف ولم حرف النفی لما مضی ویقوا فعل مضارع
والواو فاعلہ وہو مجزوم بلم بحذف النون ولا حرف استثنا حکم مبتدا والہا مضاف الیہ یعود الی المستثنیات
وفی القصد متعلق بحکمہا وحکم خبر لمبتدا والاول مضاف الیہ ش وبدون تفریغ با تقدم مستثنیات حکم کن نصب
جمیع مستثنیات را والتزام نصب کن وبا تاخر مستثنیات منصوب ساز مستثنیات را وبیارتو بواحدی از مستثنیات
مثل آنکہ زائد بود نباشد یعنی مکرر نشدہ استثنا از اتباع ونصب آنکہ کلام غیر موجب باشد لیکن اتباع مختار است
چنانکہ سابقا معلوم شد مثل لم یقوا الا امرؤ الا علی وحکم مستثنیات در قصد حکم مستثنای اولست وبدانکہ
حکم مستثنیات غیر مفرغ آنست کہ مقدم اند بر مستثنی منہ یا مؤخر اگر مقدم باشند واجبست نصب جمیع خواہ
بودہ باشد کلام موجب یا غیر موجب مثل قام الا زید الا عمرا الا بکرا القوم وما قام الا زید الا عمرا الا بکرا
القوم واگر مؤخر باشند باز کلام یا موجب است یا غیر موجب اگر موجب باشد واجبست نصب جمیع مثل قام
القوم الا زید الا عمرا الا بکرا واگر غیر موجب باشد پس در یکی از مستثنیات جایز است نصب ومختار بدل اتباع

اوست از ما قبلش اما باقی مستثنیات واجبست نصب ایشان نحو ما قام احد الا زید الا عمرا الا بکرا پس زید
مرفوع بدلست از احد و او مختارست و جایز است نصب و مثل اوست قوله صلم لم یفعلوه الا امرأ و الا صبیا
پس امرأ بدلست از واو یفعلوه و ما بقی منصوبند و اینست معنی قوله صلم و انصب لتا خیولهم یعنی نصب ده
مستثنیات را هرگاه متخر باشند از مستثنی منه اگر کلام موجب باشد و اگر غیر موجب باشد پس بسیاری از ایشان معرب
بر وشی که بود اگر مکرر نمیشود مستثنیات و نصب ده باقی را و معنی قوله صلم و حکمها فی القصد حکم الا را آنست که آنچه
مکرر شده از مستثنیات حکم او در معنی حکم مستثنای اولست پس ثابتست از برای آنچه ثابتست از برای اول از
دخول و خروج پس در قول تو قام القوم الا زیدا الا عمرا الا بکرا جمیع مخرجند و در قول تو ما قام الا زیدا الا عمرا الا بکرا
جمیع داخلند **ص** واستثن مجرورا بغیر معربا **ش** بما المستثنی بالا انسبا **ک** واستثن فعل امر فاعلم مستتر و مجرورا
مفعول به له و بغیر متعلق باستثن و معربا حال من غیر و بما متعلق بمعربا و المستثنی متعلق بانسبا و بالا متعلق
بمستثنی و انسبا فعل مبنی للمفعول و نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی ما و الجملة صلة لما و تقدیر البیت استثن
بغیر مجرورا حال کون غیر معربا بالاعراب الذی نسب لمستثنی بالا **ش** و استثن کن مجرورا بغیر حال کونی که آن غیر معربست
باعراب آنچنانی که نسبت داده شده از برای مستثنی بالا بدانکه مستعمل شده بمعنی الا در دلالت بر استثنا چند
لفظ بعضی از آن اسم است و آن غیر و سوی و سواء و بعضی از و فعل است و آن لیس و لا یکون است و بعضی
از و فعل و حرفست مثل حاشا و عدا و خلا که هرگاه نصب دهند فعلند و هرگاه جر دهند حرف و اما غیر و سوی و
سواء حکم مستثنی بایشان مجرست باضافه ایشان باو و معربست بر وجهی که معرب بود باو مستثنی بالا
نحو قام القوم غیر زید بنصب غیر چنانکه میگوئی ما قام احد غیر زید و غیر زید باتباع و نصب چنانکه میگوئی ما قام احد
الا زید و الا زیدا و میگوئی ما قام غیر زید برفع غیر چنانکه میگوئی ما قام الا زید برفع زید و میگوئی ما قام احد
غیر حمار بنصب غیر در نزد غیر بنی تمیم و باتباع در نزد بنی تمیم چنانکه میگوئی ما قام القوم الا حمار الحاصل کلام آنکه
مستثنی در سه مقام واجب النصبست اول آنکه موجب تام باشد نحو قام القوم الا زیدا دویم آنکه مستثنی مقدم باشد

بر مستثنی منه

بر مستثنی منه نحو ما قام الا زید الحد سیم آنکه منقطع باشد نحو جاءنی القوم الا حمارا و در یکمقام جایز است نصب
مختار بدلست کما ان مستثنی است که در کلام غیر موجب تام باشد نحو ما قام احد الا زید و الا زیدا کقوله تعالی
ما فعلوه الا قلیل و الا قلیلا و در مقام دیگر مستثنی معرب بحسب عامل است و آنجائی است که مستثنی منه
مذکور نباشد نحو ما قام الا زید و ما رایت الا زیدا و ما مررت الا بزید و مستثنی بغیر مجرور میشود باضافه
غیر باو و این احکام محمد در لفظ غیر جاریست نحو قام القوم غیر زید و ما قام غیر زید احد بنصب غیر مجا
القوم غیر حمار بنصب غیر و ما قام احد غیر زید بنصب غیر و رفع او و ما قام غیر زید برفع غیر و ما رایت غیر
زید بنصب غیر و ما مررت بغیر زید بجر غیر **ص** و لسوی و سوی سواء اجعلا **ش** علی الاصح ما لغیر جعلا
ک و لسوی بکسر السین متعلق بمحذوف علی انه مفعول ثان لاجعلا و سوی بضم السین و القصر و سواء بفتحها
و المد معطوفان علی السوی المجرورة باللام باسقاط العاطف و اجعلا فعل امر مؤکد بنون الخفیفة منقلبة
بالالف و علی الاصح متعلق بالجعل و له موصول مفعولا اول لاجعلا و لغیر مفعول ثان لجعلا و جعلا فعل
مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه مفعول اول له و تقدیر البیت و اجعل الحکم الذی جعل مستقرا لغیر ثابت
لسوی مستقر **ش** آنچه از برای غیر ثابتست از برای سوی و سوی و سواء ثابت است بدانکه مشهور در
سوی کسر سین است با قصر و بعضی از عربان کسی است که فتحه میدهد سین او را با مد و مذهب سیبویه
و فراء آنست که غیاب باشند ایشان مکرر فی پس هرگاه گوئی قام القوم سوی زید پس سوی در نزد ایشان
منصوبست بظرفیت و بجای ادات استثناست و اختیار کرده مبرد اینکه ایشان چون غیر ندیس عمل میکنند بطریقی
که غیر عمل میکند از رفع و نصب و جر پس بطریق استعمال غیر مجرور است در قول عرب **شاهد** دعوت ربی ان لا یسلط علی امتی
عدوا من سوی انفسها او از استعمال بطریق غیر موضع در قول شاعر است **شاهد** و لم یبق سوی العدوان دناهم
کما دانوا که سوی مرفوعست تا فاعل لم یبق باشد و از استعمال بطریق غیر منصوب بر غیر ظرفیت قول شاعر است **شاهد**
لدیک بالمنی موصل و انی سواک من یؤمله یشقی که سواک درین مقام منصوبست تا اسم ان باشد **ص** و استثنی

ناصبا بلیس وخلا وعدا ویکون بعدا لا ل واستثنی فعل امر وفاعل مستتر ناصبا حال من فاعل استثنی بلیس
متعلق باستثنی وخلا معطوف علی لیس وبعدا ویکون معطوفان بلیس وبعدا لا توضع علی الحال من یکون ولا مضاف
الیه ش واستثنی کن بلیس وخلا وعدا ویکون حال کونی که یکون مستقر باشد بعد از لا ی نافیه در حالتی که نصب دهنده
باشی مر مستثنی را نحو قام القوم لیس زیدا وخلا زیدا وعدا زیدا ولا یکون زیدا پس زید در قول تو لیس زیدا بنا
بر اینکه خبر لیس و لا یکون باشد واسم ایشان ضمیریست مستتر ومشهور انست که آن ضمیر راجع است ببعضی که
میشود از قوم تقدیر ترکیب این لیس بعضهم زیدا ولا یکون بعضهم زیدا واستثنا خبر واجب در لیس ولا یکون ودر قول تو
عدا زیدا وخلا زیدا منصوبند زیدا ان بر مفعولیت وخلا وعدا در فعلند که فاعل ایشان مستتر است راجع ببعضی
که مفهوم میشود از قوم وقوله مص ویکون بعدا لا قید است وبعدا لا از برای یکون یعنی مستعمل نمیشود در استثنا
از لفظ کون غیر یکون واو مستعمل میشود بعد از لا وبس مص والخبر بسابقی یکون ان ترد وبعد ما انصب والجر اذ قد ترد
ل والخبر فعل امر فاعل مستتر وبسابقی متعلق بالجر ویکون مضاف الیه ان ترد فعل الشرط وبعد متعلق بانصب
وما مضاف الیه قد ترد فعل امر فاعل مستتر والجر مبتدا وقد ترد خبر ش وجوبه بسابقی یکون ان عدا وخلا است اگر واقع
شوند در کلام ونصب بعد از وخلا ئی که بعد از ما باشند مستثنی را وبا وجود ما الجر گاهی وارد میشود بعد از
خلا وبدانکه هرگاه مقدم نشود ما بر عدا وخلا پس جر بلا بایشان مانند قام القوم خلا زید وعدا زید پس خلا
وعدا حرف جرند واگر مقدم شود ما بر خلا وعدا واجب نصب مدخول ایشان نحو قام القوم ما خلا زیدا وما عدا
زیدا بنصب زید پس ما مصدریه است وخلا وعدا فعل ما فوا ند وفاعل ایشان ضمیریست مستتر راجع ببعضی
زید مفعول ایشان واجازه داده کسائی جر ایشانرا بعد از ما بکرد انیدن ما زائده وخلا وعدا را حرف جر پس
میگوئی قام القوم ما خلا زید وما عدا زید بجر زید مص وحیث جر فهما حرفان کاها ان نصبا فعلان ل و
حیث اسم شرط من کلم المجازات ظرف لجوا وجر فعل الشرط والالف فاعل راجع الی عدا وخلا والفا رابطه لجواب
الشرط وهما مبتدا وحرفان خبر وکاها متعلق بنصبهما مبتدا وان نصبا فعل الشرط والالف فاعله وفعلان خبره

ش در هر

ش در هر کجا که جر دهند خلا وعدا ایشان حرف جرند چنانکه انصب دهند فعلند مص وکخلا حاشا ولا تصحب ما
وقیل حاش وحشا فاحفظهما ل وکخلا خبر مقدم وحاشا مبتدا مؤخر ولا تصحب فعل منفی وفاعله تا
یعود الی حاشا وما مفعول له وقیل مبنی للمفعول وحاش نایب عن فاعل وقیل وحشا معطوف علی حاش
فاحفظ فعل امر فاعله مستتر وهما مفعوله یعود الی حاش وحشا ش حاشا چون خلاست ومصاحب
نمیشود حاشا ما مصدریه را وبعضی گفته اند حاش وحشا که دو لغت دیگر آمده سوای حاشا پس
محافظت کن ایشانرا وبدانکه حاشا نمیباشد مگر حرف جر پس میگوئی قام القوم حاشا زید بجر زید ورفته است
اخفش ومازنی ومبرد وجماعتی از نحاة بانکه حاشا مثل خلاست پس مستعمل میشود فعل پس نصب میدهد
ما بعدش را ومستعمل میشود حرف پس جر میدهد مدخولش را مانند قام القوم حاشا زیدا وحاشا زید
بنصب زید وجر او وحکایت کرده اند جماعتی از نحاة نصب این حاشا را از زین قبیل است اللهم اغفر لی ولمن سمع
حاشا الشیطان وقوله مص ولا تصحب ما معنی او این است که حاشا مثل خلاست در اینکه نصب میدهد ما بعد
را وجر میدهد ولیکن مقدم نمیشود بر حاشا چنانچه مقدم میشود بر خلا وگفته میشود در حاشا حاش وحشا
مص الحال وصف فضلة منتصب مفهم فی حال کفردا اذهب ل الحال مبتدا ووصف خبره وفضلة و
منتصب ومفهم نعوت لخبر المبتدا وهو وصف وفی حال متعلق بمفهم وکفردا الکاف جارة لقول محذوف و
فردا حال من فاعل اذهب مقدم علی عاملها واذهب فعل مضارع المتکلم وفاعله مستتر وجوبا ش حال وصفی است
که این صفت دارد که فضله است ومنصوب وفهمانند است در حال یعنی دلالت میکند بر هیئت مانند فردا
اذهب که فردا حالست از فاعل اذهب بیرون رفت بقید فضله وصفی که واقع شود عمده نحو قام ویقید مفهم
فی حال بیرون رفت تمیز نحو لله دره فارسا زیرا که قصد نشده باو دلالت بر هیئت بلکه تجرید از فردیت اوست
پس لفظ از برای بیان متعجب منه است نه از برای بیان هیئت مص وکونه منتقلا مستقلا یغلب لکن لیس منتظما
ل وکونه مبتدا مضاف الی اسمه ومنتقلا خبر کون ومستقلا خبر بعد خبر لکون ویغلب خبر لمبتدا ولکن للعطف

وليس بفعل ناقص واسمه مستتر يعود الى كونه منتقلا او مشتقا او مستحقا خبر ليس ش وبودن حال منتقل او مشتق غالبست
ليكن نيست بودن او منتقل او مشتق يا استحقاق معنى انتقال انست كه نباشد حال لازم ذو الحال نحو جاء زيد راكبا
پس راكب صفتى است منتقل زيرا كه جايز است انفكاك او از زيد بايستكه بوده باشد زيد ماشى غير راكب وكاه
مى آيد حال غير منتقل يعنى وصف لازم نحو كونوا قردة خاسئين ش ويكثر المجرد في سعر في مبدى تاول بلا تكلف
كبعه مدا بكذا يدا بيد ولو كريد اسدا اى كاسد ك يكثر فعل مضارع معلوم والمجرد فاعله في سعر في مبدى
متعلقان بيكثر واو للحال تاول مضاف اليه بلا تكلف متعلق بتاول كبعه الكاف جارة لقول محذوف وبيعه
امر وفاعله مستتر والهاء مفعوله مدا حال من هاء بعه وبكذا متعلق ببعه ويدا عطف على مدا باسقاط العاطف للضرورة
وبيد متعلق ببعه وكقولهم زيد فاعله اسدا حال من زيد واى حرف تفسير وكلمة عطف بيان له ش وبسيار است
جامد بودن در حالى كه دلالت بر سعر كند وحال انكه حال در جامدى باشد كه قوان تاويل كرد او را بمشتق بمشقت
چون قول تو بعه مدا بكذا وبسيار است جمود حال در چيزى كه دلالت كند بر تفاعل نحو بعه يدا بيد مى متاجرة
وهمچنين بسيار است جمود در چيزى كه دلالت كند بر تشبيه نحو كريد اسدا اى جمع زيد مشبها للاسد و
بدانكه بسيار است آمدن حال جامد اگر دلالت كند بر سعر نحو بعه مدا بدرهم پس مدا حال جامد است و اين
حال در معنى مشتق است زيرا كه معنى كلام اينست كه بعه مسعرا كل مد بدرهم وبسيار است جمود حال
چيزى كه دلالت كند بر تفاعل نحو يدا بيدا اى متاجرة وهمچنين بسيار است جمود حال در چيزى كه دلالت
كند بر تشبيه نحو كريد اسدا اى جمع زيد مشبها للاسد پس يدا واسدا جامدند وصحيح است وقوع
ايشان حال از جهت ظهور تاويل ايشان بمشتق ش والحال ان عرف لفظا فاعتقد تنكيره معنى كجهد
اجتهد ك والحال مبتدا وان عرف فعل مبنى للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه ولفظا تمييز عن نسبة الفعل الى
نايب الفاعل والفاء رابطة لجواب الشرط واعتقد فعل امر فاعله مستتر وتنكيره مفعول به لاعتقد ومعنى حال من
مضاف اليه كجهد ك الكاف جارة لقول محذوف اى وذلك كقولك وحدك ووحدك حال من فاعل

اجتهدوا

اجتهد فاجتهد فعل امر فاعله مستتر ش حال اگر معرفه باشد از روى لفظ پس اعتقاد كن تنكير او را از روى معنى
چون قول تو وحدك اجتهد كه وحدك حالست از فاعل اجتهد و معرفه است و بدانكه مذهب جمهور نحويين
انست كه حال نميباشد مگر نكره و اينچه وارد شده است كه حال معرفه است لفظا نكره است از روى معنى
چون قول قوم جاؤا الى الغفير ارسلها العراك واجتهد وحدك وكلمه فاء الى في پس الجاء والعراك ووحدك
وفاء حالند و معرفه اند از روى لفظ ليكن مولدند بنكره و تقدير اين احوال چنين است كه جاؤا جميعا وارسلها
معتركة واجتهد منفردا وكلمه مضافه ش ومصدر منكر حالا يقع كبغتة زيد طلع ك ومصدر
مبتدا ومنكر نعت لمصدر وحالا حال من فاعل يقع ويقع فعل مضارع فاعله مستتر يعود الى المصدر بكثرة
متعلق بيقع وكبغتة حال من فاعل طلع وزيد مبتدا وطلع خبر تقديره وذلك كقولك زيد طلع بغتة
ش ومصدرى كه اين صفت دارد كه نكره است واقع ميشود حال بكثرت مثل زيد طلع بغتة كه زيد نام
وطلع خبر او و بغتة حالست از فاعل طلع ليكن آمدن مصدر حال نيست بر سبيل قياس زيرا كه نيست
دلالتى در وى بر صاحب حال پس مؤولست بوصف و درين تقديرست كه زيد طلع باغتا ش ولم ينكر
غالبا ذو الحال الذي لم يتاخر او يخصص او بين من بعد نفي او مضاهيه كلا يبغ امرؤ على امرئ
مستسهلا ك ولم ينكر فعل مبنى للمفعول وغالبا حال عن نايب الفاعل وذو نايب عن فاعل لم ينكر والحال
مضاف اليه او حرف الشرط ولم يتاخر فعل منفى بلم واو يخصص او بين مجزومان بالعطف على يتاخر و من
بعد متعلق ببين ونفى مضاف اليه او مضاهيه معطوف على نفى وكلا يبغ فعل منهى وامرؤ فاعله على امرئ متعلق
بيبغ ومستسهلا حال من امرؤ الاول ش ونكره كردانيده نشده ذو الحال در اغلب اوقات اگر متاخر نباشد
يا تخصيص نيابد يا ظاهر نشود بعد از نفى يا مشابه نفى كه نهى و استفهام است مثل لا يبغ امرؤ على امرئ
مستسهلا و بدانكه حق صاحب حال انست كه بوده باشد معرفه و صاحب حال نكره نميباشد در اغلب اوقات
مگر در نزد وجود مخصص و اولى از چند امر است اول از آنها انست كه مقدم شود حال بر نكره نحو فيها

قائماً رجل پس قائماً حالست از رجل و مقدم شده بر و دویم آنست که تخصیص یابد نکره بوصف یا اضافه قوله تعالی حتی نفرق
بین کل امر حکیم امراً من عندنا و مثال آنکه تخصیص بصفت یافته قوله تعالی فی اربعة ایام سواء للسائلین و سیم آنست
که واقع شود نکره بعد از نفی یا شبه نفی که آن استفهام و نهی است نحو قوله تعالی وما اهلکنا من قریة الا و لها کتاب
معلوم که و لها کتاب جمله ایست در موضع حال از قریه و صحیح است آمدن حال از نکره از جهت تقدم نفی و مشبه نفی
بود و مثال استفهام هل جاءک رجل فاضلاً و مثال نهی لا یبغ امرؤ علی اخیه مستسهلاً ص و سبق حال ما یجوز
جره ک ابوا و لا امتعه فقد ورد ک و سبق مفعول به لا بوا و حال مضاف الیه اضافة المصدر الی الفاعل
و ما مفعول به لسبق و صح تعلق بجره نحو فعل مبنی للمفعول و نایب الفاعل مستتر فیه و الجمله حال و قد فاعل
و ابوا فعل و فاعل و لا امتعه فعل منفی فاعله مستتر جوبا و الهاء مفعوله عائدة علی سبق حال فقد ورد الفاء للسببیة
و قد للتحقیق و ورد فعل مبنی للفاعل فاعله مستتر یعود الی سبق ش و منع و ابا کرده اند اکثر نحویین سبقت گرفتن
حال را بر صاحب آن چنانکه جر داده شده بحرف جر و منع نمیکنم من سبقت گرفتن زید را که وارد شده بدانکه مذهب
جمهور نحویین آنست که جایز نیست تقدیم حال بر صاحبش که مجرور است پس نمیگوئی در مررت بهند جالسة
مررت جالسة بهند و رفته است فارس و ابن کیسان و ابن برهان بجواز این و تابع شده ایشان را ابن
و استدلال کرده اند بقول باری تعالی وما ارسلناک الا کافة للناس ص و لا یجوز حال من المضاف له
الا اذا اقتضی المضاف عمله ک او کان جزءاً مما له اضیف ک او مثل جزئه و لا الحنیفا ک و لا یجوز فعل منهی
و حالاً مفعول به لیجوز من المضاف متعلق بجوز و له متعلق بمضاف و لا حرف استثناء و اذا حرف شرط و اقتضی
فعل الشرط المضاف فاعله و عمله مفعول به لاقتضی او کان معطوف علی اقتضی و اسمها مستتر یعود الی
المضاف و جزءاً خبر کان و مما مضاف الیه له متعلق باضیف و اضیف فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر
فیه و الجمله صلة ما او مثل معطوف علی جزءاً و جزئه مضاف الیه مثل فلا حنیفاً فعل نهی و الالف فیه بدل من نون
الخفیفة ای لا تمیلا ش و اجازه مکی که حال از مضاف الیه واقع شود مکی آنکه مضاف عامل شود در حال یا

آنکه مضاف

آنکه مضاف جزء مضاف الیه واقع شود یا مثل جزء آن اگر چنین نباشد حال از مضاف الیه جایز نیست و بدانکه
جایز نیست آمدن حال از مضاف الیه مگر وقتی که بوده باشد مضاف از چیزی که صحیح باشد اینکه عامل
واقع شود در حال مثل اسم فاعل و مصدر و مانند ایشان نحو هذا ضارب هند مجردة و اعجبنی قیام
زید مسرعاً که مجردة حالست از هند که مضاف الیه است و عامل در مجردة ضاربست که مضافست
و مثل مسرعاً که حالست از زید که مضاف الیه است و قیام مصدر است و عامل در مسرعاً همچنین جایز است
آمدن حال از مضاف الیه هرگاه بوده باشد مضاف جزء مضاف الیه یا مثل جزء او در صحت استغنا بمضاف الیه
از و پس مثل چیزی که جزء مضاف الیه است نحو قوله تعالی ونزعنا ما فی صدورهم من غل اخواناً پس اخواناً
حالست از ضمیری که مضاف الیه صدور است و صدور جزء از مضاف الیه است و مثال چیزی که مثل
جزء از مضاف الیه است در صحت استغنا بمضاف الیه از و قوله تعالی ثم اوحینا الیک ان اتبع ملة ابراهیم
حنیفاً پس حنیفاً حالست از ابراهیم و ملة مثل جزء از مضاف الیه است زیرا که صحیح است استغنا
بمضاف الیه از و پس اگر نبوده باشد مضاف از چیزی که صحیح باشد اینکه عامل واقع شود در حال و نه
اینکه جزء از مضاف الیه باشد و نه مثل جزء جایز نیست آمدن حال از و پس نمیگوئی جاء غلام هند ضاحکة
و قوله ص فلا حنیفاً اشاره است باینکه مثل و تجاوز از مواضع ثلثه که ذکر کرده شد مکی ص و الحال ایضاً
بفعل صرفاً ک او صفة اشبهت المصوغا ک فجائز تقدیمه کمسیراً عل ک دار الحل و مخلصاً زید دعا
ک و الحال بدل و ان تنصب فعل مبنی للمفعول الشرط و نایب الفاعل مستتر فیه و بفعل متعلق بتنصب و صرفاً
فعل مبنی للمفعول نعت لفعل او صفة عطف علی فعل اشبهت فعل مبنی للفاعل فاعله مستتر یعود الی
الصفة و المصوغا مفعول به لاشبهت و الجمله ایضاً نعت لفعل فجائز الفاء للرابطة و جائز خبر مقدم
و تقدیمه مبتدا مؤخر و الجمله جواب الشرط و کمسیراً حال من فاعل احل و ذا للاشارة و هو مبتدا و رجل
خبره و مخلصاً حال من فاعل دعا و زید مبتدا و دعا خبره و تقدیره و ذلک کقولک هذا رجل مسرعاً

ش حال اگر منصوب شود بفعل متصرف یا صفتی که مشابهت دارد فعل متصرف را پس جایز است تقدیم
حال بر صاحبش اگر بوده باشد عامل فعل متصرف مثل اسم فاعل و اسم مفعول و صفت مشبهه مثال
تقدیم حال بر فعل متصرف مخلصا زید دعا پس دعا فعل متصرف است و مقدم شده بر و حال مثال
تقدیم بر صفت مشبهه تدعا اذا اجل اما فعل تعجب فعل تفضیل چون متصرف نیستند جایز نیست
تقدیم حال بر ایشان پس نمیگوئی ضاحکا ما احسن زیدا در تعجب و همچنین نمیگوئی زید ضاحکا احسن
من عمرو در افعل تفضیل ص وعامل فیه معنی الفعل ۞ حروفه مؤخرا لن یعملا ۞ کذاک لیت وکان
وندر ۞ نحو سعید مستقرا فی هجر ش وعامل مبتدا فیه معنی فعل ماضی مبنی للمفعول متعد لاثنین اولهما
ضمیر مستتر نائب مقام الفاعل و معنی مفعول ثان و الفعل مضاف الیه لا حرف عطف و حروفه معطوف
علی معنی و مؤخرا حال من فاعل عمل و لن یعملا خبر مبتدا و کذاک خبر لمبتدا محذوف و تقدیر و ذلک کذاک
و لیت و کان معطوفان علی ذاک باسقاط العاطف و ندر فعل ماض و نحو فاعله و سعید مبتدا و مستقرا
حال من الضمیر المستتر فی الجار و المجرور بعده و فی هجر صفة لمستقرا ش عامل که متضمن باشد معنی فعل را نه حروف
او را عمل نمیکند و مؤخرا مثل ذاک که متضمن معنی اشاره است و لیت که متضمن معنی تمنی است و کان که متضمن
معنی تشبیه است و نادر است مثل و نادر است مانند سعید مستقرا فی هجر بدانکه جایز نیست تقدیم حال
بر عامل اگر معنوی است و واجب نیست که متضمن باشد معنی فعل را نه حروف او را مثال اسما اشاره و حروف
تمنی و تشبیه و ظرف و جار و مجرور نحو تلک هند مجردة و لیت زیدا امیرا اخوک و کان زیدا راکبا اسد
و زید فی الدار او عندک قائما پس جایز نیست تقدیم حال بر عامل معنوی در این مثالها پس نمیگوئی مجردة
تلک هند و لا امیرا لیت زیدا اخوک و راکبا کان زیدا اسد و نادر است تقدیم حال بر عامل اگر ظرف و جار
و مجرور است نحو سعید مستقرا فی هجر ص ونحو زید مفردا انفع من عمرو معانا مستجار لن یهن ۞
نحو مبتدا مضاف لقول محذوف و زید مبتدا و مفردا حال من الضمیر فی انفع و انفع خبر زید و من عمرو یا

بانفع و معانا

بانفع و معانا حال من عمرو و مستجار خبر محذوف لن یهن خبر بعد خبر و هن یهن اذا ضعف ش و مانند زید مفردا
انفع من عمرو و معانا جایز دانسته شده است و ضعیف نیست بدانکه مقدم شد اینکه افعل تفضیل عمل
نمیکند در حال الا کون که لحال مقدم باشد بر و و استثنا کرده مصنف ازین یک مسئله را و آنست که
تفضیل داده شود چیزی در حالی بر نفس خود یا غیر خود در حالی دیگر پس افعل تفضیل عمل میکند در هر دو
حال یکی از آنها مقدم است بر و و آن دیگری مؤخر و این مانند زید قائما احسن منه قاعدا و زید مفردا انفع
من عمرو و معانا پس قائما و مفردا منصوبند باحسن و انفع و ایشان حال اند و چنین است قاعدا و معانا
پس قائما حال است از زید و قاعدا حال است از ها منه و مفردا حال از زید است و معانا حال است
از عمرو و عامل در این احوال احسن و انفع است ص والحال قد یجیء ذا تعدد ۞ لمفرد فاعلم و غیر مفرد ۞
و الحال مبتدا و قد یجیء خبر و ذا بمعنی صاحب حال من فاعل یجیء و تعدد مضاف الیه و لمفرد متعلق بتعدد
فاعلم فعل امر و غیر معطوف علی المفرد و مفرد مضاف الیه ش و حال گاهی می آید صاحب تعدد از برای ذو
الحال مفرد و غیر مفرد پس بدان این را و بدانکه جایز است تعدد حال و صاحب او درین حین مفرد باشد یا
متعدد مثال اول جاءنی راکبا ضاحکا و مثال ثانی لقیت هندا مصعدا منحدرة پس مصعدا حال است
از تا و منحدرة حال از هند ص وعامل الحال بها قد اکدا ۞ فی نحو لا تعث فی الارض مفسدا ۞ وعامل
مبتدا و الحال و بها متعلق باکدا و قد اکدا فعل مبنی للمفعول خبر مبتدا و فی نحو متعلق باکد و لا تعث فعل
نهی مجزوم بحذف الحرف و فی الارض متعلق بتعث و مفسدا حال من فاعل تعث ش و عامل حال باین تحقیق
که تاکید آورده شده در مانند لا تعث فی الارض مفسدا بدانکه منقسم میشود حال بمؤکد و غیر مؤکد پس
مؤکد بر دو قسم است و غیر مؤکد سوای قسمین است قسم اول از مؤکد چنین است که تاکید عامل کند
در معنی یا عامل متحد باشد و در لفظ مخالف عامل باشد کقوله تعالی لا تعث فی الارض مفسدا ای
لا تفسد فی الارض مفسدا و قسم ثانی آنست که در لفظ و معنی با او متحد باشد کقوله تعالی و ما

أرسلناك للناس رسولا وكقوله تعالى وسخر لكم الليل والنهار والشمس والقمر والنجوم مسخرات بأمره م
وإن تؤكد جملة مضمونها عاملها ولفظها بؤخر ل وإن تؤكد فعل مبني للمفعول وجملة نائب عن فاعل
تؤكد مضمونا الفا الرابطة ومضمونها خبر مقدم وعاملها مبتدأ مؤخر ولفظها مبتدأ ثان مؤخر خبر جملة
وعاملها جواب الشرط ش واگر تاکید آورده شود جمله پس مقدم است عامل حال ولفظ حال مؤخر است از
جمله بدانکه یکقسم از حال مؤکده آنست که تاکید میکند مضمون جمله را وشرط الجمله آنست که بوده باشد اسمیه
وهو جزء او معرفه وجامد باشد نحو زید ابوك عطوفا وانا زید معروفا پس عطوفا ومعروفا دو حالند
که منصوبند بفعل محذوف وتقدیر در اول احقه عطوفا ودر ثانی احق معروفا وجایز نیست تقدیم
برین جمله پس نمیگوئی عطوفا زید ابوك ولا معروفا انا زید وهمچنین جایز نیست توسط حال در ما بین
مبتدا وخبر پس نمیگوئی زید عطوفا ابوك م وموضع الحال یجی جملة کجاء زید وهو ناو رجله ل وموضع
مفعول فیه یجی والحال مضاف الیه یجی فعل وجملة فاعله وکجاء تقدیر کقولك جاء وجاء فعل وزید
فاعله وهو مبتدا وناو خبر ورجله مفعول به لناو ش ومی آید جمله در موضع حال مثل جاء زید وهو ناو
رجله که جمله هو ناو حال از فاعل جاء است که زید است وبدانکه اصل در حال مفرد است افراد است
وگاه واقع میشود جمله در موضع حال چنانکه واقع میشود جمله در موقع خبر وصفت وناچار است در
جمله حالیه از رابطه واین رابطه یا ضمیر است نحو جاء زید وهو علی راسه یا واو است ونامیده میشود واو
حال وواو ابتدا وعلامة واو حالیه آنست که صحیح باشد وقوع اذ در موضع او نحو قام زید وهو قائم
اذ هو قائم یا رابطه ضمیر وواو است باهم نحو جاء زید وهو ناو رجله م وذات بدء بمضارع ثبت ل حوت
فعل ومن الواو حلت ل وذات واو بعدها انو مبتدا له المضارع اجعلن مسندا ل وذات
مبتدا وبدء مضاف الیه بمضارع متعلق ببدء وثبت نعت لمضارع وحوت فعل فاعله مستتر عود الی
الحال والجملة خبر المبتدا وضمیر مفعول له ومن الواو متعلق بحلت وجمله حلت معطوفة علی جمله حوت وذات

منصوب بفعل

منصوب بفعل محذوف وبفعل انو ویجوز رفعه بلا ابتدا او واو مضاف الیه وبعدها متعلق بانو وانو فعل امر فاعله
ومبتدا مفعول به لانو وله متعلق بمبتدا والمضارع مفعول اول لاجعلن واجعلن فعل امر مؤکد بالنون
الثقیلة فاعله مستتر ومسندا مفعول ثان لاجعلن ش یعنی صاحب ابتدا بمضارع محکی انو مضارع مثبت باشد وان
جمله ایست که صدر او فعل مضارع است که مشتمل میباشد ضمیر را که رابطه او باشد وخالی میباشد از رابطه
وفعل مضارع صاحب واو را منوی ومقدر بساز بعد از واو مبتدا را وبگردان فعل مضارع را مسند از
برای آن مبتدا وبدانکه جمله که واقع شود حال اگر مصدر باشد بمضارع مثبت جایز نیست اینکه مقرون شود
بواو بلکه رابطه او ضمیر است وبس نحو جاء زید یضحك وجاء عمرو تقاد الجنائب بین یدیه پس جایز نیست دخول
واو پس نمیگوئی جاء زید ویضحك پس اگر آمده باشد از زبان عرب چیزی که ظاهرا چنین باشد که با واو آمده
شده تاویل کن بر اضمار مبتدا بعد از واو ومیباشد مضارع خبر از آن مبتدا وبر میگردد جمله فعلیه بجمله
اسمیه نحو قولهم قمت واصك عینه والتقدیر وانا اصك عینه م وجملة الحال سوی ما قدما بواو
او بضمیر او بهما ل وجمله مبتدا والحال مضاف الیه وسوی ظرف لکانت وما مضاف الیه وقدما
صله ما وبواو فی موضع خبر الجمله او بضمیر او بهما معطوفان علی بواو ش یعنی وجمله حال سوی آنچه تقدیم
کرده شده که آن مضارع مثبت است موقوف بواو میباشد یا بضمیر یا بهر دو وبدانکه جمله حالیه آنست
که میباشد اسمیه یا فعلیه فعلیه بر دو قسم است مضارع یا ماضی وهر واحد از اسمیه وفعلیه یا مثبت است
یا منفی ومقرون شد اینکه مضارع مثبت مصدر نمیشود او را واو بلکه مربوط میشود بضمیر فقط و
ذکر کرده است در این بیت اینکه چیزی که سوی مضارع مثبت است جایز است اینکه مربوط شود بواو
تنها یا بضمیر تنها یا بواو وضمیر هر دو مثال جمله اسمیه جاء زید عمرو وقام وجاء زید یده علی راسه وجاء زید
علی راسه مثال مضارع منفی جاء زید ولم یضحك ولم یقم عمرو ومثال ماضی مثبت جاء زید وقد قام عمرو
وجاء زید قد قام ابوه وجاء زید وقد قام ابوه مثال ماضی منفی جاء زید وما قام ابوه وجاء زید وما قام ابوه

ص وَالْحَالُ قَدْ يُحْذَفُ مَا فِيهَا عَمِلْ ۞ وَبَعْضُ مَا يُحْذَفُ ذِكْرُهُ حُظِلْ ك والحال مبتدا وقد يحذف خبره وما فيها
عن فاعل يحذف وفيها متعلق بعمل جمله عمل صلة ما وبعض مبتدا الاول وما مضاف اليه يحذف صلة ما وذكره
مبتدا ثان وحظل فعل مبني للمفعول خبر لذكره والجملة خبر الاول وحظل بمعنى منع ش كاه محذوف كرده ميشود اين عمل
ميكند در حال و بعضى از آن عاملى كه حذف كرده ميشود ذكر او منع كرده شده است وهكاه ذكر او ممنوع باشد
حذف او واجب خواهد بود وبدانكه حذف كرده ميشود عامل حال از روى جواز يا وجوب مثال اين حذف ميشود
از روى جواز انست كه كفته ميشود كيف جئت ميكوئى راكبا تقديره جئت راكبا واز اين قبيل است قوله تعالى
شاهد أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ لَنْ نَجْمَعَ عِظَامَهُ بَلَى قَادِرِينَ تقديره بلى نجمعها قادرين مثال اين حذف كرده
شده از روى وجوب قول است زيد ابوك عطوفا تقديره زيد ابوك احقه عطوفا ومانند او از حال
كه تاكيد ميكند مضمون جمله را ومقدم شد اين حكم در باب مبتدا فصل ص التَّمْيِيزُ اسْمٌ بِمَعْنَى مِنْ مُبَيِّنٌ مُكَمِّلْ
يَنْصِبُ تَمْيِيزًا بِمَا قَدْ فَسَّرَهْ ۞ كَشِبْرٍ أَرْضًا وَقَفِيزٍ بُرًّا ۞ وَمَنَوَيْنِ عَسَلًا وَتَمْرًا ك اسم خبر لمبتدا محذوف
تقديره هو اسم اى التمييز اسم وبمعنى فى موضع الصفة للاسم ومن مضاف اليه ومبين نعت للاسم وينصب
جمله مستانفة وتمييزا حال من نايب الفاعل من ينصب وبما متعلق بينصب وقد فسره صلة ما وكشبر فى موضع
الحال من ما الموصول وارضا تمييز وقفيز عطف على شبر وبرا ايضا تمييز ومنوين عطف على شبر وعسلا تمييز
وتمرا عطف على عسلا ش تمييز اسميست كه متلبس بمعنى من باشد ومبين ذات باشد كه مذكور است يا مقدر
در جمله اى اين مشابه بجمله است وتمييز نكره ميباشد ومنصوب ميباشد اين اسم در حال تمييز بلى بتحقيق
تفسير ميكند تمييز او را مثل شبر ارضا وقفيز برا ومنوين عسلا وتمرا وبدانكه مقدم شد از فضلات مفعول
به ومفعول مطلق ومفعول له ومفعول فيه ومفعول معه ومستثنى وحال وتمييز واو مذكور است درين
باب نامبرده ميشود مفسر تمييز واين تمييز هر اسميست كه نكره است ومتضمن معنى من است از براى بيان ما قبلش
از اجمال نحو طاب زيد نفسا وعندى شبر ارضا وقفيز برا ومنوين عسلا وتمرا وتمييز دو قسم است يكى

از آن دو قسم

از آن دو قسم تمييز ذات مذكور است مثل امثله مذكوره ودويم مبين ذات مقدر نحو طاب زيد نفسا اى طاب
شيء منصوب الى زيد وهو نفسا وتمييزى كه مميز ذات مذكور است ميباشد بعد از مقادير ومقادير
عبارتست از محسوسات نحو شبر ارضا ومكيلات نحو قفيز برا وموزونات نحو منوان عسلا وتمرا واعداد
نحو عندى عشرون درهما اما تمييزى كه مبين است ذات مقدر را او جاريست در كلام از براى بيان چيزى كه تعلق
ميكيرد باو عامل از فاعل يا مفعول نحو طاب زيد نفسا واشتعل الرأس شيبا وغرست الارض شجرا وفجرنا
الارض عيونا پس نفسا تمييز منقول از فاعل تقديره طاب نفس زيد وشجرا تمييز است منقول از مفعول تقديره
غرست شجر الارض پس حاصل كلام تمييزى كه از ذات مقدره است ميشود بحسب معنى فاعل يا مفعول ص وَبَعْدَ
ذِي مَحْوِهَا الْجَرُّ إِذَا ۞ أُضِيفَتْ مَكٌّ حِنْطَةٍ غِذَا ۞ وَالنَّصْبُ بَعْدَهُ أُضِيفَ وَجَبَا ۞ إِنْ كَانَ مِثْلَ مَلْؤُهُ
ذَهَبَا ك وبعد متعلق باجره وذى مضاف اليه نحوها معطوف على ذى واجره فعل امر فاعله مستتر الالف
مفعوله عايد الى التمييز واذا ظرف لاجره واضفتها فعل وفاعل ومفعول ومك متعلق باضفتها وحنطة
مضاف اليه وغذا حال والنصب مبتدا وبعده متعلق بالنصب وما مضاف اليه واضيف صلة ما ووجب خبر النصب
وان حرف الشرط وكان فعل ناقص واسمه مستتر يعود الى المضاف المستفاد من اضيف ومثل خبر لكان وملؤه
مبتدا وعندى خبر والارض مضاف اليه وذهبا تمييز ش يعنى چون تمييز را بعد از اسمائى كه مذكور شد كه از شبر
وقفيز ومنوين است والحاق مثل اسماء مذكوره است در دلالت بر مساحت وكيل ووزن وقتى كه اضافه كردن
اسماء ومثل ايشان را بتمييز كرده باشد چون مد حنطة غذا باضافه مد بحنطه ونصب تمييز بعد از اسمى كه اضافه مثل
باشد بغير تمييز واجبست اكر بوده باشد آن اسم مضاف مثل ملؤه در ابراهيم در قول الله تعالى مَلْؤُ الْأَرْضِ
ذَهَبًا كه ملؤ اسم مبهم است ومضافست بارض كه غير تمييز است بدانكه جايز است جر تمييز بعد از مذكور
باضافه نحو عندى شبر ارض وقفيز بر ومنوان عسل وتمر پس اكر مضاف شود دال بر مقدار بغير تمييز واجبست
نصب تمييز نحو قوله تعالى فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِلْؤُ الْأَرْضِ ذَهَبًا واما تمييز عدد پس زود است كه مى آيد حكم او

در باب عدد ص وَالْفَاعِلِ الْمَعْنَى انْصِبْنَ بِأَفْعَلا ۞ مُفَضِّلاً كَأَنْتَ أَعْلَى مَنْزِلا ان والفاعل مفعول به لانصبن
والمعنى مضاف اليه انصبن فعل امر فاعله مستتر وبأفعلا متعلق بانصبن ومفضلا حال من فاعل انصبن وكأنت
الكاف جارة لقول محذوف وأنت مبتدا واعلى خبره ومنزلا تمييز ش نصب ده اسمى را كه فاعل است در معنى بافعلا در
اينكه تمييز باشد در حالتى كه تفضيل دهنده باشى بافعل كه افعل اسم تفضيل باشد بدانكه تمييزى كه واقع شود
بعد از افعل تفضيل اگر مبدا باشد فاعل در معنى واجب نصب او واگر نبوده باشد چنين واجب جر او باضافه
علامت چيزى كه او فاعل در معنى است كه صلاحيت داشته باشد بفاعل بودن بعد از كردانيدن افعل تفضيل فعل مانند
أنت اعلى منزلا واكثر مالا پس منزلا ومالا نصب ايشان زيرا كه صحيح است كردانيدن ايشان فاعل بعد از كردانيدن
افعل تفضيل فعل درين تقدير است كه انت علا منزلك وكثر مالك ومثال چيزى كه نيست فاعل در معنى
زيد افضل رجل وهند افضل امراة ص وبعد كم ما اقتضى تعجبا ۞ ميز كاكرم بابى بكرا بابا ان وبعد
ميز وكم مضاف اليه ما مضاف اليه اقتضى صلة ما تعجبا مفعول له اقتضى وميز فعل امر فاعله مستتر وكاكرم فعل
تعجب وبابى بكرا الباء زايدة وابى فاعل اكرم وبكر مضاف اليه وابا تمييز ش يعنى تمييز كن بنصب بعد از هر شئى كه تقاضاى
تعجب كند مثل اكرم بابى بكر ابا كه ابا منصوب تمييز شده كه واقع است بعد از فعل تعجب بدانكه واقع ميشود تمييز
بعد از هر چيزى كه دلالت كند بر تعجب نحو ما احسن زيدا رجلا واكرم بابى بكر ابا والله در ك علما وبا
بزيد رجلا ص وَاجْرُرْ بِمِنْ إِنْ شِئْتَ غَيْرَ ذِي الْعَدَدْ ۞ وَالْفَاعِلِ الْمَعْنَى كَطِبْ نَفْسًا تَفُدْ ان واجرر فعل امر
فاعله مستتر ومن متعلق باجرر وان شئت فعل وفاعل وغير مفعول به لاجرر وذى مضاف اليه الفاعل عطف
على ذى والمعنى مضاف اليه كطب الكاف جارة لقول محذوف وطب فعل امر فاعله مستتر ونفسا تمييز وتفد
مجزوم بجواب الامر اى تعطى الفايدة ش يعنى جر بده بمن اگر خواهى غير ذى عدد را پس مگوى عندى عشرون
من درهم وغير فاعل در معنى را پس مگوى طب بنفسا بلكه بجر ميدهى بمن تمييز را مانند
عندى شبر من ارض وقفيز من بر ومنوان من عسل وتمر وغرست الارض من شجر ص وَعَامِلُ التَّمْيِيزِ وَهْوَ مَا

وَالْفِعْلُ ذُو

وَالْفِعْلُ ذُو التَّصْرِيفِ نَزْرًا سُبِقَا ان وعامل مفعول به لتقدم والتمييز مضاف اليه وقدم فعل امر فاعله
ومطلقا حال من مفعول قدم والفعل مبتدا وذو نعت للفعل والتصريف مضاف اليه ونزرا حال من التصريف
فى سبق فعل مبنى للمفعول خبر لمبتدا ش يعنى مقدم بدار عامل تمييز را بر تمييز مطلقا خواه عامل متصرف باشد
وخواه نباشد وفعل ذو التصريف كه عامل تمييز واقع شود مسبوق ميشود تمييز از روى قلت مثل
سيبويه كه جايز نيست تقديم تمييز بر عامل اش خواه متصرف باشد وخواه غير متصرف پس مگوى نفسا طاب زيد
ومگوى عندى درهما عشرون واجازه داده اند كسائى ومازنى ومبرد تقديم تمييز را بر عامل متصرف مانند
نفسا طاب زيد وشيبا اشتعل الرأس ازين قبيل است قول شاعر شاهد أَتَهْجُرُ لَيْلَى بِالْفِرَاقِ حَبِيبَهَا
وَمَا كَانَ نَفْسًا بِالْفِرَاقِ تَطِيبُ كه اگر بود باشد عامل غير متصرف منع كرده اند تقديم را خواه بوده باشد
عامل فعل نحو ما احسن زيدا رجلا يا بوده باشد غير فعل نحو عندى عشرون درهما ص وَجُرَّ بِالْحَرْفِ وَبِالْإِضَافَهْ
وَهْيَ مِنَ الْبَاقِي ۞ حَتَّى خَلَا حَاشَا عَدَا فِي مَنْ عَلَى ۞ مُذْ مُنْذُ رُبَّ اللَّامُ كَيْ وَاوٌ وَتَا ۞ وَالْكَافُ وَالْبَا وَلَعَلَّ
وَمَتَى ان جر اسم فعل معنى خذ مجرور مفعول به لهاك والجر مضاف اليه والمبتدا ومن خبر ومن الى
الى لعل ومتى معطوفات على خبر المبتدا ش يعنى اخذ كن وفرا گير حرف جار را وحرف جر بحث كردن
دو بيت مذكور است ومقدم شد كلام در خلا وحاشا وعدا در مبحث استثنا وكما ذكر كى ولعل ومتى در
حروف جر واما كى پس مبيا شد حرف جر در دو موضع يكى از ان دو موضع انست كه داخل شود بر ما
استفهاميه نحو كيمه اى لمه پس ما استفهاميه بحرف جر يكى حذف شده است الف ها از
خود حرف جر بر ما وامده شده بها سكت دويم در قول تو جئت كى اكرم زيدا تقديرش جئت كى ان
اكرم زيدا پس اكرم فعل مضارع منصوب بان بعد از كى وان با فعل مؤول بمصدرى كه مجرور بكى
شده تقديرش جئت كى اكرم زيدا واما لعل پس جر دادن او در لغت عقيل است وازين قبيل است
قول شاعر شاهد لَعَلَّ أَبِي الْمِغْوَارِ مِنْكَ قَرِيبُ ۞ وَقَوْلُ لَعَلَّ اللَّهِ فَضَّلَكُمْ عَلَيْنَا بِشَيْءٍ

وسبق ٣

هي ٣

ابی المغوار واسم کریم که الله است مبتدا یند وقیر بی فضلکم خبر ولعل حرف جر یست زاید که داخل شده
بر مبتدا پس او مثل بابی است که در بحسبک درهم است واما متی پس جر دادن او در لغة هذیل
وازین قبیل است قول قوم شاعر شربن بماء البحر ثم ترفعت ۞ متی لج خضر لهن نئیج که در تنخ
لج مجرور شده بمتی یعنی نشامید ازابرها آب دریا پس بلند شد از دریاهای سبز از برای ابرها صلا
ومص نشمرده است درین کتاب لولا لا اند و فجر و ذکر کرده در غیر این کتاب و مذهب سیبویه است که
جر نمیدهد مگر ضمیر را مانند لولای ولولاک ولولاه ولما باقی حروف جر مذکور خواهد شد ص بالظاهر
اخصص منذ ومذ وحتی ۞ والکاف والواو ورب والتا ۞ واخصص بمذ ومنذ وقتا ۞ وبرب منکرا
والتا لله ورب ۞ وما روا من نحو ربه فتی ۞ نزر کذا کها ونحو لا انا ش بالظاهر متعلق باخصص
واخصص فعل امر فاعلش مستتر ومنذ مفعول به لاخصص ومن مذ الی التا معطوفات علی منذ واخصص فعل
امر فاعلش مستتر وبمذ متعلق باخصص ومنذ معطوف علی مذ ووقتا مفعول به لاخصص وبرب معطوف
علی مذ ومنکرا معطوف علی وقتا والتا مبتدا ولله خبر ورب معطوف علی الله وما موصول مبتدا وروا صلة
ومن نحو متعلق بروا ومضاف الی نحو محذوف وهو قولو ربه جار ومجرور متعلق بلقیت وفتی تمیز لها
ونزر خبر عن ما وکذا خبر مقدم وکها مبتدا مؤخر ونحو مبتدا وانا خبر ش یعنی خاص کردان منذ ومذ وحتی
وکاف وواو ورب وتا را باسم ظاهر وخاص کردان بمذ ومنذ وقت را یعنی واقع نمیشود بعد از ایشان
مگر اسم زمان وخاص کردان برب اسم نکره را وتا از برای الله است ورب که مضاف باشد بکعبه و لقیت رفتی
کرده اند نحویان از مانند ربه فتی که رب بر ضمیر داخل شده نه بر اسم ظاهر نکره قلیل است وجواست
بر نکارت ضمیر وچنین قلیل است کها مانند او کهو وکهی آمده است چنانچه در بعضی اشعار وارد است
بدانکه بعضی از حروف جار چیزیست که جر نمیدهد مگر اسم ظاهر را وآن هفت حرف است منذ ومذ وحتی
وکاف وواو ورب وتا پس میگوئی منذ و نه مذ وچنین است بواقی وجر نمیدهد منذ ومذ را اسم

ظاهر

ظاهر مگر اسم زمان را پس اگر بوده باشد زمان حاضر میشباشد ومنذ بمعنی فی نحو ما رایته مذ یومنا ای
فی یومنا واگر بوده باشد زمان ماضی میشباشد بمعنی من نحو ما رایته مذ یوم الجمعة ای من یوم الجمعة وزوداست
که ذکر میکند مص این حکم را در نحو باب واما حتی پس زوداست که میاید کلام بر مجرور او وشاذ است جر دادن
حتی ضمیر را مثل قول شاعر فلا والله لا یلفی اناس ۞ فتی حتاک یا بن ابی زیاد واما واو وتا مخصوص
بقسم وجایز نیست ذکر فعل قسم با ایشان پس نمیگوئی اقسم والله واقسم تالله وجر نمیدهد تا مگر
لفظ الله را پس میگوئی تالله لافعلن وشنیده شده از عرب جر دادن مر رب را حال آنکه مضاف
باشد بکعبه پس گفته اند ترب الکعبة وجر نمیدهد رب مگر نکره را نحو رب رجل عالم لقیته وشاذ است
جر دادن کاف ضمیر را مثل قول شاعر وام اوعال کها او اقربا وا ینست معنی قوله مص وما رووا الا یعنی
آنچه روایت شده از جر دادن رب ضمیر را مانند ربه فتی کم است وهمچنین کم است جر دادن کاف
ضمیر را ص بعض وبین وابتدا فی لا مکنة ۞ من وقد تا فی لبدا لا زمنة ۞ وزید فی نفی وشبهه فجر
نکرة کالبالغ من مفر ش بعض فعل امر فاعلش مستتر وبین وابتدا معطوفان علی بعض وفی لا مکنة
متعلق بابتدا ومن متعلق بابتدا وقد تا فی فعل مضارع فاعلش مستتر یعود الی من ولبدا متعلق بتا
ولا زمنة مضاف الی یمزید فعل مبنی للمفعول نایب الفاعلش مستتر یعود الی من وفی نفی متعلق بزید
وشبهه معطوف علی نفی وفجر الفا عاطفة وجر فعل ماض فاعلش مستتر یعود الی من ونکرة مفعول بجر
وکالکاف جاة لقول محذوف وما نافیة والبالغ خبر مقدم ومن زایدة ومفر مبتدا مؤخر ش یعنی
تبعیض کن بمن وتبیین کن بمن وابتدا کن در امکنه بمن وگاه میاید من از برای ابتدای ازمنه وزیاد
کرده شده من در کلام منفی وشبه منفی که نهی واستفهام است پس جر داده است من زایده نکره
مانند قول تو ما البالغ من مفر تقدیر ما البالغ مفر بدانکه میاید من از برای تبعیض نحو اخذت من
الدراهم ای بعض الدراهم وکقوله تعالی ومن الناس من یقول آمنا بالله وبالیوم الآخر وهمچنین

محاید من از برای مبیشا جدی کقوله تعالی فاجتنبوا الرجس من الاوثان ومن از برای ابتدای غایة در مکان محاید کقوله
تعالی سبحان الذی اسری بعبده لیلا من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی وچنین من از برای ابتدای غایت
در زمان محاید کقوله تعالی لمسجد اسس علی التقوی من اول یوم احق ان تقوم فیه ومثال من زائدتها فی
من احد و زیادة مبیشا من در نزد جمهور بصریین مکرر بود و شرط اول آنکه مجرور بعد نکره باشد دویم آنکه در کلام
منفی باشد یا شبه منفی که نهی و استفهام است نحو لا یضرب من احد وهل جاءک من احد و زیادة مبیشا
من در کلام موجب و اجازه داده اند کوفیین زیادتی من را در ایجاب بشرط تنکیر مجرورش و ازین قبیل است
در نزد ایشان قد کان من مطر تقدیره قد کان مطر واما اخفش نحو نکره زیادتی من را در کلام موجب یا تعریف
مدخول من کقوله تعالی یغفر لکم من ذنوبکم ص الی انتها حتی و لام و الی ش ومن وبا یفهمان بدلا
ن الی انتها خبر مقدم و حتی مبتدا مؤخر و لام و الی معطوفان علی حتی ومن مبتدا و با معطوف علی من و جملة
فعل الالف فاعله راجع الی من و با و بدلا مفعول به لیفهمان والجملة خبر ش یعنی حتی و لام و الی از برای
انتها یند و من و با میفهمانند بدل را و بدانکه الی و حتی و لام از برای انتهای غایتند و اصل ازین ثلثه
الی است و ازین جهت است که جو میدهد اخراج و غیر اخراج نحو سرت البارحة الی الخر الیل و الی نصفه
و مجرور مبیشا بحتی مکر چیزی که بوده باشد اخر یا متصل باخر کقوله تعالی سلام هی حتی مطلع الفجر و استعمال
لام از برای انتهاکم است کقوله تعالی کل یجری لاجل مسمی و استعمال کرده میشود من و با بمعنی بدل
مثال من کقوله تعالی ارضیتم بالحیوة الدنیا من الاخرة ای بدل الاخرة و کقوله تعالی لو نشاء لجعلنا منکم ملائکة
ای بدلکم و مثال با که بمعنی بدل باشد قول شاعر است فلیت لی بهم قوما اذا رکبوا شنوا الاغارة فرسانا
و رکبانا ای بدلهم ص واللام للملک و شبهه و فی تعدیة ایضا و تعلیل فی ش و زید و الظرفیة استبینها
و فی و قد یبینان السببیا ن واللام مبتدا و للملک خبر و شبهه معطوف علی ملک و فی تعدیة متعلق بها
ایضا مفعول مطلق لاضرب و تعلیل معطوف علی تعدیة و فی فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی

اللام و

اللام و الظرفیة مفعول بها استبین و استبین فعل امر و فاعله مستتر و با متعلق باستبین و فی معطوف علی با و قد
یبینان فعل مضارع و الالف فاعله یعود الی با و فی و السببیا مفعول به لیبینان ش یعنی لام از برای ملک
مبیشا و شبه ملک و رفته میشود در پی لام در تعدیه و زیاد کرده میشود لام و روشن کردان با و فی ظرفیه را
و کاهی بنیا میکنند با و سببیت را بدانکه مقدم شد اینکه لام مبیشا از برای انتها و ذکر کرده است در اینجا که
لام مبیشا از برای ملک نحو لله ما فی السموات و ما فی الارض و المال لزید و چنین لام مبیشا از برای شبه
ملک نحو الجل للفرس و الباب للدار و لام از برای تعدیه نیز مبیشا نحو وهبت لزید مالا و کقوله تعالی هب
لی من لدنک ولیا یرثنی و یرث من ال یعقوب و نیز از برای تعلیل مبیشا نحو جئتک لاکرامک و زاید
مبیشا از روی قیاس نحو لزید ضربت و کقوله تعالی ان کنتم للرؤیا تعبرون و از روی سماع نحو ضربت لزید
و با و فی مشترکند در افادة ظرفیت و سببیت مثال با از برای ظرفیت قوله تعالی و انکم لتمرون علیهم مصبحین
و باللیل ای فی اللیل و مثال با از برای سببیت قوله تعالی فبظلم من الذین هادوا حرمنا علیهم طیبات
ما احلت و مثال فی از برای ظرفیت قولک صلیت فی المسجد و مثال فی از برای سببیت قوله صلعم دخلت
امرأة النار فی هرة حبستها ص بالبا استعن و عد عوض الصوة و مثل مع و من و عن بها انطق ن
بالبا متعلق باستعن و استعن فعل امر و فاعله مستتر و عد فعل امر و فاعله مستتر و مثل حال من ها بها و مع
مضاف الیه من و عن معطوفان علی مع و بها متعلق بانطق و انطق فعل امر و فاعله مستتر ش یعنی استعانة
جوی با و تعدیه کن با و الصاق کن با و ناطق شو با در حالتی که مماثل مع باشد در معنی مصاحبت و مماثل
من باشد در تبعیض و مماثل عن باشد در مجاوزت بدانکه با مبیشا از برای استعانة نحو کتبت بالقلم و قطعت
بالسکین و از برای تعدیه مبیشا نحو ذهبت بزید و از برای تعویض مبیشا چون اشتریت الفرس بالدرهم
و کقوله تعالی اولئک الذین اشتروا الحیوة الدنیا بالاخرة و از برای الصاق مبیشا نحو مررت بزید و بمعنی
مع مبیشا نحو بعت بطرازه ای مع طرازه و بمعنی من مبیشا کقوله تعالی شربن بها البحر ای من ماء البحر و بمعنی عن مبیشا

نحو سأل سائل بعذاب واقع اى عن عذاب ص على الاستعلاء ومعنى فى وعن ش يعنى مجاوزا عنى من قد طوى ش وقد
يجى موضع بعد وعلى ش كما على الموضع عن قد جعلا ك على مبتدا والاستعلاء خبره ومعنى مطوف على الاستعلاء
وفى مضاف اليه وعن مبتدا ويعنى متعلق بعنى ومجاوزا مفعول به لعنى وعنى فعل ومن فاعله وقد طوى صلة الذى
والجملة خبر وقد يجى فعل مضارع فاعله مستتر يعود الى عن وموضع مفعول فيه ليجى وبعد مضاف اليه وعلى اسم
على بعد وكاف الجر وما مصدرية وعلى مبتدا وموضع مفعول به لاجعل وعن مضاف اليه وقد جعلا مبتدا ش يعنى على از براى استعلا است نحو زيد على السطح ومعنى فى است نحو قوله تعالى ودخل فى المدينة على حين
غفلة من اهلها اى فى حين غفلة وخواسته است بعن تجاوز را كه كنى زيركست از نحاة نحو رميت السهم
عن القوس وگاه مى آيد عن در موضع بعد وعلى چنانچه على كه دانيده شده در موضع عن بدانكه استعمال شده
على از براى استعلا نحو زيد على السطح ومعنى فى قوله تعالى ودخل فى المدينة على حين غفلة من اهلها اى
فى حين غفلة واستعمال شده عن از براى مجاوزت بسبب نحو رميت السهم عن القوس ومعنى بعد مثل نحو
لتركبن طبقا عن طبق اى بعد طبق ومعنى على مثل نحو لا ابن عمك لا افضلت فى حسب عنى ولا انت دنيا
فتخزنى اى لا افضلت فى حسب على چنانچه استعمال شده على بمعنى عن در قول شاعر اذا رضيت على بنو قشير
لعمر الله اعجبنى رضاها اى اذا رضيت عنى ص مشبه بكاف وبها التعليل قد ش يعنى او زايد التوكيد ورد
ك شبه فعل من فاعله مستتر وكاف متعلق بشبه وبها متعلق بيعنى والتعليل مبتدا وقد يعنى نحو زايدا
حال من ضمير ورد ولتوكيد متعلق بزايد وورد فعل ماض فاعله مستتر يعود الى الكاف ش تشبيه كن بكاف وگاهى
تعليل خواسته ميشود بكاف وارد شده كاف زايد از جهت توكيد بدانكه مى آيد كاف از براى تشبيه
نحو زيد كالاسد وگاه مى آيد از براى تعليل كقوله تعالى واذكروه كما هداكم اى لهدايتكم ايا كه مى آيد كاف زايد
از جهت توكيد كقوله تعالى نحو ليس كمثله شئ اى ليس مثله شئ ص واستعملا اسما او كذا عن وعلى ش مرى على
ذا عليها امس دخلا ك واستعمل فعل مبنى للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه يعود الى الكاف واسما حال

من ضمير

من ضمير استعمل او كذا خبر مقدم وعن مبتدا وعلى معطوف على عن ومن اجل متعلق بدخل وذا مضاف اليه
وعليهما متعلق بدخل ومن مبتدا ودخل خبر والالف للاطلاق ش يعنى مستعمل شده عن وعلى اسم
واز جهت اين استعمال داخل شد ابرين عن وعلى من بدانكه كاف اسم واقع ميشود قول الشاعر ترض
رفاق كتعاج جم ش يضحكن عن كالبرد المنهم اى يضحكن عن اسنانا مثل البرد المنهم وعن وعلى اسم
واقع ميشوند در نزد دخول من بر ايشان نحو من عن يمينى ومن عليه اى جاوزت من جانب يمينى
ومن فوقه ص ومذ ومنذ اسمان حيث رفعا ش او اوليا الفعل كجئت مذ دعا ش وان يجرا فى مضى
فكن ش حيا وفى الحضور معنا فى استبن ك ومذ مبتدا ومنذ معطوف على مذ واسمان خبر وحيث ظرف
مكان لرفعا ورفعا فعل والالف فاعله يعود الى مذ ومنذ واو للعطف واوليا معطوف على جملة رفعا و
الالف فاعله يعود الى مذ ومنذ والفعل مفعول لاوليا وكجئت الكاف جاره لقول محذوف وجئت فعل
وفاعل ومذ مفعول فيه كجئت ودعا فعل فاعله مستتر وان يجرا فعل الشرط والالف فاعله يعود الى مذ
ومنذ وفى مضى متعلق بجر فكن الفاء رابطة وكن خبر مقدم وحيا مبتدا مؤخر وفى الحضور متعلق باستبن
ومعنا مفعول به لاستبن وفى مضاف اليه استبن فعل امر فاعله مستتر ش ومذ ومنذ دو اسم اند در كلام
كه رفع دهند يا در عقب فعل در اينه مثل جئت مذ دعا واگر جر دهند در ماضى پس فعنى من ميباشند
وظاهر كن در زمان حاضر از ايشان معنى فى را بدانكه هرگاه واقع شود بعد از مذ ومنذ اسم زمانى
يا واقع شود بعد از ايشان فعلى ميباشد اسم مثال اول ما رايته مذ يوم الجمعة او مذ شهر نا پس مذ
مبتدا است واسم بعد از وخبر وچنين است منذ ومثال ثانى جئت مذ دعا كه مذ اسمى است منصوب
المحل بظرفيت وعامل در جئت است واگر واقع شود بعد از ايشان بجر وماضى نحو ما رايته مذ يوم
يوم الجمعة اى من يوم الجمعة ومعنى فى است اگر بوده باشد حاضر نحو ما رايته مذ يوما اى فى يومنا ص
وبعد من وعن وبا وزيد ما ش فلم يعن عن عمل قد علما ك وبعد متعلق بزيد ومن مضاف اليه

كان اسم چنين ومستعمل شده

عن وبا معطوفان على من وزيد فعل مبني للمفعول وما نايب عن فاعل زيد ولم يعمل الفاعل فيه ولم يعمل فعل في
بلم وفاعله مستتر يعود الى ما وعن عمرو متعلق بيعمل وقد يجر فعل مبني للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه يعود الى عمل
ش زياده كرده شده ما بعد از من وعن وبا پس باز نمايستاده اند ايشان با وجود زيادتي ما از عمل كه معلوم است
كقوله تعالى مما خطيئاتهم اغرقوا وعما قليل ليصبحن نادمين وفيما رحمة من الله لنت لهم س وزيد بعد
رب والكاف فكف ٭ وقد تليهما وجر لم يكف ل زيد فعل مبني للمفعول وبعده متعلق بزيد ورب مضاف
اليه نايب الفاعل مستتر فيه يعود الى ما والكاف عطف على رب فكف الفا للتفريع وكف فعل امر فاعله مستتر يعود
يعود الى كل من رب والكاف وقد تليهما فعل فاعله مستتر يعود الى ما وهما مفعولاه يعود الى رب والكاف وجر
مبتدا ولم يكف خبره ش وزياده كرده شده ما بعد از رب وكاف پس باز داشته ايشان را از عمل وكاهي ميشود
ايشان را از جر باز نداشته بدانكه زياده ميشود ما بعد از كاف ورب پس باز ميدارد ما ايشان را از عمل كقول
الشاعر فانك من شر المطايا ٭ كالحيطان شر بني تميم والحيطان اسم رجل انتفخ بطنه ومثال
رب كقول الشاعر ربما الجامل المؤبل فيهم ٭ وبنا اجبح بينهن المهار يعني بسيار شتران كه از براي
فخر است در ميان ايشان وخيل طويل العنق كه در ميان ايشانست وكاه زياده ميشود ما بعد از رب و
كاف وباز نمايستند از عمل كقول الشاعر ربما تكره النفوس من الامر له فرجة كحل العقال ٭ وتظن السلامة
من الحتم ورب ما رجل كريم لقيته س وحذفت رب فجرت بعد بل ٭ والفا وبعد الواو شايع ذا العمل ل
حذفت فعل مبني للمفعول ورب نايب الفاعل فجرت الفا عاطفة وجرت فعل مبني للمفاعل فاعله مستتر يعود
الى رب وبعد متعلق بجرت وبل مضاف اليه الفا معطوف على بل وبعد متعلق بشايع والواو مضاف
اليه شايع فعل مبني للفاعل وذا اسم اشارة فاعل الشايع والعمل نعت لذا ش وحذف كرده شده رب پس
جر داده رب محذوف بعد از بل وفا شايع است اين عمل بعد از واو وبدانكه جايز نيست حذف حرف جر
وابقاء عمل او مكر در رب كه بعد از واو باشد بتحقيق وارد شده حذف او بعد از فا وبل مثال بعد از واو

كقول

كقول الشاعر وقائم الاعماق خاوي المخترق مثال بعد از فا قول شاعر فثمت اني قد لقيت
من ينع ومثال بعد از بل قول شاعر بل بلد ملء الفجاج قتمه كه در ين امثله حذف رب بعد از واو
وبعد از فا وبعد از بل وباقي ماند عمل رب كه جر است س وقد يجر بسوى رب لدى ٭ حذفي وبعضه
يرى مطردا ل وقد يجر فعل مبني للمفعول وبسوى نايب عن فاعل يجر ورب مضاف اليه وبعضه مبتدا
ويرى فعل مبني للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه بمنزلة مفعول الاول مطردا مفعول ثان ليرى ش وكاهي جر
داده ميشود بسوى رب در نزد حذف وبعضي از ان حذف ديده ميشود مطرد بدانكه جر دادن بغير رب
حالكوني كه ان غير رب محذوف باشد وعملش باقي باشد بر دو قسم است مطرد وغير مطرد پس غير مطرد مثل
قول شاعر كيف اصبحت يا خير والحمد لله على خير وكقول الشاعر اذا قيل اي الناس شر قبيلة ٭ اشارت
كليب بالاكف الاصابع اي اشارت اي كليب ومطرد چون قول قوم بكم درهم اشتريت هذا پس
درهم مجرور است بمن محذوفه در نزد سيبويه وخليل وبا اضافه در نزد زجاج پس بر مذهب سيبويه
وخليل محذوفست جار وباقي است عملش واين مطرد است در نزد ايشان در ميزكم استفهاميه
هكاه داخل شود بر وجر فعل س نونا تلي الاعراب او تنوينا ٭ مما تضيف احذفن كطور سينا ٭ و
الثاني اجرر وانو من او في اذا ٭ لم يصلح الا ذاك واللام خذا ٭ لما سوى ذيك واخصصن اولا
او اعطه التخفيف بالذي تلا ل نونا مفعول به لاحذفن وتلي فعل مضارع فاعله مستتر يعود الى النون
والاعراب مفعول به لتلي او تنوينا معطوف على نونا ومما متعلق باحذفن وتضيف صلة لما واحذفن
فعل امر فاعله مستتر كطور خبر لمبتدا محذوف تقديره وذلك كطور سينا مضاف اليه الثاني فعل امر
به لاجرر واجرر فعل امر فاعله مستتر وانو فعل امر فاعله مستتر ومن مفعول به لانو وفي عطف على من
واذا ظرف لانو ولم يصلح فعل مضارع منفي بلم والا للاستثناء وذاك اسم اشارة فاعل الصلح
واللام مفعول به لخذا وخذا فعل امر مؤكد بنون خفيفة منقلبة بالالف ولما متعلق بخذا

وسوی فی موضع الصلة او ذینک اسم اشارة مضاف الیه اخصص فعل امر فاعله مستتر و الاول لا یعطی
لا خصص او للعطف و اعطه فعل امر فاعله مستتر و الهاء مفعول الاول لا اعط عایدا الی الاول و الثانی
مفعول ثان لاعط و بالذی متعلق باعط و تلا اصله تلوی ش حذف کن نونی را که بجای تنوین نشیند اعراب ایاه
از اسم اخیر ثانی که مضاف میشود مثل طور سینا که در اصل طور سینا بوده با تنوین و بسبب اضافه
تنوین افتاده و جوبه ثانی را که مضاف الیه است و تقدیر کن معنی من را یا فی را هرگاه صلاحیت داشته
باشد مگر این معنی را و فرا گیر و تقدیر کن لام را از برای معنی اخیر ثانی که سوای این دو معنی است
ده اول را که مضافست یا عطا کن اول را تعریف بسبب اخیر ثانی چونی که در پهلوی او که مضاف الیه است
بدانکه هرگاه اراده کنند اضافه اسم را باسم دیگر حذف میکنند اخیری را که در جانب مضافست از نونی
که جانشین اعراب است و ان نون تثنیه یا نون جمع یا تنوین است و جر میدهند مضاف الیه را پس میگویند
هذا غلاما زید تقدیر غلامان و هؤلاء بنوه تقدیر بنون و هذا صاحبه تقدیر صاحب ایاه
شده در جار مضاف الیه پس بعضی گفته اند مجرور بحرف مقدر است و ان لامست یا من یا فی و بعضی گفته اند
که او مجرور است بمضاف پس مضاف الیه اگر بوده باشد جنس مضاف نحو هذا ثوب خز خاتم حدید اضافه
اضافه بتقدیر من است تقدیر ثوب من خز و خاتم من حدید و اگر بوده باشد مضاف الیه ظرف زمان
نحو عجبت من ضرب الیوم اضافه بتقدیر فی است تقدیر ضرب فی الیوم و اگر مضاف الیه ظرف نباشد و از
مضاف نباشد اضافه بمعنی لامست نحو غلام زید تقدیر غلام لزید و مصنف اشاره کرده است بقول
خود ش و اخصص او لا الا باینکه مضاف بر دو قسم است محضه و غیر محضه و اضافه غیر محضه صفت که
مشابهت دارد فعل مضارع را بمجهولش و این اضافه را معنوی مینامند و مضاف افاده میکند تخصیص
اگر مضاف الیه نکره باشد و تعریف را اگر مضاف الیه معرفه باشد نحو غلام رجل لا امرأة و غلام زید لا عمرو
و ان یشابه المضاف یفعل وصفا فعن تنکیره لا یعزل کرب راجینا عظیم الامل مرتع

القلب

القلب قلیل الحیل و ذی لا اضافة اسمها لفظیة و تلک محضة و معنویة ل و ان یشابه فعل
الشرط و المضاف فاعله و یفعل مفعول به لیشابه و وصفا حال عن المضاف فعن تنکیره الفا للرابط
و عن تنکیره متعلق بلا یعزل و لا یعزل خبر لمبتدا محذوف و الجملة جواب الشرط و کرب الکاف جارة لقول
محذوف و رب حرف جر للتکثیر و راجینا مجرور رب من اضافة الوصف الی مفعوله و ما مضاف الیه
عظیم نعت لراجینا من اضافة صفة المشبهة الی فاعله و ذی اسم اشارة الی اضافة الوصف الی مفعوله
و هو مبتدا اول و لا اضافة نعته و اسمها مبتدا ثان و لفظیة خبر اسمها و الجملة خبر الاول و تلک
اسم اشارة مبتدا و محضة خبر و معنویة معطوف علی محضة ش و اگر مشابهت داشته باشد
یفعل را یعنی فعل مضارع را حالکونی که مضاف وصف باشد پس معزول نمیشود مضاف از تنکیر
مثل رب راجینا که اضافه اسم فاعلست بمجهولش و عظیم الامل که اضافه صفت مشبهه است
بمجهولش و مرتع القلب که اضافه اسم مفعولست بمرتعش و قلیل الحیل که اضافه صفت مشبهه است
بمرتعش و اضافه صفت بمجهولش اسم او لفظی است و ان اضافه غیر صفت بمجهولش اضافه محضه
و معنویه است بدانکه قسم ثانی لا اضافه که او را اضافه لفظی و غیر محضه مینامند آنست که مضاف
وصفی باشد که مشابهت داشته باشد بیفعل یعنی بفعل مضارع در حرکات و سکنات مثل ضارب
که مشابه یضرب است در حرکات و سکنات و مراد بوصف هر اسم فاعل یا اسم مفعولیست که بمعنی
حال یا استقبال باشد یا صفت مشبهه و این وصف مذکور هرگاه اضافه شود بمجهولش او را اضافه
لفظی مینامند و غیر محضه و او کسب نمیکند تعریف و تخصیص را از مضاف الیه بلکه وصف مضاف بنکارة
خود باقیست لیکن افاده میکند تخفیف را و تخفیف عبارتست از حذف تنوین و اینجا قایم مقام
تنوین است که ان نون تثنیه و جمع است مثال اسم فاعل هذا ضارب زید الان او غدا و هذا
راجینا و مثال اسم مفعول هذا مضروب الاب و هذا مرتع القلب و مثال صفت مشبهه هذا

حسن الوجه وقليل الخير وعظيم الامل پس اگر بود و باشد مضاف غير وصف يا وصف غير عامل پس اضافه
محضه است ومعنويه چو مصدر نحو عجبت من ضرب زيد واسم فاعل بمعنى ماضى نحو هذا ضارب زيد
امس واشاره كرده مص بقول خود فعن تنكير لا يعزل باينكه اين قسم از اضافه كه غير محضه است
افاده نميكند تخصيص وتعريف را واز اين جهت داخل ميشود درب بر او وهر چند مضاف بمعرفه باشد
نحو درب راجينا وصفت از براى نكره واقع ميشود كه قوله تعالى هديا بالغ الكعبة كه بالغ با وجود اينكه
اضافه بمعرفه شده صفت است از براى نكره كه ان هديا است واضافه وصف بمعمولش مسمى بلفظى
است زيرا كه فايده از راجع ميشود بلفظ كه در لفظ حذف تنوين ونون ميشود وقسمى ديگر
كه اضافه غير وصف است بمعمولش مسمى بمحضه ومعنويه است زيرا كه فايده ان راجع
ميشود بمعنى كه مضاف افاده تعريف يا تخصيص ميكند از روى معنى ومسمى بمحضه
است زيرا كه خالص است از شبه انفصال وخلاف غير محضه كه بر تقدير انفصال
بواسطه انكه انچه از ضارب زيدا بدون اضافه مفهوم ميشود از ضارب زيد
بدون اضافه همان مفهوم ميشود ص ووصل اليد المضاف مفتقر ش ان وصلت
بالثانى كالجعد الشعر او بالذى له اضيف الثانى ك لزيد الضارب راس الجانى ك
ووصل مبتدا والمضاف اليه وبذا متعلق بوصل والمضاف عطف بيان او نعت لذا
ومفتقر خبر المبتدا وان وصلت فعل مبنى للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه يعود
الى اليد وبالثانى متعلق بوصلت وكالجعد خبر المبتدا المحذوف تقديره وذلك كالجعد
والشعر مضاف اليه والجعد مصدر بمعنى المفعول اى المجعود الشعر او بالذى معطوف
على بالثانى وله متعلق باضيف او اضيف فعل مبنى للمفعول والثانى نايب عن فاعل اضيف
ولزيد الكاف جارة لقول محذوف وزيد مبتدا والضارب خبره وراس مضاف اليه

آل ٣

لضارب

لضارب من اضافة الصفة الى مفعوله والجانى مضاف اليه راس ش ووصل الف لام باضافه لفظى بسيار است
اگر متصل شود الف لام بثانى يعنى مضاف اليه مثل الجعد الشعر يا انكه متصل شود الف لام بانچه اين چيزى
كه اضافه شده باو ثانى يعنى مضاف اليه الف لام باشد ليكن اضافه شده بچيزى كه معرف بالف
لام است بدانكه جايز نيست دخول الف لام بر مضاف انچنانى كه اضافه محضه معنويه است پس نميگوئى
هذا الغلام رجل زيرا كه اضافه معنويه والف لام متعاقبانند پس با هم جمع نميشوند ليكن دخول
الف لام بر مضاف باضافه لفظى بسيار است كه مضاف اليه الف لام داشته باشد نحو الجعد الشعر
مضاف ومضاف اليه هر دو با الف لام مند والضارب الرجل يا اينكه مضاف اليه الف لام نداشته باشد
اضافه شده باشد بچيزى كه او الف لام دارد كه ان الجانى است پس اگر چنين نباشد ممتنع است
پس نميگوئى هذا الضارب رجل ونه هذا الضارب راس جان ص وكونها فى الوصف كافى ان وقع
مثنى او جمعا سبيله اتبع ك وكونها مبتدا مضاف والهاء مضاف اليه لفظا وفى المحل على تقدير
الرفع اسم لكون وهو عايد الى ال وفى الوصف فى موضع النصب خبر لكون وكافى خبر لمبتدا وان وقع
فعل امر للشرط فاعله مستتر يعود الى الوصف ومثنى حال من ضمير وقع او جمعا حال من ضمير وقع سبيله
مفعول به لاتبع واتبع فعل امر فاعله مستتر والجملة نعت لجمع ش بودن الف لام در وصف مضاف
كافى است اگر واقع شود ان وصف مثنى يا مجموع كه تابع باشد سبيل مثنى را بدانكه وجود الف لام در وصف
مضاف كه تثنيه وجمع باشد كافى است نحو هذان الضاربا زيد وهؤلاء الضاربو زيد كه الف لام در مضاف
ودر مضاف اليه نيست ص ولا يضاف اسم لما به اتحد معنى واول موهما اذا ورد ك ولا يضاف
فعل مبنى للمفعول اسم نايب عن فاعل يضاف ولما متعلق بيضاف وبه متعلق باتحد واتحد صلة لما
ومعنى تمييز ومنصوب بنزع الخافض واول فعل امر فاعله مستتر وموهما مفعول به لاول واذا ظرف
لاول وورد فعل فاعله مستتر ش ومضاف نميشود اسم مر چيزى را كه با او متحد است در معنى مثل

وچو موصوف وصفه پس گفته نمیشود لیث اسد ورجل قائم وتاویل کن موهم را هرگاه وارد شود یعنی
هرگاه توهم شود که متولد فیه مضاف شده اند تاویل کن اول را بمسمی وثانی را باسم چو قول قوم جائنی
گوز پس گویا گفته اند جاءنی مسمی هذا الاسم وبنابرین تاویل کرده میشود چونکه مشابه است این را ص
وربما اکتسبا ثانٍ اولا ۞ ان کان لحذف موهلا ک وربّ للتقلیل وما کافة واکتسب فعل ماض بمعنی اعطی
وثانٍ فاعله واولا مفعول اول اکتسب وتانیثا مفعول ثان لاکتسب وان کان فعل ناقص للشرط واسمه مستتر یرجع
الی المضاف وبحذف متعلق بموهلا خبر کان ش وبسا هست که عطا کرده ثانی که مضاف الیه است اول را
که مضاف است تانیث اگر بوده باشد مضاف اهل کرانیده شده از برای حذف بدانکه گاه کسب میکند مضاف
مذکر از مضاف الیه مؤنث تانیث را بشرط اینکه بوده باشد مضاف صالح از برای حذف واقامه مضاف الیه
در مقام او ومفهوم شود معنی مضاف از مضاف نحو قطعت بعض اصابعه پس صحیح است تانیث
بعض از جهت اضافه او باصابع واو مؤنث است از جهت استغناء باصابع از و پس میگوئی قطعت
اصابعه ص وبعض الاسماء یضاف ابدا ۞ وبعض ذا قد یات لفظا مفردا ک وبعض مبتدا والاسماء
مضاف الیه یضاف خبره وابدا مفعول فیه لیضاف وبعض مبتدا وذا مضاف الیه قد یات خبر ولفظا حال
من فاعل یات ومفردا نعت لفظا ش بعضی از اسماء مضاف همیشه وبعضی دیگر گاه هست که میآید
مفرد بدانکه بعضی از اسما چیزیست که لازم است اضافه ایشان واو دو قسم است که لازم دارد اضافه
لفظا ومعنی پس مستعمل نمیشود مفرد یعنی بی اضافه نحو عندی ولدی وقصارا الشیء وجهاده بمعنی غایته
وثانی آنست که لازم دارد اضافه را معنی نه لفظا پس جایز است اینکه مستعمل شود مفرد یعنی بی اضافه
ومذکور خواهد شد در ابیات آتی ص وبعض ما یضاف حتما امتنع ۞ ایلاؤه اسما ظاهرا حیث وقع
کوحد لبّی ودوالی سعدی ۞ وشذ ایلاؤه بذی للبتی ک وبعض مبتدا وما مضاف الیه یضاف
صلة وحتما مفعول مطلق لفعل محذوف وامتنع خبر وایلاؤه فاعله وهما مضاف الیه لفظا وفی محل

النصب علی انه

النصب علی انه مفعول اول لایلاء واسما مفعول ثان لایلاء وظاهرا نعت لاسما وحیث مفعول فیه
لامتنع ووقع فعل ماض فاعله مستتر والجملة مضاف الیه لحیث کوحد خبر لمبتدا محذوف تقدیره وذلک
کوحد ولبّی ودوالی وسعدی معطوفا علی وحد باسقاط العاطف وشذ فعل ماض وایلاؤه
فاعله وبذی مضاف الی الایلاء من اضافة المصدر الی مفعوله الاول وللبتی مفعول ثان لایلاء
ش وبعضی از آن اسما که مضاف میشوند وجوبا ممتنع است که در پی ایشان در آید اسم ظاهر
یعنی مضاف الیه ایشان اسم ظاهر واقع میشود مثل وحد ولبّی ودوالی وسعدی که ایشان
مضاف بضمیر میشوند نحو لبیک ودوالیک وسعدیک وشاذ است که در پی لبّی در آید
ذا ذی بدانکه بعضی اسما لازمه الاضافه لفظا چیزیست که مضاف نمیشود مگر بضمیر مانند وحدک
ای مفردا ولبیک ای اقامة علی اجابتک بعد اقامة ودوالیک ای اداله بعد اداله وسعدیک
ای اسعادا بعد اسعاد وشاذ است اضافه لبّی باسم ظاهر که یداست نحو دعوت لما نابنی مسورا
فلبی فلبّی یدی مسور ص والزموا اضافة الی الجمل ۞ حیث واذ وان یقولون یحتمل ۞ افراد اذ وما کاذ
معنی کاذ ۞ اضف جوازا نحو حین جاء ذا ک والزموا فعل ماض والواو فاعله واضافة مفعول ثان
لالزموا والی الجمل متعلق باضافة وحیث مفعول اول لالزموا واذ معطوف علی حیث وان یقولون فعل
لمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی اذ والجملة شرطیة ویحتمل فعل مبنی للمفعول وافراد نایب عن فاعله والجملة
جواب الشرط واذ مضاف الیه وما مفعول به لاضف وکاذ فی موضع صلة ما ومعنی منصوب بنزع الخافض وکاذ
متعلق باضف وجوازا مفعول مطلق لفعل محذوف صلة خبر لمبتدا محذوف تقدیره وذلک نحو وحین فراق
زمان مجاء فعل ماض فاعله مستتر وذا فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه ش ولازم داشته اند اضافه
حیث واذ را اضافه بجمله نحو اجلس حیث زید جالس واجلس حیث جلس زید وجلست اذ زید قائم وجلست
اذ قام زید وجایز است حذف جمله که مضاف الیه اذ است واوردن تنوین عوض از و کقوله تعالی وانتم

حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ای حین اذ کان کذا که حذف شده کان کذا که مضاف الیه است و عوض مضاف الیه تنوین را و ای
واینست معنی قول مص وان ینون یحتمل افراد اذ یعنی اگر تنوین داده شود احتمال است افراد اذ یعنی
عدم اضافه اذ و اشاره کرد مص بقول خود وما کاذ معنی گاه اذ بدانکه چیزی که بوده باشد مثل اذ در بودن
او ظرف زمان از برای ماضی جایز است اضافه او مثل اذ بجمله اسمیه فعلیه مانند حین و وقت و زمان و یوم پس
میگوئی جئتک حین جاء زید و وقت جاء عمرو و زمان قدم عمرو و یوم خرج خالد و همچنین میگوئی جئتک
حین زید قائم و همچنین است باقی و جز این نیست که گفتاست مص اضیف جوازا تا اینکه دانسته شود که این
که مثل اذ است اضافه میکنند او را جوازا نه وجوبا و این حکم از برای ظرفیست که ماضی باشد یا غیر محدود پس
اگر ظرف غیر ماضی باشد مضاف میشود بجمله فعلیه پس میگوئی اجیئک حین یجیء زید و مضاف نمیشود بمحدود
بجمله مثل شهر و حول بلکه مضاف میشود بمفرد مثل شهر کذا و حول کذا ص وابن او اعرب ما کاذ قد اجیزا و اخترنا
مثلو فعل بنیا و قبل فعل معرب او مبتدا اعرب و من بنا فلن یفندا ش وابن فعل امر فاعل مستتر او
للعطف و اعرب فعل امر فاعل مستتر و ما مفعول به لاعرب و کاذ متعلق باجیزا و قد اجیزا فعل مبنی للمفعول
نائب الفاعل مستتر فیه یعود الی ما و اخترنا فعل امر فاعل مستتر و نا مفعول به لاخترنا و مثلو مضاف الیه و فعل مضاف
الیه بنیا فعل مبنی للمفعول نعت لفعل و قبل متعلق باعرب و فعل مضاف و معرب نعت لفعل او مبتدا متعلق
علی فعل و اعرب فعل امر فاعل مستتر و من اسم شرط مبتدا و بنا فعل ماض فاعل مستتر و الجملة شرطیة فلن یفندا
الفا للرابطة و لن یفندا خبر المبتدا بمعنی لن یغلط ش و مبنی بدان یا معرب بدان چیزی را که مثل اذ جایز
شده و اختیار کن بنای مثل فعلی که بنا نهاده شده و معرب بدان پیش از فعل معرب مبتدا ظرف را و کسی
ش دانسته غلط نکرده بدانکه مقدم شد اینکه اسمائی که مضاف میشوند بجمله بر دو قسمند یکی از آنها آنچیزیست
که مضاف بجمله میشود لزوما و ثانی چیزیست که مضاف میشود بجمله جوازا و اشاره کرده است مص
درین دو بیت باینکه چیزی که مضاف میشود بجمله جوازا جایز است در و اعراب و بنا خواه مضاف بجمله

فعلیه که

فعلیه که مصدر است بماضی یا جمله فعلیه که مصدر باشد بمضارع یا جمله اسمیه نحو هذا یوم جاء زید و یوم
یقدم بکر و یوم عمرو قائم و این مذهب کوفیین است لیکن مختار در چیزی که مضاف شود بجمله فعلیه
که مصدر باشد بماضی بنا است و چیزی که واقع شود پیش از فعل معرب یا پیش از مبتدا پس مختار
در و اعراب است و جایز است بنا و اینست معنی کلام مص من بنا فلن یفندا ای فلن یغلط و بتحقیق
که خوانده شده هذا یوم ینفع الصادقین صدقهم برفع یوم بر اعراب و بفتح بر بنا و این مختار
است و مذهب بصریین آنست که جایز نیست در چیزی که مضاف بجمله فعلیه که مصدر بمضارع باشد
یا بجمله اسمیه مگر اعراب و جایز نیست بنا مگر در چیزی که مضاف بجمله فعلیه شود که مصدر بماضی شود این حکم
چیزیست که مضاف بجمله شود جوازا و اما چیزی که مضاف بجمله باشد وجوبا پس لازمست بنای
او از جهت مشابهت او بحرف در احتیاج بجمله مثل حیث و اذ و اذا ص والزموا اذا اضافة الی
جمل الافعال کهن اذا اعتلا ش والزموا فعل و فاعل و اذا مفعول اول لالزموا و اضافة مفعول ثانی
لالزموا و الی الجمل متعلق باضافة و الافعال مضاف الیه کهن الکاف جارة لقول محذوف و هن
فعل امر فاعل مستتر و اذا ظرف لهن و اعتلا فعل ماض فاعل مستتر و الجملة مضاف الیه ش والزام کرده اند نحاة
اذا را اضافه کردن بجمله افعال مثل هن اذا اعتلا که اذا ظرف زمانست و مضاف بجمله فعلی شده که ان
اعتلا است ص لمفهم اثنین معرف بلا تفرق اضیف کلتا و کلا ش لمفهم متعلق باضیف و اثنین
مضاف الیه و معرف نعت لمفهم و بلا تفرق متعلق باضیف او بکاین و اضیف فعل مبنی للمفعول
و کلتا نایب عن فاعل اضیف و کلا معطوف علی کلتا ش و اضافه کرده شده کلتا و کلا بمفهم اثنین که معرفه
باشد و تفرقه نباشد و بدانکه اسمائی که لازمست اضافه ایشان لفظا و معنی کلتا و کلا است
و مضاف نمیشوند ایشان مگر بمعرفه که تثنیه باشد لفظا و معنی نحو جاءنی کلا الرجلین و کلتا المرأتین
یا تثنیه باشد نه لفظا نحو جاءنی کلاهما و کلتاهما و معرفه که مفهم اثنین باشد با تفرق مضاف

باو کلا پس نمیکوئی کلا زید و عمرو جاء ص ولا تضف لمفرد معرف ایا وان کررتها فاضف او تنو لا تجوا
واخصص بالمعرفة موصولة ایا وبالعکس الصفة وان تکن شرطا او استفهاما فطلقا کل بها الکلاما
ک ولا تضف فعل منهی فاعله مستتر وجوبا وانت ولمفرد متعلق بتضف ومعرف نعت لمفرد وایا مفعول به
للاتضف وان کررتها فعل وفاعل ومفعول والجملة شرطیة فاضف الفا للرابطة واضف فعل امر فاعله
مستتر او تنو عطف علی کررتها فاعله مستتر لا تجوا مفعول به لتنو واخصص فعل امر فاعله مستتر وجوبا بالمعرفة
متعلق باخصص موصولة حال من ایا وایا مفعول به لاخصص بالعکس خبر مقدم والصفة مبتدا مؤخر
ان تکن فعلا فتجوا اسمها مستتر یعود الی ای وشرطا خبر تکن واو للعطف واستفهاما عطف علی شرطا
فطلقا الفا للرابطة ومطلقا حال من ای وکل فعل امر فاعله مستتر وجوبا متعلق بکل والکلاما مفعول به لکل
والالف للاطلاق ش واضافه مکن بمفرد معرفه ای را و اگر مکرر کنی ای را پس اضافه کن کقول الشاعر
الا تسئلون الناس ایی وایکم غداة التقینا کان خیرا واکرما یا قصد کنی اجزا را مثل کفش بقول تو تجد
احسن و مخصوص بساز بمعرفه ای را حال کونی که موصولست وصفت بعکس است و اگر بوده باشد ای شرط
یا استفهام پس کامل کردان با ای کل الحال کونی که مطلق است بدانکه از جمله اسما لازمة الاضافه از روی معنی
ای است و مضاف نمیشود ای بمفرد معرفه مگر در وقتی که مکرر باشد یا قصد کنی اجزا را و این وقت
ای از برای استفهام است و ای میباشد استفهامی و شرطی و صفتی و موصول اما موصول پس ذکر
کرده است مصنف اینکه او مضاف نمیشود مگر بمعرفه نحو یعجبنی ایهم قام و اما ای صفتی چیزیست که بوده
باشد صفت از برای نکره یا حال از معرفه پس اضافه نمیشود مگر بنکره نحو مررت برجل ای رجل و مررت
بفتی ای فتی و اما شرطیه و استفهامیه مضاف میشوند بمعرفه و نکره مطلقا خواه بوده باشند بکشیده
و خواه بجزم و خواه بمفرد مگر مفرد معرفه که ایشان مضاف نمیشوند باو مگر استفهامیه که او مضاف
میشود بمفرد معرفه بدانکه ای اگر بوده باشد صفت یا حال پس او ملازمست اضافه را لفظا و معنی

نحو مررت

نحو مررت برجل ای رجل و بزید ای فتی و اگر بوده باشد استفهامی یا شرطی یا موصول پس او ملازم است
اضافه را معنی نه لفظا نحو ای رجل عندک و ای عندک و ای رجل تضرب اضرب و ایا تضرب اضرب و یعجبنی
ایهم عندک و ای عندک و ای الرجلین تضرب اضرب و ای رجال تضرب اضرب ص والزموا اضافة لدن
نحو و نصب غدوة بها عنهم لدن و مع مع فیها قلیل و نقل فتح و کسر لسکون یتصل ک والزموا
فعل و فاعل و اضافة مفعول ثان لالزموا و لدن مفعول اول لالزموا نحو الفا عاطفه و نحو فعل امر
و فاعل یعود الی لدن و نصب مبتدا و غدوة مضاف الیه بها متعلق بنصب و عنهم متعلق بلدن و لدن
خبر لنصب و مع بفتح العین معطوف علی لدن مع بالسکون مبتدا و فیها متعلق بقلیل و قلیل خبر لمبتدا ای
البیت والزموا لدن و مع اضافه و مع بالسکون قلیل فی مع بالفتح و نقل فعل مبنی للمفعول و فتح نایب
فاعل نقل و کسر معطوف علی فتح لسکون متعلق بکسر و یتصل نعت لسکون ش و الزام کرده اند بخاطر لدن را
اضافه کردن پس جر داده است لدن مضاف الیها و نصب داده لدن غدوه بلدن نادر است از قوم و منهم
الزام کرده اند بخاطر اضافه مع را و مع بسکون عین در مع بفتح عین کم است و نقل شده فتح عین و کسر عین
از جهت سکونی که متصل است باو بدانکه از جمله اسما لازمة الاضافه لدن است و مع اما لدن از برای
غایت زمان یا مکانست و این لدن مبنی است در نزد اکثر عرب از جهت شبه او بحرف در لزوم
و جر میدهد لدن چیزی را که در پهلوی اوست باضافه مگر غدوه که قوم نصب داده اند او را بعد از لدن
کقول الشاعر و ما زال مهری مزجرا الکلب منهم لدن غدوة حتی دنت لغروب معنی بیت یعنی همیشه
کرا سب من راننده و دور کننده است سگ را از ایشان وقت صبح تا غروب که درین بیت غدوه
بر تمیز و ناصب لدنست و بعضی گفته اند که غدوه منصوبست بر اینکه خبر کان محذوف باشد و اما
مع پس اسم است از برای مکان اصطحاب نحو جلس زید مع عمرو و جاء زید مع بکر و مشهور در مع فتح
و او معربست و فتحه او اعرابست و بعضی از عرب کسی است که ساکن کردانیده عین را و آنکسی که مبنی میداند

او را بر سکون کسره مید هد عین را از جهت التقاء ساکنین پس میگوید مع ابنک س واضم بناء غیر ان عدمت ما
له اضیف ناویا ما عدما ش قبل کغیر بعد حسب اول دون والجهات ایضا وعل ش واعربوا نصبا اذا
ما نکرا ش قبلا وما من بعده قد ذکرا ک واضم فعل امر فاعله مستتر وبناء حال من مفعول اضم وغیر مفعول به لاضم
ان عدمت فعل الشرط وتا فاعله وما مفعول به لعدمت وله متعلق باضیف واضیف فعل مبنی للمفعول
نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی ما والجملة صلة ما وناویا حال من فاعل اضم او من التا فی عدمت وما مفعول به لنا
ویا وعدما صلة ما وقبل مبتدا وکغیر خبر من بعد الجهات معطوف بقبل وایضا مفعول مطلق اعنی وعلی
معطوف علی قبل واعربوا فعل وفاعل ونصبا حال من قبل واذا ظرف لاعربوا وما زایدة ونکرا فعل مبنی
للمفعول نایب الفاعل یعود الی قبل وما معطوف علی قبل من بعده ذکر قد ذکر صلة ما ش وضم بده غیرا
حالکونی کمبنی است ان غیر اگر معدوم سازی چیزی را که مضاف الیه غیر است حالکونی که ان مضاف
الیه قصد باشد قبل همچو غیر است بعد حسب قبل دون وجهات وعل نیز مثل غیر اند امثلة اسما مذکوره
لخرجت بعدک وقبضت عشرة فحسبی ذلک ولخرابدا بذلک من اول ولخرانیت لخرنی کلیب
من علا ای من فوقهم وجلدوناک وصلیت امامک وخلفک ویمینک وشمالک وفوقک وتحتک و
اعراب داده اند قبل را حالکونی که منصوب است هرگاه نکره کرانیده شود وهمچنین است چیزی که بعد از
مذکور است بدانکه این اسما که عبارتست از غیر وقبل وبعد وحسب واول ودون است وجهات است
کان خلف وامام وفوق وتحت ویمین وشمال است از برای او جهار حالست در یکی از مبنی اند ودر سه
حال معرب اول انکه مضاف باشد لفظا لخرجت درهما لا غیر وجئت من قبل زید ثانی انکه محذوف
باشد مضاف الیه در قصد باشد لفظا ومعنی وکقوله ومن قبل نادی کل مولی قرابة ثالث انکه محذوف
باشد مضاف الیه در قصد نباشد لفظا ومعنی ولخرکل قبل بعد که درین سه حال معرب اند رابع انکه
محذوف باشد مضاف الیه در قصد باشد معنی ونه لفظا ولخرالکلام من قبل ومن بعد که درین وقت

مبنی است

مبنی است پس قوله ص واضم بنا الخ اشاره است بحال رابع وقوله ص واعربوا نصبا اشاره است بحالة ثالث و
او انست که مضاف الیه محذوف باشد ودر قصد نباشد نه لفظا ونه معنی او پس او درین هنگام نکره است
ومعرب وقوله ص نصبا معنی او اینست که منصوب میشود این ظروف که قبل وبعد وغیر است باسایر ظروف
هرگاه داخل نشود بر وجاری پس اگر داخل شود بر وجاری مجرور میشود لخرجت من قبل ومن بعد وتعرض نشده ص
در حالت دیگر را که اولی وثانیه است از جهت ظهور انها س وما یلی المضاف یاتی خلفا عنه فی الاعراب
اذا ما حذفا ک ما موصول مبتدا ویلی فعل ما نون فاعله مستتر المضاف مفعول به لیلی ویاتی خبر لمبتدا خلفا
حال من ضمیر یاتی وعنه متعلق بخلف فی الاعراب متعلق بیاتی واذا ظرف لخلف وما زایدة وحذف فعل
مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی المضاف ش والخبه در پی در می اید مضاف را که ان مضاف الیه است
می اید جانشین از مضاف در اعراب وقتی که حذف کرده شود مضاف بدانکه حذف میشود مضاف
از جهت قیام قرینه واقامت میکند مضاف الیه مقام او ومعرب میشود باعراب او کقوله تعالی
واشربوا فی قلوبهم العجل ای حب العجل وکقوله تعالی وجاء ربک ای امر ربک پس حذف شده مضاف
که ان حب است ومعرب شده مضاف الیه که عجل است وربک باعراب مضاف س وربما جعلوا الذی
ابقوا ک قد کان قبل حذف ما تقدما ش لکن بشرط ان یکون ما حذف ش مماثلا لما علیه قد عطف
ک وربما للتقلیل وما کافة جعلوا فعل وفاعل الذی مفعول به لجعلوا وابقوا فعل وفاعل وعاید للموصول
محذوف وکما الکاف جارة لموصول وقد للتحقیق وکان فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی المضاف وقبل ظرف
لکان وحذف مضاف الیه ما این مضاف الیه تقدما صلة ما والالف للاطلاق لکن للعطف بشرط متعلق
بکاین وان یکون فعل ناقص وما اسمه وحذف صلة ما ومماثلا خبر لیکون ولما متعلق بمماثل وعلیه متعلق
بعطف وقد عطف فعل مبنی للمفعول ش وبسا هست که جدا داده اند عربان مضاف الیه چنانی را که بود
مضاف الیه پیش از حذف مضاف در حین حذف مضاف یعنی مضاف را حذف کرده اند ومضاف الیه را

بواعراب نبود کذا شته اند لیکن بشرط اینکه بوده باشد مضافی که حذف شده مماثل مواجنبی را که عطف شده
بر و کقول الشاعر اکل امرئ تحسبین امرأ ونار توقد باللیل نارا تقدیر وکل نار بحذف کل و ابقاء مضاف
الیه مجرور همچنانکه در نزد ذکر مضافست و شرط موجود است که ان عطف بر مماثل محذوفست و او کلی است
که در قول شاعر اکل امرئ و او کلا هست حذف میشود مضاف باقی میماند مضاف الیه مجرور و محذوف
مماثل ملفوظ کقوله تعالی یرید ون عرض الدنیا والله یرید الاخرة در قرائتی که جر داده اند اخرت را تقدیر
والله یرید ما فی الاخرة و بعضی دیگر تقدیر کرده اند بوالله یرید عرض الاخرة پس میباشد محذوف و بنا بر این
مماثل محذوف ص ویحذف الثانی ویبقی الاول کحاله اذا به یتصل بشرط عطف واضافة الی
مثل الذی له اضفت الاولا ش یحذف فعل مبنی للمفعول الثانی نایب عن فاعل یحذف ویبقی فعل مبنی
للمفعول الاول نایب عن فاعل یبقی کحاله فی موضع الحال من الاول واذا ظرف لیبقی و به متعلق بیتصل
و یتصل فعل مبنی للفاعل فاعله ستر بشرط متعلق بحذف و عطف مضاف الیه اضافة معطوف علی تاء
الی مثل متعلق باضافة والذی مضاف الیه له متعلق باضفت واضفت فعل و فاعل الاولا مفعول
به لاضفت ش حذف کرده میشود ثانی که مضاف الیه است پس باقی میماند اول که مضافست بحالی
که حذف تنوین است که مثل حال اولست وقتی که متصل شود باو ثانی بشرط عطف بر اول که معطوف
علیه باشد و بشرط اضافه بر معطوف بمثل انچه اضافه کرده باو اول که معطوف علیه است بدانکه حرفی
کرده میشود مضاف الیه باقی میماند مضاف بحالی که بوده مضاف یعنی حذف تنوین و قایم مقام تنوین
که نون تثنیه و جمع است هرگاه عطف شود بر مضاف اسمی که مضافست بمثل محذوف از اسم اول
کقولهم قطع الله یدَ و رجلَ من قالها تقدیره قطع الله یدَ من قالها و رجلَ من قالها که حذف
شده مضاف الیه یدَ و من قالها است از جهت دلالت انچه مضاف شده باو رجل پس عطف
شده بر ید که مضافست بمن قالها که محذوف در کلامست رجلی که مضافست بچیزی که محذوفست

درجانب ید

درجانب ید ص فصل مضاف شبه فعل ما نصب مفعولا او ظرفا اجز ولم یعب فصل فی
واضطرارا وجدا باجنبی او نعت او ندا ک فصل مفعول به لاجز و مضاف مضاف الیه و شبه
نعت لمضاف و فعل مضاف الیه ما مفعول به لنصب نسب فعل ماض فاعله مستتر والجملة مفعولا او
ظرفا حالان من ما اجز فعل امر و لم یعب فعل مبنی للمفعول و فصل نایب عن فاعل یعب و یمین مضاف
الیه اضطرارا مفعول له لوجد و وجد فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه باجنبی متعلق بوجد او
بنعت معطوف علی اجنبی او ندا معطوف علی نعت ش یعنی اجازه داده اینکه فصل کنند مضاف را بشیء
مضافی که شبه فعل است از مضاف الیه اجنبی که نصب کرده مضاف او را بر اینکه مفعول به باشد
یا ظرف متعلق بمضاف و عیب کرده نشده فصل یعنی و یافت شده فصل از جهت اضطرار باجنبی یا نعت
یا بندا بدانکه اجازه داده مصنف اینکه فاصله شود در حالت اختیار در میانه مضاف انچنانی که
او شبه فعل است و مراد باو مصدر و اسم فاعلست و مضاف بچیزی که نصب داده او را مضاف
از مفعول به یا ظرف یا شبه ظرف مثال مفعول به قوله تعالی وکذلک زین لکثیر من المشرکین
قتل اولادهم شرکاؤهم در قرائت ابن عامر نصب اولاد و جر شرکاء که اولاد مفعول به است
از برای قتل که مضافست و قتل مصدر است مثال ظرف ترک یوما نفسک وهواها ینفی لها
فی رداها که در میان مضاف که ترکست و مضاف الیه که نفی است یوما که ظرفست فاصله شده و
ناصب یوما ترکست که مصدر است و مثال انچه فاصله شده در میان مضاف و مضاف الیه مفعول بها
انچنانی که اسم فاعل است قرائت بعضی از قدما است فلا تحسبن الله مخلف وعده رسله بنصب وعده
و جر رسله که ناصب مضافیست که اسم فاعلست و وعده مفعول به است از برای مخلف و مثال فصل
بشبه ظرف هل انتم تارکوا لی صاحبی وامه است فصل نبود در اختیار بقسم فی هذا غلام والله
و از جهت اضطرار یافت شده فصل در میان مضاف و مضاف الیه باجنبی از مضاف و نعت مضاف

وبنداشتال اجنبی کخط الکتاب یکفیه یوما او یهودی یقاربه او یزیل پس فاصله شده میان دریا و کفه یهودی
واو اجنبی است از کفه از جهت آنکه او مجعول خط است و مثال نعت قوله ان حلفت علی یمینک لاحلفن
اصدق من یمینک مقسم لا اصل یمین مقسم اصدق من یمینک مثال عطف قوله کان یرون ابا عصام زید حماد
دق باللجام لا اصل کان یرون زید یا ابا عصام المضاف الی یاء المتکلم ص اخر ما اضیف الیا الکسر اذا لم یک
معتلا کرام وغزا اویک کابنی وزید بن فذی جمعها الیا بعد فتحها اجتزی وتدغم الیا فیه ما ولو
وان ما قبل واو ضم فاکسر ردی والفا سلم وفی المقصور عن هذیل انقلابها یا الحسن ش اخر مفعول
به لاکسر و ما مضاف الیه اضیف صلة الیا متعلق باضیف اکسر فعل امر و فاعله مستتر و اذا اعرابی لاکسر و یک فعل ناقص
اسمه مستتر یعود الی ما معتلا خبره و کرام خبر لیس محذوف و غزی معطوف علی رام او یک معطوف علی یک اسمه مستتر
کابنی خبره و زید بن معطوف علی ابنی الفا للتفریع و ذی مبتدا اول و جمعها مبتدا ثان و الیا مبتدا ثالث و فتحها
مبتدا رابع و یحتمل ان یکون جمعها تاکید الذی و اجتزی خبره و الجملة خبر الیا قبل و کذا ما قبل ما قبل و بعد ذی لا اجتزی
و تدغم فعل مبنی للمفعول و الیا نایب فاعل تدغم و فیه متعلق بتدغم و الواو معطوف علی الیا و اذا للشرط و ما موصول
فی محل الرفع علی النیابة بفعل محذوف یفسره ضم و قبل فی موضع الصلة لما و اوّ مضاف الیه ضم فعل ماضی مبنی للمفعول
نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی ما فاکسر للفا الرابطة و اکسر فعل امر فاعله مستتر و من مجزوم فی جواب الامر ای مهما و الفا
مفعول به لسلم و سلم فعل امر فاعله مستتر و فی المقصور متعلق بحسن و عن هذیل متعلق بحسن و انقلابها مبتدا
و الها عائد الی الالف المقصور و یا مفعول به لانقلاب و حسن خبر لمبتدا ش گفته اخر اسم اضافه کرده
شده بیاء متکلم حرکه نبوده باشد معتل مثل رام و غزی نبوده باشد همچو ابنی یعنی تثنیه و زید بن یعنی جمع پس
اینها جمیعا یا ایشان التزام کرده شده بعد از فتحه و ادغام کرده میشود یا در یا و یا در واو و اگر مضموم باشد ما قبل واو
پس کسره او را تا آسان شود و سلامت دان تو الف را در اسمی که مضاف بیاء متکلم شود و انقلاب الف مقصوره بیا را
حسن است در مقصور از قبیله هذیل بدانکه کلمه دان اند اخر اسم مضاف بیاء متکلم را اگر نبوده باشد مقصور نه

منقوص

منقوص و نه مثنی و نه مجموع بجمع سلامت مذکر همچو مفرد صحیح و جمع مکسر و جمع صحیح مؤنث و جمع سلامت مؤنث
و معتل جاری مجرای صحیح مثل غلامی و غلامان و فتیاتی و دلوی و ظبیی و اگر بوده باشد معتل یا مقصور است یا ناقص
اگر منقوص باشد ادغام کرده میشود یاء او در یاء متکلم و فتحه داده میشود یاء متکلم پس میگوئی قاضی و مغزو
نصبا و جرا و همچنین کرده میشود بمثنی و جمع مذکر سالم در حالت جری و نصبی میگوئی رایت غلامی و زیدی
و مررت بغلامی و زیدی تحو اصل بغلامین لی و زیدین لی پس حذف شده نون و لام از جهت اضافه
پس ادغام شده یا در یا و فتحه داده شده یا متکلم و یا جمع مذکر سالم در حالت رفعی میگوئی در مجاری
همچنانکه میگوئی در حالت نصب جری و اصل زیدی و بو جمع شدند واو و یا در یک کلمه و سبقتهم
گرفته بود یکی از ایشان بسکون پس قلب شده واو بیا و قلب شده نمیکرد و اما مثنی پس در حالت رفع
الفا و یا او مفتوح است یا متکلم بعد از او مانند زیدای و غلامای و اما مقصور پس مشهور
در لغت عرب اینست که او مثل مثنی مرفوع است مثل عصای و قبیله هذیل قلب میکنند الف او را بیاء و ادغام
میکنند یا او را در یا متکلم پس میگویند عصی و فتی پس حاصل اینست که یا متکلم مفتوح است یا ادغام
مثل رامی و یا مقصور مثل عصای و یا مثنی مثل غلامای در حالت رفعی و غلامی در حالت جری
و نصبی یا جمع مذکر سالم مثل زیدی در حالت رفعی و نصبی و مجرور نیست معنی قوله مص فذو جمعها
الیا بعد فتحها اجتزی و اشاره کرده مص بقول خود و تدغم الی اخره باینکه واو در جمع مذکر سالم و یا
در منقوص و جمع مذکر سالم و مثنی ادغام کرده میشود در یا متکلم و اشاره کرده بقول خود و ان
ما قبل واو ضم اه باینکه و ما قبل جمع اگر مضموم باشد در نزد وجود او واجبست کسر او در نزد قلب
او بیا تا سلامت ماند یا پس اگر مضموم نباشد بلکه مفتوح باشد باقی میماند بر فتحه مانند
مصطفون که میگوئی در او مصطفی و اشاره کرده بقول خود و الفا سلم اه باینکه
چیزی که بوده باشد در آخر او الف مثل مثنی و مقصور قلب نمیشود الف او بیا بلکه

سالمه بماند پس میگوئی غلامای و عصای و اشاه کرده بقول خود و فی المقصور را بایستگی قیل هذیل قلب میکنند
الف مقصوره را بیا مانند عصی اما چیزی که سوای این چهار قسم است جایز است در آن فتح و سکون پس میگوئی
غلامی و غلامی عمل المصدر نفس ش بفعله المضمر الحق فی العمل مضافا او مجردا او مع ال ان کان فعل
مع ان او ما یحل محلها و لاسم مصدر عمل ک بفعله متعلق بالحق و المضمر مفعول به لالحق و الحق فعل امر و عامله
مستتر فی العمل متعلق بالحق و مضافا حال من مصدر و او مجردا او مع ال ایضا حالان من مصدر و ان مضاف الیه و ان
للشرط و کان فعل تامة و فعل فاعل کان و مع نعت لفعل و ان مضاف الیه او ما عطف علی ان یحل فعل مبنی للمفعول و
محلها مفعول فیه لیحل و لاسم خبر مقدم و مصدر مضاف الیه و عمل مبتدا ش لاحق ساز مصدر را بفعلش در عمل
حال کونی که مصدر مضاف باشد یا مجرد یا با ال که یافت شود فعل یا ان یا با ما که حلول کند در محل مصدر و
عمل ثابت است از برای اسم مصدر بدانکه مصدر عمل فعل خود میکند در دو موضع یکی از آن دو موضع آنست که بوده
باشد مصدر نایب مناب فعل نحو ضربا زیدا پس زیدا منصوبست بضربا از جهت نیابت او در مکان اضرب
ضمیری در و مستتر است موقع با و چنانکه در اضربت و موضع ثانی آنست که بوده باشد مصدر مقدر بان
یا فعل یا ما یا فعل پس مقدر است بان هرگاه اراده کرده شود با ماضی یا استقبال نحو عجبت من ضربک
زیدا امس او غدا و التقدیر من ان ضربت زیدا امس او من تضرب زیدا غدا و مقدر است بما هرگاه اراده
کرده شود با و حال نحو عجبت من ضربک زیدا الان التقدیر مما تضرب زیدا و مصدر عمل میکند در سه حال
اول آنکه مضاف باشد نحو عجبت من ضربک زیدا ثانی آنکه مجرد باشد از اضافه و ال و در این وقت منون است
نحو عجبت من ضرب زیدا ثالث آنکه محلی با الف لام باشد نحو عجبت من الضرب زیدا و اشاره کرده مصنف بقول
خود و لاسم مصدر عمل بآنکه اسم مصدر هرگاه عمل میکند عمل فعل را و مراد باسم مصدر چیزیست که مشابه
باشد مصدر را در دلالت و مخالف باشد او را بخلو او لفظا یا تقدیرا از بعضی چیزی که در فعل است بدون نیابت
مثل عطا که مساویست اعطا را معنی و مخالفست او را بخلو او از همزه موجوده در فعل و خالیست از همزه لفظا

وتقدیرا و

و تقدیرا و عوض نیاورده از آن همزه چیزی بخلاف قتال که او مصدر قاتل است زیرا که اگرچه خالیست از الفی
که پیش از تا است در فعل لیکن خالیست از و لفظا و تقدیرا و از این جهت ناطق شده اند با و در بعضی مواضع
نحو قاتل قتالا و ضارب ضربا و بخلاف عدة که اگرچه خالیست از واوی که در فعل است لفظا و تقدیرا لیکن عوض
آورده شده از آن واو تا س و بعد مجرور الذی اضیف له کل برفع او بنصب عملان ک بعد متعلق بکل و مجرور
مضاف الیه و هو مصدر و مضاف الی فاعله و الذی مفعول به لمجرور و اضیف فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود
الی المصدر و له متعلق باضیف و کل فعل امر فاعله مستتر و برفع متعلق بکل و بنصب معطوف علی برفع
و عملان مفعول به لکل ش کامل گردان برفع یا بنصب عمل مصدر را بعد از وجود آن مصدر چنان چیزی را که
اضافه شده باو مضاف میشود مصدر بفاعل پس رفع میدهد او را و نصب میدهد در این وقت مفعول را
نحو عجبت من شرب زید العسل با اضافه بمفعول میشود و رفع میدهد فاعل را نحو عجبت من شرب العسل
زید و مضاف میشود مصدر بظرف پس رفع میدهد فاعل را و نصب میدهد مفعول را نحو عجبت من ضرب
الیوم زید عمرا س و جر ما یتبع ما جر و من را عی فی الاتباع المحل فحسن ک و جر فعل امر فاعله مستتر و ما مفعول
به لجر و یتبع صلة ما فاعله مستتر و ها مفعول به لیتبع و جر فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی
ما و الجملة صلة لما و من اسم شرط مبتدا و راعی فعل ماض فاعله مستتر و ها یعود الی من و فی الاتباع متعلق براع و المحل
مفعول به لراعی و فحسن خبر لمبتدا محذوف تقدیره فهو حسن و الجملة جواب ش جر بده چیزی را که تابع است آن چیز را
که جر داده شده است و کسی که رعایت کرده در اتباع محل را پس نیکوست او بدانکه هرگاه اضافه شود مصدر بمفعول
و فاعل مجرور است لفظا و مرفوعست محلا پس جایز است در تابع او از صفت و عطف و غیر آن مراعات
لفظ پس مجرور است تابع و مراعات محلا پس مرفوعست تابع میگوئی عجبت من شرب زید الظریف برفع
مراعات المحل و جر مراعات الفظ هرگاه اضافه شود بمفعول پس مفعول مجرور است لفظا و منصوبست
محلا پس جایز است در تابع او مراعات لفظ و محل نحو عجبت من شرب العسل زید و الخبز بنصب مراعات

محل و بجر خبر مراعات لفظ **فصل اعمال اسم الفاعل** من کفعل اسم فاعل في العمل ان کان عن مضی کا

ك کفعل خبر مقدم و اسم مبتدا مؤخر و فاعل مضاف اليه في العمل في موضع الحال من هذا فعل و ان الشرطية

کان فعل ناقص اسمه مستتر يعود الی اسم الفاعل و بمعنی الا بمعنی في و معنی خبر کان ش اسم فاعل در عمل

مثل فعل خود است اگر بوده باشد اسم فاعل جدا از معنی ماضی بدانکه خالی نیست اسم فاعل از اینکه بوده باشد

با آل یا مجرد از آل پس اگر بوده باشد مجرد از آل عمل فعل خود میکند از رفع و نصب اگر بوده باشد مستقبل یا حال نحو

هذا ضارب زيدا الآن او غدا و اگر بمعنی ماضی باشد عمل نمیکند پس نمیگوئی هذا ضارب زيدا امس بلکه وانما

اضافه او نحو هذا ضارب زيد امس و قول باری تعالی کلبهم باسط ذراعيه بالوصيد که ذراعيه منصوب

بباسط حکایت حال ماضی است من و ولی استفهاما او حرف نفی او نعتا او صاحب صفة او مسندا

ك و ولی معطوف علی کان في البيت السابق فاعله مستتر يعود الی اسم الفاعل و استفهاما مفعول لولی او

حرف معطوف علی استفهاما او جار معطوف علی ولی و صفة حال من فاعل جار او مسندا معطوف علی صفة ش

و همچنین اسم فاعل عمل فعل خود میکند اگر در عقب استفهام یا حرف نفی در آید یا در عقب حرف نفی یا آمده باشد

اسم فاعل صفت یا مسند بدانکه اسم فاعل عمل فعل خود میکند بشرط آنکه بعد از استفهام باشد نحو اضارب

زيد عمرا یا بعد از حرف نفی باشد نحو ما ضارب زيد عمرا یا واقع شود

نحو مررت برجل ضارب زيدا یا حال باشد نحو جاء زيد راکبا فرسا یا مسند باشد نحو ضارب عمرا و کان زيد

ضاربا و ان زيد ضارب عمرا و ظننت زيدا ضاربا عمرا و اعلمت زيدا ضاربا بکرا من و قد يکون نعت محذوف في

عرفي فيستحق العمل الذي وصف ك قد للتقليل يکون فعل ناقص اسمه يعود الی اسم الفاعل و نعت خبر

ليکون و محذوف مضاف اليه عرفي نعت لمحذوف فيستحق فعل مضارع مبني للفاعل فاعله مستتر يعود الی اسم

الفاعل و العمل مفعول به ليستحق و الذي نعت للعمل و وصف صلة للذي ش و گاه میشود اسم فاعل نعت از برای

اسم محذوف که آن محذوف معلوم است بقرینه پس مستحق است درینوقت عمل آنچنانی را که مذکور شد

بدانکه گاهی

بدانکه گاهی اعتماد میکند اسم فاعل بر موصوف مقدر پس عمل میکند عمل فعل خود را کقول الشاعر فکم من مالئ

عينيه من شيء غيره اذا راح نحو الحمرة البيض کالدمی تقديره فکم شخص مالئ یعنی بسا شخصی که پر کرده

چشمهای خود را از مال غیر که آن مال ریخته باشد زر سرخ او بر سر زند سفید مثل دمی یعنی چنانکه چشم صورت

سنگ پر است از سنگ چشم او پر است از مال غیر قال في ق الدمية بالضم الصورة المنقشة من الرخام

جمعه دمی پس درین بیت عينيه منصوبست بمالئ و مالئ صفت است از برای موصوف محذوف تقدیر

فکم شخص مالئ من و ان يکن صلة آل ففي المضي و غيره اعماله قد ارتضی ك و ان يکن فعل ناقص اسمه مستتر

يعود الی اسم الفاعل و صلة خبر لیکن و آل مضاف اليه ففي الفاء رابطة الشرط و في المضي متعلق بارتضی و غيره

معطوف علی المضي و اعماله مبتدا و الهاء مضاف اليه قد ارتضی خبر مبتدا و الجملة جواب الشرط ش و اگر بوده باشد اسم فاعل

صله آل پس در ماضی و غیر ماضی اعمال او پسندیده شده بدانکه هرگاه واقع شود اسم فاعل صله از برای الف لام

موصول عمل میکند بمعنی ماضی و مستقبل و حال نحو هذا الضارب زيدا غدا او الآن او امس من فعال او

مفعال او فعول في کثرة عن فاعل بديل فيستحق ما له من عمل و في فعيل قل ذا او فعل ك فعال

مبتدا و مفعال او فعول معطوفان علی فعال و في کثرة عن فاعل متعلقان ببديل و بديل خبر مبتدا و ما

الفا للتفريع و يستحق فعل مضارع فاعله مستتر يعود الی کل من فعال او مفعال و فعول و ما مفعول به ليستحق

و له في موضع الصلة لما و من عمل متعلق بما تعلق له و في فعيل متعلق بقل و قل فعل امر من ذا فاعله و فعيل

معطوف علی فعيل ش فعال و مفعال و فعول در کثرت و مبالغه بدل محل بیند از فاعل پس مستحق اند هر یک

از ایشان چیزی را که مستقر است از برای اسم فاعل در عمل و در فعیل کم است این و همچنین است در فعل

مثال فعال اما العسل فانا شراب پس العسل منصوبست بشراب مثال مفعال قول بعض العرب انه لمخيار

بواليکها اکبر بوا مکها منصوبست بمخيار مثال فعول اخوان الغواة هيوج که اخوان منصوبست بهيوج مثال

فعيل ان الله سميع دعاء من دعاه که دعا منصوبست بسميع مثال فعل زيد حذر امورا لا تضير و امن

ما ليس بنجية من لا قدار كه امور متصوبست بجذر ص وما سوى المفرد مثله جعل في الحكم والشروط
حيثما عمل ك وما موصول اسمي مبتدا وسوى صلة له والمفرد مضاف اليه ومثله مفعول فيه لجعل وجعل
فعل مبني للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه بمنزلة مفعول الاول وفي الحكم مفعول ثان لجعل والشروط معطوف
على الحكم وحيث متعلق بجعل وما زايدة وعمل مضاف اليه وجملة جعل وما بعده خبر عن ما ش وچيزى كه سوى
مفرد است از اسم فاعل مثل مقدر كردانيده شده در حكم وشروط هر جا كه عمل كند مثال اسم فاعل تثنيه
وجمع هذان الضاربان زيدا وهؤلاء الضاربو زيدا كقوله تعالى الذاكرين الله كثيرا والذاكرات ص وانصب
بذي الاعمال تلوا واخفض ش وهو لنصب ما سواه مقتضي ك وانصب فعل امر فاعله مستتر بذي متعلق
بانصب بالاعمال مضاف اليه وتلوا مفعول به لانصب واخفض فعل امر فاعله مستتر وهو مبتدا النصب متعلق بهما
وما مضاف اليه سواه صلة له ومقتضي خبر ش ونصب ده بصاحب اعمال و از اسم فاعليست كه مستعمل
باشد لخبر تالي او ست وتجربه وحال آنكه از براى نصب لخبر سواى تاليست مقتضي باشد بدانكه جايز است
در اسم فاعل كه فاعل باشد اضافه او با لخبر يكه در پهلوى اوست از مفعول وجايز است نصب او نحو
هذا ضارب زيدا بدون اضافه واگر بوده باشد از براى اسم فاعل دو مفعول و اضافه كنى او را
باحدهما واجبست نصب يكى نحو هذا معطي زيد درهما ومعطي درهم زيدا ص واجرر وانصب تابع
الذي اخفض ش كمبتغي جاه ومالا من نهض ك واجرر فعل امر وانصب عطف عليه وتابع مفعول
به لاجرر او انصب والذي مضاف اليه اخفض صلة الذي وكمبتغي خبر مقدم وجاه مضاف اليه من
اضافة الوصف الى مفعوله ومالا عطف على محل جاه ومن موصول مبتدا ونهض صلة له ش وجر
بده يا نصب ده تابع اسمى را كه مجرور شده باشد باضافه اسم فاعل با و مثل مبتغي جاه ومالا كه مالا
عطف است بر محل جاه يعنى آنكسى كه فرو تنست مى يابد مال را بدانكه جايز است در تابع معمول
اسم فاعل كه مجرور شده باضافه جر و نصب نحو هذا ضارب زيد وعمرو وعمرا پس جر از جهت مراعات

لفظ است

لفظ است ونصب مراعات محل وكقول الاعشى للواهب المائة الهجان وعبدها عوذا يبتغي خلفها اطفالها
بنصب عبد وجر عبد هر دو روايت شده ص وكل ما قدر لاسم فاعل يعطى اسم مفعول بلا تفاضل فهو كفعل
صيغ للمفعول في معناه كالمعطى كفافا يكتفي ك وكل مبتدا وما مضاف اليه قدر صلة له ولاسم متعلق بقدر
وفاعل مضاف اليه يعطى فعل مبني للمفعول مفعول الاول مستتر فيه يعود الى كل واسم مفعول ثان ليعطى ومفعول
مضاف اليه بلا تفاضل متعلق بيعطى فهو مبتدا وكفعل خبر وصيغ فعل مبني للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه
والمفعول متعلق بصيغ وفي معناه خبر بعد خبر او حال من ضمير صيغ وكالمعطى الكاف جارة لقول محذوف واللام
في المعطى موصول مبتدا والمعطى صلة اللام والضمير فيه مستتر مرفوع على النيابة عن الفاعل يعود الى ال وكفافا مفعول
ثان لمعطى ويكتفي خبر ش وهر چيزى كه مقدر شده از براى اسم فاعل عطا كرده ميشود لا بچيز اسم مفعول را در نيابت
پس اين اسم مفعول مانند فعلى است كه بنا نهاده شده از براى مفعول در حكم وشرط ودر معنى مثل المعطى
كفافا يكتفي بدانكه چيزى كه مقدم شد در اسم فاعل از اينكه هر گاه بوده باشد مجرد از الف لام حمل كرده
بشرط آنكه بوده باشد بمعنى حال يا استقبال وبشرط اعتماد بر چيزى استفهام يا حرف نفى يا حرف ندا و
واگر بوده باشد با الف لام عمل ميكند مطلقا نحو الضارب الزيدون الان او غدا او جاء المضروب ابوها
الان او غدا او امس واگر بوده باشد از براى اسم مفعول دو مفعول رفع ميدهد احدهما را ونصب ميدهد
ديگرى را نحو المعطى كفافا يكتفي كه مفعول اول ضمير يست مستتر عايد بالف لام وكفافا مفعول ثانيست ص
وقد يضاف ذا الى اسم مرتفع معنى كمحمود المقاصد الورع ك وقد يضاف فعل مبني للمفعول وذا نايب
عن فاعل والى اسم متعلق بيضاف ومرتفع نعت لاسم ومعنى منصوب بنزع الخافض وكمحمود الكاف جارة
لقول محذوف ومحمود في محل الرفع خبر مقدم والمقاصد مضاف اليه من اضافة اسم المفعول الى مرفوعه
والورع مبتدا مؤخر ش وگاهى اضافه كرده ميشود اسم مفعول باسمى كه مرفوعست در معنى واما من
حيث اللفظ يا منصوبست بنا بر تشبيه بمفعول به ويا مجرور است بنا بر اضافه اسم مفعول با و مثل

محمود المقاصد الورع که الورع مبتدا است ومحمود المقاصد خبر او واصل چنین بوده که الورع محمود مقاصده
وچون محمود را اضافه کرد بمرفوعش که مقاصد است مرفوع باسم مفعول ضمیری شد که عاید بالورع باشد
بدانکه جایز است در اسم مفعول اینکه مضاف شود بچیزی که با و مرفوع بوده باو پس میگوئی در زید مضروب
عبده زید مضروب العبد پس اضافه میکنی اسم مفعول را بچیزی که مرفوع بوده است باو ومثل اوست
الورع محمود المقاصد ولا اصل الورع محمود مقاصده اضافه کرده اند اسم فاعل را بمرفوعش ودر وضیری مستتر
شد عاید بما قبلش که ان الورع است واگر خواهی ترک میکنی اضافه را ونصب میدهی عبد را ومقاصد را بر
تشبیه بمفعول **ابنية المصادر** ص فعل قياس للمصدر المعدى ك من ذي ثلثة كرد ردا ك فعل مبتدا
وقياس خبر ومصدر مضاف اليه المعدى ايضا مضاف اليه من ذي ثلثة في موضع الحال من مصدر
كرد خبر لمبتدا المحذوف ورد ا مفعول مطلق لرد فعل بفتح فاء وسكون عين قياس مصدر متعدى است
حال كونى كه از ثلاثى مجرد باشد مثل رد ردا وضرب ضربا وفهم فهما ك وفعل اللازم بابه فعل كفرح
وكجوى وكشلل معطوفان على فرح ش فعل بفتح فا وكسر عين كه لازم باشد مصدر او وفعل بفتح فا وفتح عين
مى آيد مثل فرح فرحا وجوى جوا وشلت شللا ص وفعل اللازم مثل قعدا له فعول بالطراد كقعدا ك ما لم يكن
مستوجبا فعالا او فعلانا فادرا او فعالا فاول لذي امتناع كابا والثان للذي اقتضى تقلبا للا
فعال او لصوت وشمل سيلا وصوتا الفعيل كصهل ك وفعل بفتح العين مبتدا واللازم نعت لفعل
ومثل حال من فعل وقعدا مضاف اليه له خبر مقدم وفعول مبتدا مؤخر وبالطراد في موضع الحال من ضمير له
وجمله له فعول خبر لمبتدا الاول وكقعدا خبر لمبتدا محذوف وما مصدرية ولم يكن فعلانا قصر اسمه مستترا
الى فعل اللازم ومستوجبا خبر ليكون وفعالا مفعول به لمستوجبا او فعلانا معطوف على فعالا فادر
فعل امر فاعله مستتر والجمله معترضة بين المتعاطفين واو فعالا معطوف على فعالا فاول مبتدا ولذي
بمعنى صاحب خبر المبتدا وامتناع مضاف اليه كابا خبر لمبتدا محذوف والثاني مبتدا وللذي خبر واقتضى

فعل فاعله

فعل فاعله مستتر وتقلبا منصوب بنزع الخافض وللا خبر مقدم وفعال مبتدا مؤخر او لصوت معطوف على للا وشمل
فعل مبني للفاعل وسيلا وصوتا مفعول به لشمل وصوتا عطف على سيلا والفعيل فاعل شمل وكصهل خبر لمبتدا محذوف
تقديره وذلك كصهل ش وفعل كه این صفت دارد که لازم است مثل قعدا از برای او مصدر قعود می آید بر
وزن فعول حال كونى كه مطرد است واین مانند غدا است که مصدر او غدو می آید مادامی که نبوده باشد
فعل لازم مستوجب فعال یا فعلان پس بدان یا فعال واول که فعال است از برای صاحب امتناع است
ومثل ابا اباء وثانی که فعلان است از برای فعلیست که تقاضا کند تقلب را مثل طاف طوفانا وجال جولانا
وفعال حاصل است از برای داء نحو سعل سعالا یا از برای صوت مثل نعب الغراب نعابا وشامل است
فعیل سیلا وصوت را مثل صهل صهیلا ورجل رجیلا ص فعولة فعالة لفعلا كسهل لا امر وزيد جولا
ك فعولة مبتدا وفعالة معطوف على فعولة باسقاط العاطف ولفعلا خبر لفعولة وكسهل الكاف
جارة لقول محذوف وسهل فعل مبني للفاعل والامر فاعل لسهل وزيد مبتدا وجول بفتح الجيم وضم
الزاي خبر لمبتدا معطوف على سهل ش فعوله وفعال حاصل است از برای فعل مثل سهل الامر سهولة
وجول جولة وصعب صعوبة وعذب عذوبة بدانکه هرگاه بوده باشد فعل بر وزن فعل مضموم العين
نمیباشد مگر لازم ومصدر او بر وزن فعوله یا فعال است مثال اول سهل سهولة وصعب صعوبة
وعذب عذوبة ومثال ثانی جول جولة وضح فصاحة وضخم ضخامة ص وما اتى مخالفا لما مضى
فبابه النقل كسخط ورضى ك وما اسم للشرط مبتدا واتى فعل ماض وفاعله مستتر ومخالفا حال
من فاعل اتى ولما متعلق بمخالف ومضى صلة لما فبابه مبتدا والنقل خبر وكسخط خبر لمبتدا محذوف
ورضى معطوف على سخط ش والخبر امده است مخالف مر چیزی را که گذشت پس مصدر او سماعی است
مثل سخط ورضى بدانکه چیزی که سبقت گرفته ذکر او قیاس است وچیزی که وارد شده بر خلاف این
نیست قیاسی بلکه مقصور بر سماعست مثل سخط سخطا ورضى رضا وذهب ذهابا وشكر شكرا

وعظم عظمة س وغيره ذي ثلثة مقيس مصدره كقدس التقديس وزكى تزكية واجمل اجمالا
من بجل اجملا واستعاذ استعاذة ثم اقام اقامة وغالبا ذا التالزم وما يلي الاخر مد وافتحا
مع كسر تلو الثاني مما افتحا بهمز وصل كاصطفى وضم ما يوزن في امثال قد تلما ك وغيره مبتدا و
ذي مضاف اليه ثلاثة ايضا مضاف اليه مقيس خبره ومصدره نايب عن فاعل قيس وكقدس الكاف جاره
لقول محذوف وقدس فعل مبني للمفعول والتقديس نايب عن فاعل قدس وزكى فعل امر فاعله مستتر
والها مفعوله وتزكية مفعوله مطلق واجمل فعل امر فاعله مستتر في كن بنون الخفيفة منقلبة بالالف
واجمالا مفعوله مطلق له ومن اسم موصول مضاف اليه بجملا مفعوله مطلق بجملا مقدم عليه وجمل
فاعله مستتر يعود الى من والجملة صلة من واستعذ فعل امر فاعله مستتر واستعاذة مفعوله مطلق وثم
للعطف واقم فعل امر فاعله مستتر واقامة مفعوله وغالبا حال من ضمير لزم وذا للاشارة مبتدا و
والتا مبتدا ثان ولزم فعل فاعله مستتر والجملة خبر للتا وهذه الجملة خبر للاول وما موصول مبتدا ويلي فعل مضارع
مبني للفاعل فاعله مستتر يعود الى ما والاخر مفعول به ليلي والجملة صلة ما ومد فعل امر فاعله مستتر والجملة خبر ما
وافتحا فعل امر فاعله مستتر فيه كن بنون الخفيفة ومع مفعول فيه لافتحا وكسر مضاف اليه وتلو مضاف
اليه الثاني ايضا مضاف اليه مما متعلق بمد وافتحا فعل مبني للمفعول صلة ما وبهمز متعلق بافتحا ووصل
مضاف اليه كاصطفى خبر لمبتدا محذوف وضم فعل امر فاعله مستتر وما مفعول به لضم ويوزن فعل مضارع
مبني للفاعل صلة ما وفي امثال متعلق بضم وقد تلما مضاف اليه ش وغير ثلاثي مجرد مصدر او قياسي است مثل
قدس كه باب تفعيل است ومصدر او تقديس مي آيد بشرطي كه صحيح باشد وهمزه معتل باشد مثل زكى تزكية
مي آيد وچون اجمل كه باب افعال است ومصدر او اجمال مي آيد ومثل بجل كه باب تفعل است ومصدر او تجمل مي آيد
ومثل استعذ كه از باب استفعال ومعتل العين است مصدر او استعاذة مي آيد ومثل اقم كه باب
افعال است ومعتل العين مصدر او اقامة مي آيد واغلب ذات اين تا لازم است در مصدر باب افعال

وباب استفعال

وباب استفعال وحرفي كه در پهلوي حرف اخر است مد بده وفتحه بده با كسر تلو ثاني از چيزي كه ابتدا كرده
بهمزه وصل مثل اصطفى وضم بده چيزي را كه در ما در حرفيست يعني ما قبل اخر او را مثال تلما بدانكه مصادر
غير ثلاثي مجرد تمامش قياسي است پس چيزي كه بوده باشد بر وزن فعل يا افعال كه ميباشد صحيح يا
معتل پس اگر بوده باشد صحيح پس مصدر او بر وزن تفعيل است مثل قدس تقديسا ومنه قوله تعالى وكلم الله
موسى تكليما ومي آيد نيز بر وزن فعال مثل كذبوا بآياتنا كذابا ومي آيد بر وزن فعال بتخفيف واگر بوده
باشد معتل پس مصدر او بر وزن تفعلة مي آيد مثل زكى تزكية واگر بوده باشد فعل بر وزن افعل
مصدر او بر وزن افعال مي آيد مثل اكرم اكراما واجمل اجمالا واعطى اعطاء اين حكم در وقتي است كه
نبوده باشد معتل العين پس اگر معتل العين باشد نقل ميشود حركت عين او بفا كلمه وحذف كرده ميشود
عين او وعوض آورده ميشود از وي تا تانيث مثل اقام اقامة واصل اقواما بوده نقل كرده اند حركت واو
بقاف وحذف كرده اند واو را وعوض آورده اند از وي تا تانيث را پس گرديد اقامة واشاره كرده شد
خود وغالبا ذا التالزم باينكه چيزي كه ذكر كرديم ما او را از تعويض تا غالبست وبتحقيق آمده است حذف
تا كقوله تعالى واقام الصلوة پس اگر بوده باشد ماضي بر وزن تفعل عين مشدد پس قياسي در مصدر
او آنست كه بر وزن تفعل بضم عين مشدد آيد چون تجمل تجملا وتكلم تكلما وتكرم وتكرما واگر بوده باشد
در اول ماضي همزه وصل كه زياده شده ثالث او وزياده شده الفي پيش از آخر خواه بوده باشد بر وزن انفعل
يا افتعل يا استفعل مثل انطلق انطلاقا واصطفى اصطفاء واستخرج استخراجا واگر بوده باشد استفعل
معتل العين نقل شده حركت عين او بفا كلمه وحذف عين الفعل وعوض آورده شده از وي تا تانيث
مثل استعاذ استعاذة ودر اصل استعواذ بوده نقل حركت واو بعين وقلب واو شده بالف وحذف
شده الف وعوض آورده شده از وي تا تانيث پس گرديده استعاذة ومعني قوله وضم ما يوزن في
امثال ما قد تلما اينكه هر فعلي كه بوده باشد بر وزن تفعل بفتح تا وفا وسكون عين وفتح لام مصدر

او بر وزن تفعلل بفتح تا و فا و سکون عین و ضم لام اول می آید نحو کلم تکلما و تدحرج تدحرجا ص فَعْلَالٌ أَوْ فَعْلَلَةٌ
لِفَعْلَلَا ۞ وَاجْعَلْ مَقِيسًا ثَانِيًا لَا أَوَّلَا ش فَعْلَالٌ بکسر الفا و سکون العین مبتدا و فَعْلَلَةٌ معطوف علی فعلال
و لفعلا خبر مبتدا و اجعل فعلا امر فاعلیست و مقیسا مفعول ثان لاجعل و ثانیا مفعول اول لاجعل لا
اولا معطوف علی ثانیا ش فعلال و فعلله مصدرند از برای فعلل و بکردان قیاس ثانی را نه اول را بدانکه می آید
مصدر فعلل بر وزن فعلال مثل دحرج دحراجا و سرهف سرهافا و مصدری که بر وزن فعلله باشد
نحو دحرج دحرجة و بلبج بلبجة و سرهف سرهفة و آنچه بر وزن فعلال باشد قیاسی نیست ص لِفَعَالٍ
الْفِعَالُ وَالْمُفَاعَلَةُ ۞ وَغَيْرُهُمَا مِمَّا سَمَاعٌ عَادَلَهْ ش لِفَعَالٍ خبر مقدم وَالْفِعَالُ مبتدا مؤخر وَالْمُفَاعَلَةُ
معطوف علی الفعال وَغَيْرُ مبتدا اول وَمَا مضاف الیه مِمَّا فعل فاعلیست صلة وَالسَّمَاعُ مبتدا ثانی
لجملة تجیء اول ش فعال مصدر است از برای فاعل و همچنین مفاعله نیز مصدر است از برای فاعل و غیر
آنچه گذشت از مصادر سماع عدیل و نظیر اوست بدانکه هر فعلی که بوده باشد بر وزن فاعل پس مصدر
او فعال و مفاعله می آید مثل ضارب و ضرابا مضاربة و قاتل قتالا و مقاتلة و اشاره کرد مصنف بقول
خود و غیرهما ممّا الخ بدانکه چیزی که وارد شده از مصادر غیر ثلاثی بر خلاف آنچه گذشت سماعیست
مثل بات تبویتا و دلوها تنزیا و قیاس تنزیة است و قول قوم در مصدر حوقل حیقالا و قیاس حوقلة است
و مثل قول در مصدر تملق تملقا و قیاس تملق است ص وَفَعْلَةٌ لِمَرَّةٍ كَجَلْسَةٍ ۞ وَفِعْلَةٌ لِهَيْئَةٍ كَجِلْسَةٍ
ش وَفَعْلَةٌ مبتدا لِمَرَّةٍ خبر و كَجَلْسَةٍ خبر لمبتدا محذوف ش وفعلة بفتح فا و سکون عین از برای مرات
نحو ضربته ضربة و قتلته قتلة و فعله بکسر فا و سکون عین از برای هیئت است نحو جلس جلسة
اینحکم در صورتی است که بنا نهاده نشده باشد مصدر بر تا تانیث پس اگر مصدر با تا تانیث باشد
وصف کرده میشود صیغه مرة بچیزی که دلالت بر وحدت کند نحو نعمة واحدة و رحمة واحدة
ص فِي غَيْرِ ذِي الثَّلَاثِ بِالتَّا الْتُزِمْ ۞ وَشَذَّ فِيهِ هَيْئَةٌ كَالْخِلْقَةِ ش فِي غَيْرِ متعلق باستقر و ذِي بمعنی صاحب

مضاف الیه

مضاف الیه الثلاث ایضا مضاف الیه بالتا خبر مقدم وَالْمَرَّةُ مبتدا مؤخر وَشَذَّ فعل ماض فِيهِ متعلق بشذ هَيْئَةٌ فاعل مبتدا ۳
لشذ وَكَالْخِلْقَةِ خبر لمبتدا محذوف ش در غیر ثلاثی مجرد صیغه مرة بتا است و شاذ است در غیر ثلاثی مجرد صیغه
هیئة مثل خلقة بدانکه هرگاه اراده کنند بیان مرة را از مصدر ثلاثی مزید زیاد کرده میشود بر مصدر تاء
تانیث نحو اکرمته اکرامة و دحرجته دحرجة و شاذ است بنای هیئت از غیر ثلاثی مجرد چون قول قوم
هی حسنة الخلقة که بنا کرده اند فعله هیئت را از اختر یعنی مقتعد بست و هو حسن العمة که بنا کرده اند فعله
از تعمم یعنی عمامه بست أَبْنِيَةُ أَسْمَاءِ الْفَاعِلِينَ وَالصِّفَاتِ الْمُشَبَّهَةِ ص كَفَاعِلٍ صِغْ اسْمَ فَاعِلٍ إِذَا ۞
مِنْ ذِي ثَلَاثَةٍ يَكُونُ كَغَذَا ش كَفَاعِلٍ متعلق بصغ و صغ فعل امر فاعلیست و اسم مفعول الصغ و فاعل
مضاف الیه إِذَا ظرف لصغ و مِنْ ذِي ثَلَاثَةٍ خبر لیکون و یکون فعل ناقص اسمه مستتر کَغَذَا خبر لمبتدا محذوف ش
بنا کن اسم فاعل را بر وزن فاعل هرگاه از ثلاثی مجرد باشد مثل غذا که اسم فاعل او غاذ است بدانکه هرگاه
اراده کنند بنای اسم فاعل را از فعل ثلاثی مفتوح العین بنا میکنند بر وزن فاعل خواه متعدی باشد نحو
لازم نحو ضرب فهو ضارب و ذهب فهو ذاهب و غذا فهو غاذ و اگر بوده باشد بر وزن فعل مکسور العین یا متعدی
است یا لازم پس اگر متعدی باشد اسم فاعل او بر وزن فاعل می آید نحو رکب فهو راکب و اگر لازم باشد یا بوده
ثلاثی بر وزن فعل بضم عین گفته نمیشود در اسم فاعل از ایشان فاعل مگر سماعا ص وَهُوَ قَلِيلٌ فِي فَعُلْتُ
وَفَعِلْ ۞ غَيْرِ مُعَدًّى بَلْ قِيَاسُهُ فَعِلْ ۞ وَأَفْعَلُ فَعْلَانُ نَحْوُ صَدْيَانِ وَنَحْوُ أَخْيَلِ ش وَهُوَ مبتدا و
قَلِيلٌ خبر و فِي فَعُلْتُ متعلق بقلیل و فعل معطوف بفعلت و غیر حال من فعل و مُعَدًّى مضاف الیه بَلْ للانتقال
وَقِيَاسُهُ مبتدا و فَعِلٌ خبره وَأَفْعَلُ فَعْلَانُ معطوفان علی فعل باسقاط العاطف فی الثانی للضرورة
و نحو خبر لمبتدا محذوف وَأَشِرٌ مضاف الیه نحو خبر لمبتدا محذوف وَصَدْيَانُ مضاف الیه نحو معطوف
علی نحو و لا جرم مضاف الیه ش و اسم فاعل بر وزن فاعل کم است در فعل مضموم العین و در فعل مکسور العین
حالکوئی که غیر متعدی باشد بلکه قیاس در اسم فاعل او فعل و أفعل و فعلان است مانند أشر و صدیان

نحو أشر ۳

اجود بدانکه آمدن اسم فاعل بر وزن فاعل کم است در فعل مضموم العین مثل قول قوم حمض فهو حامض و همچنین
در فعل بکسر عین که غیر متعدی باشد نحو امن فهو امن بلکه قیاس اسم فاعل از فعل بکسر عین هرگاه لازم باشد
آنست که فعل بکسر عین آید نحو بطر فهو بطر و اشر فهو اشر یا بر وزن فعلان باشد نحو عطش فهو عطشان
و صدی فهو صدیان یا بر وزن افعل آید چون سود فهو اسود و حمر فهو احمر ص وفعل اولی و فعل
یفعل کالضخم والجمیل والفغل حمل وافعل فیه قلیل و فعل و یسوی الفاعل قد یغنی فعل ش فعل
مبتدا و اولی خبر و فعیل معطوف علی فعل و یفعل متعلق باولی و کالضخم خبر لمبتدا محذوف تقدیره
وذلک کالضخم والجمیل معطوف علی الضخم والفغل مبتدا و رجل خبر و افعل مبتدا و فیه متعلق بقلیل و
قلیل خبر لمبتدا و فعل معطوف علی افعل و یسوی متعلق بیغنی و الفاعل مضاف الیه و قد یغنی فعل مبنی للفاعل
و فعل فاعل یغنی ش و فعل و فعیل و بست بفعل چون ضخم و جمیل و فعل حمل بضم عین است و افعل و فعل
در فعل کم است و بسوی فاعل گاه غنی میشود فعل بدانکه هرگاه بوده باشد فعل بر وزن فعل مضموم العین
بسیار است آمدن اسم فاعل از و بر وزن فعل بفتح فا و سکون عین کضخم فهو ضخم و شهم فهو شهم و همچنین
محاید اسم فاعل از فعل بضم عین بر وزن فعیل نحو جمل فهو جمیل و شرف فهو شریف و کم است آمدن اسم
فاعل از فعل بضم عین بر وزن افعل نحو خطب فهو اخطب و همچنین کم است که بر وزن فعل آید از مضموم
العین نحو بطل فهو بطل و مقدم شد اینکه قیاس در اسم فاعل از فعل بفتح عین آنست که بوده باشد بر وزن
فاعل گاه می آید اسم فاعل از و بر غیر فاعل نحو شاب و شاخ فهو شیخ و شاب فهو اشیب و ابیض
معنی قول مصنف و یسوی الفاعل قد یغنی فعل ص وزنة المضارع اسم فاعل من غیر ذی الثلث کالمواصل
مع کسر مستولا لا خبر مطلقا و ضم میم زاید قد سبقا و ان فتحت منه ما کان انکسر صار اسم
کمثل المنتظر ش وزنة خبر مقدم و المضارع مضاف الیه و اسم مبتدا مؤخر و فاعل مضاف الیه و من
غیر متعلق بزنة و ذی مضاف الیه و الثلث ایضا مضاف الیه و کالمواصل خبر لمبتدا محذوف و مع حال

من المضارع

من المضارع و کسر مضاف الیه و مستولا ایضا مضاف الیه و الا خبر ایضا مضاف الیه و مطلقا حال
من کسر و ضم معطوف علی کسر و میم مضاف الیه و زاید نعت لمیم و قد سبقا نعت لمیم و ان فتحت
فعل و فاعل و منه متعلق بفتحت و ما مفعول لفتحت و کان فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی
ما و انکسر خبر لکان و الجملة صلة ما و صار فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی ما او اسم الفاعل
و اسم خبره و مفعول مضاف الیه و کمثل خبر لمبتدا محذوف و المنتظر ش اسم فاعل از غیر ثلاثی مضاف الیه
مجرد بر وزن مضارع است چون مواصل که هم وزن یواصل است حالکونی که با کسر ما قبل آخر است
مطلقا با ضم میم زاید که سبقت گرفته و اگر فتحه دهی از اسم فاعل چیزی را که بوده مکسور میگردد
و اسم مفعول مثل منتظر بدانکه اسم فاعل از فعل زاید بر سه حرف هم وزن مضارع می آید بعد از
زیادتی میم در اول و حالکونی که مضموم باشد از میم و مکسور است ما قبل آخر اسم فاعل مطلقا
یعنی خواه مکسور باشد در مضارع یا مفتوح میگویی قاتل یقاتل فهو مقاتل و دحرج
یدحرج فهو مدحرج که در اصل یقاتل بوده حذف کردند حرف مضارع را و بجای او میم
مضموم آوردند و ما قبل آخر او را بر همان کسر بخود باقی گذاشتند و آخر او را منون
ساختند مقاتل شد و مثل مدحرج که در اصل یدحرج بود حذف کردند حرف مضارع را
و بجای او میم مضموم وضع کردند و ما قبل را کسره دادند و آخر او را منون کردند مدحرج
شد و اگر اراده کنی بنای اسم مفعول از فعل زاید بر سه حرف مضارع را حذف میکنی و بجای حرف مضارع
او میم مضموم وضع میکنی و ما قبل آخر او را فتحه میدهی و آخر را منون میگردانی مثل یقاتل
و منتظر و مدحرج ص وفی اسم مفعول الثلاثی اطرد زنة مفعول کآت من قصد و فی اسم
متعلق باطرد و مفعول مضاف الیه الثلاثی اطرد فعل و زنة فاعل لاطرد و مفعول مضاف الیه مضاف الیه
و کآت متعلق بزنة و من قصد متعلق بآت ش و مطرد است وزن مفعول در اسم ثلاثی مفعول

چنانچه آمده است از قصد مقصود بدانکه هرگاه اراده کنند بنا اسم مفعول از فعل ثلاثی می‌آید بوزن مفعول
قیاسا نحو قصد فهو مقصود وضوبه فهو مضروب ومورت به فهو مرور ش وناب نقلا عنه ذو فعیل
نحو فتاة او فتی کحیل ك وناب فعل ماضی ونقلا تمیز وعنه متعلق بناب وذو فاعل ناب وفعیل مضاف
الیه نحو خبر لمبتدا محذوف وفتاة مضاف الیه او فتی معطوف علی فتاة وکحیل نعت لفتاة او فتی ش وناب
شد صیغه فعیل از مفعول از روی نقل مانند فتاة او فتی کحیل که بمعنی مکحولست بدانکه نایب میشود
صیغه فعیل از مفعول دلالت بر معنی او نحو مورت برجل جریح وبفتاة کحیل وفتی کحیل وبامراة قتیل
وبرجل قتیل پس نایب شد جریح وکحیل وقتیل از مجروح ومقتول ومکحول وفعیل بمعنی مفعول مساوی است
در تذکیر وتانیث واین حکم در باب تانیث می‌آید الصفة المشبهة باسم الفاعل ص صفة استحسن جرها
معنی بها المشبهة اسم الفاعل ك صفة مبتدا واستحسن صفة صفة نحو تابعین فاعل استحسن وفاعل مضاف
الیه معنی منصوب بنزع الخافض وبها متعلق بنحو والمشبهة خبر لمبتدا واسم مفعول المشبه والفاعل مضاف
الیه ش صفتی که مستحسن است جر دادن فاعل در معنی بان صفت صفتی است که مشابهت دارد اسم فاعل را
واو را صفة مشبهه میگویند بدانکه علامت صفة مشبهه مستحسن بودن جر فاعل است باو نحو حسن الوجه
ومنطلق اللسان وطاهر القلب والاصل حسن وجهه ومنطلق لسانه وطاهر قلبه پس وجهه مرفوع
بحسن فاعلیت واین جایز نیست در غیر او از صفات پس نمیگوئی زید ضارب الاب اراده کنی ضارب
اب زید عمرو را ومقدم شد اینکه اسم مفعول جایز است اضافه او بمرفوعش مانند زید مضروب الاب
ودرین حین جاری میشود مجرای صفة مشبهه ص وصوغها من لازم لحاضر ك کطاهر القلب ش
ك وصوغ مبتدا وها مضاف الیه یعود الی الصفة المشبهة ومن لازم وحاضر متعلقان بصوغ والخبر محذوف
تقدیره واجب وکطاهر خبر لمبتدا محذوف والقلب مضاف الیه وجمیل عطف علی طاهر القلب باسقاط العاطف
للضرورة والظاهر مضاف الیه ش بنای صفة مشبهه از فعل لازم است که از برای حاضر باشد مثل طاهر

القلب

القلب وجمیل الظاهر پس بنا نمیکنند از فعل متعدی ونه از مستقبل وماضی وبدانکه صفة مشبهه دو
نوع است یکی آنکه موزون مضارع است نحو طاهر القلب وثانی آنست که موزون نیست واین بسیار است
نحو جمیل الظاهر وحسن الوجه وکریم الاب واگر از غیر ثلاثی باشد واجب موازنه او مضارع را نحو منطلق اللسان
ص وعمل اسم فاعل المعدی لها علی الخبر الذی قد حدا ك عمل مبتدا واسم مضاف الیه وفاعل ایضا مضاف
الیه والمعدی ایضا مضاف الیه لها فی موضع الخبر وعلی الخبر متعلق بعمل والذی نعت لخبر وقد حدا صله
الذی ش عمل اسم فاعل متعدی حاصل است از برای صفت بر حد آنچنانی که قرار داده شده یعنی ثابت است
از برای صفت مشبهه عمل اسم فاعل متعدی واو رفع ونصب است نحو زید حسن الوجه پس در حسن ضمیری
مرفوع مستتر است تا فاعلش باشد والوجه منصوب بر تشبیه بمفعول واشاره کرده مصنف بقول
خود علی الخبر الذی قد حدا باینکه صفت مشبهه عمل میکند بر حد آنچنانی که سبقت کرفت در اسم فاعل
وان حد آن بود که تا جار بود در اسم فاعل از اعتماد او بهمزه استفهام یا حرف نفی یا حرف ندا یا غیر
ان وهمچنین است صفت مشبهه ص وسبق ما تعمل فیه یجتنب وکونه ذا سببیة وجب ك
وسبق مبتدا وما مضاف الیه وتعمل صله ما وفیه متعلق بتعمل ویجتنب خبر لمبتدا وکونه مبتدا وها اسم
وذا بمعنی الصاحب خبر لکون وسببیة مضاف الیه ووجب خبر لمبتدا ش وسبقت کرفتن معمول صفت
مشبهه بر صفت مشبهه اجتناب فرموده شده است وبودن معمول صاحب پس واجبست یعنی معمول
بیگانه از موصوف صفت مشبهه نباشد پس نمیگوئی زید الوجه حسن ونمیگوئی زید حسن عمل ص فارفع
بها وانصب مجرورا مع ال ودون ال مصحوب ال وما اتصل بها مضافا او مجردا ولا تجر بها
مع ال سواها من ال خلا ومن اضافة لیا الیها وما لم یخل ففیه بالجواز وسما ك فارفع فعل امر
فاعله مستتر وبها متعلق بارفع وانصب فعل امر فاعله مستتر ومجرورا معطوف علی ارفع ومع فی موضع الحال
من ها بها وال مضاف الیه ودون عطف علی ال وال مضاف الیه ومصحوب مفعول نحو وال مضاف الیه

وما معطوف على محسوب الى واتصل صلة لما وبها متعلق باتصل ومضافا حال من الضمير في اتصل او مجردا عطف
على ما اتصل ولا يجوز فعل سهل وبها متعلق بجوز ومع الى في موضع الحال من هاء بها وال مضاف اليه سما مفعول
لا يجوز ومن ال متعلق بخلا وجملة خلا نعت لسما ومن اضافة عطف على من ال ولتاليها متعلق باضافة وما
اسم شرط مرفوع بالابتداء والا يحل فعل مضارع مجزوم بلم فعل الشرط فهو مبتدا وسم خبره وبالجوار متعلق
بوسم والجملة جواب الشرط ش پس رفع بده باين صفت مشبهه ونصب بده وجود حالكونى كه ان صفت با ال
باشد وبدون ال مصحوب بال را يعنى معمول صفت را وهمچنين رفع بده ونصب بده وجود حالكونى كه ان
با ال باشد يا بدون ال چيزى را كه متصل است بصفت حالكونى كه مضاف باشد يا مجرد وجر بده باين صفت
حالكونى كه با ال است اسمى را كه خالى از ال باشد وان اضافه بتالى الف لام چيزى كه خالى نيست پس اسم خالى
موسوم است بدانكه صفتى كه مشابهه دارد باسم فاعل يا انست كه ميشود با الف لام نحو الحسن يا مجرد از الف
لام نحو حسن وبر هر يك از تقديرين خالى نيست معمول از شش حال اول آنكه معمول با ال باشد وصفت درين
هنگام يا با ال است يا بدون ال وبر هر تقدير در معمول سه اعرابست رفع ونصب وجر نحو الحسن الوجه و
الحسن وجه والحسن الوجه وحسن الوجه وحسن وجه وحسن وجه ثانى آنكه معمول مضاف شود بچيزى كه در و
ال است ودرين هنگام صفت با ال وبدون ال ميشود وبر هر تقدير در معمول سه اعرابست نحو الرجل
وجهه الرجل الحسن وجهه والرجل الحسن وجهه الرجل حسن وجهه والرجل حسن وجهه
چهارم آنكه بوده باشد معمول مضاف بمضاف بضمير موصوف ودرين هنگام صفت با ال وبدون ال ميشود
وبر هر تقدير معمول مرفوع ومنصوب ومجرور ميشود نحو مررت بالرجل الحسن وجهه غلامه وبالرجل الحسن وجه
غلامه وبالرجل الحسن وجه غلامه ومررت بالرجل حسن وجهه غلامه وحسن وجه غلامه پنجم آنكه با معمول مجرد
از ال باشد نه اضافه وصفت با ال وبى ال باشد وبر هر تقدير در معمول سه اعرابست نحو الحسن وجه اب
والحسن وجه اب والحسن وجه اب وحسن وجه اب وحسن وجه اب ششم آنكه معمول مجرد از ال و اضافه باشد با

وصفت با ال

وصفت با ال وبى ال وبر هر تقدير در معمول سه اعرابست الحسن وجه الاب وجه الاب وحسن وجه
وحسن وجه الاب وحسن وجه پس حاصل ميشود سى وشش صورت وباين اشاره كرده بقول خود وفادفع بها
اى بالصفة المشبهة وقوله وانصب جر مع ال اى اذا كانت الصفة بال نحو الحسن وبدون ال اى اذا كانت
الصفة بغير ال نحو حسن وقوله مصحوب ال اى المعمول المصاحب لال نحو الوجه وقوله ما اتصل بها مضافا
او مجردا اى والمعمول المتصل بها اى بالصفة اذا كان المعمول مضافا او مجردا او مجردا من الالف واللام
والاضافة ش ودلخل ميشود تحت قوله مع معمولى كه مضافست بچيزى كه در و ال است نحو وجه
الاب ومضاف بضمير موصوف نحو وجهه ومضاف بچيزى كه اضافه شده بضمير موصوف نحو وجه غلامه
ومضاف بمجرد از ال واضافه نحو وجه اب واشاره كرده بقول خود ولا تجر برا مع ال اه باينكه
اين مسايل كلش جايز نيست بلكه بعضى ممتنع است وانچه جايز صورتست جر معمول كه مضاف
بضمير موصوف باشد با صفت كه با ال است نحو الحسن وجهه ثانى جر معمول مضاف بچيزى كه انچنان
بضمير موصوف باشد نحو الحسن وجه غلامه ثالث جر معمول مضاف بغير چيزى كه در او ال باشد
واضافه نحو الحسن وجه اب رابع جر معمول مجرد از ال و اضافه نحو الحسن وجه پس معنى كلام مص لا تجر
بها يعنى جر مده بصفت مشبهه هرگاه بوده باشد صفت با ال اسمى را كه خالى از ال يا خالى از ال
باشد بچيزى كه در و ال است التعجب يا فعل انطق بعدما تعجبا او جئ يا فعل قبل مجرور يا
وتلو افعل انصبنه كما افى خليلينا واصدق بهما ك يا فعل متعلق بانطق وانطق فعل امر
فاعله مستتر وبعد متعلق بانطق وما مضاف اليه وتعجبا حال من ما واو للعطف وجئ فعل امر
مستتر وبا فعل متعلق بجئ ومجرور مضاف اليه وبا متعلق بمجرور وتلو حال من ها وانصبنه فعل
امر مؤكد بنون ثقيله فاعله مستتر والها مفعوله وكما الكاف جارة لقول محذوف وما مبتدا واو
فى فعل التعجب فاعله مستتر يعود الى ما وخليلينا مفعول لاو فى والجملة خبر لمبتدا واصدق فعل امر

والبا زایده وهما فاعل ش کو باشود با فعل بعد از ما تعجب یا بسیار با فعل پیش از مجرور بباء و نصب بدو تلو تا
مانند گفتن تو او فی الخلیلینا و اصدق بهما بدانکه از برای تعجب دو صیغه است یکی ما افعل است و ان
دیگر افعل به است مانند ما احسن زیدا بفتح همزه و سکون حا و فتح سین با نون چون و ما اوفی بها
و مانند اصدق بهما بفتح همزه و سکون صاد و کسر دال با سکون قاف و احسن بالزیدین پس ما مبتدا است
و او نکره تامه است در نزد سیبویه و احسن فعل ماضی است فاعل او مستتر عاید بما و زیدا مفعول بها
و جمله خبر است از ما تقدیره شیء احسن زیدا ای جعله حسنا و چنین است ما اوفی خلیلینا و اما
اصدق فعل امر است و معنی او تعجب است نه امر و فاعل او مجرور بباء زایده است و استدلال کرده اند
بر فعلیت افعل بلزوم نون وقایه هرگاه متصل شود با یا متکلم نحو ما اقدرنی الله علی عفوه و مذهب
اخفش آنست که ما موصوله است و مبتدا و جمله که بعد از اوست صله است و خبر محذوف تقدیر
الذی احسن زیدا شیء عظیم و بعضی دیگر گفته اند که ما استفهامیه است و مبتدا و جمله بعد از او
خبر تقدیر ای شیء احسن زیدا و رفته اند بعضی دیگر باینکه ما نکره موصوفه است و جمله بعد از او
خبر محذوف است تقدیر شیء احسن زیدا عظیم ص وحذف ما منه تعجبت استبح ان کان عند الحذف
معناه یضح ک وحذف مفعول لا استبح و ما مضاف الیه منه متعلق بتعجبت و الجمله صله ما و استبح
فعل امر فاعل مستتر و ان کان فعل ناقص و عند متعلق بیضح و الحذف مضاف الیه معناه اسم لکان
و یضح خبر لکان ش مباح دان حذف چیزی را که از او تعجب میکنی یعنی متعجب منه اگر بوده باشد معنی او واضح در
نزد حذف بدانکه جایز است حذف متعجب منه و او منصوب است بعد از افعل مجرور بباء بعد از ما
هرگاه دلالت کند بر او دلیلی مثال اول قوله اری امرء و مهما قد نحذر ابکاء علی عمرو و ما کان اصبرا
التقدیر و ما کان اصبره پس حذف شده ضمیر او مفعول افعل است از جهت دلالت بر او و بما تقدیر
او و مثال ثانی قوله تعالی اسمع بهم و ابصر و التقدیر ابصر بهم پس حذف شده بهم از جهت دلالت

ما قبل بر و

ما قبل بر و ص وفی کلا الفعلین قدما لزما ۞ منع تصرف بحکم حتما ک وفی کلا متعلق بلزم و الفعلین
مضاف الیه و قدما بمعنی اجماعا بما تمیز و لزم فعل ماض و منع فاعل و تصرف مضاف الیه بحکم متعلق
بلزم و جمله حتما نعت لحکم ش و لازم شده منع تصرف در هر یک از فعلین اجماعا بسبب حکمی که محتوم است
در ایشان یعنی مستعمل نمیشود از فعل غیر ماضی و نه از فعل غیر امر ص وصغهما من ذی ثلث صرفا ۞
قابل فضل ثم غیر ذی انتفا ۞ وغیر ذی وصف یضاهی اشهلا ۞ وغیر سالک سبیل فعلا ک و صغ
فعل امر فاعل مستتر و ها مفعول و من ذی متعلق بصغ و ثلث مضاف الیه صرفا نعت لثلث و قابل
لثلث و فضل مضاف الیه ثم نعت لذی ثلث و غیر نعت ذی ثلث و ذی مضاف الیه و انتفا ایضا مضاف
الیه غیر ایضا نعت لثلث و وصف مضاف الیه یضاهی نعت ثلث و اشهلا مفعول لیضاهی غیر
نعت ثلث و سالک مضاف الیه سبیل مفعول لسالک و فعلا مضاف الیه ش بنا کن این دو فعل را
که ما افعل و افعل به است از ثلاثی مجرد از فعل متصرف و از فعلی که قابل فضل است و از فعل تام و
از فعلی که منفی نباشد و از وصفی که مشابهت نداشته باشد اشهل را و از فعلی که سالک نباشد سبیل
فعل مجهول را بدانکه شرط شده در فعل چنانی که بنا نهاده میشود از و فعل تعجب هفت شرط اول آنکه
ثلاثی باشد پس بنا نهاده نمیشود از آنچه زیاده بر و باشد نحو دحرج و انطلق و استخرج که از ایشان بنای
تعجب نمیکنند ثانی آنکه بوده باشد فعل متصرف پس بنا نهاده نمیشود از فعل غیر متصرف از قبیل نعم
و بئس و عسی ثالث آنکه بوده باشد معنی او قابل فضل پس بنا نمیکنند از مات و فنی زیرا که قابل مزیت
نیستند رابع آنکه بوده باشد تام پس بنا نمیکنند از فعل ناقص مانند کان و اخواتها پس نمیگوئی ما
اکون زیدا قائما خامس آنکه نبوده باشد منفی پس بنا نمیکنند از فعل منفی نحو ما لخرما عالج فلان بالدواء
ای ما انتفع به یا جایز است مانند ما ضربت زیدا سادس آنکه نبوده وصفی که بر وزن افعل است احتراز
کرد باین از افعال دال بر الوان مثل اسود فهو اسود و احمر فهو احمر و همچنین از افعالی که دلالت

بعیوب کنند چون حول فهو احول و عور فهو اعور پس نمیگوئی ما اسوده و ما احوله و ما اعوره و ما احوله
و نه اعوریه و نه احولیه سابع آنکه نبوده باشد مبنی از برای مفعول مانند ضرب زید پس نمیگوئی
ما اضرب زیدا و اراده تعجب کنی ص واشدد او اشد او شبههما ۞ یخلف ما بعض الشروط عدما ۞ و
مصدر العادم بعد ینتصب ۞ و بعد افعل جر بالبا یجب ک واشدد مبتدا و او اشد او شبههما
معطوفان علی اشدد و یخلف فعل مضارع مبنی للفاعل فاعله مستتر یعود الی احد المذکورات و ما مفعول
لیخلف و بعض مفعول به لعدم و الشروط مضاف الیه عدم فعل مبنی للفاعل فاعله مستتر الجملة اصله لما و
الالف للاطلاق و مصدر مبتدا و العادم مضاف الیه بعد متعلق بینتصب و جملة ینتصب خبر لمبتدا
و بعد متعلق بیجب افعل مضاف الیه جر مبتدا و بالبا متعلق بجر و یجب خبر لمبتدا ش لفظ اشدد
بفتح همزه و کسر دال اولی و سکون دال ثانی یا اشد بتشدید دال یا شبه ایشان که اکثر و اعظم است
مثلا اخلف و نایب میشود از فعلی که نیافته است بعضی شروط متقدمه را وجود او مصدر عادم
بعضی شروط متقدمه را بسبب واجب بدانکه متصل میشود بتعجب از افعالی که کامل نیستند ایشان شروط
متقدمه باشدد و اشد و مانند ایشان و منصوب میشود مصدر از فعلی که عادم است شروط
بعد از افعل بفتح همزه و سکون فا و فتح عین و فتح لام حال کون که مفعول اوست و مجرور میشود بالبا بعد
از افعل بفتح همزه و سکون فا و کسر عین نحو ما اشدد حمرته و استخرجه و اشدد به حمرة و باستخراجه
و ما اقبح عوره و اقبح بعوره و ما اشد حمرته و اشدد بحمرته ص و بالندور احکم لغیر ما ذکر ۞ فلا تقس
منه علی الذی اثر ک و بالندور متعلق باحکم و احکم فعل امر فاعله مستتر و لغیر متعلق باحکم و ما مضاف
الیه ذکر صلة ما و فلا تقس فعل نهی فاعله مستتر و منه متعلق باثر بمعنی نقل صلة الذی تقدیر و لا تقس علی
الذی نقل من العرب ش حکم کن بندور هرگاه وارد شود بغیر آنچه ذکر کرده شد و قیاس مکن بر آنچه از
چیزی که نقل شده از عرب غیر او را بدانکه هرگاه وارد شود بنای فعل تعجب از چیزی از آن افعال که

کرفت

گرفت اینکه بنا نهاده نمیشود از فعل تعجب حکم کن بندور و آن و آن قیاس کرده نمیشود چیزی دیگر بر آنچه
شنیده شده است مانند قول قوم ما اخصر که بنا نهاده اند افعل را از فعل فاید بر سه حرف
که آن اخصر است و مبنی از برای مفعول هم هست و چون قول قوم ما احمقه که بنا نهاده اند افعل
از فعل غیر متصرف ص و فعل هذا الباب لن یقدما ۞ معموله و وصله به الزما ۞ و فصله بظرف
او بحرف جر ۞ مستعمل و الخلف فی ذاک استقر ک فعل مبتدا و هذا مضاف الیه الباب نعت
و لن یقدما خبر لفعل و معموله مرفوع علی النیابة عن فاعل یقدم و وصله مفعول به لالزما و به
بوصله و الزما فعل امر مؤکد بنون خفیفه منقلبة بالالف و فصله مبتدا و بظرف متعلق بفصل الجر
عطف علی بفصل و بحرف مضاف الیه و مستعمل خبر لمبتدا و الخلف مبتدا و فی ذاک متعلق بخلف و استقر
خبر ش و فعل این باب تعجب مقدم نمیشود معمولش بر و و لازم دان وصل معمولش را بخود و تو یعنی فاصل
در ما بین فعل تعجب و معمولش باجنبی جایز نیست و فاصله شدن ما بین فعل تعجب و معمولش بظرف یا بحرف
جر مستعمل است و خلاف درین مستقر است ما بین نحاة بدانکه جایز نیست تقدیم معمول فعل تعجب بر فعل
تعجب پس نمیگوئی زیدا ما احسن و نه ما زیدا احسن و نه بزیدا احسن و واجب وصل معمول بعاملش پس وصل
نمیشود ما بین ایشان باجنبی پس نمیگوئی در ما احسن یعطیک الدراهم ما الحسن الدراهم معطیک نیست
فرقی درین در ما بین مجرور و غیر او پس نمیگوئی ما احسن بزید ما را و اراده کنی ما احسن را بزید و نه
ما احسن عندک جالسا و اراده کنی ما احسن جالسا عندک پس اگر بوده باشد ظرف یا جار و مجرور
معمول از برای فعل تعجب پس در جواز فصل بهریک از ایشان در ما بین فعل تعجب و معمولش خلاف است
و مشهور جواز اوست کقول عمر بن معدی کرب ما احسن فی الهیجا لقاءها فصل نعم و بئس و ما جری
مجریهما ص فعلان غیر متصرفین نعم و بئس ۞ رافعان اسمین مقارنی ال او مضافین لما
قارنها کنعم عقبی الکرما ۞ و یرفعان مضمرا یفسره ۞ ممیز کنعم قوما معشرا ک فعلان خبر مقدم

وغیر نعت لفعلان ومنصوبین مضاف الیه و نعم مبتدا مؤخر و بئس معطوف علی نعم و رافعانی نعت لفعلان
واسمین مفعول به لرافعان و مقارنی نعت لاسمین و آل مضاف الیه او مضافین معطوف علی
مقارنی و لما متعلق بمضافین و قارن فعل فاعل مستتر و الها مفعول یعود الی ال و کنعم الکاف جاره
لقول محذوف و نعم فعل مدح و عقبی فاعل و الکرما مضاف الیه یرفعان فعل و الالف فاعل یعود
الی نعم و بئس و مضمرا مفعول به لیرفعان و یفسره فعل و الها مفعول و تمیز فاعل لیفسر و کنعم
جاره لقول محذوف و نعم فعل مدح فاعله مستتر فیه و قوما تمیز و معشر مبتدا مؤخر مخصوص لمدح
ش نعم و بئس و فعلان غیر متصرف که رفع دهنده اند دو اسم را حال آنکه ان دو اسم مقارن ال
باشند یا مضاف بچیزی که مقارن ال است مثل نعم عقبی الکرما و رفع میدهند نعم و بئس ضمیر را که
تفسیر میکند ان ضمیر را تمیز مثل نعم قوما معشر بدانکه مذهب جمهور نحویین انست که نعم و بئس فعلند
بدلیل دخول تاء تانیث تا ساکنه بر ایشان نحو نعمت المراة هند و بئست المراة عایشة و این دو فعل
متصرف نیستند و مستعمل از ایشان غیر ماضی و ناچار است ایشانرا از مرفوعی و ان فاعلش و فاعل
بر سه قسم است اول آنکه فاعل محلی بالف لام باشد نعم الرجل زید و ازین قبیل است قول الله تعالی
نعم المولی و نعم النصیر دویم آنکه فاعل بوده باشد مضاف بچیزی که در اول است کقوله تعالی و لنعم دار
و منه قوله و نعم عقبی الکرما سیم آنکه بوده باشد فاعل ضمیری که تفسیر کند او را نکره منصوبه نحو نعم
قوما معشر پس در نعم ضمیریست که تفسیر میکند او را قوما و معشر مبتدا است س و رجح تمیز و فاعل ظهر
فیه خلاف عنهم قد اشتهر ل و جمع مبتدا و تمیز مضاف الیه و فاعل معطوف علی تمیز و ظهر فعل
فاعله مستتر و الجمله نعت لفاعل و فیه خبر مقدم و خلاف مبتدا ثان و عنهم متعلق باشتهر و جمله قد اشتهر
نعت لخلاف و الجمله عن خبر الجمع ش رجح کردن تمیز با فاعل که اسم ظاهر باشد در خلاف مشهور شده از
نحاة بدانکه اختلاف کرده اند نحویین در جواز جمع ما بین تمیز و فاعل که اسم ظاهر باشد در نعم و اخواتها

پس گفته اند

پس گفته اند قومی که جایز نیست این پس نمیگوئی نعم الرجل رجلا زید و رفته اند قومی بجواز و استدلال
کرده اند بقول شاعر رتبه و مثل زاد ابیک فینا فنعم الزاد زاد ابیک زادا و تفصیل داده اند بعضی دیگر
از نحاة و گفته اند اگر افاده کند تمیز فایده زاید بر فاعل جایز است جمع ما بین ایشان و الا فلا مثال اول
نحو نعم الرجل فارسا زید و مثال ثانی نحو نعم الرجل رجلا زید و اگر فاعل ضمیر باشد جایز است جمع در ما بین
او و تمیزش نحو نعم رجلا زید س و ما ممیز و قیل فاعل فی نحو نعم ما یقول الفاضل ل و ما مبتدا و ممیز
خبره و قیل فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه و فاعل خبر لمبتدا محذوف ای هو فاعل و فی نحو فی موضع
الحال من ما و نعم فعل مدح فاعله مستتر یعود الی القول و ما نکره موصوفه منصوب علی التمیز و یقول فعل
مضارع و الفاضل فاعل یقول و الجمله نعت لما تقدیره نعم القول قولا یقوله الفاضل ش ما ممیز است و بعضی
گفته اند فاعل در فعل تو نعم ما یقول الفاضل بدانکه واقع میشود بعد از نعم و بئس ما پس میگوئی نعما
و بئسما و ازین قبیل است قوله تعالی ان تبدوا الصدقات فنعما هی و بئسما اشتروا به انفسهم و
اختلاف کرده اند درین ما پس بعضی گفته اند که او نکره است منصوب بر تمیز و فاعل نعم ضمیر مستتر
و بعضی گفته اند که ما فاعل و او اسمیه معرفه س و یذکر المخصوص بعد مبتدا او خبر اسم لیس ینکر
ابدا ل یذکر فعل مبنی للمفعول المخصوص نایب عن فاعل یذکر و بعد متعلق بیذکر و مبتدا حال من المخصوص
و او خبر معطوف علی مبتدا و اسم مضاف الیه لیس فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی اسم و جمله ینکر
خبر لیس و ابدا متعلق بینکر ش ذکر کرده میشود مخصوص مدح یا ذم بعد از استیفاء نعم یا بئس فاعل را
که ظاهر باشد یا مضمر حال آنکه ان مخصوص مبتدا است و جمله مقدم بر و خبر یا خبر است از برای مبتدا
که ظاهر نمیشود همیشه و مقدر است نحو نعم الرجل زید و بئس الرجل عمرو که هر یک ازین زید و عمرو
مبتدایند و جمله مقدم بر ایشان خبر یا خبر مبتدای محذوفند که ان هو است تقدیره هو زید هو
عمرو ای الممدوح زید و المذموم عمرو س و ان یقدم مشعر به کفی ل کالعلم نعم المقتنی و المقتفی

وان يقدم فعل مبني للمفعول ومشعر نايب عن فاعل يقدم وبه متعلق بمشعر وكفى جواب الشرط وكالعلم الكاف
جارة لقول محذوف والعلم مبتدا حذف خبره لدلالة ما بعده عليه نعم فعل ماض للمدح والمقتفى فاعل
لنعم والمقتفى معطوف على المقتفى والخصوص محذوف ش واگر مقدم داشته شود مشعر مخصوص كافيست
از ذكر مخصوص عليه وبراين مانند قول تست العلم نعم المقتفى والمقتفى بدانكه هرگاه مقدم شود چيزى كه
دلالت كند بر مخصوص بمدح يا ذم مستغنى ميشوند از ذكر او موتبه ديگر كقوله تعالى ايوب ع انا وجدناه
صابرا نعم العبد انه اواب اى نعم العبد ايوب پس حذف شده مخصوص بمدح وان ايوب است از جهت دلالت
ما قبل بود ص فاجعل كبئس ساء واجعل فعلا من ذى ثلثة كنعم منجلا ك واجعل فعل امر فاعله مستتر فيه
مفعول ثان لاجعل وساء مفعول اول لاجعل واجعل فعل امر معطوف على اجعل وفعلا مفعول اول له من
ذى ثلثة في موضع الحال من فعل وكنعم مفعول ثان لاجعل ومنجلا حال من ذى ثلثة ش وبگردان ساء را
مثل بئس وبگردان فعل بضم عين را حالكونى كه از فعل ثلاثى باشد چون نعم مطلقا يعنى خواه مبنى شده باشد
فعل بضم عين از فعل بكسر عين مثل علم يا از فعل بفتح عين مثل سجال بمعنى لا ارسال بدانكه مستعمل ميشود ساء در ذم با استعمال
بئس نحو ساء الرجل زيد وساء غلام القوم وساء رجلا زيد ومنه قوله تعالى ساء مثلا القوم الذين كذبوا
وهمچنين است فعل بضم عين كه بناى او از فعل بكسر عين باشد يا فتح عين معامله نعم وبئس ميكند در جميع احكام
مذكور پس نحو شرف الرجل زيد وكرم الرجل بكر وشرف غلام الرجل زيد وشرف رجلا زيد ص ومثل نعم
الفاعل ذا وان تردما فقل لا حبذا ك ومثل خبر مقدم ونعم مضاف اليه وحبذا مبتدا موخر والفاعل
مبتدا وذا خبره وان ترد فعل مبنى للفاعل فاعله مستتر وهو انت وذما مفعوله فقل الفا للرابطة وقل
فعل امر ولا حبذا لا حرف نفى حبذ فعل ماض فاعله ذا والجملة في محل النصب على المفعولية لقل ش ومثل نعم
است حبذا در فاعل ذا واگر اراده كنى ذم را پس بگو لا حبذا بدانكه گفته ميشود در مدح حبذا زيد ودر
ذم لا حبذا زيد واختلاف كرده اند در اعراب حبذا پس رفته اند بعضى از نحاة باينكه حبذ فعل ماض

وذا فاعل اوست

وذا فاعل اوست واما مخصوص پس جايز است كه مبتدا باشد بجهة اينكه ذا كه پيش از وست خبر وجايز است
كه خبر مبتداى محذوف باشد تقديره هو زيد اى الممدوح او المذموم زيد وجمعى ديگر گفته اند كه حبذا
اسميست كه مركب شده از مخصوص خبر او يا خبر مقدم است ومخصوص مبتدا موخر پس مركب شده حب با ذا وگردانيده
شده اند هر دو يك اسم وبعضى ديگر گفته اند كه حبذا فعل ماضى است وزيد فاعل اوست وهر دو مركب شده
حب با ذا وگردانيده شده اند هر دو يك فعل واين اضعف مذاهبست ص واول ذا المخصوص ايا كان
لا تعدل بنا فهو يضاهي المثلا ك واول فعل امر فاعله مستتر وذا مفعول اول له المخصوص مفعول ثان
له وايا اسم شرط خبره كان وكان فعل ناقص اسمه مستتر يعود الى المخصوص ولا تعدل فعل نهى فاعله نا
وبذا متعلق بتعدل في والفا للرابطة وهو مبتدا ويضاهي بمعنى يشابه خبره والمثلا مفعول ايضا
ش از پى در آور لفظ ذا را مخصوص هر روشى كه باشد يعنى خواه مخصوص مفرد باشد وخواه تثنيه وخواه
مذكر وخواه مونث بجهت آنكه او مشابه مثل است ومثل تغير نمى يابد يعنى واقع آ مخصوص بمدح يا ذم
را بعد از ذا بر هر حال كه بوده باشد از افراد وتثنيه وجمع ومذكر ومونث وتغير نمى يابد ذا از جهت تغير
مخصوص بلكه لازمست او را افراد وتذكير واين بواسطه آنست كه ذا مشابهت دارد ص مثل او مثل تغير
نمى يابد وفي المثل الضيف ضيعت اللبن ك بكسر التا ولو خطب به المذكر والجمع لانه خوطبت به امراة تحت
موسوم فكرهته فطلقها فتزوجها مملق فبعثت الى الاول تستميحه فقال لها ذلك كذا في ش يعنى از براى
مذكر ومونث ومفرد ومثنى وجمع باين لفظ ميگوئى حبذا زيد وحبذا هند وحبذا الزيدان وحبذا الهندان
او الزيدون او الهندون وبيرون نميبرى ذا را از افراد وتذكير واين مثل باين روش است كه مردى
غنى از براى او زن جوان بود وطلاق داد او را در تابستان وخواست آن زن را مرد جوان بى چيزى ومردى
آن زن آمد به پيش مرد اول وطلب كرد از وشير پس گفت آن مرد پس الضيف ضيعت اللبن واين مثل
مشهور است از براى عرب در هر فعل قبيح ص وما سوى ذا الرفع يجب او مخفض بالبا ودون ذا انضمام الفا كو

ن ما مفعول به لا رفع وسری صلة او ذا مضاف الیه ارفع فعل مرفوع فاعله مستتر بحب متعلق بارفع او بحب
معطوف علی الرفع والفا زایدة بالباء متعلق بجود ودون متعلق بکثر وذا مضاف الیه انضمام مبتدا والها
مضاف الیه ش رفع ده فاعل انچنانی را که سوای ذا بحب یا جوده بباء مضموم بودن حابسی است در وقتی
که فاعل ذا نباشد بدانکه هرگاه واقع شود بعد از حب غیر ذا جایز است در وی وجه رفع نحو حب زید
وجه نحو حب بزید ولیکن باز ایراد است **فصل افعل التفضیل من صیغ منه للتعجب**
افعل للتفضیل وأب اللذ ن صیغ فعل مرفوع فاعله مستتر من صیغ متعلق بصیغ ومنه نایب عن فاعل صیغ
وللتعجب متعلق بصیغ وافعل مفعول به لصیغ للتفضیل متعلق بصیغ وأب فعل امر بمعنی منع
واللذ بسکون الذال المعجمة لغة فی الذی فی محل النصب علی المفعولیة لاب ولی فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل
مستتر فیه والجملة صلة اللذ ش اشتقاق کن افعل تفضیل را از فعلی که اشتقاق کرده شده از و فعل از برای تعجب
ومنع کن انچیزی را که منع کرده شد در فعل تعجب بدانکه بنا نهاده میشود از افعالی که جایز است بنای فعل
تعجب از و وصفی که بر وزن افعل است از برای دلالت بر تفضیل نحو زید افضل من عمرو واکرم من خالد
چنانکه میگوئی ما اکرم خالدا وما افضل زیدا وانچنان چیزی که ممتنع است بنا افعل تفضیل از و پس
بنا نهاده نمیشود از فعل زاید بر سه حرف ونه از فعل غیر متصرف ونه از فعلی که قبول نمیکند مفاضله
مثل مات وفنی ونه از فعل ناقص ونه از فعلی که دلالت بر لون وعیب نحو حمر وعور ونه از فعل مبنی
از برای مفعول **من وما به الی التعجب وصل ولما نع به الی التفضیل صل** ن ما موصول مبتدا وبه والی
تعجب متعلقان بوصل وصل خبر ولما نع وبه والی التفضیل متعلقان بصل وصل فعل امر فاعله انت
خبر مبتدا ش انچنان چیزی که وصل کرده شده باو بتعجب وصل کن از برای مانعی باسم تفضیل بدانکه
مقدم شد در باب تعجب اینکه متوصل میشوند بتعجب از افعالی که کامل نیست شرط در و باشد ومانند
او در افعل تفضیل نیز بهمان روش متوصل میشوند پس چنانکه میگوئی ما اشد استخراجه میگوئی

هذا اشد

هذا اشد استخراجا من زید وچنانکه میگوئی ما اشد حمرته میگوئی ما اشد حمرة من زید لیکن مصدر در باب
تعجب منصوبست بمفعولیت ودر باب افعل تفضیل منصوبست بتمییز **من وافعل التفضیل صله ابدا**
تقدیرا او لفظا بمن ان مجردا ن وافعل منصوب بفعل مقدر مفسر صله التفضیل مضاف الیه وصله
فعل مرفوع فاعله مستتر والها مفعوله والجملة مفسر لفعل مقدر وابدا متعلق بصله وان مجرد فعل مبنی للمفعول
نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی افعل التفضیل والالف للاطلاق ش متصل ساز افعل تفضیل را همیشه بمن
حالکونی که من ملفوظ باشد یا مقدر اگر مجرد باشد از الف لام بدانکه افعل تفضیل خالی نیست از سه حال
اول انکه بوده باشد مجرد ثانی انکه بوده باشد با الف لام ثالث انکه بوده باشد اضافه واگر بوده باشد
مجرد پس ناچار است اینکه متصل شود بمن لفظا یا تقدیرا حالکونی که مجرد هنده باشد مفضل علیه نحو
زید افضل من عمرو ومورث بوجه افضل من عمرو وگاهی که حذف میشود من با مجرد وش از جهت قرینه
کقوله تعالی انا اکثر منک مالا واعز منک نفرا **من وان لمنکر یضف او مجردا الزم تذکیرا وان یوحدا**
ن ان للشرط ولمنکر متعلق بیضف ویضف فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی افعل
او مجردا معطوف علی یضف والجملة فعل الشرط والزم فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی افعل
التفضیل وتذکیرا مفعول ثان للزم وان یوحدا معطوف علی تذکیرا ش واگر اضافه کرده شود افعل
تفضیل بنکره یا مجرد باشد از الف لام واضافه لازم گردانیده شده تذکیر وتوحید میگوئی زید افضل
من عمرو وافضل رجل وهند افضل من عمرو وافضل رجال والهندات افضل من عمرو وافضل نساء
پس میباشد افعل تفضیل درین دو حال مذکر ومفرد ومؤنث ومثنی ومجموع نیست **من وتلو ال طبق وما به**
اضیف ذو وجهین عن ذی معرفة هذا اذا نویت معنی من وان لم تنو فهو طبق ما به قرن ن
وتلو مبتدا وال مضاف الیه وطبق خبر وما مبتدا ومعرفة متعلق باضیف واضیف صله او ذو خبر وجهین
مضاف الیه وعن ذی متعلق بمنقول ومعرفة مضاف الیه هذا مبتدا وخبر محذوف وهو ثابت واذا

ذکر لثابت وتوبت فعل و فاعل و معنی مفعول و من مضاف الیه ان لم تنو فعل الشرط فاعله مستتر فهلما
رابطة للشرط وهو مبتدا و طیب خبر و ما مضاف الیه و به متعلق بقرن و جملة قرن صلة ما ش و افعل تفضیل
که تالی باشد یعنی الف لام داخل او شده باشد مطابق لخبری میشد که جاری شده بر و در افراد و تثنیه و غیر آن
و افعل تفضیلی که اضافه کرده شده بمعرفه صاحب وجه است که آن در وجه منقول از صله معرفه
که اعتماد بر وهست مطابقه مر آنچیزی را که جاری شده بر و و عدم مطابقه و این حکم جواز وجهین در مضاف
بمعرفه و قیدیست قصر کنی که اضافه بمعنی من باشد و مقصود از افعل معنی تفضیل باشد و اما اگر مقصود
از افعل مجرد وصف باشد نه تفضیل پس لابد است مطابقه او مر آنچیزی را که مقرون شده باو بدانکه
هرگاه بوده باشد افعل تفضیل با الف لام مطابقه او مر ما قبلش را در افراد و تذکیر و غیر
ایشان نحو زید الافضل و الزیدان الافضلان و الزیدون الافضلون و الهند الفضلی و الهندان
الفضلیان و الهندات الفضل و الفضلیات و هرگاه افعل تفضیل مضاف شود بمعرفه و قصد کرده
باو تفضیل جایز است در و وجه عدم مطابقه ما قبل نحو الزیدان افضل القوم و الزیدون افضل
القوم و الهندان افضل النسا و الهندان افضل النسا و الهندات افضل النسا و جایز است مطابقه
افعل تفضیل مر ما قبلش را نحو الزیدان افضلا القوم و الزیدون افضلو القوم و الهندان افضلا
النسا و الهندان فضلیا النسا و الهندات فضل النسا و فضلیات النسا اما هرگاه قصد نکنند تفضیل را
پس لازمست مطابقه او مر چیزی را که مقرون باوست و ازین قبیل است قول باری تعالی و هو الذی یبدؤا
الخلق ثم یعیده و هو اهون علیه و قوله تعالی و بکم اعلم بکم ای هو هین علیه و ربکم عالم بکم ص و ان یکن
بتلو من مستفهما ف فلهما کن ابدا مقدما ف کمثل من انت خیر و لدی ف اخبار التقدیم نزرا وجدا
ش و ان تکن فعل ناقص للشرط و اسمه مستتر و بتلو متعلق بمستفهما و من مضاف الیه مستفهما خبر لتکن
فلهما الفا رابطة لجواب الشرط و لهما متعلق بمقدما و مقدما خبر لکن و کمثل الکاف زایدة و مثل خبر مبتدا

محذوف و من

محذوف و من متعلق بخیر و انت مبتدا و خیر خبر و لدی بمعنی عند متعلق بوجد و اخبار مضاف الیه التقدیم
مبتدا و نزرا حال من مرفوع وجد و جملة وجد خبر لمبتدا ش و اگر بوده باشد تو استفهام کننده بتالی من پس
باش تو مقدم دارنده من را و تالی او و مثل من انت خیر و در نزد خبر واقع شدن افعل تفضیل تقدیم یافت
شده حال کونی که وجود هنده است من مفضل علیه او و مجرور او بمنزله مضاف الیه است پس جایز نیست تقدیم
مفضل علیه بر جارش چنانچه جایز نیست تقدیم مضاف الیه بر مضاف مگر در وقتی که بوده باشد مجرور اسم
یا مضاف باسم استفهام پس واجب درین وقت تقدیم من و مجرورش که اسم استفهام است نحو من انت
خیر و من ایهم انت افضل و من غلام ایهم انت افضل که درین امثله مفضل علیه را با جارش مقدم
داشته اند و تقدیم مفضل علیه بر غیر او استفهام شاذ است کقول الشاعر و قالت لنا اهلا و سهلا
و زودت ف جنی النحل بالماء زودت منه اطیب التقدیر بالماء زودت اطیب منه که اطیب خبر
مبتدا است و افعل تفضیل و مفضل علیه او که منه است مقدم بر وشده ص و رفعه الظاهر نزرا و جعلا
عاقب فعلا فکثرا ثبتا ف کن تری فی الناس من رفیقی ف اولی به الفضل من الصدیقی
و رفعه مبتدا مصدر مضاف الی فاعله و الضمیر مضاف الیه عاید الی افعل التفضیل و الظاهر مفعول به لرفعه
و نزرا خبر المبتدا و متی اسم شرط و عاقب فعل ماض فاعله مستتر و فعلا مفعول العاقب فکثرا الفا
رابطة الشرط و کثرا حال من فاعل ثبت جواب الشرط و کن تری الکاف جارة القول محذوف و لن
ناصبة للنفی و تری فعل مضارع فاعله مستتر و هو انت و فی الناس متعلق بتری و من زایدة و رفیقی
مفعول به لتری و اولی اسم تفضیل نعت لرفیق و به متعلق باولی و الفضل فاعل لاولی و من الصدیق
متعلق باولی ش و رفع دادن افعل تفضیل اسم ظاهر را نادر است و هر زمانی که معاقب شود افعل تفضیل
فعل را پس ثابت شده رفع دادن او ظاهر را حال کونی که بسیار است مثل لن تری فی الناس من رفیقی
اولی به الفضل من الصدیقی و بدانکه افعل تفضیل رفع نمیدهد اسم ظاهر را مگر در صورتی که افعل

تفضیل بعد از نفی باشد یا شبه نفی و صحیح باشد که واقع شود فعل بمعنی او و در موقع او بوده باشد موقع
او اجنبی مفصل باشد بو نفس شود و اعتبار نحو ما رأیت رجلا احسن فی عینه الکحل منه فی عین زید پس
کحل مرفوع باحسن از جهت صحت وقوع فعل بمعنی او در موقع او مانند ما رأیت رجلا یحسن فی عینه
الکحل کزید مراد از افعل تفضیل فعل در موقع دیگری واقع شود بابقاء معنی و از مثالی که مصدر ذکر کرده
او بعد از نفی واقع شده که لن است و جاری شده بر رفیق در لفظ و در معنی از برای فصل است
که از متعلقات رفیق است و فصل مشترک است میانه رفیق و صدیق و مفضل و مفضل علیه شده بدو باب

التابع

ص یتبع فی الاعراب الاسماء الاول ش نعت و توکید و عطف و بدل ک یتبع فعل مضارع معلوم و
فی الاعراب متعلق بیتبع و الاسماء مفعول الیتبع و الاول نعت الاسماء و نعت فاعل الیتبع و توکید و
عطف و بدل معطوفات علی نعت ش تابع است در اعراب اسمای ماقبل او الا نعت و تاکید و بدل
بدانکه توابع مشترکند متبوعات را در اعراب نحو مررت بزید الکریم و مررت بزید الکریم و جاءنی زید الکریم
و توابع بر پنج نوع است نعت و توکید و عطف بیان و عطف نسق و بدل ص فالنعت تابع متم ما
سبق ش بوسمه او وسم ما به اختلق ک فالنعت مبتدا و تابع خبر و متم نعت لتابع و ما مفعول
لمتم و سبق صلة ما و بوسمه متعلق بمتم و او وسم معطوف علی وسمه و ما مضاف الیه به متعلق باختلق
و اختلق صلة ما ش نعت تابعی است که مقصود از ذکر او نسبت که متم ما سبق باشد بعلامت او یا بعلامتی
که دال باشد بر معنی که قایم باشد بشیء که متعلق است بما سبق مثال اول نحو مررت برجل کریم و مثال
ثانی مررت برجل کریم ابوه و نعت میباشد از برای تخصیص نحو مررت بزید الخیاط و از برای مدح نحو
مررت بالزید الکریم و از برای مدح میباشد نحو مررت بزید الکریم و منه قوله تعالی بسم الله الرحمن الرحیم
و از برای ذم میباشد نحو مررت بزید الفاسق و منه قوله تعالی فاستعذ بالله من الشیطان الرجیم و از برای
ترحم میباشد نحو مررت بزید المسکین و از برای تاکید میباشد نحو امس الدابر لا یعود و منه قوله تعالی فاذا نفخ

فی الصور

فی الصور نفخة واحدة ص و لیعط فی التعریف و التنکیر ما بدا تلا کامر بقوم کرما ک و لیعط فعل امر
مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر یعود الی النعت و هو مفعول الاول لیعط و فی التعریف و التنکیر متعلق
علی التعریف و ما مفعول ثان لیعط و لما متعلق باستقر صلة ما و تلا صلة ما و کامر الکاف جارة لقول
محذوف و امر فعل فاعله مستتر بقوم متعلق بامر و کرما نعت لقوم ش باید که عطا کرده شود ما
در تعریف و تنکیر چیزی را که مستقر است از برای منعوت آنچنانی که در پی در آمده او را نعت و این مثال
قول است امر بقوم کرما بدانکه واجبست اینکه نعت تابع باشد منعوت را در اعراب و تعریف
و تنکیر نحو مررت بقوم کرما و مررت بزید الکریم پس نعت نمی آورند معرفه را بنکره و نمیگویند مررت بزید
کریم و همچنین نعت نمی آورند نکره را بمعرفه نمیگویند مررت برجل الکریم و اما قول قوم ما رأیت رجلا
خیر منک ان یفعل کذا محمولست بر زیادتی الف لام در الرجل یا بگردانیدن خیر را بدل از الرجل
نه نعت ص و هو لذی التوحید و التذکیر اولا سواهما کالفعل فاقف ما قفوا ک و هو مبتدا
عاید الی النعت و لذی بمعنی عند متعلق باستقر و التوحید مضاف الیه و التذکیر و او سواهما معطوفان
علی التوحید و کالفعل فی موضع الخبر فاقف فعل امر فاعله مستتر بمعنی اتبع و ما مفعول له و قفوا صلة ما
ش و نعت قرار یافته در نزد توحید و تذکیر و سوای ایشان مثل فعل پس پیروی کن آنچیزی را که پیروی
کرده اند بدانکه سبقت گرفت اینکه نعت لابد است مطابقه او مر منعوت را در توحید و تثنیه و جمع
و تذکیر و تانیث پس حکم او حکم فعل است پس اگر رفع دهد ضمیر را مطابقت منعوت را مطلقا نحو زید
رجل حسن و الزیدان رجلان حسنان و الزیدون رجال حسنون و هند امراة حسنة و الهندان
امراتان حسنتان و الهندات نسا حسنات پس مطابقت نعت منعوت را در تذکیر و تانیث و افراد
و تثنیه و جمع چنانچه مطابق است فعل فاعل را مانند رجل حسن و رجلان حسنا و رجال حسنوا
و امراة حسنت و امراتان حسنا و نسا حسن و اگر رفع دهد نعت ظاهر را میباشد نعت نسبت

تذکیر و تانیث موافق آن اسم ظاهر و اما در تثنیه و جمع مثنی مفرد از قبیل فعل که رفع دهد اسم ظاهر باشد
مورث برجل حسنة امه چنانچه میگوئی احسنت امه و بامراتین حسبی ابواهما و بالرجال حسبی ابوهم
حسبی ابواهما و حسبی ابوهم پس حاصل کلام آنست که نعت هرگاه رافع ضمیر باشد مطابقت منعوت را در ده
چیز که در هر ترکیب چهار چیز از آن یافت میشود یکی از اعراب که آن رفع و نصب و جر است و یکی از تعریف
و تنکیر و یکی از تذکیر و تانیث و یکی از افراد و تثنیه و جمع هرگاه نعت رافع اسم ظاهر باشد مطابقت
منعوت را در دو چیز یعنی چیز یکی از اعراب و یکی دیگر از تعریف و تنکیر و اما در پنج چیز باقی که تذکیر و تانیث
و افراد و تثنیه و جمع است پس حکم او حکم فعل است که رفع دهد اسم ظاهر را قسم اول از نعت که رافع
ضمیر است مسمی بنعت بحال منعوت است و قسم ثانی که رافع اسم ظاهر است مسمی بنعت بحال متعلق بمنعوت
ص وانعت بمشتق کصعب و ذرب ش وبشبهه کذا و ذی و المنتسب ل وانعت فعل امر فاعله
وبمشتق متعلق بانعت و کصعب خبر مبتدا محذوف تقدیره و ذلک بصعب و ذرب و بشبهه معطوفان
علی صعب و کذا خبر مبتدا محذوف تقدیره و ذلک کذا و ذوی و المنتسب معطوفان علی کذا ش و نعت بیا
و لازمست این مصدر را در این هر کلام افراد و تذکیر هر چند موصوف او مثنی و جمع و مؤنث باشد نحو
مورث برجلین عدل و برجال عدل و بامراة عدل و بامراتین عدل و بنسوة عدل و نعت آوردن
بمصدر بر خلاف اصل است بواسطه آنکه مصدر دلالت میکند بر معنی فقط و وصف دلالت
بر معنی و صاحب هر دو میکند پس مصدری که نعت واقع شود یا مؤول است باسم فاعل مثل عدل که بمعنی
عادل است یا بر حذف مضافست پس مورث برجل عدل در تقدیر ذی عدل است یا واقع شدن
مصدر نعت بر سبیل مبالغه است بلکه آنیدن عین نفس معنی مجازا یا ادعا ص ونعت غیر واحد
اذا اختلف ش فعاطفا فرقه لا اذا ائتلف ل ونعت مبتدا و غیر مضاف الیه و واحد مضاف
الیه اذا ظرف لنعت و اختلف فعل الشرط فعاطفا الفا للرابطة و عاطفا حال من ضمیر المستتر فی

فرقه نیل
بمشتق

بمشتق مثل صعب و ذرب که صفة مشبهه اند و ذا که اسم اشاره است مسمول بمشتق و ذی که اسمی
است مؤول بمشتق و منسوب مثل قرشی بدانکه نعت نمی آرند مگر بمشتق اعم از آنکه لفظا باشد یا تا
ویلا و مراد بمشتق لفظی چیزیست که اخذ کرده شده از مصدر از برای دلالت بر معنی و صاحب
مثل اسم فاعل و اسم مفعول و صفة مشبهه و افعل تفضیل و مراد بمؤول بمشتق مثل اسم اشاره است
نحو مررت بزید هذا ای المشار الیه و مثل ذی بمعنی صاحب و موصول نحو مررت برجل قرشی ای منتسب الی
قریش ص ونعتوا بجملة منکرا ش فاعطیت ما اعطیته خبرا ل نعتوا فعل و فاعل و بجملة متعلق
بنعتوا و منکرا مفعول به لنعتوا فاعطیت الفا عاطفة و اعطیت فعل مبنی للمفعول نائب الفاعل
مستتر فیه یعود الی الجملة و هو مفعول الاول و الها مفعول ثان یعود الی ما و الجملة صلة ما و خبرا حال
من ضمیر مستتر فی اعطیته ش و نعت آورده اند بجمله نکره را پس عطا کرده شده است جمله چیزی که عطا کرده
شده بجمله حالی که خبر مبتدا باشد بدانکه واقع میشود جمله نعت چنانکه واقع میشود جمله
خبر و حال از این جمله مؤول بنکره است و از این جهت است که نعت نکره است نه معرفه نحو مررت
برجل قام ابوه و نعت نمی آرند بجمله معرفه را پس نمیگویند مررت بزید قام ابوه و گمان برده
بعضی از نحاة که جایز است نعت معرفه بالف لام جنس بجمله و سند ایشان قول باری تعالی است
وآیة لهم اللیل نسلخ منه النهار و قول شاعر است که ولقد امر علی اللئیم یسبنی فمضیت
ثمة قلت لا یعنینی که نسلخ صفة اللیل است و یسبنی صفت اللئیم است و رد کرده اند
که ممکن است که نسلخ و یسبنی حال باشند نه نعت و اشاره کرده مص بقول خود فاعطیت
ما اعطیته خبرا باینکه ناچار است جمله را که واقع شود صفت از ضمیری که ربط دهد جمله
بموصوف چنانکه در خبر لابد است از ضمیری که حذف میشود ضمیر منه قوله تعالی
واتقوا یوما لا تجزی نفس عن نفس شیئا ای لا تجزی فیه ص وامنع هنا ایقاع ذات الطلب

وَإِنْ أَتَتْ فَالْقَوْلُ اضْمِرْ تُصِبْ ل وَامْنَعْ فعل امر فاعله مستتر وهو انا مفعول فيه لامنع وايقاع ما
لامنع وذات مضاف اليه الطلب ايضا مضاف وان اتت فعل الشرط فاعله مستتر يعود الى الجملة الطلبية
فالقول الفا رابطة للشرط والقول مفعول لاضمر واضمر فعل امر فاعله مستتر وتصب فعل مضارع
مجزوم في جواب الامر والجملة جزاء ش منع كن در بحث نعت واقع شدن صاحب طلب خبر و اگر باشد
جمله طلبيه صفت پس اضمار كن قول را تا صواب كرده باشي بدانكه واقع نميشود جمله طلبيه صفت
پس نميگوئي مررت برجل اضربه و اگر بيايد جمله طلبيه صفت پس اضمار كن قول را در جمله طلبيه
معمول قول كن و قول مضمر را صفت از براي ان اسم نكره بگير و تقدير كلام چنين ميشود كه مررت
برجل يقول في حقه اضربه ص وَنَعَتُوا بِمَصْدَرٍ كَثِيرًا ج فَالتَّرْمُوا الْإِفْرَادَ وَالتَّذْكِيرَا ل وَنَعَتُوا
فعل وفاعل و بمصدر متعلق بنعتوا و كثيرا حال من مصدر فالتزموا الفا عاطفة والتزموا
وفاعل والافراد مفعول لالتزموا والتذكير معطوف على الافراد ش و نعت اورده اند بمصدر حالكه كثير
بسيار است پس التزام كرده اند افراد را و تذكير را بدانكه بسيار است كه استعمال ميكنند مصدر را نعت
مانند مررت برجل عدل و لازمست اين مصدر را درين هنگام افراد و تذكير هر چند موصوف
او مثنى و مجموع و مؤنث باشد نحو مررت برجلين عدل و برجال عدل و بامراة عدل و بامرأتين
عدل و بنسوة عدل و نعت اوردن بمصدر برخلاف اصل است بواسطه آنكه مصدر دلالت
ميكند بر معنى فقط و وصف دلالت بر معنى و صاحب هر دو ميكند پس مصدرى كه نعت
واقع شود يا مؤول است باسم فاعل مثل عدل كه بمعنى عادلست يا بر حذف مضافست پس
مررت برجل عدل در تقدير ذى عدل است يا واقع شدن مصدر نعت بر سبيل مبالغه
بگردانيدن عين نفس معنى مجازا يا ادعا ص وَنَعْتُ غَيْرِ وَاحِدٍ إِذَا اخْتَلَفْ ج فَعَاطِفًا فَرِّقْهُ
لَا إِذَا ائْتَلَفْ ل وَنَعْتُ مبتدا و غير مضاف اليه واحد مضاف اليه اذا ظرف لنعت مختلف

فعل الشرط

فعل الشرط فعاطفا الفا للرابطة و عاطفا حال من الضمير المستتر في فرقه و فرقه فعل امر فاعله مستتر والفا
مفعوله و لا عاطفة و اذا ائتلف معطوف على اذا اختلف ش و نعت غير منعوت واحد هر گاه مختلف
باشد نعوت تفريق كن نعوت را بعطف نحو مررت بالزيدين الكريم والبخيل و برجال فقيه و كاتب
شاعر و بدو وقتى كه متفق باشند كه درين وقت مجاورند نعت را مثنى يا مجموع نحو مررت برجلين كريمين
و برجال كرام ص وَنَعْتُ مَعْمُولَيْ وَحِيدِي مَعْنًى ج وَعَمَلٍ اتْبَعْ بِغَيْرِ اسْتِثْنَا ل و نعت معمولا
و معمولى مضاف اليه وحيدى نعت معمولى و معنى مضاف اليه و عمل معطوف على معنى و اتبع فعل
فاعله مستتر و بغير متعلق باتبع و مستثنا مضاف اليه ش تابع مبتدع كردان نعت معمولين عاملين
كه ان عاملين متحد باشند در معنى و عمل در احوال ثلثه كه رفع و نصب و جر است از غير استثنا حال
واحدى نحو ذهب زيد و انطلق عمرو العاقلان و حدثت زيدا و كلمت عمرا الكريمين و مررت
بزيد و جوت على عمرو الصالحين ص وَإِنْ نُعُوتٌ كَثُرَتْ وَقَدْ تَلَتْ ج مُفْتَقِرًا لِذِكْرِهِنَّ اتْبَعَتْ
ل ان للشرط نعوت فاعل لفعل محذوف يفسره كثرت و كثرت فعل ماض معلوم فاعله مستتر يعود
الى النعوت وقد تلت الواو للحال و قد للتحقيق و تلت فعل ماض معلوم فاعله مستتر يعود الى
النعوت والجملة في موضع الحال من النعوت و مفتقرا مفعول لتلت لذكرهن متعلق بمفتقر
و اتبعت جواب الشرط ش و اگر نعت متعدد شوند در حالى كه در پى در آمده باشند اسمى را كه محتاج
است ان اسم بذكر نعوت و تمام نشود بيان ان اسم الا بجميع ان نعوت تابع گردانيده ميشوند
ان نعوت بمنعوت در اعراب و جايز نيست قطع نحو مررت بزيد الفقيه الشاعر الكاتب ص
وَاقْطَعْ أَوِ اتْبَعْ إِنْ يَكُنْ مُعَيَّنَا ج بِدُونِهَا أَوْ بَعْضِهَا اقْطَعْ مُعْلِنَا ل و اقطع فعل امر فاعله
مستتر او للعطف و اتبع فعل امر فاعله مستتر و ان يكن فعل الشرط اسمها مستتر يعود الى المنعوت
و معينا خبر ليكن و بدونها متعلق بمعينا و او للعطف و بعضها مفعول مقدم على اقطع و اقطع

فعل امر فاعله مستتر ومعلنا حال من فاعل اقطع ش قطع کن با منعوت یا تابع ساز او را اگر بوده باشد
منعوت معین بدون نعوت یا قطع کن بعضی را و تابع ساز بعضی دیگر را اگر بوده باشد منعوت در
حالتی که مظهر ان بعض باشد س وَارْفَعْ أَوِ انْصِبْ إِنْ قَطَعْتَ مُضْمِرًا ۞ مُبْتَدَأً أَوْ نَاصِبًا لَنْ يَظْهَرَا ك
وَارْفَعْ فعل امر فاعله مستتر واو للعطف وانصب ایضا فعل امر فاعله مستتر وان حرف شرط قطعت فعل
وفاعل مضمرا حال من فاعل قطعت ومبتدأ مفعول المضمر او ناصبا معطوف علی مبتدا ولن للنفی و
یظهرا فعل والالف فاعله یعود الی المبتدا والناصب ش رفع ده ای بدهید اگر قطع کنی نعت را از منعوت
حالکه کنی تقدیر کننده باشی مبتدا را یا ناصب را که ظاهر نمیشوند ایشان بدانکه هرگاه قطع کنی
نعت را از منعوت رفع میدهی نعت را برانکه خبر مبتدا محذوف باشد یا نصب میدهی بر اضمار
فعل تا اینکه مفعول فعل محذوف باشد نحو مررت بزید الکریم او الکریم ای هو الکریم او اعنی الکریم
س وَمَا مِنَ الْمَنْعُوتِ وَالنَّعْتِ عُقِلْ ۞ يَجُوزُ حَذْفُهُ وَفِي النَّعْتِ يَقِلّ ك وما موصول اسمی مبتدا
مِنَ الْمَنْعُوتِ متعلق بعقل والنعت معطوف علی المنعوت وعقل صلة ما ویجوز فعل مضارع مجهول
فاعله فی النعت متعلق بیقل ویقل فعل مضارع فاعله مستتر ش وانچنان چیزی که معلوم باشد
از منعوت ونعت جایز است حذف او لکن است حذف نعت یعنی جایز است حذف منعوت واقامه
نعت مقام او هرگاه دلالت کند بر او دلیلی نحو قوله تعالی اِنْ اَعْمَلْ سَابِغَاتٍ ای دروع سابغات
همچنین جایز است حذف نعت هرگاه دلالت کند بر او دلیلی لیکن کم است کقوله تعالی اَلْآنَ جِئْتَ
بِالْحَقِّ ای البین س بِالنَّفْسِ أَوْ بِالْعَيْنِ لَا تَنْمُ أَكِّدَا ۞ مَعْ ضَمِيرٍ طَابَقَ الْمُؤَكَّدَا ۞ فَاجْمَعْهُمَا بِأَفْعَلٍ إِنْ تَتْبَعَا
مَا لَيْسَ وَاحِدًا كَكُنْ مُتَّبَعَا ك بِالنَّفْسِ متعلق باکد وبالعین معطوف علی بالنفس لا نم مبتدا واکد
بالبنا المفعول خبر لمبتدا ومع ظرف متعلق باکد وضمیر مضاف الیه طابق فعل وفاعله مستتر یعود الی الضمیر
الْمُؤَكَّدَا الطابق فاجمعهما الفا للتفریع واجمع فعل امر فاعله مستتر وهما مفعوله یعود الی النفس والعین

والجملة شرطیة

والجملة شرطیة وما مفعول به لتبعا ولیس فعل ناقص اسمه مستتر واحدا خبر لیس وتکن فعل مضارع مجزوم فی جواب
الامر اسمه مستتر ومتبعا خبره ش اسم تاکید اورده شده بنفس وعین با ضمیری که مطابق مؤکد است پس جمع
بیار نفس وعین را بر وزن افعل اگر تابع شوند ایشان چیزی را که نیست یکی و تا باشی تابع کلام عرب بدانکه توکید
دو قسم است یکی از ایشان توکید لفظی است و زود است که بیاید و ثانی توکید معنوی است و این بر دو
قسم است یکی از ان دو قسم انست که رفع میکند توهم بمضاف مؤکد را و از برای او دو لفظ است نفس
وعین نحو جاءنی زید نفسه پس نفس تاکید است از برای زید و او رفع میکند توهم اینکه امده باشد بجوزید
یا رسول زید و در وقتی که گفتیم نفسه معلوم میشود اینکه زید خود ش امده است نه رسول و نه غیر او و
همچنین است جاءنی زید عینه و ناجار است از اضافه نفس و عین بضمیری که مطابق باشد مؤکد را نحو جاءنی
زید نفسه وعینه وهند نفسها او عینها پس اگر بوده باشد مؤکد مثنی یا مجموع جمع میکنی نفس و عین را بر وزن
افعل نحو جاء الزیدان انفسهما او عینهما والزیدون انفسهم واعینهم والهندات انفسهن او عینهن
والهندان اعینهما او انفسهما س وَكَذَا اذْكُرْ فِي الشُّمُولِ كِلَا ۞ كِلْتَا جَمِيعًا بِالضَّمِيرِ يُوصَلَا ك كِلَا
مفعول اذکر اذکر فعل امر فاعله مستتر وفی الشمول متعلق باذکر کلا وکلتا وجمیعا معطوفات علی کلا
باسقاط العاطف للضرورة بالضمیر متعلق بیوصلا ویوصلا حال من کلا وما عطف علیه ش ذکر کن کلا وکلا
وکلتا وجمیعا را در شمول حالکه وصل کرده میشود بضمیر بدانکه قسم ثانی از توکید معنوی چیزیست
که رفع میکند توهم عدم اراده شمول را و مستعمل میشود از برای این کلا وکلا وکلتا وجمیع پس تاکید
اورده میشود بکلا وجمیع چیزی را که بوده باشد صاحب اجزا نحو جاء الرکب کلا او جمیعه والقبیلان کلاهما
او جمیعهما او الرجال کلهم او جمیعهم والهندات کلهن او جمیعهن و تاکید اورده میشود بکلا وکلتا
که مذکر باشد نحو جاء الزیدان کلاهما و تاکید اورده میشود بکلتا مثنی را که مؤنث باشد نحو جاء الهندان
کلتاهما س وَاسْتَعْمَلُوا أَيْضًا كُلًّا فَاعْلَمَا ۞ مِنْ عَمَّ فِي التَّوْكِيدِ مِثْلَ النَّافِلَهْ ك وَاسْتَعْمَلُوا فعل و

فاعل و ایضاً مفعول مطلق لان کلاً فی موضع الحال من فاعل استعملوا و فاعله مفعول لاستعملوا و اجمع
متعلق باستعملوا فی التوکید ایضاً متعلق باستعملوا و مثل حال من فاعل استعملوا و الثانی مضاف
الیه ش و استعمال کرده اند عربان نیز مجموع کلا اسمی را که بر وزن فاعل باشد و مشتق از هم باشد در توکید و لکن
که مثل ناقل است در لزوم یا شمردن او از الفاظ توکید مثل ناقل است یعنی زاید است بر آنچه ذکر کرده اند
نحویون درین باب توکید ناقل زاید است بر فرضیه است لفظ عامه در باب توکید نیز زاید است بر
الفاظ دیگر بدانکه استعمال کرده اند عربان از برای دلالت بر شمول مجموع کل عامه را نحو جاء القوم عامتهم
س و بعد کل اکدوا بالجمعا ش جمعاء اجمعین ثم جمعا ل بعد متعلق باکدوا و کل مضاف الیه و اکدوا فعل
و فاعل و بالجمعا متعلق باکدوا و جمعاء و اجمعین و جمع معطوفات علی اجمع ش تاکید آورده اند بعد از
کل با جمع و جمعاء و اجمعین و جمع از جهت تقویه قصد نحو الخ جاء الرکب کله اجمع و جاءت القبیلة
کلها جمعاء و جاء الرجال کلهم اجمعون و جاءت الهندات کلهن جمع س و دون کل قد یجی اجمع ش
جمعاء اجمعون ثم جمع ل و دون فی موضع الحال من اجمع و ما عطف علیه و کل مضاف الیه و قد یجی فعل
و اجمع فاعل و جمعاء و اجمعون و جمع معطوفات علی اجمع باسقاط العاطف ش گاه می آید جمعا و اجمعون
و جمع بدون کل نحو جاء الجیش اجمع و جاءت القبیلة جمعاء و جاء القوم اجمعون و جاءت النسا
جمع س و ان یفد توکید منکور قبل ل و عن نحاة البصرة المنع شمل ل و ان یفد فعل الشرط و توکید
فاعله و منکور مضاف الیه و قبل جواب الشرط و عن نحاة متعلق بشمل البصرة مضاف الیه و المنع مبتدا و
شمل خبره ش و اگر افاده کند توکید از برای منکور قبول کرده شده است و منع شامل است از نحاة بصره
بدانکه مذهب بصریین آنست که جایز نیست توکید نکره خواه بوده باشد محدود مثل یوم و لیلة و شهر و حول یا
غیر محدود مثل وقت و زمن و حین و اختیار کرده است مصنف جواز نکره محدوده را مثل صمت شهرا کله س
و اغن بکلتا فی مثنی و کلا عن وزن فعلاء و وزن افعلا ل و اغن فعل امر فاعله مستتر کلتا

وفی مثنی

و فی مثنی متعلقان باغن و کلا معطوف علی کلتا و من وزن متعلق باغن و فعلاء مضاف الیه و وزن معطوف
علی وزن و افعلا مضاف الیه ش یعنی مستغنی شو در مثنی مذکر و مؤنث بکلا و کلتا از وزن فعلاء بفتح فا
و سکون عین و مذکر تثنیه کنی او را و بکوئی جاء الهندان جمعاوان و جاء الزیدان اجمعان بدانکه سبقت
گرفت اینکه مثنی تاکید آورده میشود بنفس و عین و بکلا و کلتا و مذهب بصریین آنست که تاکید نمی آرند بهیچ
این پس نمیگوئی جاء الجیشان اجمعان و نه جاء القبیلتان جمعاوان س و ان توکد الضمیر المتصل ل
و العین فبعد المنفصل ش عنیت ذا الرفع و اکدوا ل بما سوی الجا و القید لن یلتزما ل و ان توکد فعل
الشرط فاعله مستتر و الضمیر مفعوله و المتصل نعت له بالنفس و العین متعلقان بتؤکد فبعد الفا رابطة
و بعد ظرف التوکید المنفصل نعت لمحذوف تقدیره فتؤکد بعد الضمیر المنفصل و عنیت فعل و فاعل و ذا
بمعنی ما به مفعول لعنیت و الرفع مضاف الیه و اکدوا فعل و فاعل و بما متعلق باکدوا و سوی اسم لما و الجا
مضاف الیه و الضمیر یعود الی النفس و العین و القید مبتدا و لن یلتزما خبره ش و اگر تاکید بیاری ضمیر متصل را
بنفس و عین پس تاکید مجاری بعد از ضمیر منفصل و خواستند ام من باین ضمیر صلح دفع را و تاکید آورده اند
از برای ضمیر مرفوع متصل بچیزی که سوای نفس و عین است و قید لازم نیست یعنی ضمیر منفصل در ما بین
لازم نیست بدانکه جایز نیست تاکید ضمیر مرفوع متصل بنفس و عین مگر بعد از تاکید او بضمیر منفصل نحو قوموا انتم
و اعینکم و اگر تاکید آری بغیر نفس و عین لازم نیست فصل بضمیر منفصل نحو قوموا کلکم و همچنین لازم نیست
فصل هرگاه مؤکد غیر ضمیر مرفوع باشد یعنی ضمیر منصوب و مجرور باشد نحو مررت بک نفسک او عینک و مررت
بکم کلکم رایت نفسک او عینک و رایتکم کلکم س و ما من التوکید لفظی بجی مکررا کقولک اذرجی
اذرجی ل ما موصول است مبتدا و من التوکید متعلق باستقر و الجار صلة لما و لفظی خبر لمبتدا محذوف تقدیره
و هو لفظی و بجی خبر عن ما و مکررا حال من فاعل بجی کقولک خبر المبتدا محذوف تقدیره و ذلک کقولک
اذرجی فعل امر و ادرجی ثانی تاکید لفظی له ش و آنچنان چیزی که مستقر است از توکید او لفظی است

مؤید مکرر چو قوله تعالی ادرجی ادرجی بدانکه توکید لفظی عبارتست از تکرار لفظ اول از جهت اعتنا باو
نحو ادرجی ادرجی و قوله تعالی کلا اذا دکت الارض دکا دکا ص ولا تعد لفظ ضمیر متصل الا مع اللفظ الذی
به وصل ل ولا تعد فعل منهی فاعلش مستتر و لفظ مفعول او ضمیر مضاف الیه و متصل نعت لضمیر و الا للاستثناء
و مع حال من المفعول اللفظ مضاف الیه الذی نعت للفظ و به متعلق بوصل و جمله وصل صله الذی ش و اعلم
مکن لفظ ضمیر متصل را مکر آنکه مصاحب باشد بلفظی که متصل است باو یعنی هرگاه اراده کنی تکرار لفظ ضمیر
متصل را از برای توکید جایز نیست این مکرر بشرط اتصال مؤکد بچیزی که متصل است بمؤکد نحو مررت
بک بک و رغبت فیه فیه و نمیگوئی مررت بک بک و رغبت فیه ص کذا الحروف غیر ما تحصلا
بجواب کنعم و کبلا ل کذا خبر مقدم لحروف مبتدا مؤخر و غیر منصوب علی الاستثناء ما تحصلا
الیه جمله تحصلا صله ما و به متعلق بتحصلا و جواب فاعل تحصلا و کنعم بفتح النون و العین خبر لمبتدا
محذوف و کبلا معطوف علی کنعم ش همچنین است حروف غیر آنچه حاصل شود باو جواب و این مانند
نعم و بلا است یعنی هرگاه اراده کنی تاکید حرف آنچنانی که ندیدی برای جواب واجب اینکه اعاده کرده شود
با حرف مؤکد آنچنانی که متصل است بمؤکد نحو ان زیدا ان زیدا قائم و فی الدار زید و جایز نیست ان زیدا
قائم و نه فی فی الدار زید پس اگر بوده باشد از حروف ایجاب مانند نعم و بلا و چو و اجل و ای و لجا
اعاده او بتنهائی مانند اینکه گفته میشود از برای من قام زید میگوئی در جواب نعم نعم یا بلا بلا
و همچنین گفته میشود الم یقم زید میگوئی در جواب بلی بلی ص و مضمر الرفع الذی قد انفصل اکد به کل
ضمیر اتصل ل و مضمر منصوب بفعل محذوف یفسره اکد و الرفع مضاف الیه الذی نعت لمضمر و قد انفصل
صله الذی و اکد فعل امر فاعلش مستتر و به متعلق باکد و کل مفعول اکد و ضمیر مضاف الیه جمله اتصل
نعت لضمیر ش تاکید بیان ضمیر مرفوع منفصل را از برای هر ضمیر متصل اعم از آنکه ضمیر مرفوع متصل مرفوع باشد
نحو قمت انت یا منصوب باشد نحو اکرمتنی انا یا مجرور باشد نحو مررت به هو ص العطف اذا ذو بیان

او نسق

او نسق و الغرض الان بیان ما سبق فذو البیان تابع شبه الصفه حقیقة القصد به منکشفه
ل العطف مبتدا و اذا للعطف و ذو بمعنی صاحب و بیان مضاف الیه او نسق معطوف علی بیان و الغرض
مبتدا و الان منصوب بالظرفیة علی الغرض و بیان خبر و ما مضاف الیه سبق صله ما فذو الفاء للتفریع و ذو
مبتدا و البیان مضاف الیه تابع خبر و شبه نعت التابع و الصفة مضاف الیه حقیقة مبتدا و القصد
مضاف الیه به متعلق بمنکشفه و منکشفة خبر ای موضح المتبوع ش عطف یا صاحب بیان است یا صاحب نسق
و مطلب الحال بیان عطف بیان است پس صاحب بیان تابعی است که مشابهت دارد صفت را و حقیقت قصد
باو واضح میشود بدانکه عطف بر دو قسم است یکی از ایشان عطف نسق است و زود اسم کرده شود
و ثانی عطف بیان است و او مقصود است درین باب و عطف بیان تابعی است جامد که مشابهت
دارد صفت را در ایضاح متبوع نحو اقسم بالله ابو حفص عمر پس عمر عطف بیان است از جهت آنکه
او موضح ابی حفص است ص فاولینه من وفاق الاول ما من وفاق الاول النعت ولی ل
فاولینه الفاء عاطفة و اولینه فعل امر مؤکد بنون خفیفة فاعلش مستتر الهاء مفعول اول عاید الی
ذی البیان من وفاق متعلق باولینه و الاول مضاف الیه ما مفعول ثان لاولینه من وفاق
بود و الاول مضاف الیه النعت مبتدا و ولی خبر ش عطا کن ذو البیان را از موافقت مبین اول حکمی
نعت و الی مشابه او را از موافقت منعوت اول که آن تعریف و تنکیر و غیر آنست بدانکه چون بود عطف
بیان مشابه صفت لازمست در موافقت متبوع همچو نعت پس موافقت متبوع را در اعراب و تعریف
و تنکیر و افراد و تثنیه و جمع ص فقد یکونان منکرین کما یکونان معرفتین ل فقد یکونان الفاء
و قد للتقلیل و یکونان فعل ناقص و الالف اسمه یعود الی عطف البیان و متبوعه و منکرین خبر
کما الکاف للتشبیه و ما مصدریة و یکونان فعل ناقص و الالف اسمه یعود الی ما عاد اسم یکونان الالف
و معرفتین خبر ش گاهی باشد عطف بیان و متبوع او نکره همچنانکه میباشد معرفه مثال اول قول باری

تعم است نُوقِدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ وكقوله تعالى يُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ پس ماء زيتونة عطف بيان
از براى شجره وصديد عطف بيان است از براى ماء مثال ثانى اقسم بالله ابو حفص عمر وَصَالِحٌ
يُرَى فِي نَحْوِ يَا غُلَامُ يَعْمُرُ وَنَحْوِ بِشْرٍ تَابِعَ الْبَكْرِيِّ وَلَيْسَ أَنْ يُبْدَلَ بِالْمَرْضِيِّ وصالح
ثان ليرى وَبَدَلِيَّةٍ متعلق بصالح ويرى فعل مضارع مبنى للمفعول نائب الفاعل مستتر فيه فِي نَحْوِ متعلق
بيرى نَحْوِ مضاف اليه يا حرف نداء وغلام منادى مبنى على الضم ويعمر علم الغلام منقول عن الفعلية الى
الاسمية وهو منصوب على انه عطف عطف بيان لغلام على محله نَحْوِ معطوف على نحو الاول وبشر مضاف
اليه تابع بالنصب حال من بشر وبالجر نعت له والبكرى مضاف اليه ليس فعل ناقص وان يبدل فى تاويل
المصدر اسم ليس بالمرضى خبره والباء زايدة قياسا ش ومعلوم شد اينكه عطف بيان صالح ايرى
بدليت در غير ما نند يا غلام يعمر ودر غير ما نند بشرى كه تابع بكرى است ونيست بدون بدل مرضى
بدانكه هر چيزى كه جايز است اينكه بوده باشد بدل نحو ضربت ابا عبد الله زيدا واستثنا كرده
از ين باب دو مسئله را كه معين شده بودن ايشان عطف بيان نه بدل مسئله اول اينكه تابع مفرد معرفه
معرب ميشد ومتبوع منادى نحو يا غلام يعمر كه درين مثال يعمر عطف بيان است وجايز نيست كه بوده
باشد بدل از جهت انكه بدل بر نية تكرير باشد پس واجب شد او بر ضم وحال انكه او معربست ومسئله
ثانيه انست كه بوده باشد تابع خالى از متبوع با ال او اضافه شده باو صفتيه با ال نحو انا الضارب الرجل
زيد پس معين شده بودن زيد عطف بيان جايز نيست بودن او بدل از الرجل از جهت انكه بدل
بر نية تكرار عامل پست لازم مى آيد اينكه بوده باشد تقدير انا الضارب زيد واين جايز نيست از جهت
انكه دانستى در باب اضافه از اينكه صفت هر گاه بوده باشد با ال مضاف نميشود مگر بچيزى كه در و
ال است يا انكه مضاف شود بچيزى كه اضافه شده بچيزى كه در و ال است مثل انا ابن التارك البكرى
بشر كه بشر عطف بيان است وجايز نيست بودن او بدل زيرا كه صحيح نيست اينكه بوده باشد تقدير انا التارك بشر

واشاره كرده

واشاره كرده مص بقول نحو ولا يسوغ ان يبدل بالمرضى باينكه تجويز كردن بودن بشر بدل از غير مرضى است س تال
بِحَرْفٍ مُتْبِعٍ عَطْفَ النَّسَقِ كَاخْصُصْ بِوُدٍّ وَثَنَاءٍ مَنْ صَدَقْ ش تال خبر مقدم بحرف متعلق بتال ومتبع
نعت لحرف وعطف مبتدا مؤخر والنسق مضاف اليه كاخصص خبر مبتدا محذوف تقديره وذلك كقولك
واخصص فعل امر فاعله مستتر وبود متعلق باخصص وثناء معطوف على ود ومن مفعول لاخصص
وصدق صلة لمن ش عطف نسق تابع است مقرون بحرفى كه اين حرف موجب اتباع معطوف باشد
مر معطوف عليه را مانند قول تو اخصص بود وثناء من صدق ونسق بفتح سين بمعنى منسوق است ومأخوذ
است از نسقت الشئ نسقا اذا اتيت متتابعا س فَالْعَطْفُ مُطْلَقًا بِوَاوٍ وَثُمَّ فَا حَتَّى أَمْ أَوْ كَفِيكَ
صَدَقَ وَوَفَا ش فَالْعَطْفُ مبتدا ومُطْلَقًا حال من واو وبِوَاوٍ خبر من ثُمَّ الى معطوفة بواو يا ساقط
حرف العطف للضرورة كَفِيكَ الكاف جارة لقول محذوف وفيك خبر مقدم وصدق مبتدا مؤخر
ووفا بالقصر للضرورة معطوف على صدق ش پس عطف بواو وثم وفا وحتى وام واو مطلقست
يعنى شريكست معطوف با معطوف عليه لفظا وحكما نحو جاء زيد وعمرو وقم عمرو وقدم الحاج حتى المشاة
وازيد عندك ام عمرو وجاء زيد او عمرو س وَاتَّبَعَتْ لَفْظًا فَحَسْبُ بَلْ كَلَا لَكِنْ كَلَمْ يَبْدُ امْرُؤٌ لَكِنْ طَلَا ش واتبعت فعل ماض معلوم فاعله ضمير هو بل ولا ولكن ولفظا منصوب بنزع الخافض وهو فى
فحسب الفجائية وفصيحة والحسب اسم فعل بمعنى قط مرفوع على الابتدا وفاعله مستتر سد مسد الخبر
وكلم خبر بل المحذوف ولم للنفى يبد فعل مضارع مجزوم بلم وعلامة الجزم حذف الواو وامرؤ فاعله
ولكن للعطف وطلا عطف على امرؤ وهو ولد بقر الوحش ش شريك كردانيده بل ولا ولكن تابع را
متبوع در اعراب وبس مثل لم يبد امرؤ لكن طلا يعنى ظاهر نشد مردى ليكن ظاهر شد بچه گاو
كوهى پس اين سه حرف شريك ميسازند تابع را با متبوع در اعراب نه در حكم نحو ما قام زيد بل عمرو
وجاء زيد لا عمرو ولا تضرب زيدا لكن عمرا س فَالْعَطْفُ بِوَاوٍ وَلَاحِقًا أَوْ سَابِقًا فِي الْحُكْمِ أَوْ مُضَا

موافقا ل فاعطف الفا للعطف واعطف فعل امر فاعله مستتر وجوبا ومتعلق باعطف ولاحقا مفعوله
او سابقا معطوف على لاحقا في الحكم متعلق بسابقا او مصاحبا معطوف على لاحقا وموافقا نعت
لمصاحبا ش پس عطف کن بواو سابق حکم را مثل جاء زید وعمرو وقبله لاحق در حکم را مثل جاء زید و
عمرو بعده یا مصاحب حکم را که موافقست در اینکه حکم از هر دو در زمان واحد صادر شده بدانکه واو
از برای مطلق جمع است پس هرگاه بگوئی جاء زید وعمرو دلالت میکند بر اجتماع ایشان در نسبت
مجیء بایشان واحتمال دارد آمدن عمرو بعد از زید یا پیش از او یا همراه وظاهر میشود این بقرینه نحو
جاء زید وعمرو قبله جاء زید وعمرو بعده وجاء زید وعمرو معه این موافق مذهب بصریین است
ومذهب کوفیین آنست که واو از برای ترتیب است کقوله تعالی ان هی الا حیوتنا الدنیا نموت ونحیی
م واخصص بها عطف الذی لا یغتنی ش متبوعه کاصطف هذا وابنی ل واخصص فعل امر
فاعله مستتر وجوبا متعلق باخصص وعطف مفعول لاخصص والذی مضاف الیه لا یغتنی فعل
نفی ومتبوعه فاعله کاصطف خبر لمبتدا محذوف واصطف فعل ماض من الاصطفاف بمعنی صف از دن
وهذا فاعله وابنی معطوف علی هذا ش ومخصوص ساز بواو عطف را بآنانی را که غنی نیست متبوع او از و
همچو اصطف هذا وابنی وازین جاست در هر فعلی که تقاضای دو فاعل کند که هر یک از اینها مفعول اند
در معنی مثل اختصم زید وعمرو وجایز نیست درین مثال و مانند او عطف بغیر واو بجهت آنکه
غیر واو اعطا اشتراک در فعلی در حالت واحد نمیکند مثل اصطف هذا وابنی که اصطف فعل
ماضی است از اصطفاف واو از افعالیست که واقع نمیشود از واحد بجهت آنکه واحد نمیباشد
صفت از جهت محتاجست بعطف وازین قبیل است اختصم زید وعمرو واگر بگوئی اختصم زید جایز
نیست وجایز نیست اینکه عطف کرده شود بغیر واو درین مواضع پس نمیگوئی اختصم زید فعمرو ولا ثم عمرو
م والفا للترتیب باتصال ش وثم للترتیب بانفصال ل والفا مبتدا وللترتیب خبر وباتصال

بالترتیب

بالترتیب وثم مبتدا وللترتیب خبر وبانفصال متعلق بالترتیب ش وفا از برای ترتیب است باتصال وثم از برای
ترتیب است بانفصال یعنی دلالت میکند فا بر تاخیر معطوف از معطوف علیه حالکونی که متصل است وثم
دلالت میکند بر تاخر معطوف از معطوف علیه حالکونی که منفصل است از معطوف علیه جائنی زید فعمرو و
قوله تعالی الذی خلق فسوی وجاء زید ثم عمرو ومنه قوله تعالی والله خلقکم من تراب ثم من نطفة م واخصص بفا
عطف ما لیس صلة ش علی الذی استقر انه الصلة ل واخصص فعل امر فاعله مستتر وجوبا متعلق باخصص
وعطف مفعول لاخصص وما مضاف الیه لیس فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی ما وصلة خبر لیس وعلی الذی
متعلق بعطف واستقر فعل ماض معلوم وان من حروف مشبهة بالفعل والها اسمه والصلة خبر و
ان مع ما بعده فی تاویل المصدر فاعل لاستقر وجمله استقر مع فاعله صلة للذی ش وخاص ساز بفا
کردن چیزی را که صلاحیت ندارد که صله باشد بر چیزی که قرار یافته اینکه او صله است نحو الذی یطیر فیغضب
زید الذباب که یغضب عطفست بر یطیر ویطیر صله ذبابی که صله واقع شود از جهت اشتمال او بر ضمیر عاید
بموصول بخلاف یغضب که او خالی از ضمیر است زیرا که فاعل او اسم ظاهر است که زید است وجایز نیست یغضب
یغضب م وبعضا بحتی اعطف علی کل ولا یکون الا غایة الذی تلا ل وبعضا مفعول لاعطف وبحتی
متعلق باعطف واعطف فعل امر فاعله مستتر وعلی کل متعلق باعطف ولا یکون فعل ناقص منفی واسمه
مستتر یعود الی بعض الا للاستثناء وغایة خبر لیکون والذی مضاف الیه تلا صلة للذی ش عطف کن بحتی
بعضی را بر کل و نمیباشد آن بعض الا غایة آنچه در پی در آمده او را در زیادة و تعظیم مثل مات الناس
حتی الانبیاء یا در نقص و تحقیر نحو مات الناس حتی الانبیاء وقدم الحاج حتی المشاة م وام بها اعطف
ان همزة التسویة او همزة عن لفظ ای مغنیة ل وام مبتدا وبها متعلق باعطف واعطف فعل
امر فاعله مستتر وجوبا وان ظرف لاعطف وهمزة مضاف الیه والتسویة ایضا مضاف الیه او همزة
عن لفظ متعلق بمغنیة وای مضاف الیه مغنیة نعت لهمزة ش وام عطف کن باو بعد از همزه

تسویه یا بعد از همزه که معنی سازنده است از لفظ ای بدانکه ام بر دو قسم است منقطعه و زوائد
کلمه اید و متصله و اما چنان چیزیست که واقع میشود بعد از همزه تسویه نحو سواء علی اقمت ام قعدت
نحو ۳ ومنه قوله تعالی سواء علینا اجزعنا ام صبرنا یا واقع میشود بعد از همزه که معنی است از لفظ ای ازید
عندک ام عمرو ای ایهما عندک ص وبقی حذفت الهمزة ان ش کان خفاء المعنی یجوز فیها ام ای اور
للتعلیل وما کافة وحذفت فعل مجهول والهمزة نایب عن فاعل حذفت وان الشرطیة وکان فعل ماض
وخفاء القصر اسمه والمعنی مضاف الیه یجوز فیها متعلق بخفاء والباء بمعنی مع وام خبر لکان ش گاه
حذف کرده میشود همزه اگر بوده باشد خفاء معنی با حذف همزه مامون یعنی گاه هست که حذف
کرده میشود همزه تسویه و همزه مغنیه از لفظ ای در نزد ام لیه و میباشد ام متصله و این مضمون
وارد شده قرائت بعضی از قراء سواء علیهم انذرتهم ام لم تنذرهم باسقاط همزه از انذرتهم ص
وبانقطاع وبمعنی بل وقت ان تلک وما قیدت به خلت ک وبانقطاع متعلق بوقت و بمعنی
ایضا متعلق بوقت و بل مضاف الیه وقت فعل ماض معلوم فاعلم مستتر یعود الی ام وان تلک فعل ناقص
اسمه مستتر وما متعلق بخلت وقیدت متصل بما و به متعلق بقیدت وجملة خلت فی موضع النصب خبر
لتلک ش وفا کرده است ام بانقطاع و بمعنی بل اگر بوده باشد ام خالی از لفظ مقید بود باو یعنی گاه
مقدم نشود بر ام همزه تسویه و نه همزه مغنیه از لفظ ای پس ام منقطع است و افاده میکند ابطال
حکم بل کقوله تعالی لا ریب فیه من رب العالمین ام یقولون افتراه ای بل یقولون افتراه و از این قبیل است
انها لابل شاء ای بل هی شاء ص وخیر لیخ قسم باو وابهم ش واشکل واضراب بها ایضا نحو خیر
فعل امر فاعلم مستتر و لیخ مفعول امر فاعلم مستتر و قسم فعل امر فاعلم مستتر و باء متعلق بقسم و لیخ و خیر
علی سبیل التنازع وابهم ایضا فعل امر و اشکل ایضا فعل امر فاعلم مستتر و اضراب مبتدا و بها متعلق
باضراب و ایضا مفعول مطلق لامر و جملة نحو خبر لمبتدا بمعنی نسب ش واستعمال کن او را از برای تخییر و اباحه

وتقسیم

وتقسیم وابهام و شک و اضراب نسبت داده شده باو نیز مثال تخییر نحو خذ من مالی درهما او دینارا او
تزوج زینب او اختها مثال اباحه نحو جالس الحسن او ابن سیرین فرق در میان اباحه و تخییر آنست
که اباحه مانع نیست جمع را و تخییر مانع است مثال تقسیم الکلمة اسم او فعل او حرف مثال ابهام بر سامع
نحو جاء زید او عمرو هر گاه باشی عالم بجای از ایشان و قصد کنی ابهام بر سامع را مثال شک نحو جاء زید
او عمرو هر گاه بوده باشی شک دارنده در جای از ایشان مثال اضراب جاء زید او عمرو ای بل عمرو ص وربما
الواو اذا لم یلف ذو النطق للبس منفذا ک وربما للتقلیل وما کافة وعاقبت فعل ماض فاعلم مستتر
یعود الی او والواو مفعوله واذا ظرف لعاقبت ولم یلف بمعنی لم یوجد فعل مضارع معلوم وذو بمعنی
صاحب فاعله والنطق مضاف الیه للبس متعلق بمنفذ ومنفذا مفعول اول لیلف ومفعول الثانی محذوف
تقدیره اذا لم یجد صاحب النطق طریقا للبس صحة فی استعمالها بمعنی الواو ش وبسا که معاقبه میکند
او واو را یعنی بمعنی واو می آید و در موضع واو مذکور میگردد وقتی که نیابد صاحب نطق که متکلم است
منفذی و طریقی از برای لبس یعنی گاهی استعمال کرده میشود او بمعنی واو در نزد امن لبس کقوله جاء الخلافة
او کانت له قدما کما انی ربه موسی علی قدر ای وکانت له قدما ص ومثل او فی القصد اما الثانیة
فنحو اما ذی واما الثانیة ک ومثل خبر مقدم و او مضاف الیه فی القصد متعلق بمثل لما فیه
من معنی المماثلة واما مبتدا موخر و الثانیة نعت لاما و فی نحو متعلق بفعل محذوف وهو اعنی
واما للعطف وذی مبتدا خبر محذوف واما الثانیة معطوف علی ذی الثانیة بمعنی البعیدة
ش اما ثانیه مثل او است در قصد در اینکه معانی متقدمه که از کلمه او مستفاد میشود از
اباحه و تخییر و غیر آن از و نیز همان مستفاد میشود یعنی اما مسبوق بمثلش افاده میکند
آنچه افاده میکند او را او از تخییر نحو خذ من مالی درهما او اما دینارا و از اباحه نحو جالس الحسن
و اما ابن سیرین و تقسیم نحو اما الکلمة اما اسم و اما فعل و اما حرف و ابهام و شک نحو جاء اما

زید وامالو و ص وَاَوَّلِ لٰکِنْ نَفْیًا اَوْ نَهْیًا وَلَا ۞ نِدَاءً اَوْ اَمْرًا اَوْ اِثْبَاتًا تَلَا ۞ ش وَاَوَّلِ فعل امر و فاعله
مستتر و لٰکِنْ مفعول اول لاَوَّلِ و نَفْیًا مفعول ثان لاَوَّلِ و اَوْ نَهْیًا عطف علی نَفْیًا و لَا مبتدا و نِدَاءً
مفعول لتلا اَوْ اَمْرًا اَوْ اِثْبَاتًا معطوفان علی نداء و تلا خبر لمبتدا ش در پی در لٰکِنْ را نفی و نهی
و لا در پی در محاید ندا را یا امر را یا اثبات را نحو ما ضربت زیدا الا عمرا و جاءنی زید لا عمرو ص وَبَلْ کَلٰکِنْ
بَعْدَ مُصَحَّوْبَیْهَا ۞ کَلَمْ اَکُنْ فِی مَرْبِعٍ بَلْ تِیْهَا ۞ وَانْقُلْ بِهَا لِلثَّانِ حُکْمَ الْاَوَّلِ ۞ فِی الْخَبَرِ الْمُثْبَتِ لَا فِی الْاَمْرِ
الْجَلِی ۞ و بَلْ مبتدا و کَلٰکِنْ خبر و بَعْدَ حال من لٰکِنْ و مُصَحَّوْبَیْهَا مضاف الیه الهاء عاید الی لٰکِنْ کَلَمْ اَکُنْ
خبر لمبتدا محذوف و اَکُنْ فعل ناقص اسمه مستتر فی مَرْبِعٍ خبر لٰکِنْ بَلْ للعطف و تِیْهَا معطوف علی مربع وَانْقُلْ
فعل امر فاعله مستتر و بِهَا متعلق بانقل و لِلثَّانِ ایضا متعلق بانقل و حکم مفعول لانقل و الاول مضاف
الیه فی الخبر متعلق بانقل و الْمُثْبَتِ نعت مخصص للخبر و لَا امر معطوف علی الخبر و الجلی نعت للامر ش و بل همچو لٰکِنْ
است حالکنی که بعد از مصحوبین لٰکِنْ باشد مثل قول تو لم اکن فی مربع بل تیها و نقل فرما باین کلمه بل
از برای معطوف حکم معطوف علیه را در خبر مثبت و در امر جلی یعنی عطف کرده میشود بل در نفی و نهی
پس مثلا همچو لٰکِنْ در اینکه تقریر میکند حکم ما قبلش را و ثابت میکند نقیض الحکم از برای ما بعدش نحو ما قام
زید بل عمرو و لا تضرب زیدا بل عمرا پس تقریر فرمودی نفی و نهی سابقین را و اثبات قیام کردی از برای
عمرو و امر کردی بضرب او و همچنین عطف کرده میشود بل در خبر مثبت و امر پس افاده میکند اضراب
از اول را و نقل حکم بسوی ثانی حتی میگردد اول گویا مسکوت عنه است نحو قام زید بل عمرو و اضرب
زیدا بل عمرا و مثالی که ذکر کرده مص از برای نفی است مثل لم اکن فی مربع تیها معنی او اینکه نیستم در موضع
بلکه بودم در بیابان خالی از آب و گیاه ص وَاِنْ عَلٰی ضَمِیْرٍ رُفِعَ مُتَّصِلْ ۞ عَطَفْتَ فَافْصِلْ بِالضَّمِیْرِ الْمُنْفَصِلْ
اَوْ فَاصِلٍ مَا وَبِلَا فَصْلٍ یُرَی ۞ فِی النَّظْمِ فَاشِیًا وَضَعْفُهُ اعْتُقِدْ ۞ ش وَاِنْ للشرط و عَلٰی ضَمِیْرٍ متعلق بعطفت
و رُفِعَ مضاف الیه و مُتَّصِلْ نعت لرفع و عَطَفْتَ فعل الشرط فَافْصِلْ الفا للشرط و افصل فعل امر و فاعله

وبالضمیر

وبالضمیر متعلق بافصل و الْمُنْفَصِلْ نعت الضمیر و فاصل معطوف علی بالضمیر و ما فی موضع الجر نعت لفاصل
بمعنی ای فاصل کان و بِلَا فَصْلٍ متعلق بیری و لا زایدة بین الجار و المجرور و یری فعل مضارع فاعله مستتر یعود
الی العطف فِی النَّظْمِ متعلق بیری و فَاشِیًا حال من فاعل یری و ضَعْفُهُ مفعول اُعْتُقِدْ و اُعْتُقِدْ فعل فاعله
ش و اگر عطف کنی بر ضمیر مرفوع متصل پس فاصله کن بضمیر منفصل یا فاصله دیگر و وارد شد عطف بی فاصله در
نظم و اعتقاد کن ضعف او را حالکنی که فاش و کثیر است یعنی هرگاه عطف کنی بر ضمیر مرفوع متصل واجب است
اینکه فاصله شود ضمیر منفصل نحو قوله تعالی لَقَدْ کُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُکُمْ فِی ضَلٰلٍ مُبِیْنٍ پس اباؤکم معطوفست بر ضمیر کنتم
و انتم فاصله شده و وارد شده فصل بغیر ضمیر منفصل مرفوع نحو اکرمتک و زید که زید عطفست بر تا و کاف
فاصله شده و منه قوله تعالی جَنّٰتُ عَدْنٍ یَدْخُلُوْنَهَا وَمَنْ صَلَحَ که من معطوفست بر واو و ها فاصله
و فصل بلای نافیه نیز آمده کقوله تعالی مَا اَشْرَکْنَا وَلَا اٰبَاؤُنَا که اباؤنا معطوفست بر نا و لا فاصله شده
و منه قوله تعالی اُسْکُنْ اَنْتَ وَزَوْجُکَ الْجَنَّةَ که زوجک معطوفست بر ضمیر مستتر در اسکن و انت فاصله
شده و وارد شده عطف در نظم بسیار بی فاصله کقوله قُلْتُ قَدْ اَقْبَلَتْ وَزَهْرٌ که زهر عطفست بر ضمیر
مستتر در اقبلت و حال آنکه فاصله نیز در نثر واقع شده نحو مررت برجل فاضل و عمرو که عمرو عطفست
بر ضمیر مستتر در فاضل بدون فاصل ص وَعَوْدُ خَافِضٍ لَدٰی عَطْفٍ عَلٰی ۞ ضَمِیْرِ خَفْضٍ لَازِمًا قَدْ جُعِلَا ۞ قَدْ اَتٰی
عِنْدِیْ لَازِمًا اِذْ قَدْ اَتٰی ۞ فِی النَّثْرِ وَالنَّظْمِ الصَّحِیْحِ مُثْبَتًا ۞ ش وَعَوْدُ مبتدا و خَافِضٍ مضاف الیه لَدٰی
بمعنی عند متعلق بعود و عَطْفٍ مضاف الیه و عَلٰی ضَمِیْرٍ متعلق بعطف و خَفْضٍ مضاف الیه لَازِمًا مفعول
ثان لجعل و قَدْ للتحقیق و جُعِلَ فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی ولیس فعل ناقص اسمه مستتر یعود
الی عود خَافِضٍ عِنْدِیْ ظرف متعلق بلازما و لازما خبر لیس اِذْ للتعلیل و قَدْ للتحقیق و اَتٰی فعل ماض فاعله
مستتر یعود الی العطف و فِی النَّثْرِ متعلق بمثبتا و النظم عطف علی النثر الصحیح نعت للنظم و مُثْبَتًا حال من
فاعل اتی ش و عود جار در نزد عطف بر ضمیر مجرور مکرر آورده شده لازم و نیست این عود جار در نزد

لازم نیاید که اسم نثر و نظم صحیح الکون که ثابت است بعد کردانیده اند جمهور نحویین اعاده جار را هرگاه عطف
بر ضمیر مجرور شود لازم و من قایل باین نیستم از جهت انکه وارد شده در نثر و نظم عطف بر ضمیر مجرور بی اعاده
جار در نثر قرآن است حق و اتقوا الله الذی تساءلون به والارحام بجر ارحام که عطف باشد بر هاء مجرور
بباء و در نظم قول سیبویه است فالیوم قربت تهجونا وتشتمنا ۞ فاذهب وبك والایام من جحر یجرا
که عطف باشد بر کاف مجرور بباء و مثالی که مطابق قول جمهور است مررت بك وبزید س والفا قد
مع ما عطفت ۞ والواو اذ لا لبس وهی انفردت ۞ بعطف عامل مزال قد بقی ۞ معمول رفعا لوهم اتقی
ك والفا مبتدا وقد بحذف خبر ومع متعلق بحذف وما مضاف الیه عطفت صلة لما والواو مبتدا لحروف
الخبر لا لتسلط لا وما علیه یجوز ان یکون معطوفا علی الفا اذ متعلق بحذف ولا لنفی الجنس لبس اسم لا ضمیر
محذوف وهی مبتدا وجملة انفردت خبر وبعطف متعلق بانفردت وعامل مضاف الیه ومزال نعت لعامل
وجملة قد بقی نعت لعامل ومعمول فاعل ورفعا مفعول له لبقی ولوهم متعلق برفعا وجملة اتقی نعت
لوهم ش وکلمه واو هست که حذف کرده میشود با انچنانی که عطف میکند فا را یعنی معطوف وقتی که اصلا
لبس نباشد وکلمه واو را نیز حذف میکنند با معطوف باو در حینی که هیچ لبس نباشد وکلمه واو منفرد است
بعطف عاملی که ان عامل مزال حذف کرده شده باشد و بتحقیق معمول ان عامل باقی باشد و حکم بتقدیر
عامل بجهت وهمی است که پر هیز داده میشود ان وهم و منه قوله تعالی فمن کان منکم مریضا او علی سفر فعدة
من ایام اخر ای فافطر فعلیه عدة پس حذف شده فا که داخل شده بر و همچنین است واو و منه قوله
راکب الناقة طلیحان ای راکب الناقة والناقة طلیحان و منفرد است واو از میان حروف عطف باینکه
میکند عاملی را که محذوف است و باقی است معمول او و منه قوله اذا ما الغانیات برزن یوما وزججن
الحواجب والعیونا پس عیون مفعول است از برای فعل محذوف و تقدیر او وکحلن العیونا و فعل محذوف
معطوف بر زججن است س وحذف متبوع بدا هنا استبح ۞ وعطفك الفعل علی الفعل یصح ك وحذف

مفعول لا

مفعول لا استبح ومتبوع مضاف الیه بدا بمعنی ظهر نعت لمتبوع وهنا مفعول فیه لبدا واستبح فعل امر
فاعله مستتر وعطفك مبتدا مضاف الی فاعله والفعل مفعول به لعطفك وعلی الفعل متعلق بعطف
ویصح خبر لعطف ش ومباح دانستن حذف متبوع را که ظاهر باشد در اینجا و عطف کردن تو فعل را بر فعل
صحیح است یعنی گاهست که حذف میکنند معطوف علیه را از جهت قرینه کقوله تعالی افلم تکن ایاتی تتلی علیکم
تقدیر الم تکن ایاتی تتلی علیکم پس حذف شده معطوف علیه او تاتکم است و عطف فعل بر فعل صحیح است
نحو یقوم زید ویقعد وجاء زید وکتب واضرب زیدا وقم س واعطف علی اسم شبه فعل فعلا ۞ وعکسا
استعمل تجد سهلا ك واعطف فعلا مفعول فاعله مستتر وعلی اسم متعلق باعطف وشبه نعت لاسم و
فعلا مضاف الیه فعلا مفعول لاعطف وعکسا مفعول لاستعمل واستعمل فعل امر فاعله مستتر وتجد
فعل مضارع مجزوم فی جواب الامر فاعله مستتر والها مفعول اول له وسهلا مفعول ثان لتجد ش
وعطف کن بر اسمی که شبیه فعل است فعل را و استعمال کن عکس کردن را و اسهل مثال اول
قوله تعالی فالمغیرات صبحا فاثرن به نقعا که عطف شده اثرن بر مغیرات و منه قوله تعالی ان المصدقین
والمصدقات واقرضوا الله قرضا حسنا مثال ثانی ان زیدا یضرب وقائم که عطف قائم شده بر یضرب
س التابع المقصود بالحکم بلا ۞ واسطة هو المسمی بدلا ك التابع مبتدا اول والمقصود نعت
التابع وبالحکم متعلق بالمقصود وبلا واسطة متعلق بالحکم وهو مبتدا ثان والمسمی خبر وتابع
الفاعل مستتر فیه مفعول اول له وبدلا مفعول ثان للمسمی والجملة خبر للتابع ش تابعی که قصد کرده میشود
بحکم بلا واسطه حرفی او اسمی است نزد نحویین ببدل و تابع جنس تعریف است و مقصود بالنسبة و بالحکم
فصل تعریف کبیر و ذکر نعت و توکید و عطف بیانرا و بلا واسطه بیرون کرد معطوف ببدل نحو
جاء زید بکر و همچنین بیرون کرد معطوف بواو را زیرا که هر یک از ایشان مقصود بالنسبة ولیکن
بواسطه س مطابقا او بعضا او ما یشتمل ۞ علیه یلفی او کمعطوف ببدل ۞ وذا للاضراب الغرا ان قصدا

صحبة ودون قصد غلط به سلب كزره خالدا وقبله اليدا واعرفه حقه وخذ نبلا مدا ك
مطابقا مفعول ثان ليلقى او بعضا او ما معطوفان على مطابقا ويشتمل صلة لما وعليه متعلق بمشتغل ويلقى
فعل مبنى للمفعول نائب الفاعل مستتر فيه يعود الى البدل او مكعطوف معطوف على مطابقا وبدل متعلق بمعطوف
وذا مفعول لاعز وللاضراب متعلق باعز واعز فعل امر فاعله مستتر بمعنى ادوام للشرط وقصدا مفعول
لصحب وصحب فعل الشرط وفاعله مستتر ودون حال من محذوف تقديره ان صحب البدل المتبوع حالكونه دون قصد
وقصد مضاف اليه غلط خبر لمبتدا محذوف اى فهو بدل غلط وبه متعلق بسلب سلب فعل مبنى للمفعول
نائب الفاعل مستتر فيه كزره الكاف جارة لقول محذوف وزره فعل امر فاعله مستتر والهاء مفعوله وخالدا بدل
من هاء زره بدلا مطابقا وقبله فعل امر فاعله مستتر والهاء مفعوله واليدا بدل من هاء وقبله بدل بعض
واعرفه فعل امر فاعله مستتر والهاء مفعوله وحقه بدل من هاء اعرفه بدل اشتمال وخذ فعل امر فاعله
مستتر ونبلا مفعوله ومدا بدل من نبلا بدل اضراب ش يافت ميشود بدل مطابق مبدل منه در ذاتا
كه ذاتين ايشان متحد باشد اگرچه مفهومين مختلف باشند يا بعضى از مبدل منه باشد يا بچيزى
كه مشتمل است مبدل منه بر و يا مثل معطوف ببدل كه حسن باشد در و عطف ببدل ونسبت دهى اين دو با اضراب
ونام كن اين را ببدل اضراب وبدل بدا اگر مصاحب قصد متبوع شود واگر مصاحب نشود بدون قصد متبوع
بلكه سابق باشد باو لشا بدون قصد پس بدل غلط است وباين بدل كه بدل غلط است يا مثل معطوف
ببدل است سلب كرده ميشود حكم از اول واثبات كرده ميشود از براى ثانى بدانكه بدل بر چهار قسم است
اول بدل كل از كل او بدلى است كه مطابق است مبدل منه را فى صورت يا خيلك زيد وزره خالدا وثانى
بدل بعض از كل است نحو اكلت الرغيف ثلثه وقبله اليدا وثالث بدل اشتمال است واو دال است بر
معنى كه در متبوع است نحو اعجبنى زيد علمه واعرفه حقه ورابع بدل مباين است از براى مبدل منه
اينست مراد مص بقول خود شو كمعطوف ببدل واين بدل مباين بر دو قسم است يكى از ان دو قسم انست

كه قصد

كه قصد متبوع وتابع بكند ومينامند اين بدل را بدل اضراب وبدل بدا نحو اكلت خبزا لحما كه قصد كرده اولا
اخبار باينكه خورده خبز را پس ظاهر شد اينكه خورده لحم را نيز وايشان مراد مص بقول خود شو ذا للاضراب اغراض
قصد اصحب يعنى بدل الغلط كه مجرور معطوف ببدل است نسبت ده او را از براى اضراب وثانى چيزيكه قصد
متبوع او نكرده بلكه مقصود بدل است وبس وغلط كرده است متكلم پس ذكر كرده است مبدل منه را واين را بدل
غلط ونسيان ميناميند نحو رايت رجلا حمارا كه اراده كرده كه خود هى اينكه ديد حمار را پس غلط كرد بذكر رجل
واينست مراد مص بقول خود شو ودون قصد غلط به سلب قوله مص وخذ نبلا مدا صلاحيت دارد اينكه
باشد مثال از براى هر يك از قسمين بواسطه انكه اگر قصد كرده شود نبل مد پس او بدل اضراب واگر قصد كرده
شود مد فقط او بدل غلط است النبل اسم جمع السهم ومد جمع مديه وهى السكين ومن ضمير الجار هو الظاهر ولا
تبدل الا ما احاطة جلا او اقتضى بعضا او اشتمالا كانك ابتهاجك انتهالا ك ومن ضمير متعلق
بلا تبدل والجار هو مضاف اليه الظاهر مفعوله ولا تبدل فعل نهى فاعله مستتر والهاء مفعول يعود الى الظاهر
والا للاستثناء وما موصول ومستثنى واحاطة مفعول لجلا وجلا فعل وفاعله مستتر بمعنى ظهر والجملة صلة لما و
اقتضى معطوف على جلا وبعضا مفعول لاقتضى او اشتمالا معطوف على بعضا كانك الكاف جارة لقول
محذوف وان حرف التشبيه والكاف اسم لان وابتهاجك بدل اشتمال من كاف انك والكاف مضاف
اليه اشتمالا فعل ماض فاعله مستتر يعود الى الابتهاج والجملة في موضع الرفع خبر لان ش بدل ميا ورد از ضمير
حاضر ظاهر را مگر انكه ظاهرى كه اظهار كند احاطه وشمول را يا ظاهرى كه تقاضاى بعضى كند كه
بعضى از مبدل منه باشد يا ظاهرى كه تقاضا كند اشتمال را يعنى بدل نمى آيند ظاهر را از ضمير مگر اينكه
بوده باشد بدل كل از كل يا بوده باشد بدل بعض از كل يا بوده باشد بدل اشتمال مثال اول قول
بارى تعالى تكون لنا عيدا لاولنا وآخرنا پس اولنا بدل است از ضمير مجرور بلام واو ناست مثال ثانى
اوعدنى بالسجن واولاهم رجلى پس رجل بدل بعض است از واو اوعدنى مثال ثالث زرك

امرك لن يطاعا ومنا الفتى على مضاعا در على بدل اشتمال است كه اينها حيث بدل اشتمال است از كاف اند يعنى بدل
كه خوشحالى تو خوبست ص وبدل المضمر الهمزة كهمزة اكذا اسعيدا ام على ك وبدل مبتدا والمضمر مضاف اليه
ومفعول الاول مستتر فيه يعود الى الله تقديره وبدل الاسم الذى والهمزة مفعول ثان للمضمر والى فعل مضارع فاعله مستتر
وهمزه مفعول اول والجملة خبر عن بدل كن ذا الكاف اشارة لقول محذوف ومن مبتدا وذا خبره والهمزة للاستفهام
وسعيد بدل من من وام للعطف وعلى معطوف على سعيد ش اعنى كه بدل از اسمى باشد كه متضمن معنى همزه استفهام
وهمزه استفهام داخل او شده وما تفعل اخيرا ام شرا ش وما ابتنا لغدا ام بعد غد ص وبدل الفعل من الفعل
كن ش يصل اليا يستعن بيا يعن ك وبدل فعل مضارع يعنى الفعل الفعل نايب عن فاعله من الفعل متعلق بيبدل
وكن كاف جار لقول محذوف ومن اسم شرط مبتدا ويصل فعل مضارع فاعله مستتر والجملة شرطيه واليا
متعلق بيصل ويستعن مجزوم على انه بدل من يصل بدل الاشتمال وبيا متعلق بيستعن ويعن بالبناء للمفعول
جواب الشرط ش وبدلا ورده ميشود فعل از فعل همچو من يصل اليا يستعن بيا يعن كه در ين مثال يستعن
بدلست از يصل ومثل قوله تعالى ومن يفعل ذلك يلق اثاما يضاعف له العذاب كه در ين مثال يضاعف بدل
از يلق ومعرب شده باعراب او كه جزم است ص والنداء ذى التاء او كالتاء يا وكى واكذا ايا ثم هيا
والهمز للعاقل والى ندبت او يا وغير والذى كالتى اجتنب ك والنداء خبر مقدم والتاء فاعل النداء
واو كالتاء معطوف على التاء ويا مبتدا مؤخر واى واو معطوفان على يا وكذا خبر مقدم وايا مبتدا مؤخر
وثم للعطف وهيا معطوف على ايا والهمز مبتدا وللعاقل خبر وواو مبتدا والى خبر وندبت صفت الى او يا
معطوف على واو وغير مبتدا واو مضاف اليه والذى بمعنى عند متعلق باجتنب والتى مضاف اليه وجملة اجتنب
بالبناء للمفعول خبر عن غير ش واز براى ندا واى جداى ما در حكم دور ياست واى واو همچنين است
ايا وهيا وهمزه از براى ندا واى قريب است وو از براى مندوب است با يا وغير را در نزد التباس
اجتناب كرده شده است بدانكه خالى نيست منادى از اينكه ميباشد مندوب يا غير مندوب

پس

پس اگر بوده باشد غير مندوب يا ميباشد بعيد يا در حكم بعيد همچو يا ايها وساهى يا قريب پس اگر
بوده باشد بعيد يا در حكم بعيد پس از براى اوست از حروف ندا يا واى وا وايا وهيا واگر بوده
باشد قريب پس از براى اوست همزه عوض از يا قبل وا اگر بوده باشد مندوب واو متفجع عليه است
يا متفجع منه پس از براى اوست وا نحو وا زيداه وا ظهراه ويا نيز از براى مندوب است در نزد
عدم التباس او بغير مندوب پس اگر ملتبس شود همچنين است يا معين شده وا ص وغير مندوب
ومضمر ما ش جا مستغاثا تذيرى فاعلا وذا لك فى الاسم الجنس والشار له ك قل ومن لم يغفعه فا نصر
عاذله ك وغير مبتدا ومندوب مضاف اليه ومضمر معطوف على مندوب وما ايضا معطوف عليه
وجا فعل ماض فاعله مستتر والجملة صلة لما ومستغاثا حال من فاعل جا وجملة تذيرى صفت لغير
فاعلا مفعول امر موكد بالنون الخفيفة المنقلبة بالالف وذا لك مبتدا وفى اسم متعلق بقل والجنس
مضاف والشار معطوف على اسم وله متعلق بشار وقل خبر لذا لك ومن اسم شرط مبتدا ويغفعه
فعل مضارع فاعله مستتر والهاء مفعوله يعود الى الفتى فانصر الفاء للرابطة وانصر فعل امر
فاعله مستتر وعاذله مفعول لانصر والجملة جزاء للشرط والشرط والجزا خبر ش غير مندوب غير ضمير
وغير اجتنب است مستغاث كاه عارى ميباشد از حروف ندا پس بجا اين ندا واين تعرى در اسم جنس
ومشار اليه كم است وكسى كه منع ميكند تعرى را نصرت ده ملامت كننده او را بدانكه جايز نيست
حذف حرف ندا با مندوب نحو وا زيدا وندا با ضمير نحو يا ايا لك وندا با مستغاث نحو يا لزيد واما
غير اين مذكورات جايز است با او حذف حرف ندا جوازا پس ميكوئى در يا زيدا قبل زيد اقبل
ومنه قوله تعالى يوسف اعرض عن هذا اى يا يوسف ودر يا عبد الله اركب عبد الله اركب
ليكن حذف با اسم اشاره كم است وهمچنين با اسم جنس وحذف حرف ندا با اسم اشاره قول حمزه
بادى نعم است ثم انتم هؤلاء تقتلون انفسكم اى يا هؤلاء وحرف حرف ندا با اسم جنس قول قوم است

اصبح ليل اى يا ليل او اطرقكا ص وابن المعرف المنادى المفرد على الذى فى رفعه قد عهدا ال وابن فعل امر
فاعله مستتر فى المعرف مفعوله المنادى بدل من المعرف والمفرد نعت المنادى وعلى الذى متعلق بابن وفى
رفعه متعلق بقد عهد وجملة قد عهد صلة الذى ش ومبنى دان منادى معرفه مفرد را بر حال الخنانى كه معهود
بوده در رفع او بدانكه منادى مفرد معرفه است يا مضاف يا مشابه مضاف پس اگر بوده باشد مفرد يا معرفه است
يا نكره مقصوده يا نكره غير مقصوده پس اگر بوده باشد مفرد يعنى مضاف يا شبه مضاف نباشد ومعرفه يا نكره
مقصوده مبنى است بر الخنى مرفوع بود يا پيش ازين پس اگر مرفوع بوده بضمه مبنى است بر ضمه يا زيد ويا رجل
واگر مرفوع بالف يا بواو بود پس مرفوع بايشانست مثل زيدان يا رجلان ويا زيدون ويا رجلون واين همه
محلا منصوبند تا مفعول فعل محذوفى باشند كه يا نادى است پس يا زيد در تقدير ادعو زيدا است
ص وانو انضمام ما ينوا قبل البنا كيحيى يحيى ذى بلاه مجدا ال وانو فعل امر فاعله مستتر وانضمام مفعوله وما
مضاف اليه له وجملة ينوا صلة لما وقبل ظرف لينوا والبنا مضاف اليه ويحيى فعل امر مبنى للمفعول ويحيى مفعول مطلق
مبين النوع وذى مضاف اليه وبناء ايضا مضاف اليه ومجدا نعت لبناء ش وقصد كن انضمام چيزى را كه مبنى ميدانى
پيش از ندا وبايد كه بنا كردانيده شود در مجرى اسمى كه صاحب بناى مجدد است يعنى هر گاه بوده باشد
مبنى پيش از دخول حرف ندا مثل اسماء اشاره تقدير كرده شده بعد از ندا بناى او بر ضم وبنا ذى اسمى است
كه بناى او مجدد است نحو يا هذا العاقل والعامل يا حرى نداء هذا اسم اشاره تقديرا مبنى بر ضم تا منادى باشد
ص وانو المفرد المنكور والمضافا وشبهه انصب عاد ما خلافا ال والمفرد مفعول لانصب والمنكور نعت المفرد
والمضاف معطوف على المفرد وانصب فعل امر فاعله مستتر وعاد ما حال من فاعل انصب وخلافا مفعول لعادم
ش نصب ده منادى را كه مفرد منكور ومضاف وشبه مضاف باشد در حالتى كه عادم خلاف باشى
در نصب اينها مثال مفرد منكور كقول الاعمى يا رجلا خذ بيدى مثال منادى مضاف يا غلام زيد يا صاحب
عمرو مثال شبه مضاف يا طالعا جبلا ويا صاحبا زيدا ويا حسنا وجهه ويا ثلاثة وثلثين ص كنحو زيد

ضم

ضم وافتحن من نحو زيد ابن سعيد لا ابن ك ونحو مفعول لضم وزيد مضاف اليه وضم فعل امر فاعله مستتر
وافتحن فعل امر فاعله مستتر موكد بنون الثقيلة معطوف على ضم من نحو متعلق بافتحن وان زيد بن الهمزة
للندا وزيد منادى مفرد معرفه مبنى الضم او على الفتح وابن منصوب على انه نعت لزيد باعتبار محل سعيد
مضاف اليه ولا افتحن فعل نهى فاعله مستتر اى لا تضعف ش وضمه بده وفتحه بده مانند زيد را كه از ما
ابن سعيد لا تهمز است يعنى هر گاه بوده باشد منادى مفرد معرفه وموصوف بابن باشد واز ابن
مضاف بعلم ديگر باشد وفاصله نباشد حايل است از براى تو در منادى دو وجه بنا بر ضم نحو يا زيد بن
عمرو وفتحه از جهت اتباع او ابن را نحو يا زيد بن عمرو وواجبست حذف الف ابن در خط درين صورت مذكوره
ص وافتح ان لم تر ابن علما قبل ابن علم قد حتما ال وافتح مبتدا وان للشرط ولم يرجزم بحذف الياء
والابن فاعله وعلما مفعول ليرى وبل الثانى مجرور بالعطف على بل الاول والابن مفعوله وعلم فاعله وجملة
قد حتما خبر المبتدا ش وضم ابن واجبست اگر در پى در نيايد ابن را علم را يا در پى در نيايد ابن را علم
يعنى هر گاه واقع نشود ابن بعد از علم يا واقع نشود بعد از و علمى را واجبست ضم منادى مثال اول نحو
يا غلام بن عمرو مثال ثانى يا زيد ابن اخيا وواجبست اثبات الف ابن در اين صورت مذكوره در خط ص
وانصب او انصب ما اضطرارا نونا مما له استحقاق ضم بنيا ال وانصب فعل امر فاعله مستتر واو للعطف
وانصب فعل امر فاعله مستتر وما مفعول لانصب او انصب واضطرارا مفعول لنونا ونونا فعل ماض
مبنى للمفعول نائب الفاعل مستتر فيه وما متعلق بنونا وله متعلق ببنيا واستحقاق مبتدا وضم مضاف اليه
وجملة بنيا خبره ش ضميده يا نصب ده چيزى را كه منون شده از جهت اضطرار را آنچنان چيزى
كه از براى او استحقاق ضم است كه مبنى است يعنى مقدم شد اينكه هر گاه بوده باشد منادى مفرد
معرفه يا نكره مقصوده واجبست بناى او بر ضم ودر اينجا ذكر كرده كه هر گاه مضطر شود شاعر
بتنوين ابن منادى منون ميسازد او را كقوله سلام يا مطر عليها ولا ابن علينا يا مطر السلام

ص وَبِاضْطِرَارٍ خُصَّ جَمْعٌ يَا وَالْ ۞ إِلَّا مَعَ اللهِ وَمَحْكِيِّ الْجُمَلْ ۞ وَالْأَكْثَرُ اللَّهُمَّ بِالتَّعْوِيضِ ۞ وَشُذَّ يَا اللَّهُمَّ فِي قَرِيضِ ك وباضطرار متعلق بخص وخص فعل امر فاعله مستتر وجمع مفعول و يا مضاف اليه وال معطوف على يا و الا للاستثناء و مع حال من ال و الله مضاف اليه و محكي معطوف على الله و الجمل مضاف اليه و الاكثر مبتدا و اللهم خبره و بالتعويض في موضع الحال من الخبر و شذ فعل ماض معلوم و يا اللهم فاعله و في قريض في موضع الحال من فاعل شذ و متعلق بشذ و القريض الشعر ش و تخصيص جمع يا و ال را در اضطرار مگر با الله و محكي جمل و اكثر استعمال اللهم است بعوض و در نظم مشدد از يا و شاذ است يا اللهم در شعر يعني جايز نيست جمع ميان حرف ندا و ال در غير اسم الله و جمله كه علم باشد مگر در ضرورت كقوله شاعر فَيَا الْغُلَامَانِ اللَّذَانِ فِرَّا ۞ إِيَّاكُمَا أَنْ تُعْقِبَانِي شَرَّا ۞ وَأَمَّا يَا اسْمُ اللهِ وَمَحْكِيُّ جُمَلْ پس جايز است اينكه بگوئي يا الله بقطع همزه و وصل او و ميگوئي در كسي كه اسم او الرجل منطلق است يا الرجل منطلق اقبل و اكثر در ندا و اسم الله اللهم است بميم مشدد كه عوض است از حرف ندا و شاذ است جمع در ميان ميم و حرف ندا در قول شاعر ش إِنِّي إِذَا مَا حَدَثٌ أَلَمَّا ۞ أَقُولُ يَا اللَّهُمَّ يَا اللَّهُمَّا ص تَابِعَ ذِي الضَّمِّ الْمُضَافِ دُونَ أَلْ ۞ انْزِعْهُ نَصْبًا كَازَيْدُ ذَا الْحِيَلْ ك تابع منصوب بفعل محذوف يعني انزعه و ذي بمعني صاحب مضاف اليه و الضم مضاف اليه و المضاف نعت لتابع و دون حال من تابع و ال مضاف اليه و انزعه فعل امر فاعله مستتر و الهاء مفعول اول له و نصبا مفعول ثان له و كازيد الكاف جارة لقول محذوف و الهمزة حرف النداء و زيد منادى مفرد مبني على الضم و ذا بمعني صاحب نعت لزيد حمل على محله و الحيل جمع الحيلة مضاف اليه ش لازم كرد ان تابع منادى صاحب ضم كه ان تابع مضاف باشد نصب در حالتي كه ان تابع ال نداشته باشد يعني هرگاه بوده باشد تابع منادى مضموم مضاف بغير مصاحب الغلام را واجبست نصب مگر يا زيد ذا الحيل و يا زيد صاحب عمرو ص وَمَا سِوَاهُ ارْفَعْ أَوِ انْصِبْ وَاجْعَلَا ۞ مُسْتَقِلًّا نَسَقًا وَبَدَلَا ك ما مفعول لارفع و سواه صلة لما و ارفع فعل امر فاعله مستتر

واو العطف

واو العطف و انصب فعل امر فاعله مستتر و اجعل فعل امر موكد بنون الخفيفة كمستقل مفعول ثان لاجعلا و نسقا مفعول اول لاجعلا و بدلا معطوف على نسقا ش رفع ده يا نصب ده چيزيرا كه سواي مضاف مذكور است و بگردان عطف نسق و بدل را هر دو منادى مستقل يعني تابع كه سواي مضاف مذكور است جايز است رفع او و نصب او و ان تابعي است كه مصاحب ال است و مضاف نحو يا زيد الكريم الاب برفع كريم و نصبا و يا تابعي است كه مصاحب ال است و مفرد نحو يا زيد الظريف برفع ظريف و نصبا و حكم عطف بيان و توكيد همچو حكم صفت است در رفع و نصب نحو يا رجل زيدٌ و زيدًا در عطف بيان و يا تميم اجمعون و اجمعين در تاكيد و اما عطف نسق و بدل پس در حكم منادى مستقل اند يعني واجبست ضم اگر مفرد باشند نحو يا رجل زيد در بدل و يا رجل و زيد در عطف نسق و واجبست نصب اگر مضاف باشند نحو يا زيد يا عبد الله در بدل و يا زيد و يا عبد الله در عطف نسق ص وَإِنْ يَكُنْ مَصْحُوبَ أَلْ مَا انْتَقَا ۞ فَفِيهِ وَجْهَانِ وَرَفْعٌ يَنْتَقَى ك وان للشرط و يكن فعل ناقص و مصحوب خبره و ال مضاف اليه و ما اسم ليكن و جملة انتقا صلة لما ففيه الفاء جزائية و فيه خبر مقدم و وجهان مبتدا مؤخر و رفع مبتدا و ينتقى بمعني يختار خبره ش و اگر بوده باشد عطف نسق مصحوب ال پس در دو وجه است و رفع مختار است يعني هرگاه معطوف بحرف با ال باشد جايز است در دو وجه رفع و نصب و مختار در نزد خليل و سيبويه رفع است و اين اختيار مصنف است و ازين جهت گفته و رفع ينتقى اي يختار پس ميگوئي يا زيد و الغلام برفع و نصب و منه قوله تعالى يا جبال اوبي معه و الطير برفع طير و نصب او ص وَأَيُّهَا مَصْحُوبَ أَلْ بَعْدَ صِفَهْ ۞ يَلْزَمُ بِالرَّفْعِ لَدَى ذِي الْمَعْرِفَهْ ۞ وَأَيُّهَذَا أَيُّهَا الْفَتَى دَرَى ۞ وَوُصِفَ أَيٌّ بِسِوَى هَذَا بَرَى ك وايها مبتدا و الهاء للتنبيه و مصحوب مبتدا ثان و ال مضاف اليه و بعد في موضع الحال من مصحوب ال و صفة مضاف اليه و يلزم خبر لمبتدا ثان و الجملة خبر لايها و بالرفع متعلق بيلزم

والذی متعلق بیلزم و ذی مضاف الیه المعرفة ایضا مضاف الیه و لهذا مبتدا و ایها الذی معطوف علی
ایها ذا باسقاط العاطف للضرورة و جملة و رد خبر و وصف مبتدا و ای مضاف الیه و بسوی متعلق
بوصف و هذا مضاف الیه و جملة رد بالبناء للمفعول خبر ش و ایها منصوب بالاست که واقع است
بعد از و صفة از برای خودش و ان صفة لازم الرفع است در نزد ان صاحب تعریف و ایها ذا
و ایها الذی وارد شده و وصفای بسوی این مردد است یعنی جمع ما بین حرف ندا و الف لام
تعریف جایز نیست قوم توسیط کرده اند ما بین حرف ندا و معرفه بالف لام ایها را نحو یا ایها الرجل
و ایها ذا نحو یا ایهذا الرجل و ایها الذی نحو یا ایها الذی فعل کذا پس در ترکیب منادی مفرد است
و مبنی بر ضم و ها را ایه است و الرجل صفة است از برای ای و واجبست رفع او زیرا که او مقصود ندا است
و در ترکیب یا ایهذا الرجل ای منادای مفرد است و مبنی بر ضم و ذا صفة ای است و الرجل نعت ذا است
و در ترکیب یا ایها الذی فعل کذا ای منادا است و الذی صفة او و فعل کذا صلة الذی ص
وَذُو اِشَارَةٍ هُوَ کَایٍّ فِی الصِّفَةِ اِنْ کَانَ تَرْکُهَا یُفِیتُ الْمَعْرِفَةَ ک و ذو مبتدا و اشاره مضاف الیه
و کای خبره و فی الصفة فی موضع الحال من ای و ان للشرط و کان فعل ناقص و ترکها اسمه و یفیت
فعل مضارع فاعله مستتر و المعرفة مفعوله و الجملة خبر لکان ش و اسم اشاره هرگاه متوصل شوند
با او در نداء معرف بالف لام مثل یا هذا الرجل همچو ای است در اینکه صفة معرف بالف لام
بعد از و مرفوع است اگر باشد ترک از صفة که فوت کرداند معرفه تعیین مشار الیه را
درین حین جایز است رفع و نصب مثلا در قول تو یا هذا الرجل اگر مشار الیه معین نیست
الا بقول تو الرجل معین شده و بس و اگر مشار الیه معین است بدون الرجل جایز است در الرجل
رفع و نصب ص فِی نَحْوِ سَعْدُ سَعْدَ الْاَوْسِ یَنْتَصِبْ ثَانٍ وَضَمٍّ وَافْتَحْ اَوْ لَا تَنْصِبْ ک و فی نحو
متعلق بینتصب و سعد منادی مفرد معرفه حذف منه حرف الندا کقولهم یوسف اعرض

عن هذا

عن هذا و سعد الثانی تاکید لفظی فاصل بین المضاف و المضاف الیه او تاکید مضاف و علی هذا
الاول مضاف الی محذوف مماثل المذکور و الاوس مضاف الیه و ینتصب فعل مضارع و ثان فاعله
و ضم فعل امر فاعله مستتر و افتح ایضا فعل امر فاعله مستتر و او لا مفعول لا تنصب و تنصب فعل
مضارع مجزوم فی جواب الامر ش و منصوب میباشد ثانی در مانند سعد سعد الاوس
و ضمه ده و فتحه ده اول را تا صواب کرده باشی یعنی هرگاه مکرر شود منادی و ثانی مضاف باشد
مثل یا سعد سعد الاوس و یا تیم تیم عدی واجبست نصب ثانی و جایز است در اول ضم و نصب
پس اگر ضمه داده شود اول میباشد ثانی منصوب بر تاکید یا اضمار یعنی یا بر لیت یا بر عطف بیان
یا بر ندا و اگر نصب داده شود اول پس مذهب سیبویه انست که مضافست با بعد اسم ثانی
و اسم ثانی تاکید یست که فاصله شده در ما بین مضاف و مضاف الیه و مذهب جرد آنست
که او مضافست بر محذوف مماثل مذکور و اصل او یا سعد الاوس و یا تیم عدی تیم عدی است
پس حذف شده اوس اول و عدی اول از جهة دلالة ثانی بر و ص وَاجْعَلْ مُنَادًی صَحَّ اِنْ تُضِفْ
لِیَا ک کَعَبْدِ عَبْدِی عَبْدَ عَبْدَا عَبْدِیَا ک و اجعل فعل امر فاعله مستتر و الجملة صلة لمنادی
و ان للشرط و تضف فعل مضارع فاعله مستتر و هو انت و لیا متعلق بتضف و کعبد مفعول ثان
لاجعل و عبدی و عبدا و عبدیا معطوفات علی مدخول الکاف ش و بگردان منادی را
که این صفة دارد که صحیح است اگر اضافه کنی بیا همچو عبد و عبدی و عبدا و عبدیا یعنی
هرگاه اضافه کرده شود منادی بیاء متکلم و اگر بوده باشد صحیح جایز است در وی پنج وجه
یکی از انها حذف یاست و استغنا بکسره نحو یا عبد و ثانی اثبات یاء ساکنه است نحو یا عبدی
و ثالث قلب یاست بالف و حذف الف و استغنا بفتحه نحو یا عبدا و رابع قلب یاست بالف
و قلب کسره بفتحه و ابقا و الف نحو یا عبدا خامس اثبات یاء مفتوحه است نحو یا عبدیَ ص

المنادی المضاف الی یاء المتکلم

وفتح او کسر

وحذف الیا اشعر فی یا ابن ام یا ابن عم لا مفر ک وفتح مبتدا و کسر معطوف علی فتح و حذف مفعول معه
لیکون المحذوف و الیا مضاف الیه و جدا اشعر خبر المبتدا و فی یا ابن ام متعلق باشعر و یا ابن عم معطوف
علی یا ابن ام و لا لنفی الجنس و مفر اسم لا و خبره محذوف و هو منه ش و فتحها قبل یاء متکلم یا کسر او یا حذف
مستمر است در یا ابن ام و یا ابن عم لا مفر بفتح میم و کسر او یعنی ای پسر مادر و ای پسر عم نیست خلاصی
از فلان یعنی هرگاه اضافه کرده شود منادی بچیزی که آنچیز اضافه شده بیاء متکلم واجبست اثبات یا
مگر در لفظ یا ابن امی و یا ابن عمی که حذف کرده شده است یا از ایشان از جهت کثرت استعمال که
داده میشود میم یا فتحه داده میشود ص و فی الندا ابت امت عوض و اکسر او افتح و من الیا
التا عوض ک و فی الندا متعلق بعوض و ابت مبتدا و امت معطوف علی ابت باسقاط العاطف
و عوض خبر و اکسر فعل امر فاعله مستتر و افتح ایضا فعل امر فاعله مستتر و من الیا متعلق بعوض
و التا مبتدا و عوض خبر ش ابت و امت عارض شده است در ندا و کسر ده یا فتحه ده تا را
و تا عوض است از یا یعنی جایز است ابدال یاء متکلم بتا و در این هنگام فتح تا و کسر تا جایز است
و تا عوض است از یا پس جایز نیست یا ابتی و یا امتی بجمع در ما بین یا و تا زیرا که جمع میان عوض
و معوض عنه جایز نیست ص و قل بعض ما یخص بالندا لؤمان نؤمان لذا و اطرد ک
فی سبا الانثی وزن یا خباث و الامر هکذا من الثلاثی و شاع فی سبا الذکور فعل
و لا تقس و حق فی الشعر قل ک و قل مبتدا و بعض خبره و ما مضاف الیه و یخص صلة لما
و بالندا متعلق بیخص و لؤمان مبتدا و نؤمان معطوف علی لؤمان و کذا خبره و اطرد فعل ماض
و الالف للاطلاق و فی سبا متعلق باطرد و الانثی مضاف الیه و وزن فاعل اطرد و یا خباث
مضاف الیه و الامر مبتدا و هکذا خبره و من الثلاثی حال من الامر و شاع فعل ماض و فی سبا
متعلق بشاع و الذکور مضاف الیه و فعل فاعل شاع و لا تقس فعل نهی و حق فعل مبنی للمفعول و فی الشعر

متعلق

متعلق بحق و قل نایب عن فاعل حق ش یعنی قل یا فتح تا و لام بعضی از اسمائی است که خاص کرده شده میشود بندا و اصل
او فلان است و از برای انثی فلة بها می آید نحو یا فل ای یا رجل و لؤمان نؤمان چنین است یعنی از جمله اسمائی که
مخصوص است بندا نحو یا لؤمان از برای عظیم اللؤم و یا نؤمان از برای کثیر النوم و مطرد و شایع است
در فتح دشنام دادن انثی چیزی که بر وزن فعال باشد نحو یا خباث و یا فساق و یا کلاع و چنین و امر
چنین است از ثلاثی یعنی مطرد و قیاسی است و استعمال فعال که مبنی بر کسر باشد از فعل ثلاثی که دلالت
بر امر کند نحو نزال و ضراب و قتال که بمعنی انزل و اضرب و اقتل است و شایع است در دشنام دادن
مذکر وزن فعل که مضموم الفا و مفتوح العین است در ندا و بس نحو یا فسق و یا غدر و یا لکع و قیل
مکن تو غیر ابرو وجود داده شده است فل در شعر یعنی قل که مخصوص است بندا و بتحقیق مستعمل شده
در غیر ندا در شعر کقوله فی لجة امسک فلانا عن فل الاستغاثة ص اذا استغیث اسم منادی
خفضا بلام مفتوحا کیا لموتمی ک اذا للشرط و استغیث فعل مبنی للمفعول و اسم مرفوع علی
النیابة من فاعل استغیث و منادی نعت لاسم و خفضا جواب للشرط و باللام متعلق بخفض و مفتوحا
حال من اللام و کیا الکاف جارة لقول محذوف و یا حرف للنداء و اللام للاستغاثة و الموتمی مجرور باللام
تقدیرا علی انه مستغاث له محذوف یعنی ای موتمی بفریاد برس مظلومین را ش هرگاه استغاثه کرده اسمی که
این صفت دارد که منادی است جر داده شده بلام استغاثه حالکونی که ان لام مفتوحست و لام
له مکسور نحو یا لموتمی للظلم و علامت فتح لام مستغاث انست که واقع شده در موقع کاف ادعوک و کاف ادعوک
مشابهت دارد بکاف لک و له و لام هرگاه بر ضمیر داخل شود مفتوحست ص و افتح مع المفتوح ان کررتیا
و فی سوی ذلک بالکسر ائتیا ک و افتح فعل امر فاعله مستتر و مع حال من مفعول افتح و هو محذوف تقدیره
افتح اللام حالکونها مع المعطوف علی المستغاث و المفتوح مضاف الیه و ان للشرط و کررتیا فعل و فاعل
و الیا مفعوله و فی سوی متعلق بائتیا و ذلک مضاف الیه و بالکسر متعلق بائتیا و ائتیا فعل امر مؤکد

و نؤمان ص

بنون خفیفة منقلبة من الالف وفاعله مستتر اصله اثیتن قلبت الهمزة الثانیة بالیاء للاجتماع وقلب النون
الخفیفة بالالف ش وفتحه لام را در حالت بودن ان لام با معطوف بر مستغاث اگر مکرر سازی یا را
ودر سوای این مذکور بیاتو بکسر یعنی هرگاه عطف کرده شود بر مستغاث مستغاثی دیگر یا انست که مکرر است
با او یا مکرر نیست پس اگر مکرر باشد یا لازم است فتح لام نحو یا لزید ویا لعمرو ولبکر ص ولام ما استغیث
عاقبت الف ۞ ومثل انم ذو تعجب الف ک ولام مبتدا وما مضاف الیه استغیث صله او عائد
فعل ما نائب فاعل مستتر یعود الی اللام والالف مفعول ثانی قف علیه بحذف الالف علی لغة بنی ربیعة ومثل خبر
وانم مبتدا او ذو نعت لاسم وتعجب مضاف الیه جمله الف نعت لتعجب ش لام ایضا ان که الف استغاثه
است متعاقب است الف استغاثه را یعنی با هم جمع نمیشوند ومثل منادای مستغاث است اسمی که بعضا
تعجب الف داده شده یعنی منادای مستغاث گاه با لام استغاثه است نحو یا لزید لعمرو وگاه با الف
استغاثه نحو یا زیدا لعمرو وایشان با هم جمع نمیشوند پس گفته نمیشود یا لزیدا با اجتماع لام استغاثه
والف زیرا که اکثر این ایشان متنافیانند که لام مقتضی جر است والف مقتضی فتح ومثل منادای مستغاث
است که فتحه میدهند لام او را اسمی که صاحب تعجب است نحو یا للداهیة ویا للعجب ص ما للمنادی اجعل
لمندوب ما ۞ نکرة یندب ولا ما ابهما ۞ ویندب الموصول بالذی اشتهر ۞ کیا فتی زمزم یا من حفر ک ما موصوله مفعول اول لاجعل وللمنادی فی موضع الصله او اجعل فعل امر فاعله مستتر
مفعول ثانی لاجعل وما موصول مبتدا ونکرة بالبناء للمفعول صله لما ولم یندب فعل مبنی للمفعول خبر لما
وما نافیة للعطف وما معطوف علی الضمیر المستتر فی یندب وجمله ابهما بالبناء للمفعول صله لما ویندب فعلی
مبنی للمفعول والموصول مفعول ما لم یسم فاعله لیندب وبالذی متعلق بموصول واشتهر صله للذی
وکیا فتی مجرور بالکاف محذوف وهو القول وزمزم مضاف الیه یا فعل فاعله مستتر ومن مفعول لیا
وجمله حفر صله لما لمن ش ویکون ان چیزی که از برای منادی است از برای مندوب همچنانکه منادی

مفرد معرفه

مفرد معرفه واقع میشد ومضاف وشبه مضاف مندوب نیز واقع میشود نحو وازیدا وا عبد الله والجمان اسمی
که نکره گردانیده شده است مندوب واقع نمیشود پس نمیگوید وا رجلا وهمچنین مندوب واقع نمیشود مبهمات کاسم اشاره
وموصولات پس نمیگوئی واهذا وا الذا لیکن موصول که خالی از ایا باشد ومشهور بصله شده باشد مندوب واقع میشود
قول قوم وامن حفر بئر زمزما که من موصول مندوب واقع شده وصفا او مشهور است زیرا که حفر بئر زمزم عبد المطلب
کرده بدانکه مندوب گیتیات که گریه میکند بر وی وان بر دو قسم است یا متفجع علیه است یعنی بر فقدان او نوحه میکند
نحو وازیداه ویا متفجع منه است یعنی بوجود وحصول مصایب بسبب فقدان او نحو واظهراه وواحسراه ووا
ص ومنتهی المندوب صله بالالف ۞ متلوها ان کان مثلها حذف ۞ کذاک تنوین الذی به کمل ۞ من صلة
او غیرها نلت الامل ک منتهی مفعول لفعل محذوف یفسره صله والمندوب مضاف الیه صله فعل امر فاعله مستتر
والهاء مفعوله وبالالف متعلق بصله ومتلو مبتدا والهاء مضاف الیه یعود الی الالف المندوبة وان للشرط وکان
فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی متلو ومثلها خبر لکان وحذف خبر لمتلو وکذاک خبر مقدم وتنوین مبتدا مؤخر
والذی مضاف الیه وکمل صله الذی وبه متعلق بکمل ومن صلة فی موضع الحال من هاء به او غیرها عطف علی صله
ونلت فعل وفاعل والامل مفعوله ش ومنتهی مندوب واخر نام میشود با و مندوب وصل کن او را با الف ومتلو
الف
اگر باشد مثل الف ندبه حذف کرده میشود بجهت التقاء ساکنین مثل وا موسی که این الف ندبه است والف وصل
بالتقاء ساکنین حذف شده مثل متلو الف است تنوین اعنی کلام وکامل شده با و مندوب در حرف بجهت انکه
الف ندبه خواهد باشد وخواه غیر صله نحو وامن حفر بئر زمزما ونحو یا غلام زیداه بدانکه لاحق میشود اخر
منادی مندوب را الف نحو وازیداه وحذف میشود اگر بوده باشد بجنس الف ندبه الف دیگر مثل وا موسی
که الف موسی حذف شده والف ندبه بجای او آمده وهمچنین اگر تنوینی در امن صله یا غیر صله باشد در وقت الحاق
الف ندبه آن تنوین نیز حذف میشود نحو وامن حفر بئر زمزما که در اصل بئر زمزم با تنوین بوده ویا غلام زیداه
که در اصل یا غلام زیدا بوده ص والشکل حتما اوله بما ینا ۞ ان یکن الفتح بوزن لا یبا ک والشکل مفعول لفعل محذوف
با تنوین

يفسر اوله وحتما حال من ضمائر اوله واوله فعل امر فاعله مستتر والها مفعوله الاول ومجانسا مفعوله الثانی

متعلق ۳

وان للشرط ويكن فعلا ناقصا والفتح اسم ليكن ولا بسا خبره بوهم الايسا ش يعنی درپی در او وشكلا

يعنی حركتی را كه در اخر مندوبست حرفی كه مجانس ان حركت باشد در حالتی كه ان شكل با ان درپی

در اوردن لازمست اگر استرفتح لابس بر فتح ظن بخلاف مراد يعنی هرگاه بوده باشد در انحرفی

كه لاحق ميشود او را الف ندبه فتحه لاحق ميشود او را الف ندبه ان غير تغييری نحو وا احمداه

واگر بوده باشد غير ابن واجب الحاق فتحه همچو گفتن تو در غلام زيد وا غلام زيداه مگر اينكه الحاق

فتحه باعث التباس شود مانند وا غلامه در ندبه غلام مرد غايب وا غلاملك بكاف در ندبه غلام

زن مخاطبه درين صورتين هرگاه اخر مندوب را فتحه دهی والف ندبه را بايشان متصل سازی

ميكوئی واغلامها وواغلامكا پس معلوم نميشود كه ندبه غلام مرد غايب يا زن غايبه است يا ندبه

غلام مرد مخاطب يا زن مخاطبه درين هنگام بايد در ندبه غلام مرد غايب گفت واغلامهو يا بدال

الف ندبه بواو وواغلامكه در ندبه غلام زن مخاطبه يا بدال الف بيا ودر ندبه غلام زن غايبه

ميكوئی واغلامها ودر ندبه غلام مرد مخاطب واغلامكا ص وواقفا فزدها سكت ان تزد وان

تشا فالمد والها لا تزد ك واقفا حال من فاعل زد وزد فعل امر فاعله مستتر وها مفعوله وسكت

مضاف اليه ان تزد فعل الشرط فاعله مستتر وهو انت والجزاء مقدم عليه ان تشا ايضا فعل الشرط

فاعله مستتر والفا للرابطة والمد مبتدا وخبره كاف وهو محذوف والجملة جزاء والها مفعول به للا تزد

ولا تزد فعل نهی فاعله مستتر ش زياد كن ها سكت را در حالت وقفی اگر اراده كنی واگر خواهی پس مد كن ها

يعنی الف ندبه وزياد مكن ها را يعنی هرگاه وقف كرده شود بر مندوب لاحق ميشود مندوب را بعد

از الف ها سكت نحو وازيداه يا وقف كرده ميشود بر الف بدون ها نحو وازيدا وثابت نميشود ها

سكت در حين وصل مگر در ضرورت شعری شاهد كقوله الا يا عمرو عمراه وعمرو بن الوتيداه ص

وقائل واعبديا فاعبدا من فی الندا اليا ذا سكون ابدا ك وقائل خبر مقدم وواعبديا مفعول

لقائل واعبدا معطوف عبديا ومن اسم موصول مبتدا موخر وفی الندا متعلق بابدا واليا مفعول به لابدا و

ذا منصوب على الحال من اليا بمعنی صاحب ابدا فعل مبنی للفاعل فاعله مستتر بمعنی اظهر ش يعنی انكسی كه ظاهر شد

اضافه را در حالتی كه ان ياء صاحب سكونست مثل عبدی گوينده است در ندبه در حين الحاق ندبه واعبديا

وواعبدا بدانكه هرگاه ندبه كرده شود مضاف بياء متكلم بر لغة كسی كه ساكن كرده ياء را گفته شده در

واعبديا بفتح ياء والحاق الف ندبه يا انكه ميگوئی واعبدا بحذف ياء والحاق الف ندبه الترخيم ص ترخيما

احذف اخر المنادی كيا سعا فی من دعا سعادی ك ترخيما مفعول له لاحذف واحذف فعل امر

فاعله مستتر واخر مفعول به لاحذف والمنادی مضاف اليه وكيا الكاف جارة لقول محذوف ويا حرف نداء

وسعا منادی مرخم بحذف الدال وفی حرف جر ومجرور به محذوف وهو الندا ومن اسم موصول مضاف

اليه الندا ودعا فعل فاعله مستتر الجار متصل بمن وسعادا مفعول به لدعا تقديره كقولك يا سعا فی نداء

من دعا ش يعنی حذف كن اخر منادی را از جهت حصول معنی ترخيم مثل قول تو يا سعد در ندای كسی كه بخوانی

سعاد را حذف دال اشد بجهت تخفيف بدانكه ترخيم در لغة ترقيق صوتست ودر اصطلاح اوحذف

اخر كلمه است در ندا نحو يا سعا كه در اصل يا سعاد بود ص وجوزنه مطلقا فی كلما انث بالها والذی

قد رخما بحذفها وفی بعد واحفظا ترخيم ما من هذه الها قد خلا لا الرباعی فما فوق العلم

دون اضافة واسناد متم ك وجوزنه فعل امر مؤكد بالنون الخفيفة فاعله مستتر والها مفعول به عايد الى

الترخيم ومطلقا حال من المفعول فی كلما متعلق بجوزنه وما مضاف اليه جمله انث بالبنا للمفعول من باب

التفعيل اصله انثا وبالها متعلق بانث والذی منصوب بفعل محذوف يفسره قد رخما وجمله قد رخم بالبنا للمفعول

صلة له وبحذفها متعلق برخم والها مضاف اليه يعود الى التا الاول بالها عند الوقف وجمله وفی مفسر

لفعل محذوف وبعد مفعول فيه لوفی واحفظا فعل امر مؤكد بنون خفيفة المنقلبة وبالالف وقرخم

وقائل

مفعول لاحظ لا وما مضاف الیه من هذه متعلق بخلا والفا نعت لهذه وجملة وقد خلا صلة لما والا للاستثناء
والرباعی منصوب علی المستثنی بفا الفا للعطف وما معطوف علی الرباعی وفوق صلة لما والعلم عطف بیان
للرباعی ودون ظرف متعلق باستقر واضافة مضاف الیه واسناد معطوف علی اضافة ولتم نعت لاسناد
ش بجوز کن ترخیم را مطلقا یعنی خواه علم باشد وخواه غیر علم در اسم انچنانی که مؤنث بتا است مثل فاطمه
وحاریه وتوقیر کن انچنان اسم را که از و تا حذف شده بعد از حذف تا یعنی ناقص مکن از و غیر تا را ومنع
کن ترخیم چنین را که تا مذکور خالی باشد مگر اسم رباعی وما فوق رباعی را که علم باشد ومرکب اضافی ومرکب
اسنادی تام نباشد مثل عثمان وجعفر که میگوئی یا عثم ویا جعف ص ومع الاخر احذف الذی قلا ش ان یکن
لینا ساکنا مکملا ش اربعة فصاعدا والخلف فی ش واو ویاء بهما فتح قفی ش ومع متعلق باحذف
والاخر مضاف الیه احذف فعل امر فاعله مستتر والذی مفعول لاحذف وجملة قلا صلة الذی وان للشرط
ویکن فعل مبنی للمفعول ونایب الفاعل مستتر فیه یعود الی الحرف الاخر ولینا حال من ضمیر یکن وساکنا
نعت للین ومکملا نعت بعد نعت واربعة مفعول لمکملا وفصاعدا معطوف علی اربعة والخلف مبتدا
وفی واو متعلق بخلف ویا معطوف علی واو وبهما متعلق بقفی وفتح مبتدا وقفی خبره والجملة خبر الاول ش
حذف کن باحرف اخر ان حرفی را که در پی در امده است او را حرف اخر اگر زیاد کرده شده باشد الحرف در حالتی
که ان حرف لین باشد که این صفت باشد او را که ساکن باشد وکامل گردانیده چهار حرف یا بیشتر
باشد وخلافست در واو ویا که تابع گردانیده شده اند بفتح وساکن بعضی واجبست اینکه حذف کرده شود
باحرف اخر ما قبل حرف اخر اگر بوده باشد الحرف ما قبل حرف اخر حرف لین ساکن ودر مرتبه چهار ویا زیاده
بر چهار باشد مثل عثمان ومنصور ومسکین که میگوئی در ترخیم یا عثم ویا منص ویا مسک واما اگر ما
قبل حرف لین مفتوح باشد مثل فرعون وعرنین بفتح نون در و خلافست بعضی میگویند یا فرع ویا عرن
وبعضی دیگر میگویند یا فرعو ویا عرنی ص والعجز احذف من مرکب قلا ش ترخیم جملة وذا عمرو نقل

ش والعجز

ش والعجز مفعول لاحذف واحذف فعل امر فاعله مستتر ومن مرکب متعلق باحذف وقل فعل مبنی للفاعل
وترخیم فاعل القل وجملة مضاف الیه وذا اسم اشارة فی محل الرفع علی الابتدا وعمرو مبتدا ثان ونقل خبر عمرو
والجملة خبر لذا ش حذف کن عجز را یعنی جزو اخیر مرکب را وکم است ترخیم جمله را عمرو که اسم سیبویه است
نقل کرده است بدانکه مرکب نحوی را ترخیم میکنند بحذف جزو اخیر پس میگوئی در معدی کرب یا معدی وترخیم
جمله که عبارتست از مرکب اسنادی سیبویه نقل کرده عمرو اسم سیبویه است وسیبویه لقب او وابو بشر
کنیه او پس میگوئی در تابط شرا یا تابط ص وان نویت بعد حذف ما حذف ش فالباقی استعمل ما فیه
الف ش ولجعل ان لم تنو محذوفا کما ش لو کان بالاخر وضعا تمما ش فقل علی الاول فی ثمود یا ش ثمود یا ثمی
علی الثانی بیا ص وان نویت الواو للعطف ونویت فعل وفاعل وبعد ظرف لنویت وحذف تا
الیه ما مضاف الیه لحذف وحذف بالبنا للمفعول صلة لما فالباقی الفا للرابطة والباقی مفعول لاستعمل
واستعمل فعل امر فاعله مستتر وما متعلق باستعمل وفیه متعلق بالف والجملة صلة لما ولجعل فعل فاعله مستتر
والفا مفعول الاول لما عاید الی الباقی وان للشرط ولم تنو مضارع مجزوم بلم فاعله مستتر وهو انت ومحذوفا
مفعول لتنو والکاف للتشبیه وما زایدة ولو مصدریة وکان فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی الباقی
وبالاخر متعلق بتم ووضعا منصوب بنزع الخافض وجملة تم خبر لکان فقل الفا للتفریع وقل فعل امر
فاعله مستتر وعلی الاول متعلق بحال محذوف تقدیره قل مفرعا علی الوجه الاول فی ثمود متعلق بقل ویا ثمی
مفعول به لقل ویا ثمی معطوف علی ثمود علی الثانی متعلق بحال محذوف وبیا متعلق بعامل مقدر
حال من یا ثمی تقدیره قل مفرعا علی الوجه الثانی حال کونه بیا ش واگر قصد کنی بعد از حذف محذوف را
پس استعمال کن انچه باقی مانده بعد از حذف بهمان روشی که مالوف ومصحوب بود پیش از حذف
وبگردان باقی را اگر قصد نکنی محذوف را همچو بودن باقی تمام شونده بحرف اخر در وضعی پس بگو کافی
که تفریع کنی بر وجه اول در ثمود یا ثمو بواو وبگو ترحالکون که تفریع کنی بر وجه ثانی یا ثمی را حالکونی

که بیاست بدانکه جایز است در منادای مرخم دو لغة یکی آنست که محذوف در حکم مذکور است پس میگوئی
در ثمود یا ثمو بحرف دال لیکن دال را در حکم مذکور میدانی و لهذا او را قلب نمیکنی زیرا که واو در طرفیت
بلکه دال در طرفیت ثانی آنکه محذوف را در حکم مذکور نمیدانی پس میگوئی در ثمود یا ثمی بقلب مطلق بیا ص
والتزم الاول فی مسلمة ش یجوز الوجهین فی مسلمة ک والتزم فعل امر فاعله مستتر والاول مفعول
فی مسلمة فی للجر والکاف بمعنی لا یخرج حرف الجر علیها متعلق بالتزم ومسلمة مضاف الیه مثل یجوز فعل امر علی
مستتر والوجهین مفعول الجوز فی مسلمة متعلق بجوز اعلم ان مسلمة الا وابضم المیم وسکون السین و
کسر اللام اسم فاعل والتاء للتانیث والثانی بفتح المیم واللام اسم رجل والتاء لا للفرق ش التزام وجه اول را
یعنی محذوف را در حکم مذکور دان در اول مسلمة که اسم فاعلست مثلا یا مسلم بفتح میم اخو جوز یکن وجه
یعنی محذوف را در حکم مذکور دان یا نسیا منسیا محذوف دان در مثل مسلمة که اسم رجل است بدانکه هرگاه
ترخیم کرده شود چیزی که در وی تانیث است از برای فرق میان مذکر و مؤنث مانند مسلمة و لیست
ترخیم او بر لغت کسی که انتظار میکشد حرف را پس میگوئی یا مسلم بفتح میم اخو که تا محذوف را در حکم مذکور
میدانی و اما چیزی که در وی تاء تانیث از برای فرق نیست جایز است وجهین یعنی محذوف را در حکم مذکور
دانستن یا نسیا منسیا محذوف دانستن پس میگوئی یا مسلم بفتح میم و یا مسلم بفتح میم اول و ضم میم ثانی
ص ولاضطرار رخموا دون ندا ش ما للندا یصلح نحو احمد ک لاضطرار متعلق برخموا و رخموا فعل
فاعل و دون حال من ما و ندا مضاف الیه و ما مفعول لرخموا و للندا متعلق بیصلح و یصلح فعل مضارع
للغایب فاعله مستتر والجملة صلة ما و نحو خبر لمبتدا محذوف و احمد مضاف الیه ش ترخیم کرده اند اسم را بخاطر
که صلاحیت دارد از برای ندا در حالت بودن او غیر منادی مانند احمد و منه قول الشاعر لینعم
الفتی تعشوا الی ضوئه ش طریف بن مال لیلة الجوع والحصی ای طریف بن مالک الحصی بفتحتین سنگ
سفید را گویند الاختصاص ص الاختصاص کندا دون یا ش کابها الفتی یا تزا نحونا ش وقد یری اذا

دون ای

دون ای تلوا ش کمثل نحن العرب انحن من بذل ک الاختصاص مبتدا و کندا خبر و دون حال
من اختصاص و یا مضاف الیه کابها الکاف جاة لقول محذوف و ای مبنیة علی الضم و محلها نصب
باختص و ها تنبیه و الفتی نعت لای بضمة مقدرة و یا ثمی موضع الحال من ایها او ادعونا فعل امر
و الواو فاعل و النون للوقایة و الیا مفعوله و الالف للاطلاق و قد یری بمعنی یوجد فعل مبنی
و ذا اسم اشارة نایب عن فاعل و دون فی موضع الحال من ذا و ای مضاف الیه و تلو مفعول ثان لیری
و الی مضاف الیه کمثل الکاف زایدة و مثل خبر لمبتدا محذوف ای هذا مثل و نحن مبتدا و العرب
مفعول به لنحن المحذوف و انحن فعل تفضیل فی موضع الرفع علی انه خبر لنحن و من مضاف الیه
و بذل صلة لمن ش اختصاص همچو منادی است از روی لفظ لیکن مخالفت دارد با منادی از اینکه مستعمل
میشود بدون حرف ندا و دیگر آنکه ناچار است اینکه سبقت کیرد بر وی چیزی و همچنین مصاحب اختصاص
الف لام را همچو ایها الفتی که در عقب او چون ایها الفتی که ایها منصوب بفعل مقدر که اختص است
یعنی امید وار باشید مرا حالکونی که مخصوصم من در میان جوانان و گاه یافت میشود این مخصوص بدون
ای در پهلوی الا مثل قایم مقام ایها است من نحن العرب انحن من بذل که العرب مخصوص است بنا
و ناصب نحن محذوف است التحذیر و الاغراء ص ایاک و الشر و نحوه نصب ش محذرا ایاه
وجب ش و دون عطف ذا الا ایا انسب و ما ش سوا ستر نعلن یلزما ش الا مع العطف او التکرار
کالضیغم الضیغم یا ذا الساری ک ایاک و الشر و نحوه کلهم مفعول النصب و محذرا فاعل النصب و ما متعلق
بنصب و استار مبتدا و وجب خبر و دون متعلق بانسب و عطف مضاف الیه و ذا مفعول لانسب و الا یا
متعلق بانسب و انسب فعل امر فاعله مستتر و ما مبتدا و سوا اصلا باعتبار متعلقه و ستر مبتدا ثان
و فعل مضاف الیه یلزما خبر لستر و الجملة خبر لما و الا حرف استثناء و مع ظرف لیلزم و العطف مضاف الیه
و او للعطف و التکرار معطوف علی العطف و کالضیغم الکاف جاة لقول محذوف فی موضع رفع

على ان يكون خبر المبتدا المحذوف تقديره وذلك كقولك والضيغم والضيغم الثاني تكرير وتوكيد للاول
وياحرف للندا وذا اسم اشارة وهو منادى مفرد معرفة والساري نعت لذا ش تحذير بمعنى تخويف است
يعنى ترسانيدن واغراء بمعنى تحريص يعنى رغبت فرمودن اياك والشر كه باعطف است ومانند او
نصب داده است محذر بفعلى كه استتار ان فعل لازم است ونسبت ده اين نصب را بفعلى كه واجبست
استتار او كه ان بعد از است يا انكه بدون عطف باشد مثل اياك ان تفعل تقديره بعد وحذر اياك
ان تفعل وماسواى تحذير باياك استتار وتقدير فعل او لازم نيست مثلى نفسك الشر كه ميتوان كفت
جنب نفسك الشر باضمار وفعل مكرر يا عطف يا تكرار مانند يا مازن راسك والسيف اى حاذر راسك
والحذر السيف ومانند الضيغم الضيغم اى حذر الضيغم الضيغم ص وشذ اياى واياه اشذ ومن
سبيل القصد من قاس انتبذ ك وشذ فعل ماض واياى فاعله اياه مبتدا واشذ خبر وعن سبيل
متعلق بانتبذ ومن مبتدا وقاس صلة ان وانتبذ خبر ش وشاذ است در تحذير اياى بضمير متكلم وحده واياه
بضمير غايب شاذ تر است وانكسى قياس كرده وكردانيده اين شاذ را قياس پس بتحقيق در وافتاده و
بيرون رفته از طريق عدل وصواب ص وكحذر بلا اياى اجعلا مغرى بدى كلما قد فصلا ك كحذر
مفعول ثانى لاجعلا وبلا اياى متعلق بحذر ولاجعلا فعل امر مؤكد ومغرى مفعول اول لاجعلا وبه
نايب عن فاعل مغرى وفى كلما متعلق باجعلا وما مضاف اليه وقد فصلا اصله ش بكردان مغرى بدل
مثل حذر بغير اياى در هر چه بتحقيق مفصل باشد از جواز اظهار فعل اگر مغرى به معطوف يا مكرر باشد
غير اينها بدانكه اغراء امر كردن متكلم مخاطب را بلزوم انچه بان مخاطب محمود شود واين اغراء همچو تحذير
است در اينكه اگر يافت شود عطف يا تكرار واجب اضمار ناصب واگر يافت نشود عطف يا تكرار لازم
نيز اضمار فعل مستعمل نميشود اغراء با اياى مثال انچه كه واجب اضمار ناصب مانند اخاك اخاك
واخاك والاحسان اليه كاكرم اخاك ومثال انچه كه لازم نيز اضمار مانند اخاك اى الزم اخاك ومعنى

اغراء سابقا

اغراء سابقا مذكور شد كه بمعنى تحريض وترغيب است اسماء الافعال والاصوات ص فما نابا عن فعل
كشتان وصه ك هو اسم فعل وكذا اوه ومه وما بمعنى افعل كامين كثر وغيره كوى وهيهات نزر
ك ما اسم موصول مبتدا ونابا فعل فاعله مستتر والجملة صلة لما وعن فعل متعلق بنابا وكشتان فى موضع الحال
من فاعل نابا ومه عطف على شتان وهو مبتدا ثان واسم خبره والجملة خبر الاول وفعل مضاف اليه وكذا خبر مقدم
واوه مبتدا مؤخر ومه معطوف على اوه وما بمعنى متعلق باستقر صلة لما وافعل مضاف اليه وكامين خبر لمبتدا
محذوف وكثر خبر عن ما وغير مبتدا وكوى خبر لمبتدا محذوف وهيهات معطوف على وى ونزر بمعنى قل خبر عن غير
ش انچه نايب شده از فعل ما الكوفى كه انچه مثل شتان ومه است او اسم فعل است وهمچنين است اوه ومه انچنان
وانچنان چيزى كه مستقر شده بمعنى افعل بمعنى امين بسيار است وغير او مثل وى وهيهات نادر است بدانكه
اسما وافعال الفاظى اند كه قايم مقام افعال اند در دلالت بر معانى افعال ودر عمل ايشان ومبيانند بمعنى امر
واين بسيار است مثل مه بمعنى اكفف وامين بمعنى اخجه وصه بمعنى اسكت ومبيانند بمعنى ماضى مثل شتان
بمعنى افترق تقول شتان زيد وعمرو اى افترقا وهيهات بمعنى بعد مانند هيهات العقيق اى بعد ومبيانند
بمعنى مضارع مثل اوه بمعنى اتوجع ووى بمعنى اعجب وبودن ايشان بمعنى مضارع قياسى نيست ص
والفعل من اسمائه عليك وهكذا دونك مع اليكا كذا رويد بله ناصبين ويعلان الخفض صدرين
ك والفعل مبتدا ومن اسمائه خبر لعليك مقدم عليه وعليك مبتدا ثان والجملة خبر الفعل وهكذا خبر
مقدم ودونك مبتدا مؤخر ومع نايب عن حرف العطف واليك مضاف اليه وكذا خبر مقدم ورويد مبتدا
مؤخر وبله معطوف على رويد باسقاط العاطف للضرورة وناصبين حال من رويد ويعلان فعل وفاعل
والخفض مفعوله ومصدرين حال من فاعل يعلان ش از جمله اسما فعل عليك است ودونك واليك است
وهمچنين رويد وبله كه ناصبين معمول خود را وعمل ميكنند حالكونى كه مصدر باشند بدانكه ان جمله
اسماء افعال در اصل ظرف وجار ومجرور بوده اند مانند عليك وزيداى الزمه واليك اى تنح ودر

الفهم

زیدا ای خذه وبعضی دیگر در اصل مصدر بوده اند مثل زید که مصغر اروا داست که مصدر با افعال است و همچنین است
بله نخور و بدزیدا ای کله وبله زیدا ای دعه وهرگاه ناصب معمول خود باشند اسم فعلند و اگر جار معمول خود باشند
بجای مصدریه خود باقیند نخور و بدزید و بله زید ص وما لنا تنوب عنه من عمل فلها واخر ما الذی فیه العمل ك
ما موصول اسمی مبتدا ولنا متعلق باستقر وکذا من عمل متعلق باستقر وتنوب فعل فاعله مستتر یعود الی اسماء الافعال
وجملة لها باعتبار استقر صلة لما وتنوب صلة لما الثانی وعنه متعلق بتنوب ولها متعلق باستقر واخر فعل امر فاعله مستتر
وما مفعول لاخر والذی خبر مقدم وفیه متعلق بعمل والعمل مبتدا مؤخر تقدیر البیت للذی استقر من عمل للفعل
الذی تنوب عنه مستقر لها واخر المعمول الذی استقر العمل فیه ش وانچه نیز که قرار گرفته از عمل از برای افعال
وبوخود دارد معمول انچنانی که نایب اسماء افعال از افعال ثابت است از برای اسماء افعال از عمل انچه نایب است از جای افعال پس اگر فعل رافعیت
که قرار گرفته عمل این اسماء افعال در و یعنی ثابت است از برای اسماء افعال ص
اسم فعل نایب نیز رافع است مثل اسکت که رافع است و بین همچنین صه نیز که نایب اوست رافع است و بین همچنین
فعل اگر رافع وناصب است اسم فعل نیز رافع وناصب است مثل امهل زیدا و رویدا زیدا و تفاوتی که دارد اسم فعل با فعل
معمول فعل مقدم بر فعل میشود اما معمول اسم فعل مقدم بر اسم فعل نمیشود ص واحکم بتنکیر الذی نونا
منها وتعریف سواه بین ك احکم فعل امر فاعله مستتر وبتنکیر متعلق باحکم والذی مضاف الیه وجملة ینون صلة
الذی ومنها متعلق بنون وتعریف مبتدا وسواه مضاف الیه وبین خبر ای ظاهر ش حکم کن بکارت انچنانی اسمی
که منون است از اسماء افعال مثل صه با تنوین که بمعنی اسکت سکوتا ما است و تعریف سوای او ظاهر است یعنی
اسم فعل بدون تنوین معرفه است مثل صه بسکون ها که بمعنی اسکت فی وقت معین است ص وما به خوطب
ما لا یعقل من مشبه اسم الفعل صوتا یجعل کذا الذی اجد الحکایة کتب والزم بنا النونین
فهو قد جب ك ما موصول اسمی مبتدا وبه متعلق بخوطب وجملة خوطب صلة لما وما نایب عن فاعل خوطب
وجملة لا یعقل صلة لما ومن مشبه حال من ها وبه واسم مضاف الیه والفعل ایضا مضاف الیه وصوتا مفعول ثان
لیجعل ویجعل فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل وهو مفعول الاول مستتر فیه وجملة یجعل صوتا خبر عن ما وکذا خبر

امهل

مقدم

مقدم والذی مبتدا مؤخر واجد بمعنی افاد صلة للذی وحکایة مفعول لاجد وکتب خبر لمبتدا محذوف
بمعنی صوت وقوع السیف علی شیء والزم فعل امر فاعله مستتر وبنا مفعول لازم والنونین مضاف الیه الفاء
للتفریع وهو ضمیر فصل مبتدا وجملة قد وجب خبره تقدیر البیت الذی خوطب به الذی لا یعقل حال کونه
من مشبه الفعل یجعل صوتا ش انچنان چیزی که خطاب کرده شده باو بغیر ذوی العقول حال کونی که
باسم فعل گردانیده میشود صوت و همچنین داخل اصوات است انچنان چیزی که افاده کند حکایت را مثل قب
از برای صوت واقع مثل سیف و ها لازم دان بنای دو نوع را که اسم فعل و صوتست زیرا که این ها واجبست
بدانکه اصوات الفاظیست که واقع میشوند همچو اسماء افعال در اکتفاء بایشان بتنهائی بدون احتیاج
بکلمه و کلامی و التنبیه بر خطاب غیر ذوی العقول یا بر حکایة صوتی از اصوات پس اول مانند هلا از برای
راندن اسب و هدس از برای راندن استر و ثانی مثل قب از برای صوت وقوع سیف و فاق از برای صوت
غراب و این دو نوع که اسم فعل و صوتست مبنی اند اما اسم فعل از برای انچه سبقت گرفت در باب حروف
و مبنی که مشابهت دارد بحرف در اینکه نایب میشود از فعل و هیئة عامل است و معمول نمیشود همچنانکه
حرف هیئة عامل است و معمول نمیشود و اما اسماء و اصوات از جهت مشابهت ایشان باسماء افعال در استقلال
و عدم ترکیب ص للفعل توکید بنونی ها کنونی اذهبن واقصدنها ك للفعل خبر مقدم و توکید مبتدا
مؤخر و بنونین متعلق بتوکید و ها مبتدا و کنونی خبر و اذهبن فعل امر مؤکد با نون الثقیلة واقصدنها
فعل امر مؤکد با نون الخفیفة و کلاها مضاف الیه کنونی ش تاکید حاصل میشود مر فعل را بدو نون
که این دو نون مثل نون اذهبن واقصدنها است که اول مسمی بنون ثقیله است و ثانی خفیفه ص
یؤکد ان افعل ویفعل اتیا ذا طلبا وشرطا اما تاتیا ومثبتا فی قسم مستقبلا وقل بعد ما
ولم بعد لا وغیرا اما من طوالب الجزا واخر المؤکد انفع کابرزا ك یؤکد ان فعل مضارع مبنی للفاعل
والالف فاعله وافعل مفعوله ویفعل عطف علیه واتیا حال من یفعل وذا حال بعد حال وطلب مضاف الیه

مستعمل

واو للعطف وشرطا معطوف على ذا طلب واما مفعول لنا ليا ورنا ليا فعل شرطا واو للعطف ومثبتا عطف على شرطا
وفي قسم متعلق بمثبت ومستقبلا نعت مثبتا وقل فعل نا علامستتر يعود الى التاكيد وبعد متعلق بقل وما مضاف اليه
ولم معطوف على ما وبعد لا عطف على بعد ما وغير معطوف على لا واما مضاف اليه ومن طرا الحال من غير الجزاء مضاف اليه
واخر مفعول لانح والموكد مضاف اليه وانح فعل امر فاعل مستتر وكابرزا فعل امر موكد بنون الخفيفة بقلب النون الفا
تقديره وذلك كابرزا ش تاكيد ميكند اين دو نون افعل را كه امر حاضر است ويفعل را حال كه صاحب باشد
يعني مضارع كه دلالت بر طلب كند مثل لتضربن زيدا ولا تضربن زيدا وهل تضربن زيدا يا فعل شرط كه در پهلوي ان
شرطيه باشد كه موكد باشد ان ما زايده مثل ان ما تضربن زيدا اضرب واما تضربن زيدا اضرب يا فعل مضارعي كه مثبت
باشد ودر جواب قسم واقع شده باشد ومستقبل باشد مثل والله لتضربن زيدا وكم است وقوع نون تاكيد در فعل مضارعي
كه واقع شود بعد از ما زايده كه ان مصاحب ان شرطيه نباشد نحو ما تضربن وهمچنين كم است وقوع نون تاكيد از فعلي
كه مصحوب لم باشد كقوله يحسبه الجاهل ما لم يعلما اسد يعلمن وهمچنين كم است وقوع نون تاكيد از فعلي كه منفي
بلا ونافيه باشد كقوله تعالى واتقوا يوما لا تجزين فيه الذين ظلموا منكم خاصة وهمچنين كم است وقوع نون تاكيد از فعلي كه مشتمل
بر غير ما از طوالب جزا كقوله من تلق منهم تقل له فليس بالشرط فتحه ده اخر فعل موكد را فرض انكه با الف ضمير واو وضمير
يا ياء ضمير باشد مثل ابرزا كه اصل او ابرزن بوده بفتح زا وسكون نون وقلب نون خفيفه بالف شد
واشكله قبل مضمر لين بما ناس من تحرك قد علما والمضمر اخر منه الا الالف وان يكن في اخر الفعل
الالف فاجعله منه رافعا غير الياء والواو ويا كاسعين سعيا واحذفه من رافعها تين وفي
واو ويا شكل مجانس وفي نحو اخشين يا هند بالكسر ويا قوم اخشون واضمم وقس مسويا ش واشكله فعل امر
فاعل مستتر وها مفعول به يعود الى اخر الموكد وقبل متعلق باشكله ومضمر مضاف اليه ولين نعت لمضمر بما متعلق
باشكله وبما ناس صلة ما ومن تحرك متعلق بما ناس وقد علما بني للمفعول نعت تحرك والمضمر مفعول لاحذفن المحذوف
واحذفه فعل امر موكد بالنون الثقيلة والهاء مفعول به يعود الى المضمر والجملة مفسر لاحذفن المقدر والا

للاستثناء

للاستثناء والا الف المستثنى وان يكن فعل شرط تام بمعنى ان يجد وفي اخر متعلق بيكن والفعل مضاف اليه والف
فاعل ليكن فاجعله الفاء للرابطة واجعله فعل امر فاعله مستتر والهاء مفعول راجع الى الالف والجملة جزاء
للشرط ومنه متعلق باجعل ورافعا حال من الهاء منه وغير مفعول للرافع والياء مضاف اليه والواو عطف
على الياء ويا مفعول ان لا جعل وكاسعين الكاف جارة لقول محذوف واسعين فعل امر موكد بالنون الثقيلة
فاعله مستتر وسعيا مفعول مطلق توكيدي واحذفه فعل امر فاعله مستتر والهاء مفعول به يعود الى الالف
ومن رافعها متعلق باحذفه وهاتين اسم اشارة الى الواو والياء مضاف اليه وفي واو متعلق بقفي ويا معطوف
على واو وشكل مبتدا ومجانس نعت لشكل وجملة قفي بالبناء للمفعول خبر عن شكل ونحو خبر لمبتدا محذوف
واخشين فعل امر موكد بالنون الخفيفة ويا للنداء وهند منادى مفرد معرفة مبني على الضم وبالكسر حال
من اخشين ويا للنداء وقوم منادى واخشون فعل امر موكد بنون الخفيفة واضم فعل امر فاعله مستتر
وقس فعل امر فاعله مستتر ومسويا حال من فاعل قس ش وحركه اخر فعل موكد بنون را قبل از ضمير لين
كه ان الف تثنيه وواو جمع ويا مخاطبه است با انچه مجانس است ضمير را از حركتي كه معلوم شده وحذف كن ضمير را
كه ان واو ويا است مگر الف را كه حذف نميكني يعني فعل موكد بنون را كه متصل باشد با واو وحركه ده ماقبل واو را
بضمه بحذف واو مثل هل يضربن بضم با وحذف واو اصل وهل يضربون وحركه ده ماقبل يا را بكسره
بحذف يا مثل هل تضربن بكسر با وحذف يا اصل وهل تضربين بضم فعل صحيح است كه معتل باشد باين
كه مصنف اشاره كرده بقول خود وان لم يكن في اخر الفعل الا يعني اگر يافت شود در اخر فعل الفي يعني الف
لام الفعل باشد مثل يسعى ويخشى وبرضى پس بكذار ان الف انچنان را كه اخر ان فعل است رافع باشد در حالتي كه
از فعل غير ياء وواو را ان الف را يعني ان الف را بدل كن بيا پس در دو صورتست كه الف بدل بيا شود
يكي انكه فعل رافع باشد ضمير مستتر را مثل اسعين كه اسع رافعست ضمير را كه در و مستتر است والف
كلام الفعل وست كه اصل يسعى بوده قلب شده بيا پس ميكوئي در يسعى او اسع ويرضى ارض ويخشى اخش

لیسعیَنّ واسعین ویرضیَنّ وارضین ولخشیَنّ ولخشین بقلب الف بیا وقسم دیگر آنکه رافع باشد آن فعلی
که لام الفعل او الف الف را یعنی تثنیه باشد مثل یسعیان که در اصل یسعی بود بعد از لحوق الف تثنیه الف
لام الفعل قلب یا میشود پس میگوئی یسعیانِ وقول مصنف واحذفه من رافع هاتین الخ اشاره است باینکه
که حذف کن الف را که لام الفعل است از فعلی رافع واو و یا باشد و تابع گردانیده شده هر یک از واو و یا بحرکت ما قبل
بعد از حذف الف مانند اخشین که مفرد مؤنث مخاطبه است و مؤکد بنون خفیفه و این فعل رافع است
یا آنکه فاعل است پس حذف شده الف که لام الفعل است و متحرک شده یا بکسره مانند یا قوم اخشون
که جمع مذکر مخاطب و این فعل را رفع واو را که فاعل است حذف شده الف که لام الفعل است و متحرک شده
واو بضمه و قیاس سکون بر آنچه گفتیم اشاره دیگر در حالی که مستوی باشی پنهان و اگر آن فعل معتل اللام
اخر او واو و یا باشد حکم او حکم صحیح است یعنی حذف میکنی واو ضمیر را ضربا پس میگوئی یا زیدون هل
تغزُنّ و هل ترمُنّ بحذف واو و یا هل تغزِنّ و هل ترمِنّ بحذف یا ص ولم تقع خفیفة بعد الالف
لکن شدیدة وکسرها الف ل لم تقع فعل منفی بلم فاعلها مستتر یعود الی کلمة نون و خفیفة حال من فاعل
تقع و بعد متعلق بتقع او بخفیفة و الالف مضاف الیه و لکن للعطف و شدیدة معطوف علی خفیفة
و کسرها مبتدا و جمله الف خبره ش واقع نشده نون حالکونی که نون خفیفه باشد بعد از الف لیکن
واقع شده بعد از الف نون ثقیله و کسر نون الف کرفته پس نمیگوئی هل تضربان بنون خفیفه زیرا که
التقای ساکنین بغیر حد لازم می آید و میگوئی هل تضربان بنون ثقیله زیرا که التقای ساکنین اگرچه
میشود لکن بر حد است و معلوم ص والفا زد قبلها مؤکدا فعلا الی نون الاناث اسندا ل الفا
مفعول لزد و زد فعل امر فاعلها مستتر و قبلها متعلق بزد و مؤکدا حال من فاعل زد و فعلا مفعول
لمؤکد و الی نون متعلق باسند و الاناث مضاف الیه اسند نعت لفعل ش زیاد کن الف را پیش از
نون حالکونی که مؤکد سازی فعل را بنون ثقیله که این صفت داشته باشد آن فعل که مسند باشد

بنون جمع

بنون جمع مؤنث تا آنکه الف فاصله کند در مابین نونات زیرا که توالی نونات خوب نیست مثل اضربن که جمع
مؤنث است هرگاه مؤکد ساختی بنون ثقیله اضربنّ میشود با سه نون و توالی سه نون کریه است
لهذا باید الف در مابین نونات در آورد تا اضربنانّ شود ص واحذف خفیفة لساکن ردف وبعد
غیر فتحة اذا تقف ش وازدد اذا حذفتها فی الوقف ما من اجلها فی الوصل کان عدما وابدل
بعد فتح الفا وقفا کما تقول فی قفن قفا ل واحذف فعل امر فاعله مستتر و خفیفة مفعول لاحذف
ولساکن متعلق باحذف و جمله ردف نعت لساکن و بعد متعلق باحذف و غیر مضاف الیه و فتحة
ایضا مضاف الیه اذا ظرف لاحذف و جمله تقف مضاف الیه و ازدد فعل امر فاعله مستتر و اذا ظرف لازدد
و حذفت فعل و فاعل و ها مفعوله عاید الی کلمة النون و الجمله مضاف الیه لاذا و فی الوقف متعلق بازدد
و ما مفعول لازدد و من اجلها متعلق بعدما و فی الوصل ایضا متعلق بعدما و کان فعل ناقصه
مستتر یعود الی ما الموصوله و ابدل لنها فعل امر مؤکد بالخفیفة و الفا مفعول اول له عاید الی الخفیفة
و بعد متعلق بابدل لها و فتح مضاف الیه الفا مفعول ثان لابدل لنها و قفا حال من فاعل ابدل لنها
و الکاف جاره للقول و ما مصدریه و تقول فی تاویل المصدر مجرور بالکاف متعلق بکاین فی قفن متعلق
بقول و قفا فعل امر مؤکد بالخفیفة المنقلبة الفا فی محل النصب مفعول لتقول ش حذف کن نون
خفیفه را هرگاه در عقب او در آید حرف ساکنی مانند اضربنْ که هرگاه در عقب او در آید الرجل حذف
میکنی و میگوئی اضربِ الرجل بفتح با و حذف نون و همچنین حذف کن نون خفیفه را بعد از غیر فتحه
هرگاه وقف کنی در آن کلمه پس میگوئی در اضربن یا زیدون هرگاه وقف کنی بر فعل اضربوا بضم با
و رد واو در اضربن یا هند یا هرگاه وقف کنی اضربی بحذف نون و رد یا و آنچه ما کنیم اشاره کردیم
بقول خود و ازدد اذا الخ یعنی رد کن در وقتی که حذف کردی نون را در وقف آنچیزی را که از جهت
او در وصل بود آنچیز معدوم که آن واو و یا است که بسبب التقای ساکنین محذوف بود و بدل

کن نون را بالف بعد از فتحه در حالتی که وقف کنی چو گفتی قو در قفنی قفا بابدال نون بالف و مثل اضربا در
اضربن مالا ینصرف ص الصرف تنوین اتی مبینا ش معنی به یکون الاسم امکنا ل الصرف مبتدا و
تنوین خبر و اتی فعل فاعل مستتر یعود الی تنوین والجملة نعت لتنوین و مبینا حال من فاعل اتی و معنی مفعول
لمبینا و به متعلق بیکون و یکون فعل ناقص و الاسم اسمه و جملة امکنا خبر ش یعنی صرف تنوینی است که
آمده در حالتی که بیان کننده معنی است که مشبها اسم بان معنی امکن یعنی زاید در تمکن و ان معنی خلو است
از شبه فعل مراد بتمکن بقا اسم بر آنچه اصل است در اسم که آن اعرابست پس معرب و متمکن پس معرب
بر دو قسم است یکی آنست که مشابهت دارد فعل را و مسمی است بغیر منصرف و متمکن غیر امکن است
و ثانی آنست که مشابهت ندارد فعل را و مسمی است بمنصرف و بمتمکن امکن و علامت منصرف آنست
که مجرور میشود بکسره الا الف لام و یا اضافه و بدون ایشان داخل میشود او را صرف و آن عبارتست از
تنوینی که از برای غیر مقابله و غیر تعویض است مانند مررت بغلام و غلام زید و الغلام و اما غیر منصرف
پس داخل نمیشود بر او این تنوین و مجرور نمیشود بکسره مگر اگر مضاف نباشد یا داخل نشود او را الف لام مانند
مررت باحمد و ممنوع است اسم از صرف هرگاه یافت شود در او دو علت از علل نه کانه یا یک علت
از آن نه علت که قایم مقام دو علت است چنانکه بنظم آورده اند عدل و وصف و تانیث و معرفه و
عجمه ثم ترکیب و نون زائده من قبلها الف و وزن الفعل و هذا القول تقریبه و یک
علت که قایم مقام دو علت است یکی از ایشان الف تانیث است خواه مقصوره مثل حبلی یا ممدوده مثل
حمراء و آن دیگری صیغه منتهی الجموع است مثل مساجد و مصابیح و زود است که مذکور میشود حکم
ایشان ص فالف التانیث مطلقا منع صرف الذی حواه کیف ما وقع ل الف للتفریع و الف مبتدا
و التانیث مضاف الیه مطلقا حال من ضمیر منع و جملة منع خبر للالف و صرف مفعول لمنع و الذی مضاف الیه
و جملة حواه صلة له و کیف ظرف مبنی لمنع و ما زائدة و وقع فعل فاعله مستتر ش الف تانیث که قایم مقام دو علت است

باعتبار آنکه

باعتبار آنکه لزوم او سوی کلمه را بمنزله علت دیگر است مطلقا خواه ممدود مثل حمراء و خواه مقصور مثل حبلی
منع میکند صرف او را سوی آنکه فرا گرفته باشد آن اسم الف تانیث را بهر نحو که واقع شود یعنی آن اسم خواه
معرفه باشد مثل زکریا و خواه نکره مثل حمراء و مثل حبلی ص و زاید الفعلان فی وصف سلم من ان یری بتاء
تانیث ختم ل و زاید عطف علی الضمیر المستتر فی منع العاید علی الف التانیث و فعلان مضاف الیه و فی
وصف متعلق بزاید و جملة سلم نعت لوصف و من ان یری فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر متعلق بسلم و یری
یعود الی الوصف و بتاء متعلق بختم و تانیث مضاف الیه و ختم فی موضع المفعول الثانی لیری ش منع
میکند از صرف دو زاید فعلان که الف و نون است در وصفی که آن وصف سالم باشد از اینکه
دانسته شود یا دیده شود که مختوم شده بتاء تانیث یعنی مؤنث او فعلانه نیامده باشد مثل سکران
و عطشان و غضبان که غیر منصرفند از جهت الف و نون مزید تان و وصفیت و مؤنث ایشان
فعلانه نیامده است بلکه فعلی آمده است مثل سکری و عطشی و غضبی ص و وصف اصلی و وزن
افعلا ممنوع تانیث بتا کاشهلا ل و وصف مبتدا و خبر محذوف و هو منع و اصلی نعت
لوصف و وزن معطوف علی وصف و افعل مضاف الیه و ممنوع حال من افعل و تانیث مضاف الیه
و بتا متعلق بتانیث و کاشهلا خبر لمبتدا محذوف ش یعنی و منع کرده از صرف وصف اصلی که کلمه
اصل وصف موضوع شده باشد و وزن افعل یعنی وزن فعل در حالتی که آن وزن افعل ممنوع باشد
از تانیث بتا مثل اشهل که غیر منصرفست بواسطه وصفیت اصلی و وزن فعل و مؤنث او اشهلا
نیامده است بلکه شهلا آمده است و همچنین احمر غیر منصرفست از جهت وصفیت اصلی و وزن
فعل و مؤنث او حمراء نیامده است بلکه حمراء آمده و اگر بوده باشد وصفیت عارضی مثل اربع که
در اصل اسم است از برای عدد معین پس مستعمل شده صفت در قول قوم مررت بنسوة اربع
پس منع نیست وصفیت عارضی در منع صرف ص و الغین عارض الوصفیة کاربع و عار صلاة

فَالْاَدْهَمُ الْقَيْدُ لِكَوْنِهِ وُضِعَ ش فِي الْاَصْلِ وَصْفًا اِنْصِرَافُهُ مَنَعَ ش وَاَجْدَلُ وَاَخْيَلُ وَاَفْعَى ش مَصْرُوفَةٌ
وَقَدْ يُنَلْنَ الْمَنْعَا ل اَلْغَيْنُ فعل امر مؤکد بنون ثقیله و عارض مفعول لا الغین و الوصفیة مضاف الیه
کاربع خبر لمبتدا محذوف و عارض معطوف معطوف علی عارض و الاسمیة مضاف الیه فالادهم الف للتنویع
و الادهم مبتدا و القید نعت له لکونه متعلق بمنع و الهاء اسم لکون و وضع خبره و فی الاصل متعلق
بوضع و وصفا حال من فاعل وضع و انصرافه مبتدا ثان و منع خبره و الجملة خبر لادهم و اجدل مبتدا
و اخیل و افعی معطوفان علی اجدل و مصروفة خبره و قد ینلن فعل مضارع مجهول و النون نایب
عن الفاعل راجعة الی اجدل و اخیل و افعی و المنعا مفعول لینلن ش چون وصفیت اصلی معتبر است
اولا اعتبار کن و الغا و ابطال کن وصفیت عارضی را و همچنین الغا و ابطال کن اسمیت عارضی را پس ادهم
که علم است از برای قید حدید انصراف او ممنوع است از جهت بودن او موضوع در اصل وصف و اجدل
و اخیل و افعی منصرف اند و گاه هست که یافت میشوند ایشان ممنوع الصرف یعنی بی قید معتبر است در منع
صرف وصفیت اصلی است نه عارضی پس اعتماد نیست بوصفیت عارضی مثل اربع که ترکیب مورد
بنسوة اربع واقع شده منصرف است زیرا که درین ترکیب صفة نسوة واقع شده و در اصل موضوع
از برای چهار است و همچنین اعتماد نیست بعروض اسمیت یعنی غلبهٔ اسمیت صرف نمیسازد بوصفیت اصلی
مثل اسود و ادهم و ارقم که در اصل اسود موضوع است از برای ذات ما که در و سواد باشد و بالفعل
علم شده از برای حیه سوداء و ادهم موضوع است از برای ذات ما که در و دهمه است یعنی سیاهی
و بالفعل علم شده از برای قید حدید و ارقم موضوع است از برای ذات ما که در و سواد و بیاض
باشد و بالفعل علم شده از برای حیه که در و سواد و بیاض باشد پس غلبهٔ اسمیت صرف نمیسازد
وصفیت اصلی را و هر یک از اسود و ارقم و ادهم غیر منصرف اند از جهت وزن فعل و وصفیت اصلی
و اما اجدل و اخیل و افعی اصل در ایشان آنست که منصرف باشند زیرا که وصفیت در ایشان

ثابت نیست

ثابت نیست بلکه گمان وصفیت میشود و اجدل اسمیت از برای صقر یعنی طایری که انرا جوغ گویند و
اخیل اسم است از برای طایری خیلان و افعی اسم است از برای حیه عظیم بعضی توهم کرده اند که
اجدل در اصل مشتق است از جدل بمعنی قوت و اخیل مشتق از خال و افعی مشتق از فعوه بمعنی
خبث و بالفعل ایشان علم شده اند از برای اشیاء مذکوره و غیر منصرف اند از برای وزن فعل و وصفیت
اصلی و این ثابت نیست ص وَمَنْعُ عَدْلٍ مَعَ وَصْفٍ مُعْتَبَرْ ش فِي لَفْظِ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَاُخَرْ ش وَوَزْنُ مَثْنَى
وَثُلَاثَ كَهُمَا ش مِنْ وَاحِدٍ لِاَرْبَعٍ فَلْيَعْمَلَا ل وَمَنْعُ مبتدا و عدل مضاف الیه و مع متعلق بمنع و وصف
مضاف الیه و معتبر خبره و فی لفظ متعلق بمعتبر و مثنی مضاف الیه و ثلاث معطوف علی مثنی و کهما خبره
و من واحد متعلق بفلیعملا و لاربع ایضا متعلق بیعملا فلیعملا فعل امر مبنی للمفعول و الف منقلبة
من نون خفیفة ش یعنی منع عدل با وصف در منع صرف معتبر است در لفظ مثنی و ثلاث و اخر
و وزن مثنی و ثلاث همچو ایشان باید عمل کرده شود از واحد تا اربع مثل احاد و موحد ثنا و مثنی
و ثلاث و مثلث و رباع و موحد یعنی از جهت اسباب منع صرف عدل است با صفت اصلیت و این
در اسماء عددیست که بنا نهاده شده اند بر وزن فعال بضم فا و فتح عین مثل ثلاث یا بر وزن
مفعل بفتح میم و سکون فا و فتح عین مثل مثلث و این عدل و وصفیت محقق در چهار اسم از اسماء
عددی بخلاف که آن احاد و موحد و ثنا مثنی و ثلاث و مثلث است که احاد و موحد معدولند
از احد احد و ثنا و مثنی از اثنین اثنین و ثلث و مثلث از ثلثة ثلثة و رباع و مربع از اربع اربع و اسماء
مذکور غیر منصرف اند از جهت وصفیت اصلیه و عدل تحقیقی و اما از خماس و مخمس تا عشار و معشر خلاف
میان قوم در اینکه آیا ایشان عدل دارند یا نه و همچنین غیر منصرف است اخر از جهت عدل و وزن
فعل زیرا که معدول است از الاخر و ملخص کلام مصنف آنست که صفت منع میکند اسم را از صرف با عدل
و وزن فعل ص وَكُنْ بِجَمْعٍ مُشْبِهٍ مَفَاعِلَا ش اَوِ الْمَفَاعِيلِ يَمْنَعُ كَافِلَا ل كُنْ فعل از اقصة اسمه

وبالجمع متعلق بکن و مشبه نعت لجمع و مفاعل مفعول لمشبه و واو للعطف و للفاعیل معطوف علی مفاعل فمنع
متعلق بکان فاو کان فاعلا بمعنی ضامن خبر لکن ش یعنی باشد کل فاعل منع صرف هر جمعی که شبیه باشد مفاعل را
را یعنی جمع که اول او مفتوح باشد و ثالث او الف و بعد از الف دو حرف متحرک یا سه حرف که اوسط
او ساکن باشد و بغیر هاء مثل مساجد و مصابیح و صواریح و قناذیل و جمع بتنهائی باعث منع صرف
میشود و محتاج بعلت دیگر نیست ص وذا اعتلال منه کالجواری ن رفعا وجرا اجره کساری ک ذا
بمعنی صاحب منصوب بفعل محذوف یفسره اجره و اعتلال مضاف الیه منه متعلق باعتلال و کالجواری
حال من ذا و رفعا و جرا منصوبان بنزع الخافض او حالان من ذا و اجری فعل امر فاعله مستتر و الهاء
عاید الی الجمع و کساری متعلق باجری ش و جاری کردان صاحب اعتلال را یعنی معتل الآخر را از جمع در
حالی که آن صاحب اعتلال مثل جواری باشد یعنی بر وزن مفاعل باشد در حال رفع و جری چو ساری در اثبات
تنوین و حذف یا یعنی هرگاه بوده باشد این جمع که عبارت از صیغه منتهی جموع است معتل الآخر جاری
میگردان او را در حالت رفعی و جری مثل منقوص مانند ساری که اصل او ساری بوده بضم و تنوین
حذف کرده شده ضمه یا از جهت ثقل و التقاء ساکنین شد میان یا و تنوین یا را حذف کردند و
تنوین را عوض از و گردانیدند ساری شد و جواری نیز بهمین طریق است اعلال او پس در حالت رفعی
و جری اعراب او تقدیری است و تنوین او تنوین عوض است نه تنوین صرف و غیر منصرف است و در
حالت نصبی اعراب او لفظی غیر منصرف مانند هؤلاء جواری و مررت بجواری و رایت جواری ص
ولسواویل بهذا الجمع ن شبه اقتضی عموم المنع ک لسواویل خبر مقدم و بهذا متعلق بشبه و
الجمع نعت لهذا و شبه مبتدا مؤخر و اقتضی نعت لشبه و عموم فاعل المنع مضاف الیه ش مشابه
باین جمع که تقاضا میکند آن مشابهت عموم منع صرف را در جمیع استعمالات حاصل است سراویل
و او را مشابه بجمع دانسته اند بجهت آنکه لفظ عجمی است بر وزن جمع پس غیر منصرف است بواسطه

انکه همو زن

انکه همو زن مصابیح و اناعیم است و در و جمعیت نیست و سراویل زیر جامه را گویند ص وان بدستی او بما
لحق ن به فالانصراف منعه یحق ک وان للشرط و به متعلق بستی و الضمیر عاید الی الجمع و ستی فعل مبنی للمفعول
نایب الفاعل مستتر فیه و او للعطف و بما معطوف علی به و یحق فعل ماض فاعله مستتر و الجملة صلة لما و به
متعلق بیحق الفاء للرابطة و الانصراف مبتدا اول و منعه مبتدا ثان و جملة یحق خبر الثانی و هذا المبتدا و الخبر
خبر الاول ش و اگر نامیده شود باین جمع مثل مساجد و مصابیح یا نامیده شود بانچه ملحق است
مثل سراویل پس انصراف منع او واجب میشود بجهت آنکه جمعیت اصلی معتبر است یعنی هرگاه جمع را علم سازند
از برای شخصی یا شیئی غیر منصرف است از برای جمعیت اصلی هر چند بالفعل جمعیت ندارد پس میگوئی در کسی
که اسم او مساجد است یا مصابیح هذا مصابیح و مساجد و رایت مصابیح و مساجد و مررت بمساجد
و مصابیح ص والعلم امنع صرفه مرکبا ن ترکیب مزج فهو معدی کرب ک العلم مفعول لفعل محذوف
یفسره امنع و امنع فعل امر فاعله مستتر و صرفه مفعوله و مرکبا حال من العلم و ترکیب مفعول مطلق
لمرکب و مزج مضاف الیه و نحو خبر لمبتدا محذوف و معدی کرب مضاف الیه ش منع کن صرف علمی را
که مرکب شده بترکیب مزجی یعنی دو کلمه یک کلمه شده باشد بی اضافه و بی اسناد مانند بعلبک و معدی کرب
که غیر منصرف اند از جهت علمیت و ترکیب میگوئی هذا معدی کرب و رایت معدی کرب و مررت
بمعدی کرب ص کذاک حاری زایدی فعلانا ن کقطفان و کاصبهانا ک کذاک خبر مقدم
و حاری مبتدا مؤخر و زایدی مضاف الیه و فعلان مضاف الیه و کقطفان خبر لمبتدا محذوف
و کاصبهانا معطوف علی قطفان ش همچنین ممنوع از صرف است حاری زایدی فعلان یعنی علمی که
مشتمل باشد بر الف و نون زیدتان مثل قطفان که سردار قبیله است از عرب و مثل اصبهان
که علم بلده است پس هر یک از قطفان و اصبهان غیر منصرف است از جهت علمیت و الف و نون زایدتان
میگوئی هذا قطفان و رایت قطفان و مررت بقطفان ص کذا مؤنث بها و مطلقا ن تنوین منع

العادم كونه ارتقى فوق الثلث او كجور او سقر او زيدا اسم امراة لا اسم ذكر وجهان في العادم
تذكيرا سبق وجهه كهند والمنع احق ش كذا خبر مقدم ومؤنث مبتدا مؤخر وهاء متعلق بمؤنث ومطلقا
حال من مؤنث وشرط مبتدا ومنع مضاف اليه والهاء مضاف اليه وكونه الهاء اسمه وجملة ارتقى خبره وفوق
مفعول فيه ارتقى والثلث مضاف اليه واو للعطف وكجور او سقر معطوفان على موضع ارتقى او للعطف وزيدا
معطوف على جور واسم حال من زيد وامراة مضاف اليه ولا حرف عطف واسم معطوف على اسم وذكر مضاف اليه
ووجهان مبتدا وفي العادم خبره وتذكيرا مفعول العادم وجملة سبق نعت لتذكير وجهه معطوف على تذكير
وكهند خبر لمبتدا محذوف والمنع مبتدا واحق خبره ش همچنين ممنوع است از صرف علم مؤنث بتاء وتانيث
در حالتى كه وقف بهاء ميشود مطلقا خواه ثلاثى وخواه رباعى وشرط منع عارى از تاء تانيث از صرف
يكى از چهار چيز است بودن او است كه رفته باشد فوق ثلاث يا اسم عجمى ساكن الوسط يا اسم ثلاثى متحرك الوسط
يا اسمى باشد كه در اصل مذكر باشد او را نقل كرده باشند وعلم مؤنث ساخته مثل زيد كه اسم زن باشد
نه اسم مرد ودو وجه است در آنچه عادم باشد تذكير را كه سبقت گرفت وعادم باشد عجمه را مثل هند
كه منقول از مذكر نيست وعجمه نيز زاده بلكه آنچه در وست تانيث است وعليت پس در او دو وجه جايز است
صرف وعدم صرف ومنع صرف سزاوار تر است يعنى منع ميكند از صرف تاء تانيث با عليت خواه علم ملك باشد
مثل طلحه وخواه علم مؤنث مثل فاطمه خواه زايد بر سه حرف باشد مثل مثالهاى مذكوره يا سه حرف
باشد مثل شبه وقدم هرگاه علم باشند پس اگر مؤنث معنوى باشد يعنى علم باشد براى انثى ودر لفظ خالى
از تا باشد يا سه حرفيست يا زايد بر سه حرف پس اگر زايد بر سه حرف باشد ممتنع است از صرف مثل زينب
وسعاد كه عليت دارند كه عليت دارند وتانيث وزايد بر سه حرف واگر سه حرفى باشد پس اگر بوده باشد
متحرك الوسط غير منصرفست مثل سقر كه تانيث دارد با عليت ومتحرك الوسط است واگر ساكن الوسط باشد
پس اگر بوده باشد عجمى مثل جور كه اسم بلديست وتانيث دارد وعليت با ساكن الوسط منقول باشد

ازمذكر

ازمذكر مؤنث مثل زيد كه اسم زنى باشد اين هر دو كه جور وزيد است غير منصرفند واگر نبوده باشد عجمى
ونه از مذكر مثل هند در او دو وجه است منع صرف وصرف ومنع اولى است ص والعجمى الوضع منقول
والتعريف مع وزيد على الثلث صرفه امتنع ش والعجمى مبتدا والوضع مضاف اليه والتعريف معطوف
على الوضع ومع فى موضع الحال من العجمى وزيد مصدر زاد يقال زاد زيدا وزيادة وعلى الثلث متعلق بزيد
وصرفه مبتدا وامتنع خبره والجملة خبر الاول ش لفظى كه عجمى الوضع باشد يعنى از الفاظى كه عجم او را وضع
كرده باشند وعجمى التعريف باشد يعنى علم باشد در عجم با ان دو شرط شرط ديگر باشد اينكه زايد باشد
بر سه حرف او ممتنع است مثل ابرهيم واسمعيل كه اين دو لفظ عجمى وعلمند در زبان عجم از براى ان لفظ صرف
دو پيغمبر وزايد بر سه حرف پس ممتنعند از صرف از جهت عليت وعجمه وشرط عجمه كه زياد بر سه حرف است
در ايشان موجود است پس اگر علم نباشد در زبان عجم مثل لجام يا سه حرفى باشد خواه ساكن الوسط
مثل نوح وخواه متحرك الوسط مثل شتر اين مجموع منصرفند ص كذاك ذو وزن يخص الفعلا
او غالب كاحمد ويعلى ش كذا لا خبر مقدم وذو مبتدا مؤخر ووزن مضاف اليه وجملة يخص نعت لوزن
والفعلا مفعول له واو للعطف وغالب معطوف على يخص وكاحمد خبر لمبتدا محذوف ويعلى معطوف عليه
ش وهمچنين ممنوع است از صرف مثل صاحب وزنى كه آن وزن مخصوص بفعل باشد يا غالب باشد در فعل
ومراد از وزنى كه مخصوص بفعل است آنست كه يافت نشود در غير فعل مگر نادرا واين وزنى كه مخصوص
بفعل است كجعل بضم فا وكسر عين است موزونش مثل ضرب پس در جيزى كه علم باشد از براى رجل غير منصرفست
از جهت عليت ووزن فعل وهيچ اسم عربى باين وزن يافت نشده وفعل بفتح فا وتشديد عين موزونش مثل شمر
پس در جيزى كه علم باشد براى فرسى غير منصرفست از جهت عليت ووزن فعل وهيچ اسم عربى باين وزن يافت نشده
ومراد بوزن غالب وزنيست كه يافت شود در فعل بسيار بوده باشد در اول ويكى از زيادات فعل
كه آن اتين است كه عبارة از يا وتا وهمزه ونونست پس اول مانند احمد واصبع كه اين دو صيغه بسيار

در فعل دو وزن ما نند اضرب و اسمع و ثانی ما نند احمر و یزید و یعلی که هر یک ازین مذکورات غیر منصرفند
از جهت علمیت و وزن فعل ص وما یصیر علما من ذی الف زیدت لالحاق فلیس ینصرف ش ما موصول اسمی مبتدا
و یصیر فعل ناقص اسم مستتر یعود الی ما و علما خبر یصیر و من ذی متعلق بیصیر و الف مضاف الیه زیدت
بالبناء للمفعول نعت لالف نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی الالف لالحاق متعلق بزیدت فلیس الفا للرابطه و لیس
فعل ناقص اسم مستتر و جمله ینصرف خبر لیس و جمله لیس مع اسمه و خبره خبر ما ش پس آنا سمی که میگردد علم
از صاحب الفی که زیاد کرده شده آن الف از برای الحاق پس منصرف نیست و مراد الف مقصوره است مثل علقی
و ارطی در حالتی که علم باشند غیر منصرفند از جهت علمیت و شبه الف الحاق بالف تانیث مانند هذا علقی
و رایت علقی و مررت بعلقی همچنانکه تاء و تانیث لاحق نمیشود علقی را و ارطی را و اما در صورتی که علقی و ارطی
علم نباشند منصرفند زیرا که مشابهت ندارند بالف تانیث و لاحق میشود تاء و تانیث باینها ص والعلم امنع
صرفه ان یجرد لا کفعل التوکید او کفعل و العدل و التعریف مانعا سحر اذا به التعیین قصدا
یعتبر ک العلم مفعول لفعل محذوف یفسره امنع و امنع فعل امر فاعله مستتر و صرفه مفعوله و ان للشرط
و عدل فعل ماض مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی العلم و کفعل بضم الفاء و فتح العین خبر
لمبتدا محذوف و التوکید مضاف الیه و او للعطف و کفعل بضم الثاء المثلثه و فتح العین المهمله عطف علی فعل
و العدل مبتدا و التعریف معطوف علی العدل و مانعا خبر هما و سحر مضاف الیه و اذا ظرف یعتبر و به متعلق بتعیین
و تعیین مبتدا و قصدا حال من مرفوع یعتبر و جمله یعتبر خبره و یحتمل ان یکون التعیین مرفوعا علی النیابه
بفعل محذوف یفسره یعتبر ش و منع کن صرف علم را اگر معدول باشد مثل فعل توکید بضم تاء و فتح عین
کار برای تاکید جاء مؤنث است مثل جمع و تواجع او کر لکع و نصع است که غیر منصرفند فیشان از برای
شبه علمیت و عدل مانند جمعا بالضم جمع و اصل جمعا واتست زیرا که مفرد او جمعاء است پس
معدول است از جمع بضم جیم و فتح عین از جمعاء و ات و او معرفه است با عنایت مقدره کان جمعهن ست

پس مشابهت

پس مشابهت دارد تعریف او تعریف علم را و همچنین غیر منصرفست علمی که معدول باشد از فاعل بضم فا و فتح
عین مثل عمر و زفر و ثعل که اصل عامر و زافر و ثاعل بوده و معدول شده اند بسوی عمر و زفر و ثعل پس غیر
منصرفند از جهت عدل و علمیت و بالجمله ما گفتیم اشاره کردیم بقول خود او کفعل و قول ص و العدل
و التعریف مانعا سحر الخ اشاره است باینکه عدل و تعریف مانع صرف سحرند و وقتی که اعتبار کرده شود
تعیین سحر در حالی که آن تعیین مقصود باشد باینکه قصد کنند بسحر روز معین را مثل جئتک یوم الجمعه
سحر پس سحر ممنوع است از صرف زیرا که عدل دارد و شبه علمیت و او معدولست از السحر که معرف باللام
ص و ابن علی الکسر فعال علما مؤنثا و هو نظیر جشما عند تمیم و اصرفن ما نکرا یعنی کلما التعریف فیهما ش
ک و ابن فعل امر فاعله مستتر و علی الکسر متعلق بابن و فعال مفعول لابن و علما و مؤنثا حالان من فعال
هو مبتدا و نظیر خبر و جشما مضاف الیه عند متعلق بنظیر و تمیم مضاف الیه اصرفن فعل امر و کد
بالتخفیف فاعله مستتر و ما مفعوله و جملتکر بالبناء للمفعول صله لما و من کل متعلق بنکر و ما مضاف الیه التعریف
مبتدا و فیه متعلق باثر و جمله اثر خبر و المبتدا و الخبر صله لما ش میگوید بکسر آن الف بر وزن فعال باشد
در حالی که علم غیر مؤنث باشد و این فعال که علم مؤنث است نظیر جشم است در اعتبار عدل و علمیت
نزد بنو تمیم و اعراب او اعراب غیر منصرفست یعنی هرگاه بوده باشد علم مؤنث بر وزن فعال مثل حضار و
طمار و وبار پس از برای عرب در دو مذهب است یکی از ایشان مذهب اهل حجاز است که منع میکنند
مانند هذه حضار و طمار و رایت حضار و مررت بحضار بکسر را ثانی و مذهب بنو تمیم است و اعراب
او اعراب ما لا ینصرفست از جهت علمیت و عدل معدولست از حاضر و همچنین طمار معدولست
از طامره و وبار معدولست از وابره و اشاره کردیم بقول خود و اصرفن ما نکرا الخ باینکه منصرف
دان هر چیزی را که نکره گردانیده شده از هر چیزی که تعریف در و مؤثر باشد یعنی علمیت هرگاه زایل شد
از اسم غیر منصرف باقی میماند بر یک علت و یک علت مانع از صرف نمیشود پس باید منصرف دانست

اول مانند معدی کرب و قطفان و فاطمه و ابراهیم و احمد و علقی و عمر که اینها اعلام اند و همنوعند از صرف
از جهت علمیت و شبه دیگر پس هرگاه نکره گردانیدی ایشان را منصرف میشوند ص وما یکون منه منقوصا
فنی اعرابه نهج جواز یقتفی ش ما موصول اسمی مبتدا و یکون فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی ما و منه
متعلق بیکون و منقوصا خبره فنی اعرابه متعلق بیقتفی و نهج مفعول یقتفی و جواز مضاف الیه یقتفی
خبر من ما ش چیزی که بوده باشد از چیزها هم غیر منصرف منقوص یعنی معتل اللام پس متبع و مرجح است در
اعراب او طریق جواز بشرط آنکه از برای آن منقوص نظیری از صحیح یافت شود که او نیز غیر منصرف باشد
مثل قاضی که ناقص است هرگاه علم باشد از برای زنی غیر منصرف است از جهت تانیث و علمیت و نظیر او
از صحیح که ضارب است هرگاه او نیز علم باشد از برای زنی غیر منصرف است از جهت علمیت و تانیث و اعراب
قاضی که ناقص است مثل اعراب جواری است در حالت رفع و جری تقدیریست و تنوین او تنوین عوض است
و غیر منصرف و در حالت نصبی لفظی است هذه قاضی و رایت قاضی و مررت بقاضی ص وفی اضطرار
او تناسب صرف ذو المنع والمصروف قد لا ینصرف ش لاضطرار متعلق بصرف و او للعطف
و تناسب معطوف علی اضطرار و صرف فعل ماض مبنی للمفعول و ذو بمعنی صاحب نایب عن فاعله
و المنع مضاف الیه المصروف مبتدا و قد لا ینصرف خبره ش منصرف شده غیر منصرف از جهت ضرورت
شعری یا مناسبت منصرفی که در پهلوی اوست و اسم منصرف که غیر منصرف میشود از جهت
ضرورت مثال اول مانند اعذ ذکر نعمان لنا ان ذکره هو المسک ما کرر نه یتضوع که نعمان نام
شده بدخول کسره و تنوین با و از جهت ضرورت شعری و مثال تناسب سلاسلا و اغلالا که
سلاسل که صیغه منتهای جموع در وهست بمناسبت اغلالا منصرف شده بلحوق تنوین با خود و مثال
اینکه منصرف غیر منصرف شده من ولد عامر ذی الطول و ذی العرض که عامر منصرف است زیرا که
سوای علمیت علتی دیگر در وی موجود نیست از جهت ضرورت شعری غیر منصرف شده و اصل آن

بود که

بود که عامرا با تنوین و فتح را باشد و در شعر مذکور عامر بفتح را و بدون تنوین است اعراب الافعال
ص ارفع مضارعا اذا تجرد من ناصب و جازم کتسعد ش ارفع فعل امر فاعله مستتر و مضارعا
مفعوله و اذا للشرط و تجرد فعل مضارع مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه و من ناصب متعلق بتجرد و
جازم معطوف علی ناصب و کتسعد خبر لمبتدا محذوف ش رفع ده مضارع را هرگاه مجرد باشد
از عامل ناصب و جازم مانند لتسعد که چون مجرد است از نواصب و جوازم لهذا مرفوع شده و اختلاف
واقع شد در میان رفع او پس بعضی را اعتقاد اینست که واقع شدن فعل مضارع در موقع اسم
رافع اوست مانند زید یضرب که در مکان زید ضارب است و بعضی دیگر را اعتقاد اینست
که مجرد بودن از ناصب و جازم رافع اوست و این مختار است نزد مص وفی کان انصبه و کی کذا بان
لا بعد علم و التی من بعد ظن فانصب بها و الرفع صحح و اعتقد تخفیفها من ان فهو مطرد
ش بان متعلق بانصب انصبه فعل امر فاعله مستتر و الها مفعوله و کی معطوف علی ان و کذا و بان
متعلقان بفعل محذوف دل علیه الفعل المذکور قبلهما و لا حرف عطف و بعد معطوف علی محذوف
و علم مضاف الیه التی مبتدا و من بعد متعلق بکان صلة للتی و ظن مضاف الیه فانصب فعل امر فاعله
مستتر و بها متعلق بانصب الرفع مفعول لصحح و صحح فعل امر فاعله مستتر و اعتقد ایض فعل امر علی
مستتر و تخفیفها مفعول له و من ان متعلق بتخفیفها الفا للتفریع و هو مبتدا و مطرد خبره
ش نصب ده مضارع بلن و کی و همچنین بان نه انکه ان بعد از علم واقع شود زیرا که علم دلالت بر یقین
میکند و ان ناصبه دلالت بر رجا و با هم جمع نمیشوند بلکه ان که بعد از علم واقع شود ان مخففه
از مثقله است نحو علمت ان یقوم بر رفع یقوم التقدیر انه یقوم پس تخفیف داده شده ان و حذف
شده اسمش و باقی مانده خبرش که ان یقوم است و همچنان ان که بعد از ظن باشد دو وجه است
پس نصب ده بان بنا بر انکه ان ناصبه باشد و تصحیح کن رفع فعل را بعد از ان بنا بر انکه ان مخففه از

مثقله باشد پس در ترکیب ظننت ان تقوم دو وجه جایز است رفع تقوم و نصب تقوم ازین جهت
که ظن کلالت بر جهان میکند مشابه است علم را و ان مخففه از مثقله از برای تحقیق است و با هم
مناسبند پس تقوم مرفوع و ازین جهت که ظن کلالت بر جزم نمیکند بلکه بر سبیل گمان است پس تقوم
منصوبست و ان ناصبه است بر تقدیری که ان مخففه از مثقله باشد ضمیر شان مقدر و کلل
نصب تا اسم ان باشد و جمله تقوم خبر او و قول صاحب اعتقد تخفیف الخ اشاره است باینکه بر تقدیر
رفع مدخول ان اعتقاد کن تخفیف ان را از ان مشدده و این در میان قوم شایع و مستفیض است
و از جمله حروف نواصب اذن است و اذن واقع میشود در جواب سایل مثلا سایل میگوید ایتک
یعنی می آیم ترا تو در جواب میگوئی اذن اکرمک یعنی درین هنگام گرامی میدارم ترا و مصنف خواهد
شد ذکر اذن را من بعد ص وبعضهم اهمل ان حملا علی ما اختها حیث اشتقت عملا ش بعضهم
مبتدا هم مضاف الیه و اهمل فعل ماض فاعل مستتر و جمله خبر عن بعض و ان مفعول لا عمل و حملا حال
من فاعل اهمل و علی حرف جر و ما مفعول به متعلق بحمل و اختها بدل و عطف بیان من ما و حیث متعلق
باهمل و اشتقت فعل ماض فاعل مستتر یعود الی کلمة ان و عملا مفعوله ش بعضی از عرب مهمل داشتند
ان مصدریه یعنی عامل نمیدانند او را و نصب نمیدهند باو فعل مضارع در حالی که حمل کرده ان بر اخت
ان است در هر مکانی که ان مستحق باشد عمل را از جهت اشتراک ان و ما در اینکه ایشان تقدیر
میکنند فعل را بمصدر پس همچنانکه ما مصدریه ناصب مدخول خود نیست ان ناصبه نیز نخواهد بود
ص ونصبوا باذن المستقبلا ان صدرت والفعل بعد موصلا وقبله الیمین وانصب ان رفعا
اذا اذا من بعد عطف وقعا ش نصبوا فعل و الواو فاعل و باذن متعلق بنصبوا و المستقبلا
لنصبوا و ان حرف شرط و صدرت فعل ماض مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی اذن
و الفعل مبتدا و بعد خبر و موصلا حال من الفعل و او للعطف و قبله معطوف علی بعد خبر مقدم

والیمین

والیمین مبتدا مؤخر و انصب فعل امر فاعله مستتر و ارفعا فعل امر مؤکد بالنون الخفیفة فاعله مستتر
و اذا اذا ظرف لارفعا و اذن فاعل لفعل محذوف یفسره وقعا و من بعد متعلق بوقعا و عطف مضاف
الیه وقعا فعل و فاعله مستتر یعود الی ان و الجملة تفسیر لوقع المحذوف ش نصب داده اند عرب اذن فعل
مستقبل را باذن اگر صدر باشد در کلام و حال آنکه فعل بعد از اذن است متصل باذن باشد یعنی
فاصله در مابین اذن و مدخولش نباشد و اگر فاصله در مابین اذن و فعلش قسم باشد قصور ندارد
و اذن همان ناصبه چنانکه مصنف گفته او قبله الیمین یعنی پیش از فعل قسم باشد نحو اذن والله
اکرمک و نصب و رفع مدخول اذن را در وقتی که اذن بعد از حرف عطف واقع شود نحو
اذن اکرمک پس نصب اذن مدخولش را بچند شرط اول آنکه مستقبل باشد ثانی آنکه اذن در صدر
کلام واقع شود ثالث آنکه فاصله نباشد در مابین اذن و مدخولش بغیر قسم مثال ما نحن فیه
مانند اینکه شخصی میگوید انا آتیک یعنی من می آیم ترا تو در جواب میگوئی اذن اکرمک یعنی درین
هنگام گرامی میدارم من ترا ص وبعض لا ولام جر التزم اظهار ان ناصبة وان عدم لا فاذ اهمل
مظهرا او مضمرا وبعد نفی کان حتما اضمر کذاک بعد او اذ یصلح فی موضعها حتی او الا
ان خفی ش بین مفعول فیه التزم و لا مضاف الیه لام معطوف علی لا جر مضاف الیه التزم فعل
مبنی للمفعول و اظهار نایب عن فاعل التزم و ان مضاف الیه ناصبة حال من ان للشرط و عدم فعل
مبنی للمفعول و لا نایب عن فاعل عدم الفا للرابطة و ان بفتح الهمزة و سکون النون مفعول لا عمل
مظهرا و مضمرا بکسر المیم و الهاء حالان من ان و اهمل فعل امر فاعله مستتر و بعد متعلق باضمر او نفی مضاف
الیه کان فعل ناقص اسمه مستتر و حتما خبره و اضمر فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود
الی ان و کذاک و بعد متعلقان بخفی و او مضاف الیه اذا للشرط و یصلح فعل مبنی للفاعل و فی موضعها
متعلق بیصلح و حتی فاعل یصلح و او للعطف و الا معطوف علی حتی و ان مبتدا و خفی خبره ش التزام

کرده شده اظهار ان ناصبه ما بین لا نافیه و لام جر مانند جئتك لئلا تضرب زیدا که درین مثال تضرب
منصوب بان است که ما بین لا و لام است و اگر معدوم باشد لا نافیه نه لام جر پس عامل جاء ان را بعد از لام
در حالت بودن ان مظهر یا مضمر نحو جئتك لا تخاف او لا ان اخاف و اضمار و تقدیر کرده شده ان ناصبه بعد
ان لام بعد از انکه بوده باشد کان منفیه وجوبا یعنی ان ناصبه مقدر می باشد بعد از لام در خبر کان منفی و ان
لام مسمی بلام جحود است در ما بین نحاة نحو قوله تعالی وما کان الله لیعذبهم وانت فیهم و همچنین ان ناصبه
مخفی و پنهان است بعد از اوکلا صلاحیت داشته باشد در موضع او کلا حتی یا الا مقدر است بحتی
در وقتی که بوده باشد فعل چنانی که پیش از وست منقضی شود شیئا فشیئا کقوله لاستهلن الصعب
او ادرك المنی فانقادت الامال الا لصابر ای حتی ادرك المنی و مقدر بالا است اگر نبوده باشد نحو
کقوله اذا غرت قنا قوم کسرت کعوبها او یستقیما ای کسرت کعوبها الا ان یستقیما ص و بعد حتی
هکذا اضمار ان ش حتم کجد حتی تسر ذا حزن ك بعد متعلق بحتم و هکذا فی موضع الحال من حتم و اضمار
مبتدا و ان مضاف الیه حتم خبر ای واجب کجد الکاف جارة لقول محذوف و جد بضم الجیم امر من
جاد یجود و هو ضد البخل و حتی حرف جر بمعنی کی و تسر فعل مضارع سر من السرور منصوب بان بعد حتی
و فاعلها مستتر فیه وجوبا و ذا بمعنی صاحب مفعوله و حزن مضاف الیه ش اضمار و تقدیر ان واجب بعد از
حتی مثل جد حتی تسر ذا حزن و اضمار ان بعد از حتی مشروط باینکه بمعنی کی باشد یعنی ما قبل او
سبب باشد از برای ما بعد و مدخول او مستقبل باشد و ازین قبیل است سرت حتی ادخل البلد
که سیر سبب دخول بلد است و مدخول حتی فعل مستقبل است ملخص کلام انکه حتی ناصب فعل است باین
دو شرط مذکور ص و تلو حتی حالا او مؤولا ك بدا از فعن و انصب المستقبلا ك تلو مفعول لازم فعن
و حتی مضاف الیه حالا و مؤولا حالان من تلو و بدا متعلق بمؤولا و از فعن فعل امر مؤکد و انصب فعل امر
فاعلها مستتر و المستقبلا مفعوله ش رفع ده تلو حتی را هرگاه مراد از و زمان استقبال باشد مانند

حتی ادخل

حتی ادخل البلد برفع ادخل زیرا که مراد از ادخل دخول در زمان حالست مانند کنت سرت حتی
ادخلها که مراد حکایت دخول در زمان ماضی است در زمان حال ص و بعد فا جواب نفی او طلب ك
محضین ان و ستره حتم نصب ك و بعد متعلق بنصب و فا مضاف الیه و جواب ایضا مضاف الیه
و نفی ایضا مضاف الیه او للعطف و طلب معطوف علی نفی و محضین نعت للطلب و النفی و ان مبتدا
و ستره مبتدا و حتم خبر عن ستره و نصب خبر عن ان ش ان نصب میدهد فعل مضارع را بعد از فا
جواب نفی محض و استتار کلمه ان درین حال واجب و مراد از طلب امر و نهی و استفهام و دعا
و عرض و تحضیض و تمنی است مثال نفی ما تاتینا فتحدثنا بنصب ثاء مثلثه مثال طلب ذا مر فتنجح
فاکرمك بنصب میم و از نهی لا تضرب زیدا فیضربك بنصب باء و منه قوله تعالی لا تطغوا فیه فیحل
علیکم غضبی و از دعا رب انصرنی فلا اخذل بفتح لام و از استفهام هل تضرب زیدا فتضربك
بنصب ضاد و مثال عرض الا تنزل فتصیب خیرا بنصب باء و مثال تحضیض لولا تاتینا فتحدثنا بنصب
ثاء و منه قوله تعالی لولا اخرتنی الی اجل قریب فاصدق بنصب قاف و مثال تمنی لیت لی مالا فاصدق
و منه یا لیتنی کنت معهم فافوز فوزا عظیما ص و الواو کالفا ان تفد مفهوم مع ك کلا تکن
جلدا و تظهر الجزع ك الواو مبتدا کالفا خبر و ان للشرط و تفد فعل مضارع معلوم فاعلها مستتر یعود
الی الواو و مفهوم مفعوله و مع مضاف الیه الکاف جارة لقول محذوف و لا ناهیة و تکن فعل ناقص
اسمه مستتر و جلدا خبره و الواو للعطف و تظهر فعل مضارع منصوب بان المقدره بعد الواو و علی فا
مستتر و هو انت و الجزع مفعوله ش واو همچو فا است در نصب فعل بعد از و باضمار ان اگر افاده کند
مفهوم مع را مثل لا تکن جلدا و تظهر الجزع یعنی مقارن مساز جلد را با جزع بجهت انکه متنافیند
جلد بفتح جیم بمعنی صبر و جزع ضد صبر است یعنی مواضعی که منصوب میشود در انمواضع مضارع
باضمار ان از روی وجوب بعد از فا منصوب میباشد در انمواضع کلمه مضارع بان مقدره از

رعی وجوب بعد از واو هرگاه قصد کرده شود بآن واو مصاحبت مثال نفی قوله تعالی وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ
الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ بفتح میم یعلم الصابرین مثال نهی لَا تَأْكُلِ السَّمَكَ وَتَشْرَبَ
اللَّبَنَ بفتح باء و بین قیاس امر و استفهام و نهی و عرض و تحضیض ص وَبَعْدَ غَيْرِ النَّفْيِ جَزْمًا اعْتَمِدْ
إِنْ تَسْقُطِ الْفَا وَالْجَزَا قَدْ قُصِدَا ك بعد ظرف لاعتمد و غیر مضاف الیه کذا النفی مضاف الیه
لغیر و جزما مفعول لاعتمد و اعتمد فعل امر فاعله مستتر فی ان للشرط و تسقط فعل مضارع مخاطب
و الفا مفعوله و الجزا مبتدا و جمله قد قصدا خبر ش اعتماد کن بجزم را بعد از غیر نفی اگر اسقاط کنی فا را
در حالی که جزا و جواب قصد کرده شود بفعل یعنی جایز است در جواب غیر نفی از اشیائی که سبقت
کرفت ذکر آن اشیاء اینکه مجزوم باشد مضارع هرگاه ساقط شود فا و قصد کرده شود جزا نحو زرنی
أَزُرْكَ لَا تَضُرَّنِي أَضُرَّكَ وَهَلْ تَضُرَّنِي أَضُرَّكَ وَلَا تَضُرَّنِي أَضُرَّكَ وَلَيْتَ لِي مَالًا أَكُنْ
لَا تَنْزِلْ تُصِبْ خَيْرًا ص وَشَرْطُ جَزْمٍ بَعْدَ نَهْيٍ أَنْ تَضَعْ إِنْ قَبْلَ لَا دُونَ تَخَالُفٍ يَقَعْ ك وشرط
مبتدا و جزم مضاف الیه و بعد متعلق بجزم و نهی مضاف الیه ان تضع خبر للشرط و ان مفعول
لتضع و قبل ظرف لتضع و لا مضاف الیه دون حال من لا و تخالف مضاف الیه و یقع نعت
لتخالف ش شرط جزم فعل بعد از نهی آنست که وضع کنی کلمه ان شرط را قبل از لا بی آنکه تخالفی
واقع شود که قضای عدم صحت معنی کند جایز نیست جزم در نزد سقوط فا بعد از نهی
مگر بشرطی که صحیح باشد معنی بتقدیر دخول ان شرطیه بر لا مانند لَا تَدْنُ مِنَ الْأَسَدِ تَسْلَمْ بجزم
تسلم زیرا که صحیح است ان لا تدن من الاسد تسلم بتقدیر ان و تقدیم او بر لای ناهیه پس معنی
مثال اول نزدیک مشو بشیر تا سلامت مانی و معنی مثال ثانی اگر نزدیک نشوی بشیر
سلامت میمانی و هر دو معنی نزدیک بهمند و تنافی در میان معنیین نیست بخلاف لا تدن
من الاسد یا کلک که جایز نیست جزم یا کلک زیرا که بتقدیر ان چنین میشود که ان لا تدن

من الاسد

من الاسد یا کلک و این صحیح نیست ص وَلَا مَرْ إِنْ كَانَ بِغَيْرِ افْعَلْ فَلَا تَنْصِبْ جَوَابًا وَجَزْمُهُ
اقْبَلَا ك وَلَا مَرْ مبتدا و ان للشرط و کان فعل ناقص اسمه مستتر و بغیر خبر کان و افعل مضاف
الیه الفا للرابطة و لا تنصب فعل نهی و جواب مفعوله و جزمه مفعول لاقبلا و اقبل فعل امر
ش و اگر بوده باشد بغیر افعل بمعنی اسم امر باشد پس نصب مده جواب امر را بعد از فا و قبول کن جزم او را
یعنی هرگاه بوده باشد امر مدلول علیه باسم فعل یا بلفظ خبر جایز نیست نصب مضارع بعد از فا بلکه
مضارع مرفوع میکن اگر فا ساقط شود جزم میکنی مضارع را پس میگوئی در صه فاحسن الیک
بجزم نون و حسبک الحدیث فینام الناس بضم میم بعد از اسقاط فا صه احسن الیک بجزم نون
و حسبک الحدیث ینم الناس بجزم میم پس مخلص کلام اینست که هرگاه مضارع بعد از فا واقع شود
و پیش از و فعل امر باشد مضارع منصوب بکن مقدره و هرگاه پیش مضارع میم امر باشد فا را
ساقط میکنی و مضارع را مجزوم میسازی ص وَالْفِعْلُ بَعْدَ الْفَا فِي الرَّجَا نُصِبْ كَنُصْبِ مَا
إِلَى التَّمَنِّي يَنْتَسِبْ ك الفعل مبتدا و بعد فی موضع الحال من مرفوع نصب و الفا مضاف الیه و فی الرجا
متعلق بنصب و نصب خبره و کنصب جار و مجرور حال من مرفوع نصب و ما مضاف الیه و الی التمنی متعلق بینتسب و جمله
ینتسب صله لما ش و فعل مضارع نصب داده شده در رجا در حالتی که آن فعل مضارع بعد از فا باشد
همچو نصب دادن مضارعی که منسوب بتمنی بعد از فا یعنی اجازه داده اند کوفیون آنکه قبول
کند رجا عمل تمنی را پس منسوب میباشد جواب رجا که مقرون بفاست همچنانکه منسوب میباشد
جواب تمنی که مقرون بفاست کقوله تعالی لَعَلِّي أَبْلُغُ الْأَسْبَابَ أَسْبَابَ السَّمَاوَاتِ فَأَطَّلِعَ فرا
بنصب اطلع بعد از فا در بعضی از قرائت ص وَإِنْ عَلَى اسْمٍ خَالِصٍ فِعْلٌ عُطِفْ تَنْصِبْهُ أَنْ ثَابِتَةً
أَوْ مُحْتَذِفْ ك ان للشرط و علی اسم متعلق بعطف و خالص نعت الاسم و فعل نایب عن فاعل
عطف المحذوف یفسره عطف المذکور و جمله عطف مفسره و جمله تنصبه جواب للشرط و ان فاعل

لتصب وثابتا ومتخذا فاحلان من ان ش اگر عطف کرده شود فعلی را بر اسمی که حال باشد از معنی فعل
یعنی غیر مقصود باشد از و معنی فعل نصب میدهد ان فعل را در حالی که ثابت باشد ان یا محذوف
کقوله للبس عباءة وتقر عینی احب الی من لبس الشفوف که تقر منصوب بان محذوفه بعد از فا و پیش
از و معطوف علیه اسم است که ان لفظ عباءة است ومنه قوله تعالی وما کان لبشر ان یکلمه الله الا
وحیا او من وراء حجاب او یرسل رسولا پس یرسل منصوبست بان مقدره بعد از او عاطفه و
معطوف علیه اسم صریحست که ان عبارتست از وحیا و اگر بوده باشد اسم غیر صریح یعنی مقصود با
معنی فعل باشد جایز نیست نصب ان فعل مانند الطایر فیغضب بیدالذباب پس یغضب واجبست رفع او
زیرا که او معطوفست بر الطایر و او اسم غیر صریح است از جهت انکه واقع شده در موقعی که
بواسطه انکه صله است پس در موقع یطیر است ص وشذ حذف ان وتنصب فی سوی ما من
فاقبل منه ما عدل روی ک وشذ فعل ماض وحذف فاعل وان مضاف الیه نصب معطوف علی
حذف وفی سوی متعلق بنصب وما مضاف الیه ومن صله لما واقبل فعل امر فاعل مستتر ومنه متعلق
باقبل وما مفعول لاقبل وعدل مبتدا وروی خبره وهذا المبتدا والخبر صله لما ش شاذ است
حذف ان ناصبه یا نصب فعل در سوای انچه مذکور شد از ما کن پس قبول کن نصب فعل را در غیر
مواضع مذکوره انچه عدل روایت کرده کقوله مره یحفوها بنصب یحفوها سوای من ان یحفوها و
کقوله خذ اللص قبل یاخذ ای خذ اللص قبل ان یاخذ ص عوامل الجزم ص بلا ولام طالبا ضع جزما
فی الفعل هکذا بلم ولما ش واجزم بان ومن وما ومهما ش ای متی ایان این اذما ش وحیثما ای
وحرف اذما ش کان وبای الادوات اسما ک بلا ولام متعلقان بضع وطالبا حال من فاعل
ضع وضع فعل امر فاعله مستتر وجزما مفعول الضع وفی الفعل متعلق بضع وهکذا حال من فاعل ضع
الی ای ۴ وبلم ولما متعلقان بضع واجزم فعل امر فاعله مستتر وبان متعلق باجزم ومن معطوف علی ان و

اسقاط العاطف

اسقاط العاطف فی بعضها للضرورة وحرفی خبر مقدم واذما مبتدا مؤخر وکان نعت لحرفی وباقی
مبتدا والادوات مضاف الیه اسما خبر ش وضع کن جزم را در فعلی که مطلوب بلام امر ولا نهی باشد
در حالی که دالند بر طلب زیرا که لام از برای طلب فعل است از فاعل ولا از برای طلب ترک فعل است
از فاعل نحو لیقم زید ولا تخرج وهمچنین وضع کن جزم را در فعلی که مطلوب بلم ولما باشد نحو لم یضرب
ولما یذق وقوا عذاب السعیر وجزم کن بان ومن وما ومهما وای ومتی وایان واین واذما وحیثما
وای فعل را واذما حرفست وباقی ادوات شرط اسمند بدانکه لما ولم مضارع را ماضی میکردانند از
روی نفی وایشان بر یک فعل داخل میشوند بخلاف ان تا اذما که ایشان بر دو فعل داخل
میشوند وفعل اول مسمی است بشرط وثانی مسمی است بجزا واین ادواتی که جازم دو فعلند
همگی اسمند مگر ان واذما که ایشان حرفند ص فعلین یقتضیهما شرط قدما یتلو الجزاء
وجوابا وسما ک فعلین مفعول لیقتضیهما ویقتضیهما فعل مضارع والنون فاعل راجع
الی ادوات الشرط وشرط مبتدا وقدما خبره ویتلو فعل مضارع معتل اللام والجزاء فاعل وجوابا
مفعول ثان لوسم مقدم علیه وسما فعل ماض مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه والالف
للاطلاق ش تقاضا میکنند ادوات شرط جازمه دو فعل را یکی از ایشان شرطی است که
تقدیم کرده شده و در پی در آمده او را جزا و وسم و علامة کرده شده او را جواب ص وما
ضیین او مضارعین تلفیهما او مخالفین ک وماضیین مفعول ثان لتلفیهما او
للعطف ومضارعین معطوف علی ماضیین وتلفیهما فعل فاعله مستتر وهما مفعول الاول واو
ومخالفین معطوف علی ماضیین ش می یابی تو شرط وجزا را ماضی نحو ان قام زید قام
عمرو یا مضارع نحو ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به الله یا مخالف نحو ان قام
زید یقم عمرو ص وبعد ماض رفعک الجزا حسن ورفعه بعد مضارع وهن ک بعد

متعلق بحسن و ماضی مضاف الیه رفع مبتدا مضاف الی فاعله الجزا مفعول ثان رفع و حسن صفة
المشبهة خبر لمبتدا و رفعه مبتدا و بعد متعلق بوهن و مضارع مضاف الیه و وهن بمعنی
ضعف خبر رفع ش رفع دادن تو جزا را نیکوست بعد از ماضی و رفع دادن جزا را که مضارع
بعد از شرط مضارع ضعیف است یعنی هرگاه بوده باشد شرط ماضی و جزا مضارع جایز است
جزم جزا و رفع جزا اگر جاء زید یقم عمرو و یجزم یقم و رفع او و اگر بوده باشد شرط مضارع و جزا
مضارع واجب جزم در هر دو که عبارت از شرط و جزا است و رفع جزا ضعیف نحو ان یقم زید
یقم عمرو ص و اقرن بفا حتما جوابا لو جعل ش شرطا لان او غیرها الم یجعل ک اقرن فعل امر
فاعله مستتر و بفا متعلق باقرن و حتما نعت لمصدر محذوف و جوابا مفعول لاقرن و لو جعل
فعل شرط مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه و شرطا مفعول ثان له و لان متعلق بلم یجعل و او
للعطف و غیرها معطوف علی ان و لم یجعل جواب للشرط ش یعنی مقرون کردان بفا اقتران واجب
جوابی را که گردانیده شود الجواب شرط از برای ان یا غیر ان که قبول نکند که بگردد شرط حاصل کلام
انست که جواب شرط هرگاه صلاحیت نداشته باشد که شرط واقع شود واجبست اقتران او
بفا و ان جمله که صلاحیت شرط ندارد یا جمله اسمی است نحو ان جاء زید فهو محسن یا فعل امر است
نحو ان جاء زید فاضربه یا جمله فعلی منفی بما است نحو ان جاء زید فما اضربه یا منفی بلن است
نحو ان جاء زید فلن اضربه ص و تخلف الفاء اذا المفاجاة ش کان تجد اذا لنا مکافاة ک
تخلف فعل مضارع و الفاء مفعوله و اذا فاعله و المفاجاة مضاف الیه کان تجد الکاف جاره
لقول محذوف و تجد فعل مضارع من جاد یجود فاعله مستتر و اذا رابطة للجواب و لنا خبر مقدم و مکافاة
مبتدا مؤخر ش و بجای نشیند فا جزا الیه را اذا مفاجاة مثل ان تجد اذا لنا مکافاة و مثل
قول الله تبارک و تعالی و ان تصبهم سیئة بما قدمت ایدیهم اذا هم یقنطون نحو

کلام انست

کلام انست که هرگاه بوده باشد جواب شرط جمله اسمی واجبست اقتران جواب بفا و جایز است
اقامة اذا مفاجاه در مقام فا جزائیه ص و الفعل من بعد الجزا ان یقترن ش بالفا او الواو
بتثلیث قمن ک و الفعل مبتدا و من بعد متعلق بیقترن و الجزا مضاف الیه ان یقترن فعل شرط
و بالفا متعلق بیقترن و او للعطف و الواو عطف علی فا و بتثلیث متعلق بقمن و قمن بفتح
الفاء و کسر المیم صفة مشبهة بمعنی حقیق خبر للفعل ش فعل امر مقرون باشد بعد از جزاء
بفا یا واو شایسته و سزاوار است بسه وجه یعنی هرگاه واقع شود بعد از جزای شرط
فعل مضارع که مقرون باشد بفا یا واو در ان فعل سه وجه جایز است جزم و رفع و نصب
مثل قوله تعالی و ان تبدوا ما فی انفسکم او تخفوه یحاسبکم به الله فیغفر لمن یشاء جمله ان
تبدوا شرط و تخفوه معطوف بر شرط و یحاسبکم جزاء شرط و یغفر معطوف بر جزا و در یغفر سه
وجه جایز است جزم و رفع و نصب بتقدیر ان بعد از فا ص و جزم او نصب لفعل اثر فا
او واو ان بالجملتین اکتفا ک جزم مبتدا و نصب معطوف علی جزم و لفعل فی موضع الخبر عن جزم
و اثر ظرف لواقع و فا مضاف الیه و او معطوف علی فا و ان حرف شرط و بالجملتین متعلق باکتفا
و اکتفا فعل ما لم یسم فاعله نایب الفاعل مستتر فیه عاید علی فعل و الالف للاطلاق ش و جزم یا
نصب ثابتست از برای فعلی مضارعی که واقع است در عقب فا یا واو اگر احاطه کرده باشد بان
فعل که مدخول فا یا واو است در جمله که جمله اول شرطست و ثالث جزا و ثانی معطوف بر شرط
نحو ان یقم زید و یخرج خالد اکرمک بجزم یخرج و نصب او ص و الشرط یغنی عن جواب قد علم
و العکس قد یاتی ان المعنی فهم ک الشرط مبتدا و جمله یغنی فی موضع الخبر و عن جواب متعلق
بیغنی و قد علم نعت لجواب و العکس مبتدا و قد یاتی خبره و ان للشرط و المعنی مرفوع علی انه نایب
الفاعل فعل محذوف و جمله فهم مفسر للفعل المحذوف ش و شرط گاه مغنی است از ذکر جواب

زیرا که جواب معلوم است بقرینه و عکس گاه می‌آید اگر فهمیده شود معنی مقصود یعنی حذف کرده
میشود شرط بقرینه و مذکور میشود جواب مثال حذف جواب شرط نحو انت ظالم ان فعلت فانت
ظالم مثال حذف شرط قوله تعالی فلم تقتلوهم ولکن الله قتلهم ای ان افتخرتم بقتلهم فلم تقتلوهم
ص وحذف لدی اجتماع شرط وقسم ش جواب ما اخرت فهو ملتزم ک واحذف فعل امر فاعله
مستتر وجوبا ولدی بمعنی عند متعلق باحذف واجتماع مضاف الیه شرط ایضا مضاف الیه قسم
معطوف علی شرط وجواب مفعول لاحذف وما مضاف الیه له واخرت صلة لما بحذف العائد
فهو مبتدا وملتزم خبره ش یعنی حذف نزد اجتماع شرط و قسم جواب آنچه تاخیر کرده
او را از شرط و قسم پس این حذف حذفیست که التزام کرده شده میگوئی ان قام زید والله
یقم عمرو بحذف جواب قسم از جهت دلالت شرط بر و همچنین میگوئی والله ان قام زید
لیقومن عمرو بحذف جواب شرط از جهت دلالت کردن جواب قسم بر و ص وان توالیا و
قبل ذو خبر ش فالشرط رجح مطلقا بلا حذر ک وان حرف الشرط وتوالیا فعل والالف
فاعله عاید الی الشرط والقسم وقبل خبر وذو مبتدا وخبر مضاف الیه الفا رابطة الشرط و
الشرط مفعول لرجح ورجح فعل امر فاعله مستتر ومطلقا حال من الشرط وبلا حذر متعلق برجح
ش اگر متوالی شوند شرط و قسم ذو خبر که مبتدا است قبل از ایشان باشد پس ترجیح داده
شرط را مطلقا خواه مقدم باشد و خواه مؤخر بلا حذر و خوف و ذکر جواب شرط کن و حذف
کن جواب قسم را پس میگوئی زید والله ان تکرمه یکرمک بجزم یکرمک که جواب شرط است
اگرچه مؤخر است و حذف جواب قسم اگرچه مقدم است ص وربما رجح بعد قسم ش شرط
بلا ذی خبر مقدم ک رب للتقلیل وما کافة ورجح فعل ماض مبنی للمفعول وبعد متعلق
برجح وقسم مضاف الیه شرط نایب عن فاعل رجح وبلا ذی متعلق برجح وخبر مضاف الیه

له ومقدم

له ومقدم نعت لذی خبر وخبر مضاف الیه ذی بمعنی صاحب ش گاهست که ترجیح داده میشود
شرطی که واقع شده بعد از قسم و ذکر جواب او میکنند بی ذی خبر که مقدم شده باشد یعنی مبتدا
مقدم نشده باشد و حال آنکه میبایست که قسم را ترجیح دهند بجهت آنکه مقدم است و ذکر
جواب او کنند نه شرط مثل لئن قام زید یقم عمرو پس لام لئن لام موطئه قسم است درین
تقدیر است که والله لئن قام زید وان قام زید شرطست و یقم عمرو جواب او و جواب قسم
درین مثال محذوفست از جهت دلالت جواب شرط بر و فصل لو ص لو حرف شرط فی مضی ویقل
ایلاؤها مستقبلا لکن قبل ک لو مبتدا و حرف خبر و شرط مضاف الیه فی مضی متعلق بشرط و یقل
فعل مضارع مبنی للفاعل و ایلاؤها فاعله و ها مضاف الیه له و مستقبلا مفعول ثان لایلاء ولکن
قبل جمله مستانفه ش لو حرف شرطست در ماضی یعنی مدخول او ماضی میباشد و اگر بر مضارع داخل
شود بمعنی ماضی میگرداند او را و لو کلمه است که در عقب او در آید چیزی که بمعنی مستقبل است
لیکن قبول کرده اند نحاة این را مثال ماضی نحو لو قام زید لقمت و مثال مستقبل مثل قوله تعالی
ولیخش الذین لو ترکوا من خلفهم ذریة ضعافا خافوا علیهم که ترکوا بمعنی مستقبل است
ص وهی فی الاختصاص بالفعل کان ش لکن لو ان بها قد یقترن ک وهی مبتدا و فی الاختصاص
وبالفعل متعلقان بما تعلق به الخبر وکان متعلق بکائن خبر لهی ولکن للاستدراک ولو اسمه
وان مبتدا وبها متعلق بقد یقترن وجمله قد یقترن خبر لان والمبتدا والخبر فی موضع الرفع
علی انه خبر للکن ش وکلمه لو همچو کلمه ان است در اختصاص بفعل لیکن لو گاه مقرون میشود بکلمه
ان زیدا قائم لقمت ای لو ثبت قیام زید لقمت ص وان مضارع تلاها صرفا ش الی المضی نحو لو نفی
کفی ک ان حرف الشرط و مضارع فاعل الفعل محذوف یفسره تلاها و تلاها فعل و فاعل و مفعول
وصرفا فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی المضارع والجمله جواب الشرط والی

اگر کرد ارمرا من کاری نکرد

للمضي متعلق بصوف ونحو خبر لمبتدا محذوف ولو بفي شرط وكفى جواب الشرط ش يعني اگر در عقب در آيد لو را
مضارع صرف ميكند و ميگرداند معنى او را بماضي نحو لو بفي كفى كه بجز معنى بفي بمعنى وفا است كه
ماضي است اما ولولا ولوما ص اما كلهما يك من شيء وفا ت لتلو تلوها وجوبا الفا ك اما
مبتدا وكلهما يك من شيء خبر وفا مبتدا ولتلو متعلق بالف وتلوها مضاف اليه وجوبا حال من
ضمير الف وجملة الف خبر ش اما چون مهما يك من شيء است بجهت آنكه هر كاه كوئي اما زيد فقام
افاده ميكند آنچه افاده كرده باين قول مهما يك من شيء فزيد قائم ليكن مستقبح داشته شده
فابكلمه اما والف داده شده وجوبا از براى تلو تلو اما تا فاصله شود ميان اما و فا مثلا در مثال
مذكور تلو اما زيد است و تلو تلو او قائم است فاما الوف او ساخته اند تا در پي اما نباشد حاصل
كلام آنست كه مثلا در تركيب اما زيد فمنطلق كفته اند كه در اصل مهما يكن من شيء فزيد
بود نايب شد اما در مقام مهما يك من شيء پس كرديد اما فزيد منطلق و مؤخر داشته شد فا
بسوى خبر از جهت كراهت توالى اداة شرطين پس اما زيد فمنطلق ص وحذف ذي الفا قل في
نثر اذا ت لم يك قول معها قد نبذا ك وحذف مبتدا و ذي اسم اشارة مضاف اليه الفا قانعت
لدى وقل خبر و في نثر متعلق بقل و اذا لم يك فعل شرط و قول اسم ليك و معها متعلق بنبذ و
قد نبذ خبر ليك النبذ الابذال المجة الطرح ش وحذف فا كه در جواب اما است كم است در نثر در
وقتى كه نباشد قولى كه بتحقيق طرح كرده شده باشد فا مثال حذف در شعر مانند فاما القتال لا قتال لديكم
لكن سيرا في عراض المواكب اى فلا قتال لديكم و اما در نثر كقوله تعالى فاما الذين اسودت وجوههم
اكفرتم بعد ايمانكم اى فيقال لهم اكفرتم بعد ايمانكم ص لولا ولوما يليهما لا ابتدا ت اذا امتناعا بوجود
عقدا ك لولا مبتدا و لوما معطوف على لولا و يليهما خبره و لا ابتدا مفعول ليليهما و اذا شرطية و
امتناعا مفعول لعقد و بوجود متعلق بعقد و عقدا فعل مبني للفاعل و الالف فاعله يعود الى لولا

ولوما

ولوما ش يعني لولا و لوما لازم مبتدا اند باين معنى كه بعد از ايشان مبتدا واقع ميشود وقتى
كه ربط دهند امتناع شيء را بوجود غير و خبر مبتدا واجب الحذف است بعد از ايشان نحو لولا
علي لهلك عمر اى لولا علي موجود لهلك عمر كه علي مبتدا است و موجود خبر او و همچنين است لوما
نيز نحو لوما زيد لاكرمني عمرو ص وبهما التحضيض منوهلا ت الا الا و او لينهما فعلا ك وبها
متعلق بمنو و الضمير عايد الى لولا و لوما و التحضيض مفعول لمنو و منو فعل امر و فاعله مستتر وجوبا
و هلا معطوف على الضمير المجرور في بهما و الا و الا الاولى مشدده و الثانية المخففة معطوفان
على هلا و او لينهما فعل امر و فاعله مستتر و الها مفعول اول لا و لينى و فعلا مفعول ثان لا و لينها
ش ممتاز ساز بلولا و لوما و هلا بتشديد لام و الا ايضا بتشديد لام و الا بتخفيف
لام تحضيض را و در پي در آوريد اينها را فعل يعني از چهار حرف موضوع اند از براى نهي
و تحضيض بمعنى تحريص است و مخصوص اند اين حروف بفعل اعم از آنكه ماضي باشد يا مضارع
ليكن بر ماضي كه داخل شوند افاده ميكنند توبيخ بر ترك فعل را نحو لولا قرأت القرآن و
اگر بر مضارع داخل شوند افاده ميكنند حث بر فعل را يعني تحريص بر فعل را كقوله تعالى فلولا
نفر من كل فرقة منهم طائفة ليتفقهوا في الدين كه بمعنى لينفروا است يعني چرا نميروند از هر
كروه طائفه بتحصيل علوم دينيه تا آنكه دانشمند شوند در احكام دين ص وقد يليها اسم
مضمر علق او بظاهر مؤخر ك قد للتقليل و يلي فعل مضارع و الها مفعول اول و اسم فاعل
و بفعل متعلق بعلق و مضمر نعت و علق فعل ماض مضارع مجهول و او بظاهر معطوف على بفعل
و مؤخر نعت لظاهر ش و كاه هست كه در پي در آيد اين حروف مذكور را اسمى كه متعلق
كردانيده از اسم بفعل مضمر يا بفعل ظاهر و مذكور كه مؤخر باشد از اسم مثال اول نحو هلا التقوا
و القلوب صحاح كه درين مثال التقوا فاعل است از براى فعل محذوف درين تقدير است

هلا وجد التقدم ومثال ثانی لولا زیدا ضربت پس زیدا مفعول بهاست از برای ضربت ص لا خذا
بالذی والالف واللام ما قبل اخبر عنه بالذی خبر ش عن الذی مبتدا قبل استقر ش وما سواها
فوسطه صلة ش عایدها خلف معطی التکملة ش نحو الذی ضربته زید فذا ش ضربت زیدا کان ظاهر
الاخذا ک ما موصول مبتدا وقبل صله و اخبر فعل امر فاعله مستتر و عنه و بالذی متعلقان باخبر و خبر
خبر لمبتدا محذوف وهو هو والجملة خبر لما و عن الذی متعلق بخبر و مبتدا حال من الذی وقبل ظرف لاستقر
وجملة استقر فی موضع النعت وما مبتدا و سواها صلته والضمیر عاید الی الذی والاسم الذی خبر الفا
جواب و وسطه فعل امر فاعله مستتر والها مفعوله والجملة فی تاویل مفعول خبر و صلة حال من ها و
وعاید مبتدا والها مضاف الیه عاید بکلمة الذی و خلف خبر و معطی مضاف الیه التکملة ایضا مضاف
الیه نحو خبر لمبتدا محذوف والذی مبتدا و ضربته صله و زید خبر له فذا اسم اشاره مبتدا و
زیدا فعل و فاعل و مفعول و کان فعل ناقص اسمه مستتر و جمله ضربت زیدا خبر کان مقدما
فاذ فعل امر فاعله مستتر والها مفعوله ش یعنی انچه گفته شده مر تو را که خبر ده از و بلفظ الذی او
خبر است از لفظ الذی در حالی که قرار گفته لفظ در اول کلام و او مبتدا است یعنی کلمة الذی وما
سوای الذی و اسمی که گفته شد خبر ده از و بالذی واسطه کردان او را میان مبتدا و خبر که صله الذی
باشد و عاید بکلمه موصول جانشین معطی تکمله است که خبر است بجهت انکه بخبر کامل و تمام میشود
فایده و ضمیر در موضع اسمی است که مؤخر کردانیده ایم او را و خبر ساخته ایم مانند الذی ضربته زید
پس این در اصل ضربت زیدا بود پس در باب ماخذ اخبار بالذی را درین مثال کلمه الذی را در
صدر این جمله اوردیم و بجای زید ضمیری وضع کردیم و جمله ضربته را صله از برای الذی کردیم و زید
که مفعول بود او را مؤخر ساختیم و موقع کردانیدیم و خبر از برای الذی قرار دادیم پس اخبار بالذی
سه شرط دارد تصدیر کلمه الذی و کردانیدن او مبتدا و تاخیر ان اسم که خبر میشود و وضع ضمیری

ان اسم

ان اسم ص وبالذین واللذین واللتی اخبر مراعیا وفاق المثبت ک وبالذین متعلق باخبر و اللذین
واللتی معطوفان علی اللذین و اخبر فعل امر فاعله مستتر و مراعیا حال من فاعل اخبر و وفاق مفعول
به له والمثبت مضاف الیه ش خبر ده در حالی که رعایت کننده باشی موافقه را در ما بین کلمه موصول
و خبر بالذین واللذین واللتی حاصل کلام انست که لابد است از مطابقه موصول مر خبر را در تذکیر
و تانیث و تثنیه و جمع مثلا هرگاه گفته شود خبر ده از زیدین در ترکیب ضربت اللذین میگوئی
اللذان ضربتهما الزیدان و همچنین میگوئی ضربت الزیدین اللذین ضربتهم الزیدون و در ترکیب
ضربت هند اللتی ضربتها هند ص قبول تاخیر و تعریف لما اخبر عنه ههنا قد حقا کذا
الغنی عنه بالجنبی ما ش بضمیر شرط فراع ما دعوا ک قبول مبتدا و تاخیر مضاف الیه تعریف
عطف علی تاخیر و لما متعلق بحتم و اخبر صله و عنه نایب عن فاعل اخبر و ههنا ظرف لحتم و
جمله قد حتم خبر و کذا متعلق بحتم و الغنی مبتدا و عنه و بالجنبی متعلقان بالغنی و او بضمیر محذوف
علی باجنبی و شرط خبر للغنی و فراع فعل امر فاعله مستتر و ما مفعول لفراع و دعوا صله لما ش یعنی
تاخیر و تعریف مر اسمی را که خبر داده شده از و در انجا واجبست اگر ان اسم قبول تاخیر
نکند و صدارت کلام نخواهد مثل ضمیر شان و اسما استفهام مجیبه یعنی خبر نخواهد شد و همچنین
اگر قابل تعریف نباشد و تقاضای تنکیر کند مثل حال و تمیز که تقاضای تعریف میکند در
مکان او واقع نخواهد شد پس تمیز و حال خبر واقع نمیشود و همچنین غنای ان اسم بجنبی
یا بضمیر شرطست یعنی ضمیری که بجای ان اسم خبر میشود محاذی باید راجع بکلمه الذی باشد نه بغیر
و همچنین کلام باید بهمان ضمیر که بجای خبر اورده تمام شود و محتاج بغیر نباشد پس ملاحظه
کن انچه را ملاحظه کرده اند حاصل کلام انکه در اخبار بالذی چند شرطست اول انکه ان اسم
قابل باشد تاخیر را پس خبر نمیدهد همچنین که صدارت کلام میخواهد مثل اسما شرط و استفهام

ثانی آنکه قابل تعریف باشد پس خبر نمیدهی از حال و تمیز ثالث آنکه صلاحیت داشته باشد که
مستغنی شویم از و بلا جنبی پس خبر داده نمیشود از ضمیری که رابط میباشد مر جملهٔ را که واقع شد خبر
چو هادر زید ضربته چهارم آنکه صلاحیت داشته باشد اینکه مستغنی شوند از و بضمیر پس خبر
نمیدهند از موصوف بدون صفت و نه از مضاف بدون مضاف الیه س وَاخْبِرْ هُنَا بِالَّذِي عَنْ بَعْضِهَا
يَكُونُ فِيهِ الْفِعْلُ قَدْ تَقَدَّمَا ۞ إِنْ صَحَّ صَوْغُ صِلَةٍ مِنْهُ لِأَلْ ۞ كَصَوْغِ وَاقٍ مِنْ وَقَى اللَّهُ الْبَطَلْ ك وَاخْبِرْ
فعل امر و الواو فاعله و هُنَا و بِالَّذِي و عَنْ بَعْضِ متعلقات باخبر و ما مضاف الیه یکون فعل ناقص
و فیه متعلق بتقدم و الفعل الیکون و قد تقدم خبر لیکون و إِنْ صَحَّ فعل شرط و صَوْغُ فاعله و صِلَةٍ
مضاف الیه مِنْهُ و لِأَلْ متعلقان بصوغ و کَصَوْغِ متعلق بکائن و وَاقٍ مضاف الیه مِنْ وَقَى متعلق
بصوغ و اللَّهُ فاعله و الْبَطَلْ مفعوله ش خبر داده اند بآن از بعض جمله که شیئا فعل مقدم در آن جمله
و خبر دادن از جزء جمله که آن فعل است و او مقدم است در صورتی است که صحیح باشد بیرون
آوردن صله از فعل متقدم از برای آن مثل بیرون آوردن واق از وقی پس میگوئی در اخبار از زید
در قول تو زید قائم الذی هو قائم زید و لیکن خبر داده نمیشود بالف لام از اسم مگر اینکه واقع شده
در جمله فعلیه صحیح باشد بنای اسم فاعل از آن فعل مثلا هر گاه خواهی خبر دهی از اسم کریم از قول تعالی
البطل بالف لام میگوئی الواقی البطل الله س وَإِنْ يَكُنْ مَا رَفَعَتْ صِلَةُ أَلْ ۞ ضَمِيرَ غَيْرِهَا ابْنِ وَ
انْفَصِلْ ك وَإِنْ يَكُنْ شرط و ما اسم لیکن و رَفَعَتْ صلة لیکن و صِلَةُ فاعل الرفعت و أَلْ مضاف
الیه ضَمِيرَ خبر لیکن و غَيْرِ مضاف الیه الها ایضا مضاف الیه جمله ابْنِ جواب الشرط و انْفَصِلْ معطوف
علی ابن ش اگر باشد آن ضمیری که رفع داده او را صلهٔ آن ضمیری که راجع بغیر آل باشد قطع کرده
میشود آن ضمیر و منفصل آورده میشود مانند المبلغ أنا منهما الی العمر رسالة الزیدان پس
أنا مرفوع بمبلغ و نیست عاید بالف لام و اجبست ابراز ضمیر س ثَلَاثَةٌ بِالتَّاءِ قُلْ لِلْعَشَرَةِ فِي

عَدِّ

عَدِّ مَا آحَادُهُ مُذَكَّرَةْ ۞ فِي الضِّدِّ جَرِّدْ وَالْمُمَيَّزَ اجْرُرَةْ ۞ جَمْعًا بِلَفْظِ قِلَّةٍ فِي الْأَكْثَرِ ك ثَلَاثَةٌ مفعول
لقل و بِالتَّاءِ متعلق بقل و قُلْ فعل امر و فاعله مستتر و لِلْعَشَرَةِ متعلق بقل و فِي عَدِّ متعلق بقل و ما نکره
الیه آحَادُهُ مبتدا و مُذَكَّرَةْ خبر و فِي الضِّدِّ متعلق بجرد و جَرِّدْ فعل امر و فاعله مستتر و الْمُمَيَّزَ مفعول
لاجرر و اجْرُرَةْ فعل امر و فاعله مستتر و جَمْعًا حال من الْمُمَيَّزَ و بِلَفْظِ متعلق بجمعا و قِلَّةٍ مضاف الیه و فِي الْأَكْثَرِ
متعلق بقلة ش بگو تو ثلثه تا عشره بتاء در شمردن چیزی که آحاد او مذکر باشد یعنی از برای مذکر اسما
عدد را از سه تا ده با تاء می آری مثل ثلثة رجال و اربعة رجال و عشرة رجال و مجرد از تا سازد در ضد
یعنی در مؤنث بدون تا می آری مثل ثلث نسوة و اربع نسوة و عشر نسوة و جر ده تمیز اسماء عدد
مذکور را در حالتی که تمیز جمع باشد بلفظ جمع قلة در اکثر استعمال یعنی تمیز ثلثه تا عشره خواه مذکر
و خواه مؤنث جمع قلة مجرور می آید مثل ثلثة رجال و ثلث نسوة و در بعضی استعمال تمیز جمع کثرت
آمده لیکن باز بمعنی جمع قلة است مثل قوله تعالی وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ ای
اقراء س وَمِائَةٌ وَالْأَلْفُ لِلْمُفْرَدِ اضِفْ ۞ وَمِائَةٌ بِالْجَمْعِ نَزْرًا قَدْ رُدِفْ ك مِائَةٌ مفعول لاضف
وَالْأَلْفُ عطف علی مائة و لِلْمُفْرَدِ متعلق باضف و اضف فعل امر و فاعله مستتر و مِائَةٌ مبتدا و بِالْجَمْعِ
متعلق بنزر و نزرا حال من مرفوع ردف و جملهٔ رُدِفْ خبر عن مائة ش اضافه کن مائه را و الف
بمفرد یعنی تمیز مائه و الف مفرد مجرور است مثل عندی مائة رجل و الف درهم و مائة مصاحب
تمیزی آمده که جمع باشد در حالتی که نادر است مثل قوله تعالی وَلَبِثُوا فِي كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ
باضافهٔ مائه بسنین در قرائت حمزه و کسائی س وَاحَدَ اذْكُرْ وَصِلَنْهُ بِعَشَرْ ۞ مُرَكَّبًا قَاصِدَ
مَعْدُودٍ ذُكِرْ ۞ وَقُلْ لِذَا التَّانِيثِ إِحْدَى عَشْرَةْ ۞ وَالشَّيْءُ فِيهَا عَنْ تَمِيمٍ كَسْرَةْ ۞ وَمَعَ أَحَدٍ غَيْرِ
وَاحِدٍ لَدَى ۞ مَا مَعَهُمَا فَعَلْتَ فَافْعَلْ قَصْدَا ۞ وَثَلَاثَةٍ وَتِسْعَةٍ وَمَا بَيْنَهُمَا ۞ إِنْ رُكِّبَا مَا قُدِّمَا
ك أَحَدَ مفعول لاذکر و اذْكُرْ فعل امر و فاعله مستتر و صِلَنْهُ فعل امر مؤکد بنون للخفیفة فاعله

مستتر والفا مفعول و بعشر متعلق بصلته و مرکبا و قاصدا حالان من فاعل اذکر و معدودا مضاف الیه
و ذکر نعت معدود و قل فعل امر فاعله مستتر و لدی بمعنی عند متعلق بقل و التانیث مضاف الیه و
احدی عشر مفعول لقل و الثنتین مبتدا و فیهما خبر و عن تمیم متعلق بفیهما و کسر خبر بعد خبر و مع مفعول
فیه افعل و غیر مضاف الیه احد مضاف الیه و احدی معطوف علی احد و ما مفعول به لافعل و معهما
متعلق بفعلت و فعلت فعل و فاعل و الجملة صلة لما و فاقعل فعل امر فاعله مستتر و قصد حال من فاعل
افعل و الثلثة خبر مقدم و و تسعة و ما معطوفان علی ثلثة و بینهما اصلها و اذا رکبا فعل شرط و ما نائب
و جملة قدم خبر ش ذکر کن احد را و متصل ساز او را بعشر و یکو احد عشر در حالتی که احد را با عشر مرکب
کنی و قصد کنی معدود مذکر را و بکو در نزد تانیث احدی عشر و شین در احدی عشر از قبیل تمیم کسر
او منقولست و بکن با غیر احد و احدی که اثنان و اثنتانست آنچه کرده با احد عشر و احدی عشر
از اسقاط تا از عشر در مذکر و اسقاط تا در عشر از برای مؤنث در حال ترکیب حکمی که مقدم شده
ثابتست از برای ثلثة و تسعة و آنچه ما بین ثلثة و تسعة است یعنی از اربعة و خمسة و ستة و ثمانیة اگر
ترکیب کرده شوند بعشر یعنی از برای مذکر با تاست و از برای مؤنث بی تا پس میگوئی ثلثة عشر و اربعة
عشر و خمسة عشر و ستة عشر و سبعة عشر و ثمانیة عشر و تسعة عشر رجلا با ثبات تا در جزء اول و اسقاط
تا از جزء ثانی از برای مذکر و ثلث عشرة و اربع عشرة و خمس عشرة امراة تا آخر بحذف تا از جزء اول و
اثبات تا در جزء ثانی از برای مؤنث و حال عشر در حین ترکیب مخالف حال افراد است و میگوئی احد
رجلا و اثنا عشر رجلا با اسقاط تا از برای مذکر و احدی عشرة و اثنتا عشرة امراة با ثبات تا از برای
مؤنث ص و اول عشرة اثنتی و عشرا اثنتی اذا انثی تشا او ذکرا و الیا لغیر الرفع و ارفع بالالف
و الفتح فی جزئی سواهما الفا ش اول فعل امر فاعله مستتر و عشرة مفعول اول له و اثنتا مفعول
ثانی له و عشرا معطوف علیه اثنتی معطوف علی اثنتی و اذا حرف شرط و انثی مفعول لتشا و تشا

فعل مخاطب

فعل مخاطب فاعله مستتر و او للعطف و ذکرا معطوف علی انثی و الیا مبتدا و لغیر خبر و الرفع مضاف الیه
و ارفع فعل امر فاعله مستتر و بالالف متعلق بارفع و الفتح مبتدا و فی جزئی متعلق بالف و سواهما نائب
الیه الف خبر الفتح ش یعنی در پی در آور عشر را تا اثنتا را با تا وقتی که خواهی انثی را و در پی در آور
عشر بی تا را اثنای بی تا را در وقتی که خواهی مذکر را پس در کلام مؤلف و نشر مرتب است و یاد در اثنی و
اثنتا از برای غیر حال رفع است و رفع ده اثنا و اثنتا را بالف در حال رفع و فتح در جزئین که سوای
اثنا عشر و اثنتا عشر است مالوف شده پس گفته میشود اثنا عشر از برای مذکر با تا در صدر و عجز
عندی اثنا عشر رجلا و اثنتا عشر از برای مؤنث با تا در صدر و عجز و دیگر این اسما مرکب همگی بنی
اند هم در صدر ایشان و هم در عجز بخلاف احد عشر بفتح جزئین و ثلثة عشر بفتح جزئین تا تسعة عشر مگر
اثنا عشر و اثنتا عشر که صدر ایشان معربست بالف در حالت رفعی و بیا در حالت نصبی و جری
و اما عجز ایشان مبنی بر فتح است بخلاف اثنا عشر رجلا و رایت اثنی عشر رجلا و مررت باثنی
عشر رجلا و جاءت اثنتا عشرة امراة و رایت اثنتی عشرة امراة و مررت باثنتی عشرة امراة ص
و میز العشرین و للتسعینا بواحد کاربعین حینا ش میز فعل امر فاعله مستتر و العشرین مفعول به
و للتسعینا و بواحد متعلقان بمیز و کاربعین خبر لمبتدا محذوف ای و ذلک حصل کاربعین
و حینا تمیز ش یعنی تمیز کن عشرین را تا تسعین بواحد که تمیز او را مفرد منصوب بیار و یکسان
در مذکر و مؤنث بخلاف عشرون رجلا و عشرون امراة ص و میزوا مرکبا بمثل ما میز عشرون فسو
بینهما ش میزوا فعل ماض معلوم و الواو فاعله و مرکبا مفعوله و بمثل متعلق بمیزوا و میز
فعل مبنی للمفعول صلة لما و عشرون نایب عن فاعل میز و فسو بینهما فعل امر فاعله مستتر و هما مفعول
عاید الی عشرون و عدد المرکب ش یعنی تمیز کرده اند عدد مرکب را بمثل آنچه تمیز کرده شده عشرون
پس مساوی دان ایشان را یعنی تمیز عدد مرکب همچو تمیز عشرونست پس میباید مفرد منصوب

نحو احدی عشر رجلا و احدی عشرة امرأة چنانکه میگفتی شش رجلا ص وان اضیف عدد مرکب
یبقی البناء و عجز قد یعرب ش ان اضیف فعل ماض مبنی للمفعول و عدد نایب عن الفاعل و مرکب
نعت لعدد و الجملة شرط و یبقی فعل مضارع مبنی للفاعل و البناء فاعله و الجملة جزاء و عجز مبتدا و قد یعرب
خبره ش یعنی اگر اضافه کرده شود عدد مرکب باقی میماند بنای او و عجز که جزء ثانی است گاه اعراب
داده میشود مثلا هرگاه گویی هذه خمسة عشرك و رایت خمسة عشرك و مررت بخمسة عشرك
باضافه عدد مرکب بکاف خطاب مذهب بصریین انست که باقیند جزء آن بر بنای خود یعنی مبنی
بر فتح هم تا و هم را از خمسة عشر در احوال ثلث و گاه معرب میشود عجز است جزء اخر که با بقاء صدر بر بنای
خود پس میگوئی هذه خمسة عشرك بفتح تا و رفع را و رایت خمسة عشرك بفتح تا و نصب را و مررت بخمسة
عشرك بفتح تا و جر را ص وصغ من اثنین فما فوق الی ۞ عشرة کفاعل من فعلا ۞ واختمه فی التانیث
بالتا و متی ۞ ذکرت فاذکر فاعلا بغیر تا ش صغ فعل امر فاعله مستتر و جوبا و من اثنین متعلق بصغ
و فما الفا عاطفة و ما معطوف علی اثنین و فوق صلة ما و الی عشرة متعلق بصغ و من فعلا متعلق بصغ
ای کفاعل المصوغ من فعل و واختمه فعل امر فاعله مستتر و الهاء مفعوله و فی التانیث متعلق باختمه
متعلق باختمه و بالتاء ایضا متعلق باختمه و متی اسم شرط متعلق بذکرت و ذکرت فعل و فاعل و الجملة شرط
و فاذکر فعل امر فاعله مستتر و جوبا و الجملة جزاء له و فاعلا مفعول لاذکر و بغیر نعت للفاعل و تا مضاف
الیه ش اشتقاق کن از اثنین پس آنچه فوق اوست تا عشره وزن را که مثل وزن فاعل است چو
اشتقاق فاعل از فعل یعنی ضارب از ضرب و ختم کن فاعل را در تانیث بتا مثل ثانیه و ثالثة تا عاشرة
و هرگاه تذکیر کردی ذکر کن او را بی تا مثل ثانی و ثالث تا عاشر یعنی از اثنین تا عشره وزن فاعل از اسمائی
مشتق میشود و قاعده انست که از برای مذکر بی تا آری و از برای مؤنث با تا پس ثانی مشتق است
از اثنین و عاشر از عشره و برین قیاس ص وان ترد بعض الذی منه بنی ۞ تضف الیه مثل بعض

بین وان

بین ۞ وان ترد جعل الاقل مثل ما ۞ فوق فحکم جاعل له احکما ش ان ترد فعل الشرط فاعله مستتر
و هو انت و بعض مفعوله و الذی مضاف الیه و منه متعلق ببنی و بنی فعل ماض مبنی للمفعول و الجملة
صلة و تضف فعل مضارع مجزوم و فاعله مستتر و الیه متعلق بتضف و الجملة جزاء له و مثل حال من
مفعول المحذوف و بعض مضاف الیه و بین نعت لبعض و ان ترد فعل مضارع معلوم و فاعله
و جعل مفعوله و الاقل مضاف الیه و مثل مفعول ثان لجعل و ما مضاف الیه و فوق صلة ما و فحکم مفعول
مطلق لاحکم و جاعل مضاف الیه له متعلق باحکم و احکما فعل امر مؤکد بالنون الخفیفة ش اگر اراده
کنی بعض آنچیزی را که اشتقاق کرده شد و موازن فاعل از و اضافه کن بسوی آنچیز موازن فاعل را
مثل اضافه کردن لفظ بعض که بین است در معنی بعضیت و اگر خواهی که دانیدن عدد اقل مثل عددی
که فوق اوست پس حکم کن از برای او حکم کردن جاعل چنانکه میگوئی هذه جاعل ثلثة اربعة از اربعه
خمسة میگوئی هذا رابع ثلثة باضافه رابع یعنی اسمائی عددی که بر وزن فاعلند یا مستعملند یا مشتق
منه یا با ما قبل مشتق منه پس در صورت اولی واجبست اضافه اسم فاعل بمشتق منه مثل ثانی
اثنین و ثالث ثلثة تا عاشر عشرة و اراده یکعدد یعنی یکی از دو عدد یکی از سه و در صورت
ثانی جایز است دو وجه اضافه و عدم اضافه مثل ثالث اثنین و رابع ثلث و عاشر تسعة و معنی
باینطریق میشود که کدامند دو سه و سه چهار و نه ده ص وان اردت مثل ثانی اثنین ۞
مرکبا فجی بترکیبین ۞ او فاعلا بحالیة اضف ۞ الی مرکب بما ثنوی یفی ۞ وشاع الاستغنا
بحادی عشر ۞ ونحوه وقبل عشرین اذکرا ۞ وبابه الفاعل من لفظ العدد ۞ بحالیه قبل او بمعتمد
ش ان للشرط و اردت فعل ماض و التا فاعله و مثل مفعوله و ثانی مضاف الیه و اثنین مضاف الیه
لثانی و مرکبا حال من مثل فجی فعل امر فاعله مستتر و بترکیبین متعلق بجی و او للعطف و فاعلا
لاضف و بحالیة فی موضع الصفة من الفاعل و اضف معطوف علی جی و الی مرکب متعلق باضف

وبما متعلق بیفی وتنوی صلة له وجملة یفی صفة لموکب شاع فعل ماض والاستغنا فاعله وحادی عشر
متعلق بشاع ونحوه معطوف علی حادی وقبل متعلق باذکر وعشرین مضاف الیه اذکر فعل امر مؤکد
بنون الخفیفة وبابه معطوف علی عشرین والفاعل مفعول لاذکر ومن لفظ متعلق باذکر العدد مضاف
الیه لجالیه متعلق باذکر وقبل فی موضع الحال من الفاعل وواو مضاف الیه جملة یعتمد نعت لواو
ش اگر اراده کنی مثل ثانی اثنین را در حالی که ان مثل مرکب باشد پس بیاور ترکیب را اضافه کن فاعل
بدو حالت که دارد حالت تذکیر وحالت تانیث واین اضافه عبوری است که واقع است بالچه
قصد کرده وشایع است استغنا بحادی عشر وما نند او که حادیه عشر است از صورة اولی وصورت
ثانیه که افاده میکند انچه افاده کرده صورت اول وثانیه وذکر کن پیش از عشرین وباب عشرین که
تلثون است تا تسعون فاعل را که مشتق است از لفظ عدد بدو حالتی که دارد حالت تذکیر
وحالت تانیث در حالی که ان فاعل پیش از واویست که اعتماد کرده شده است در عطف باو
دون غیر او از حروف عطف حاصل کلام انست که سبقت گرفت اینکه بنا کرده میشود فاعل از
اسم عدد بدو وجه یکی از ان دو وجه انست که میشود مواد باو بعضی از مشتق منه مثل ثانی اثنین
یعنی یکی از جمله دو تا وثانی از ان دو وجه کدانند اقل است مسمی ما فوق مثل ثالث اثنین یعنی کدانند
دو سه وکذا کرده مصادر این ابیات اینکه هرگاه اراده کرده شود بنا فاعل از عدد مرکب از برای دلالت
بر معنی اول که ان بعضی از مشتق منه است جایز است سه وجه اول انکه تبیان کنی بدو ترکیب
که صدر اول دو ترکیب فاعل باشد در تذکیر وفاعله در تانیث وعجز ایشان عشر باشد در تذکیر و
عشرة در تانیث وصدر ثانی از ایشان در تذکیر احد واثنان وثلثة با تا تاسعة ودر تانیث احدی
واثنتان وثلث بی تا تاسع مانند ثالث عشر ثلثة عشر تا تاسع عشر تسعة عشر از برای مذکر ثالث
عشرة تا تاسع عشرة تسع عشرة در تانیث واین کلمات اربع در ترکیب مبنی بر فتحند ومعنی ثالث عشر

ثلثة عشر

ثلثة عشر یعنی یکی از جمله سیزده عدد وبرین قیاس است سایر ترکیب وجه ثانی انست که اقتصار کنی
بر صدر مرکب پس اول معربست صدر اول ومضاف بمرکب ثانی وبنا بر جزئین مرکب ثانی بحال
خود است نحو هذا ثالث ثلثة عشر وهذه ثالثة ثلث عشرة یعنی از جمله سیزده عدد وجه ثالث انست
که اقتصار کنی بر مرکب اول در حالتی که باقی است بنا صدر وعجز او نحو ثالث عشر وثالث عشرة در
اصل ثالث عشر ثلث عشرة بوده ص میز فی الاستفهام کم مثل ما ۞ میزت عشرین کم شخصا سما ۞ ولیس
بجره من مضمرا ۞ ان ولیت کم حرف جر مظهرا ۞ ش میز فعل امر فاعله مستتر وجوبا وفی الاستفهام
متعلق بمیز وکم مفعول لمیز ومثل متعلق بمیز وما مضاف الیه میزت صلة لمحذوف العاید وعشرین
مفعول لمیزت کم الکاف جارة لقول محذوف وکم اسم استفهام مبتدا وشخصا تمیز وسما
فعل ماضی فاعله مستتر والجملة خبر لکم وانجر فعل امر فاعله مستتر وان بجره بتاویل مصدر منصوب مفعول
لاجر ومن فاعل الجر ومضمرا حال من من وان ولیت فعل شرط وکم فاعله وحرف مفعوله وجر مضاف
الیه مظهرا نعت لحرف ش تمیز کن کم را در استفهام بمثل انچه تمیز کرده عشرین را مثل کم شخصا سما
یعنی چند شخص را برده واجازه ده جر دادن من در حالتی که مقدر است تمیز را اگر در عقب در اید
کم حرف جر را که مظهر است یعنی همچنانکه تمیز عشرین واخوات او منصوبند تمیز کم استفهامیه نیز
منصوبست نحو کم درهما قبضت وجایز است وجر تمیز کم استفهامیه بمن مقدره بشرط انکه کم در
عقب حرف جر باشد نحو بکم درهم اشتریت ای بکم من درهم اشتریت ص واستعملنها تخیرا کعشرة
او مائة لکم رجال ومن ۞ کم کاین وکذا وینتصب ۞ تمیز ذین او به صل من تصب ۞
واستعملنها فعل امر مؤکد بنون الخفیفة فاعله مستتر والهاء مفعوله عاید الی کم وتخیرا حال من
فاعل استعملنها وکعشرة متعلق بتخیرا واو للعطف ومائة معطوف علی عشرة لکم الکاف جارة
لقول محذوف وکم مبتدا ورجال مضاف الیه له ومن معطوف علی رجال اصله من واو نقل حرکته

کم وکذا وکای

الهنة الى ما قبلها ثم حذفت وخبر محذوف وكم خبر مقدم وكائن مبتدا مؤخر وكذا معطوف على كائن و
ينتصب فعل وتمييز فاعل تمييز اسم اشارة يقع مضاف اليه واو للعطف وبه متعلق بصل وصل فعل
امر فاعله مستتر ومن مفعوله وتصب فعل مضارع مجزوم في جواب الامر ش استعمال كن كم را در حالت
ان كم خبري مثل عشرة ومائة يعني تمييز او يا جمع مجرور است باعتبار معنى كم مثل كم رجال عندي
وعشرة رجال يا مفرد مجرور است باعتبار لفظ كم مثل كم رجل عندي ومائة رجل كائن وكذا چو
كنند در استدعاء تمييز منصوب مميز تمييز ايشان و بمعنى تكثير اند چنانكه كم از براى تكثير بود و تصل
سازد تمييز كائن من را تا صواب كرده باشي مثل كائن من بني قتل معه وملك كذا درهما و كائن رجلا عندي
الحكاية صل اخلك باي ما للمنكور سئل ۞ عنه بها في الوقف او حين تصل ۞ ووقفا اخلك ما استطعت
بمن ۞ والنون حرك مطلقا واشبعن ۞ وقل منان ومنين بعدني ۞ الفان كابنين وسكن تعدني
وقل لمن قال اتت بنت منه ۞ والنون قبل تا المثنا مسكنه ۞ والفتح تزد وصل التا والالف
بمن باش دابنسوة كلف ۞ وقل منون ومنين مسكنا ۞ ان قيل جا قوم لقوم فطنا ۞ وان تصن
من لا يختلف ۞ ونادر منون في نظم عرف ۞ اخلك فعل امر فاعله مستتر وباي متعلق باخلك وما
مفعول لاخلك وللمنكور صلة ما وسئل فعل مبني للمفعول وعنه نايب عن فاعل سئل وبها متعلق بسئل
وفي الوقف متعلق باخلك واو للعطف وحين معطوف على الوقف وجملة تصل مضاف اليه لحين
ووقفا حال من فاعل اخلك واخلك فعل امر فاعله مستتر وما مفعوله وللمنكور صلة ما وبمن متعلق
باخلك والنون مفعول لحرك وحرك فعل امر فاعله مستتر ومطلقا نعت المصدر محذوف اي حركة
حركة مطلقا واشبعن فعل امر مؤكد بالنون الخفيفة وقل فعل امر فاعله مستتر ومنان مفعول
به لقل ومنين معطوف على منان وبعد متعلق بقل واي خبر مقدم والفان مبتدا مؤخر وكابنين
نعت لالفان وسكن فعل امر فاعله مستتر وتعد لي مضارع مجزوم في جواب الامر وقل فعل امر

فاعله مستتر

فاعله مستتر ولمن متعلق بقل وقال صلة لمن واتت فعل وبنت فاعل لاتت ومنه مفعول لقال و
النون مبتدا وقبل متعلق بمسكنه وتا مضاف اليه المثنا مضاف اليه له ومسكنه خبر للنون والفتح
مبتدا وتزد خبر له وصل فعل امر فاعله مستتر والتا مفعول لصل والالف معطوف على التا و
بمن باش متعلقان بصل وذا مبتدا وبنسوة متعلق بكلف وكلف خبر له وقل فعل امر فاعله مستتر
ومنون ومنين معطوف على منون ومسكنا حال من فاعل قل وان قيل فعل شرط وجا فعل وقوم فاعل مفعوله
لجا ولقوم متعلق بقيل وفطنا بضم الفاء وفتح الطاء جمع وان تصن فعل شرط فاعله مستتر وفلفظ مبتدا
ومن مضاف اليه لا يختلف خبر لمبتدا ونادر خبر مقدم ومنون مبتدا مؤخر وفي نظم متعلق بنادر
وجملة قد عرف نعت لنظم ش سوال كن باي چيزي را كه از براى منكور از و سوال كرده شده از و بكلمه
اي در وقف يا در حيني كه متصل سازي اي را يعني اگر سوال كرده شود باي از منكور مذكور در كلام
سابق حكايت كرده شده باي چيزي را كه از براى ان منكور است از اعراب و تذكير و تثنيه و جمع در حالت
وصل و وقف پس ميگوئي از براى كسي كه گفته جاني رجل اي از براى كسي كه گفته رايت رجلا اي را و از
براى كسي كه گفته مررت رجل اي و همچنين كرده ميشود در وصل پس ميگوئي از براى كسي كه گفته
جاني اي يافتي و رايت رجلا اي يافتي و در مررت برجل اي يافتي و حكايت كن چيزي را كه از براى
منكور است بمن در حالت وقفي از اعراب و حركت ده نون من را مطلقا يعني در احوال ثلثه و
اشباع كن الحرف نون را تا از و واو و الف و يا بهم رسد و جميع اينها در حالت وقفي است پس
ميگوئي از براى كسي كه گفته جاني رجل منون و رايت رجلا منا و در مررت برجل منى اما اگر من را متصل
سازي بكلمه ديگر اشباع نميكني و نگوئي منان و منين در تثنيه بعد ازين قول كه لي الفان و كابنين است
كه منان حكايت است از الفان و منين از ابنين يعني از براى من دو مصاحبست كه بمنزله دو پسر
و ساكن كردان نون منان و منين را تا عدل كرده باشي بجهت انكه حكايت بمن نميباشد الا در حالت

وقف یعنی میگوئی در تثنیه مذکر منان در حالت رفع و منین در حالت نصب و جر بسکون نون پس
و مورث بوجلین میگوئی در جائنی رجلان منان و در رایت رجلین لنین و بگو مر انکس که گفته اتت بنت منه در
حکایت مفرد مؤنث و منه بفتح میم و نون و سکون ها پس هرگاه گفته شود اتت بنت پس بگو منه
در حالت رفعی و جری و نصبی یکسانست این لفظ و نون ساکن گردانیده شده پیش از تا تاء
و فتح نون نادر است یعنی میگوئی در تثنیه مؤنث منتان در حالت رفع و منتین در حالت
نصب و جری و بسکون نونی که پیش از تاست و فتح نون نادر است و وصل کن تا را و الف را بمن
در عقب این ترکیب که ذا بنسوة کلف است مثلا هرگاه گفته شود ذا کلف بنسوة میگوئی
منات و بگو تو منون و منین بسکون نون اگر گفته شود جاء قوم لقوم فطن یعنی آمدند قومی
قومی را که زیرکند تو میگوئی منون در حکایت قوم اول و منین در حکایت قوم ثانی یعنی جمع
مذکر در حالت رفع منون و در حالت نصب و جری منین پس هرگاه گفته شود جاء قوم بگو منون
و هرگاه گفته شود مررت بقوم بگو منین و اگر متصل سازی من را بکلمه دیگر پس لفظ مختلف میشود
و منون بواو و نون در وصل نادر است که در بعضی اشعار عرب که مشهور است واقع
پس میگوئی در حالت وصل در شعر عربان واقع شده باختلاف لفظ من اینست انوا ناری فقلت
منون انتم فقالوا الجن فقلت عموا ظلاما پس گفته منون و انتم و قیاس من انتم بود ص والعلم
احکینه من بعد من ش ان عریت من عاطف بها اقتون ل العلم مفعول لفعل محذوف تفسیره
احکینه و الحکینه فعل امر فاعله مستتر و الها مفعوله عاید الی العلم و من بعده متعلق باحکینه
و من مضاف الیه ان عریت فعل و فاعل مستتر یعود الی من و من عاطف متعلق بعریت و بها متعلق
باقتون و جمله اقتون نعت لعاطف ش حکایت کن علم را از بعد من اگر عاری باشد آن من از
عاطفی که مقرون باوست یعنی جا بنا است اینکه حکایت کرده شود علم مذکور بعد از چیزی که از برای

علم مذکور است

علم مذکور است در کلام سابق از اعراب پس من مبتداست و علی که بعد از وست خبر او و اگر
سابق باشد بمن عاطف جایز نیست در علم آنچنانی که بعد از وست آنچه از برای او بود از اعراب بلکه
واجبست رفع او بر اینکه خبر از من باشد یا مبتداست و خبر او من پس میگوئی از برای قایل زید
و رایت زیدا و مررت بزید و من زید برفع تنها حاصل کلام آنست که اگر من عاطفی سبقت نگرفته
معرب باعراب علمیست که پیش از وست و اگر سبقت گرفته مرفوعست و پس التانیث ص
علامة التانیث تاء و الف ش و فی اسام قدروا التا کالکتف و یعرف التقدیر بالضمیر
و نحوه کالرد فی التصغیر ل علامة مبتدا و التانیث مضاف الیه و تا خبره و الف عطف
علی تا و فی اسام متعلق بقدروا و قدروا فعل و فاعل و التا مفعوله و کالکتف خبر لمبتدا
محذوف ای ذلک کالکتف و یعرف فعل مبنی للمفعول و التقدیر نایب عن فاعل یعرف و بالضمیر
متعلق بیعرف و نحوه معطوف علی الضمیر و کالرد خبر لمبتدا محذوف و فی التصغیر متعلق بالرد
ش علامة تانیث تا و الف است و تقدیر کرده اند در اسم چندی تا را بجهت آنکه تا اکثر
استعمالست همچو کتف و عین و دانسته میشود تقدیر تا بضمیری که عاید باینانست
و مانند او همچو رد تا در تصغیر و وصف مؤنث یعنی علامة تانیث سه چیز است
تا و الف مقصوره و الف ممدوده و تا بیشتر مستعمل میشود و از این جهت تقدیر کرده
در بعضی از اسماء تا را مثل عین و کتف و اذن و قدم که مؤنثات سماعی اند و دلیل بر تا
انیث ضمیر مؤنث است مثل الکتف نهشتها و العین کحلتها و تصغیر مثل عینه
و اذینه و قدیمه و کتیفه و وصف مؤنث نحو اکلت کتفا مشویة ص و لا تلی فارقة
تعولا اصلا و لا المفعال و لا المفعیلا کذاک مفعل و ما تلیه تا الفرق من ذی
فشذ و ذیه و من فعیل کقتیل ان تبع موصوفه غالبا التا تمتنع و لا تلی

نعم فاعله مستتر یعود الی التا فارقة حال من التا فاعل تلی وفعول لا مفعول تلی واصلا
حال من فعول ولا المفعال ولا المفعیل معطوفان علی فعول وکذا الخبر مقدم ومفعل
مبتدا مؤخر وما مبتدا اول وتلیه صلة وتا فاعله والفرق مضاف الیه ومن بدی متعلق
بتلیه فشذوذ مبتدا ثان وفیه خبره والجملة خبر الاول ومن فعیل متعلق بتمنع وکفتیل
حال من فعیل وان تبع فعل شرط وموصوفه مفعول لتبع وغالبا منصوب بنزع الخافض
والتا مبتدا وتمتنع خبره ش ودر عقب در نمی آید تا فعول را در حالة بودن تا فارق میان مذکر
ومؤنث در حالتی که فعول بمعنی فاعل اصل است نسبت بمفعول بمعنی مفعول وهمچنین لاحق
نمیشود تا مفعال ونه مفعیل را وهمچنین است مفعل وانچه در عقب در آمده تا او را از اوزان
مذکور که فارقست پس شاذ است وممتنع است تا از فعیل مثل قتیل اگر تابع شود موصوفش را
یعنی بعضی از صفات لاحق نمیشود او را تای فارقه بلکه تذکیر وتانیث در وی مساویست وان بعض
یا بر وزن فعولست مثل شکور وصبور مثل هذا رجل شکور وامراة شکور ورجل صبور
وامراة صبور وفعول درین امثله بمعنی فاعل است یا انکه از وصف بر وزن مفعالست
مانند رجل مهذار وامراة مهذار یا بر وزن مفعیل است چون رجل معطیر وامراة معطیر
یا بر وزن مفعل است چون رجل مغشم وامراة مغشم انچه لاحق شده او را تاء فارقه
از این صفات مذکوره پس شاذ است مانند عدد وعددة وسیقان وسیقانة ومسکین
ومسکینة اما فعیل پس یا انست که میباشد بمعنی فاعل یا بمعنی مفعول پس اگر بمعنی فاعل باشد
فاعل لاحق میشود او را تاء تانیث مثل رجل کریم وامراة کریمة وبرسیل ندرتا را حذف
کرده اند مانند قول الله تعالی من یحیی العظام وهی رمیم وان رحمة الله قریب من
المحسنین واگر بمعنی مفعول باشد مثل قتیل بمعنی مقتول یا انست که مستعمل میشود بدون موصوف

یا با موصوف

یا با موصوف بنا بر اول لاحق میشود مانند هذه ذبیحه وبنا بر ثانی لاحق نمیشود مانند
با مراة جریح وبعین کحیل ومررت برجل جریح ص والف التانیث ذات قصر ش وذات مد
نحو انثی العرش والاشتهار فی مبانی الاولی ش یبدیه وزن ارنبی والطولی ومرطی ووزن
فعلی جمعا ش او مصدرا او صفة کشبعا ش وکباری سمها سبطری ش ذکری وحثیثی
مع الکفری ش کذاک خلیطی مع الشقاری ش واعز لغیر هذه استثنا ک والف
مبتدا والتانیث مضاف الیه وذات خبره وقصر مضاف الیه وذات معطوف علی ذات
ومد مضاف الیه ونحو خبر لمبتدا محذوف وانثی مضاف الیه والعرش ایضا مضاف الیه والاشتهار
مبتدا وفی مبانی متعلق باشتهار والاولی مضاف الیه ویبدیه فعل ومفعول والجملة خبر
ووزن فاعل یبدی وارنبی مضاف الیه والطولی ومرطی ووزن معطوفات علی ارنبی
وفعلی مضاف الیه وجمعا حال من فعلی او مصدرا او صفة معطوفان علی جمعا وکشبعا خبر
لمبتدا محذوف وکباری وسمها وسبطری وذکری وحثیثی وکفری معطوفات علی شبعا
وکذاک خبر وخلیطی مبتدا ومع الشقاری معطوف علی خلیطی باقامه مع مقام الواو
واعز فعل امر فاعله مستتر بمعنی انسب ولغیر متعلق باعز وهذه مضاف الیه واستثنا را
مفعول لاعز ش والف تانیث صاحب قصر است وصاحب مد مانند انثی عرش که غراء است واشتهار
در مبانی الف مقصور ظاهر میسازد او را وزن فعلی مثل ارنبی ووزن فعلی مثل مرطی
ووزن فعلی در حالتی که جمع است یا مصدر یا صفة مثل شبعا وکباری وسمها وسبطری
وذکری وحثیثی وکفری وهمچنین است خلیطی وشقاری ونسبت ده از برای غیر این اوزان
که مذکور شد فلت را بدانکه الف تانیث بر دو قسم است احدهما مقصوره وثانی ممدوده
واز برای هر یک اوزان مشهوره هست اما مقصوره پس از برای ان اوزان مشهوره است

فاوزان نادر اما اوزان مشهور مقصور مثل فعلی بضم فا وفتح عین که میزانست از برای هیه
وشبعا اسم موضوعست ومثل فعلی بضم فا وسکون عین که میزانست از برای طبی که اسم نبتی است
یا صفتست مثل حبلی وطولی یا مصدر است مثل رجعی ومثل فعلی بفتح فا وعین که میزانست از برای بدوی
که اسم فریست یا مصدر است مثل مرطی که قسمی از دویدنست یا صفت مثل حیری که اسم از برای حمار است
که صاحب نشاطست از نظلش ومثل فعلی بفتح فا وسکون عین که میزانست از برای صرعی که جمع
صریع است یعنی افتاده یا مصدر است مثل دعوی یا صفت مثل شبعی یعنی سیر ومثل فعالی
بضم فا که میزانست از برای حباری که طایریست ومثل فعّلی بضم فا وتشدید عین که میزانست
از برای سمّهی یعنی شی باطل ومثل فعّلی بکسر فا وفتح عین وتشدید که میزانست از برای سبطری
یعنی قسمی از مشی ومثل فعلی بکسر فا وسکون عین که میزانست از برای ذکری که مصدر است یا میزانست
از برای ظبی که جمع ظبیانست واو در یه است مثل هرّه ومثل جمّی در جمع جمل ومثل فعّلی
بکسر فا وتشدید عین که میزانست از برای حثیثی یعنی حث یعنی حرص ورغبت ومثل فعّلی بضم فا وفتح
وتشدید عین وتشدید لام که میزانست از برای کفری که اسم است از برای دعاء طلع
یعنی غنچه شکوفه ومثل فعّیلی که میزانست از برای خلیطی یعنی اختلاط ومثل فعالی بضم فا وتشدید
که میزانست از برای شقاری که اسم نبتی است واوزان نادر در ابیات بعد مذکور خواهد شد

ص لِمَدِّهَا فَعَلَاءُ أَفْعِلَا ۞ مُثَلَّثَ الْعَيْنِ وَفَعْلَلَا ۞ ثُمَّ فِعَالَى فُعْلُلَا فَاعُولَا ۞ وَفَاعِلَا ۞
فَعْلِيَا مَفْعُولَا ۞ وَمُطْلَقَ الْعَيْنِ فَعَالَى وَكَذَا ۞ مُطْلَقَ فَاءٍ فَعْلَلَاءُ أَخِذَا ۞ لِمَدِّهَا خَبَرُهَا
والضمير عايد الى الف التانيث افعلا معطوف على فعلاء بحذف العاطف للضرورة مثلث حال من افعلا
والعين مضاف اليه وفعالى عطف على فعلا وكذا متعلق باخذا وفا مضاف اليه وفعللا مبتدا
وجملة اخذ خبره ش از برای مد تانیث وزن فعلاء است وافعلا در حالتی که در عین او
الف

حرکات ثلث

حرکات ثلث رواست وهمچنین فعللاء وفعالا وفعللاء وفاعولا وفاعلاء وفعلیا ومفعولا
وفعالی که مطلق العین است یعنی حرکات ثلث رواست در عین او وهمچنین اخذ کرده شده
فعللاء در حالتی که مطلق الفا است یعنی در فاء الفعل او سه وجه جایز است ضم وفتح وکسر
یعنی از برای الف تانیث ممدوده چند وزنست بعضی از انها فعلاء بفتح فا وسکون عین
واسم میباشد مثل صحراء وصفت مانند حمراء ومثل افعلاء بفتح همزه وسکون فا وفتح عین
وضم عین وکسر عین که میزانست از برای اربعاء واربعاء که عبارة از روز چهارشنبه است
ومثل فعللاء بفتح فاء وسکون عین وفتح لامین که میزان عقرباست که انثی عقربست ومثل
فعالاء بکسر فا وفتح عین که میزانست از برای قصاصا یعنی قصاص ومثل فعللاء بضم فا وسکون عین
وضم لام اول وفتح لام ثانی که میزانست از برای قرقضاء واو نوعی از جلوس است وفاعولاء
که میزانست از برای عاشوراء یعنی روز دهم محرم الحرام وفاعلاء که میزانست از برای قاصعاء
واو سوراخ موش دشتی است ومثل فعلیاء بکسر فاء وسکون عین وکسر لام وفتح یاء که میزانست
از برای کبریاء یعنی عظمت ومثل مفعولاء که میزانست از برای مشیوخاء جمع شیخ ومثل فعولاء
بفتح فا وضم عین وکسر عین که میزانست از برای دبوقاء یعنی عذره وبراساء وایشان طایفه
از ناس اند وکثیر او ومثل فعللاء بفتح فاء وکسر فا وضم فاء وسکون عین وفتح لامین که میزانست
از برای خیلاء یعنی کبر وحقباء که اسم است از برای مکان وبیداء اسم است از برای بردیانی
که در خطوطست یعنی جامه است که از یمن می آورند المقصور والممدود اذا اسم استوجب
من قبل الطرف ۞ فتحا وكان ذا نظير كالاسف ۞ فلنظير المعل الآخر ۞ شبوت قصر بقياس
ظاهر ۞ كفعل وفعل في جمع ما ۞ كفعلة وفعلة نحو الدما ۞ اذا للشرط واسم فاعل الفعل محذوف
يفسره استوجب واستوجب فعل فاعله مستتر ومن قبل متعلق باستوجب والطرف مضاف اليه

وفتحا مفعول لاستوجب وكان فعل ناقص اسمه مستتر وذا خبره ونظير مضاف اليه له وكالاسف
خبر لمبتدا محذوف اى وذلك كالاسف فلنظير الفا جواب لاذا ونظير خبر مقدم والمعل نعت له
والاخر مضاف اليه لمعل وثبوت مبتدا مؤخر وقصر مضاف اليه وبقياس متعلق بثبوت وظاهر نعت
لقياس وكفعل خبر لمبتدا محذوف وفعل عطف عليه وفى جميع موضع الحال من فعل وفعل وما
مضاف اليه وكفعلة صلة لما وفعله معطوف على فعله وخبر لمبتدا محذوف والدعاء مضاف اليه له
ش هرگاه مستوجب باشد اسمى فتح را از پيش اخر يعنى ماقبل اخر او مفتوح باشد وان اسم صاحب نظير باشد
يعنى نظيرى از صحيح داشته باشد پس نظير او راست كه معتل الاخر است ثبوت قصر بقياس
ظاهر معتل الاخر را بر صحيح مثل اسف كه مصدر فعل صحيح است ولازم كه فعل او بر وزن فعل بفتح فا
وكسر عين است مثل اسف بفتح همزه وكسر عين كه فعل لازم صحيح است ومصدر او اسف بفتح همزه
وفتح سين امده است واو را نظيرى هست از معتل العين مثل جوى بفتح جيم وكسر واو كه مصدر او
جوى عايد بفتح وقصر وهمچو فعل بكسر فا وفتح عين در جمع چيزى كه همچو فعله است بكسر فا وفعله
بضم فا مانند الدعاء بضم دال در جمع دمية بدانكه مقصور بر دو قسم است قياسى وسماعى
قياسى هر اسم معتلى است كه نظيرى در صحيح داشته باشد بفتح ماقبل اخر مثل جوى كه مقصور قياسيست او نظير
از صحيح اسفا است ومانند مرى بكسر ميم وفتح را در جمع مريه ومدى بضم ميم وفتح دال در جمع مدية كه نظير
ايشان از صحيح قرب بكسر قاف وفتح را است در جمع قربه بضم قاف وفتح را در جمع قربه
يعنى نزديكى جستن ومثل دمى بضم دال وفتح ميم در جمع دمية كه مقصور قياسيست ونظير او از صحيح قربا
در جمع قربة ودمية صورتيست كه از عاج ومانند ان ميسازند س وما استحق قبل اخر الفا
فالمد فى نظيره حتما عرف كقصد الفعل الذى قد بدا لى بهمز وصل كارعوى وكارتاى
ما مبتدا واستحق صلته وقبل ظرف لاستحق واخر مضاف اليه والف مفعول لاستحق فالمد مبتدا

وفى نظيره

وفى نظيره متعلق بعرف وحتما حال من ضمير عرف وعرف فعل مبنى للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه
والجملة خبر المد وهذا المبتدا والخبر خبر عن ما وكقصد خبر لمبتدا محذوف والفعل مضاف اليه له
والذى نعت للفعل وقد بدى صلة للذى وبهمز متعلق ببدى ووصل مضاف اليه له وكارعوى خبر
لمبتدا محذوف وكارتاى عطف عليه ش وهر حرفى كه مستحق شود از پيش حرف اخر الف را از مصادر صحيح
پس در نظير او از معتل شناخته شده در جايى كه مد را جايست مثل مصدر فعلى كه بتحقيق ابتدا كرده شده
بهمزه وصل مثل ارعوى وارتاى يعنى مد و نيز مثل مقصور بر دو قسم است قياسى وسماعى قياسى
هر معتلى است كه از براى او نظيرى از صحيح باشد كه زياد كرده باشند الفى پيش از حرف اخر او واين
مثل مصدر فعلى است كه در اول او همزه وصل باشد مانند ارعوى ارعواء وارتا وارتاء واستقصى
استقصاء كه نظير ايشان از صحيح انطلق انطلاقا واقتدر اقتدارا واستخرج استخراجا است وهمچنين
مد و قياسيست هر فعل معتلى كه بوده باشد بر وزن افعل مانند اعطى اعطاء كه نظير او از صحيح
اكرم اكراما است س والعادم النظير ذا قصر ذا مد بنقل كالحجا وكالخذا ل والعادم مبتدا والنظير
مضاف اليه له وذا حال من النظير وقصر مضاف اليه وذا ايضا حال من النظير ومد مضاف اليه
وبنقل خبر له وكالحجا خبر لمبتدا محذوف وكالخذا معطوف على الحجا ش واخر نظير ندارد در حالتى
كه صاحب قصر است باينكه ان نظير مد باشد فتح ماقبل اخر او پس قصر و مد او بنقل است و مقصور
بر سماع يعنى قسم ثانى مقصور سماعى و مد و سماعيست وقاعده ايشان انست كه نباشد از براى
ايشان نظيرى از صحيح كه ماقبل اخر او مفتوح باشد در مقصور و زيادتى الف پيش از حرف اخر
در مد و مقصور سماعى مانند فتى مفرد فتيان كه فتى نظير از صحيح ندارد كه ماقبل اخر او
مفتوح باشد وحجا بمعنى عقل ونرى بمعنى تراب كه ايشان نيز داخل مقصور سماعى اند ومثال مدود
سماعى فتاء بمعنى حداثت سن وسناء بمعنى شرف وحذاء بمعنى نعل كه ايشان نظيرى از صحيح ندارند

کذا یا دشده باشد از پیش آخر او الفی ص وَقَصْرُ ذِی الْمَدِّ اضْطِرَارًا مُجْمَعٌ ش عَلَیْهِ وَالْعَکْسُ بِخُلْفٍ یَقَعُ ل وَقَصْرُ مبتدا و ذی بمعنی صاحب مضاف الیه له و المد مضاف الیه لذی و اضطرارا مفعول له لقصر و مجمع خبر لقصر و علیه نایب عن فاعل مجمع و العکس مبتدا و بخلف متعلق بیقع و یقع خبر لمبتدا ش و قصر صاحب مد از جهت اضطرار مجمع علیه است میان بصریین و کوفیین و عکس یعنی مد صاحب قصر واقع است میان بصریین و کوفیین باختلاف یعنی خلافی میان بصریین و کوفیین در جواز قصر ممدود از جهت ضرورت و اختلاف شده در جواز مد مقصور پس رفته اند بصریون بمنع و رفته اند کوفیون بجواز و استدلال جسته اند بقول شاعر شعر یا لک من قبر و من شیشبان ش یَنْشَبُ فِی الْمَنْخَرِ وَاللِّهَاةِ ش که مد داده اند لها را از جهت ضرورة و او مقصور بوده یعنی تعجب میکنم از تو ای قبر که از نخل طویلی بحاصل آمده که از لطافت فرو میروی در سینه و در حرم لسان کَیْفِیَّةَ تَاءٍ إِنْ کَانَ عَنْ ثَلٰثَةٍ مُرَتَّقِیَا ش اللَّفْظُ وَالْمَدُّ وَجَمْعُهُمَا صَحِّحَا ص آخِرَ مَقْصُورٍ ثُنِّیَ اجْعَلْهُ یَا ش کَذَا الَّذِی اَلْیَا اَصْلُهُ عَزَا الْفَتَی ش وَالْجَامِدُ الَّذِی اُمِیلَ کَتَی ش فِی غَیْرِ ذَا تَقْلِبُ وَاوًا الْاَلِفَ ش وَاَوَّلُهَا مَا کَانَ قَبْلَ قَدْ اُلِفَ ل آخر مفعول لفعل محذوف یفسره اجعله و مقصور مضاف الیه له و جمله ثنی نعت لمقصور و اجعله فعل امر فاعله مستتر و الهاء مفعول و یا مفعول ثانی له و ان حرف شرط و کان فعل ناقص اسمه مستتر عاید الی المقصور در غیر ثلثة متعلق بمرتقیا و مرتقیا خبر لکان و کذا خبر مقدم و الذی مبتدا و اصله خبره و الجمله صلة و نحو خبر لمبتدا محذوف و ای و هذا نحو و الفتی مضاف الیه و الجامد معطوف علی الفتی و الذی نعت لجامد و امیل صلته و کتی خبر لمبتدا محذوف و فی غیر متعلق بتقلب و ذا اسم اشارة مضاف الیه و تقلب فعل مجهول و واوا مفعول ثان له و الالف نایب عن فاعل تقلب و اولها فعل امر فاعله مستتر و الهاء مفعول اول له و ما مفعول ثان له و کان فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی ما و قبل متعلق بالف و جمله قد الف خبر لکان و کان و معمولها صلة لما ش

و بگردان

و بگردان آخر مقصور را که تثنیه میکنی او را یا اگر باشد از مقصور زاید از سه حرف باینکه الف رابع باشد یا بیشتر و همچنین قلب بیا میکنند آخر مقصور را که یا اصل او باشد و همچنین جامد لا که اشتقاق نکرده اند او را تا معلوم شود اصل الف او و اما له کرده شده باشد مثل متی که علم یا الف او را قلب بیا میکنند در تثنیه پس میگویند متیان و در غیر آنچه مذکور شد قلب کرده میشود الف بواو خواه الف بدل از واو باشد مثل عصی و قفا یا مجهول الاصل و اما له نکرده باشند مثل الی که علم باشد پس میگوئی عصوان و قفوان و الوان و در یای در او و الف را آنچه بتحقیق مالوف و معروف شده قبل ازین در باب تثنیه از یا و الف و نون در حالت رفع و یا در حالت نصب و جر حاصل کلام آنکه الف مقصور قلب کرده میشود بیا در سه موضع اول آنکه در مرتبه رابع یا زیاده از رابع باشد مثل ملهی و مستقصی که میگوئی در تثنیه ملهیان و مستقصیان ثانی آنکه در مرتبه ثالث باشد و بدل از یا مثل فتی و رحی که میگوئی در تثنیه فتیان و رحیان ثالث آنکه در مرتبه ثالث باشد و مجهول الاصل باشد و اما له کرده باشند مثل متی که میگوئی در او متیان و در رو و موضع الف در حال تثنیه قلب بواو میشود اول آنکه ثالث باشد و بدل از واو مثل عصی و قفا که میگوئی در تثنیه عصوان و قفوان ثانی آنکه ثالث باشد و مجهول الاصل مثل الی که میگوئی در تثنیه الوان

ص وَمَا کَصَحْرَاءَ بِوَاوٍ ثُنِّیَا ش وَنَحْوُ عِلْبَاءٍ کِسَاءٍ وَحَیَا ش بِوَاوٍ اَوْ بِهَمْزٍ وَغَیْرِ مَا ذُکِرْ ش صَحِّحْ وَمَا شَذَّ عَلَی نَقْلٍ قُصِرْ ل وما مبتدا و کصحراء صلة له و بواو متعلق بثنیا و جمله ثنیا خبره و نحو مبتدا و علباء مضاف الیه له و کساء و حیا معطوفان علی علباء و بواو متعلق بثنی و الجمله خبر لنحو و او عطف علی واو و غیر مفعول لصحح و ما مضاف الیه له و ذکر صلته و صحح فعل امر فاعله مستتر و ما مبتدا موصول و شذ صلته و علی نقل متعلق بقصر و جمله قصر خبر عن ما ش و آنچه مثل صحراء است همزه او منقلب است از الف تا نیز بجهت آنکه اصل او حرا ابود تثنیه کرده میشود او بواو و نحو علباء

ازواو است

که همزهٔ او از برای الحاق بقرطاس است و نحو کساء که همزهٔ او بدل از واو است و نحو حیاء که همزهٔ او بدل
یا همزه و تصحیح کن باینکه اعلال همزه کنی در غیر آنچه مذکور شد و آنچه شاذ باشد یعنی بر خلاف مذکور
مقصور است بر نقل و سماع بدانکه ممدود را هرگاه خواهند تثنیه بنا کنند یا آنست که همزهٔ او
بدل از الف تانیث است یا همزه از برای الحاق است یا همزه بدل است از حرف اصلی یا همزه اصل است پس اگر
بوده باشد بدل از الف تانیث پس مشهور قلب او بواو است مانند صحراء و حمراء که میگوئی در تثنیه
ایشان صحراوان و حمراوان و اگر همزه الحاقی باشد مثل علباء که لاحق شد همزه از برای الحاق بقرطاس است
یا آنکه بدل از اصل باشد مثل کساء که همزه بدل از واو است جایز است درین دو صورت دو وجه
قلب بواو پس میگوئی علباوان و کساوان و ابقاء همزه از غیر تغییر مانند علباءان و کساآن و اگر
همزه ممدود اصلی باشد واجبست ابقاء آن مانند قراء که میگوئی در و قراآن و مثال شاذ مقصور
مثل خوزلان که قیاس در و خوزلیان بود و مثال شاذ ممدود مثل حمرایان که قیاس در
حمراوان بود س وَاحْذِفْ مِنَ الْمَقْصُورِ فِي جَمْعٍ عَلَى ۞ حَدِّ الْمُثَنَّى مَا بِهِ تَكَمَّلَا ۞ وَالْفَتْحَ أَبْقِ
مُشْعِرًا بِمَا حُذِفْ ۞ وَإِنْ جَمَعْتَهُ بِتَاءٍ وَأَلِفْ ۞ فَالْأَلِفَ اقْلِبْ قَلْبَهَا فِي التَّثْنِيَهْ ۞ وَتَاءَ ذِي التَّاءِ
الزَّمَنَ تَنْحِيَهْ ل واحذف فعل امر فاعله مستتر و من المقصور متعلق باحذف و کذا فی جمع متعلق
باحذف و علی حد متعلق بکائن نعت لجمع و المثنی مضاف الیه له و ما مفعول به لاحذف و به متعلق
و جملهٔ تکملا صلهٔ لما و الفتح مفعول لابق و ابق فعل امر فاعله مستتر و مشعرا حال من الفتح و بما متعلق
بمشعر و جملهٔ حذف صلهٔ لما و ان للشرط و جمعته فعل و فاعل و مفعول و الهاء عائد الی المقصور و بتا
متعلق بجمعته و الف معطوف علی تا فالالف مفعول لاقلب و اقلب فعل امر فاعله مستتر و قلبها
مفعول مطلق لاقلب و فی التثنیه متعلق بقلبها و تا مفعول اول لا لزمن و ذی بمعنی صاحب مضاف الیه
و التاء ایضا مضاف الیه و الزمن فعل امر فاعله مستتر و تنحیه مفعول ثان لا لزمن السقوط

ش حذف کن

ش حذف کن از مقصور در جمعی که بر حد مثنی است یعنی جمع بواو و نون چنین را که کامل ناسم باو و
باقی گذار فتح را تا مشعر و دلیل باشد بانکه آنچه حذف شده الف است پس میگوئی در موسی موسون و
اگر جمع کنی تو مقصور را بالف و تا که جمع مؤنث سالم است پس قلب کن الف را چنانکه قلب میکردی
او را در تثنیه و لازم گردان تاء ذی التاء را اسقاط یعنی اسمی که در و تاء تانیث باشد اگر ذاهی او را جمع مؤنث
سالم کنی تاء او را بیندازی پس میگوئی در قطات قطوات بدانکه هرگاه جمع کرده شود صحیح لام خود
و او جمع بواو و نون است لاحق میشود او را علامت از غیر تغییر پس میگوئی در زید زیدون و اگر جمع کرده
شود منقوص حذف کرده میشود و ضمه داده میشود ما قبل او و کسره داده میشود ما قبل یا پس
میگوئی قاضون در حالت رفع و قاضین در حالت جر و نصب و اگر جمع شود ممدود معامله
باو میکنند پس اگر همزهٔ او بدل از حرف اصلی باشد یا از برای الحاق جایز است در و دو وجه ابقاء
همزه و ابدال او بواو پس گفته میشود در کساء در حالت علمیت کساؤن و کساوون و علباؤن
و علباوون و اگر همزه اصلی باشد واجبست ابقاء او پس میگوئی در قراء قراؤن و اما مقصور پس
حذف کرده میشود الف او هرگاه جمع کرده شود بواو و نون و باقی گذاشته میشود فتحه تا دلیل
باشد بر حذف الف پس میگوئی در مصطفی مصطفون رفعا و مصطفین جرا و نصبا بفتح فا باو
و یا و اگر جمع کرده شود بالف و تا قلب کرده میشود الف او همچنانکه قلب کرده میشود در تثنیه
پس میگوئی در حبلی حبلیات و در فتی و عصی در حالت علمیت فتیات و عصوات و اگر بوده باشد
بعد از الف مقصور واجبست حذف او پس میگوئی در فتات فتیات س وَالسَّالِمَ الْعَيْنِ الثُّلَاثِيَّ
اسْمًا أَنِلْ ۞ اتِّبَاعَ عَيْنٍ فَاؤُهُ بِمَا شَكَلْ ۞ إِنْ سَاكِنَ الْعَيْنِ مُؤَنَّثًا بَدَا ۞ مُخْتَتَمًا بِالتَّاءِ أَوْ مُجَرَّدَا ۞ وَ
سَكِّنِ التَّالِي بِغَيْرِ الْفَتْحِ أَوْ ۞ خَفِّفْهُ بِالْفَتْحِ فَكُلًّا قَدْ رَوَوْا ل وَالسَّالِمَ مفعول لانل و العین
مضاف الیه و الثلاثی نعت للسالم و اسما حال من الثلاثی و انل فعل امر فاعله مستتر و اتباع

مفعول ثان لاعلم وغیر مضاف الیه وفاءه مفعول لاتباع وبها متعلق باتباع وشکل صلة لها
وان للشرط وساکن مفعول لبدا والعین مضاف الیه ومؤنثا حال من ساکن وبدا ماض
فاعله مستتر ومختتما حال من فاعل بدا وبالتاء متعلق بمختتم واو للعطف ومجردا عطف علی مختتم وسکن
فعل امر فاعله مستتر والتالی مفعول لسکن وغیر مفعول لتالی والفتح مضاف الیه واو للعطف
وخفف معطوف علی سکن وبالفتح متعلق بخففه وفکلا مفعول لقدروا وقدروا ماض
وفاعل ش عطا کن سالم العین ثلاثی که اسم باشد تابع کردانیدن عین او فاء او را بانچه حرکت داده
فاء او باواز ضم وفتح وکسر اگر ظاهر شود ان اسم درحالی که ان اسم ساکن العین باشد ومؤنث خواه
مختتم بتا باشد وخواه مجرد وساکن کردان تالی را که غیر فتح باشد تا تخفیف ده او را بفتحه وجمع
اینها را قوم روایت کرده اند یعنی هرگاه جمع کرده شود اسم ثلاثی صحیح العین وساکن که مؤنث
است خواه با تا باشد وخواه مجرد از تا بالف وتا تابع کردانیده شده عین او فاء او را در حرکت
پس میگوئی در وعد وعدات ودر جفنة جفنات ودر جمل وبسر جملات وبسرات ودر هند
وکسرة هندات وکسرات وجایز است در عین بعد از کسر وضمه تسکین وفتح پس میگوئی
جملات وجملات وبسرات وبسرات وهندات وهندات وکسرات وکسرات وجایز نیست
بعد از فتحه بلکه واجبست اتباع ص ومنعوا اتباع نحو ذروة وذبیة وشذ کسر جوزة ک
منعوا فعل فاعل واتباع مفعوله ونحو مضاف الیه وذروة مضاف الیه لنحو وذبیة معطوف علی ذروة
وشذ فعل فاعله کسر وجوزة مضاف الیه ش منع کرده اند قوم اتباع مانند ذروه وذبیه را وشاذ است
کسر جوزه بعنوان اتباع یعنی هرگاه بوده باشد مؤنث مذکور مکسور الفاء ولام الفعل او واو
باشد ممتنع است در او اتباع عین مر فا را پس نمیگوئی در ذروه ذروات بکسر فا وعین از جهت
استثقال بلکه واجبست فتح عین یا تسکین عین پس ذروات وذروات وشاذ است قول

قوم جوزات

قوم جوزات بکسر فا وعین وهمچنین جایز است اتباع در وقتی که فا مضموم باشد ولام یا مانند ذبیه
پس نمیگوئی ذبیات بضم فا وعین از جهت استثقال بلکه واجبست فتح یا سکون پس میگوئی
ذبیات یا ذبیات ص ونادر او ذو اضطرار غیر ما قدمته او لاناس انما ک نادر خبر
مقدم واو للعطف وذو معطوف علی نادر واضطرار مضاف الیه غیر مبتدا وما مضاف الیه
وقدمته صلة لما او لاناس عطف علی اضطرار متعلق بانما وانما فعل ماض فاعله مستتر
بمعنی انتسب ش غیر انچه مقدم داشتم او را نادر است یا صاحب اضطرار با منسوب بقوم است
اما اول مثل قول قوم در جوزه جوزات بکسر فا وعین وثانی همچو قول قوم زفرات بفتح زا وسکون
عین وقیاس اتباع عین است مر فا را وثالث همچو قول هزیل در جوزه وبیضه جوزات وبیضات
بفتح فا وعین ومشهور سکون عین است جمع التکسیر ص افعلة افعل ثم فعلة ثم
افعال جموع قلة ک افعلة مبتدا وافعل وفعلة وافعال معطوفات علی افعلة وجموع مبتدا
وقلة مضاف الیه ش اوزان جمع افعلة افعل وفعلة وافعال است جمع تکسیر چیزیست که
دلالت کند بر اکثر از اثنین بتغیر ظاهری مثل رجال در جمع رجل یا مقدر مثل فلک که از برای
مفرد وجمع بیک صورتست لیکن در مفرد ضمه او را مثل ضمه قفل باید دانست ودر جمع ضمه
او را مثل ضمه اسد در جمع اسد وجمع تکسیر بر دو قسم است جمع قلة وجمع کثرت وجمع قلة
چیزیست که دلالت کند بر ثلاثه وما فوق او تا عشره وجمع کثرت دلالت میکند بر ما فوق عشره
الی غیر النهایة ومستعمل میشوند هر یک از ایشان در موضع دیگر بر سبیل مجاز وجمع قلة را
چهار وزنست چنانکه شاعر عجم گفته جمع قلة را بود چهار امثله افعل افعال فعلة افعلة وموزون
ایشان مثل اسلحة واز غفة در جمع سلاح ورغیف وافلس در جمع فلس وفتیه در جمع فتی وافراس
فرس وما عدای مذکور جمع کثرت است ص وبعض ذی بکثرة وضعا یفی ک کارجل والعکس جاء

كالصغى ك وبعض مبتدا وذى اسم اشارة مضاف اليه وكثرة متعلق ببقى ووضعا منصوب بنزع
الخافض وبقى خبر لبعض وكارجل خبر لمبتدا محذوف والعكس مبتدا وجاء خبره وكالصغى خبر لمبتدا
محذوف ش بعضى ازين اوزان اربعه كاه وفا ميكند بكثرت در وضع واستعمال واين مانند ارجل جمع
رجل واعناق در جمع عنق وافئده در جمع فواد كه اوزان مذكور جمع قلت وامده اند بمعنى جمع كثرت
وعكس امده در استعمال ووضع يعنى جمع كثرة بمعنى جمع قلت امده مثل صفى كه جمع كثرة است وبمعنى
جمع قلة آمده ورجال وقلوب كه جمع كثرة بمعنى جمع قلت ص لفعل اسما عينا افعل والرباعى
اسما صح ايضا يجعل ان كان كالعناق والذراع فى مد وتانيث وعد الاحرف ك لفعل
خبر مقدم واسما حال من فعل وصح فعل فاعله مستتر والجملة نعت لاسم وعينا تمييز عن فاعل صح
وافعل مبتدا مؤخر والرباعى متعلق بيجعل واسما حال من الرباعى وايضا مفعول مطلق لفعل
محذوف ويجعل فعل مضارع مجهول نائب فاعله مفعول الاول مستتر فيه وان للشرط وكان فعل
ناقص اسمه مستتر وكالعناق خبر وكان والذراع معطوف على العناق وفى مد متعلق بكان
وتانيث وعد معطوفان على مد والاحرف مضاف اليه ش افعل كردانيده ميشود جمع از براى
فعل كه صحيح العين باشد وكردانيده ميشود افعل نيز جمع از براى رباعى در حالتى كه اسم است
اگر بوده باشد ان رباعى همچو عناق وذراع در مد وتانيث وعدد حروف يعنى افعل بفتح همزه و
سكون فا وضم عين جمع است از براى فعل بفتح فا وسكون عين مثل كلب واكلب وشاذ است
اعين واثوب در جمع عين وثوب وهمچنين افعل جمع است از براى هر اسم مؤنث رباعى
كه پيش از حرف اخر او حرف مد باشد مثل عناق واعنق ويمين وايمن ص وغيرهما افعل فيه
مطرد من الثلاثى اسما بافعال يرد وغالبا اغناهم فعلان فى فعل كقولهم صوران
ك وغيرهما مبتدا وما مضاف اليه وافعل مبتدا ثان وفيه متعلق بمطرد ومطرد خبر لافعل

ومن الثلاثى

ومن الثلاثى حال من فاعل مطرد واسما حال من ما وبافعال متعلق بيرد وهو خبر لغيرهما وغالبا منصوب
بنزع الخافض واغنا فعل وهم مفعوله وفعلان فاعل لاغناهم وفى فعل متعلق باغناهم وكقولهم
خبر لمبتدا محذوف وصوران ايضا خبر لمبتدا محذوف ش غير چيزى كه افعل در وى مطرد است از ثلاثى
كه اسم باشد وارد مى آيد بافعال ودر اغلب وقات واستعمال اغنى ميكوداند ايشانرا فعلان در
جمع فعل مثل صوران در جمع صور يعنى مذكور شد اينكه افعل جمع است از براى اسم ثلاثى كه صحيح
باشد وذكر كرده است در اينجا اينكه چيزى كه مطرد نباشد در وافعال از ثلاثى جمع كرده ميشود بر
افعال مثل ثواب واثواب وحمل واحمال وعضو واعضا وجمل واجمال وعنب واعناب وابل
آبال وقفل واقفال اما جمع اوردن براى فعل بفتح فا وسكون عين كه ان فعل صحيح العين باشد
بر وزن افعال مثل فرخ وافراخ پس شاذ است واما فعل بضم فا وفتح عين اغلب وقات جمع
ميشود بر فعلان مثل صور وصوران ص فى اسم مذكر رباعى بمد ثالث افعلة عنهم
والزمه فى فعال او فعال مصاحبى تضعيف او اعلال ك فى اسم متعلق باطرد ومذكر
نعت لاسم ورباعى نعت لاسم وبمد نعت لاسم وثالث مضاف اليه وافعلة مبتدا وعنهم
متعلق باطرد واطرد خبر والزمه فعل امر فاعله مستتر والهاء مفعوله وفى فعال متعلق بالزم و
او للعطف وفعال عطف على فعال ومصاحبى حال من فعال وفعال تضعيف مضاف
اليه واو للعطف واعلال معطوف على تضعيف ش وزن افعلة بتحقيق مطرد است از عرب در
اسم مذكر رباعى كه حرف ثالث او حرف مد باشد ولازم دان وزن مذكور را در فعال وفعال
در حالتى كه مضاعف يا معتل باشد يعنى افعلة بفتح همزه وسكون فا وكسر عين وفتح لام جمع است
از براى هر اسم مذكر كه ثالث او حرف مد باشد مثل قلال واقلله ورغيف وارغفه وعمود
اعمده وهمچنين التزام كرده شده افعلة در جمع مضاعف يا معتل اللام از فعال وفعال مثل بنان

وابنیه و زمام وازمه وقبا واقبیه وفنا وافنیه ص فُعْلٌ لِنَحْوِ اَحْمَرَ وحَمْرا ۞ وفَعْلَةٌ جَمْعًا بِنَقْلٍ یُرْتَضَی
ک فُعْلٌ مبتدا و لِنَحْوِ خبر و اَحْمَر مضاف الیه و حَمْرا معطوف علی احمر و فَعْلَةٌ مبتدا و جَمْعًا مفعول ثان
لیدری و بِنَقْلٍ متعلق بیرتضی و یدری فعل مجهول نایب الفاعل مفعول الاول ش فعل بضم فا و سکون
عین میزان جمع است از برای مانند احمر و حمرا و فعل بکسر فا و سکون عین دانسته میشود جمع بنقل
و سماع یعنی از اشل جمع کثرة فُعْل است بضم فا و سکون عین و او مطرد است در وصفی که بوده باشد
مذکر او بر وزن افعل و مؤنث او بر وزن فعلا نحو احمر حمرا احمر و از اشل قلة فِعْلَة بکسر فا و سکون عین
است و مطرد نیست در چیزی از ابنیه بلکه موقوف بر نقل و سماع است مثل فتی و فتیة و شیخ و
شیخة و غلام و غلمة و صبی و صبیة ص وفَعْلٌ لِاسْمٍ رُباعِیٍّ مُدّ ۞ قَدْ زِیدَ قَبْلَ لامٍ اِعْلالا فَقَدْ ۞
ما لَمْ یُضاعَفْ فِی الاَعَمّ ذُو الالِفْ ۞ وفَعَلٌ لِفَعْلَةٍ جَمْعًا عُرِفْ ۞ ونَحْوُ کُبْری ولِفَعْلَةٍ فَعِلْ ۞
وقَدْ یُجَمَّعُ جَمْعَهُ عَلی فُعَلْ ک وفَعْلٌ مبتدا و لِاسْمٍ خبر و رُباعِیٍّ نعت لاسم و مُدّ حال من اسم
وقَدْ زِیدَ نعت لاسم و قَبْلَ متعلق بزید و اِعْلالا مفعول لفقد و فَقَدْ فعل ماض معلوم فاعله
مستتر و الجملة نعت اللام و ما لَمْ یُضاعَفْ ما مصدریة و الجملة التی مدخوله لما فی تاویل المصدر ظرف
لفقد ای فاقدا اعلاله عدم مضاعفه و فِی الاَعَمّ متعلق بیضاعف و ذُو نایب عن فاعل
یضاعف و الالِفْ مضاف الیه و فَعَلٌ مبتدا و لِفَعْلَةٍ خبر و جَمْعًا حال من ضمیر عرف و جملة عُرِفْ
نعت لِفَعْلَةٍ و نَحْوُ معطوف علی فعلة و کُبْری مضاف الیه و لِفَعْلَةٍ خبر مقدم و فَعِلْ مبتدا مؤخر
وقَدْ یُجَمَّعُ فعل معلوم و جَمْعَهُ مفعول و عَلی متعلق بجمعه ش و فعل بضم فا و ضم عین ثابت است
از برای اسم رباعی که مصاحب باشد مد زاید را پیش از لام که فاقد باشد اعلال را در مدة عدم
مضاعف بودن آن صاحب الف در عدم یعنی خواه مذکر باشد و خواه مؤنث و فَعَلٌ بضم فا
و فتح عین از برای فَعْلَة است بضم فا و سکون عین بمعنی که مشهور است جمع و همچنین فَعَل

جمع است

جمع است از برای مانند کبری و فِعَل بکسر فا و فتح عین ثابت است از برای فِعْلَة بکسر فا و سکون عین
و گاه می آید جمع فَعْلَة فَعَل یعنی از اشل جمع کثرة فُعَل بضم فا و ضم عین است و او جمع است آن
برای اسم رباعی که زیاد شده پیش از حرف اخر او الف بشرط آنکه صحیح الاخر باشد و غیر مضاعف
خواه مذکر باشد و خواه مؤنث نحو قَذال و قُذُل و حمار و حُمُر و کِراع و کُرُع و ذِراع و ذُرُع
و اما مضاعف پس اگر بوده باشد مد او الف پس جمع او بر فعل مطرد است مانند یسیر و
سُرُر و ذلول و ذُلُل و از اشل جمع کثرة فُعَل بضم فا و فتح عین است و او جمع است از برای آنچه
که بر وزن فُعْلَة بضم فا و سکون عین باشد یا بر وزن فعلی مثل حُبْلی اول مانند قُرْبَة و قُرَب
و غُرْفَة و غُرَف و ثانی مانند کبری و کُبَر و صُغْری و صُغَر و از اشل جمع کثرة فِعَل بکسر فا و فتح
عین است و او جمع است از برای اسمی که بر وزن فِعْلَة بکسر فا و سکون عین نحو کِسْرَة و کِسَر و لِحْیَة
و لِحَی و مِرْیَة و مِرًی و گاه می آید جمع فِعْلَة بکسر فا و سکون عین بر وزن فَعَل بضم فا و فتح عین نحو
لِحْیَة و لَحًی و حِلْیَة و حَلًی ص فی نَحْوِ رامٍ ذُو اطِّرادٍ فَعَلَهْ ۞ وشاعَ نَحْوُ کامِلٍ وکَمَلَهْ ک فی نَحْوِ متعلق
باطراد و رام مضاف الیه و ذُو مبتدا و اطراد مضاف الیه و فَعَلَهْ خبر و شاعَ فعل و نَحْوُ
فاعل و کامِلٍ مضاف الیه و کَمَلَهْ معطوف علیه ش صاحب اطراد فَعَل بضم فا و فتح عین در مانند
رام و شایع است مانند کامل و کمله یعنی از اشل جمع کثرة فُعَل بضم فا و فتح عین است و او مطرد
است در وزنی که بر وزن فاعل معتل اللام باشد مانند رام و زماة و قاض و قضاة قُضاة
و بعضی از اشل جمع کثرة فَعَل بفتح فا و فتح عین و فتح لام است و او مطرد است در وصفی که بر وزن
فاعل صحیح اللام مذکور باشد مانند کامل و کمله و ساحر و سحرة ص فَعْلی الوَصْفِ کَقَتِیلٍ وزَمِنْ
هَالِکٌ وَمَیِّتٌ بِهِ قَمِنْ ک فَعْلی مبتدا و لِوَصْفٍ خبر و کَقَتِیلٍ خبر لمبتدا محذوف و زَمِنْ

مبتدا و هالك معطوف على زمن و ميت معطوف على هالك و به متعلق بقمن و قمن بمعنى حقيق
خبر لمبتدا ش فعلى بفتح فا و سكون عين جمع است از براى وصف مثل قتيل و قتلى و جريح و جرحى و زمن
و هالك و ميت سزاوار است بفعلى مثل زمنى و زمنى و هالك و هلكى و ميت و موتى و حمل كرده شده
بر فعلى بمعنى مفعول فعيل بمعنى فاعل بجهت مناسبت در معنى مثل مريض و مرضى ص لفعل اسما صح لاما
فعلة و الوضع في فعل و فعل قلا ك لفعل خبر لمبتدا مقدم عليه اسما حال من فعل و جملة صح لاما
لاسم و لاما تمييز و فعلة مبتدا مؤخر و الوضع مبتدا و في فعل و فعل متعلقان بقلا و قلا خبر لمبتدا
ش فعلة بكسر فا و فتح عين و فتح لام ثابت است از براى فعل كه صحيح اللام است و اين وزن در فعل و فعل
يعنى از مثالهاى جمع كثرة فعلة بكسر فا و فتح عين و لام است و او جمع است از براى فعل بضم فا و سكون
عين كه اسم صحيح اللام باشد مانند قرط و قرطة و درج و درجة و كوز و كوزة و مقصور بر نقل
و سماع است اين قسم وزن جمع در اسمى كه بر وزن فعل بكسر فا و فتح عين باشد نحو قرد و قردة يا بر وزن
فعل بفتح فا و سكون عين نحو غرد و غردة ص و فعل لفاعل و فاعلة و صفتين نحو عاذل و عاذلة
و مثله الفعال فيما ذكرا و ذان في المعل لاما ندرا ك و فعل مبتدا و لفاعل خبر و فاعلة عطف
على فاعل و صفتين حال من فاعل و فاعلة و نحو خبر لمبتدا محذوف اى هذا و نحو عاذل مضاف
اليه له و عاذلة معطوف على عاذل و مثل خبر مقدم و الفعال مبتدا مؤخر و فيما ذكرا متعلق بمثل
و جملة ذكر صلة لما و ذان اسم اشارة مبتدا و في المعل متعلق بندرا و لاما تمييز و جملة ندر خبر عن ذان
ش وزن فعل بضم فا و تشديد عين جمع است از براى فاعل و فاعله كه وصف باشند و مثل فعال است
فعال در آنچه مذكور شد و اين دو وزن نادرند در معتل اللام يعنى از جمله مثالهاى جمع كثرة فعل بضم
فا و تشديد عين است و او قياسى است در وصفى كه صحيح اللام باشد و بر وزن فاعل يا فاعله باشد
نحو ضارب و ضرب و صايم و صوم و خالص و خلص و كامل و كمل و صائمة و صوم و عاذل و عذل

وعاذله

وعاذله و عذل و همچنين از جمله امثله جمع كثرة فعال بضم فا و تشديد عين است و او قياسى است در
وصف صحيح اللام كه بر وزن فاعل باشد مثل صايم و صوام و قايم و قوام و نادر است وزن فعل و فعال
در معتل اللام نحو غاز و غزى و غاز و غزا و نادر است اين وزن در فاعله نيز كقول الشاعر شاهد
ص الضارهن الى الشيان مائلة و قد اراهن عن غيّ صداد كه صداد جمع است از براى صادة
ص فعل و فعلة فعال لهما و قل فيما عينه اليا منهما ك فعل مبتدا و فعلة معطوف على فعل و
فعال مبتدا ثان و لهما خبر لمبتدا ثان و الجملة خبر الاول و قل فعل فاعله مستتر و فيما متعلق بقل و عينه
مبتدا و اليا خبر و الجملة صلة لما و منهما متعلق بقل ش فعل و فعلة فعال از براى ايشان ثابت است
و كم است فعال در چيزى كه عين الفعل او يا باشد از فعل و فعلة يعنى از جمله جموع كثرة فعال بكسر فا و فتح
عين است و او مطرد است در اسمى كه بر وزن فعل بفتح فا و سكون عين باشد مثل كعب و كعاب
و ثوب و ثياب يا بر وزن فعلة بفتح فا و سكون عين باشد مثل قصعة و قصاع يا اين دو وزن
متحقق شوند در ضمن وصف مثل صعب و صعاب و صعبة و صعاب و كم است اين وزن
فعال در چيزى كه عين الفعل او يا باشد مثل ضيف و ضياف ص و فعل ايضا له فعال مالم يكن
في لامه اعتلال او يك مضعفا و مثل فعل ذو التا و فعل مع فعل فاقبل ك و فعل مبتدا
و ايضا مفعول مطلق و له خبر مقدم و فعال مبتدا مؤخر و الجملة خبر الاول و ما مصدرية و لم يكن
فعل ناقص و في لامه خبر ليكن و اعتلال اسم ليكن او للعطف و يك فعل ناقص اسمه مستتر
و مضعفا خبر ليك و مثل خبر مقدم و فعل مضاف اليه له و ذو بمعنى صاحب مبتدا مؤخر و التا
مضاف اليه له و فعل معطوف على ذو و مع حال و فعل مضاف اليه له و فاقبل فعل امر فاعله مستتر
ش فعال مطرد است در فعل مادام كه نبوده باشد معتل اللام و مضاعف و صاحب يعنى فعل مثل
فعل است يعنى در نحو فعال مطرد است و وزن فعال مطرد است در فعل بكسر فا و سكون عين و

در فُعَل بضم فا و سکون عین یعنی مطرد است نیز وزن فِعال بکسر فا و فتح عین که از جملهٔ جموع کثرت است
در جمع فَعَل بفتح فا و فتح عین بدون تا و در جمع فَعَلة بفتح فا و فتح عین و فتح لام با تا مادام که معتل اللام
نباشند و مضاعف نباشند مانند جَبَل و جِبال و جَمَل و جِمال و رَقَبة و رِقاب و ثَمَرة و ثِمار و
مطرد است نیز فِعال در فِعْل و فُعْل یعنی در فعل بکسر فا و سکون عین و در فعل بضم فا و سکون عین مثل
ذِئب و ذِئاب و رُمح و رِماح ص وَفِي فَعِيلٍ وَصْفَ فاعِلٍ وَرَدْ ۞ كَذاكَ في أُنْثاهُ أَيْضًا اطَّرَدْ ك
وَفِي فَعِيلٍ متعلق بورد و وَصْفَ حال من فعیل و فاعِلٍ مضاف الیه و وَرَدْ فعل و فاعله مستتر یعود
الی فعال و کَذاكَ متعلق باطرد و في أُنْثاهُ متعلق باطرد و أَيْضًا مفعول مطلق لاطرد و اطَّرَدْ فعل
فاعله مستتر ش وارد است فعال در فعیلی که وصف باشد از برای فاعل یعنی بمعنی فاعل باشد چنین
مطرد است فعال در هر صفتی که بر وزن فعیل بمعنی فاعل باشد خواه با تا باشد و خواه بدون تا
نحو کریم و کرام و مریض و مراض و مریضة و مراض ص وَشاعَ في وَصْفٍ عَلى فَعْلانا ۞ أَوْ عَلى فَعْلانَةٍ وَالْزَمَهُ في ۞ نَحْوِ طَوِيلٍ وَطَوِيلَةٍ تَفِي ك وَشاعَ فعل فاعله مستتر
وَفِي وَصْفٍ متعلق بشاع و عَلى فَعْلانا نعت بوصف و أَوْ للعطف و أُنْثَيَيْهِ معطوف علی فَعْلانا
و أَوْ للعطف و عَلى فَعْلانَةٍ عطف علی فعلان و مِثْلُهُ خبر مقدم و فَعْلانَةٌ مبتدا مؤخر و الْزَمَهُ فعل
امر فاعله مستتر و الهاء مفعوله و في نَحْوِ متعلق بالزمه و طَوِيلٍ مضاف الیه و طَوِيلَةٍ معطوف علی
طویل و تَفِي فعل مضارع في جواب الامر ش شایع است فعال در وصفی که بر وزن فعلان باشد
یا انثیین او که فعلانه و فعلی است یا بر وزن فعلان باشد و مثل فعلان است فعلانه و لازم
دان فعال در مانند جمع طویل و طویلة تا وفا کنی بلفظ گفته اند یعنی مطرد است آمدن فعال در
وصفی که بر وزن فعلان یا فعلانه یا فعلی باشد نحو عطشان و عطشی و عطاش و ندمانه و ندکا
و همچنین مطرد است فعال در وصفی که بر وزن فُعْلان باشد یا فُعْلانة نحو خُمْصان و خِماص

وخمصانة

وخمصانة و خماص و همچنین التزام کرده اند فعال را در وصفی که بر وزن فعیل یا فعیله معتل
باشد نحو طویل و طوال و طویلة و طوال ص وَبِفُعُولٍ فَعِلٍ نَحْوِ كَبِدْ ۞ يَخُصُّ غالِبًا كَذاكَ يَطَّرِدْ
في فَعْلٍ اسْمًا مُطْلَقَ الْفا وَفَعَلْ ۞ لَهُ وَلِلْفِعالِ فِعْلانٌ حَصَلْ ۞ وَشاعَ في حُوتٍ وَقاعٍ مَعَ ما
ضاهاهُما وَقَلَّ في غَيْرِهِما ك وَبِفُعُولٍ متعلق بیخص و فَعِلٍ مبتدا و نَحْوِ خبر لمبتدا محذوف و کَبِدْ
مضاف الیه له و جملهٔ یَخُصُّ خبر لفعل و غالِبًا حال من فاعل یخص و کَذاكَ متعلق بیطرد و یَطَّرِدْ
فعل فاعله مستتر في فَعْلٍ متعلق بیطرد و اسْمًا و مُطْلَقَ حالان من الفعل و الْفا مضاف الیه
و فَعَلْ مبتدا و لَهُ متعلق بحصل و لِلْفِعالِ ایضا متعلق بحصل و فِعْلانٌ معطوف علی فَعَلْ
و حَصَلْ خبر لفعل و شاعَ فعل فاعله مستتر یعود الی فِعْلان و في حُوتٍ متعلق بشاع و قاعٍ
معطوف علی حوت و مَعَ حال و ما مضاف الیه لضاهاهما فعل فاعله مستتر یعود الی ما و هما
مفعول له عاید الی حوت و قاع و قَلَّ فعل فاعله مستتر یعود الی فعلان و في غَيْرِهِما متعلق بقل
ش فعل مخصوص است بفُعُول مانند کَبِدْ کَبُود در اکثر اوقات و مطرد است فعول در فعل
که اسم باشد و مطلق الفا یعنی فاء الفعل خواه مفتوح باشد و خواه مضموم و خواه مکسور و
فَعَل و فِعْلان حاصل است از برای هر یک از ایشان فعلان و شایع است فعلان در جمع حوت
مثل حوت و حیتان و قاع و قیعان یا چیزی که مشابه ایشانست مثل تاج و تیجان و کم است
فعلان در غیر ایشان نحو اَخ و اِخوان یعنی از جملهٔ اشاذ جمع کثرت فُعُول بضم فا و ضم عین و سکون واو
و مطرد است در اسم ثلاثی که بر وزن فَعِل بفتح فا و کسر عین باشد نحو کَبِدْ و کَبُود و مطرد است وزن
فعول نیز در اسم که بر وزن فعل بفتح فا و سکون عین باشد نحو کعب و کعوب و فلس و فلوس یا بر وزن
فِعْل بکسر فا و سکون عین باشد مانند خِل و خُول و فِرْس و فُرُوس یا بر وزن فعل بضم فا و سکون
عین باشد مثل جُنْد و جُنُود و بُرْد و بُرُود و موقوف بنقل و سماع است فعول در جمع فَعْل

بفتحتین نحو اسد و اسود و از جملهٔ امثلهٔ جمع کثرت فعلان بکسر فا و سکون عین است و او مطرد است در اسمی که بر
وزن فعال بضم فا باشد نحو غلام و غلمان و غراب و غربان یا اسمی که بر وزن فعل بضم فا و فتح عین باشد
مثل صور و صوران و مطرد است فعلان در چیزی که عین الفعل او واو باشد اعم از آنکه بر وزن فعل
بضم و سکون عین باشد یا بر وزن فعل بفتح فا و سکون عین نحو عود و عیدان و حوت و حیتان و قاع و قیعان
و تاج و تیجان و کم است فعلان در غیر ما ذکر نحو اخ و اخوان و غزال و غزلان ص وَفَعَلًا اسمًا وَفَعِيلًا
وَفَعْلَةً غَيْرَ مُعَلِّ الْعَيْنِ فَعْلَانُ شَمَلْ ش فَعَلًا مفعول اشمل و اسمًا حال منه و فَعِيلًا و فَعْلَةً معطوفان
علی فعل و غیر حال من فعل و معل مضاف الیه لغیر و العین مضاف الیه لمعل و فعلان مبتدا و شمل خبر
ش فعلان شامل است فعل را در حالتی که اسمی باشد غیر معتل العین همچنین شامل است فعلان فعیل
و فعلة را یعنی از جملهٔ امثلهٔ جمع کثرت فعلان بضم فا و سکون عین است و او مطرد است در اسم صحیح العین
که بر وزن فعل بفتح فا و سکون عین باشد نحو ظهر و ظهران و بطن و بطنان یا بر وزن فعیل باشد نحو
قضیب و قضبان و رغیف و رغفان یا بر وزن فعل بفتحتین باشد نحو ذکر و ذکران و رجل و رجلان ص وَلِكَرِيمٍ
وَبَخِيلٍ فُعَلَاءُ كَذَا أَضَافَهَا قَدْ جُعِلَا وَنَابَ عَنْهُ أَفْعِلَاءُ فِي الْمُعَلِّ لَامًا وَمُضَعَّفٍ وَغَيْرِ
ذَا نَقَلْ ش وَلِكَرِيمٍ خبر مقدم وَبَخِيلٍ معطوف علی کریم و فعلاء مبتدا مؤخر قصر للضرورة و کذا
ثان لجعل و لما متعلق بجعل و جملهٔ اضافها حال و قد جعل فعل مجهول نایب الفاعل مفعول اول
و نابَ فعل و عنه متعلق بنابَ و أفعلاء فاعل النابَ فی المعل متعلق بنابَ لامًا غیر و مضعف معطوف
علی المعل و غیر مبتدا و ذا مضاف الیه و نقل خبر ش فعلاء حاصل است از برای کریم و بخیل همچنین
کرد اینه شده فعلاء از برای چیزی که مشابه ایشانست و نایب میشود افعلاء از فعلاء در معتل اللام
و مضاعف و غیر آنچه مذکور شد کم است یعنی از جملهٔ امثلهٔ جمع کثرت فعلاء بضم فا و فتح عین و مد است
و او قیاس است در فعیل بمعنی فاعل که صفت باشد از برای مذکر عاقل و غیر مضاعف و غیر

اللام باشد

اللام باشد نحو ظریف و ظرفاء و کریم و کرماء و بخیل و بخلاء و چیزی که مشابه ایشانست در دلالت بر
مدح نه در وزن مثل عاقل و عقلاء و صالح و صلحاء و شاعر و شعراء و نایب میشود از فعلاء در
و معتل افعلاء مثل شدید و اشداء و ولی و اولیاء و کم است فعلاء در غیر ما ذکر نحو نصیب و انصباء و
هین و اهوناء ص فَوَاعِلُ لِفَوْعَلٍ وَفَاعِلٍ وَفَاعِلَاءَ مَعَ تَا كَاهِلٍ وَحَائِضٍ وَصَاهِلٍ وَفَاعِلَةٍ
وَشَذَّ فِي الْفَارِسِ مَعَ مَا مَاثِلَهْ ش فَوَاعِلُ مبتدا و لفوعل خبر و فاعل و فاعلاء معطوفان علی فوعل
و مع حال مما قبله نحو مضاف الیه و کاهل مضاف الیه لنحو و حائض و صاهل و فاعلة معطوفات علی
کاهل و شذ فعل فاعلة مستتر فی الفارس متعلق بشذ و مع حال من الفارس و ما مضاف الیه لمع
و جملهٔ ماثله صلة لما ش فواعل جمع است از برای فوعل و فاعل و فاعلاء در حالت بودن با ما نند کاهل
و حائض و صاهل و فاعلة و شاذ است فواعل در جمع فارس نحو فوارس و چیزی که مشابه است
او را مانند نواکس در جمع ناکس یعنی از جملهٔ امثلهٔ جمع کثرت فواعل است و او جمع است از برای اسمی که
وزن فوعل باشد مثل جوهر و جواهر یا بر وزن فاعل مثل طابع و طوابع یا بر وزن فاعلاء مثل قاصعاء
و قواصع یا بر وزن فاعلة باشد مثل کاهل و کواهل و فواعل نیز جمع است از برای وصفی که بر وزن فعیل
باشد اگر بوده باشد از برای مؤنث عاقل مثل حائض و حوائض یا از برای مذکر لا یعقل مثل صاهل و صواهل
و اگر بوده باشد وصف بچنانی که بر وزن فاعل است از برای مذکر عاقل جمع نمیشود بر فواعل و شاذ است
فوارس در جمع فارس و فواعل نیز جمع است از برای فاعلة مثل صاحبة و صواحب و فاطمة و فواطم ص
وَبِفَعَائِلَ اجْمَعَنْ فَعَالَهْ وَشِبْهَهُ ذَا تَاءٍ أَوْ مُزَالَهْ ش وَبِفَعَائِلَ متعلق باجمعن و اجمعن فعل امر
مؤکد بنون الخفیفة و فعالة مفعول لاجمعن و شبهه معطوف علی فعالة و ذا حال من شبهه و تا
مضاف الیه او للعطف و مزالة معطوف علی ذا ش جمع کن فعالة و شبه او را در حالت بودن هر یک
صاحب تا یا بی تا بفعائل یعنی از جملهٔ امثلهٔ جمع کثرت فعائل است و او جمع است از برای هر اسم رباعی که بیش

از حرف آخر او حرف مد باشد و مؤنث با تا باشد نحو سحابه و سحائب و رساله و رسائل و کناسه و کنائس
و صحیفه و صحایف و حلوبه و حلایب یا بدون تا مثل شقاوه و شقاوی و عقابه و عقاب و عجوز و عجائز
ص وبالفعالی والفعالی جمعا ش صحراء والعذراء والنفیس اتبعا ل وبالفعالی متعلق بجمعا والفعالی
معطوف علی الفعالی جمعا فعل مجهول والالف للاطلاق وصحراء نایب عن فاعل جمع والعذراء
عطف علی صحراء والنفیس معطوف علی اتبعا واتبعا فعل امر والفه منقلبة عن النون التوکید ش
جمع کرده شده است صحراء و عذراء بر فعالی و فعالی و تابع شو قیاس را یعنی از جمله امثله جمع کثرت فعال
بفتح فا و فتح عین و الف مقصوره است و فعالی بفتح فا و فتح عین و در اخر او یا و ایشان شریک اند در
جمع چیزی که بر وزن فعلاء باشد خواه اسم مثل صحراء و صحاری و صحاری و خواه صفة مثل عذراء
و عذاری و عذاری ص واجعل فعالی لغیر ذی نسب ش جدی کالکرسی تتبع العرب ل واجعل
فعل امر فاعل مستتر و فعالی مفعول اول لاجعل و لغیر مفعول ثان لاجعل و ذی مضاف الیه و نسب
ایضا مضاف الیه لذی و جملة جدی و نعت لنسب کالکرسی حال من غیر ذی و تتبع مضارع مجزوم فی
جواب الامر و العرب مفعول لتتبع ش بگردان فعالی را جمع از برای غیر صاحب نسبت مجرد در حالت
بودن او همچو کرسی تا موافقت کرده باشی عرب را یعنی از جمله امثله جمع کثرت فعالی است بفتح فا و عین و کسر لام
و یا مشدده و او جمع است از برای هر اسم ثلاثی که در اخر او یا مشدده باشد که آن یاء از برای نسبت باشد
نحو کرسی و کراسی و بردی و برادی و گفته نمیشود بصری و بصاری ص وبفعالل وشبهه انطقا
ففتح ما فوق الثلثة ارتقی من غیر ما مضی ومن خماسی جرد الاخر انف بالقیاس ش والرابع
الشبیه بالمزید قد یحذف ما دون به ثم العدد وزاید العادی ل الرباعی حذفه ما لم یک
لینا اش اللذ خما ل وبفعالل متعلق بانطق و شبهه معطوف علی فعالل و انطقا فعل امر مؤکد
و ففتح متعلق بانطقا و ما مضاف الیه و فوق متعلق بارتقی و الثلثة مضاف الیه و جملة ارتقی

صلة ما و

صلة ما و من غیر فی موضع حال من ما و ما مضاف الیه لغیر و جملة مضی صلة ما و من خماسی متعلق بانف و جرد
نعت لخماسی و الاخر مفعول لانف و انف فعل امر فاعله مستتر یعنی احذف و بالقیاس متعلق بانف
و الرابع مبتدا و الشبیه نعت لرابع و بالمزید متعلق بشبیه و جملة قد یحذف خبر و دون متعلق بیحذف
و ما مضاف الیه و به متعلق بتم و تم فعل ما مر و العدد فاعله و زاید مفعول لفعل محذوف یفسره
احذف و العادی مضاف الیه و الرباعی مضاف الیه و احذفه فعل امر و فاعله مستتر و الها مفعوله
و ما مصدریة و لم یکن فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی الزاید و لینا خبر یکن و اللذ ظرف خبر مقدم
و اللذ مبتدا مؤخر و جملة ختم صلة اللذ ش ناطق شو بفعالل و شبه او و در جمع انچنانی که مرتقی باشد
فوق ثلاث را در حالتی که بوده باشد از غیر انچه مذکور شد و حذف کن از اسم خماسی مجرد حرف اخر را
بقیاس و قاعده و حرف رابع که مشابهة دارد بمزید کاه حذف کرده میشود نه چیزی که تمام شده
عدد باو یعنی حذف خامس نمیکنی بعد از حذف رابع و حذف کن زایدی که تجاوز کننده است رباعی را
مادام که نبوده باشد زاید لین انچنانی که ختم شده کلمه بعد از و یعنی از جمله امثله جمع کثرت فعالل است و
شبه او و او هر اسمی است که ثالث او الف باشد و بعد از الف دو حرف متحرک پس جمع کرده میشود
بفعالل هر اسم رباعی که غیر مزید فیه باشد نحو جعفر و جعافر و زبرج و زبارج و برش و براش و جمع
کرده میشود بر فعالل شبه او و ان مزید است نحو جوهر و جواهر که واو زاید است و صیوف و صیارف
بر زیادتی یا و مسجد و مساجد بزیادتی میم و اسم خماسی مجرد جمع کرده میشود بر فعالل از روی قیاس
و حذف کرده میشود خامس او نحو سفارج فی سفرجل و فرازد فی فرزدق و جایز است حذف
رابع خماسی و ابقاء خامس او هرگاه بوده باشد رابع مشابه حرف زاید مثل فرازق در جمع فرزدق
بحذف دال زیرا که دال مشابهة دارد بحروف زواید و مخرج دال قریب است بتا و اگر رابع مشابه نباشد
حروف زیاده را جایز نیست حذف او بلکه معین شده حذف خامس نحو سفارج فی سفرجل و اسم خماسی

هرگاه زیاده باشد در دو حرفی حذف کرده میشود و اخر فی اکثر بود یا مدجرف مد پیش از حرف اخر پس میگوئی در
سبطری سباطر و در قدوکس قداکس و در مدحرج دحاج و اگر بوده باشد پیش از حرف اخر حرفی
مد زاید حذف کرده نمیشود بلکه جمع کرده میشود اسم بر فعالیل نحو قرطاس و قراطیس و قنادیل
وقناد یل و عصفور و عصافیر و ص والسین والتا من کستدرج ازل ش اذ بینا لجمع بقاها مخل ش
والمیم اولی من سواه بالبقا و الهمز والیا مثله ان سبقا ا والسین مفعول لازل والتا
عطف علیه و من کستدرج متعلق بازل و ازل فعل امر فاعله مستتر و اذ للتعلیل و بینا متعلق بمخل و لجمع بقاها
الیه و بناها مبتدا و مخل خبر و المیم مبتدا و اولی خبر و من سواه متعلق باولی و بالبقا ایضا
باولی و الهمز مبتدا و الیا معطوف علی الهمز و مثله خبر و ان للشرط و سبق فعل ماض و الالف فاعله یعود
الی الیا و الهمز ش ازاله کن سین و تا را از مثل مستدرج زیرا که بقاء ایشان مخل است ببناء جمع و میم اولی
از سوای خود ش ببقاء همزه و یا مثل میمند اگر سابق باشد یعنی هرگاه مشتمل باشد اسم بر زیادتی که اگر
گذارند خلل پذیر شود بناء جمع که ان فعالیل است حذف کرده میشود ان زاید و ان زواید یا انست
که از برای بعضی مزیتی هست بر بعضی یا نیست مثال اول مستدرج پس میگوئی در جمع او مدارج بحذف سین و تا و ابقاء میم
زیرا که میم مزیت دارد بر ایشان و میگوئی در الندد و یلندد لا و یلا بحذف نون و ابقاء همزه از الندد و یا از یلندد
والندد و یلندد بمعنی خصم است زیرا که همزه و یا مزیت دارد بر نون در دلالت بر معنی که از ایشان مفهوم میشود
ص والیاء لا الواو اخر فی ان جمعت ما ش کخیزرون فهو حکم حتما ا والیاء مفعول لاحذف و لا للعطف
والواو معطوف علی الیا و اخر فی فعل امر فاعله مستتر و ان جمعت فعل الشرط و ما مفعول لجمعت و کخیزرون
خبر لمبتدا محذوف فهو مبتدا و حکم خبر و حتما نعت لحکم ش حذف کن یا را نه واو را اگر جمع بنا کنی چیزی را
که مثل خیزرون است و این حکمی است واجب یعنی هرگاه اسمی مشتمل باشد بر دو زیادتی و حاصل شود
بحذف احدهما صیغه جمع ندان دیگری حذف کرده میشود الخ حاصل شود بالو صیغه جمع و باقی میماند ان

دیگری

دیگری پس میگوئی در خیزرون خواهین بحذف یا و ابقاء واو و قلب میکنی واو را بیا از جهت سکون واو و
انکسار ما قبلش و خیزرون بجوز را گویند و ابقاء واو از این جهت است که واو دلالت بر جمعیت دارد
و یا ندارد ص وخیزرا فی زایدی سرندا ش وکلما ضاهاه کالعلندا ا وخیزرا فعل و فاعل و فی زایدی
متعلق بخیزرا و سرندا مضاف الیه و کلما مفعول لخیزرا و ما موصوله و جملة ضاهاه صله لها و کالعلندا
خبر لمبتدا محذوف ش و خیزرا ساخته اند در زایدی سرندا اینکه هر کدام را که خواهی حذف کن و هر چیزی
که مشابه اوست مثل علندا یعنی هرگاه نبوده باشد ان دو حرف زاید احدهما مزیة بر ان دیگری مخیری در
حذف هر کدام که خواهی پس میگوئی سرا از بحذف لام الفعل و ابقاء نون و سرادی بحذف نون
و ابقاء لام و همچنین است علندی پس میگوئی علاند و علادی و سرندا بمعنی شدید است و
علندی غلیظ التصغیر ص فعیلا اجعل الثلاثی اذا صغرته نحو قذی فی قذا ش فعیعل
مع فعیعیل لما ش فاق کجعل درهم دریهما ا فعیلا مفعول ثانی لاجعل و اجعل فعل امر فاعله
مستتر و الثلاثی مفعول اول لاجعل و اذا للشرط و صغرته فعل و فاعل و مفعول و نحو خبر لمبتدا محذوف
و قذی مضاف الیه و فی قذا متعلق بحاصل و فعیعیل مبتدا و مع حال و فعیعیل مضاف الیه
الیه و لما خبر و فاق صله لما و کجعل خبر لمبتدا محذوف و درهم مضاف الیه و دریهما مفعول ثانی
لجعل ش بگردان ثلاثی را هرگاه تصغیر کنی بر وزن فعیل مثل جعیل و مانند قذی در تصغیر قذی و هما
یا فعیعیل حاصل است از برای چیزی که ما فوق ثلاثی باشد چون گردانیدن درهم دریهم یعنی هرگاه
تصغیر کرده شود اسم متمکن ضمه داده میشود اول او و فتحه داده میشود ثانی او و زیاد کرده میشود
بعد از ثانی او یا ساکنه اگر اسم ثلاثی باشد پس میگوئی در فلس فلیس و در قذی قذی و اگر رباعی باشد
که داده میشود بعد یا پس میگوئی در عصفور عصیفیر و پس او زان تصغیر مقصور است در سه
چیز فعیل و فعیعل و فعیعیل ص وما به لمنتهی الجمع وصل ش به الی امثلة التصغیر وصل ا ما

مبتدا وبه ولمنتهی متعلقان بوصل والجمع مضاف الیه له وجملة ومن صلة ما وبه والی اشارة متعلقان بوصل
والتصغیر مضاف الیه له وصل فعل امر فاعله مستتر جوله ش طریق انچنانکه وصل کرده میشود بمنتهی جمع تکسیر حذف
کرده میشود در تصغیر نیز حذف کرده میشود پس میگوئی در سفرجل سفیرج بحذف لام چنانچه در جمع
تکسیر گفتی سفارج در جمع سفرجل ص وجایز تعویض یا قبل الطرف ش اذا کان بعض الاسم فیهما المحذوف
ل وجایز خبر مقدم وتعویض مبتدا مؤخر ویا مضاف الیه له وقبل ظرف لتعویض والطرف مضاف
الیه له واذا کان فعل ناقص وبعض اسم لکان والاسم مضاف الیه له وفیهما متعلق بالمحذوف وجملة المحذوف
خبر له ش عوض اوردن یا پیش از حرف اخر جایز است اگر بوده باشد در تکسیر تصغیر چیزی محذوف یعنی
جایز است اینکه عوض اورده شود از انچه حذف شده در تصغیر وتکسیر یا پیش از اخر پس میگوئی در سفرجل
بحذف لام وعوض اوردن یا پیش از جیم چنانکه میگوئی در جمع سفرجل سفارج بحذف لام وعوض
اوردن یا پیش از جیم ص وحایدٌ عن القیاس کلاما نخالف فی البابین حکما وسماعا ل وحاید
خبر مقدم وعن القیاس متعلق بحاید وکلاما مبتدا مؤخر وما مضاف الیه له وجملة نخالف صلة ما وفی البابین
متعلق بنخالف وحکما مفعول به لنخالف وجملة وسماعا نعت لحکما ش هر چیزی که مخالف است در باب
تصغیر وتکسیر حکما را که موسوم شد مایل است از قیاس یعنی گاه می اید تصغیر وتکسیر غیر لفظ واحد
پس او محفوظ است وسماعی مثل قولهم در تصغیر معزی معیزیل ودر عشیه عشیشیه ودر جمع مطه
اداهط ودر باطل اباطیل ص لتلو یا التصغیر من قبل علم تانیث او مدّ به الفتح الختم کذاک
ما مدّة افعال سبق او مدّ سکران وما به النحق ل لتلو متعلق بالختم ویا مضاف الیه له والتصغیر
مضاف الیه لیا ومن قبل حال من تلو وعلم مضاف الیه له وتانیث مضاف الیه لعلم واو للعطف ومدّ به
معطوف علی یا والفتح مبتدا والختم خبر وکذاک خبر مقدم وما مبتدا مؤخر ومدّة مفعول به لسبق
وافعال مضاف الیه له وجملة سبق صلة ما واو للعطف ومدّ معطوف علی مدّة وسکران مضاف الیه له

وبه متعلق

وبه متعلق بالنحق وجملة النحق صلة ما ش فتح واجبست مر متلو یاء تصغیر را در حالتی که پیش از علامة
تانیث باشد یا مد تانیث یعنی الف مقصوره ومدوده باشد وچنین فتح چیزی واجبست که سبقت
گرفته باشد باو الف افعال یا مد سکران وچیزی که ملحق باوست یعنی واجبست فتح چیزی که بعد از یاء
تصغیر است اگر در عقب انچه باشد تاء تانیث یا الف مقصوره یا الف ممدوده یا افعال کجمع ا؟
یا الف ونون مزیدتان پس میگوئی در ثمر ثمیّر ودر رجلی حبلی ودر حمراء حمیراء ودر اجمال اجیمال
ودر سکران سکیران ص والف التانیث حیث مدّا وتاءه منفصلین عدّا کذا المزید اخرا ایضا
وعجز المضاف والمرکب وهکذا زیادتا فعلان من بعد اربع کزعفران وقدر انفصال ما دل
علی علی تثنیة او جمع تصحیح جلا ل والف مبتدا والتانیث مضاف الیه له وحیث متعلق بعدّا وعدّ
فعل ماض مجهول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی تاء التانیث والالف للاطلاق وتاءه معطوف علی
الف ومنفصلین مفعول ثان لعدّ وعدّا فعل ماض مجهول والالف نایب عن فاعله راجع الی
الالف والتاء وکذا خبر مقدم والمزید مبتدا مؤخر واخرا مفعول لمزید وللتبعیض متعلق بالمزید و
عجز معطوف علی المزید والمضاف مضاف الیه له والمرکب معطوف علی المضاف وهکذا خبر مقدم
وزیادتا مبتدا مؤخر وفعلان مضاف الیه له ومن بعد متعلق بزیادتان واربع مضاف الیه له کزعفران
خبر لمبتدا المحذوف وقدر فعل امر فاعله مستتر وانفصال مفعول لقدر وما مضاف الیه له وجملة
دل صلة ما وعلی تثنیة متعلق بدل واو للعطف وجمع معطوف علی تثنیة وتصحیح مضاف الیه له وجملة
جلا نعت لجمع ش والف تانیث وتاء تانیث شمرده شده اند منفصل از ما قبل در وقتی که الف تانیث
ممدود باشد نه مقصور وچنین در حکم منفصل است انچه زیاد شده در اخر از برای نسبة وچنین
در حکم منفصل است عجز مضاف ومرکب وچنین است الف ونون مزیدتان که زیاد باشند بعد
از چهار حرف چون زعفران وتقدیر کن انفصال چیزی را که دلالت کند بر تثنیه یا جمع صحیح که جلی باشد؟

جمعیتش پس گفته میشود در حنظله حنیظله و در عیقری عجیقری و در جحجبی جحیجبی و در بعلبک بعیلبک
و در مسلمین مسیلمین و در مسلمات مسیلمات پس هرگاه مذکورات در حکم منفصل باشند ضرور ندارد بیاء
تصغیر که آن فعیعل و فعیعل و فعیعیل است ص والف التأنیث ذو القصر متی زاد علی اربعة لن
یثبتا ش وعند تصغیر جباری خبیری بقی الجبیری فاذر الجبیری ل والف مبتدا و التأنیث مضاف
الیه و ذو نعت لالف والقصر مضاف الیه و متی متعلق بتزاد در جمله زاد شرط و علی اربعة متعلق
بزاد در جمله لن یثبتا جواب الشرط طلحة خبر لالف و عند متعلق بخبیر و تصغیر مضاف الیه جباری
مضاف الیه و خبیر فعل امر فاعله مستتر و بقی متعلق بخبیر و الجبیری مضاف الیه و فاذر فعل امر
فاعله مستتر و الجبیری معطوف علی الخبیری ش الف تانیث که صاحب قصر باشد هر زمان که بوده باشد
زیاده بر چهار حرف تانیث نمیباشد در تصغیر و در نزد تصغیر جباری که زیاد بر چهار حرفست و
مشتمل است بر الف تانیث و الف زاید مخیری در حذف الف تانیث و در ابقاء او یعنی هرگاه
بوده باشد الف تانیث مقصوره در مرتبه پنجم یا زیاده واجبست حذف او در تصغیر زیرا
که ابقاء او بسوی میبرد بنا را از وزن فعیعل و فعیعیل پس میگوئی در قرقری قریقر بحذف الف
و اگر بوده باشد در مرتبه خامس و پیش از و الف زاید باشد جایز است حذف الف زایده و ابقاء
الف تانیث جایز است حذف الف تانیث و ابقاء الف زایده پس میگوئی در جباری جبیری و
جبیر ص وازدد لاصل ثانیا لینا قلب فقیمة صیر قویمة نصب و شذ فی عید عبید کجمع
الجمع من ذا ما التصغیر علم ش والالف الثانی المزید فجعل واو کذا ما الاصل فیه یجهل ل
وازدد فعل امر فاعله مستتر و لاصل متعلق بازدد و ساد مسد مفعول الثانی و ثانیا مفعول الاول
لینا نعت ثانیا و قلب نعت لینا فقیمة مفعول اول لصیر و صیر فعل امر فاعله مستتر و قویمة
مفعول ثانی له و نصب فعل مضارع مجزوم فی جواب الامر و شذ فعل و عید متعلق بشذ و ذو عبید

فاعل شذ

فاعل الشذ و جمع فعل ما هو مجهول الجمع و من ذا متعلقان بجمع و ما نایب عن فاعل جمع و التصغیر متعلق بعلم
و الالف مبتدا و الثانی نعت له و المزید نعت بعد نعت و جعل خبر الالف و واو مفعول ثان
لیجعل و کذا خبر مقدم و ما مبتدا مؤخر و لاصل ایضا متعلق بیجهل و فیه متعلق بیجهل و یجهل خبر عن اصل
ش و در رکن ثانی که این صفت دارد که حرف لین است و مقلوب از واو و یا باصل در تصغیر پس بگردان
قیمة را در نزد تصغیر قویمه تا صواب کرده باشی و شاذ است در عید عبید و واجبست آنچه از برای
تصغیر معلوم شد از برای جمع نیز و الف ثانی که مزید باشد گردانیده میشود در تصغیر بواو و همچنین
بواو گردانیده میشود آنچه مجهول الاصل باشد یعنی هرگاه بوده باشد ثانی اسم مصغر از حروف لین
رد او باصل پس میگوئی در قیمة قویمه زیرا که اصلش واو است و در باب بویب اگر بوده باشد اصل
او یا قلب کرده میشود بیا پس میگوئی در موقن مییقن و در باب نیب و شاذ است در عید عبید
و قیاس عوید است زیرا که عاد یعود است و اگر بوده باشد ثانی اسم مصغر الفی مزید یا مجهول
الاصل واجبست قلب بواو پس میگوئی در ضارب ضویرب و در عاج عویج و جمع تکسیر است در ملحقه
ذکر کردیم ما او را همچو تصغیر پس میگوئی در باب ابواب و در ناب انیاب و در ضارب ضوارب ص وکل
المنقوص فی التصغیر ما ثالثه کالتا غیر تا ثالثا کا ل وکل فعل امر فاعله مستتر و المنقوص مفعول فی
التصغیر متعلق بکل و ما مصدریه و لتجی فعل مضارع مجزوم بلم و فاعله مستتر و غیر حال و التا مضاف
الیه و ثالثا مفعول لیجی و کا خبر لمبتدا محذوف ش کامل گردان منقوص را در تصغیر مادام که شامل
نباشد ثالثی را که غیر تا است مثل کلمه ما مواد بمنقوص چیزیست که ناقص باشد از حرفی پس هرگاه
تصغیر کرده شود این نوع از اسما پس حال خالی نیست از اینکه باشد ثانی مجرد از تا یا ثانی با تا
یا ثالثی مجرد از تا پس اگر بوده باشد ثانی مجرد از تا یا با تا ذکر کرده میشود در تصغیر آنچه ناقص است
از و پس گفته میشود در رمی رمی که در اصل رمیو بود و واو قلب شد بیا و در شفه شفیهه و در عدو

وعینه و در ما موتی و اگر بر سه حرف باشد و ثالث او غیر تا تانیث تصغیر کرده شد بر همان لغت خود
ورد نمیشود یا و چیزی پس میگوئی در شالث شُوَیْلِث ص وَمَنْ بِتَرْخِیمٍ یُصَغِّرُ اکْتَفَی ش یا لاصل کالعطیف
یعنی المعطفا ل وَمَنْ اسم شرط مبتدا و بترخیم متعلق بیصغر و یصغر فعل شرط و اکتفی جواب الشرط
والجملة خبر له و بالاصل متعلق باکتفی و کالعطیف خبر لمبتدا محذوف و یعنی فعل مضارع فاعله مستتر
والمعطف مفعوله ش و کسی که تصغیر میکند بترخیم اکتفا میکند باصل همچو عطیف که خواسته میشود
باو معطف را یعنی اصل او معطف بوده و تصغیر ترخیم آنست که تصغیر کنند اسم بعد از تجرید
او از زواید پس اگر بوده باشد اصول او سه حرفی تصغیر کرده میشود بر فعیل و درین هنگام اگر بوده
باشد مسمی باو مذکر مجرد است از تا و اگر مسمی باو مؤنث باشد لاحق میشود باو تا پس گفته میشود
در معطف عطیف و در حامد حُمَیْد و در حُبلی حُبَیْلَة و در سودا سُوَیْدَة و اگر بوده باشد اصل او
چهار حرفی تصغیر کرده میشود بر فعیعل پس میگوئی در قرطاس قُرَیْطِس و در عصفور عُصَیْفِر بحذف
الف در مثال اول و حذف واو در مثال ثانی ص وَاخْتِمْ بِتَا التَّانِیثِ مَا صُغِّرْتَ مِنْ ۞ مُؤَنَّثٍ عَارٍ
ثُلَاثِیٍّ کَسِنْ ۞ مَا لَمْ یَکُنْ بِالتَّا یُرَی ذَا اللَّبْسِ ۞ کَشَجَرٍ وَبَقَرٍ وَخَمْسِ وَشَذَّ تَرْکُ دُونَ لَبْسٍ وَنَدَرْ ۞ لِحَاقُ
تَا فِیمَا ثُلَاثِیًّا کَثُرْ ل وَاخْتِمْ فعل امر فاعله مستتر و بتا متعلق باختم و التانیث مضاف الیه و ما مفعول
لاختم و صغرت صلة ما و من مؤنث متعلق بصغرت و عار و ثلاثی نعتان لمؤنث و کسن خبر مبتدا
محذوف و ما مصدریة و لم یکن فعل ناقص و اسمها مستتر عود الی المؤنث و بالتا متعلق بیکن
و یری خبر لیکن و ذا مفعول ثان لیری و اللبس مضاف الیه و کشجر خبر لمبتدا محذوف و بقر و خمس معطوفان
علی شجر و شذ فعل و ترک فاعله و دون حال من ترک و اللبس مضاف الیه و ندر فعل ماض معلوم و
لحاق فاعله و تا مضاف الیه و فیما متعلق بندر و ثلاثیا مفعول لکثر و کثر فعل فاعله مستتر ش و ختم
کن بتا و تانیث چیزی را که تصغیر کرده از برای مؤنثی که عاری از تا باشد همچو سن مادام که نبوده باشد

ان مؤنثیا

ان مؤنث بتا که دیده شود صلاح لبس مثل شجر و بقر و خمس و شاذ است ترک تا در حالتی که نباشد لبس
و نادر است لاحق شدن تا در چیزی که زیاد باشد ثلاثی را یعنی هرگاه تصغیر کرده شود اسم ثلاثی که مؤنث
باشد و خالی از تا لاحق میشود او را تا در نزد امن از لبس و شاذ است حذف او پس میگوئی در سن
سُنَیَّة و در دار دُوَیْرَة و در ید یُدَیَّة پس اگر ترسیده شود از لبس لاحق نمیشود او را تا پس میگوئی در
شجر و بقر و خمس شُجَیْر و بُقَیْر و خُمَیْس تا نیز که اگر گوئی شُجَیْرَة و بُقَیْرَة و خُمَیْسَة ملتبس میشود بتصغیر
شجر و بقر و خمسه و آنچیزی که شاذ است در و حذف تا در نزد امن از لبس قول قوم است در حری و قوس
و فعل که مؤنث سماعی اند و قاعده آنبود که در تصغیر تا ظاهر شود لیکن ظاهر ساخته اند و گفته اند
حُرَیْب و قُوَیْس و فُعَیْل و شاذ است نیز لاحق شدن تا در چیزی که زیاد بر سه حرف باشد مثل قُدَام
که گفته شده در قدیمه ص وَصَغِّرُوا شُذُوذًا الَّذِی الَّتِی ۞ وَذَا مَعَ الْفُرُوعِ مِنْهَا تَا وَفِی ل وَصَغِّرُوا
فعل و فاعل و شذوذا حال من واو و الذی مفعول صغروا و التی و ذا معطوفان علی الذی و مع
حال من ما قبله و الفروع مضاف الیه و منها خبر مقدم و تا مبتدا مؤخر و فی عطف علی تا ش تصغیر
کرده اند در حالتی که شاذ است الذی و التی و ذا با فروعش بعضی از آن فروع تا و فی است بدانکه تا
از خواص اسما ممکن است پس تصغیر نمیکنند مبنیات را و بنابرین شاذ است تصغیر الذی و فروع
او و همچنین تصغیر ذا و فروعش پس گفته اند در تصغیر الذی اللَّذَیَّا و در التی اللَّتَیَّا و در ذا و ذانیا
و تیا و گفته اند در تصغیر ذاک ذَیَّاک و در ذلک ذَیَّالِک ال النسب یاءً کیا الکرسی زادوا للنسب
وَکُلُّ یَائِهِ کَتَمْرِ وَجَبْ ل یاء مفعول لزادوا و کیا فی موضع الصفة لیا و الکرسی مضاف الیه
و زادوا فعل و فاعل و للنسب متعلق بزادوا و کل مبتدا و ما مضاف الیه و یائه صلة ما و کتمر مبتدا و وجب
خبر و الجملة خبر لاول ش زیاد کرده اند قوم یائی را که همچو یای کرسی است از برای نسبت و هر چیزی که در عقب
در آید او را یای کسر واجب است یعنی هرگاه اراده کرده شود اضافه و نسبت چیزی ببلدی یا قبیله یا مانند

انها گردانیده میشود در اخر او یا مشدده که مکسوره باشد ما قبل او پس گفته میشود در نسبت
بدمشقی و شیرازی و تمیمی و باحمد احمدی ص ومثله مما حواه احذف وتا ۞ تانیث او مدته لا تثبتا ۞
وان تکن بربع ذا ثانٍ سکن ۞ فقلبها واوا وحذفها حسن ش ومثله مفعول لاحذف ومما متعلق
باحذف وجملة حواه صلة او احذف فعل امر وفاعله مستتر وتا مفعول لاحذف وتانیث مضاف الیه له
واو للعطف ومدته معطوف علی تا ولا تثبتا فعل نهی مؤکد وان تکن فعل ناقص اسمه مستتر یعود
الی مدته وجملة تربع خبر وذا مفعول لتربع وثانٍ مضاف الیه له وجملة سکن نعت لثان وفقلبها
مبتدا ومضاف الی المفعول الاول و واو مفعول ثان له وحذفها معطوف علی ما قبله وحسن خبر ش
حذف مثل یای نسبت را اگر مشتمل باشد اسم او را و همچنین حذف کن تا تانیث را و الف تانیث را
ثابت مدان و اگر بوده باشد مدة تانیث یعنی الف تانیث در مرتبه چهارم و صاحب سکون باشد حرف
دوم ان اسم قلب ان الف واو را و حذف ان الف هر دو نیکوست یعنی هرگاه در اخر اسم یای همچو
یای کرسی در بودن او مشدد واجبست حذف ان یا و گردانیدن یا نسبت در مکان او پس گفته میشود
در نسبت بشافعی شافعی و در نسبت بموسی موسوی بحذف یا و اما مد یای مشدد در مقام یای مشدد
و همچنین هرگاه بوده باشد در اخر اسم تا و تانیث واجبست حذف او در نسبت پس گفته میشود در نسبت
بمکه مکی بحذف تا و مثل تا تانیث است در وجوب حذف الف تانیث مقصوره هرگاه بوده باشد
در مرتبه پنجم یا زیاده مثل حباری که میگوئی در و حباری بحذف الف تانیث یا الف تانیث در مرتبه
چهارم باشد و حرف ثانی ان کلمه متحرک باشد مثل حبلی که گفته میشود در و حبلی بحذف الف و اگر الف
تانیث در مرتبه چهارم باشد و ثانی ان کلمه ساکن باشد جایز است در و دو وجه حذف الف و قلب
الف بواو مثل حبلی که جایز است در و حبلی بحذف الف و حبلوی بقلب الف بواو ص لشبهها الخبر
لا اصلی ما ۞ لها وللاصلی قلب یعتمی ۞ والالف الجائز اربعا ازل ۞ کذاک یا المنقوص خامسا الحق ۞

والحذف فی

والحذف فی الیا رابعا احتم من ۞ قلب وحتم قلب ثالث تعن ش لشبهها خبر مقدم واللحق نعت
والاصلی معطوف علی اللحق وما مبتدا موخر ولها صلة لما وللاصلی خبر مقدم وقلب مبتدا موخر ویعتمی
بمعنی یختص نعت لقلب والالف مفعول لازل والجائز بمعنی المتجاوز نعت للالف واربعا مفعول
لجائز وازل فعل امر فاعله مستتر وکذاک متعلق بعزل ویا مبتدا والمنقوص مضاف الیه له وخامسا
حال من ضمیر عزل وعزل فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی یاء المنقوص والجملة خبر
لیاء المنقوص والحذف مبتدا وفی الیاء متعلق بحذف واحتم خبر الحذف ومن قلب متعلق باحتم وحتم
خبر مقدم وقلب مبتدا موخر وثالث مضاف الیه له وجملة تعن بمعنی تعرض نعت لثالث ش الخان
چونکه مستقر است از برای الف تانیث ثابت است از برای شبه الف تانیث ملحق و از برای الف اصلی
و قلب الف بواو مخصوص است باصلی و زایل کن الفی را که تجاوز کننده است از چهار حرف و همچنین
یاء منقوص که در مرتبه پنجم واقع شده باشد معزول و محذوفست و حذف شایسته است در
یائی که در مرتبه رابع باشد از قلب قلب یائی که در مرتبه ثالث باشد بواو و واجبست و تعن بمعنی
تعرض است یعنی الف الحاق مقصوره همچو الف تانیث است در وجوب حذف اگر بوده باشد
در مرتبه پنجم مثل حبنطی و حبوکی و جایز است حذف و قلب اگر بوده باشد در مرتبه چهارم مثل
علقی که جایز است در و علقی بحذف الف و علقوی بحذف الف بواو ولیکن مختار در اینجا قلب است
بعکس الف تانیث و اما الف اصلیه پس اگر بوده باشد در مرتبه سیم پس قلب میشود الف بواو مثل
عصوی و فتوی و اگر بوده باشد در مرتبه چهارم قلب میشود بواو مثل ملهوی و بسیار هست که حذف
کرده میشود مثل ملهی و اول مختار است و اگر بوده باشد در مرتبه پنجم واجب حذف مثل مصطفی
و اسم منقوص اگر بوده باشد یا و او در مرتبه ثالث قلب کرده میشود بواو و مفتوح میباشد ما قبل او مانند
شجوی و اگر بوده باشد یا در مرتبه چهارم حذف کرده میشود مانند قاضی و گاه قلب میشود بواو

مانند قاضوی و اگر بوده باشد یا در مرتبه پنجم یا زیاده واجبست حذف او مثل معتری و مستعری

ص وَلِقَوْلِ ذَا انْقِلَابٌ انْفِتَاحًا وَفَعِلْ ۞ وَفَعْلٍ عَيْنَيْهِمَا افْتَحْ وَفَعِلْ ك وَاوٌ فِعْلٍ امر فاعل مستتر و ذا بمعنی صاحب مفعول اول له و القلب مضاف الیه لذا و انفتاحا مفعول ثان لاوله و فعل مبتدا و فعل عطف علی

وعینیهما مفعول لافتح و افتح فعل امر فاعل مستتر و الجملة خبر و فعل بکسر الفاء و العین معطوف علی مدخول الجار و

فی عینیهما ش و در عقب در او در صاحب قلب را بفتحی یعنی هرگاه قلب کرده شد یاء منقوص بواو واجبست

فتح ما قبل واو مانند شجوی و قاضوی و فعل بفتح و کسر عین و فعل بضم فا و کسر عین و فعل فا و کسر عین فتحه

بدهید عین ایشانرا در نسبت مثل غزوی در غزو و دلی در دلو و ابلی در ابل ص وَقِيلَ فِي الْمَرْمِيِّ مَرْمَوِيٌّ ۞

وَاخْتِيرَ فِي اسْتِغْنَا لِرَمْيٍ مَرْمِيٌّ ك وَقِيلَ فعل مبنی للمفعول و فی المرمی متعلق بقیل و مرموی نایب عن

فاعل قیل و اختیر فعل مبنی للمفعول و فی استغنا لرمی متعلق باختیر و مرمی نایب عن فاعل اختیر

ش و گفته شده است در مرمی بیاء مشدده که احد یائین اصلی است و آن دیگری زاید مرموی بحذف

یاء زاید و ابقاء یاء اصلی و قلب یاء اصلی بواو و اختیار کرده شده در استعمال قوم مرمی بحذف یائین در

نسبت چنانکه در شافعی گذشت ص وَنَحْوُ حَيٍّ فَتْحُ ثَانِيهِ يَجِبْ ۞ وَازْدَدْ وَاوًا إِنْ يَكُنْ عَنْهُ قُلِبْ

ك وَنَحْوُ مبتدا و حی مضاف الیه نحو و فتح مبتدا ثان و ثانیه مضاف الیه و یجب خبر الثانی و هو و خبره

خبر الاول و ازدد فعل امر فاعله مستتر و الها مفعول الاول و واوا مفعول الثانی و ان یکن فعل ناقص

اسمه مستتر و عنه متعلق بقلب و قلب فعل ماض مجهول نایب الفاعل مستتر فیه و الجملة خبر لیکن

ش و مانند حی که در او واو یای مشدده است و یا مسبوق بیکی است فتح ثانی او در نسبت واجبست

و رد کن ثانی او را بواو اگر منقلب از واو باشد پس در مانند حی که در او واو یاء مشدد است در

حین نسبت یاء او را فتحه میدهند و ثانی را قلب بواو میکنند پس میگویند حیوی ص وَعَلَّمَ التَّثْنِيَةَ

احْذِفْ لِلنَّسَبْ ۞ وَمِثْلُ ذَا فِي جَمْعٍ تَصْحِيحٍ وَجَبْ ك وَعَلَّمَ مفعول لاحذف و التثنیة مضاف الیه

واحذف فعل

واحذف فعل امر فاعله مستتر و للنسب متعلق باحذف و مثل مبتدا و ذا اسم اشارة مضاف الیه مثل و فی جمع

متعلق بوجب و تصحیح مضاف الیه و جملة وجب خبر ش حذف کن علامة تثنیه را در وقت نسبت و مثل

این در جمع صحیح واجبست یعنی هرگاه زیدان و زیدون مستعمل با یای نسبت شوند میگوئی زیدی بحذف

الف و حذف واو ص وَثَالِثٌ مِنْ نَحْوِ طَيِّبٍ حُذِفْ ۞ وَشُذَّ طَائِيٌّ مَقُولًا بِالْأَلِفْ ك وَثَالِثٌ مبتدا

و من متعلق بحذف و کطیب مضاف الیه نحو و جملة حذف خبر و شذ فعل و طائی فاعل الشذ و مقولا حال

من طائی و بالالف متعلق بمقول ش و حرف ثالث از مانند طیب حذف کرده میشود یعنی هرگاه یاء مشدد

مسبوق باشد بیک حرف و مسابق باشد بیکحرف در نسبت واجبست حذف یاء مکسوره پس

میگوئی در طیب طیبی بحذف یاء مکسوره و بنا بر قاعده مذکوره شاذ است طائی در حالتی که مقول

شود بالف یعنی قیاس در نسبة طیبی طیبی است بحذف یاء مکسوره و ابقاء یاء ساکنه لیکن ترک

کرده اند قیاس را و گفته اند طائی بحذف احد یائین و قلب دیگری بالف ص وَفَعَلِيٌّ فِي فُعَيْلَةٍ انْتَمَى

وَفُعَلِيٌّ فِي فُعَيْلَةٍ خُتِمْ ك وَفَعَلِيٌّ بفتح الفاء و العین و تشدید الیا مبتدا و فی فعیلة بفتح الفاء و کسر العین

متعلق بانتمی و انتمی فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه و الجملة خبره و فعلی بضم الفاء و فتح العین

و تشدید الیا مبتدا و فی فعیلة بضم الفاء و فتح العین متعلق بختم و جملة ختم خبر لمبتدا ش و فعلی بفتح

فا و عین التزام کرده شده در فعیله و فعلی بضم فا و فتح عین واجبست در فعیله یعنی گفته میشود

در نسبة بفعیله فعلی بفتح فا و عین و حذف یا اگر نبوده باشد معتل العین و مضاعف پس میگوئی

در حنیفه حنفی و گفته میشود در نسبة بفعیله فعلی بحذف یا اگر نبوده باشد مضاعف مانند نمیری

در نسبة بجهینه ص وَالْحَقُوا مُعَلَّ لَامٍ عَرِيَا ۞ مِنَ الْمِثَالَيْنِ بِمَا التَّا أُولِيَا ك فَالْحَقُوا فعل و فاعله و معل

مفعول لالحقوا و لام مضاف الیه و جملة عریا نعت لمعل و من المثالین متعلق بعری و بما متعلق

بالحقوا و التا مفعول ثان لالحقوا و اولیا فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه و الجملة صلة لما و

لا كَلِفَ للاطلاق ش ولاحق گردانیده اند معتل اللام را که عاری از تاست از دو مثال مذکور بچیزی که تا بآخر
گردانیده شده در و یعنی چیزی که بوده باشد بر وزن فعیل بفتح فا و کسر عین یا بر وزن فعیل بضم فا و
فتح عین و بی تا باشد و معتل اللام پس حکم او حکم چیزیست که در و تاست در وجود حذف یا او و فتح
عین او پس میگوئی در عَدِیّ عَدَوِیّ و در قُصُوّ قُصَوِیّ چنانکه میگفتی در اُمَیَّة اُمَوِیّ و اگر بوده باشد
فُعَیِّل و فُعَیِّل صحیح اللام حذف نمیشود از ایشان چیزی پس میگوئی در عُقَیِّل عُقَیِّلِیّ و در عُقَیِّل عُقَیِّلِیّ ص
وَتَمَّمُوا مَا كَانَ كَالطَّوِيلَةِ وَهَكَذَا مَا كَانَ كَالْجَلِيلَةِ ك وَتَمَّمُوا فعل و فاعل و ما مفعول لتمموا و
كَانَ فعل ناقص اسمه مستتر و كَالطَّوِيلَةِ خبر كان و هكذا خبر مقدم و ما مبتدا مؤخر و كان فعل ناقص
اسمه مستتر و كَالْجَلِيلَةِ خبر كان ش و تمام گذاشتند یعنی از چیزی حذف نکرده اند چیزی را که بوده
باشد همچو طویله و همچنین چیزی که بوده باشد مثل جلیله یعنی در وقتی نسبة میگوئی طویلی در طویله و
جُلَیْلِیّ در جلیله یعنی چیزی که بوده باشد بر وزن فعیله و بوده باشد معتل العین یا مضاعف حذف
کرده نمیشود یای او در نسبة ص وَهُوَ ذِي مَدٍّ يُنَالُ فِي النَّسَبِ مَا كَانَ فِي تَثْنِيَةٍ لَهُ انْتَسَبَ ك
وَهُوَ مبتدا و ذِي مضاف الیه له و مَدٍّ ایضا مضاف الیه لذی و جملة يُنَالُ خبر له و فِي النَّسَبِ متعلق بینال
و ما مفعول ثان لینال و جملة كان صلة له و فِي تَثْنِيَةٍ و له متعلقان بانتسب و جملة انْتَسَبَ خبر كان ش
و هو صاحب یعنی الف ممدوده یافت میشود در نسبة بهمان روش که بود در تثنیه یعنی حکم همزه
ممدوده در نسبة مثل حکم همزه است در تثنیه پس اگر بوده باشد همزه زاید از برای تانیث قلب کرده میشود
بواو و مانند حمراوی در حمراء و اگر زیاد باشد از برای الحاق یا بدل از اصل باشد مانند علباوی و کساوی
پس در و وجهاست تصحیح همزه مانند علبائی و کسائی و قلب مانند علباوی و کساوی و اگر همزه اصل
باشد پس تصحیح همزه است نه غیر مانند قُرّائی در قُرّاء ص وَانْسِبْ لِصَدْرِ جُمْلَةٍ وَصَدْرِ مَا
رُكِّبَ مَزْجًا وَلِثَانٍ تَمَّمَا اِضَافَةً مُبْدُوءَةً بِابْنٍ اَوْ اَبٍ اَوْ مَا لَهُ التَّعْرِيفُ بِالثَّانِي وَجَبْ فَمَا رَعَى

هذا انسبا

هَذَا انْسُبَا لِلْاَوَّلِ مَا لَمْ يُخَفْ لَبْسٌ كَعَبْدِ الْاَشْهَلِ ك وَانْسِبْ فعل امر و فاعله مستتر و لِصَدْرِ متعلق
بانسب و جُمْلَةٍ مضاف الیه له و صَدْرِ معطوف علی صدر و ما مضاف الیه له و جملة رُكِّبَ صلة له و مَزْجًا صفة
لمفعول مطلق محذوف تقدیره رُكِّبَ تركیبا مزجا و لِثَانٍ معطوف علی صدر و جملة تَمَّمَ نعت لثان
و اِضَافَةً مفعول لتمم و مُبْدُوءَةً نعت لاضافة و بِابْنٍ متعلق بمبدوءة و اَوْ للعطف و اَبٍ معطوف
علی ابن و اَوْ للعطف و ما معطوف علی ابن و له متعلق بوجب و التَّعْرِيفُ مبتدا و بالثانی متعلق بالتعریف
و جملة وَجَبَ خبر و فِيمَا متعلق بانسب و جملة رَعَى صلة له و هذا مضاف الیه له و انسبا فعل امر و ما لا
بنون خفیفة و لِلْاَوَّلِ متعلق بانسبا و ما مفعول لانسبا و جملة لَمْ يُخَفْ صلة له و لَبْسٌ نایب عن فاعل
يُخَفْ و كَعَبْدِ خبر لمبتدا محذوف و لِلْاَشْهَلِ مضاف الیه ش و منسوب ساز صدر جمله را و صدر چیزی
که مرکب مزجیست پس میگوئی در تابط شرا تَابِطِیّ و در بعلبک بَعْلِیّ و منسوب ساز جزو ثانی را که
تمام شده باضافه که ابتدا کرده شده باشد بابن یا اب پس میگوئی در ابن الزبیر زُبَیْرِیّ و در ابی بکر
بَکْرِیّ و همچنین منسوب ساز جزو ثانی چیزی را که واجبست از برای جزو اول او تعریف ثانی پس میگوئی
در غلام زید زَیْدِیّ و منسوب ساز جزو اول را در چیزی که سوای مذکور است مادام که ترسیده نشود
لبس پس میگوئی در امرء القیس اِمْرَئِیّ و اگر ترسیده شود از لبس حذف کن صدر او را و منسوب ساز
عجز او را پس میگوئی در عبد الاشهل و عبد القیس اَشْهَلِیّ و قَیْسِیّ زیرا که اگر منسوب سازی صدر را
و بگوئی عَبْدِیّ دانسته نمیشود که او منسوبست بعبد شمس یا عبد مناف یا عبد اشهل ص وَاجْبُرْ رَدَّ
اللَّامِ مَا مِنْهُ حُذِفْ جَوَازًا اِنْ لَمْ يَكُ رَدُّهُ الْفِ فِي جَمْعِ التَّصْحِيحِ اَوْ فِي التَّثْنِيَةِ وَحَقُّ مَجْبُورٍ
بِهَذِي تَوْفِيَةٌ ك وَاجْبُرْ فعل امر و فاعله مستتر و رَدَّ متعلق باجبر و اللام مضاف الیه له و ما مفعول
لاجبر و مِنْهُ متعلق بحذف و حُذِفَ فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی اللام و جَوَازًا
نعت لمصدر محذوف و اِنْ لَمْ يَكُ فعل ناقص و رَدُّهُ اسمه و جملة الْفِ خبر و فِي جَمْعِ متعلق بالف

والتصحيح مضاف اليه او في التثنية معطوف على في جمعي التصحيح وحتى مبتدا ومجبور مضاف اليه وبهذي
بتوفيه وتوفيه خبر لمبتدا ش جبو كن بر لام الفعل چيزيرا كه محذوف باشد لام او بر سبيل جواز اگر نبود
باشد رد آن محذوف الفت داده شده در جمعي تصحيح يا تثنيه وحتى مجبور باين وفا كنند باشد يعني
هرگاه منسوب اليه محذوف اللام باشد حال خالي از آن نيست كه غيب باشد لام الفعل او مستحق رد بسبيل
جواز زيرا كه در تثنيه وجمع رد لام الفعل نشده پس ميگوئي در زيد وابن يدي وبنوي برد لام ويدي
وابني بدون رد لام الفعل ويا انست كه لام الفعل او در تثنيه وجمع رد شده پس در نسبت جبو است
رد لام الفعل پس ميگوئي در اب واخ واخت ابوي واخوي برد لام چنانكه در تثنيه ميگوئي ابوان
اخوان واختان برد لام الفعل ص وباخ اختا وبابني بنتا ف الحق ويونس ابى حذف التا ل وباخ
متعلق بالحق واختا مفعول به لالحق وبابني معطوف على اختا والحق فعل امر فاعله مستتر فيه و
جوبا ويونس بالتنوين للضرورة مبتدا وابى بمعنى منع وابى فعل ماض فاعله مستتر يعود الى يونس
خبر له وحذف مفعول به لابى والتا بالقصر للضرورة مضاف اليه لحذف ش الحاق كن اخت وبنت را
باخ پس حذف ميكنى از ايشان تا تانيث را بار دهد محذوف پس ميگوئي اخوي وبنوي بحذف تا ورد
كه لام الفعل بوده ويونس منع كرده حذف تا را پس ميگوئي در نسبت اختي وبنتي ص وضاعف الثاني
من ثنائي ف ثانيه ذو لين كلا ولائي ل وضاعف فعل امر فاعله مستتر فيه وجوبا والثاني مفعول
به له ومن ثنائي في موضع حال من الثاني وثانيه مبتدا وذو خبر ولين مضاف اليه والجملة نعت
لثنائي وكلا خبر لمبتدا محذوف ولائي معطوف على لا المهموزة بكاف التشبيه والاصل لائي
الياء لكنه خففه كما يخفف الهمزة للشذوذ ش ومضاعف ساز ثاني را در حالت بودن او ثنائي
اگر صحيح است بر سبيل جواز پس ميگوئي در كم كمي واگر معتل باشد تضعيف بر سبيل وجوب مانند
لو كه ميگوئي لوي وبابن اشاره كرده مصنف كه ثانيه ذو لين الخ يعني اگر ثاني حرف لين باشد

بر سبيل

بر سبيل وجوب است واگر ثاني الف باشد مضاعف ميكني او را وبدل ميكني الف ثاني را بهمزه پس ميگوئي
در سودي كه اسم او لام است لائي وجايز است قلب همزه بواو مانند لاوي ص وان يكن كشية ما
الفا عدم ف فجبو وفتح عينه التزم ل وان يكن فعل ناقصة وكشية خبر ها مقدم على اسمها
وما موصول اسمي اسم ليكن والفا مفعول به لعدم جملة عدم مع فاعله المستتر صلة لما فجبو الفا للتزام
وجبو مبتدا والضمير عايد الفا وفتح معطوف على جبو وعينه مضاف اليه والتزم مبني للمفعول خبر مبتدا
والجملة جواب الشرط والشية كلون يخالف لون الفرس وغيره ش واگر بوده باشد معدوم الفا مثل
شيه كه اصل او وشيه بوده پس جبو فا يعني رد فا الفعل وفتح عين الفعل التزام كرده شده در نسبت
ميگوئي در نسبت بشيه وشوي برد واو فا الفعل وفتح عين الفعل ص والواحد اذكرنا سببا للجمع
ان لم يشابه واحدا بالوضع ل والواحد مفعول به لاذكر واذكر فعل امر فاعله مستتر فيه وجوبا وسببا
حال من فاعل اذكر وللجمع متعلق بنا سببا وان لم يشابه فعل الشرط فاعله مستتر يعود الى الجمع واحدا
مفعول به ليشابه وبالوضع متعلق بيشابه ش ذاكر كن در نسبت واحد را در حالتي كه نسبت
دهنده باشي جمع اگر مشابه نباشد جمع واحد را بوضع يعني هرگاه نسبت داده شود بجمع اتيان
كرده ميشود بواحد او ومنسوب ميشود پس در نسبت بفرايض فرضي ميگوئي اين حكم در وقتي است
كه جمع بجمعيت خود باقي باشد واگر جمع جاري شود در مجراي علم مثل انصار پس ميگوئي در نسبت
انصاري بهمان لفظ خود شرب تغيري ص ومع فاعل وفعال فعل ف في نسب اغني عن اليا فقبل ل
ومع متعلق باغني وفاعل مضاف اليه وفعال معطوف على فاعل وفعل بفتح الفا وكسر العين مبتدا
وفي نسب متعلق باغني واغني بالغين المعجمة خبر المبتدا وعن اليا متعلق باغني فقبل جملة مستانفة
ش فعل با فاعل وفعال بي نياز كرده نسبت از يا را پس مقبول شده نزد نحاة يعني بي نياز كرده از ياء
نسبت صيغه فاعل كه بمعني صاحب كذا است نحو نامر ولابن اي صاحب تمر واي صاحب لبن

وهمچنین است صیغهٔ فعّال که در اجرای منتعمل میشود مثل بزّاز و بقّال و همچنین است صیغهٔ فعل
نیز نحو رجل طعم و لبس یعنی مرد صاحب طعام و صاحب لباس یعنی این سه صیغه مذکوره غنی
میسازد از یاء نسبت که آنچه از یاء مفهوم میشد از ایشان مفهوم میشود ص وغیرها اسلفته
مقورا على الذي ينقل منه اقتصروا ك وغيرها مبتدا وما مضاف اليه واسلفته صلة ما ومقورا
بفتح الراء حال من الهاء وبكسرها حال من التاء وعلى الذي متعلق باقتصروا وينقل بالبناء للمفعول صلة
الذي ومثله نايب عن مرفوع ينقل واقتصروا خبر المبتدا ش غیر آنچه مقدم داشتم او را در حالتی
که مقرر شد اقتصار شده بر آنچه نقل کرده میشود یعنی آنچه آمده از نسبت مخالفة سابق مقصور
بنقل و سماع است و خارج از قیاس همچو کفتی قوم در نسبت ببصره بصری بکسر باء و بدهر دهری
بضم دال و فتح هاء و میم و مزوزی الوقف اي هذا باب الوقف ص تنوينا اثر فتح اجعل الفا
وقفا وتلو غير فتح احذفا ك تنوينا مفعول اول لاجعل و اثر متعلق بكاين و فتح مضاف اليه اجعل
فعل امر فاعله مستتر فيه وجوبا و الفا مفعول ثان لاجعل و وقفا حال من فاعل اجعل و تلو مفعول
به لاحذف و غير مضاف اليه لفتح ايضا مضاف اليه لغير و احذفا فعل امر مؤكد بنون خفيفة
و بگردان تنوینی را که میشد در عقب فتحه بالف در حالت وقف و حذف کن تنوینی را که در عقب غیر فتح
باشد یعنی هرگاه وقف کرده شود بر اسم منون پس اگر تنوین بعد از فتحه باشد بدل کرده میشود بالف
نحو رایت زیدا که اصلش زیدا بوده و اگر بعد از ضم و کسره باشد حذف میشود نحو جاءنی زید و رایت
زید و مررت بزید که اصل ایشان زیدُ و زیدِ بوده ص والحذف لوقف في سوى اضطرار
صلة غير الفتح في الانضمار واشبهت اذا منونا نصب فالفا في الوقف نونها قلبا ك والحذف
فعل امر فاعله مستتر فيه ولوقف و في سوى متعلقان باحذف و اضطرار مضاف اليه و صلة تابع
لاحذف و غير مضاف اليه لفتح مضاف اليه لغير و في الانضمار متعلق بصلة و اذا شبهت فعل و فاعل

فاعل و منونا

فاعل و منونا مفعول و جملة نصب بالبناء للمفعول نعت لمنون و الفا الف للتنويع و الفا مفعول ثان لقلب
في الوقف متعلق بقلب نونها مبتدا و قلبا خبر ش حذف کن از جهت وقف در سوای صورت ضرورت
صلهٔ غیر فتحه را در ضمیر یعنی حاء و یاء که اذا اشباع ضمه و کسره در ضمیر بهم میرسد در حین وقف حذف کن نحو رایت
و مررت به بسکون هاء که در اصل رایتهُ و مررت به بود با واو و یاء و مشابهت دارد اذن صاحب
تنوین منصوب را پس نون او قلب الف شده در حالت وقف نحو اذا فی اذا ص وحذف يا المنقوص
ذي التنوين ما لم ينصب اولى من ثبوت فاعلما وغير ذي التنوين بالعكس في نحو مرو لزوم
رد الياء اقتفى ك وحذف مبتدا و يا مضاف اليه و المنقوص مضاف اليه لياء و ذي نعت لمنقوص و التنوين
مضاف اليه و ما مصدريه و لم ينصب فعل مبني للمفعول نايب الفاعل مستتر فيه و اولى اسم تفضيل
مرفوع بضمه مقدره على انه خبر حذف و من ثبوت متعلق باولى فاعلما جمله مستانفه فعل امر مؤكد
بنون خفيفة منقلبة بالالف حالت الوقف و غير مبتدا و ذي مضاف اليه له التنوين مضاف اليه
له و بالعكس خبر لمبتدا و في نحو متعلق باقتفى و مرو مضاف اليه نحو و لزوم مبتدا و رد مضاف اليه و الياء
مضاف اليه لرد و اقتفى بمعنى اتبع خبر لمبتدا ش و حذف يا منقوص صاحب تنوين اولى است مادامی که
منصوب نباشد پس بدان و غیر صاحب تنوین بعکس است و لزوم رد یا تابع گردانیده شده در مانند
مرو یعنی هرگاه وقف کرده شود بر منقوص منون پس اگر بوده باشد منصوب بنون بدل کرده میشود
تنوین او در وقف بالف نحو رایت قاضیا و اگر نبوده باشد منصوب پس مختار در وقف حذف
تنوین است نحو هذا قاضٍ و مررت بقاضٍ بسکون ضاد و اگر بوده باشد منقوص غیر منون پس اگر منصوب
ثابت میشد یاء او در حالتی که ساکن است نحو رایت القاضی باسکان یا و اگر مرفوع یا مجرور باشد جایز است
اثبات یا و حذف یا و اثبات بهتر است نحو هذا القاضی و مررت بالقاضی و اگر منقوص محذوف یا
باشد مثل مرو که اسم فاعل از رماست و اصل او مُرْوِیٌ است وقف کرده نشده بر و مگر باثبات یا نحو

هذا ابری ص وغیرها التانیث من متحرک ش سکنه او قف رائم الحرکة ش او اشمم الضمة او قف
مضعفا ش ما لیس هنا او عللا ان قفا ش محرکا او حرکات انقلا ش لساکن لحرکة لن یخطلا ا د
غیر مفعول الفعل محذوف یقف سکنه وها مضاف الیه له والتانیث مضاف الیه لها ومن متحرک متعلق
بسکنه وسکنه فعل امر فاعله مستتر والها مفعوله عاید الی الغیر واو للعطف ووقف عطف علی سکنه ورائم
حال من فاعل قف والحرکة مضاف الیه له واو للعطف واشمم عطف علی قف والضمة مفعوله واو للعطف
وقف عطف علی اشمم مضعفا حال من فاعل قف وما مفعول المضعف ولیس فعل ناقصة اسمه مستتر
وهنا خبر او للعطف وعللا عطف علی هنا وان للشرط قفا بمعنی تبع فعل الشرط وفاعله مستتر ومحرکا مفعوله
واو للعطف وحرکات مفعول لانقل وانقل فعل امر مؤکد بنون خفیفة معطوف علی قف ولساکن
متعلق بانقل ولحرکة مبتدا ولن یخطلا بمعنی لم یمنع خبر لحرکة ش ساکن کردان غیر ها تانیث را از
متحرک یا وقف کن در حالتی که روم کننده باشی حرکت را یا اشمام کن ضمه را یا وقف در حالتی که مضاعف
کنی حرف اخر چیزی را که نیست حرف اخر هنا ونه حرف علة بشرط انکه تابع شود حرکة را یا نقل کن حرکات را
بما قبل که ساکن باشد که حرکة ما قبل ممنوع نباشد یعنی حرکاه اراده کرده شود وقف بر اسم متحرک یا
که در اخر او هاء تانیث است یا غیر هاء تانیث پس اگر بوده باشد هاء تانیث واجبست وقف بر او بسکون
مثل قول تو در فاطمة فاطمة واگر غیر هاء تانیث باشد پس در وقف بر وی سه وجه است تسکین و روم
واشمام وتضعیف ونقل تسکین انداختن تمام حرکة موقوف علیه است مثل جائنی زید که در وجائنی
زید میگوئی باسکان دال و روم عبارتست از اشارة بحرکت بصوت خفی مثلا دو ثلث حرکة موقوف
علیه را می اندازی وتلفظ میکنی بیک ثلث واشمام عبارتست از ضم دو فرا هم اوردن لبها بعد از تسکین
حرف اخر واشمام نمیباشد مگر در چیزی که حرکة او ضم باشد وشرط وقف بتضعیف انست که نباشد
حرف اخر هنا مثل حطا او نه معتل مثل فتی وهمچنین ما قبل حرف اخر متحرک باشد مثل جمل پس میگوئی

در وقف بر

در وقف بر رجل بتشدید لام واگر ما قبل اخر ساکن باشد ممتنع است تضعیف مثل خرج بسکون میم و
وقف بنقل عبارتست از تسکین حرف اخر ونقل حرکة حرف اخر بما قبل بشرط انکه ما قبل اخر ساکن باشد
وقابل حرکة باشد نحو هذا الضرب ورایت الضرب ومررت بالضرب واگر ما قبل اخر متحرک باشد
یا ساکنی که قبول حرکة نکند وقف بنقل در وی جایز نیست پس در جعفر وباب وقفل بنقل جایز نباشد ص
ونقل فتح من سوی المهموز لا ش براه بصری وکوفی نقلا ل ونقل مبتدا وفتح مضاف الیه من
سوی متعلق بنقل والمهموز مضاف الیه له ولا براه فعل منفی والها مفعوله یعود الی نقل وبصری
فاعل یری وکوفی بحذف یاء النسبة مبتدا ونقلا فعل فاعله مستتر والجملة خبر لکوفی والالف للاطلاق
ش ونقل کردن فتحه را سوای مهموز نمیداند ان نقل را جایز بصری وکوفی نقل کردن حرکه مطلق را
بما قبل اعم از انکه اخر مهموز باشد یا غیر مهموز یعنی مذهب کوفیین انست که جایز است وقف
بنقل اخر را حرکة فتحه باشد یا غیر ان وخواه بوده باشد اخر مهموز یا غیر مهموز پس میگوئی بنا بر مذهب
ایشان هذا الضرب ورایت الضرب ومررت بالضرب وهذا الردء ورایت الردء ومررت
بالردء ومذهب بصریین انست که جایز نیست نقل حرکة بوده باشد حرکة فتحه مگر در وقتی که
بوده باشد اخر مهموز پس جایز است در نزد ایشان رایت الردء وممتنع است الضرب ص والنقل
ان یعدم نظیر ممتنع ش وذاک فی المهموز لیس یمتنع ل والنقل مبتدا وان یعدم فعل مجهول نظیر
مفعول ما لم یسم فاعله یعدم وممتنع خبر لمبتدا وذاک مبتدا وفی المهموز متعلق بممتنع ولیس فعل
ناقص اسمه مستتر وممتنع خبره والجملة خبر لذاک ش ونقل حرکة اخر بما قبل اگر باعث شود اینکه کلمه
معدوم النظیر شود در کلام عرب ممتنع است نقل واین نقل نیست ممتنع در مهموز یعنی حرکاه بحرکة شود
نقل حرکة اخر بما قبل باینکه بگردد کلمه بر بنا غیر موجود در کلام قوم ممتنع است این نقل مگر در وقتی که
بوده باشد اخر هنا پس این نقل جایز است پس بنا بر این ممتنع است هذا العلم بکسر عین وضم لام و

سکون میم در وقف بر العلم و ممتنع نیست هذا الرد بکسر راء و ضم دال و سکون هاء ص فی الوقف تا
تانیث الاسم ها جعل ش ان لم یک بساکن صح وصل ش وقل ذا فی جمع تصحیح وما ش ضاهی و غیر ذی
بالعکس انما ل ش فی الوقف متعلق بجعل و ها مبتدا و تانیث مضاف الیه و الاسم مضاف الیه لتانیث
و ها مفعول ثان لجعل و جعل فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی تا و الجملة خبر لها و ان لم یک
فعل ناقص اسمه مستتر یعود الی تا و بساکن متعلق بوصل و جملة صح نعت لساکن و جملة وصل خبر لیک
و قل فعل و ذا فاعل و فی جمع متعلق بقل و تصحیح مضاف الیه و ما معطوف علی جمع و جملة ضاهی صلة ما و غیر
مبتدا و ذی مضاف الیه و بالعکس متعلق بانما و الجملة خبر لغیر و انما بمعنی انتسب ش تا و تانیث اسمی
گردانیده شده در وقف اگر نبوده باشد وصل کرده شده بساکن صحیح و کم است گردانیدن تا ها در وقف
بر جمع صحیح و چیزی که مشابه جمع صحیح باشد و غیر این دو قسم کجمع صحیح و تا تانیث ما قبل ساکن است
منسوبست بعکس یعنی هرگاه وقف کرده شود بر چیزی که در و تا تانیث است پس اگر بوده باشد فعل
وقف میشود بر و بتا نحو هند قامت و اگر بوده باشد اسم پس اگر مفرد است یا ما قبل تا ساکن است پس محذوف
پس ساکن باشد و وقف کرده شده بر و بتا نحو بنت و اخت و اگر غیر این باشد وقف شده بر و بها
نحو فاطمة و هند و اگر جمع صحیح یا مشابه او باشد وقف کرده شده بتا نحو هندات و هیهات و کم است در وقف بر
تا در جمع ها نحو فاطمات و هنداه و هیهاه ص و قف بها السکت علی الفعل المعل ش بحذف اخر کما
من سال ش و لیس حتما فی سوی ما کع اذ ش کع مجزوما فراع ما رعوا ل ش و قف فعل امر فاعله مستتر
بها متعلق بقف و السکت مضاف الیه و علی الفعل بقف و المعل نعت للفعل و بحذف متعلق بمعل
و اخر مضاف الیه و کما غط الکاف جاره لقول محذوف و اغط فعل امر فاعله مستتر و من موصول اسمی
مفعول اول لاعط و سال اصله سالن و مفعول الثانی محذوف تقدیره اعط الذی سال السوال و لیس فعل
ناقص اسمه مستتر حتما خبر و فی سوی متعلق بحتما و ما مضاف الیه و کع فی موضع صلة ما و فراع فعل

امر فاعله مستتر

امر فاعله مستتر من رعی یعی و کع معطوف علی کع مجزوما حال من یع فراع فعل امر فاعله مستتر و ما مفعوله
و رعوا صلة ما تقدیره فراع الذی رعوه ش وقف کن بها سکت بر فعل معتلی که محذوف الاخر باشد مثل
اغط من سال که جایز است در حال وقف الحاق ها سکت باو و گفتن اعطه و نیست الحاق ها سکت
واجبست در سوای چیزی که مجزوم باشد در حالتی که یع مجزوم است پس رعایت کن چیزی را که رعایت
کرده اند یعنی جایز است وقف بها سکت بر هر فعلی که محذوف باشد خواه از برای جزم و وقف مثل گفتن
تو در لم یغط لم یغطه و در اغط اغطه و واجب نیست الحاق ها مگر در وقتی که بوده باشد
فعل بنحوی که حذف شده آخر و باقی بر یک حرف یا دو حرف مثل گفتن تو در ع و ق و عه و قه و
در مانند لم یع و لم یق که میگوئی در لم یعه و لم یقه ص و ما فی الاستفهام ان تجر حذف
الفها و اولها الها ان تقف و لیس حتما فی سوی ما الخفضا ش باسم کقولک اقتضا ما
ل ش و ما مبتدا و فی الاستفهام متعلق بکایع نعت لما و ان تجر فعل الشرط فاعله مستتر یعود
الی ما و حذف جواب الشرط و الفها نایب عن فاعل حذف و الجملة خبر لما و اولها فعل امر فاعله مستتر
و الها مفعول اول یعود الی کلمة ما و الها مفعول ثان لاولها و ان تقف فعل الشرط و جوابه محذوف
و القرینة جملة اولها الها و لیس فعل ناقص اسمه مستتر حتما خبر و فی سوی متعلق بحتما و ما موصول
اسمی و جملة الخفضا صلة لما و باسم متعلق بالخفضا و کقولک خبر لمبتدا محذوف ای و ذلک کقولک
و اقتضا مفعول اقتضی مقدما علیه و ما الاستفهامیه مضاف الیه لاقتضا ش و ما استفهامیه که
جر داده شود حذف کرده میشود الف او و در عقب در او و بعد از حذف الف بجای الف ها
سکت را اگر وقف کنی بر ما مثل لمه و عمه و نیست الحاق ها سکت واجب در سوای چیزی که
مجرور شود باسم مثل گفتن تو اقتضی زید اقتضاه مه یعنی هرگاه داخل شود بر ما استفهامیه
جاری واجبست حذف الف او نحو عم یتساءلون و بم جئت و اقتضاء م اقتضاء زید و هرگاه

وقف کرده شود برو بعد از دخول جار یا انست که مشبه جار اسم باشد حرف پس اگر جار حرفی باشد جایز است
الحاق هاء سکت نحو غمده وفیمه واگر اسم باشد واجب الحاق هاء نحو اقضاءه ومحیاه ص ووصل ذی الها
اجز فی کلما ش حول تحریک بنا لزما ش ووصلها بغیر تحریک بنا ش ادیم شذ فی المدام استحسنا
ل ووصل مفعول به لاجز وذی مضاف الیه له والها نعت لذی واجز فعل امر فاعله مستتر وفی کل
متعلق باجز وما مضاف الیه له وحرک صله لما وتحریک مفعول مطلق لحرک وبنا مضاف الیه له
وجمله لزم نعت بنا ووصلها مبتدا وبغیر متعلق بوصل وتحریک مضاف الیه له وبنا مضاف
الیه له وادیم فعل مجهول نعت لبنا وشذ فعل فاعله مستتر اوصل وفی المدام متعلق باستحسنا
واستحسن فعل ماض مجهول نایب الفاعل مستتر فیه ش واجازه ده وصل هاء سکت را در هر چیزی
که حرکت داده شده بحرکت بنائی که لازم است آن حرکت ومشابه نیست بحرکت اعرابی مثل زیدا
تو در کیف کیفه پس بنا برین وقف کرده نمیشود بها در چیزی که حرکت او اعرابی باشد یا
باعراب باشد پس نمیگوئی در جائنی زیدُ زیدهْ ونه در ضَرَبَ ضَرَبَهْ ووصل هاء سکت بغیر
متحرک بحرکت بنائی دایم شاذ است مثل قول قوم در من عل من علهْ ومستحسن است الحاق هاء بچیزی
که حرکت بنائی او دایم باشد ص وربما اعطی لفظ الوصل ما ش للوقف نثرا وقشا منتظما ل رب
للتقلیل وما کافه واعطی فعل مجهول ولفظ نایب الفاعل عنه والوصل مضاف الیه له وما مفعول
ثان لاعطی وللوقف فی موضع صله لما ونثرا منصوب بنزع الخافض وقشا معطوف علی اعطی ومنتظما
حال من فاعل قشا ش بسا هست که عطا کرده میشود بلفظ وصل آنچه حاصلست از برای وقف در نثر
وبسیار است این حکم در نظم یعنی گاه هست که عطا کرده میشود بوصل حکم وقف واین بسیار است
در نظم قلیل است در نثر مثال نظم قوله تعالی لم یتسنه وانظر ومثال نثر قوله مثل الجزیرة واقف القصبا
که با موصول شده در وقف تضعیف بالف اطلاق الاما له ای هذا باب الاما له ص الالف

المبدل

المبدل من یا فی طرف ش امل کذا الواقع منه الیا خلف ش دون مزید وشذوذ ولما ش تلیه ها
التانیث ما الها عدما ل الالف مفعول لامل والمبدل نعت الالف ومن یا متعلق بالمبدل
وفی طرف نعت الیا وامل فعل امر فاعله مستتر کذا خبر مقدم والواقع مبتدا مؤخر ومنه متعلق
بالواقع والیا فاعل واقع وخلف حال من الیا ودون متعلق بخلف ومزید مضاف الیه له
وشذوذ معطوف علی مزید ولما خبر مقدم وتلیه فعل والها مفعوله عاید الی ما وکلمه ها
فاعل تلیه والتانیث مضاف الیه لها والجمله صله لما وما مبتدا مؤخر والها مفعول لعدم
وجمله عدم صله لما ش اما العبارتست از میل دادن فتحه بجانب کسره والف بجانب یا یعنی
اما له کن الفی را که بدل آورده شده از یائی که در طرف واقع شده والفی را که واقع شده یا بجای
از وی الفی که بکردد یا بسبب زیادتی یا تصغیر یا بکردد الف در لغتی که شاذ باشد مثال اول مثل
الف رمی ومرمی وثانی مثل الف ملهی که میکردد یا در تثنیه نحو ملهیان مثال آنکه بزیادتی
یا تصغیر اگر در مثل قفی یا منقلب بیا شود در لغة شاذه مانند قفا که در لغة هذیل هرگاه یا
بیا شود میگردد یا مثل قفی ومعنی قوله مما تلیه ها التانیث الخ یعنی حکم آنچنان چیزی
که بدون هاء در وی اما له است ثابتست از برای چیزی که در عقب او هاء تانیث است مثال
کلام انست که الفی که یافت شود در وی سبب اما له اما له کرده میشود وهر چند در عقب
در آید هاء تانیث مثل قناة ص وهکذا بدل عین الفعل ان یؤل الی فلت کما فی خف ودن
ل وهکذا خبر مقدم وبدل مبتدا مؤخر وعین مضاف الیه له الفعل مضاف الیه له والجمله
منزله الجزاء مقدم علی الشرط وجمله ان یؤل شرط والی فلت متعلق بیؤل وکما فی خف خبر مقدم محذوف
وخف مضاف الیه ودن عطف علی خف ش الفی که بدل از عین الفعل باشد اما له کرده میشود
اگر بکردد آن فعل در نزد استاد او بتا ضمیر مرفوع فلت واین مانند ما فی خف است ودن

یعنی الف که خاف است که بدلست از واو و همچنین الفی که در دانست و بدلست از یا و در نزد است
بتاء ضمیر خفت و دنت میشود بروزن فلت از دو الف اماله کرده میشود ص کذاک تالی الیاء والفصل اعتفو
بحرف او مع ها کجیبها ادر ش کذاک خبر مقدم و تالی مبتدا مؤخر و الیاء مضاف الیه له و الفصل مبتدا
و اعتفو خبر و بحرف متعلق بالفصل او للعطف و مع معطوف علی مقدر و ها مضاف الیه و جیبها مفعول
لادر و ادر فعل امر و فاعله مستتر یعنی بخشیده شده فاصله میان یا و الف اماله بیکحرف نحو شیبان یا بدو
حرف که یکی از ایشان ها است نحو ادر جیبها پس اماله کرده شده الفی که واقع شود بعد از یا خواه متصل
باشد بیا نحو بیان یا منفصل بیکحرف نحو یسار و شیبان یا بدو حرف که احدهما ها باشد نحو ادر جیبها
ص کذاک ما یلیه کسرا او یلی ش تالی کسر او سکون قد ولی ش کسرا و فصل الها کلا فصل یعد
فذرهاک من یمله لم یصد ش کذاک خبر مقدم و ما مبتدا و یلیه صلة او کسر فاعل یلی او یلی
علی علة و تالی مفعول یلی و کسر مضاف الیه له و او للعطف و سکون معطوف علی کسر و قد ولی فاعله
مستتر یعود الی سکون و سکرا مفعول لولی و فصل مبتدا و الها مضاف الیه له و کلا فصل متعلق بیعد
و یعد فعل نایب الفاعل مستتر فیه و الجملة خبر لمبتدا فذرهاک مبتدا و الکاف مضاف الیه له و من
اسم شرط فی موضع رفع بالابتداء و یمله خبر له و جملة لم یصد جواب الشرط و جملة الشرط جواب خبر
ش یعنی اماله کرده میشود الفی که بعد از و کسر باشد مانند عالم و همچنین اماله کرده میشود الفی که
واقع شود بعد از حرفی که آن حرف بعد از کسر باشد نحو کتاب یا بعد از دو حرف واقع شود که عقب
دو اینند که اول ایشان ساکن باشد نحو شملال فاصله شدن ها همچو فصل شمرده میشود پس
ذرهاک را کسی که اماله کرده منع کرده نشده انتهی ص و حرف الاستعلاء یکف مظهرا من کسر او یا
و کذا یکف را ان کان ما یکف بعد منصل او بعد حرفی او بحرفین فصل ش کذا اذا قدم ما لم ینکسر
او یکن اثر الکسر کالمطواع من ا ی حرف مبتدا و الاستعلاء مضاف الیه له و یکف خبر و الفاعل مستتر

و مظهرا مفعول

و مظهرا مفعول لیکف و من کسر متعلق بمظهرا و یا عطف علی کسر کذا متعلق بیکف و یکف فعل مضارع
معلوم و را فاعله و ان للشرط و کان فعل ناقص و ما اسمه و یکف صلة او بعد خبر و منصل خبر
بعد خبر له او للعطف بعده معطوف علی بعد الاول و حرف مضاف الیه را و بحرفین متعلق
بفصل و فصل فعل ناقص مجهول نایب الفاعل مستتر فیه و کذا متعلق بقدم و قدم فعل ماض مجهول
نایب الفاعل ما الموصول و ینکسر صلة او او للعطف یکن عطف علی ینکسر اثر متعلق بیکن الکسر
مضاف الیه له الکاف جارة لقول محذوف المطواع مفعول له بیلی و من فعل امر و فاعله مستتر فیه ش حرف
استعلاء منع میکند مظهر را از کسر یا یا یعنی هرگاه سبب اماله کسر ظاهر یا یا موجود باشد و واقع شده
بعد از الف در حالتی که متصل باشد آن حرف استعلا بالف مانند ساخط و حاصل یا منفصل بحرفی
باشد مثل انخر و ناعق یا فاصله بدو حرف باشد مانند مناشیط و مواشق و همچنین است در منع
اماله نحو عذار و همچنین منع کرده میشود اماله هرگاه حرف استعلا مقدم باشد و مکسور نباشد
و نبوده باشد ساکن در عقب که پس اماله کرده نمیشود مانند صالح و ظالم و قاتل و اماله کرده
میشود مانند طلاب و غلاب و اصلاح ص و کف مستعل را ینکف ش بکسر غار ما لا اجفو
ا و کف مبتدا و مستعل مضاف الیه له و را عطف علی مستعل و ینکف خبر و بکسر متعلق بینکف و را
مضاف الیه له و غار ما مفعول به لا اجفو و لا اجفو فعل مع کلمه وحده فاعله مستتر فیه و هو انا ش
حرف استعلا و رای که مانع بودند از اماله هرگاه با رای مکسور جمع شوند غالب میشود رای مکسوره
ایشان را و اماله کرده میشوند پس اماله کرده میشود مانند و علی ابصارهم و دار القرار ص و لا علا ان
لم یتصل ش و الکف قل یوجبه ما ینفصل ا ی و لا تمل فعل نهی فاعله مستتر و لیس سبب متعلق بتمل و لم یتصل
نعت و الکف مبتدا و قل یوجبه خبر و ما فاعل یوجبه و ینفصل صلة ش و اماله مکن از برای سببی
متصل نباشد و منع اماله کرده باعث میشود اماله را مادام که منفصل نباشد یعنی هرگاه منفصل باشد

سبب اماله اثر نمیکند بخلاف سبب منفصل پس بدرستی که اثر میکند که منفصل باشد پس اماله کرده نمیشود الف
قاسم بخلاف ای احمد ص وقد اماله التناسب بلا داع سواه کعماد او تلا ك وقد للتحقیق واماله
فعل وفاعل والتناسب متعلق باماله وبلا داع ایضا متعلق باماله وسواه نعت داع وکعماد الخبر
لمبتدا محذوف وتلا معطوف علی عماد ش وبتحقیق اماله کرده شد از برای تناسب بی باعثی سوای تنا
مثل اماله الف ثانیه عماد از جهت مناسبت الفتی که پیش از واست واماله الف تلا اینجنین است
ص ولا عمل اما لم ینل عمدا دون سماع غیرها وغیرتا ك ولا عمل فعل منه وما مفعوله ولم ینل صلة لا
وعمدا مفعول لم ینل ودون مفعول فیه عمل وسماع مضاف الیه وغیر اداة استثناء وها مضاف
الیه وغیر معطوف علی غیر وتا مضاف الیه ش اماله مکن اسمی را که متمکن نیست بغیر سماع یعنی اسم
غیر متمکن اماله کرده نمیشود مگر از روی سماع مگر ها ومگر تا پس بدرستی که ایشان اماله کرده میشوند
از روی قیاس نحو یریدان یضربها ومربتا ص والفتح قبل کتاء فی طرف ش امل کلا یسر من تکف
الکلف کذا الذی یلیه ها التانیث فی وقف اذا ما کان غیر الف ك والفتح مفعول به لامل
وقبل متعلق بامل وکتاء مضاف الیه وتاء مضاف الیه وفی طرف نعت لتاء وامل فعل امر وفاعله مستتر
وکلا یسر للمحذوف وتکف فعل مبنی للمفعول مفعول الکلا مستتر فیه والکلف جمع کلفة مفعول الثانی لتکف
وکذا مبتدا مؤخر ویلیه فعل والها مفعول وها فاعل والتانیث مضاف الیه و
فی وقف متعلق ببلی واذا متعلق ببلی وما زائده وکان فعل ناقص اسمه مستتر وغیر خبر کان والف
مضاف الیه ش اماله کن فتحه را که پیش از آن تاء است که در طرف است مثل بشرو لا یسر و این اماله را
بعمل آر تا باز ایستی از مشقت او همچنین اماله کن الفی را چنین که در عقب در می آید او را ها تانیث در
وقف هرگاه بوده باشد غیر الف مانند نعمة ورحمة التصریف ص حرف وشبهه من الصرف بری
وما سواهما بتصریف حری ك حرف مبتدا وشبهه عطف علی حرف ومن الصرف متعلق ببری وبری

خبر وما مبتدا

خبر وما مبتدا وسواهما صلة ما وبتصریف متعلق بحری وحری بمعنی حقیق خبر مبتدا ش حرف ومانند
او بری است از صرف وچیزی که سوای ایشانست سزاوار است بصرف یعنی تصریف عبارتست
از علمی که بحث کرده میشود در او از احکام بناهای کلمه عربیه وتعلق نمیگیرد تصریف مگر باسماء متمکنه
وافعال اما حروف وشبه او بری اند از علم صرف ص ولیس ادنی من ثلاثی یری قابل تصریف
سوی ما غیر تا ك ولیس فعل ناقص وادنی اسمه ومن ثلاثی متعلق بادنی ویری فعل مجهول خبر
لیس وقابل مفعول ثان لیری وتصریف مضاف الیه له وسوی حرف استثناء وما مضاف الیه له
وغیر تا صلة ما ش ونیست کمتر از ثلاثی که دیده شود قابل صرف سوای آنچه تغییر داده شده یعنی
قبول نمیکند تصریف را از اسماء وافعال آنچه بوده باشد بیش از سه حرف یا بود حرف مکرر وقتی که بوده
باشد حذف کرده شده از وچیزی پس اقل آنچه بنا هاده میشود بر اسماء متمکنه وافعال سه حرفست
وگاه عارض میشود از برای بعضی نقصی مثل ید ودم الله وقی زید ص ومنتهی اسم خمس ان تجردا
وان یزد فیه فاسبعا عدا ك ومنتهی مبتدا اسم مضاف الیه وخمس خبر وان تجردا فعل الشرط
وجزاؤه مقدم علیه وان یزد فعل شرط وفیه متعلق بیزد والفا جزائیه وما نافیه وسبعا مفعول
به لعدا وعدا فعل بمعنی جاوز ش نهایت اسم مجرد پنج حرفست که دو لام الفعل دارد مثل سفرجل
واگر اسم مزید باشد تجاوز نکرده هفت حرف را نحو احرنجام اشهیباب واسم بر سه قسم است ثلاثی
نحو فرس ورباعی نحو جعفر وخماسی نحو سفرجل ص وغیر اخر الثلاثی افتح وضم والکسر ورد تسکینی
ثانیه تعم ك وغیر مفعول به لافتح واخر مضاف الیه والثلاثی مضاف الیه وافتح فعل امر وفاعله
مستتر وضم ایضا فعل امر فاعله مستتر والکسر فعل امر فاعله مستتر وزد فعل امر فاعله مستتر وتسکینی مفعول
لزد وثانیه مضاف الیه وتعم فعل مضارع مجزوم فی جواب الامر ش فتحه بده وضمه بده وکسره بده
آخر ثلاثی را که آن فاء الفعل وعین الفعل است وزیاد کن سکون ثانی را یعنی سکون عین الفعل

بوفتح وفتح وکسر عین الفعل تا الحاطه کرده باشی او زان اسم را نحو قفل و عنق و دئل و صرد و علم و حبك
و ابل و عنب و فلس و فرس و عضد و کبد ص وفعل اهمل والعکس یقل لقصد هم تخصیص نحو یفعل ك
وفعل مبتدا و اهمل خبر و العکس مبتدا و یقل خبر و لقصد هم متعلق بیقل و هم مضاف الیه تخصیص
لقصد هم و فعل مضاف الیه و یفعل متعلق بتخصیص ش وفعل بکسر فا و فتح عین اهمال کرده شده است
و عکس یعنی فعل بضم فا و کسر عین کم است از جهت قصد قوم تخصیص فعل را بیفعل یعنی او زان اسم دو زنه است
دو بنا از آنکه مکسور الفا و مضموم العین است و مضموم الفا و مکسور العین است متروکست
ص وافتح وضم واکسر الثانی تبن فعل ثلاثی وزد نحو ضمن منتهاه اربع ان جردا وان یزد فیه
فما ستا عدا ك وافتح فعل امر و ضم فعل امر و اکسر فعل امر و الثانی مفعول لاکرمن فعل
حال من الثانی و ثلاثی نعت لفعل و زد فعل امر فاعله مستتر و نحو مفعول الزد و ضمن فعل مجهول
و الجمله مضاف الیه له و منتهاه مبتدا و اربع خبر و ان جردا فعل مجهول نایب الفاعل مستتر فیه و
ان یزد فعل مجهول و فیه متعلق بیزد الفا جزائیه و ما نافیه و ستا مفعول لعدا و عدا بمعنی
جاوز فعل مبنی للفاعل فاعله مستتر ش فتح بده و ضمه بده و کسر بده ثانی را از فعل ثلاثی و زیاد کن مانند
ضمن را بضم اول و کسر ثانی نحو ضرب و شرب و شرف و ضمن و نهایه فعل چهار حرفست اگر مجرد
باشد و اگر زیاد باشد در فعل پس تجاوز نکرد شش حرف را یعنی فعل منقسم میشود بمجرد و مزید
فیه او زان مجرد چهار است فعل بفتح عین نحو ضرب و فعل بکسر عین نحو شرب و فعل بضم عین نحو
شرف و فعل بضم فا و کسر عین نحو ضمن و از برای رباعی مجرد یکبناست نحو دحرج و اگر مزید فیه باشد
تجاوز نکرده از شش حرف نحو ضارب و انطلق و استخرج ص لاسم مجرد رباع فعلل و فعلل و
فعلل و فعلل تبن و مع فعل فعلل و ان علا فمع فعلل حوی فعللا كذا فعلل و فعلل و ما تغایر
للزید او النقص انما ك لاسم خبر مقدم مجرد نعت لاسم و رباع ایضا نعت لاسم و فعلل مبتدا

مخرج

مخرج و فعلل و فعلل و فعلل معطوفات علی المبتدا و مع فی موضع الحال اما قبله و فعلل مضاف الیه و فعلل
عطف علی ما قبله و ان علا فعل فاعله مستتر یعود الی الرباعی فمع الفا جزائیه و مع متعلق بعامل مقدر و
فعلل مضاف الیه و حوی جواب الشرط و فعللا مفعول به لحوی و کذا خبر مقدم فعلل مبتدا مؤخر و کذا
معطوف علی المبتدا و ما مبتدا و غایر صله له و للزید متعلق بانما او النقص معطوف علی الزید و انما
بمعنی انسب خبر مبتدا ش فعلل مثل جعفر و فعلل مثل زبرج و فعلل مثل درهم و فعلل مثل خزبر و فعلل
مثل برثن حاصل است از برای اسم رباعی مجرد بیست و زان اسم رباعی مجرد شش است فعلل بفتح اول
و ثالث و سکون ثانی و فعلل بکسر اول و ثالث و سکون ثانی و فعلل بکسر اول و فتح ثالث و سکون
ثانی و فعلل بضم اول و ثالث و سکون ثانی قول مصنف و ان علا تا اخر بیت یعنی اگر بالا رود رباعی پس
وزنش مشتمل است با فعلل بفتح اول و ثانی و سکون ثالث و فتح رابع نحو سفرجل و با فعلل بفتح اول و
سکون ثانی و فتح ثالث و کسر رابع نحو جحمرش و با فعلل بضم اول و فتح ثانی و سکون ثالث و کسر رابع نحو
قذعمل و با فعلل بکسر اول و سکون ثانی و فتح ثالث و سکون رابع نحو قرطعب پس او زان اسم خماسی
چهار شد قول مصنف ما غایر تا اخر بیت یعنی انچه مغایر است مذکور را منسوب بزیاده و نقصان
مثل ید که در اصل یدی بوده و مثل سحرج و احرنجام که مشابه زایداست ص والحرف ان یلزم فاصل
والذی لا یلزم الزائد مثل تا احتذی ك والحرف مبتدا و ان یلزم فعل الشرط و فاصل خبر مبتدا
والذی مبتدا و لا یلزم صله و الزائد خبر و مثل خبر مبتدا محذوف و تا مضاف الیه له و احتذی بالبنا
للمفعول مضاف الیه تا و معنی احتذی اقتفی ش و حرف اگر لازم کلمه باشد اصلست و انچه لازم نیست
زایداست مثل تا احتذی یعنی انچه در بعضی از تصاریف کلمه ساقط میشود زایداست و انچه لازم است
که هرگز از کلمه منفک نمیشود اصلی است ص ویضمن فعل قابل الاصول فی وزن وزائد بلفظها کفی
وضاعف اللام اذا اصل بقی کواء جعفر و قاف فستقی ك ویضمن متعلق بقابل و فعل مضاف

اليه وقابل فعل امر والاصول مفعول لقابل و وزن متعلق بقابل و زائد مبتدا و بلفظه متعلق باكتفى
واكتفى خبر لمبتدا و ضاعف فعل امر فاعله مستتر واللام مفعول لضاعف واذا حرف شرط و اصل فاعل الفعل
محذوف يفسره بقى وكذا خبر لمبتدا المحذوف تقديره وذلك كواو جعفر وقاق معطوف على واو فستق
اليه لقاق ش برابر كن حروف اصلى را در وزن بضمن فعل و زايد بهمان لفظش اكتفا كرده شده و مضاعف
كن لام را هرگاه باقى باشد اصل همچو واو جعفر و قاق فستق يعنى هرگاه اراده كرده شود وزن كلمه را بوكرده
ميشود اصول كلمه بفا و عين و لام پس اگر باقى ماند بعد از اين ثلثه اصلى تعبير كرده شد بلام پس هرگاه گفته شود
چه چيز است وزن ضرب زيد بگو فعل و چه چيز است وزن جعفر بگو فعلل و چه چيز است وزن فستق
بگو فعللل و اگر در كلمه زيادتى باشد تعبير كرده شده از آن زايد بهمان لفظ پس هرگاه گفته شود چه چيز است
وزن ضارب پس بگو فاعل و چه چيز است وزن جوهر پس بگو فوعل ص وان يك الزائد من حرف اصل
فاجعل له فى الوزن ما للاصل ك وان يك فعل ناقص والزائد اسم يك وضعف خبر ليك والاصل
مضاف اليه له فاجعل فعل امر فاعله مستتر له فى موضع المفعول الثانى وفى الوزن متعلق باجعل
وما مفعول اول لاجعل وللاصل صلة لما ش واگر بوده باشد زايد ضعف اصل يعنى مكرر باشد
عين يا لام پس بگردان از براى او در وزن آنچه ثابت است از براى اصل پس ميگوئى در وزن احمر
افعوعل و در وزن قتل فعلل پس تعبير ميكنى از ثانى بآنچه تعبير كرده با و از اول و جايز نيست
اينكه تعبير كرده شود از آن زايد بلفظ زايد پس نميگوئى در وزن اغدودن افعودل و نه در وزن
قتل فعتل ص واحكم بتاصيل لحرف سمسم وبخوه والخلف فى كلم ك واحكم فعل امر فاعله
مستتر و بتاصيل متعلق باحكم و لحرف مضاف اليه له و سمسم مضاف اليه له و بخوه معطوف على
سمسم والخلف مبتدا و فى كلم خبر ش و حكم كن باصالة حروف سمسم و مانند او و خلاف در
كلم است مراد بسمسم رباعى اخفائى است كه مكرر باشد حروف او يعنى فاء الفعل و عين الفعل

او نبوده باشد

او نبوده باشد يكى از مكررين صالح سقوط پس اين نوع حكم كرده ميشود باصالة كل حروف او پس
اگر صلاحيت داشته باشد احد مكررين از براى سقوط پس در حكم برو بزيادتى خلاف است
مانند لم و كفكف كه چون كف و لم گفته ميشود خلاف است در اصول همه حروف يا زيادتى
ص فالف اكثر من اصلين صاحب زايد بغير مين ك فالف مبتدا و اكثر مفعول لصاحب
و من اصلين متعلق باكثر و صاحب فعل فاعله مستتر يعود الى الالف و زايد خبر لالف و بغير
متعلق بزايد و مين مضاف اليه له الميتين الكذب ش پس الف زايد است بى كذب هرگاه مصاحب
باشد زياده از دو حرف اصلى را نحو ضارب و عقبى كه الف ايشان زايد است ص والياء كذا والواو
ان لم يقعا كما هما فى يؤيؤ و وعوعا ك والياء مبتدا و كذا خبر و الواو عطف على الياء و ان لم
يقعا خبر بحذف النون و كما هما فى موضع الحال من الف يقعا و فى يؤيؤ متعلق بالكاف لما فيه
من معنى التشبيه و وعوعا معطوف على يؤيؤ ش و ياء و واو همچو الفى كه واقع نشوند مثل واو و ياى
كه در يؤيؤ و وعوع است يعنى هرگاه مصاحب شوند ياء و واو سه حرف اصلى را حكم كرده ميشود
بزيادتى ايشان مگر در ثانى مگر مثال اول صيوف و يعمل و عجوز كه ياء و واو زايدند مثال ثانى
يؤيؤ و وعوع كه ياء و واو اصلند يؤيؤ طايرى مخلب گويند و وعوع بمعنى صوت است
ص وهكذا همز و ميم سبقا ثلثة تا مثلها تحققا ك وهكذا خبر مقدم و همز مبتدا
و ميم معطوف على همز و سبقا فعل و فاعل و الجملة نعت لسابقة و ثلثة مفعول لسبقا و تا
مثلها مبتدا و تحققا خبر تا مثلها و تا مثلها خبر نعت لثلثة ش همز و ميم كه سبقت
گرفته باشند سه حرف را كه اصالة آن سه حرف ثابت باشد همچو واو و ياء است در زيادت بودن
مثل احمر و مكرم كه همز و ميم زايدند ص كذاك همز آخر بعد الف اكثر من حرفين لفظا ردف
ك كذاك خبر مقدم و همز مبتدا مؤخر و آخر نعت لهمز و بعد ايضا نعت لهمز و الف مضاف اليه

له والاکثر مفعول لودن ومن حرفیتی متعلق باکثر ولفظها مبتدا ورد فی خبر ش همزه که در اخر کلمه باشد وبعد
از الف ولفظ الف مصاحب باشد زیاده از دو حرف را همچو اوو الف است در زیادتی همچو حمراء وعلباء
وقاصعاء که همزه در کلمات مذکوره زایده است ص والنون فی الاخر کالهمزة وفی ۞ نحو غضنفر اصالة
کفی ک والنون مبتدا وفی الاخر متعلق بثابت نعت له وکالهمزة خبر لمبتدا وفی نحو متعلق بکفی و
غضنفر مضاف الیه له واصالة مفعول ثان لکفی وکفی فعل بمعنی المفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی
النون ش ونون که این صفت دارد که در اخر است وبعد از الف ومقدم است الف را زیاده بر
دو حرف همچو همزه است در زیادتی مانند زعفران وسکران که نون ایشان زیاد است باز داشته
شده نون از اصاله در مانند غضنفر یعنی هرگاه واقع شود نون بعد از دو حرف وبعد از دو حرف دیگر
باشد ایضا نون زاید است ص والتاء فی التانیث والمضارعة ۞ ونحو الاستفعال والمطاوعة
ک والتاء مبتدا وخبر محذوف وهو مطرد وفی التانیث متعلق بمطرد والمضارعة معطوف
علی التانیث ونحو ایضا معطوف علی التانیث والاستفعال مضاف الیه والمطاوعة معطوف علی الاستفعال
ش وتا مطرد است زیادتی او در تانیث نحو قائمه ودر مضارع نحو انت تفعل ودر مانند استفعال
نحو استخراج واستخراج ومستخرج ودر مطاوعه نحو علمته فتعلم که تای افتعل زیاد است ص والهاء
وقفا کلمة ولمرتة ۞ واللام فی الاشارة المشتهرة ک والهاء مبتدا ووقفا حال من الهاء وکلمة
خبر لذلک ولمرتة معطوف علی کلمة واللام معطوف علی الهاء وفی الاشارة متعلق بالمشتهرة و
المشتهرة نعت اللام وخبر المبتدا محذوف وهو مطرد ش وزیادتی ها سکت مطرد است در حالت
وقفی واین مانند کلمه است که لام حرف جر است وما اسم استفهام وحذف شده الف او در
نزد دخول حرف جر بر او تا فرق باشد میان ما استفهامیه وما خبریه والحاق شده با او ها سکت
همچنین است لمرتة در اینکه ها که در او است ها سکت است وزیاد ولامی که مشهور است

دخول او

دخول او در اسم اشاره آن نیز زاید است مانند ذلک وتلک وهنالک که لام درین مذکورات
زاید است ص وامنع زیادة بلا قید ثبت ۞ ان لم تبین جحدة کحظلت ک وامنع فعل امر فاعله
مستتر وزیادة مفعوله وبلا قید متعلق بزیادة وثبت نعت لقید وان لم تبین فعل وجحدة فاعله
وکحظلت خبر لمبتدا محذوف حظلت الابل اذا اکلت الحنظل ش منع کن زیادتی را که بی قید مذکور
ثابت شده اگر ظاهر نباشد جحدی یعنی هرگاه واقع شود جحدی از حروف سالتمونیها خالی از انچه دلیل
شده باو زیادتی حرف حکم کن باصالة او مگر اینکه قایم شود جحدی دلیلی بر زیادتی او مثل سقوط همزه
شمال در قول عربان شملت الریح شمولا همچو سقوط نون حنظل در قول عربان حظلت الابل اذا
اذاها اکل الحنظل همچو سقوط تاء ملکوت در ملک فصل ص زیادة همزة الوصل این فصلی است
در بیان زیادتی همزه وصل ص لوصل همز سابق لا تثبتوا ۞ الا اذا ابتدی به کاستثبتوا ک
لوصل خبر مقدم وهمز مبتدا مؤخر وسابق نعت لهمز ولا تثبتوا نعت بعد نعت لهمز الا ایجاب
المنفی واذا ظرف لا تثبتوا وابتدی فعل مجهول وبه نایب عن فاعل ابتدی وکاستثبتوا خبر لمبتدا
محذوف ش همزه که این صفت دارد که سابق است وثابت نیست از برای وصل است مگر در
وقتی که ابتدا کرده شود بان لفظ همزه مثل استثبتوا یعنی ابتدا کرده نمیشود بساکن چنانکه وقف کرده
نمیشود بر متحرک پس هرگاه بوده باشد اول کلمه ساکن واجبست اتیان بهمزه وصل از برای
توصل بنطق بساکن وشان همزه اینست که ثابتست در ابتدا وساقط است در درج مانند استثبتوا
که امر است از برای جماعت باستثبات ص وهو لفعل ماض احتوی ۞ علی اکثر من اربعة
نحو اجتلی ۞ والامر والمصدر منه وکذا ۞ امر الثلاثی کاخش وامض وانفذ ک وهو مبتدا
والفعل خبر ومن نعت لفعل واحتوی نعت بعد نعت لفعل وعلی اکثر متعلق باحتوی
ومن اربعة متعلق باکثر ونحو خبر لمبتدا محذوف واجتلی بمعنی انکشف واتضح مضاف الیه

لخو والامر والمصدر معطوفان على فعل ومثله في موضع الحال من الامر وما عطف عليه كذا خبر
مقدم وامر مبتدا مؤخر والثلاثي مضاف اليه وكاخش خبر لمبتدا محذوف وامض وانفذا
معطوفان على اخش والف انفذا بدل من نون التاكيد الخفيفة ش وابن همزه وصل ثابت است از
فعل ماضي كه مشتمل باشد بر زياده از چهار حرف مانند انجلى وهمچنين همزه وصل ثابت است از
براى امر ومصدر آن فعل مذكور مثال امر انجل ومثال مصدر انجلاء وهمچنين همزه وصل ثابت است
امر در ثلاثي مجرد مثل همزه اخش وامض وانفذ يعني چون بود فعل اصل در تصريف مخصوص شده
بكشش امدن اول وساكن پس محتاج شد بهمزه وصل وهر فعل ماضي كه مشتمل باشد بر زياده
از چهار حرف واجبست اتيان در اول بهمزه وصل مانند استخرج وانطلق وهمچنين امر از وى
استخرج وانطلق ومصدر وى استخراج وانطلاق وهمچنين واجبست همزه در امر ثلاثي نحو اخش
وامض وانفذ ص وفي اسم است ابن ابنم سمع ش واثنين وامراء وتانيث تبع ش وايمن همزه
آل كذا ويبدل ش مكانى الاستفهام او يسهل ك وفي اسم متعلق بسمع است وابن وابنم
على اسم وسمع فعل مجهول نايب الفاعل مستتر فيه يعود الى همزه الوصل واثنين وامراء وتانيث
معطوفات على اسم وتبع نعت لتانيث وايمن معطوف على اسم وهمزه مبتدا وآل مضاف اليه
وكذا خبر ويبدل فعل مجهول نايب الفاعل مستتر فيه يعود الى الهمزه مكانى مفعول ثان ليبدل وفي
الاستفهام متعلق بيبدل او يسهل معطوف على يبدل ش شنيده شد همزه وصل در لفظ اسم وابن
وابنم واثنين وامرا وتانيث ايشان كه اثنتين وامرأة وان تانيث تابع است مذكر را در اينكه
همزه او نيز وصل است ولفظ ايمن نيز همزه اش وصل است وهمزه لفظ آل نيز وصل است وبدل
كرده ميشود همزه وصل بحرف مد كه الف است در استفهام يا تسهيل كرده ميشود يعني همزه
استفهام با همزه وصل جمع شود همزه وصل بدل كرده ميشود بالف تا ملتبس نشود استفهام بخبر

الآن ولا ميرتاع

الآن ولا ميرتاع ص فصل الابدال ص اخوف الابدال هدأت موطيا ش فابدل الهمزة من واو وياء
اخوا اثر الف زيد وفي غاملا اعل عينا اذا قفي ك اخوف مبتدا الابدال مضاف اليه هدأت
موطيا فعل وفاعل وحال الفا للتفريع في فابدل ابدل فعل امر فاعل مستتر والهمزة مفعوله ومن
واو متعلق بابدل ويا معطوف على واو واخوا واثر منصوبان على الظرفية لفعل محذوف وكلا
الظرفين في موضع النعت لواو ويا والف مضاف اليه لاثر وزيد بالبناء للمفعول نعت الف وفي
فاعل متعلق باقفي ومضاف اليه واعل مفعول لاعل وعينا اقيوا اعل وذا مبتدا واقفي خبر ش حروف
ابدال تركيب هدأت موطيا است كه نه حرفست پس بدل بيا همزه را از واو ويائى كه بوده باشد
در اخر ودر عقب الف زايد مانند دعاء وثناء كه در اصل دعاو وثناى بوده وابدال واو ويا تابع
كردانيده شده در اسم فاعل معتل العين نحو قائل وبائع كه در اصل قاول وبايع بوده اند ص والمد
زيد ثالثا في الواحد ش همزا يرى في مثل كالقلايد ك والمد مبتدا وزيد فعل مجهول نايب الفاعل
مستتر فيه يعود الى المد وثالثا حال من الضمير في يرى وفي الواحد متعلق بزيد وهمزا مفعول ثان ليرى
وجايز خبر المد وفي مثل متعلق بيرى وكالقلايد مضاف اليه لمثل والكاف زايدة بين المضاف والمضاف
اليه ش وحرف مد ديده ميشود ابدال او بهمزه در مثل قلائد در حالت بودن مد زايد در مفرد در مرتبه
سيم مثل قلاده كه مفرد قلايد است وصحيفه كه مفرد صحايف است وعجوز كه مفرد عجايز است واصل
ايشان قلايد وصحايف وعجايز بوده همزه را بدل اورده اند از ياء در مفرد كلمات مذكوره الف در مرتبه
سيم زياد شده ص كذاك ثاني لينتين اكتنفا مد مفاعل يجمع نيفا ك كذاك خبر مقدم وثاني
مبتدا مؤخر ولينتين مضاف اليه لثاني واكتنفا فعل مجهول والالف نايب عن الفاعل والجملة نعت
لينتين ومد مفعول لاكتنفا ومفاعل مضاف اليه لمد ويجمع خبر لمبتدا محذوف وقوله نيفا مفعول لجمع
ش ثاني از دو حرف لين كه احاطه كرده باشند ان دو حرف لين مد مفاعل را مثل جمع كردن نيفا

چنین است یعنی بدل آورده میشود همزه از ثانی لینین مثل نیائف که جمع نیف است اصل نیایف
بوده یا را بدل کردند بهمزه نیائف شد و مثل اوائل در جمع اول که اصلش اوایل بوده ص وافتح
وردّ الهمزیا فی ما اعلّ لاما وفی مثل هراوة جعل واوا وهمزا اوّل الواوین ردّ فی بدیهة
شبه ووفی لاشذ ك وافتح فعل امر فاعلش مستتر وردّ فعل امر فاعلش مستتر الهمزة مفعول اول لردّ ویا
مفعول ثان لردّ وفی ما متعلق بردّ واعلّ بالبنا للمفعول صلة ما ولاما تمیز من نسبة اعلّ وفی مثل
متعلق بجعل وهراوة مضاف الیه لمثل وجعل فعل امر مبنی للمفعول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی الهمز
وهو مفعول الاول وواوا مفعول ثان لجعل وهمزا مفعول ثان لردّ واول مفعول اول لردّ والواوین
مضاف الیه وردّ فعل امر فاعلش مستتر وفی بدیهة متعلق بردّ وغیّر مضاف الیه وشبه مضاف الیه
لغیر ووفی فعل مبنی للمفعول ولاشذ نایب عن فاعل ووفی ولاشذ ثلث وثلثون سنة ش فتحه
به همزه را وردکن همزه را بیا در چیزی که معتل اللام باشد مثل قضیه و قضایا که اصل او قضای
بود با بدال همزه واحد بهمزه پس بدل کردند کسره همزه را بفتحه پس یا متحرک شد و ما قبل مفتوح پس
منقلب شد یا بالف پس گردید قضاء ابدال شد همزه بیا پس گردید قضایا و اشاره کرده مص بقول خود
وفی مثل امراة تا اخر باینکه گردانیده شد همزه واو در مثل هراوة و همزا که اصل او هراء بوده
منقلب شده کسره همزه بفتحه پس قلب کرده شد واو بالف از جهت تحرک واو و انفتاح ما قبلش
پس گردید هراء انقلب شد همزه بواو پس گردید هراوا و ردکن اول واوین را بهمزه که در ابتدا بوده
مشابه و وفی لاشذ باشد مانند اواصل در جمع واصل و اصل بود بدو همزه واو اول فاء
کلمه بوده و ثانی بدل از الف فاعل پس گردیده باشد ثانی بدل از الف فاعل واجب نیست ابدال
و وفی و دوری ص ومدّ ابدل ثانی الهمزتین من کلمة ان یسکن کاثر وآمن ان یفتح اثر
ضمّ او فتح قلب واوا وایاء اثر کسر قلب ذو الکسر مطلقا کذا وما یضم واوا اصر ما لم یکن

لفظا ایم

لفظا ایم فذاک یا عم مطلقا جاو وایم وخوه وجهین فی ثانیه ایم ك ومدّ مفعول ثان
لابدل وابدل فعل امر فاعلش مستتر وثانی مفعول اول لابدل والهمزتین مضاف الیه ومن کلمة
حال من الهمزتین وان یسکن فعل شرط فاعلش کاثر الکاف جاره لقول محذوف واثر فعل امر
فاعلش مستتر وآمن فعل ماض مبنی للمفعول معطوف علی آثر وان یفتح فعل مبنی للمفعول نایب الفاعل
فیه یعود الی ثانی الهمزتین واثر مفعول فیه یفتح وضمّ مضاف الیه واو فتح معطوف علی ضمّ
وقلب جواب شرط نایب الفاعل مستتر فیه مفعول اول له وواوا مفعول ثان لقلب یا مفعول
اول لینقلب مقدم علیه واثر مفعول فیه لینقلب کسر مضاف الیه وینقلب فعل مضارع معلوم
فاعلش مستتر فیه وذو مبتدا والکسر مضاف الیه ومطلقا حال من الکسر کذا خبر وما مفعول اول اصر
ویضم صلة ما وواوا مفعول ثان لاصر واصر فعل امر فاعلش مستتر وما مصدریة ولم یکن فعل ناقص
اسمها مستتر لفظا خبر یکن وایم نعت للفظ الفاء للتفریع وذاک مبتدا و یا عم مطلقا حال
من فاعل جاء وجاء خبر مبتدا وایم مبتدا وخوه معطوف علی وایم ووجهین مفعول لابدل
وفی ثانیه متعلق بایم وایم بفتح الهمزة وتشدید المیم امر بمعنی اقصد والجار خبر ش بدل کن
ثانی همزتین را بحرف مد در حالتی که از کلمه واحد باشد اگر ساکن باشد ثانی مثل اثر و آمن یعنی همزه
دو همزه در یک کلمه جمع شوند و ثانی ساکن باشد قلب میشود ثانی بجنس حرکت ماقبل اگر حرکت ماقبل
اگر فتحه است قلب بالف میشود و اگر ضمه باشد قلب بواو و اگر کسره باشد قلب بیا مانند اثر که در
اصل أأثر بوده همزه ثانی را قلب بالف کردند اثر شد و مثل آمن که در اصل أأمن بوده همزه ثانی را
قلب بواو کردیم أومن شد و مثل ایثار که در اصل أإثار بوده همزه ثانی را قلب بیا کردیم ایثار شد و
اشاره کرده مص بقول خود ان یفتح تا اخر بیت باینکه اگر مفتوح باشد ثانی همزتین در عقب ضمه
یا فتحه قلب میشود ثانی بواو و منقلب میشود ثانی بیا در عقب کسره یعنی اگر همزه ثانی متحرک باشد

پس اگر بوده باشد حرکه همزه فتحه و حرکه ماقبل ضمه یا فتحه قلب میشود ثانی بواو مانند اوادم در جمع ادم کرد
اصل او ادم بوده همزه ثانی را قلب بواو کردیم اوادم شد و مانند اُوَیمو در جمع امر که اصل او اءُیمو بوده
همزه ثانی را قلب بواو کردیم اُوَیمو شد و اگر همزه ثانی مفتوح باشد و همزه اول مکسور قلب بیا میشود
مانند ایم که اصل او اءیم بود نقل کرده شد حرکه میم اول بهمزه و ادغام کرده شد میم در میم پس گردید ایم
پس قلب شد همزه ثانیه بیا پس گردید ایم و اشاره کرده بقول خود و ذو الکسر مطلقا کذا یا یعنی که همزه ثانیه
که مکسور باشد مطلقا چنین است یعنی خواه ماقبل او مفتوح باشد و خواه مکسور و خواه مضموم که
همزه ثانی قلب بیا میشود مثال مفتوح مانند ایمّ مضارع اءمّ اصل او ائمّ بوده همزه ثانی را تخفیف
دادند بابدال او بجنس حرکه ماقبل ایمّ شد مثال مکسور مانند ایم که اصل او ائیم بوده نقل کرده شد
حرکه میم اول بهمزه ثانیه و ادغام کرده شد میم در میم پس گردید ائم پس تخفیف داده شد همزه ثانیه
بابدال او بجنس حرکه ماقبل پس گردید ایم و مثال مضموم مانند ایّن اصل او ائُن بوده پس داخل
شد او را ادغام و نقل پس تخفیف داده شد ثانی بابدال او بجنس حرکه ماقبل پس گردید ایّن و اشاره
کرده بقول خود و ما یُضمّ واوا اصرتا اخو یا یعنی که هرگاه بوده باشد همزه ثانیه مضموم بگردان همزه
واو خواه مفتوح باشد اولی و خواه مکسور و خواه مضموم اول مانند اُوَیب جمع ابّ و او مرعی است
اصلش اءُبب بوده نقل حرکه عین کردند بفاء الفعل پس ادغام کردند پس گردید اُبّ تخفیف داده
شد ثانی همزتین بابدال او بجنس حرکتش که ضمه است اُوَبّ شد ثانی مانند اُوَم و اشاره کرده بقول
خود ما لم یکن لفظا ام قد لک یا و مطلقا جاء یا یعنی که همزه ثانیه مضموم خواه این نیست که میگردد واو
هرگاه نبوده باشد طرف پس اگر بوده باشد طرف میگردد یا مطلقا خواه مضموم باشد اولی و خواه مکسور
و خواه مفتوح و خواه ساکن پس میگوئی در مثال جعفر از قرّاء القرّاء پس قلب کرده میشود همزه بیا
پس میگوئی قرّای پس یا متحرک و مفتوح است ماقبلش قلب کرده بالف گردید قرّا و میگوئی در مثال

از قرّاء

از قرّاء القرّای قلب شده همزه ثانیه بیا و قلب شده ضمه انچنانی که بهمزه اول است بکسره پس گردید قرّای
و اشاره کرده بقول خود و اُم و نحوه و چون فی ثانیه ام باینکه هرگاه مضموم باشد همزه ثانیه و مفتوح
باشد ماقبلش بوده باشد همزه اولی از برای متکلم جایز است برای تو در همزه ثانیه دو وجه ابدال
و تحقیق مانند اُم مضارع اُم پس اگر خواهی ابدال میکنی پس میگوئی اُوَم و اگر خواهی تحقیق میکنی و
میگوئی اُءُم ص ویاء اقلب الفا کسرا تلا ۞ او یاء تصغیر بواو ذا فعلا ۞ فی اخر او قبل تا التانیث
زیادتی فعلان ذا ایضا راوا ۞ فی مصدر المعتل عینا و الفعل ۞ منه صحیح غالبا نحو الحول
و یاء مفعول ثان لاقلب اقلب فعل امر فاعله مستتر و الفا مفعول اول لاقلب کسرا مفعول ثان لاقلب جمله
تلا نعت الفا و او یا معطوف علی کسرا و تصغیر مضاف الیه و بواو متعلق بافعلا و ذا مفعول افعلا
و افعلا فعل امر فاعله مستتر و مؤکد بنون الخفیفه و فی اخر نعت لواو و واو للعطف و قبل عطف علی
اخر و تا مضاف الیه و تانیث مضاف الیه تا و زیادتی عطف علی تا و فعلان مضاف الیه و ذا مفعول
لراوا و ایضا مفعول مطلق لاضرا و راوا فعل و فاعل و فی مصدر متعلق براوا و المعتل مضاف الیه
لمصدر و عینا تمیز و الفعل مبتدا و منه متعلق بصحیح و صحیح خبر لفعل و غالبا حال من فاعل صحیح
نحو خبر لمبتدا محذوف و الحول مضاف الیه ش قلب کن الفی را که یا شده که در یا یا انکه یا شده یا تصغیر
را مثل گفتن تو در جمع مصباح و دینار مصابیح و دنانیر و چنین هرگاه واقع شود یاء تصغیر چنین
گفتن تو در قذال قذیل و در غزال غذیل بکن واو را قلب بیا در اخر کلمه یا پیش از تا تانیث یا پیش از
زیادتی فعلان مثال اول مانند رضی و قوی که اصل ایشان رضیو و قویو بود قلب کرده شد واو بیا مثال
ثانی مانند جُوَیّ تصغیر جو و اصل او جُوَیْوٌ بوده جمع شد واو و یا و سبقت کرد احدهما بسکون
پس قلب کرده شد واو بیا و ادغام کرده شد یا در یا و مثال ثالث شجیه در اصل شجوه بود قلب شد
واو بیا مثال رابع غزیان در اصل غزوان بوده و اشاره کرده بقول خود ذا ایضا را و انا الخویت

باینکه دیده اند قلب واو را بیا نیز در مصدر معتل العین و فعل از معتل العین صحیح است غالبا نحو اول
مثال مصدر صیام و قیام که در اصل صوام و قوام بود پس اعلال کرده شد واو در مصدر
از جهت حمل مصدر بر فعل در اعلال پس اگر صحیح باشد واو در فعل اعلال کرده نمیشود در
مصدر نحو جاد رجوارا و همچنین صحیح است هرگاه نبوده باشد بعد از واو الفی و هر چند معتل باشد
فعل او نحو حال حولا ص وَجَمْعُ ذِي عَيْنٍ اعِلَّ أَوْ سُكِّنْ ش فَاحْكُمْ بِذَا الْإِعْلَالِ فِيهِ حَيْثُ عَنْ
ل وَجَمْعُ مبتدا و ذِي مضاف الیه و عَيْنٍ مضاف الیه لذی و اعِلَّ نعت لعین و او للعطف
و سکن معطوف علی اعل الفا زایدة فَاحْكُمْ فعل امر و بذا متعلق باحکم و الاعلال عطف بیان
او نعت لذا و فیه و حیث متعلقان باحکم و عن فعل ماض فاعله مستتر بمعنی عرض ش جمعی که حرف
عین الفعل معتل باشد یا ساکن باشد حکم کن باین اعلال در وهر جا که عارض شود یعنی هر
زمان که واقع شود واو عین الفعل جمع و معتل باشد واحد شیا ساکن واجبست قلب او بیا
اگر مکسور باشد ما قبل او و واقع شده بعد از الفی مانند دیار و شیاب اصل ایشان دوار و
ثواب بوده قلب کرده شده واو بیا در جمع از جهت انکسار ما قبل و امدن الف بعد از یا
بودن الف در واحد یا معتل مثل دار یا شبیه بمعتل در بودن از حروف لین ساکن مثل ثوب
ص وَصَحِّحُوا فِعْلَةً وَفِي فِعَلْ ش وَجْهَانِ وَالْإِعْلَالِ أَوْلَى كَالْخِيَلْ ل وَصَحِّحُوا فعل و فاعل و
فِعْلَةً مفعول صححوا وَفِي فِعَلْ خبر مقدم و وجهان خبر مؤخر و الاعلال مبتدا اولی خبر
و کالخیل خبر لمبتدا محذوف ش و صحیح دانسته اند عین الفعل را در فعل دو چیز است و اعلال
اولی است همچو خیل یعنی هرگاه واقع شود واو عین الفعل جمعی که مکسور باشد ما قبلش اعم از انکه در
مفرد اعلال شده یا نه و واقع شده بعد از الفی بر وزن فعل بکسر فا و فتح عین باشد واجبست
تصحیح او نحو عود و عوده و کوز و کوزه و شاذ است ثوره و ثیره و در فعل دو وجه است تصحیح

نحو حاجه

نحو حاجه و حیج و اعلال نحو قامه و قیم و دیمه و دیم پس تصحیح قلیل است و اعلال غالب ص وَالْوَاوُ
لَامًا بَعْدَ فَتْحٍ يَا انْقَلِبْ ش كَالْمُعْطَيَانِ يُرْضَيَانِ وَوَجَبْ ش إِبْدَالُ وَاوٍ بَعْدَ ضَمٍّ مِنْ أَلِفْ
وَيَا لِمَكُوفِنٍ بِدَالِهَا اعْتَرِفْ ل وَالْوَاوُ مبتدا و لَامًا حال من ضمیر انقلب و بَعْدَ متعلق بانقلب و فتح مضاف
الیه و یا مفعول به انقلب و انقلب خبر لواو و کالمعطیان خبر لمبتدا محذوف و یرضیان عطف
علی معطیان و وجب فعل و ابدال فاعل و واو مضاف الیه و بعد ضم و من الف متعلقان بابدال
و یا مبتدا و لمکوفن خبر لمبتدا محذوف و بدالها متعلقان باعترف و اعترف خبر لیا ش و واو
میشود بیا بعد از فتحه در حالتی که ان واو لام الفعل باشد مثل معطیان و یرضیان که در اصل
معطوان و یرضوان بوده قلب شده واو بیا و واجبست ابدال واو بعد از ضمه مثل گفتن نحو
بایع بوبیع و در ضارب ضورب بقلب الف بواو و قول مصر و یا لمکوفن تا آخر بیت یعنی و یا را بیا
کن بواو هرگاه ساکن باشد و بعد از ضمه واقع شده باشد نحو موقن و موسر اصل ایشان میقن
و میسر بود قلب بیا بواو پس گردید موقن و موسر از جهت انکه ایشان اسم فاعل ایقن و ایسر
ص وَيُكْسَرُ الْمَضْمُومُ فِي جَمْعٍ كَهُمْ ش يُقَالُ هُمْ عِنْدَ جَمْعٍ اهْمِمَا ل وَيُكْسَرُ فعل مجهول و المضموم نایب
عن فاعل یکسر و فی جمع متعلق بیکسر و کالکاف جاره و ما مصدریه و یقال مبنی للمفعول و هم نایب عن
فاعل و الجار فی تاویل المصدر متعلق بیکسر و عند متعلق بیقال و جمع مضاف الیه و اهمم مضاف
الیه جمع ش کسر داده میشود مضموم در جمع همچو گفتن هم در نزد جمع کردن اهمم یعنی جمع کردن
فعلا و افعل بر فعل بضم فا و سکون عین مثل هم و خر هرگاه معتل العین باشد یائی باشد
قلب کرده میشود ضمه بکسر تا صحیح باشد یا نحو هیما و هیم و بیض و بیض ص وَاوًا اثْرَ الضَّمِّ رُدَّ
الْيَا مَتَى ش أَلْفِي لَامَ فِعْلٍ أَوْ مِنْ قَبْلِ تَا ش كَتُلْوِ بَانٍ مِنْ رَمَى كَقُدْهُ كَذَا إِذَا كَسْبَعَانَ صَيْحُوهُ ل
وَاوًا مفعول لرد و اثر مفعول فیه لرد و الضم مضاف الیه لاثر و رد فعل امر فاعله مستتر و الیا

مفعول ثانی او و متی اسم شرط فی موضع النصب بالفی و الفی فعل مجهول نایب الفاعل مستتر فیه عاید الی
الیاء و لام مفعول ثانی لالفی و فعلی مضاف الیه او للعطف و من قبل معطوف علی لام و تاء مضاف الیه و کیا
خبر لیس المحذوف و بان مضاف الیه و من رحمه متعلق ببان و کعهده متعلق ببان و کذا الکنایة و کسبحانه
ثانی لصیر و میزة فعل و فاعل و الها مفعول الاول ش رد کن یا را بواو هرگاه یا در عقب ضمه باشد و هر جا ان یافت شود
یا لام الفعل یا پیش از تا باشد همچو تائی که بنا کنند از رمی مثل قدره را همچنین قلب یا بواو کن هرگاه بگردد او مثل
سبحانی یعنی هرگاه واقع شود یا لام الفعل یا پیش از علامت تانیث یا پیش از زیادتی فعلان و مضموم باشد ما قبل
او واجبست قلب او بواو مثال اول مثل قضو الرجل و ثانی مثل انکبنا انکی از رمی اسمی را که بر وزن مقدره باشد
مثل مرمو و ثالث مثل انکبنا انکی از رمی اسمی را که بر وزن سبحانی باشد مثل مرمو و ان پس اصل این سه مثال
یائی بوده و قلب شده یا بواو در این امثله و ان یکن عینا لفعلی وصفا فذاک بالوجهین عنهم یلفی
و ان یکن فعلا فعلی اسمه مستوعبا خبر لفعلی متعلق بیکن و وصفا حال من فاعلی فذاک مبتدا و الوجهین
مفعول الثانی لیلفی و عنهم متعلق بیلفی و یلفی فعل مجهول نایب الفاعل مستتر فیه مفعول الاول ش اگر بوده
باشد یا عین الفعل از برای فعلی در حالتی که فعلی صفت باشد پس این یافت میشود بدو وجه از ایشان یکی از
ان دو وجه قلب ضمه است بکسر صحیح است یا و ثانی ابقا ضمه است مانند الفتی و الکسبی بقلب ضمه
بکسر صحیح است یا و الصتوی و الدوسی بابقا ضمه و قلب یا بواو و ایشان تانیث اضیق و اکیسند فصل ش من یا لام
فعلی اسما ای الواو بدل یاء کتقوی غالبا جاء ذا البدل ک من لام متعلق ببدل و فعلی مضاف الیه
و اسما حال من فعلی و ای فعل و الواو فاعل و بدل حال من الواو و یاء مضاف الیه و کتقوی خبر لمبتدا
محذوف و غالبا حال من فاعل جاء و ذا اسم اشارة فاعل جاء و البدل نعت لذا ش آمده است واو بدل
از یا لام الفعل فعلی در حالتی که فعلی اسم است و آمده است این بدل اغلب اوقات مانند تقوی که اصل او
تقیا بوده و مثل فتوی که اصل او فتیی بوده و بالعکس جاء لام فعلی وصفا و کون صفوی نادرا لا یخفی

ک یا

ک بالعکس فی وضع الحال من لام فعلی و جاء فعل و لام فاعل و فعلی مضاف الیه و وصفا حال من
فعلی و کون مبتدا و صفوی مضاف الیه من اضافة المصدر الی اسمه و نادرا خبر کون و لا یخفی خبر
مبتدا ش آمده است لام فعلی در حالتی که وصف باشد بعکس یعنی قلب و او بیا میشود و بودن صفوی
نادر مخفی نیست مثل دنیا و علیا که در اصل دنوا و علوا بوده و شاذ است قول اهل حجاز صفوی زیرا که
قیاس قضیاست فصل ش ان یسکن السابق من واو و یا و اتصلا من هر و ضمر عریا فیلة الواو
اقلبن مدغما و شذ معطی غیر ما قدرتها ک ان یسکن فعل الشرط و السابق فاعله و من واو
متعلق بیسکن و یا معطوف علی واو و اتصلا معطوف علی فعل الشرط و الالف للتثنیة و من هر و ضمر
متعلق بعریا و عریا فعل و الف فاعله و الفا جواب للشرط و یا مفعول ثانی لاقلبن و الواو مفعول
اول لاقلبن و اقلبن فعل امر و فاعله مستتر و مدغما حال من فاعل اقلبن و شذ فعل و معطی فاعله و غیر
ثانی لمعطی مفعول الاول مستتر فیه و ما مضاف الیه و قدرتها صلة ش اگر ساکن باشد سابق
از واو و یا و در یک کلمه باشند و عاری باشد از سکون عارضی قلب واو را بیا در حالتی که اتصال کننده
باشی و شاذ است اینکه عطا کرده شود حکم مذکور بغیر آنچه نام برده شد مثل سید و میت که در اصل
سیود و میوت بود و او و یا جمع شدند در یک کلمه سابق ساکن قلب کرده شد و او بیا و ادغام کرده
شد یا در یا پس گردید سید و میت پس اگر در دو کلمه باشد اینحکم ندارد مثل یعطی و افد و همچنین اگر
عارض شود یا و او را سکون مثل رد و رد ص من یاء او واو بتحریک اصلا الفا ابدل بعد فتح متصل
ان حرک الثانی و ان سکن کفا اعلال غیر اللام و هو لا تکف اعلالها بغیر ساکن غیر الالف
او یاء التشدید فیهما قد الف ک من یاء متعلق بابدل و او واو عطف علی یاء و بتحریک متعلق بابدل
و اصل بالبناء للمفعول نعت لتحریک و الفا مفعول لابدل و بعد متعلق بابدل و فتح مضاف
الیه و متصل نعت فتح و ان حرک فعل مبنی للمفعول و الثانی نایب عن فاعل حرک و ان سکن

فعل مجهول نایب الفاعل مستتر فیه یعود الی التالی وکف فعل امر فاعله مستتر جواب الشرط واعلال مفعول
لکف وغیر مضاف الیه له واللام مضاف الیه لغیر وهو مبتدا ولا تکف فعل مجهول واعلال آنا
عن فاعل تکف وبساکن متعلق بتکف وغیر نعت ساکن ولا الف مضاف الیه واو یا معطوف
علی الالف والتشدید مبتدا وفیها متعلق بالف وقد الف بالبنا للمفعول بغیر ش بدل آر از واو
ویا که متحرک باشند وحرکت ایشان اصلی باشد وبعد از فتحه باشد وان فتحه ایشان در یک
کلمه باشد الف را بشرط آنکه متحرک باشد ما بعد واو ویا مانند قال وباع اصل ایشان قَوَلَ
وبَيَعَ بوده قلب کرده شد واو ویا بالف کردیدند قال وباع واگر ساکن باشد ما بعد واو ویا منع
اعلال غیر لام را مانند بیان وطویل ولام الفعل که یا یا واو باشد باز داشته نشد اعلال او بدانکه
که غیر الف باشد یا غیر یائی که تشدید در والف داده شده است یعنی کلام الفعل یا شرط است اعلال
مادام که نبوده باشد ساکن بعد از او الف یا یا مشدده مثل میاد وعلوی مثال ملحق بیخشون اصل
یخشیون بود قلب یا بالف شد والف بالتقا ساکنین ساقط شد کردید یخشون ص وصح عین فعل وفعلا
فا افعل کاغید واخولا ش وصح فعل وعین فاعل وفعل مضاف الیه له وفعلا معطوف علی فعل وفا مفعول
منصوب علی الحال من فعل مکسور العین وافعل مضاف الیه له وکاغید خبر لمبتدا محذوف واخولا معطوف علی
اغید ش صحیح عین الفعل فعل وفعل که صاحب فعل مثل اغید واخول یعنی حرف علی کرده باشد اسم فاعل او
بر وزن افعل عین الفعل او صحیح است مانند غور فهو اغور وهیف فهو اهیف وغیر فهو اغیر وعمل کرده
شده مصدر بر فعلش مثل هیف واخولا وغور واغیر ص وان بنی تفاعل من افتعل والعین واو کلی
ولم تعل ش وان بنی فعل شرط وتفاعل فاعل ومن افتعل متعلق ببنی والعین مبتدا واو خبر وسلمت
جواب الشرط ش اگر ظاهر شود تفاعل از افتعل وعین الفعل واو باشد سالم است عین الفعل واعلال کرده
نشده یعنی هر گاه بوده باشد باب افتعال معتل العین حتما وانست که بدل کرده شود عین الفعل او بالف

مانند اعتاد

مانند اعتاد وارتاد واگر باب افتعال بمعنی تفاعل باشد واو اشتوا در فاعلیه ومفعولیه است
صحیح است عین الفعل مانند اشتوروا واجتوروا ص وان بحرفتین ذا الاعلال استحق صحح اولهما
قد یحق ش وان للشرط وبحرفتین متعلق باستحق وذا اسم اشاره مرفوع علی الفاعلیه بفعل محذوف تقدیره
استحق واستحق فعل شرط وصحح جواب الشرط واول نایب عن فاعل صحح وعکس مبتدا وقد یحق خبره ش
اگر مستحق باشد این اعلال دابدو حرف صحیح کرده شده اول وعکس که ثابت کردانیده میشود یعنی هر
گاه بوده باشد در کلمه دو حرف علة وهر یک از ایشان متحرک باشند وما قبل ایشان مفتوح
جایز نیست اعلال هر دو تا لازم نیاید توالی اعلالین در یک کلمه مانند الحیا والهوی
اصل حییٌ وهوی بوده ویافت شده در یک از عین ولام سبب اعلال پس اعلال کرده شد
لام الفعل پس کردید الحیا والهوی وشاذ است اعلال عین وتصحیح لام نحو غایة ص وعین ما الحق
قد زید ما ش یخص الاسم واجب ان یسلما ش وعین مبتدا وما مضاف الیه عین والحق
منصوب علی الظرفیه متعلق بزید وجمله قد زید صلة ما ونایب عن فاعل زید ویخص
صلة ما وفاعله مستتر الاسم مفعول ثانی ویخص وواجب خبر عین وان یسلما فاعل الواجب ش عین
الفعل اسمی که در آخر او زیادتی باشد مخصوص باسم واجب سلامه آرد عین الفعل از اعلال
یعنی هر گاه بوده باشد عین الفعل کلمه واو متحرک ما قبل مفتوح یا یا متحرک ما قبل مفتوح
ودر آخر او زیادتی باشد مخصوص باسم جایز نیست قلب واو ویا بالف بلکه واجبست
تصحیح مانند جولان وهیمان ص وقلب یا اقلب میما النون اذا کان مسکنا کمن بتا نبذا
ش وقلب متعلق باقلب یا مضاف الیه له واقلب فعل امر فاعله مستتر وهیما مفعول ثان
لاقلب النون مفعول اول لاقلب اذا منصوب بجوابه وکان فعل ناقص اسمه مستتر یعود
الی النون ومسکنا خبرها والکاف جاره لقول محذوف ومن اسم شرط مبتدا وبت فعل ماضی

وَانْبُذْ اجواب الشرط ش قلب کن نون را هرگاه بوده باشد ساکن بمیم پیش از باء و این مانند قول او من
بَتَّ فَانْبُذْهُ یعنی هر کس که بود از تو بیندازد او را از خاطرت فصل ص لِساکِنٍ صَحَّ انْقُلِ الْحَرَکَةَ
مِنْ ش ذِی لِینٍ اتِ عَیْنَ فِعْلٍ کَابَنْ ک لِساکِنٍ متعلق بانقل و صَحَّ نعت ساکن و انْقُلِ فعل امر
فاعلش است و الْحَرَکَةَ مفعول لانقل و مِنْ ذِی متعلق بانقل و لِینٍ مضاف الیه و اتِ نعت لینی
عَیْنَ حال من فاعل اتِ و فِعْلٍ مضاف الیه و کَابَنْ خبر لمبتدا محذوف ش نقل کن حرکت را از صاحب
لین بساکن صحیح که پیش از حرف لین است و آن حرف لین این صفت داشته باشد که آمده باشد
عین الفعل مثل این یعنی هرگاه بوده باشد عین الفعل واو یا یا متحرک و ماقبل ایشان ساکن باشد
و صحیح واجبست نقل حرکت عین الفعل بساکن مانند یَبِینُ و یَقُومُ که در اصل یَبْیِنُ و یَقْوُمُ
بود بکسر یا و ضم واو نقل کرده شد حرکت ایشان بساکن که قبل از ایشانست و آن با و قاف است صحیح
کرده شد در این ص مالَمْ یَکُنْ فِعْلَ تَعَجُّبٍ وَلا کَابْیَضَّ اذْ اَهْوَی بِلامٍ عُلِّلا ک ما مصدریه و لَمْ
یَکُنْ فعل ناقص اسمه مستتر و فِعْلَ خبر و تَعَجُّبٍ مضاف الیه و الواو عاطفة بمعنی او و لا زایدة بین
المعطوف و المعطوف علیه لتوکید النفی و کَابْیَضَّ عطف علی خبر یکن و اَهْوَی عطف علی ابیض و
بِلامٍ متعلق بعلّا و عُلِّلا فعل مجهول نعت للام ش یعنی نقل کرده میشود حرکت عین بساکن صحیح
که قبل از وست مادام که نبوده باشد فعل تعجب یا مضاعف یا معتل اللام مانند ما ابین الشیء
و ابین به و ما اقومه و اقوم به و اسود و اهوی ص وَمِثْلُ فِعْلٍ فِی ذَا الاِعْلالِ اسْمٌ صَاحَها
مُضَارِعًا وَفِیهِ وَسْمٌ ک وَمِثْلُ خبر مقدم و فِعْلٍ مضاف الیه و فِی ذَا متعلق بمثل و الاعلال
عطف بیان لذا و اسم مبتدا و صاحها نعت اسم و مُضَارِعًا مفعول به صاحها و فِیهِ خبر مقدم
و وَسْمٌ مبتدا مؤخر ش اسم درین اعلال مثل فعلست بشرط آنکه اسم مشابهت داشته باشد
بمضارعی که در و علامت مضارع باشد یعنی ثابتست از برای اسم آنچه که مشابهت دارد

فعل مضارع

در زیادتی یا وزن از اعلال بنقل آنچه ثابتست از برای فعل آنچه ظاهر چیزی که مشابهت دارد
مضارع را در زیادتی تنها مانند تَبِیعٌ بوده بکسر یا و سکون یا نقل کرده شده حرکت یا بسا پس گردیده
تبیع و آنچه مشابهت دارد مضارع را در وزن تنها مثل مقام که در اصل مَقْوَمٌ بوده نقل حرکت
واو شد بقاف پس قلب کرده شد واو بالف از جهت مجانست فتحه پس گردید مقام و اگر مشابه
باشد در زیادتی و وزن یا منقولست از فعل یا نیست پس اگر منقول باشد از فعل اعلال کرده
میشود مثل یزید و اگر منقول نباشد صحیح است مثل ابیض و اسود ص وَمِفْعَلٌ صَحِّحْ کَالْمِفْعَالِ
وَالْفِ الاِفْعَالِ وَاسْتِفْعَالِ ش اُزِلْ لِذَا الاِعْلالِ وَالتَّا الْزِمْ عِوَضْ وَحَذْفُهَا بِالنَّقْلِ
رُبَّمَا عُوِّضْ ک وَمِفْعَلٌ مبتدا و صَحِّحْ خبر و کَالْمِفْعَالِ حال من الضمیر فی صحح و الف مفعول لازل و
الاِفْعَالِ مضاف الیه و اسْتِفْعَالِ معطوف علی افعال و اُزِلْ فعل امر و فاعله مستتر و لِذَا متعلق بازل
و الاِعْلالِ عطف بیان لذا و التَّا مفعول لزم و الْزِمْ فعل امر و فاعله مستتر و عِوَضْ حال من التا و حَذْفُهَا
مبتدا و بِالنَّقْلِ متعلق بعوض و رُبَّ للتقلیل و ما کافة و عُوِّضْ خبر ش مِفْعَلٌ تصحیح کردانیده شده در حالت
که مِفْعَالست و ازاله کن الف افعال و استفعال را از برای این اعلال و لازم دان تا را عوض و
حذف تا که عارض شده بنقل مثل مسوال و مقول که در ایشان اعلال نیست و مانند
اقامت و استقامت که در اصل اقوام و استقوام بوده نقل حرکت عین شده بفا و قلب کرده شد واو
بالف پس التقا ساکنین شد میان دو الف حذف کرده شد ثانی از الفین و عوض او در ده شد از آن
الف تاء تانیث پس گردید اقامة و استقامة و گاه حذف کرده میشود تا مانند اقام الصلوة ص
وَمَا لاِفْعَالٍ مِنَ الْحَذْفِ وَمِنْ نَقْلٍ مَفْعُولٌ بِهِ اَیْضًا قَفِنْ ش نحو مَبِیعٍ وَمَصُونٍ وَنَدَرْ تَصْحِیحُ
ذِی الْوَاوِ وَفِی ذِی الْیَا اشْتَهَرْ ک وَمَا مبتدا لاِفْعَالٍ صلة لما و مِنَ الْحَذْفِ متعلق باستقر و مِنْ نَقْلٍ
معطوف علی الحذف فَمَفْعُولٌ مبتدا و بِهِ متعلق بقفن و اَیْضًا مفعول مطلق لاض و قَفِنْ خبر لمفعول مِنْ ص

بمعنی حقیر و هو خبر مبتدا محذوف و مبیع مضاف الیه و مصوون معطوف علی مبیع و تقدیر
فعل ماض و تصحیح فاعل و ذی مضاف الیه و الواو مضاف الیه لذی و فی ذی متعلق باشتهر و الیاء مضاف
الیه له و اشتهر فعل فاعل مستتر یعود الی التصحیح ش لخیر تلبست از برای افعال از حذف و نقل پس مفعول
سزاوار است باو نیز مانند مبیع و مصوون اصل مبیوع و مصووون بود نقل حرکت کردیم بساکن ما
قبل التقاء ساکنین شده میان عین و واو مفعول حذف کرده شد واو مفعول پس گردید مبیع و مبیع
و تا در است تصحیح واوی مانند ثوب مصوون و مشهور است تصحیح یائی نحو مبیوع و مخیوط ص وصحح
المفعول من نحو عدی ۞ و اعلل ان لم تحو لا جودا ش صحح فعل امر فاعل مستتر و المفعول له مفعول
لصحح و من نحو عدی فی موضع الحال من المفعول و عدی مضاف الیه له و اعلل فعل امر معطوف علی صحح و
ان لم تحو یعنی لم تقصد فعل الشرط و الاجود مفعول لتحو ش تصحیح کن مفعول را در حالتی که از مانند
عدی باشد و اعلال کن اگر قصد نکرده باشی اجود را مانند معدو از عدی و بعضی از ایشان
که اعلال کرده پس میگوید معدی پس اگر بوده باشد واوی بر وزن فعل پس صحیح الاعلال است نحو
مرضی از رضی قال الله سبحانه ارجعی الی ربک راضیة مرضیة پس تصحیح قلیل است نحو مرضو
ص کذا ذا الوجهین جا المفعول من ۞ و ظلوا و لام جمع از فرد یعنی ش کذاک متعلق بجاء و ذا
منصوب علی الحال من المفعول جا فعل و المفعول فاعل جاء و من ذی متعلق بجاء و الواو مضاف
الیه لام حال من الواو و جمع مضاف الیه له و فرد عطف علی جمع و یعنی بمعنی یعرض بعت لفرد ش
آمده است فعل همچنین صاحب دو وجه از واوی در حالتی که لام جمع است یا لام فرد که عارض
میشود یعنی هر گاه بنا کرده شود اسم بر وزن فعول پس اگر بوده باشد جمع و بوده باشد لام او واو
و اعلال جایز است در دو وجه تصحیح و اعلال نحو عصی و ولی در جمع عصا و دلو و ابو در جمع اب و اعلال
بود است از تصحیح در جمع و اگر بوده باشد مفرد جایز است در دو وجه اعلال و تصحیح بود است نحو

علوا و

علوا و عتا عتوا و کم است اعلال نحو صاقیا الی قسوة ص و شایع نحو نیام فی نوم ۞ و نحو
نیام شذوذه نمی ش و شایع فعل و نحو فاعل و نیم مضاف الیه له و فی نوم حال من نیم و نحو نیام
لو و نیام مضاف الیه له و شذوذه مبتدا ثانی و فی بمعنی نسبت خبر الثانی و هو خبر خبر الاول ش
شایع است مانند نیم در نوم و مانند نیام شذوذ او نسبت داده شده یعنی هر گاه بوده باشد تا
بضم تا و تشدید عین جمع از برای چیزی که در واو است جایز است تصحیح و اعلال اگر نبوده باشد
پیش از لام او الفی مثل کفتی تو در جمع صایم صوم و صیم و در جمع نایم نوم و نیم پس اگر بوده باشد لام
الفعل الف واجب است تصحیح و اعلال شاذ است مانند صوام و قوام و نوام ص ذو اللتین فاتا فی
افتعال ابدلا ۞ و شذ فی ذی الهمز نحو انکلا ش ذو بمعنی صاحب است للتین مضاف الیه له و فا حال من
ذو اللتین و تا مفعول ثانی لابدلا و فی افتعال متعلق بابدلا ابدلا جزء ذو اللتین و شذ فعل ماض فاعل
مستتر یعود الی الابدال و فی ذی الهمز متعلق بشذ و الهمز مضاف الیه له و نحو خبر مبتدا محذوف تقدیره
و ذلک نحو و له کلا مضاف الیه له ش صلح یعنی در حالتی که فاء الفعل باشد بدل کرده شده است لحرف
لین بتا و شاذ است در صلح جهت ابدال او تکلا مثال اول مانند اتصال و اتصل و متصل که در اصل
اوتصال و اوتصل و موتصل واو را بدل کردند بتا و تا را در تا ادغام کردند اتصال و اتصل و متصل
گردید مثال ثانی مانند اتکلا بدل کرده شد همزه بیا پس گردید ایتکل و جایز نیست ابدال یا بتا ص
طا تا افتعال رد اثر مطبق ۞ فی ادان و ازدد و ازدکر الا بقی ش طا مفعول ثانی لرد و تا مبتدا اول
مضاف الیه له و رد خبر مبتدا و اثر متعلق برد و مطبق مضاف الیه له و فی ادان متعلق ببقی و ازدد و ازدکر
معطوفان علی ادان و الا حال من فاعل بقی و بقی فعل فاعله مستتر یعود الی تا الافتعال ش تا در باب افتعال
که در عقب حرف اطباق که آن صاد و ضاد و طا و ظا است در کن بطا در ادان و ازدد و ازدکر باقی میماند
یعنی هر گاه واقع شود تا افتعال بعد از حرفی از حروف اطباق واجب است ابدال او بطا همچو کفتی تو اصطبر

واصطبح واطلع واظطلم بود بدل آورده شد از تاء افتعال طاء اکه واقع شود تا افتعال بعد از دال
وزا وذال قلب کرده میشود تا بدال تخوادن وازدد واذکر واصل ادتان وازتد واذتکر بود ثقیل بود
تا بعد از این حروف پس بدل آورده شد دال ادغام کرده دال در دال ص فا امر او مضارع من کوعد
اخذف وزن کعدة ذاک الورد ش وحذف همز افعل استمری ش مضارع وبنیتی متصف ل فا
مفعول به لاحذف وامر مضاف الیه ومضارع معطوف علی امر ومن کوعد فی موضع الحال من امر
او من مضارع والکاف هنا بمعنی المثل لدخول حرف جر علیها واحذف فعل امر فاعلش مستتر وزن کعدة
متعلق بالورد وذاک مبتدا والورد خبر وحذف مبتدا همز مضاف الیه لحذف وافعل مضاف الیه
لهمز واستمر خبر لحذف وفی مضارع متعلق باستمر وبنیتی معطوف علی مضارع ومتصف مضاف
الیه ش حذف کن فاء الفعل امر یا مضارع را در حالتی که از مثل وعد باشد این حذف واین حذف
مطرد است در عد وکه مصدر وعد یعد است مثل یعد وعد وعدة که در اصل یوعد وامر از توعد
ووعدة بوده حذف کرده شد واو از مضارع وامر ومصدر وحذف همزه افعل مستمر است در
مضارع ودر دو بنای وصف که اسم فاعل واسم مفعول است مانند یکرم ومکرم ومکرم که در اصل
یؤکرم ومؤکرم ومؤکرم بوده حذف کرده شد همزه پس گردید یکرم ومکرم ومکرم ص ظلت وظلت
فی ظللت استعملا ش وقرن فی اقرن وقرن نقلا ل ظلت مبتدا وظلت معطوف علی المبتدا
فی ظللت متعلق باستعملا وخبر ولا الف للتثنیه وقرن مبتدا وفی اقرن متعلق بنقلا
وقرن معطوف علی المبتدا ونقلا خبر مبتدا ش ظلت بفتح ظا وظلت بکسر ظا استعمال کرده شده اند در
ظللت وقرن بکسر قاف وقرن بفتح قاف نقل کرده شده یعنی هرگاه نسبت داده شود فعل ماضی
مضاعف مکسور العین بتاء ضمیر یا نون ضمیر جایز است در وسه وجه یکی از آنها اتمام است مانند
ظللت افعل کذا دویم حذف لام است ونقل حرکت عین بفا نحو ظلت بکسر ظا وثالث حذف لام است

وابقاء

وابقاء فا بر حرکت خود نحو ظلت بفتح ظا ومعنی قوله مصر قرن فی اقرن اشاره است باینکه فعل مضارع
مضاعف الثلاثی که بر وزن یفعل بکسر عین باشد هرگاه متصل شود بنون جمع مؤنث جایز است
تخفیف او بحذف عین بعد از نقل حرکت او بفاء الفعل وهمچنین است امر از و واین مانند قول
تست در یقرن یقرن ودر اقرن قرن واشاره کرده مصر بقول خود وقرن نقلا به قراءة نافع
وعاصم وقرن فی بیوتکن بفتح قاف واصل اقررن بود پس تخفیف داده شد بحذف بعد از نقل
حرکت وان حرکت فتحه است ص الادغام اول مثلین محرکین فی کلمة ادغم لا کمثل صفف
ودلل وکلل ولبب لا کجسس لا کاخصصانی ولا کهیلل وشذ فی الل ونحوه فلک بنقل
فقبل ل اول مفعول بادغم ومثلین مضاف الیه ومحرکین نعت لمثلین وفی کلمة ایضا نعت
لمثلین وادغم فعل امر فاعلش مستتر ولا عاطفه وکمثل متعلق بادغم وصفف مضاف الیه ودلل
وکلل ولبب کجسس وکاخصصانی وکهیلل معطوفات علی صفف وانی مفعول به لاخصص وشذ
فعل ماض وفی الل متعلق بشذ ونحوه معطوف علی الل وفلک فاعل شذ وبنقل متعلق بفلک فقبل
معطوف علی شذ ش ادغام کن اول مثلین که متحرک باشند واین صفت داشته باشند که در یک
کلمه باشند در کلمه ثانی بشرط آنکه بر وزن فعل بضم فا وفتح عین نباشد مثل صفف وبر وزن فعل بضم
فا وضم عین نباشد مثل دلل بر وزن فعل بکسر فا وفتح عین نباشد مثل کلل وبر وزن فعل بفتح فا وفتح
نباشد مثل لبب بر وزن فعل بضم فا وفتح عین باشد بدون تشدید عین نباشد مثل جسس وبر وزن افعل
بضم همزه وسکون فا وفتح عین نباشد مثل اخصص وبر وزن هیلل نباشد وشاذ است فلک ادغام
در الل ومانند او بسماع پس قبول کرده شده فلک ادغام ص وحیی افکک وادغم دون حذر کذاک نحو تجلی
وانستر ل وحیی مفعول به لافکک وافکک فعل امر فاعلش مستتر وادغم فعل امر فاعلش مستتر ودون
فی موضع الحال من الفک ولا ادغام وحذر مضاف الیه وکذاک خبر مقدم ونحو مبتدا مؤخر وتجلی

ش فك ادغام حيي را وادغام كن بدون حذر وهمچنين است مانند تجلي واستتر ومراد بحي حي است
كه بوده باشد مثلان در رويا لازم باشد تحريك هر دو يا پس جايز است ادغام نحو حي وفك ادغام نحو
حيي واشاره كرده بقول خود نحو تجلي واستتر بانكه فعلي كه در اول او دو تا باشد مثل تجلي جايز است در و
فك ادغام پس فك ادغام نظر بآنست كه مثلين در صدر كلمه واقع شده اند مانند تجلي وادغام نظر
بآنست كه تخفيف اولي است پس ميكوئي تجلي وادغام ميكني احد مثلين را در ديگري وساكن ميكوئي
احد تائين وادغام ميكني در تاء ثاني پس ميآئي بهمزه وصل از جهت رفع ابتدا بساكن وهمچنين است
قياس تائين استتر فك ادغام از جهت سكون ما قبل مثلين وجايز است ادغام در و بعد از
نقل حركت اول مثلين بساكن نحو تستتر ويستتر ستار ص وما بتائي ابتدي قد يقتصر فيه على
تا كتبين العير ك وما مبتدا وبتائي متعلق بابتدي وابتدي صلة وقد يقتصر خبر وما وفيه
نايب الفاعل عن يقتصر وعلى تا متعلق بيقتصر وكتبين فعل والعير فاعله ش وچيزي كه ابتدا كرده
شده بدو تا گاه اقتصار كرده ميشود در و بر يك تا مانند تبين العير كه در اصل تتبين بود حذف كرده
شد احد تائين ص وفك حيث مدغم فيه سكن لكونه بمضمر الرفع اقترن نحو خللتما
حللته وفي نحو مد وشبه الجزم تخيير وفي ك وفك فعل امر وفاعله ضمير وحيث مفعول فيه فك
ومدغم مبتدا وفيه نايب عن فاعل مدغم وسكن خبر مبتدا ولكونه متعلق بفك وبمضمر متعلق باقترن
والرفع مضاف اليه واقترن في موضع الخبر لكون ونحو خبر لمبتدا محذوف وجمله خللت مضاف اليه ما
مفعول به لخللت وجمله خللت صلة ما وفي نحو مد خبر مقدم وشبه عطف على جزم والجزم مضاف اليه
وتخيير مبتدا وفي نعت تخيير ش فك ادغام كن در مكاني كه مدغم فيه ساكن باشد از
جهت بودن مدغم فيه مقرون بضمير رفع مانند خللت ما خللته واختيار تابع كرده شده
در وقت دخول جازم وشبه جازم در ادغام وفك ادغام يعني هرگاه متصل شود بفعلي كه مدغم است

عين الفعل

عين الفعل ويلام الفعل ضمير مرفوع ساكن ميشود اخر فعل پس واجبست درين هنگام فك ادغام
زيرا كه شرط ادغام تحرك مدغم فيه است مانند حالت وهرگاه داخل شود جازم بر فعل
مضاعف جايز است فك ادغام مانند لم يحلل ومنه قوله تعالى ومن يحلل عليه غضبي
ومن يرتدد منكم عن دينه جايز است ادغام نحو لم يحل ومنه قوله تعالى ومن يشاق الله
در سوره حشر ومراد بشبه جزم سكون اخر است در امر حاضر نحو احلل بفك ادغام و
جايز است وجايز است ادغام نحو حل ص وفك افعل في التعجب التزم والتزم الادغام
في هلم ك وفك مبتدا وافعل مضاف اليه له وفي التعجب حال من افعل والتزم فعل ماض
مبني للمفعول خبر لمبتدا والتزم فعل مبني للمفعول والادغام نايب عن فاعل التزم وايضا مفعول
مطلق لالتزم وفي هلم متعلق بالتزم ش فك ادغام در افعل در تعجب التزام كرده شده است
والتزام كرده شده است ادغام در هلم چون ذكر كرد اينكه فعل امر مضاعف جايز است در و
دو وجه نحو احلل وحل استثنا كرد دو شيء را يكي از ايشان فعل تعجب است پس بدرستيكه واجبست
فك ادغام نحو اجبب بزيد واشدد ببياض وجهه وثاني هلم است پس بدرستيكه التزام
كرده شده در و ادغام ص وما لجمعه غنيت قد كمل نظما على جل المهمات اشتمل
من الكافية للخلاصة كما اقتضى غنا بالخصاصة فاحمد الله مصليا على محمد
خير نبي ارسلا وآله الغر الكرام البررة وصحبه المنتجبين الخيرة قد وقع الفراغ
من تسويد هذه النسخة الشريفة في تاسع عشر من شهر الشعبان المعظم بتوفيق الله الملك
العلام في سنه خمس وعشرين ومائة بعد الف من الهجرة النبويه صلوات الله وسلامه
عليه له على يد العبد الذليل ابن محمد مؤمن محمد قاسم المنسوب باصفهاني سكنه في مدرسه
رضي الرضوي اللهم اغفر لي ولوالدي ولجميع من له حق علي وللمؤمنين والمؤمنات والمسلمين و
المسلمات اللهم اغفرهم جميعا

كتابخانه مجلس شورای ملی

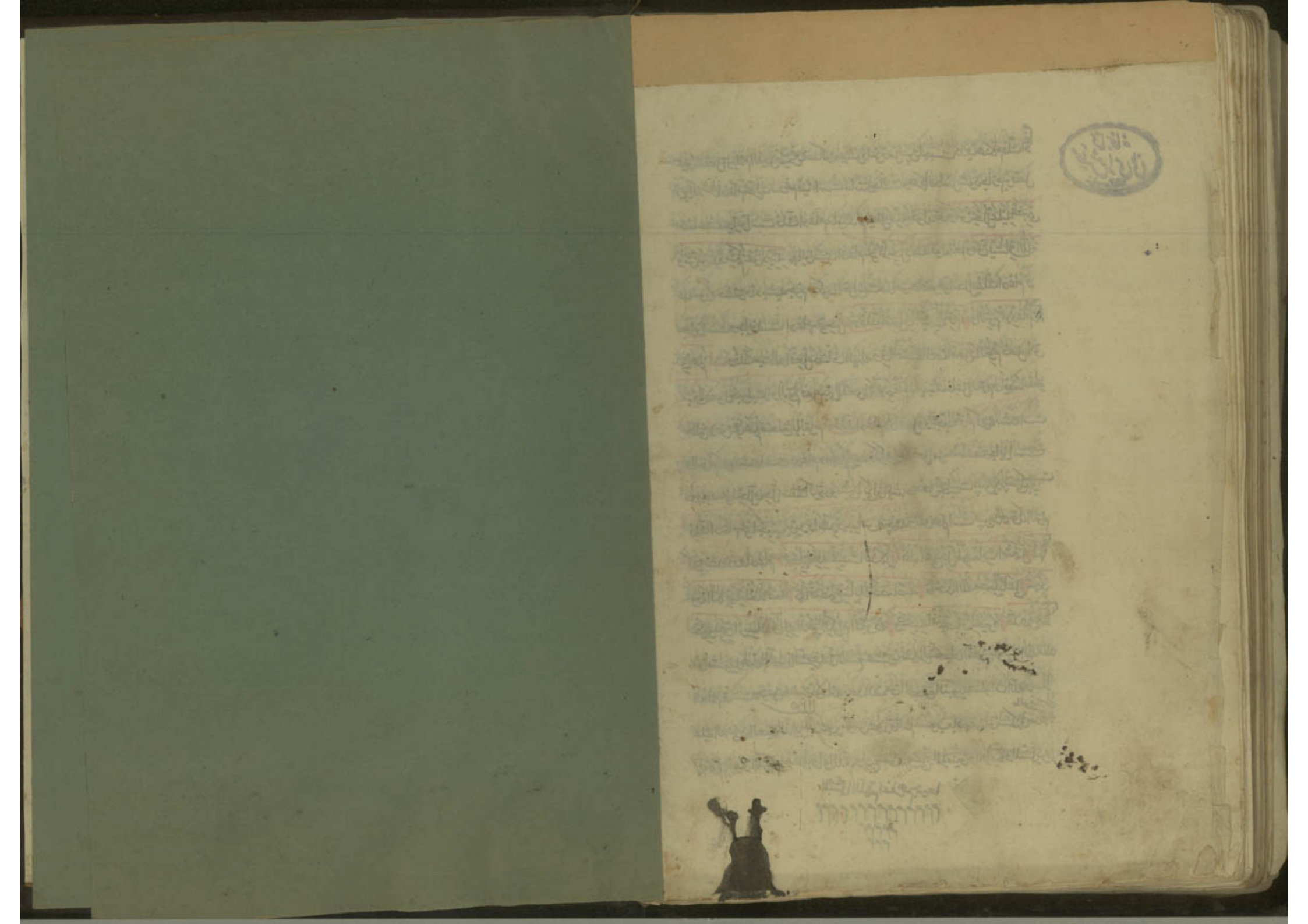

۱۲۸۷